

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1874. Oktbr.—Decbr. og 1875. Januar—Marts.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1875.

Indhold.

Paul Heyse.

(Gesammelte Werke I—X B. Kinder der Welt I—III B. Der Jungbrunnen. Francesca von Rimini. Italienisches Liederbuch. Spanisches Liederbuch.)

Am ewig Gestrigen klebt der Philister.
P. H.

„Hvori ligger det, spurgte jeg nylig en udmærket Portrætmaler, at De, som tidligere med Held har forsøgt Dem i flere andre Kunstfag, efterhaanden har indskrænket Dem til Portrætet alene?“

„Jeg tror, svarte han, fordi det morer mig mest at studere og fastholde saadan en Ting, der aldrig har været før og aldrig vil komme igjen.“

Det forekom mig som om han i disse Ord slaaende betegnede den Interesse, der drager En til den enkelte Individualitet, den indre som den ydre. Ogsaa for Kritikeren er Individet en særligt tillokkende Genstand; ogsaa for ham er det at gøre et Portræt en besynderligt fængslende Beskæftigelse. Desværre staa hans Midler kun altfor langt tilbage for Malerens. Hvad kan være vanskeligere og frugtesløsere end i Ord at ville udtrykke det rent Individuelle, der som saadant ikke lader sig ramme med Ord! Er Cirklens Kvadratur en mere umulig Opgave? Er ikke Individualiteten i sin uafbrudte indre Strøm det sande perpetuum mobile, der ikke lader sig konstruere?

Og dog pirre og friste disse uløselige Opgaver En bestandig paany. Naar man efterhaanden er bleven for-

trolig med en Forfatter, bevæger sig frit i hans Skrifter, dunkelt føler, at visse Karaktermærker hos ham beherske de andre, og saa af Naturen har en kritisk Drift, lader det En ingen Ro, før man har gjort sig selv Rede for sit Indtryk og klaret sig det utydelige Billede af et fremmed Jeg, der har dannet sig i Ens Indre. Man hører eller læser Domme om en Skribent og finder dem dumme. Hvorfor ere de dumme? Andre Udtalelser om ham synes En halvsande. Hvad mangle de i at være virkeligt sande? Man bliver næsten nysgerrig efter at vide, hvorledes man selv vilde karakterisere hans Talent — og man tilfredsstiller sin Nysgerrighed.

I.

Den, der kaster Blikket hen over den lange Række tættrykte Bind, der udgøre Paul Heyses samlede Værker, og som erindrer, at Forfatterens Fødselsdag falder i Aaret 1830, vil rimeligvis først udbryde: Hvilken Flid! Uvilkaarligt vil han tilbageføre denne store Produktion til en sjældent udholdende Vilje. Ikke desmindre stammer den fra en sjældent lykkelig Natur. Denne Natur har i sig selv været saa frodig, at den uden Viljesanspændelse eller Kraftanstrængelse har givet sin Grøde; den har givet den saa mangefold, at man kunde tro den dyrket efter en Plan og med aarvaagen Vilje; den har imidlertid øjensynligt faaet Lov til at raade ganske frit.

At lade Naturen raade („sich gehen zu lassen“) har, som man føler, fra først af været Heyses Devise*), og det er da med Egenskaber, der pleje at føre til en spredt og knap og fragmentarisk Produktion, at han har faaet ethvert af sine Foretagender færdigt og afrundet, og skrevet lyriske og episke Digte, et større Epos (Thekla),

*) Auf Schritt und Tritt sich aufzupassen
Was soll es frommen?
Wer nicht wagen darf sich gehn zu lassen
Wird nicht weit kommen. P. H.

mere end en halv Snes Dramer, mere end et halvt Hundrede Noveller og et Par Romaner. Han begyndte tidligt, alt som Skoledreng begav han sig paa Vej. Og sorgløs som en Fodvandrer, fløjtende sin Vise, aldrig hastende, drikkende af alle Kilder, standsende foran Vejens Buske og plukkende baade Blomster og Bær, hvilende i Skyggen og vandrende i Skyggen er det, at han efterhaanden har gennemløbet en Bane, der synes at forudsætte Øjet hæftet paa Maalet under aandeløs Marche. Det Værk, hvis Indflydelse man tidligst sporer hos ham, er Eichendorffs „Taugenichts". Det synes næsten som om dette Fantom havde foresvævet ham ved Begyndelsen af hans Vandring.

Den Stemme, Heyse følger som Skribent, er da utvivlsomt Instinktets. Intet er ham, skønt han er Nordtysker, fjernere end Instinktløshed og Forsætlighed. Skønt født i Berlin slaar han Rod i München og finder i den fuldblodige sydtyske Race og i det saftrige, sydtyske Liv de Omgivelser, der stemme med hans Anlæg; skjøndt hjemme i Sydtyskland føler han sig stedse dragen til Italien som til det Land, hvor Menneskeplanten har naaet en af Refleksionen endnu mindre forstyrret, skønnere og yppigere Vækst, og hvor Blodets Røst er klarest og stærkest. Denne Stemme er Sirenestemmen, som lokker ham. Natur! Natur! lyder det i hans Øre. Tyskland har Skribenter, der næsten synes instinktløse og hvem en kraftig nordtysk Vilje alene har gjort til hvad de ere (som Karl Gutzkow f. Eks.), andre (som Fanny Lewald, hvis Værker fremfor Alt bære Præget af en kraftig nordtysk Forstand. Ikke villende eller overvejende, men følgende sin Drift er det, at Heyse frembringer og former.

Det er for mangen Digter en Fristelse at meddele Læseren et noget andet Billede af sig selv end det virkelige. Han fremstiller sig gærne som det han ønskede at være, i gamle Dage enten som mere følsom

eller mere melankolsk, i nyere Tid stundom som mere erfaren, eller mere kold eller mere barsk end han er. Mere end én udmærket Digter frygter som Mérimée eller Leconte de Lisle saa stærkt at stille sine Følelser tilskue, at han omvendt kommer til at lægge en Følelsesløshed for Dagen, der ikke er ham ganske naturlig. Man sætter en Ære i først at aande ret let og frit oppe over Snelinjen, hvor det Menneskelige ender, og af Foragt for dem, der lavt nede søge Mængdens Medlidenhed, fristes man til at drive sig selv i Vejret til en Højde, op til hvilken ikke Instinktet men Stoltheden byder En at stige. For Heyse eksisterer denne Fristelse ikke. Han har aldrig et Øjeblik kunnet eller villet skrive sig ind i en større Hede eller Kulde end den han følte. Han har aldrig forsøgt at lade som skrev han med sit Hjærteblod, naar han roligt formede som Kunstner, og han har taalmodigt fundet sig i at Kritiken bebrejdede ham Mangel paa Varme. Han har paa den anden Side aldrig som saa mange af Frankrigs ypperste Forfattere kunnet meddele en rædselsfuld eller oprørende Handling med den samme stoiske Ro og i den samme Tone, hvori man meddeler, hvor en Mand af Verden køber sine Cigarer eller hvor den bedste Champagne faas. Han stræber hverken efter de ildfulde Temperamenters Flammestil eller efter Verdensmandens Selvbeherskelse. I Sammenligning med Swinburne synes han kølig og i Sammenligning med Mérimée naiv. Men den smalle Vej, ad hvilken han gaar, er nøjagtigt den, som anvises ham af Instinktet i hans Indre, af det rent individuelle og dog saa sammensatte Væsen, der udgjør hans Natur.

II.

Den Magt, man selv som Kunstner lyder, bliver nødvendigvis den Magt, man i sine Værker hæver paa Højsædet og dyrker. Heri ligger det da, at hvad Heyse som Forfatter dyrker er Naturen. Ikke hvad Mennesket

tænker eller vil, men hvad det af Naturen er, giver det Interesse for ham. Den højeste Pligt er for ham at ære Naturen og lytte til dens Røst, den sande Synd er Synd imod Naturen. Man lade den raade!

Der gives derfor ikke mange Forfattere, der ere saa udprægede Determinister som Heyse. Paa den frie Vilje i Ordets traditionelle Forstand tror han ikke og staar øjensynligt ganske ligesaa skeptisk som Helten i hans Roman (Kinder der Welt II, 17) overfor Kants kategoriske Imperativ. Men tror han end ikke paa medfødte Ideer, saa tror han paa det medfødte Instinkt, og det er dette Instinkt, som er ham helligt. Han har i sine Noveller skildret, hvor ulykkelig Sjælen føler sig, naar dette Instinkt er blevet forstyrret eller gjort usikkert. I Novellen „Kend dig selv“ er det Intelligensen, i „Rejsen efter Lykken“ Moralen som er Fredsforstyrreren.

I den første Novelle har Heyse fremstillet den Kval, som følger med en for tidlig eller forsætlig intellektuel Indgriben i Sjælens instinktive Liv. „Sjælen maa skaanes, siger han her, naar Aanden i Sandhed skal komme til sig selv. Hin Ungdommens skønne Dumphed, hin drømmeriske, ubevidste Fylde og hin rene Kraft til at nyde, som friske Sanser besidde, gik tabt for Frants under hans altfor tidlige Stræben mod Selvbevidsthed.“ Han skildrer her den Aandens Søvnløshed, der er ligesaa farlig for Sjælens Sundhed, som virkelig Søvnløshed for Legemets Vel, og viser hvorledes den Refleksionssyge taber „hin hemmelige dunkle Kærne, der er vor Personligheds Spirepunkt.“ *)

I Novellen „Rejsen efter Lykken“ er det den konventionelle Moral der har splittet Sjælen ved at fortrænge Instinktet. En ung Pige har med Overvindelse af sit Hjærtes Drift paa Grund af indprentede Sædeligheds-hensyn en sildig Nat afvist sin Elskede og er derved

*) G. W. IV, 135.

uforskyldt bleven Aarsag i hans Død. Nu forfølger Erindringen om denne Ulykke hende bestandig. „Naar Ens eget Hjærte, siger hun, ikke viser En Vej, løber man bestandig vild. Jeg er allerede én Gang bleven ulykkelig, fordi jeg ikke vilde høre, om mit Hjærte ogsaa skreg nok saa højt. Nu vil jeg passe paa, naar det ogsaa kun hvisker halvhøjt og ikke have Øre for noget Andet.“ *)

I Instinktet er Naturen hel tilstede. Er den indre Splittethed og Delthed, der opstaar, hvor Instinktet har tabt sin vejledende Kraft, nu saaledes for Heyse den dybeste Ulykke, saa bestaar omvendt for de Karakterer, han skildrer, Livsfølelsen, den dybeste Følelse af Lykke i Nydelsen af deres Naturs Helhed og Harmoni. Det er selvfølgelig langt fra at Heyse uden videre skulde betragte Selvrefleksionen som et for den sunde Livsfølelse fjendtligt Princip. Det synes omtrent at være hans egen Anskuelse, som den Syge i „Kend dig selv“ udtaler med de Ord, at ligesaa behageligt som det er ham at vaagne op om Natten, tænke sig om og vide at han endnu kan sove videre, ligesaa herligt tænker han sig det maa være for Andre at rive sig ud af drømmeagtige Lykkestemninger, samle sig, reflektere og da ligesom lægge sig om paa den anden Side og nyde videre. Idetmindste har han i sin Roman „Verdens Børn“ ladet Balder, Bogens mest idealt mente Karakter, udføre denne sidste Tanke med mere Fylde. Melankolske Betragtninger over Livets Nød ere lige blevne udtalte, Betragtninger over Solen, der ligegyldigt skinner paa Retfærdige og Uretfærdige og belyser mere Elendighed end Lykke, over Ulykkernes ubegrænsede Frodighed, af hvilke en bryder ud, ligesaa hurtigt som en anden fordrives o.s.v. Franzel, den unge socialistiske Bogtrykker har udviklet, hvorledes den, der betænker Menneskenes almene Lod, først rigtigt

*) G. W. V, 199.

slet ikke kan komme til Ro, og har i sin Smerte kaldt Livet en Ulykke og en Løgn, da Balder forsøger at vise ham, hvorledes et Liv, hvori man kom til Ro, ikke mere vilde fortjene dette Navn. Han forklarer ham da, hvori Livsnydelse for ham bestaar, nemlig deri paa éngang i Nuet at føle Fortid og Fremtid. Højst ejendommeligt fremhæver han, at han ikke kan nyde, med mindre han fornemmer sig helt, og at han i Betragtningens stille Øjeblikke samler alle sit Væsens spredte Elementer til en Samklang: „Saa ofte jeg havde Lyst ɔ: saa ofte jeg vilde have en rigtig Livsfest, har jeg saa at sige opvakt alle Livets Aldere i mig, min leende, legende Barndom, da jeg endnu var ganske rask, saa de første Glimt af Tanker og Følelser, de første Ynglingekvaler, Anelsen om hvad et fuldt, sandt Mandsliv maatte være og endelig Resignationen, der ellers kun plejer at falde helt gamle Mennesker let.“ For en saadan Livsopfattelse er Menneskelivet ikke udparcelleret i Øjeblikke, der forsvinde og hvis Forsvinden beklages, ikke heller adsplittet i hinanden modstaaende Drifters og Tankers Tjeneste; for en saadan i hvert Øjeblik Anker kastende Evne til at fornemme sit Væsens Helhed og Virkelighed kan Livet ikke rinde hen som en ond Drøm. „Tror Du, siger Balder, at den, der i ethvert Øjeblik formaar at fremkalde en saadan Fylde af Tilværelsesfølelse i sig, kan mene at det var bedre ikke at være født?“ *). Man mærke, at det er en dødssyg Krøbling som taler. Den ejendommelige Art af Nydelsesfilosofi der er udtalt i disse Ord og som ved en Art synthetisk Refleksion samler hele Tiden i det evige Nu, er i Grunden Digterens endelige Livsbetragtning. Det er den harmonisk anlagte Naturs Lytten til sine egne Harmonier. Alt give de uendelige Guder jo deres Yndlinge helt, alle de uendelige Glæder og alle de uendelige Smerter helt. Denne Livsfilosofi optager selv

*) K. d. W. II, 162.

den uendelige Smertes Misklang i sin indre Harmoni og formaar for sig selv at opløse den. Her er det Punkt, hvor Heyse skarpest skiller sig fra Turgénjew og Poesiens andre store moderne Pessimister.

Umiddelbart er Instinktet Blodets Røst. Heri ligger at Individerne hos Heyse grunde dybt i Stamme og Race. De synes at lære med Mose Lov, at „Sjælen er i Blodet". De følge Blodets Stemme og appellere til den. De uudviklede ere et kraftigt Udtryk for en Racetype, de udviklede iblandt dem kende deres Natur og respektere den, de tage den som givet i Følelsen af at den ikke lader sig ændre; de ledes ligesaa gennemgaaende af deres Naturinstinkt som Balzacs Karakterer af Egennytten. Jeg anfører for at tydeliggøre min Mening et Par Steder af Romanen „Verdens Børn": Da Edwin er brændende forelsket i Toinette, er hans Broder Balder uden hans Vidende gaaet til denne for at bønfalde hende om ikke af en Grille eller i Letsind at vise Broderen tilbage og kaste sig bort til en Fremmed. Hertil svarer hun, at hun nu først har erfaret og forstaaet, hvori det ligger, at hun ingen Lykke kan vinde i Livet. Hun har erfaret Hemmeligheden ved sin Herkomst, at hendes ulykkelige Moder nemlig kun tvungen er kommen i hendes Faders Magt, og heraf forklarer hun sig det nu, at hun, som hun tror, ikke kan elske. „Min Ven, siger hun, jeg tror De mener det godt med mig, baade De og Deres Broder. Men det var en Forbrydelse, hvis jeg indbildte mig, at De kunde hjælpe mig, nu da jeg klart indser Alt og véd min Skæbne, at den nu éngang ligger mig i Blodet" *) (udhævet i Romanen). Dette er for hende det sidste, absolut uimodsigelige Argument. Og hos alle Bogens Personer kommer denne til Overtro grænsende Respekt for Naturen frem. Som den findes hos Toinette, saaledes hos hendes Modpol Lea. De ere

*) K. d. W. II, 227.

paa alle Punkter Kontraster, kun i denne ene Henseende stemme de overens. Da Lea som Edwins Hustru har erfaret, hvor megen Magt Erindringen om Toinette endnu har over hans Hjerte, og under sin Sorg et Øjeblik, læsende i en af Edwins Bøger, trøster sig ved, hvor godt hun forstaaer Meget af det han har skrevet, der vilde været mangen anden Kvinde for højt, kaster hun pludselig Bogen tilside, thi det farer hende gennem Sindet, „hvor afmægtig enhver Aandernes Forstaaelse er imod Naturernes blinde, ufornuftige, elementære Tiltrækning til hinanden, der trælbinder al Frihed og endog bedaarer den Forstandigste.“ Hun er en tilsyneladende rent intellektuelt anlagt Kvinde. En levende Trang til Kundskab og aandelig Klarhed har ledet hende til Edwin, han har undervist hende i — Filosofi. Man kunde da troe, at hun nu paa sin Side vilde forsøge en Kamp imod hin Blodets magiske Magt ved en Appel til de Aandsmagter, der saa længe have sammenknyttet hende med Edwin. Lige omvendt! Langt fra at være karakteriseret som lutter Sjæl og Aand er hun først og fremmest en Natur. Hun har altid elsket ham glødende, men hun har frygtet for, at hans Kærlighed, mindre hed end hendes, skulde skræmmes tilbage ved hendes Lidenskabsudbrud og dog har hun — Filosofinden — i sin Ensomhed sagt til sig selv: „Elskov er Daarskab — saligt Vanvid — Latter og Graad uden Mening og Forstand. Saaledes har jeg altid elsket ham til Forgaaen og Forglemmen af al Fornuft.“ Nu, da hendes Ægteskabs Lykke staar paa Spil, udbryder hun: „Naar han mærker, at jeg har min Moders Blod i mine Aarer, hedt gammeltestamentarisk Blod — saa opdager han maaske, at han højligt har forregnet sig, naar han troede at kunne slutte „et Fornuftgiftermaal“ med saadant et Væsen. . . . Maaske kommer den Dag, hvor jeg tør sige ham Alt, fordi han selv ikke mere er tilfreds med en beskeden Livslykke, hvor han forlanger noget Stoltere, Overmodigere — da kan jeg

sige til ham: Du behøver ej at søge langt, de stille Vande ere dybe."*) Alt er her karakteristisk, saavel Tilbageførelsen til Afstamning og Race, som den hede, kraftige Naturs Protest mod Formuleringen af Natur og Lidenskab som abstrakt Fornuft.

Den, der har gjort sig fortrolig med dette Grundtræk hos Heyse, vil ogsaa først ret forstaa og med Interesse læse et af hans Dramer, der ellers turde være det svageste, han har skrevet, og som af flere Grunde ikke synes mig ham ganske værdigt; jeg mener „Fornuftgudinden". Eller er det ikke højst ejendommeligt, at Heyse med den hele gigantiske franske Revolution udbredt for sit Øje i den tilskærer sig netop dette Stof, og behandler det netop saaledes? Mangen Digter vilde i Valget af et saadant Sujet søge sig et Organ for Revolutionens Pathos eller lade Fornuftgudindens rent ideelle Begejstring i det historiske Moment adle en uværdig og tankeløs Fortid, som dog hævner sig tragisk. En Digter som Hamerling vilde kunne gøre noget Tiltalende ud af denne Genstand. Heyse studser, overensstemmende med sit Naturanlæg, ved dette Fænomen: En Kvinde, et Stykke Natur med kvindeligt Instinkt og kvindelig Lidenskab udgivet for Fornuften, Fornuftgudinden, det vil sige det 18de Aarhundredes tørre, stive, døde, rationalistiske Fornuft! Og han digter da en Kvinde, der i Kraft af sin Naturs Dybde (forud for sin Tid i Grunden) føler, at det uhyre Alliv ikke lader sig føre tilbage til nogen Skoleformel, der elsker og frygter, lider og haaber, skælver for sin Faders og sin Elskedes Liv, fortvivler under Smerten over at miskendes af sin Elsker — og lader saa denne Kvinde, der som et ægte Barn af sin Digter har sagt: „Mig er det Højeste: Intet at gøre, der bringer mig i Splid med mig selv," hende lader han med alle Fibrer sitrende af Lidenskab, i personlig For-

*) K. d. W. III, 242, 210, 256.

tvivlelse, uden en Tanke for det Almene og Abstrakte, for Republik eller Aandsfrihed, og medens hendes Fader dræbes foran Kirkedøren, nødtvungen fra Alteret forkynde det nye Evangelium, som hun selv spotvis har betegnet som den Verdenslov, at to Gange to er fire. Langt mere værdifuldt end i poetisk Henseende synes da dette Stykke mig som Bidrag til Digterens Psykologi.

Man vilde gøre Heyse højlig Uret, ifald man af det nu Fremhævede vilde slutte, at han intet Højere erkendte end den elementære Natur og dens Drifter. Med Ordet Instinkt er her ment noget fra den enkelte Drift fuldstændig forskelligt. Instinktet er Driften til at bevare sig hel. Derfor kan Heyse ogsaa ypperligt lade en fri Sympathi triumfere over Blodets Baand og selv over det næreste Slægtskabsforhold. I Novellen „Den fortabte Søn“ skjuler og plejer en Moder uden at vide det sin egen Søns uskyldige Drabsmand, og da denne ved sin Elskværdighed vinder saavel Moderens som hendes Datters Hjærte, lader Digteren ham hjemføre Datteren som Brud. „Den fortabte Søn“ blev fældet i ærligt Nødværge og hans Banemand har aldrig vidst hans Navn. Selv da Moderen erfarer Sammenhængen med Sønnens Drab, lægger hun derfor ikke Brylluppet nogen Hindring i Vejen, men bærer alene og uden at indvie Nogen i sin Hemmelighed den Ulykke, der har ramt hende. Her er da med Personlighedens fulde Samtykke et rent aandigt Baand traadt i Stedet for Blodets; Moderen antager den til sin Søn, for hvis Haand hendes egen Søn er falden; men idet hun gør det, handler hun i Overensstemmelse med sin dybeste Natur og bevarer sin Sjæl udelt. Det Samme gælder i alle de Tilfælde, hvor hos Heyse Personligheden af Pligthensyn trænger en virkelig Lidenskab, en dyb Elskov tilbage. Hvor det sker (som i Dramet „Maria Moroni“, i Novellen „Die Pfadfinderin“ eller i Romanen „Verdens Børn“), der sker det netop for at bevare Troskaben mod sig selv, for ikke at tilsætte sit eget Væsens

Helhed og Sundhed, og Pligten ses som udstrømmende af Naturens eget Væld, idet den højeste og afgørende Regel for Pligten er den ej at komme i Splid med sit eget Jeg. Saa langt er det fra at Heyse skulde opfatte Naturen som fjendtlig mod Aand og Pligt.

For ham er den Alt: Alt, hvad der staar i vor Magt, hvad vi udføre eller frembringe, bærer, forsaavidt det duer Noget, usvigeligt dens Stempel og over Alt, hvad der ikke staar i vor Magt, over hele vor medfødte Skæbne raader den direkte, umiddelbart, almægtig og enevældig. Selv den ulykkeligste Karakter han har skildret finder, saa ilde behandlet hun end er bleven af Skæbnen, en Trøst deri, at hun er Naturens Barn, det vil sige, at hun ikke er bleven forurettet. „Naar mit Væsens Elementer, der udelukke mig fra Lykken, have fundet hverandre og forenet sig med hverandre i Kraft af en stor blind Foranstaltning af Verdensløbet og jeg maa gaa til Grunde ved denne Konstellation — saa er det fatalt, men ingen uudholdelig Tanke. En Gudfader derimod, der enten af Ligegyldighed eller af pædagogisk Visdom lod mig usalige Skabning løbe saa sørgeligt om mellem Himmel og Jord — for senere engang i Evigheden at lade mig tilflyde en Gratifikation for den forfuskede Tid — nej min Ven, det kan al durchlauchtig og udurchlauchtig Theologi tilsammen ikke gøre mig plausibelt.“ *)

Saaledes tyr hos Heyse selv den, hvis Liv er mest kvalfuldt forfejlet, til Naturbegrebet som den sidste beroligende Tanke, og saaledes har han selv i sit Livs smerteligste Timer tyet dertil, og de vidunderlige Digte „Marianne“ og „Ernst“, det Dybeste og mest Gribende han har skrevet, ere blevne tilbage som Vidnesbyrd derom. Naturen er hans Udgangspunkt og hans Maal, Kilden til hans Poesi og dens sidste Ord, hans Et og Alt, hans Trøst, hans Credo.

---

*) K. d. W. III, 109.

III.

Hvad han følger, dyrker, ærer og fremstiller, det er da i al Almindelighed udtrykt Naturen. Men som han følger sin egen Natur, saaledes fremstiller han ogsaa sin egen, og Grundtrækket i hans egen Natur er det, at den er oprindelig harmonisk. En saadan Betegnelse er meget vid og vag. Den henfører, ubestemt som den er, vel nærmest kun Heyse til Goethes Æt og passer lige saa godt paa den store Mester. Denne Harmoni er imidlertid nærmere bestemt ikke verdensomspændende, men forholdsvis snæver, det er en aristokratisk Harmoni. Der er Meget, den udelukker, Meget, den ej forsoner, ja ikke engang berører. Ikke som Naturforsker, men som Skønhedsdyrker betragter Heyse Livets brogede Færd. Det er tydeligt nok, at han ikke begriber, hvorledes man kan have Lyst til som Kunstner med Forkærlighed at skildre saadanne Skikkelser, som man i Livet vilde lukke sin Dør for*), ja han har selv med stor Aabenhed udtalt, at han aldrig har kunnet tegne nogen Figur, som ikke besad noget Elskværdigt, ingen kvindelig Karakter, i hvilken han ikke selv til en vis Grad var forelsket**). Derfor bestaaer da hans hele Persongalleri ogsaa med faa Undtagelser***) af ensartede Figurer. De have ikke blot Race, men ædel Race, det vil sige medfødt Adel. Deres fælles Egenskab er hvad Heyse selv betegner som F o r n e m h e d. Hvad forstaar han ved dette Ord? Fornemheden er hos alle hans Karakterer den medfødte Uformuenhed til at begaae noget Lavt eller Smudsigt, hos Naturbarnet betinget ved Sjælens enfoldige

---

*) Se K. d. W. I, 111, hvor Edwin udtaler denne Sætning.

**) Se Indledningen til „Enken i Pisa". G. W. VI, 206.

***) Lorinser i Romanen er en saadan Undtagelse. Heyse synes ved denne Figur at ville sige, at den officielle eller halvofficielle Hævden af forældede og absurde Lærdomme overalt hvor betydelige Aandsevner ere tilstede, maa føre til Nederdrægtighed.

Godhed og Sundhed, hos Kulturmennesket forsat med Personlighedens bevidste Følelse af sit Menneskeværd, af et fuldt og kraftigt Menneskelivs Ret, der har sin Norm og sin Domstol i sig selv og gyser for Halvhed mere end for Vildfarelse. Heyse har selv etsteds defineret sin Yndlingsterminus. I „Salamanderen“ *) hedder det:

Ich habe meiner Tugenden und Fehler
Mich nie geschämt, mit jenen nie geprunkt
Und meinen Sünden macht ich nie den Hehler.

Denn dies vor Allem, dünkt mich, ist der Punkt
Wo Freigeborne sich vom Pöbel scheiden,
Der feig und heuchlerisch herumhallunkt.

Den nenn' ich vornehm, der sich streng bescheiden
Die eigne Ehre giebt und wenig fragt
Ob ihn die Nachbarn lästern oder neiden.

Og med næsten ganske lignende Ord udtaler Edwin denne Grundtanke til den af det aristokratiske Skin betagne Toinette: „Der gives kun én sand Fornemhed: at blive sig selv tro. . . . Gemene Mennesker bryde sig om, hvad Folk sige om dem og bede Andre om Oplysninger om, hvorledes de egentlig skulle være. Den, der har Adel i sig, lever og dør af sin egen Naade og er altsaa souveræn.“ **) Denne Art af Adel er da det Stempel, som hele den af denne Digterhjærne udsprungne Menneskerace bærer. De besidde den alle fra Bonden til Filosofen og fra Fiskerpigen til Grevinden. Den simple Opvartningspige i „Rejsen efter Lykken“ udtaler en Livsanskuelse, der nøje falder sammen med den nys anførte***), og Den, der overhovedet vil gøre sig den Ulejlighed at gennemblade Heyses Skrifter, vil finde, at det lille Ord fornem eller et af Ækvivalenterne derfor

---

*) G. W. III, 300.
**) K. d. W. II, 47.
***) G. W. V, 201. Side 175 anvendes Ordet „fornem“ om hende.

altid er et af de første, han anbringer, naar det gælder om at karakterisere eller prise. Man se f. Eks. i et enkelt Bind af Novellerne Brugen af Ordet fornem for at betegne den ydre Tilsyneladelse, Blik og Holdning (i „Mutter und Kind“ VIII, 44; i „Am todten See“ VIII, 246; i „Ein Abenteuer“ VIII, 321). Eller man gennemblade for at overbevise sig om dette Karaktermærkes gennemgribende Betydning Romanen „Verdens Børn“. Alle de sympathetiske Personer betegne hverandre som adelige Aander: Franzelius kalder Edwin og Balder Menneskehedens sande Aristokrater, Edwin finder i Lidenskabens Sværmeri ingen højere Ros for Toinette og Lea end den, at de bære Adelspræget*), og da Toinette efter Mødet med Lea anerkender hende som Edwins værdige Hustru, er det atter det samme Udtryk, der allerførst frembyder sig for hende; hun betegner i Brevet Lea som Edwins „saa fornemme, kloge og huldsalige Hustru“**).

Ikke en eneste af de anførte Personer er i Ordets gængse Mening Aristokrat. Deres Herkomst er gennemgaaende yderst uanselig og de have næsten alle yderst demokratiske Principer. Men Fornemheden ligger dem i Blodet, de høre til de Udkaarne, der handle godt og skønt og rigtigt ikke af Pligtfølelse eller ved møjsom Overvindelse af slette Drifter, men af Natur. Saaledes stilles af Toinette endog udtrykkeligt den naturlige Adel op som Kontrast til den paa kunstige Principer hvilende Noblesse: „Dengang vidste jeg endnu ikke, siger hun, at Intet er mere haabløst end hvad De kalder en Gentleman — selvfølgelig ikke som De tager Ordet og som De og Deres Venner ere det, hvor Uformuenheden til at begaa noget Uværdigt stammer fra Naturen og fra den redelige

---

*) K. d. W. II, 333, III, 335: „Dass du das besste, tiefste, holdeste, adligste Menschenbild bist.“ — „Das arme tapfre freigeborne Herz — es hat seinen Adel bewährt.

**) K. d. W. III, 309.

Vilje til ikke at gøre Menneskeheden Skam, men hvor det kun gælder om ikke at krænke en Standsbevidsthed“ *).

Faa Digtere have da skildret en saadan Række af Karakterer uden Falsk og uden Lavhed som Heyse. Ingen har havt en bedre Tro til Menneskene. Det bedste Bevis for, hvor levende Trangen hos ham er til overalt at fremhæve det ædle Malm i Menneskenaturen, leverer den Omstændighed, at hvor hos ham et Omslag i den Handlendes Karakter bereder Læser eller Tilskuer en dramatisk Overraskelse, der beroer Desillusionen altid paa, at Forventningen overtræffes og den Paagældende viser sig langt bedre og dygtigere, langt mere ædelsindet end Nogen havde anet. Hos næsten alle andre Digtere er Skuffelsen den modsatte. I Novellerne, som f. Ex. i „Barbarossa“ og i „Die Pfadfinderin“, kommer Forsoningen istand ved at den slette Person i Fortællingen i sidste Instans gaar i sig selv, og da dette Selv oprindeligt er godt, og den Paagældende vel har mangen hidsig og slet, men ingen ond Blodsdraabe i sig, kommer en Slags Fredsslutning mellem ham og Læseren til den sidstes Forundring istand. Men af langt større Betydning end i Novellerne har denne karakteristiske Optimisme vist sig at være i Heyses Dramer. De skylde den uden Spørgsmaal deres bedste og virkningsfuldeste, maaske deres mest afgjort dramatiske Scener. Jeg vil anføre et Par Eksempler. I „Elisabeth Charlotte“ har Chevalieren af Lorraine benyttet alle Slags uædle Midler for at styrte Heltinden og fjerne Stykkets mandlige Hovedperson, den tydske Udsending Grev Wied fra Frankrig. Udfordret af Greven er han bleven haardt saaret, og da Greven omsnæret af politiske Intriguer er bleven sendt i Bastillen, optræder han i 5te Akt i Kongens Audiensværelse. Hvad kan han ville? Anklage Greven yderligere? Fortsætte den uhæderlige Færd, der har bragt hans Modstander

*) K. d. W. III, 104.

saa megen Ulykke og indbragt ham selv et Saar, som man maa vente, han vil hævne? Nej han kommer for højtideligt at erklære, at Greven har handlet som en ægte Adelsmand, og at han selv er Skyld i Duellen. Han udbeder sig endog at blive sendt til Bastillen for at hans Modstander ej skal tro, han æreløst har angivet en urigtig Anledning til Duellen; med andre Ord: selv i denne fordærvede Hofmand lever Æresfølelsen som Rest af den gammelfranske Ridderaand, erstatter til en vis Grad Samvittigheden og bringer i det afgørende Øjeblik sin Besidder til at rejse sig fra sit smertelige Sygeleje for at skride ind til Fordel for en Fjende, hvem han haardnakket og hensynsløst har forfulgt. — I det levende og smukke Theaterstykke „Hans Lange“ er der en Scene, som ved Opførelsen holder Tilskuerne i aandeløs Spænding og hvis Udgang altid bringer Taarerne til at trille ned ad Manges Kinder: det er den, hvor den unge Junkers Liv staar paa Spil, ifald Rytterne ane, at det er ham, der ligger paa Bænken forklædt som Jødens Søn. Da træder Avlskarlen Henning op, ført af Ryttere, der have hørt ham brumme Noget i Stalden om, at han vel véd, hvor Fyren stikker. Henning er bleven fortrængt af Junkeren; før denne kom til Lanzke var han som Barn i Huset; nu er han bleven Skumpelskud og han har altid baaret Nag til den Foretrukne. Med største Kunst er nu Scenen ført saaledes, at Henning trods alle de Indviedes Bønner og Forbandelser bestandig tydeligere lader forstaa, at han vil hævne sig paa Junkeren, at han véd, hvor han er og at ingen Magt i Verden skal afholde ham fra at forraade sin Fjende — indtil han, sankende glødende Kul paa de Andres Hoved og tilfreds med den indjagne Skræk som Hævn, endelig taler rent ud af Posen for at lede Forfølgerne, der selvfølgelig nu tro ham blindt, fuldstændigt paa Vildspor. — Og nøjagtigt af samme Natur er endelig den smukkeste og afgørende Scene i det patriotiske Drama „Colberg“. Der holdes

Krigsraad, men ogsaa Borgerne ere tilkaldte; thi Øjeblikkets Vigtighed gør det ønskeligt at alle Stemmer høres. Alt Haab synes ude for den belejrede By. Den franske General har skrevet for at opfordre Gneisenau til en hæderlig Kapitulation. Det hele Officierskorps bestemmer straks, at der ej kan være Tale om Fæstningens Overgivelse, og Gneisenau forelægger da Borgerskabet det Spørgsmaal, hvorvidt man bør udbede sig en Frist af Fjenden, for at Byens Borgere, Kvinder og Børn kunne forlade den til alle Rædsler prisgivne Stad. Da rejser den gamle pedantiske Pædagog Zipfel, en ægte gammeldags tysk Filolog, sig for at svare i Borgerskabets Navn. Med lange Omsvøb, med latinske Talemaader spinder han under almindelig Utaalmodighed sin Tale ud. Man afbryder ham, man lader ham forstaa, at man vel véd, han kun tænker paa at overlade Kommandanten og Tropperne det farlige Hverv at forsvare Byen — indtil det endelig lykkes ham at faa den Mening udtrykt, som han har havt med sin lange Fortælling om Persiens store Konge og Leonidas med hans Spartanere, den Mening nemlig, at alle uden Forskel bør blive og dø. Denne Scene har Heyse skrevet con amore. Den indeholder saa at sige hele hans System. Thi naar triumferer vel i den Grad hans gode Tro til Menneskenaturen som naar han saaledes i Spidsborgeren kan afsløre Helten, i den stakkels Pedant paavise den ubøjelige Mand, som ingen Anden har tænkt at kunne finde i ham, uden Digteren alene, der véd at enhver af hans Skikkelser dybest inde i sin Sjæl har et uudsletteligt Adelsmærke.

IV.

De Skribenter, der som Spielhagen f. Eks. oftest dvæle ved Bevidsthedens og Viljens Kampe og som helst skildre de store sociale og politiske Konflikter, ville nødvendigvis have mere Held med sig i Mandsend i Kvindefigurerne. En Mandskarakter som Leos i

„In Reih' und Glied“ søger sin Mage, men en ligesaa fortrinlig Kvindeskikkelse har Spielhagen ikke tegnet. Den derimod, hvis Aand søger den umiddelbare Naturligheds Adel og Ynde, den synlige og sjælelige Skønhed, vil nødvendigvis hellere og bedre skildre Kvinder end Mænd. Heri ligner Heyse sin Mester Goethe. I alle hans Produktioner næsten staar Kvindekarakteren i første Plan og de mandlige Skikkelser tjene mest til at fremhæve eller udvikle den. Da Kvindenaturen naar sin kraftigste Udfoldelse og sætter sin skønneste Blomst i Elskov, saa forherliger Heyse med Forkærlighed Elskoven hos Kvinden. I Elskoven er Naturen som Natur ved tusinde Illusioner adlet til Aand. Han lovpriser da Elskoven og han lovpriser Kvinden. Det er hans højeste Lyst og Glæde at fremstille disse to Stormagter i Kamp med hinanden. Thi idet Elskoven sejrer, idet den staaer som den Magt, hvis Bud forgæves trodses, ses den overvældende Modstanden som en Almagt, og idet den har den Virkning, at Kvinden under dens Indflydelse, i Trods mod den, i Kamp med den, besjælet af den, samler sig i sit Køns hele Stolthed, meddeler den hende den aristokratiske Skønhed, som Heyse elsker og maler.

Den medfødte Pigestolthed, det er for Heyse det skønneste i Naturen. En hel Gruppe af hans Noveller kunde til Overskrift have Ordet Pigetrods. Hos Kierkegaard findes etsteds den Udtalelse, at Kvindens Væsen er en Hengivelse, hvis Form er Modstand. Det er talt ud af Heyses Hjerte, og det er denne „Modstand“, der som den adelige Naturs Særkende interesserer og fortryller ham. Det er Kvinden som Fæstning, der fremfor Alt synes ham en værdig Genstand for Poesien, det er Kvinden som Sfinks, hvis Gaade han véd. Den søde Kærne er dobbelt saa sød i sin haarde Skal, den ildfulde Champagne dobbelt hed i sin Ringmur af Is. Der er om Kvinden, som Heyse skildrer hende (fra L'Arrabbiata til Toinette og Lea), en Isskorpe, der skjuler,

afviser, vildleder — brister og smelter. Hun hævder sin Adel, idet hun saalænge som muligt vægrer sig ved at give sit Selv ud af sine Hænder, idet hun opsparer og opbevarer sin Kærligheds Skat. Hun bevarer sin Adel, idet hun eksklusivt lægger sit Selv i en Enestes Hænder og staar afvisende overfor den øvrige Verden. Hun er ikke en blind Magt underkastet. Er Pigestoltheden overvunden og gennembrudt, finder hun sig selv paa den anden Side af Svælget og giver sig frit, naturfrit gad jeg sige. Aldrig forekommer hos Heyse en Forførelse; omtales den en eneste Gang som forbigangen Begivenhed (Moder og Barn), tjener den kun til at stille den stolte Selvhævdelse og stolte, bevidste Selvhengivelse i det skarpeste Lys.

Denne Selvhævdelse og denne Modstandskraft (Rabbia) er i Skildringen paa det Mangfoldigste varieret: Atalanta i Dramet „Meleager“ har Amazonetypens hele friske Vildhed; hun foretrækker Livet og Legen i den friske Natur, Løb og Spydkamp og Jagtens Bedrift for blødagtig Ømhed og Kælenskab, som hun ikke forstaar, Sejerskransen for Brudekransen. I Syritha er den allerførste Blufærdighed, der opskræmmet flyr for Brylluppet, skildret, i L'Arrabbiata Pigetrodsen, der véd hvor nær ved den frygtsomme Bøn i Mandens Sjæl den raa Fordring ligger, i Pigen fra Treppi Jomfruelighedens instinktive Vægring, i Marianne (Moder og Barn) Kvindestoltheden, der hos den saakaldte faldne Kvinde fordobler sig under den uforskyldte Skam, hos Madeleine (Rejsen efter Lykken) Pligtfølelsen mod det fra Barndommen indprægede Sædelighedsbegreb, hos Lore (Lorenz og Lore) Skamfølelsen over et Øjeblik med Døden for Øje at have ladet Tilstaaelsen komme over sine Læber, hos Lottka den melankolske Tilbageholdenhed i Følelsen af nedarvet Fornedrelse, hos den skønne Käthchen den fortvivlede Uvilje over at behage Alle, der ønsker alle Beundrere og den egne Skønhed Pokker i Vold, hos Lea den ud-

viklede og reserverte Kvindes Sky for at lade sin Svaghed ane, hos Toinette det indefrosne Hjærtes Afsky for at hykle en Lidenskab, det endnu ikke føler — indtil Øjeblikket kommer, da alle disse Baand blive sprængte, da alle disse Hjerter flamme, da Amazonens Mandshad og Pigebarnets Blu og Jomfruens Sky og Kvindens Stolthed og den Strengtopdragnes Pligt og den Fornedredes Tungsind og Snedronningens Panser, Alt, Alt, Alt som Ved til et eneste uhyre Baal gaaer op i en sød Røg paa Elskovsgudens Alter.

Thi ikke i Modstanden, der kun er Form og Slør, men i Hengivelsen ser Heyse Kvindens Væsen og hendes sande Natur, og Naturdyrker som han er priser han Eros som den Uimodstaaelige, der gennembryder alle Skranker. Kvinden fortryder aldrig at have underkastet sig hans Magt, men hun kan fortryde at have trodset. Bettina siger etsteds i sine Breve omtrent som saa: „De Jordbær, jeg ranede, dem har jeg glemt, men de, jeg lod staa, brænde mig endnu paa Sjælen.“ Heyse har givet mere end én Variation af dette Thema: Pigen fra Treppi har brugt syv Aar til at angre sin ungdommelige Knibskhed og overvinder, da den Elskede atter ved et Tilfælde kommer til hendes Landsby, i Kraft af en begejstret og overtroisk Overbevisning om sin Kærligheds Magt og Ret alle de ydre og indre Hindringer, der stille sig i Vejen for hendes Lykke, først og sidst den Elskedes Ligegyldighed og Kulde. Madeleine i „Rejsen efter Lykken“ har som ovenfor berørt en Nat vist sin Elskede bort fra sin Dør og da han i Mulm og Mørke maa ride bort, er han styrtet med Hesten og død paa Stedet. Angeren over hendes Trods mod Kærligheden lader hende ingen Ro. „Hvad hjælper min Dyd mig, siger hun; den er hel nok, og jeg kan vikle mig helt ind i den, men dog fryser jeg i den til mit inderste Hjærte.“ Dog ikke nok med at hun fortryder at have fulgt den konventionelle Moral: Billedet af den Døde forfølger hende Aar efter Aar;

skinsyg synes han at vaage over hende. Hver Gang hun i sit Liv tror at kunne glemme det Skete og finde Lykken paany, hører hun den Dødes Finger banke paa Døren, som han bankede den Nat, han blev afvist. Strængt straffer Eros den, der ikke ofrer paa hans Alter. Og Heyse udfører i andre Digtninge denne Tanke videre endnu. Her har den afviste Elsker dog kun fundet Døden som tilfældig Følge af den Strænghed, som Genstanden for hans Attraa har vist. Lad os sætte det Tilfælde, at han ikke nærmer sig som Bedende, men som Voldsmand og at den stolte Kvindes Modstand istedenfor at bero paa en Pligtfølelse, der overvinder Fristelsen, kun er Nødværge mod en frygtet Overrumpling, hvad da? Ogsaa da straffer Eros som en nidkær Gud. Sit Drama „Sabinerinderne“ har Heyse øjensynligt skrevet for en enkelt Karakters Skyld. Hvorledes kunde han ellers falde paa at vælge sig det til tragisk Behandling mindst skikkede af alle for Tragedien umulige, rent burleske Sujetter! Denne Karakter er Tullia, den sabinske Kongedatter. Ranet af en romersk Kriger, indesluttet i hans Hus, dræber hun ham, da han i Brudenatten vover at nærme sig hende. At en tragisk Lidelse i Skikkelse af Romernes Hævn nu ramte den Dumdristige, vilde ikke undre Nogen; men den psykologiske Pointe viser sig i Overensstemmelse med Heyses hele Erotik at være den, at hun ved Drabet paa sin Mand har søgt at dræbe sit eget Hjærtes Drift og saaledes irreligiøst har sat sig op mod Eros.

Er neigte
Sein Angesicht herab zu meiner Stirn,
Dass mich des Athems Hauch umrieselte
Und seine leise Stimme mir wie Gift
Schleichend durch alle Adern rann.

Nu ræddes hun med søndersplittet Sjæl over sin dog saa ægte kvindelige, saa dybt berettigede Gerning. Overålt forfølger Synet af den dødeligt Saarede hende,

men endnu mere end Synet af hans Lig Erindringen om hans Kærtegn. „Kun en Dag og en Nat, siger hun, er det siden hin Daad blev fuldbragt, og dog er det, som laa der bag mig tusinde Aar og tusinde Døde. Et kun er nærværende og jeg vil bestandig føle det som nu: Hans Kys paa mit Øjenlaag, hans Haand paa min Haand.“ Henimod Slutningen udtaler hun da til sin Søster Stykkets Grundide i disse Ord:

Flieh vor der Liebe nicht,
Sie holt dich dennoch ein. Geh ihr entgegen
Und beuge dich vor ihr. Denn tödtlich zürnt sie
Dem, der ihr trotzt und saugt das Blut ihm aus.
Hat nicht der grimme Gott die Jungfraun alle
Sich unterworfen? Ich allein, o Schwester
Entgelt' es, dass ich frei mich aufgelehnt.

Selv paa Voldsmanden kan Jomfruen ikke vredes: Han brød Freden; men hvad gør Elskov Andet? Han overlistede; men Elskov er listig. Han haanede; men spotter ikke Elskov selv den Vældige og Frie? — Med andre Ord: er ikke Eros selv en Voldsmand uden Blu, en Forbryder, der sprænger alle vedtagne Love?

Alle? det er for meget sagt. Heyse kan vel paa saadanne Punkter som de berørte føle en om Kleist utvetydigt mindende Tilbøjelighed til rent pathologiske erotiske Problemer, men han er altfor harmonisk anlagt, altfor moden og altfor tysk-national til at han uden videre skulde skildre Lidenskaben som gennembrydende Samfundets Orden og Lov. Han er udviklet nok til at indse, at Lidenskabens Love og Samfundets Love ere to højst uensartede Ting, der have saare lidet med hinanden at gøre, men han viser disse sidste den Respekt som de fortjene, det vil sige en betinget. Fra hans tidligste Ungdom af har det lokket og tiltrukket ham at fremstille disse Loves kun relative Sandhed og Værd, at digte Tilfælde, hvor de overtrædes paa en saadan Maade, at Undtagelsen synes at have Ret mod Reglen og selv den mest forhærdede

Spidsborger vil betænke sig paa at fordømme. I sin Bekymrethed for at give Undtagelsen fuld uomstødelig Ret er han da undertiden gaaet til Opsøgen af rent barokke Undtagelser som i sit allerførste — i de samlede Værker ikke optagne — Drama „Francesca af Rimini“; men gennemgaaende er det hans Bestræbelse at omgærde Tilfældet saaledes med Palisader, at intet Stormløb af den almindelige gængse Moral kan føre til Overspringen af dette Værn. Naar Goethe sammenstiller Egmont og Clärchen, fremstiller han ikke Forholdet som om det trængte til Undskyldning; Forholdets Skønhed alene plæderer dets Sag. Heyse, den mindre storladne, ligesaa cirkumspekte som dristige Digternatur, har altid et Øje fæstet paa den konventionelle Moral og stræber stedse enten at forsone Moralen ved ligesom at give den Ret i alle andre Tilfælde end netop dette ene, han skildrer, hvor dens Overtrædelse var saa at sige uundgaaelig, eller at udsone Forseelsen imod Moralen, idet Individet med fuldt Forsæt køber den forbudne Lykke for saa høj en Pris, at den saa dyrekøbt ikke vilde lokke nogen Filister.

I „Francesca af Rimini“ er Tilfældet dette. Lanciotto er hæslig, raa og fordærvet, hans Broder Paolo ædel og smuk. Lanciotto bliver lidenskabeligt forelsket i Francesca. Forledet af Broderkærlighed til den aldeles uværdige Lanciotto har nu Paolo ladet sig misbruge til ej blot som Frier, men paa selve Bryllupsdagen i en Forklædning at forestille sin Broder, der frygter for, at hans egen Hæslighed aldrig vil kunne vinde Pigens Ja. Først i Brudekamrets Mørke vover da Brudgommen at tilegne sig sin Brud. Men ogsaa Paolo elsker Francesca som hun ham igjen. Hvad Under da, at den unge Brud, da hun opdager det plumpe Bedrageri, hvis Bytte hun er bleven, føler sig vanæret ved sin Ægtemands Kærtegn og langt fra at betragte sin Kærlighed til Paolo som Synd, anser den for berettiget og hellig.

Der Kuss von deinem Mund war wie die Hostie
Die den entehrten Mund mir neu gereinigt.
(S. 93).

For at faae sin Forskansning forsvarlig bygget har da Digteren i dette naive Ungdomsarbejde konstrueret sig det umuligste og mest haartrukne Tilfælde; thi hvad kan være urimeligere end at Paolo af pur Lammegodhed mod en foragtelig Broder prisgiver sin Elskede til det nedrigste Bedrag, der ovenikøbet tilintetgør hans egen Livslykke! men man finder i dette grelle Eksempel Typen, hvorefter i Heyses saa mange senere taktfulde og fine Arbejder den moralske Kollision er konstrueret. Jeg tager nogle Eksempler paa Slump. I „Beatrice“ er det legitime Ægteskab, som Kærlighedshistorien gennembryder, et Tvangs-Ægteskab, ligesaa vanhelligt som Francescas, om end bedre motiveret. I „Cleopatra“ værger den unge Tysker sig saa haardnakket mod den skønne Ægypterindes Kærlighed som Graf Wetter hos Kleist forsvarer sig mod Käthchen von Heilbronn's. Først da Savnet af ham bringer Cleopatra Døden nær, er det at han forbarmer sig over hende. Den stolte Gabriele i „Im Grafenschloss“ lader sig først overtale til at indgaa sit „Samvittigheds-ægteskab“ med Greven, da han har sat Livet paa Spil for hendes Skyld. Den unge Kvinde i „Rafael“ tilkøber sig nogle Timers Samliv med den Elskede for Indespærring i Klosteret paa Livstid, Garcinde (Geoffroy og Garcinde) og Lottka erhverve sig Retten til et flygtigt Øjebliks Lykke ved Selvmord, og Hengivelsen adles, idet det udadtil bundne, inderligt frie Jeg ikke kan tænke sig en Hengivelse, som Forholdene forbyde, paa andet Vilkaar end det, at den har Døden i Følge. Det Lykkebæger, disse Personligheder tømme, har deres Skæbne krydret med Gift. Heyse hævder da disse heroiske Sjæle Retten til at løse en Strid mellem Pligter anderledes end den ængstelige af smaalige Vaner og Hensyn indsnævrede Filister plejer at gøre det, og i Indledningen

til sin Novelle „Beatrice"*) har han selv theoretisk udtalt sit ethiske Kætteri med de Ord: „Geniale Naturer, der have deres Støtte i sig selv, udvide ved deres Handlinger ligesaa sikkert det sædelige Omraades Grænser, som geniale Kunstnere gennembryde de overleverede Skranker for deres Kunst og rykke disse videre ud. Og hvad der i hine heroiske Sjæle kan røre sig som Selvfølelsens Overmod og Overmaal, bliver det ikke lutret og udsonet ved den tragiske Undergang?" —

Ikke mindre end ved denne stedse redebonne Association med Død og Ophør adler Heyse endelig Elskoven, legitim eller illegitim, som allerede berørt, ved Hengivelsens Art. Den er altid bevidst. Disse Kvinder lade sig aldrig rive hen, de skænke sig selv frit bort som en Gave — ifald de ellers skænke sig bort. Saaledes allerede i Arbejder fra Heyses tidligste Ungdom som f. Ex. „Kredsdommeren"**), saaledes i „Rafael", i „Lottka" og i saa mange andre Noveller i Prosa og Vers. Overalt er Individets Selvherredømme og Selvbestemmelsesret hævdet. Frit raader Kvinden i denne Poesi over sin Person og sit Liv. Frit giver hun sig hen til sin Elskede, frit gaaer hun Tilintetgørelsen imøde eller giver sig Døden med egen Haand, og hvor Elskovslykken ikke adles ved den Pris, den koster, der adles den idetmindste ved den Stolthed, hvormed den skænkes og nydes. Det er i Kraft af denne Stolthed, at Personligheden, endog behersket af den stærkeste Naturmagt, føler sig uafhængig i Hævdelsen af sin Souverænitet. Den er hos Heyse saa sikkert fri som Kongen er af Adel.

G. Brandes.

(Sluttes i næste Hæfte).

*) G. W. VIII, 168.

**) G. W. VI, 71: Ich bin einmal in meinem Leben verkauft geworden. Wie wollen die Menschen mich nun schelten, wenn ich mich verschenke um jenen Schmach zu verschmerzen.

Af Maria Grubbes Barndom.

(Interieur fra det syttende Aarhundrede).

I.

Den Luft, der laa under Lindetræernes Kroner, havde vugget sig frem over den brune Hede og de tørstige Marker; den var bleven baget af Solen og støvet af Vejene, men nu var den renset af det tætte Løvhang, svalet af de kølige Lindeblade, og Duften af Lindens gule Bloster havde gjort den fugtig og givet den Fylde. Nu laa den og blinkede stille og saligt op i det lysegrønne Hvalv, kærtegnet af sagte dirrende Blade og af hvidgule Sommerfugles flimrende Vingeslag.

De Menneskelæber, som aandede denne Luft, vare svulmende og friske, den Barm, den højnede, var ung og spæd. Barmen var spæd og Foden var spæd, Midjen smal, Væksten slank og der var en vis mager Styrke i den hele Skikkelse. Frodigt var kun det stærke dunkeltgyldne Haar, der halvt var bundet og halvt hang løst; for den lille mørkeblaa Fløjelshue var gleden af og hang om Halsen i sine knyttede Hagebaand ned paa Ryggen som en lille Munkehætte. Ellers var der intet Klosterligt ved Dragten; en bred og ligeskaaren Lærredskrave slog ned over en lavendelblaa Hvergarnskjole med korte og vide, opskaarne Ærmer; ud af dem brusede et Par store Poseærmer af fint hollandsk Lin. En højrød Sløjfe sad paa Brystet og højrøde Sløjfer paa Skoene.

Hun gik med Hænderne paa Ryggen og med foroverbøjet Hoved. Med legende, sirlige Skridt gik hun langsomt op ad Gangen; men ikke ligefrem; hun gik i Bugter; snart var hun ved at støde imod et Træ paa den ene Side, snart var hun ved at komme ud mellem Træerne paa den anden Side. En Gang imellem standsede hun, rystede Haaret fra Kinderne og saa op mod Lyset. Det dæmpede Skær gav hendes barnehvide Ansigt en matgylden Lød, der gjorde de blaaladne Skygger under Øjnene mindre synlige; de røde Læber blev purpurbrune og de store blaa Øjne blev næsten sorte. Hun var nydelig var hun: lige Pande, svagt kroget Næse, kort, skarpskaaren Underlæbe og stærk, rund Hage og fint rundet Kind og ganske smaa Øren og rent og skarpt tegnede Bryn . . . Hun gik og smilte, let og tankeløst, tænkte paa Ingenting og smilte i Harmoni med Alt omkring hende. Hun kom til Ende med Gangen, standsede og gav sig til at svinge rundt paa Hælen, halvt til Højre og halvt til Venstre, stadigt med Hænderne paa Ryggen, med Hovedet lige, Blikket opad og hun nynnede monotont og afbrudt i Takt med sin Svingen.

Der laa to Graastensfliser og var Trappetrin ned til Haven, til Haven og det skarpe hvide Sollys. Den skyfri, blaahviste Himmel saa lige ned i den, og den Smule Skygge, der var, holdt sig tæt ind til Foden af de klippede Buksbomhække. Det skar i Øjnene, selv Hækken stod og gnistrede Lyset fra sine blanke Blade i skarpe, hvide Blink. Ambraen slæbte sig i hvide Snirkler ud og ind, frem og tilbage om tørstige Balsaminer, Boboreller, Gyldenlakker og Nelliker, der stod og stak Hovederne sammen ligesom Faar paa aaben Mark. Ærterne og Bønnerne henne ved Lavendelhækken vare ved at falde fra Stængerne af Varme, Morgenfruerne havde opgivet det Hele og stod og saa Solen lige op i Ansigtet, men Valmuerne havde kastet deres store røde Blomsterblade og stod i de bare Stilke.

Barnet i Lindealleen sprang ned over Trinene, løb gennem den solhede Have, med bøjet Hoved, som man løber over en Gaard i Regnvejr. Hun styrede hen imod en Trekant af dunkle Takstræer, smuttede om bagved dem og gik saa ind i den store Løvstue, der var en Levning fra de Belowers Tid. En vid Rundkreds af Ælmetræer havde de flettet sammen foroven saavidt Grenene kunde naa og det runde Hul i Midten havde de gitret til med Lægter og Rafter. Slyngende Roser og valske Kaprifolier groede stærkt op i Ælmeløvet og tættede godt, men til den ene Side var de slaaet fejl, og Humlen, der var plantet efter med, havde forknyttet Ælmekvistene og magtede ikke selv at lukke for Hûllet.

For Indgangen til Stuen laa der to hvidmalede Havheste; derinde stod der en lang Træbænk og et Bord; Pladen til Bordet var af Sten; stor og oval havde den været, men det Meste af den laa paa Jorden i tre Stykker, kun et lille fjerde laa løst over det ene Hjørne af Bordrammen. Ved det satte Barnet sig, tog Benene op paa Bænken, lænede sig tilbage og lagde Armene over Kors. Hun lukkede sine Øjne og sad ganske stille; der kom et Par smaa Rynker i Panden, en Gang imellem bevægede hun Øjenbrynene og smilte let:

„I Stuen med de røde Purpurtæpper og den forgyldte Alkove ligger Griseldis for Margrevens Fødder, men han støder hende bort; nys har han revet hende op fra det lune Leje, nu aabner han den smalle, rundbuede Dør og den kolde Luft strømmer ind paa den stakkels Griseldis, der ligger paa Gulvet og græder, og der er intet Andet mellem det kolde Nattepust og hendes varme, hvide Legeme end det tynde, tynde Lin. Men han jager hende ud og laaser Døren efter hende. Og hun trykker den nøgne Skulder op til den kolde, glatte Dør og hulker og hører ham gaa blødt inde paa Gulvets Tæpper, og gennem Nøglehullet kommer Lyset fra den duftende Kærte og sætter sig som en lille, rund Sol paa hendes blottede Bryst.

Og hun lister sig bort og gaar ned ad den mørke Marmeltrappe og der er ganske stille, hun hører ikke andet end den bløde, klappende Lyd af sine nøgne Fødder paa de isnende Stentrin. Saa kommer hun udenfor. Sneen . . . nej, det regner, det skylregner og det tunge, kolde Vand plasker ned paa hendes Skuldre; Linet klæber fast til hender Legeme og Vandet driver ned ad hendes bare Ben og hun træder med de skære Fødder i det bløde, kolde Dynd, der glider glat ud til Siden under Fodbladet. Og Vinden . . . Buskene river hende og flænger hendes Kjole, nej, hun har jo ingen Kjole paa . . . . som det flængede mit brune Skørt! — der maa vist allerede være Nødder i Fastruplund, alle de Nødder der var paa Viborg Marked . . . Gud véd om Ane har faaet Ro i sine Tænder . . . . Nej! Bruhnhylde! — den vilde Hest sprænger afsted . . . . Bruhnhylde og Grimmild — Dronning Grimmild vinker ad Mændene, vender sig og gaar bort. Og de slæber Dronning Bruhnhylde frem og en lav, sort Karl med svære, lange Arme, En som Bertel i Bomhuset, tager i hendes Bælte og rykker det over og han smøger hendes Kittel og hendes Underkjortel af hende og med sine sorte Næver stryger han Guldringene af de hvide, myge Arme, og en stor, halvnøgen, brun og laadden Karl lægger sin haarede Arm om hendes Liv og med sine plumpe, brede Fødder træder han Sandalerne af hende og Bertel vikler hendes lange, sorte Lokker om sin Haand og trækker bort med hende og hun følger ham med foroverbøjet Krop og den Store lægger sine svedige Haandflader paa hendes nøgne Ryg og skubber hende fremad, fremad hen til den sorte, fnysende Hingst, og de slænger hende ned i det graa Støv paa Vejen og de knytter Hestens lange Hale om hendes Ankler . . . .“

Saa kom Rynkerne igen og blev der længe, hun rystede paa Hovedet og saa mere og mere fortrædelig ud,

endelig slog hun Øjnene op, rejste sig halvt og saa sig træt og misfornøjet omkring.

Myggene dansede henne for Aabningen mellem Humlerankerne og det drev paa derude fra Haven stødvis med Duft af Mynte og Hjærtensfryd og imellem med Duft af Dild og Anniskaal. En lille, tummelumsk, gul Edderkop løb kildrende hen over hendes Haand og fik hende til at springe op fra Bænken. Hun gik hen mod Indgangen og rakte efter en Rose, der sad oppe i Løvet, men hun kunde ikke naa den. Saa gik hun udenfor og plukkede af Slyngroserne; jo mere hun plukkede, jo ivrigere blev hun, og snart havde hun Skørtet fuldt. Hun bar dem ind i Løvstuen og satte sig ved Bordet. En for en tog hun dem op af Skødet og lagde dem paa Stenpladen tæt op til hinanden, og snart var Stenen skjult under et blegrødt, duftende Svær.

Den sidste Rose var tagen, hun glattede Skørtets Folder og de løse Blomsterblade og de grønne Blade, der havde sat sig fast i Kjolens Luv, strøg hun af, og blev saa siddende med Hænderne i Skødet og saa' paa Rosenfloret.

Denne Blomsterlød, der krusede sig i Skær og Skygger, fra Hvidt, der rødmer, til Rødt, der blaaner, fra fugtig Rosa, der næsten er tung, til et Lilla saa let, at det kommer og gaar som om det drev i Luften —. Hvert enkelt, rundet Blomsterblad, yndigt hvælvet, blødt i Skyggen, men i Lyset med tusinde næppe synlige Gnister og Blink; med alt sit favre Rosenblod samlet i Aarer og spredt i Huden . . . . og saa den tunge, søde Duft, den drivende Em af den røde Nektar, som koger i Blomsterets Bund.

Hurtigt strøg hun sine Ærmer op og lagde de nøgne Arme ned i Rosernes milde, fugtige Kølighed. Hun vred dem rundt i Roserne, der med løste Blade flagrede mod Jorden, saa sprang hun op og fejede med ét Strøg Alt det bort, der var paa Bordet og gik ud i Haven, rettende

paa sine Ærmer. Med blussende Kinder og hastige Skridt gik hun ned gennem Gangene og ud, og fulgte saa langsomt Havediget op mod Kørevejen. Paa den var der kort før Indkørslen til Gaarden et Læs Hø væltet; flere Læs holdt bagved og kunde ikke komme frem. Ladefogden pryglede Kusken med en brun Stok, hvis Politur glimtede i Solen.

Lyden af Slagene gjorde et uhyggeligt Indtryk paa Barnet, hun holdt sig for Ørerne og gik hastigt op mod Gaarden. Kælderdøren ned til Bryggerset stod aaben; hun smuttede derned og slog Døren i efter sig.

Det var den fjortenaarige Maria Grubbe, Datter af Hr. Erik Grubbe til Tjele Hovedgaard.

* * *

Skumringens blaa Skær laa over Tjele. Duggen var falden og havde gjort Ende paa Høkørslen. Gaardens Piger var i Stalden og malkede; Karlene rumsterede omkring i Agerum og Selekammer; Hovbønderne stode i Flok uden Porten og ventede paa at blive ringet til Nadvre.

I det aabne Vindu stod Erik Grubbe og saa' ud over Gaardspladsen: langsomt og en for en kom Hestene helt fri for Seler og Grime udad Stalddøren og gik hen til Vandingstruget; midt i Gaarden stod en Dreng med rød Hue ved en af Bindestenene og satte nye Tænder i sin Rive, og henne i et Hjørne legede to unge Mynder Tagfat mellem Træhesten og den store Slibesten.

Som Tiden led kom Karlene tiere og tiere frem i Stalddørene, saa' sig om og trak sig fløjtende eller trallende tilbage, en Pige med fyldt Malkespand kom i hurtig, smaatrinet Trampen over Gaarden, og Hovbønderne begyndte at trække sig inden Porten som for at skynde paa Nadverklokken. Nede i Køkkenet blev der stærkere Tumlen og Raslen med Spande, Fade og Brikker, saa

blev der taget et Par stærke Tag i Klokken og den rystede to Hold rustne Toner af sig, der snart døde hen i Træskoklampren og Lyden af Døre, der skurede mod Fældingen. Saa var Gaarden tom, kun de to Hunde stod og gøede om Kap ud ad Porten.

Erik Grubbe trak Vinduet til og satte sig betænksomt ned. Det var i Vinterstuen han sad. De brugte den baade Vinter og Sommer, baade til Dagligstue og Spisestue, de opholdt sig næsten aldrig i andre Stuer end den. Det var et rummeligt tofags Værelse med højt Brystpanel af mørkt Egetræ. Væggene vare beklædte med et Tavl af hollandske Stentøjsfliser, de vare glasserede, hvide i Bunden og malede med store blaa Roser. Kaminen var sat med brændte Mursten, en Dragkiste var stillet foran Aabningen, ellers vilde det trække naar der blev gaaet med Dørene. Et poleret Egetræsbord med to store, halvrunde Klapper, der næsten hang ned til Jorden, nogle højryggede Stole med Sæder af haardt, blankslidt Læder og et lille, grønmalet Skab, der hang højt oppe paa Væggen, andet var der ikke derinde.

Som Erik Grubbe nu sidder der i Mørkningen kommer hans Husholderske, Ane Jensdatter, ind med et Lys i den ene Haand og et Stob pattevarm Mælk i den anden. Stoben sætter hun for ham, selv sætter hun sig ved Bordet og Lyset foran sig, dog giver hun ikke Slip paa Stagen, men sidder og drejer den rundt med sin store røde Haand, der glimter af mange Ringe og store Stene.

„Aaja saamænd ja!“ sagde hun som hun satte sig.

„Hvad er det?“ spurgte Erik Grubbe og saa hen paa hende.

„Aa, En kan da nok give sig, naar En har støjet om til En hverken aarker eller sanser!“

„Ja! — travle Tider! — Folk faar de Sommerdage rende den Varme op, de om Vinteren skal sidde i.“

„Ja! — I snakker! — der er Maade med Alting, men Hyvl i Grob og Hamler i Gras det er en lied

Kongkyren*). Jenne er En om Alting; de indenoms Piger er Trallier tilhobe, Kærrestsladder og Byssens Nyt, det kan de nok kom' igennem; gør de Nøj, saa gø' di et skidt, aa gyres skal ed aa det te Gavns; men hvem der kommer te ed, de æ misæl A. Wulborg æ syg aa Stine aa Buel, de Malosier**), de staar og bødler te di sveder ve et, men li vidt kommer de. En ku' da osse ha' nøj Hjælp a' Mari naar I vild' tal' henne te', men hun fo' da hverken Lov te' aa rør' sæ te' de' jen heller de aant."

„Naa, naa! du snakker dig jo baade fra Vejr og Aande og fra Landsens Maal tillige. Klag ikke mig Noget paa, forklag dig selv; havde du havt Taalmod med Maria i Vinter og lært hende lempelig op og vist hende ret Haandelag paa Alting, saa havde du nu havt Gavn af hende; men du havde intet Taalmod, du var hidsig og hun blev trodsig, I var jo ved at splitte hinanden levende ad. Det er saamænd mere end Tak værd, at det blev forbi."

„Ja vist saa! værg I kuns Mari, I er saa nærmest til det; men værger I Jeres, saa værger A min, og enten I tager til Fortrydelse eller hvad I gør, saa faar I vide, at der er mere Sind i Mari end hun kan komme gennem Verden med. Men det fik nu være den Fejler det er, men hun er ond — ja! I siger nej, men hun er ond; aldrig kan hun lade bitte Ane gaa i Fred, aldrig! hun ligger over hende med Pluk og Nap og lede Ord saa lang Dagen er; det sølle Barn maatte ønske det aldrig var bleven til og det maa A og, og A ønsker det saa travrig som det er. Aa! Gud inderlig se i Naade til os! I er ikke ens Fader for de to Børn; men det forstaar sig, det er som ret er, Fædrenes Synder skulle hjemsøges paa Børnene i tredje, ja i fjerde Led, og Moderens Synd ligesaadan, og bitte Ane er kuns en Horeunge, — jo!

*) Det er en daarlig Kongekørsel at køre Hjulene i Grøften og Vognhamlerne itu.

**) Malosie = stort, klodset Fruentimmer.

jeg siger det rent ud, hun er en Horeunge, en Horeunge baade for Gud og Mennesker; — men I! I, hendes Fader! I maatte skamme Jer, maatte I, — ja! det siger A om I saa lægger Haand paa mig for det, som den Mikkelsdagsaften for to Aar siden, I maatte skamme Jer, æ tvi maatte I saa! for at lade Jert eget Barn mærke, at det er undfangen udi Synd, og I lader hende formærke det, baade I og Mari lader hende og mig mærke det, ja, om I saa slaar mig lader I hende det mærke . . . .“

Erik Grubbe sprang op og trampede haardt i Gulvet.

„Stejler og Hjul! siger jeg, er du da spitalstosset Kvind? — du er drukken er du, ind og læg dig paa din Seng og sov dig Rusen og Galden væk! du fortjente jeg slog dig under dine Øren, galsindede Kvind! — nej, ikke et Ord til! — Maria skal bort, hun skal herfra den Dag imorgen. — Fred vil jeg have i Fredsens Tid.“

Ane hulkede højt.

„Aa Gud, aa Gud! at det skulde times! — en Verdens Skam! — lægge mig ud for Drik! — har jeg nogentid den Tid vi har kendt til hinanden og al den Tid der forved, gaaet i Stegers med en ruset Pande? har I hørt mig snakke over mig? hvor er den Plet I har set mig ligge mendrukken? Det er den Tak, En faar! — Sove min Rus væk! — ja, give til Gud A maatte sove hen, give til Gud A maatte synke død ned for Jer, som I bær Spot og Spe ind paa mig . . . .“

Hundene glammede op derude i Gaarden og der lød Hovslag under Vinduerne.

Ane tørrede hastigt sine Øjne, og Erik Grubbe aabnede Vinduet og spurgte hvem det var.

„Ridende Bud fra Fovsing,“ svarede en af Husets Karle.

„Saa tag hans Hest og lad ham komme herind,“ og dermed blev Vinduet lukket.

Ane satte sig til Rette i Stolen og skyggede med Haanden for de rødgrædte Øjne.

Saa kom Budet ind og bragte Hilsen og Venskab

fra Stiftsbefalingsmand Christian Skeel til Fovsing og Odden, som lod formelde, at han i Dag havde faaet Stafet om at Krigen var erklæret under første Juni; af den Grund var det nødvendigt at han for flere Aarsagers Skyld tog til Aars og derfra mulig til København og lod nu derfor spørge, om Erik Grubbe vilde slaa Følge, saalangt Omstændighederne vilde Vejen gøre, de kunde da i alt Fald faa endt den Sag, de havde sammen med somme Aarhusfolk, og anlangende København saa vidste Stiftsbefalingsmanden, at Erik Grubbe didhen havde mere Ærinde end nok var. I alle Fald vilde Christian Skeel være paa Tjele henad fire Slæt over Middag,

Erik Grubbe sagde dertil, at han skulde være rede til Rejsen.

Med den Besked red saa Budet hjem.

Nu talte Ane og Erik Grubbe længe om hvad der skulde gøres medens han var borte, og det blev da ogsaa bestemt, at Maria skulde rejse med til København og blive hos sin Faster Rigitze et Aarstid eller to.

Den nær forestaaende Afsked havde gjort dem begge roligere, men den gamle Tvist var nærved at flamme op igen, da de kom til at tale om, hvilke af sin salig Moders Smykker og Klæder Maria skulde føre med; det blev dog afgjort i Mindelighed og Ane gik for at lægge sig tidligt, da det nok kunde behøves, at den Dag imorgen blev gjort saa lang som muligt var.

Lidt efter meldte Hundene nye Fremmede.

Denne Gang var det dog ikke andre end Sognepræsten for Tjele og Vinge, Hr. Jens Jensen Paludan.

Med et: „God Kvæld i Stuen!“ traadte han ind.

Det var en bredskuldret, knokkelstærk Mand med lange Lemmer og ludende Hoved; rundrygget var han ogsaa, og hans Haar var stort som en Kragerede, graasprængt og filtret, og hans Ansigt havde en underlig stærk, jævn og tillige ren, blegrød Farve, der ikke passede godt til de grove, knortede Ansigtstræk og de buskede Bryn.

Erik Grubbe bad ham sidde ned og spurgte ham, hvordan det gik med hans Høbjergning. Talen drejede sig saa en Stund om Aarstidens vigtigste Markarbejder og døde hen i Suk over det forgangne Aars daarlige Kornpriser.

Præsten sad og skelede paaskøns over til Stoben og sagde saa: „Velbyrdighed altid synderlig maadeholden! holder sig altid til naturlig Drikke. — Det er og det sundeste; nysmalket Mælk er en Himmerigs velsignet Ting, det er det, baade for ond Mave og æng Bryst.“

„Jamænd! Guds Gaver er alle gode saa enten de malkes eller tappes os til. — I faar nu sætte Smag paa en Tønde ægte Mumme, vi forgangen fik hentet hjem fra Viborrig; hun er baade god og tysk endda jeg ikke kan skønne at Tolderen har mærket hende.“

Ølkruse og en stor Tudekande af Ibentræ og siret med Sølvringe blev sat frem.

Saa drak de hinanden til.

„Heydenkamper! ægte, adelig Heydenkamper!“ udbrød Præsten med en Stemme, der skjalv af Begejstring og Rørelse, og da han salig lagde sig tilbage i Stolen, havde han næsten Taarer i Øjnene.

„I er en Kendere, Hr. Jens!“ smiskede Erik Grubbe.

„Ak, hvad Kendere! vi ere fra igaar og vide Intet,“ mumlede Præsten aandsfraværende, „ellers tænker jeg paa,“ fortsatte han med hævet Røst, „om det skulde have sin Rigtighed med det, jeg har ladet mig fortælle om de Heydenkampers Bryghus. — Det var en Frimestere, der fortalte mig det, en Gang deroppe i Hannover, den Tid, jeg rejste med Junker Jørgen. — Se! han sagde, at de begyndte altid deres Brygning en Fredag Nat, men inden Nogen fik Lov at røre sin Haand til Nogenting, maatte han gaa hen til Oldgesellen og lægge sine Hænder paa den store Vægt og sværge ved Ild og Blod og Vand, at han ingen hadske og onde Tanker gik og bar paa, for det vilde gøre Øllet Skade. Han fortalte

ogsaa, at Søndag Morgen naar Kirkeklokkerne begyndte at gaa, saa slog de alle Døre og Vinduer og Lemme op for at det kunde ringe ind over Øllet; men det Fornemste det blev gjort naar Øllet var sat hen for at gæres, saa kom Mesteren selv med en prægtig Lade, deden op han drog baade svære Guldringe og Kæder og kostelige Stene, som der var sære Tegn paa, og det blev tilhobe lagt ned i Øllet, og det kan En da nok tænke, at saadan ædle Rigdomme maa give Drikken Lod og Andel i de hemmelige Krafter, der er i dem fra Naturen af.“

„Ja, det er ikke godt at vide Noget om,“ mente Erik Grubbe, „jeg har nu mere Tro til den Brunsviger-Humle og den anden Urtesaad, de sætter til.“

„Jo!“ sagde Præsten alvorligt og rystede paa Hovedet, „det maa vi ikke sige, der er meget Fordækt i Naturens Rige, det er sikkert nok. Hver en Ting baade død og levendes har sit Miraculum i sig, det er kuns om at gøre at have Taalmod til at søge og opladte Øjne til at finde, — ak, i gamle Dage, der det ikke var saa lange Tider siden at Gud Herren havde taget sine Hænder af Jorden, da var hver en Ting saa bespændt med Guds Kraft, at der sprang ud af dem Lægedom og alt Godt, evigt og timeligt, men nu Jorderig hverken er fin eller ny længer og vanhelliget af mangfoldige Slægters Synder, nu er det kuns ved besynderlige Lejligheder at de lade sig formærke, til visse Timer og paa visse Steder, naar mærkelige Himmeltegn ere oppe; — det sagde jeg nyssens nu til Smeden, vi stod og taltes ved om det gruelig flammendes Skær, der i de sidste Nætter har været at se den halve Himmel rundt. — Ellers kom der den Gang en ridendes Stafet forbi os — herop til, jeg troer?“

„Det var saa Hr. Jens.“

„Han red vel intet med Andet end som godt var?“

„Han red med det at Krigen er nu erklæret.“

„Herre Jesus, nej da! — ja, ja en Gang maatte det jo komme.“

„Ja, men har de biet saa længe, skulde de biet til Folk havde deres Avl inde.“

„Det er de Skaaninger, der har drevet det frem, sagtens; de formærke endnu den sure Svie af sidste Krig og venter at komme efter den søde Kløe i denne.“

„Aa! det er intet Skaaningerne ene, Sælandsfarerne vil altid Krig, de véd jo vel, at dem gaar den immer udenom, — ja, det er gode Tider for Nøvter og Tosser, naar Rigens Raader ere galne tilhobe . . .“

„De siger ellers, at Marsken vilde nok nødig til det.“

„Ja, Fanden tro det! — kan jo dog nok være, men det kendes kun lidtagtig at prædike Rolighed i en Myretue, — naa, Krig har vi, og nu gælder det om at hver hytter sit. Der er nok at tage sig til i alle Maader.“

Talen faldt saa paa den forestaaende Rejse og gik nu en Tid om de slette Veje, vendte tilbage til Tjele, til Fedekvæg og Staldfodring og gik igen paa Rejse. De havde imens ingenlunde forsømt Kanden, Øllet var steget dem svært til Hovedet og Erik Grubbe, der just fortalte om sin Rejse til Ceylon og Ostindien med „Perlen“, havde ondt ved at komme frem igennem sin egen Latter, hver Gang en ny Pudserlighed randt ham i Minde.

Præsten blev jo længer jo alvorligere; han laa sammensunken ned i Stolen, men en Gang imellem virrede han med Hovedet, saa' bistert ud for sig og bevægede Læberne som om han talte; gestikulerede derhos med den ene Haand, ivrigere og ivrigere, indtil han kom til at trumfe i Bordet; saa faldt han sammen igen med et forskrækket Blik over paa Erik Grubbe. Endelig da denne var kørt aldeles fast i Skildringen af en over al Maade enfoldig Kokkedreng, fik Præsten sig rejst op og tog paa at tale med en dump, højtidelig Røst.

„Sandelig,“ sagde han, „sandelig! jeg skal vidne med min Mund — med min Mund — at I er en Forargelse og en Forargelsens Genstand — det var Jer bedre I blev kastet i Havet — sandelig! med en Møllesten

og to Tønder Malt, — to Tønder Malt dem skylder I mig, det vidner jeg højtideligen og med min Mund, — to topfulde Tønder Malt i mine egne ny Sække, — for det var ikke mine Sække — aldrig i Evighedens Rige — det var jeres egne gamle Sække og mine ny dem beholdt I — og det var bedærvet Malt, — sandelig! se Ødelæggelsens Vederstyggelighed og Sækkene hører mig til og jeg vil betale — Dommen hører mig til, siger jeg. — Skælver I ikke i Eders gamle Ben — I gamle Skørlevnere! — kristeligen skulde I leve — er det kristelig at leve med Ane Jensdatter og lade hende snyde en kristelig Sognepræst? — I er en — I er en — kristelig Skørlevnere — ja —."

Erik Grubbe havde ved Begyndelsen af Præstens Tale smilet over hele Ansigtet og venskabeligt rakt sin Haand ud imod ham over Bordet, senere stødte han ud med Albuen som for at puffe en usynlig Tilhører i Siden, at han skulde se hvor ubetalelig drukken Præsten var, men omsider maa han have faaet et Slags Forstaaelse af Talen; thi han blev med Et kridhvid i Ansigtet og tog Tudekanden og slængte mod Præsten, der tumlede baglæns over i Stolen og fra den gled ned paa Gulvet. Det var dog kun af Forskrækkelse han faldt, thi Kanden naaede ham ikke, den blev liggende ved Randen af Bordpladen; Indholdet drev over hele Bordet og randt i smaa Strømme ned paa Gulvet og paa Præsten.

Lyset var brændt ned i Stagen og flakkede saa der snart var lyst i Værelset, snart saa mørkt, at den blaa Dagning saa' ind igennem Vinduerne.

Endnu talte Præsten. Det ene Øjeblik var hans Røst dyb og truende, det andet pibende og næsten klynkende.

„Der sidder I i Guld og Purpur og jeg ligger her og Hundene slikke mine Saar — og hvad lagde I i Abrahams Skød? — hvad Offer gav I? — I lagde ikke en Sølvotteskilling i den kristelige Abrahams Skød. —

Og nu pines I svarligen — men Ingen skal dyppe sin Finger i Vand for Jer," og han slog med Haanden i det spildte Øl, „men jeg vasker mine Hænder — begge to — jeg har advaret Jer, — hi, — der gaar I — ja, der gaar I i Sæk og Aske — i mine to nye Sække — Malt . . ."

Han mumlede endnu en Stund, saa faldt han i Søvn, men Erik Grubbe gjorde imens Forsøg paa at komme til at hævne sig; han tog haardt fast i Stolearmen, gjorde sig lang og anstrængte sig med at sparke Bordbenet eftertrykkeligt i det Haab at det var Præsten.

Snart rørte sig Intet mere, der hørtes kun de to gamle Herrers Snorken og den ensformige Plasken af Øllet, der blev ved at dryppe ned fra Bordpladen.

II.

Sal. Hans Ulrik Gyldenløves Enke Fru Rigitze Grubbe havde sin Gaard liggende paa Hjørnet af Østergade og Pilestræde.

Paa den Tid var Østergade et temmelig aristokratisk Opholdssted; her boede Medlemmer af Familierne Trolle, Sehested, Rosenkrantz og Krag; Joachim Gersdorff boede ved Siden af Fru Rigitze, og i Carl van Manderns nye røde Gaard logerede som oftest to eller flere udenlandske Residenter. Dog var det kun den ene Side af Gaden, der var saa fint befolket; paa Nikolaj-Siden vare Husene lave og her boede mest Haandværkere, Kræmmere og Skipperfolk. Et Par Værtshuse var der ogsaa.

Det var en Søndag Formiddag i Begyndelsen af September.

I Kvistvinduet paa Fru Rigitzes Gaard stod Maria Grubbe og saa' ud: ikke en Vogn. Ingen Travlhed, lutter adstadige Fodtrin og en enkelt Østersraabers drævende Sang. Solskinnet sitrede ned over Tage og Brosten, og alle Skygger stode skarpt og kraftigt, vare

næsten firskaarne. Alt Fjærnt laa i en let, røgblaa Varmedis.

„Passt au . . . . f,“ raabtes der bagved hende med en Kvindestemme, der heldigt efterlignede et af megen Kommanderen hæst Organ.

Maria vendte sig om.

Det var Kammerpigen Lucie, der raabte. Hun havde en Tidlang siddet stille oppe paa et Bord og betragtet sine temmelig velformede Ben med et kritisk Blik. Omsider var hun bleven ked deraf og havde raabt, og nu sad hun og lo af alle Kræfter og svingede overgivent frem og tilbage med Benene.

Maria trak paa Skuldrene og vilde med et halvt gnavent Smil vende sig om til Vinduet igen, men Lucie sprang ned fra Bordet, tog hende om Livet og tvang hende til at sætte sig paa en lille Halmstol, der stod derhos.

„Hør Jomfru!“ sagde hun, „véd hun Noget?“

„Naa!“

„Hun glemmer at faa sit Brevskab skrevet og halvgaaen to har vi de Fremmede, saa hun har knappe fire Timer. Véd hun hvad de skal have? Gyldensuppe, Flyndere og saadan anden bred Fisk, stegte Høns udi Trisanet og Mansfelder Kage med sød Spillinge-Moes. Fint er det, fedt er det sku ikke. Jomfruens Kæreste kommer da ogsaa!“

„Aa Snak om en Ting,“ udbrød Maria ærgerligt.

„Gud Fader bevar os! det er da hverken Lysning eller Trolovelse fordi jeg siger det. — Jeg kan nu ikke forstaa, Jomfru, at hun ikke gør mere udad sin Fætter! Det er det dej—ligste, lysteligste Mandfolk jeg véd. De Fødder han har! — Og kongeligt Blod er der i ham; En kan se det paa hans Hænder alene, saa bitte smaa de er! — aa, og saa ligesom de var støbte — bare hans Negle, de er ikke større end Halvsyslinger og saa røde og runde. — Hvad! han kan mønstre et Par Ben? det

er ligesom Staalfjedre, naar han kommer gaaendes — hu hej! og hans Øjne de blistrer og blinker . . . .

Hun slog Armene om Maria og kyssede hende paa Halsen saa hæftigt og sugende stærkt, at Barnet rødmede og vred sig ud af hendes Favntag.

Lucie kastede sig paa Sengen og lo som en Besat.

„Som du gør dig til idag!" udbrød Maria, „farer du fort med det, saa gaar jeg nedenunder."

„Men hvad i Alverden? En faar da have Lov til lidt Lystighed iblandt. Der er saamænd Bedrøvelse nok her i Verden. Jeg har da mere end jeg kan komme afsted med. Er nu intet min Kæreste i Krigen og ligger og døjer baade ondt og værre? Det er den rene Ynk at tænke paa. Om de nu har skudt ham enten død eller gebræklig! Gud naade mig arme Pige, jeg blev da aldrig til Menneske mere."

Hun skjulte sit Ansigt i Sengeklæderne og hulkede: „aa nej, nej, nej, min egen, egen Lorens — jeg skal være dig saa tro, saa tro, bare Vorherre vil lade mig faa dig hjem hel — aa, Jomfru, Jomfru! det er aldrig til at udholde!"

Maria søgte at berolige hende med Ord og med Kærtegn. Omsider kom hun saa vidt, at Lucie satte sig op og tørrede sine Øjne.

„Ja, Jomfru," sagde hun, „Ingen véd hvad jeg har det slemt med mig selv. En kan jo umuligen immer være som En skulde. Og det hjælper intet at jeg sætter mig for at bryde mig fejl om alle unge Karle; kommer de med Lystighed og Komplimenter, om det saa var mit Liv om at gøre, kunde jeg ikke bide dem af og sippe fra dem; det kløR mig paa Tungen for at svare dem igen og saa bliver det jo let til mere Ganteras end jeg strængeligen kan forsvare for Lorens. Men naar jeg saa tænker paa, hvor farligt han er stedt, aa! saa fortryder jeg det mere end tænkelig er for nogen levende Sjæl. For jeg elsker ham, Jomfru, og ingen andre end ham,

det maa hun tro. Aa! naar jeg er kommen i Seng og Maanen skinner ret der ind paa Gulvet, saa bliver jeg et helt andet Menneske; det kommer mig saa sørgelig for og saa græder jeg og græder og det trykker her oppe i Halsen som jeg skulde kvæles — aa, det er saa pinagtig; jeg ligger og slænger mig i Sengen og beder til Vorherre og véd knap hvad det er jeg beder om, og sommetider er jeg helt fra mig selv og saa sætter jeg mig op i Sengen og holder paa mit Hoved og bliver saa forskrækkelig bange for at jeg skal gaa fra min Forstand af at længes. — Men Herre Gud, Jomfru! hun græder jo; hun gaar da intet hemmelig og længes efter Nogen, saa ung hun er?“

Maria rødmede og smilte svagt; der var noget Smigrende for hende i den Tanke, at hun kunde være forelsket og gaa og længes.

„Nej, nej!“ sagde hun, „men det er saa sørgeligt det du siger, det er ligesom Alting var ene Kummerlighed og Fortræd.“

„Vist ikke saa! der er Andet iblandt,“ sagde Lucie og rejste sig, da de kaldte paa hende dernede, og saa gik hun med et skælmsk Nik til Maria.

Maria sukkede, gik hen til Vinduet og saa’ ud, ned paa St. Nikolaj grønne, kølige Kirkegaard, paa Kirkens røde Mure, henimod Slottet med det irrede Kobbertag, udover Holmen og Reberbanen, rundt til Østerport med det spidse Spir og til Hallandsaas med dens Haver og Træskure og med det blaalige Sund udenfor, der gik i Et med den blaa Himmel, henunder hvilken hvide, blødtformede Skymasser langsomt drev over mod den skaanske Kyst.

Tre Maaneder havde hun nu været i København. Dengang hun rejste hjemmefra havde hun trot, at det at leve i Residensstaden var Noget vidt forskelligt fra det, hun nu vidste det var. Det var aldrig faldet hende ind, at der kunde være mere ensomt der end

paa Tjele Hovedgaard, hvor hun dog havde havt det ensomt nok.

Sin Fader havde hun intet Selskab af, han var altid saa ganske sig selv, at han aldrig kunde være noget for Andre; han blev ikke fjorten Aar naar han talte med en Fjortenaarig og han blev ikke Kvinde, fordi han talte med en lille Pige; han var altid paa den anden Side de Halvtreds og han var altid Erik Grubbe.

Faderens Frille, der herskede, som var hun Hjemmets Frue, kunde Maria ikke se uden at Alt, hvad der var i hende af Stolt og Besk, straks blev vakt. Dette grove, magtglade Bondefruentimmer havde saaret og pint hende saa ofte, at Maria end ikke kunde høre Lyden af hendes Trin, uden at hun straks og næsten ubevidst gjorde sig haard, blev trodsig og hadsk. Halvsøsteren den lille Ane var sygelig og forkælet, Omstændigheder, der ingenlunde gjorde hende omgængelig, og nu kom hertil, at Moderen overfor Erik Grubbe altid søgte at komme Maria tillivs igennem hende.

Hvad Selskab hun da havde?

Ja, hun kendte hver en Sti og Vej i Bigum Skov, hver en Ko, der græssede i Engen, hver en Fugl i Hønsegaarden. Og i Tjenestefolkenes og Bøndernes venlige Hilsen, naar hun gik forbi dem, blev der sagt: Jomfruen lider Uskæl og vi ser det, vi er bedrøvede over det og vi har det samme Sind til Kvinden deroppe som I.

Men i København?

Her havde hun Lucie og hun holdt meget af Lucie, men det var jo dog et Tyende; hun havde Lucies hele Fortrolighed eg var glad ved den og taknemmelig for den, men Lucie havde ikke hendes Fortrolighed. Hun kunde ikke give sine Klager Luft overfor hende, hun vilde ikke have det sagt til sig at det var sørgeligt saadan som hun var stillet, og hun kunde ingenlunde taale at et Tyende talte om hendes ulykkelige Familieforhold; end ikke om Fasteren vilde hun høre et Ord.

Og dog holdt hun slet ikke ad Fasteren, havde heller ingen Grund til det.

Rigitze Grubbe havde Tidens meget strænge Anskuelser om det Gavnlige ved en haard og lidet læmpelig Optugtelse, og hun tog sig for at opdrage Maria derefter. Hun havde ingen Børn, havde heller ingen havt, hun var derfor en yderst utaalmodig Plejemoder, dertil meget ubehjælpsom, da Moderkærligheden aldrig havde lært hende de smaa og saare nyttige Kunstgreb, der gør det saa meget lettere for Barn og Læremester at komme Vejen frem. Og dog — en saadan barsk Opdragelse havde maaske været Maria mest tjenlig. Hun, hvis Sind og Tanke, paa den ene Side, næsten var bleven forvokset af Mangel paa aarvaagent og fast Tilsyn og, paa den anden Side, halvvejs lemlæstet af urimelig og lunefuld Grusomhed, maatte næsten have følt det som Fred og Lindring at blive styret støt og haardhændet den Vej, hun skulde, af En, der fornuftigvis ikke kunde ville hende andet end Godt.

Men hun blev ikke styret paa denne Maade.

Fru Rigitze havde saa meget at tage Vare i Politik og Intriger, levede saa meget sammen med Hofkredsene, at hun i hele og halve Dage var hjemmefra, eller hjemme var saa beskæftiget, at Maria kunde gøre med sig selv og sin Tid hvad hun vilde. — Fik Fru Rigitze saa endelig et Øjeblik tilovers for Barnet, saa gjorde hendes egen Forsømmelighed hende dobbelt utaalmodig og dobbelt skrap. Det hele Forhold maatte derfor for Maria komme til at tage sig ud som den rene, skære Urimelighed og var nærved at bibringe hende den Forestilling, at hun var et Skumpelskud, som Alle hadede og Ingen elskede.

Som hun nu stod der ved Vinduet og saa' ud over Byen, kom denne Følelse af Forladthed og Ensomhed over hende; hun lænede sit Hoved mod Vinduskarmen og stirrede fortabt op paa de langsomt glidende Skyer.

Hun forstod saa godt det Sørgelige Lucie havde sagt om at længes; det var ligesom det brændte inden i En og der var ikke Andet at gøre end at lade det brænde som det vilde, — hun kendte det saa godt. — Hvad skulde det blive til? — den ene Dag ligesom den anden — Ingenting, ingenting, — aldrig Noget at glæde sig til; kunde det blive ved? — Ja! længe endnu; — ogsaa naar En var bleven seksten Aar? — Det blev da ikke saadan ved for alle Mennesker; — det var da umuligt hun kunde blive ved at gaa med Barnehue naar hun var seksten Aar! — Det havde Søster Ane Marie da ikke gjort; — hun var nu gift. — Hun kunde saa tydelig huske al den Larm og Lystighed, der var ved Bryllupet, længe efter at hun var bleven sendt i Seng, — og Musiken. — Hun kunde da ogsaa gærne blive gift. — Med hvem det skulde være? maaske med sin Svogers Broder. — Han var jo rigtignok forfærdelig grim; men naar det skulde være .... Det kunde hun umulig glæde sig til. Hvad var der egenlig at glæde sig til her i Verden? Var der Noget? — ikke det hun kunde se.

Hun gik fra Vinduet, satte sig betænksomt ved Bordet og gav sig til at skrive:

„Min ganske venlig Hilsen altid forsendt med Vorherre, kære Ane Marie, gode Søster og Ven, Gud bevare dig al Tid og have megen Tak for alt Godt. Jeg haver taget til at skrive pour vous congratuler, saasom din Nedkomst haver været lykkelig og du nu er frisk og ved godt Helsen. Kære Søster, jeg haver det godt og er baade frisk og rask. Faster lever jo i megen Storhed og er her tidt mange Gæster, de fleste ere Cavaliers fra Hove og foruden nogle gamle Fruer kommer her ikkuns Mandspersoner. Der er mange af dem, som have kendt vor sal. Moder og berømme hende for hendes Dejlighed og mere. Jeg sidder al Tid tilbords med de Fremmede, men Ingen taler mig noget til uden Ulrik

Frederik, det jeg helst var uden, eftersom han immer er mere for Chicane og Raillerie end for fornumftig Konversation. Han er kuns meget ung og haver ikke det bedste Lov paa sig og ganger nok baade paa Herberger og Ølstuer og disligeste. Nu véd jeg knap andet Nyt end at vi idag have Forsamling og at han er deri. Hver Gang jeg tal' Franzøsisk da ler han meget og siger det er hundrede Aar gammel, som jo nok kan hænde, saasom Hr. Jens var pur ung den Tid han var paa Rejser, ellers giver han mig godt Lov formedelst jeg kan saa vel sætte det sammen, han siger ingen Hofdame kan det bedre, men det tror jeg er Komplimenter og bryder mig intet om. Paa nogen Tid haver jeg fra Tjele Intet fornummet. Faster sværger og lader ilde hver den Gang hun taler om den Enormität det er vor kære Fader lever den han lever med et Fruentimmer af saa nedrig Ekstraktion. Jeg sørger tidt derover, som dog Intet baader. Du lade nu intet Stycho se dette Brev, men hilse ham af Hjærte. September 1657. Din kære Søster

Maria Grubbe.

Velbyrdige Frue, Fru Ane Marie Grubbe, Stycho Høeghs til Gjordslev, min gode Ven og Søster venligen tilskreven."

* * *

Man havde rejst sig fra Bordet og var gaaet ind i Storstuen, hvor Lucie bød Gyldenvandet omkring. Maria var tyet hen i en Vindusfordybning og skjultes halvt af det folderige Gardin. Ulrik Frederik gik hen til hende, bukkede overdreven ærbødigt for hende og sagde med et yderst alvorligt Ansigt, at det gjorde ham ondt at han ved Bordet havde siddet saa langt fra Mademoiselle. Som han saaledes talte lagde han sin lille, brune Haand

i Vinduskarmen. Maria saa' paa den og blev rød som et dryppende Blod.

„Pardon Mademoiselle! jeg ser I bliver ganske rød af Vrede, at jeg tillader mig at gøre Eder min skyldigst underdanige Reverens. Det er nu vel og for dristigen at spørge, hvormed jeg har været saa jammerlig at fortørne Eder?“

„Jeg er saavist hverken vred eller rød.“

„Det gefaller Eder at kalde den Kulør for hvid? Bien! Det skulde kun forlange mig at vide, hvorlunde I benævner den Kulør, den sogenannte røde Rose har?“

„Men kan I da aldrigen sige et fornumftigt Ord?“

„Ja — lad mig se! — jo, jeg maa bekende, at det virkeligen er hændtes mig — men ikkuns sjældent —

Doch Chloë, Chloë zürne nicht!
Toll brennet deiner Augen Licht
Mich wie das Hundsgestirn die Hunde
Und Worte schäumen mir aus Munde
Dem Geifer gleich der Wasserscheu . . .“

„Ja, det maa I nok sige!“

„Ach Mademoiselle, I kender kuns lidet til Amorns Magt! — Skulde I tro det? der gives Nætter, da jeg elskovskrank sniger mig ned til Silkegaarden, svinger mig over Ramperterne til Christen Skeel sin Have og da stander jeg som en Statu mellem duftige Roser og Filitter og stirrer til Vindvet i Jert Kammers til den smægtige Aurora løber sine rosige Fingre gennem mine Lokker.“

„Ah, Monsieur! jeg formener I greb fejl af Navnet, der I nævnte Amor; Evan skulde I visseligen sagt — og maa hænde En let gaar vilse, naar En støjer om ved Nattetider, for intet har I staaet i Skeels Have, I har været hos „Mogens i Cappadocia“ mellem Rømere og Bouteiller, og har I intet kunnet røre Jer og været stille som en Statu, da har det aldrig været Elskovstanker, der har udvirket, at I intet kunde flytte Jeres Ben.“

„I gør mig storligen Uret; falder det sig saa ibland at jeg kommer i Vinkyperes Huse, da er det intet for Plaser eller Lystighed, det er aleneste at forgætte den nagendes Kummer, der kvæler mig."

„Aa!"

„I lider intet paa mig, I har ingen Tro til min Amours Bestandighed — Himmel! ser I det østre Glamhul paa St. Nikolaj? trende Dage tilende har jeg siddet der og stirret paa Eders yndelige Aasyn, som I sad ved Jer Syramme."

„Hvad I dog er uheldig! I kan fast aldrig lukke Jer Mund op, En kan jo gribe Jer i løs Tale; aldrig har jeg siddet ved min Syramme ud til Nikolaj. — Kender I den Ramse:

„Det var svart Nat,
Mand fik i Trold fat,
Mand sa' til Trold:
„Vil du ud af min Vold,
Vil du hjem i Nat,
Saa lær mig brat
Uden List eller Svige
Det Sandeste du véd af at sige."
„Hør!" sagde Trold og mælte ej Ord.
Mand slap og Trold fór,
Ingen paa Jord
Sige Trold paa, han med Løgn fór.""

Ulrik Frederik bukkede ærbødigt for hende og gik uden at sige et Ord.

Hun saa efter ham som han gik hen over Gulvet; den var smuk hans Gang; hans Silkestrømper var saa skinnende hvide og de sad saa stramt, der var hverken Læg eller Fold paa dem; det var saa kønt det dernede ved Anklen! og den lange, smalle Sko — det var saa morsomt at se paa ham — hun havde aldrig før lagt Mærke til, at han havde et lille rosenrødt Ar i Panden.

Hun kigede stjaalent ned paa sine Hænder, trak lidt paa Munden, — hun syntes de var for korte i Fingrene.

J. P. Jacobsen.

Syndflodssagnet i en oldbabylonsk Indskrift.

François Lenormant: Les premières civilisations.
Daily Telegraph.

For en tolv, tretten Aar siden var der en ung Kobberstikker i London ved Navn George Smith, der hørte til de flittigst Besøgende i British Museums assyriske Sale. Hver Time han kunde raade over, alle sine Fridage anvendte han til at studere de nysankomne Billedværker fra Ninive, gjorde paa egen Haand Optegnelser, anstillede Sammenligninger, kopierede Indskrifter og erhvervede sig tilsidst en saadan Kundskab, at han paa egen Haand kunde gennemgaa de da af den store Lærde Sir Henry Rawlinson udgivne arkæologiske Værker, som han med megen Møje havde købt for sine opsparede Skillinger. Hans sejge, engelske Flid gjorde ham det en Dag muligt at overraske selve denne Lærde i højeste Grad ved flydende at læse Tidsangivelsen for en Indskrift paa Bugen af Salmanasars store Tyr, der meldte, at „Jahua, Søn af Kumri, betalte Skat til mig, Salmanasar“. Paa den Dag naaede man at bestemme kronologisk Tiden for Israels Konge, Jehus Regering, og den historiske Bibelkritik kom i Besiddelse af et afgørende Holdepunkt; samtidig blev ogsaa den unge Autodidakt vundet for den Gren af British Museum, hvor han havde erhvervet sine første Lavrbær, og der overgaves ham til fri Raadighed dets hele Rigdom paa Tavler, Tyre, Cylindre og itubrukne

4*

Teglsten. Imellem alle disse Ruiner fra en svunden Kultur opslog han fra nu af sit Bo og søgte paa Grundlag af disse at genopføre den Bygning af Digtning, Religion og Videnskab, som i Aartusinder havde henligget upaaagtet skjult i Jordens Skød.

Allerede længe velbekendt i Fagmændenes snævre Kreds trængte pludselig for et Aarstid siden George Smiths Navn ud i det store Publikum, da de engelske Blade bragte den Efterretning, at den flittige Embedsmand i British Museum iblandt dettes Mindesmærker i Kileskrift havde opdaget en ældgammel babylonsk Beretning om Syndfloden. Med ét Slag blev George Smith Dagens Løve. Det var da ikke lang Tid siden, at det amerikanske Blad New-York Herald havde udsendt Stanley til Afrikas vilde Stammer for at udforske Livingstones tabte Spor, nu kom Øjeblikket til at vise, at den engelske Presse med Hensyn til Interesse for Nutidens store videnskabelige Problemer ikke behøvede at taale nogen Overmand. Den rige londonske Journal „Daily Telegraph“ forkyndte, at dens Ejere havde organiseret en videnskabelig Ekspedition til Assyrien under George Smiths personlige Ledelse. Toget skulde vare seks Maaneder og alle Omkostninger bestrides af „Daily Telegraph“ alene, hvorimod alle Indskrifter eller andre Genstande af historisk Værd, der maatte blive fundne, vilde blive skænkede til Museet. Som Leder af dette storartede Foretagende berejste George Smith virkelig senere Egnene omkring Tigris og Evfrat og havde en rig Høst af interessante Fund.

Med Rette var Englændernes Opmærksomhed bleven vakt ved Efterretningen om den nye Opdagelse, hvis Betydning for den gammeltestamentariske Beretning om Syndfloden*) var iøjnefaldende, idet den fastslog, at

---

*) Jeg bruger overalt dette gængse Ord for at betegne Vandfloden, men erindrer om, at Forstavelsen „synd“ skriver sig

dette Sagn allerede i den fjærneste Oldtid var kendt af den semitiske Stamme. Herved rykker man Besvarelsen af Spørgsmaalet om dets første Hjemstavn nærmere — thi ogsaa Inderne og andre Folk af den jafetiske Stamme besad dette Sagn — og saaledes vil der kunne ventes en Afgørelse af, hvilke mythiske Anskuelser og Naturfænomener det skylder sin Oprindelse.

At Babylonerne skulde have besiddet en Overlevering om Syndfloden, der frembød mange, slaaende Lighedspunkter med den bibelske Beretning, var dog Noget, de Lærde forlængst troede at vide gennem opbevarede Fragmenter af et antikt Værk. En kaldæisk Præst ved Bels Tempel i Babylon, der hed Berosos, havde i Tiden mellem 280—270 før vor Tidsregning forfattet sit Lands Historie i tre Bøger paa det græske Sprog, og af dette Arbejde havde Kirkefaderen Eusebius fra Cæsarea, dog kun paa anden Haand, anført adskillige Brudstykker i den Hensigt at støtte den hellige Overlevering ved Hjælp af hedenske ligeartede Fortællinger, blandt hvilke ogsaa nedenstaaende lige siden Renaissancen bestandig omtalte og kommenterede Beretning om Syndfloden fandtes. Efterat Berosos har omtalt de ældste Konger og er naaet til Sisithrus, imellem hvis Regering og den første Hyrdekonges der var forløbet 432,000 Aar, fortsætter han saaledes:

„Gud Bel aabenbarede for Sisithrus i Drømme, at der den femtende i Maaneden Dæsius (Solhverv) skulde komme store Regnskyl og alle Mennesker omkomme i Vandfloden, og befalede ham at nedgrave alle Skrifter, de gamle, de mellemste saavel som de nye, i Solens Stad Sippara, dernæst bygge et Skib og indskibe sig sammen med sin Slægt og kæreste Venner. Ogsaa Spise og Drikke skulde han bringe i Skibet og tage baade flyvende og firføddede Dyr med. Sisithrus gjorde som der var ham befalet og byggede et Skib 9000 Fod langt og 1200 Fod bredt og bragte Kone og

---

fra det oldtyske Adjektiv „sint“, der betyder „stor“ og ikke staar i nogensomhelst Sammenhæng med Substantivet „Synd“. Syndflod er altsaa kun „den store Flod“.

Barn, Slægtninge og Venner ombord. Oversvømmelsen kom. Da Regnen ophørte, udsendte Sisithrus nogle Fugle, men da disse hverken fandt Føde eller Hvilested, vendte de tilbage til Skibet. Nogle Dage senere sendte han andre Fugle ud, som ogsaa vendte tilbage, dog de havde Dynd om Fødderne. Endelig lod han tredje Gang Fuglene flyve ud, og da disse ikke kom igen, erkendte han, at Jorden atter var kommen tilsyne, gjorde en Aabning i Skibets Tag, og opdagede, at det var standset paa et Bjerg. Han gik saa ud med sin Kone, sin Datter og Lodsen, tilbad Jorden, oprettede et Alter og bragte Guderne et Offer; derpaa forsvandt han med sine Ledsagere. Da de, som vare blevne tilbage i Skibet, nu gave sig til at søge ham, lød hans Stemme til dem fra Luften, at Guderne til Løn for hans Fromhed havde bortført ham, og at han for Fremtiden sammen med sin Kone og Skibets Lods boede hos Guderne; de andre skulde nu fra Armeniens Land, hvor de befandt sig, vende tilbage til Babylon, opgrave de skjulte Bøger og give dem til Menneskene. Disse adlød, vendte tilbage og opbyggede Babylon paany."

Paa Eusebius' Tid eksisterede allerede ikke mere selve Berosos' Værk, man besad kun to Uddrag af det, foretagne af senere Forfattere, fra hvilke Biskoppen i Cæsarea hentede sine Citater. Spørgsmaalet var altsaa, hvor megen Lid man kunde fæste dels til den i Forhold til Sagnenes Ælde saa sent levende Berosos' Troværdighed, dels til de Skribenters Paalidelighed, der støttede sig til hans Værk, og dels endelig til den fromme Faders Upartiskhed og Tendensløshed i hans Citater. Imidlertid havde allerede paa andre Punkter de assyriske Kileindskrifter bragt Berosos' Nøjagtighed til en høj Grad af Evidens, og det nye Fund har, som vi nu ville se, paa en glimrende Maade fastslaaet denne overfor Syndflodssagnet.

I det kongelige Palads i Ninive, der er bygget under den sidste assyriske Erobrer Assurbanipals Regering, var Layard saa heldig at finde den Sal, hvor Arkiverne og Kongens Bibliothek gemtes. Dette Bibliothek bestod udelukkende af flade firkantede Tavler af brændt Ler, beskrevne paa begge Sider med en yderst fin kursiv Kileskrift. Hver Tavle var numereret og dannede saa-

ledes ligesom et Blad i en Bog, der bestod af en Række saadanne Tavler, som laa opstablede i Orden over hverandre. Layard fandt henved titusende Fragmenter af disse Tavler, hvis Tekster omhandlede de mest forskellige Emner, Grammatik, Historie, Retsvidenskab, Mythologi, Naturhistorie, Astronomi og Astrologi, og bragte Størstedelen til British Museum; desværre bleve alle disse Brudstykker ved Overflytningen uden mindste Orden pakkede sammen af Arbejderne i Kasser og dannede ved Ankomsten et uoverskueligt Kaos, hvor det kun ved aarelang Flid og Skarpsindighed lykkedes atter at samle, hvad der oprindeligt hørte sammen. Saaledes har George Smith benyttet 84 Brudstykker henhørende til tre forskellige Eksemplarer — thi Hofbiblioteket i Ninive besad hyppigt flere Kopier af det samme Værk — for at konstruere den Tekst, hvis Indhold han har bragt for Dagen, og som oprindeligt læstes paa tolv Tavler, der hver indeholdt mer end 280 Skriftlinjer. Fortællingen om Syndfloden, der kun er en Episode i et større Sagn, optog den ellevte Tavle, saaledes som Afskriverne af Originalen omhyggeligt have noteret. Selve de Kopier, man opbevarer i London, bleve i det syvende Aarhundrede før vor Tidsregning paa Assurbanipals Befaling tagne efter et meget gammelt Eksemplar, der fandtes i Byen Uruk i Kaldæa (Erech i tiende Kapitel af Genesis), der sammen med Sippara „Bøgernes By“ var det Sted, i hvilken de tidligere kaldæiske Konger havde grundet de ældste Biblioteker og de mest blomstrende Præsteskoler.

Hvor gammel den oprindelige, saaledes afskrevne Tekst var, kan vanskeligt afgøres med Bestemthed, vist er det, at dens Alder naar op til det første kaldæiske Monarkis Tid, i det Mindste sytten Aarhundreder før vor Tidsregning, og rimeligvis er den ældre. Heller ikke er det for Tiden muligt at fastslaa, hvorvidt den har været affattet i det for Ninive og Babylon fælles semitiske Sprog eller om den har været oversat fra

Accadisk, det er det turanske Tungemaal, som Kaldæas ældste Beboere talte. Det Eksemplar, hvorefter de tre Kopier paa Assurbanipals Tid toges, var skrevet med den hieratiske Skrift, der allerede dengang var forældet og læstes med Vanskelighed af Afskriverne, som derfor undertiden have indskrænket sig til blot at afbilde de Skrifttegn, hvis Betydning de ikke forstod. Flere Kendetegn endelig sikre os, at selve dette Haandskrift fra Uruk kun var en Kopi af et endnu ældre Aktstykke.

Syndflodsberetningen hører, som allerede anført, ind under en større episk Fremstilling af en mythisk Persons Liv og Eventyr, hvis Navns Tydning desværre endnu er umulig, men som man foreløbig har benævnet „Izdubar", der er den fonetiske Læsning af de Tegn, der som Ideogrammer betegne Navnet. Assyrerne og Babylonerne læste det sikkert anderledes, og sandsynligvis ville vi engang deri finde en Lighed med „den vældige Jæger" Nimrods Navn, som i hvert Fald hører ind under den assyrisk-babylonske Sagnkreds*). Denne Izdubar, der i andre Tekster omtales som en Gud, er her i den episke Digtning forvandlet til en Helt, der gennemgaar talrige Eventyr og Prøvelser, indtil han tilsidst vinder Udødelighed. Denne Gudernes Heroisering møde vi i alle Mythologier paa Jorden, fra Herakles i Grækenland til Jima i Persien, fra Stærkodder i Norden til Krishna i Indien.

Indtil nu er der kun fundet løsrevne Brudstykker, som kunne henføres til de fem første Tavler, der dannede Heltedigtets Begyndelse. Et af dem fortæller om

*) Assurbanipal kalder i sine historiske Indskrifter Resen, hvilken By Nimrod efter Genesis skal have bygget, for „Jægerens By", og Izdubar siges paa de fundne Tavler at herske over Babylon, Erech, Surippak og Nipur, hvortil Genesis tilsvarende angiver, at „Babel var Nimrods Riges Begyndelse og Erech, Accad (Folket, der beboede Surippak) og Calne (efter Talmudisterne lig Nipur).

Erobringen af en bevinget Tyr, som det lykkedes Izdubar at fange levende ved sin trofaste Tjener Nuahbanis Hjælp, der ledsager ham paa alle hans Eventyr. Paa et andet læser man om et Søuhyre ved Navn Bul (Fortæreren), der Tid efter anden hævede sig op af Bølgerne for at hærge Landet og fortære de unge Piger, der bleve udsatte som Bytte for det. Izdubar optræder som Befrier sammen med sin Jæger:

„Izdubar talte saaledes til sin Jæger: „Gaa, min Jæger, med Pigen Hakirtu og Pigen Upasamra, og naar Uhyret nærmer sig, lad saa begge Piger aftage deres Klædning, saa deres Skønhed kommer tilsyne; da vil Uhyret styrte sig over dem og Du skal dræbe det.“ Jægeren drog afsted, med ham Hakirtu og Upasamra og kom paa den tredje Dag til en Ørken, her ventede de en Dag og en anden Dag, indtil Uhyret kom . . . . Det styrtede sig over hende . . . . han dræbte det . . . .“

Slutningen er i en yderst daarlig Forfatning, men tydeligt nok have vi her den samme mythiske Hændelse som i Sagnet om Perseus og Andromeda og i de mange lignende Ridderbefrielseseventyr.

Den næste Tavle, den sjette, der fremstiller Izdubar som Høvding for en Angrebshær, der bekriger Belesu, Konge i Erech, begynder saaledes:

„Han nedslog Belesu. Som en Tyr rodede han Landet op; han ødelagde ham og Erindringen om ham svandt. Landet blev undertvunget og han tog Kronen. Dronning Istar vendte sine Øjne med Venlighed mod Izdubar og talte saaledes: Izdubar, bliv min Mand! Dit Ord skal lægge mig i Baand, Du skal være min Mand og jeg din Hustru. Du skal føres i en Vogn af kostbare Stene og begive Dig til „Bit-Ani“ (ɔ: „Himlens Hus“, det store Tempel i Erech) og til dets hellige Granlund. Der ville Konger, Prinser og Fyrster underkaste sig og bringe Dig Gaver fra Bjergene, Gaver fra Sletterne, Hyldingsgaver. Ingen vil være din Ligemand.“

Izdubar ægter saaledes Gudinden Istar, den kaldæo-babylonske Venus, Enke efter en første guddommelig Ægtefælle, hvis Navn paa Assyrisk betyder „Livets Søn“, og som næppe er nogen anden end Tammuz, den babylonske Adonis, hvis Kultus herskede i Jerusalem paa Ezechiels Tid; dennes Syner viste ham endog Kvinderne begrædende Tammuz i selve Jehovahs Tempel. Izdubars Ægteskab med Istar fører ham tilbage til Gudekredsen og fastslaar tydeligt hans væsentlige og oprindelige Guddommelighed.

Efter denne Tavle mangler der flere; naar Teksten atter begynder at blive sammenhængende, har Helten allerede længe hersket, er bleven syg og „frygter Døden, Menneskets sidste Fjende“. I sin Nød bestemmer han sig til at opsøge Sisithrus, hvem Guderne efter hans Frelse fra Syndfloden tilstod Udødelighed i levende Live, for at denne kan fortælle, hvordan han selv blev udødelig, og hvorledes Izdubar kan opnaa den samme Naade:

„Izdubar beklagede sig bittert til sin Tjener Nuahbani og laa udstrakt paa Jorden: Svaghed har bemægtiget sig min Sjæl, jeg frygter Døden og jeg sukker her paa Jorden. Jeg har begivet mig paa Vej for at finde Sisithrus, Ubaratutus Søn, og jeg er gladelig ankommet til Bjergenes Skygge, som jeg har naaet i Nat. Jeg frygter, jeg har bedt til Sin (Maanens Gud) og min Bøn er stegen op til Guderne. De have givet mig Fred og sendt mig en Drøm.“

Desværre findes Drømmen kun i ulæselige Brudstykker og lige saa daarligt er Beretningen om Izdubars Rejse opbevaret, saa at det ikke er muligt at bestemme dens enkelte Eventyr. Efter længe at have flakket omkring træffer Izdubar endelig en Sømand, hvis Navn sandsynligst læses Ur-Bel (ɔ: Gud Bels Lys); denne hjælper ham med at bygge et Skib, paa hvilket de sammen besejle Evfrat og komme efter en Sejlads paa

en Maaned og femten Dage til et Land liggende ved Mundingen af en Flod midt imellem Sumpe. Her finde de Sisithrus i sovende Tilstand, og det synes at fremgaa af den ødelagte Tekst, at Sisithrus med sin Hustru befinder sig i en vis Afstand fra de to Helte hinsides et Vand, der uoverskridelig adskiller de Dødelige fra de Udødelige, hvorfor Izdubar fra det Fjærne paakalder Sisithrus og forelægger ham det afgørende Spørgsmaal om Dødens og Livets Grænser. Af hans Svar haves kun Slutningen, der erklærer Døden for Menneskenes fælles Lod: „Gudinden Mamit, Skæbnens Skaberske, har bestemt Menneskenes skæbnesvangre Lod, hun har fastsat Døden og Livet, men Dødens Dag er ukendt.“ Hermed ender den tiende Tavle.

Den ellevte begynder med Izdubars nye Spørgsmaal til Sisithrus, om hvorledes han blev udødelig, hvorpaa denne i sit Svar fortæller Historien om Syndfloden og erklærer, at kun hans Fromhed frelste ham fra Oversvømmelsen. Det er denne Tavle, af hvilken George Smith har givet en saa vidt mulig fuldstændig Oversættelse, hvis Tekst her følger i en noget forkortet Skikkelse.

„Izdubar talte saaledes til Sisithrus fra det Fjærne: „Fortæl mig Fortællingen, sig, hvordan har Du baaret Dig ad og vundet Liv iblandt Guderne. “Sisithrus talte saaledes til Izdubar: „Jeg skal aabenbare Dig den skjulte Historie og lære Dig at kende Gudernes Visdom. Byen Surippak, den By Du har befæstet, var i fordums Dage, og Guderne boede i den. Et Uvejr rejste sig. Midt i Natten aabenbarede Anu (Himlens Gud), Bel (Jordens Gud), Adar (Gud for Planeten Saturn) og Underverdnens Herre deres Vilje, og jeg hørte Gud Nuah*) tale til

*) Andre læse dette Navn „Nisruk“. Nuah vilde erindre mere om Biblens Fortælling, om end her den frelsende Gud havde faaet den Beskyttedes Navn.

mig: Mand fra Surippak, Søn af Ubaratutu, byg et stort Skib for Dig. Jeg vil ødelægge Synderne og Livet. Indskib alle Væsners Livssæd for at bevare dem. Skibet, som Du bygger, ... Favne skal være dets Længde, ... Favne skal være dets Bredde og Højde. Sæt det ud i Afgrunden.“ Jeg forstod og jeg sagde til Nuah, min Herre: „Nuah, hvad Du har befalet, vil jeg gøre.“

Her mangle omtrent femten Linjer aldeles, og det nærmest Paafølgende er yderst usammenhængengende.

„Paa den femte Dag var dets Omkreds fjorten Maal — jeg satte Taget ovenpaa — jeg prøvede det — paa Afgrunden uden Hvile — dets Planker lod Vandene trænge ind i det Indre, jeg saa' Sprækker og Hul — tre Maal Beg udbredte jeg i det Indre, tre Maal Beg over det Ydre, tre Maal gemte Mændene i deres Spande. — De byggede et Alter — Pazzir, Lodsen, ofrede Okser — og Samas (Solguden) fuldstændiggjorde Skibets Dele — jeg bredte Siv foroven og forneden.“

„Alt hvad jeg besad, samlede jeg, alt hvad jeg besad af Sølv, samlede jeg, alt hvad jeg besad af Guld, samlede jeg, alt hvad jeg besad af Livssæd samlede jeg, alt bragte jeg ind i Skibet. Alle mine mandlige og kvindelige Tjenere, Husdyrene fra Markerne og de vilde Dyr fra Markerne og de unge Mænd fra Hæren, indskibede jeg. — Samas gjorde en Oversvømmelse og talte om Natten: „Jeg vil lade regne i Strømme fra Himlen.“ Den Dag, hvor jeg højtideligholdt hans Fest, den Dag han havde bestemt, blev jeg bange, gik ind i Skibets Indre og lukkede Døren. For at føre Skibet hen til de høje utilgængelige Steder, betroede jeg Boligen i Lodsens Haand.“

„En rasende Storm hævede sig om Morgenen, strækkende sig fra Horisonten over hele Himlen. Bin (Luftguden) tordnede midt i Himlen, Nebo (Gud for Planeten Merkur) og Saru (en Undergud) rykkede frem, de hærgende Aander gik over Bjergene og Sletterne, Ødelæggeren Nergal (Gud for Planeten Mars) omstyrtede, Aanderne

bragte Fordærvelse, i deres Glans fejede de Jorden. Bins Oversvømmelse naaede indtil Himlen, den straalende Jord blev forvandlet til en Ørken. Vandfloden fejede Jordens Overflade, ødelagde alt Liv og Stormen naaede indtil Himlen. Broder saa' ikke Broder."

„I Himlen frygtede Guderne Uvejret og søgte Ly; de stege op til Anus Himmel og krøbe sammen som Hundene, naar de skjule deres Haler. Da holdt Istar en Tale, den største af Gudinderne talte saaledes: Verden har syndet og derfor har jeg i Gudernes Nærværelse forkyndt Ulykken, forkyndt, at alt mit Folk skulde komme i Ulykke; men jeg har ladet Menneskene fødes og vil ikke, at de skulle fylde Havet som Fiskenes Unger." Da græd Guderne og Aanderne med hende og sade sukkende paa deres Sæder; men deres Læber vare lukkede paa Grund af Ulykken, der var kommet."

„Seks Dage og seks Nætter gik; Tordnen, Stormen og Uvejret rasede. Paa den syvende Dag lagde Stormen sig og Uvejret, der havde ødelagt lig et Jordskælv, tog af. Havet tørredes. Blæsten hørte op. Jeg sejlede gennem Havet. Alle de Onde, den hele Menneskehed, der havde givet sig hen til Synden, deres Lig svømmede som Siv paa Vandene. Jeg aabnede Vinduet, og Lyset kom ind i min Tilflugt, og jeg satte mig rolig, der var Fred i min Tilflugt. Jeg sejlede over Strømmen til Havets Grænse og Bjerget Nizir standsede Skibet, over det kunde det ikke sejle. Seks Dage dvælede det der. Den syvende Dag udsendte jeg en Due og den fløj og søgte, men fandt intet Hvilested og kom tilbage. Derpaa udsendte jeg en Svale og den fløj og søgte, men fandt intet Hvilested og kom tilbage. Derpaa udsendte jeg en Ravn og den saa' Ligene paa Vandene og spiste af dem; den flakkede vidt om og kom ikke tilbage. Da udsendte jeg Dyrene mod alle fire Vinde, udgød et Drikoffer og byggede et Alter paa Bjergets Top. Jeg skar syv Urter af og da Offeret brændte godt, kom Guderne til og

samlede sig over Offeret, og fra det Fjærne lod den høje Gud Himlens store Lys straale, da kunde jeg ikke udholde disse Guders Glans, lig en straalende Perle. Paa den Dag bad jeg, at jeg ikke altid maatte lide: „Gid Guderne maa komme til mit Alter, gid Bel ikke komme til mit Alter, thi han har ikke overlagt og fremkaldt et Uvejr og givet alt mit Folk hen til Afgrunden.“

„Fra det Fjerne saa' da Bel i sit Løb Skibet og gik fuld af Vrede til Guderne og Aanderne: „Ingen maa komme levende ud, ingen Mand maa frelses fra Afgrunden.“ Adar aabnede sin Mund og sagde til Krigeren Bel: „Hvem skal da frelses?“ Nuah udtrykte sin Vilje — og Nuah vidste alle Ting —, Nuah aabnede sin Mund og sagde til Krigeren Bel: „Gudernes Fyrste, da Du var vred, har Du fremkaldt en Storm. Synderen har syndet, den Onde har gjort Ondt. Lad for Fremtiden istedenfor en Storm Løvernes Tal forstørres og Menneskenes formindskes, Leopardernes forøges og Menneskenes formindskes, lad Hungersnøden komme og Landet blive ødelagt, lad Pesten tage til og Menneskene ødelægges.“ Jeg udforskede ikke Gudernes Visdom af Ærbødighed, men da Bels Beslutning var taget, steg han ind i Midten af Skibet, tog min Haand og førte mig udenfor og lod min Hustru bringe til min Side. Han rensede Landet og gjorde en Pagt og bortførte Sisithrus og Folket for at blive Guderne lig. Saa boede Sisithrus paa et afsides Sted ved Flodernes Munding.“

Læseren vil let have dannet sig en Mening om den Overensstemmelse, som denne poetiske og livfulde Beretning frembyder med det tørre og skeletagtige Uddrag, Berosos forfattede for Grækerne; der er ikke længer nogen Mulighed for at tvivle om, at Syndflodssagnet var oprindeligt hjemme i Babylon, og al Antagelse om, at det kunde skyldes en senere Indflydelse af jødiske Anskuelser, falder bort. Paa den anden Side, da Sagnets Ælde i Babylon langt overgaar den jødiske Overleverings, og da deres indbyrdes Lighed dog er saa iøjnefaldende

for enhver med første Mosebog Fortrolig, kunde man lige modsat fristes til at slutte, at den bibelske Fortælling var en Slags rettet og renset Udgave af den babylonske, hvor hele det mythologiske og polytheistiske Apparat var udvisket for at paatrykke Sagnet et Præg af en absolut og udadlelig Monotheisme, og at følgelig Abrahams Æt, der drog ud fra Byen Ur i Kaldæa, ikke oprindelig havde medbragt det, men senere erholdt det fra Grænselandene. Herimod tale imidlertid atter Ulighedspunkterne mellem de to Beretninger, hvis Natur netop synes at forudsætte to sideløbende Strømme, begge udspringende fra det samme semitiske Oldsagn som Kilde, men uden at nogen af dem fører det med i den ældste Form.

Derfor er det interessant at betragte disse Ulighedspunkter nærmere. Bortset fra den hele det monotheistiske Princips Modsætning til den rige Polytheisme i den babylonske Version, skyldes først den gammeltestamentariske Fortælling et Folk, der lever paa Landjorden uden mindste Forbindelse med Sø og Hav og følgelig i Ukendtskab med Søfartens enkelte Dele. I Genesis betyder „tebah“, Arkens Navn, „Kasse“ og ikke „Skib“, her er ikke Tale om Arkens Sætten i Vandet, om Havet, om Sejladsen, om Lodsen.

Paa den babylonske Tavle derimod henleder Alt Tanken paa et søfarende Folk, naar Sisithrus bestiger et virkeligt, tydeligt betegnet Skib, naar dette Skib sættes i Vandet, naar det prøves ved en Forsøgssejlads, naar alle dets Sprækker tættes med Beg, naar det overgives til en Lods, saa klinger gennem hver Omstændighed Ekkoet fra Kystbeboernes Sæder og Skikke ved den persiske Havbugt. Endvidere fremstiller ligesom Berosos den assyrisk-babylonske Tavle Sisithrus som en Konge, der stiger ombord omgivet af Følge og Soldater, i Biblen frelses kun Noahs Familie sammen med Patriarken, fra hvis tre Sønner alene den nye Menneskehed stammer. Hvad de medtagne Dyr angaar, saa fattes i Indskriften

Adskillelsen mellem rene og urene. Naar der mellem alle tre Versioner findes nogen Uenighed med Hensyn til Arkens Dimensioner, naar der endvidere er en ringe Uoverensstemmelse med Hensyn til Fuglenes Udsendelse mellem de to Tekster, saaledes at Kileindskriften tilføjer Svalen foruden Duen og Ravnen og vender disse to Dyrs Rolle om, saa maa der ikke lægges for stor Vægt herpaa, derimod er det af yderste Vigtighed for de to Redaktioners indbyrdes Uafhængighed, at de afvige fra hinanden angaaende Vandflodens Varighed og det Tidsrum i Aaret, paa hvilket den opstod. I Biblen bestemmes dens Afsnit efter Maanederne beregnede efter deres fortløbende Orden i et Aar, der begynder med den første Tishri (Efteraarsjevndøgn). Regnen begynder at falde og Noah gaar ind i Arken den syttende Dag i den anden Maaned (ɔ: Marchesvan), 40 Dage efter ved Vintersolhverv, da Solen træder ind i Stenbukkens Tegn, faar Oversvømmelsen Overhaand og Arken begynder at flyde. Vandenes høje Stand varer 150 Dage, og den syvende Dag i den syvende Maaned (Nisan) standser Arken paa Ararat. Bjergtoppene komme tilsyne den første Dag i den tiende Maaned (Tammuz), som netop er den Dag, da Evfrats og Tigris' Vande trække sig tilbage fra de Egne, de have overskyllet, og 40 Dage efter i Maaneden „ab" (som Babylonerne kalde „Ildmaaned") midt i den største Hundedagshede opdager Noah, at Jorden begynder at blive tør og udsender Fuglene, indtil han endelig paa den første Dag i det følgende Aars første Maaned (tishri) forlader Arken.

Om alt dette véd den babylonske Tavle intet. Flodens Varighed er langt ringere, idet dens Tiltagen kun strækker sig over syv Dage, atter syv andre forløbe inden Stormen lægger sig og Sisithrus' Skib standser paa Bjerget „Nizir". Hvad Tid paa Aaret den indtraf, angiver Indskriften ikke umiddelbart, imidlertid synes det af Grunde, der fremgaa af det hele Heltedigt om Izdubar, som om den

i Almindelighed sattes i Forbindelse med Maaneden „shebat“.

Endelig findes den sidste betydelige Uoverensstemmelse, hvor det gælder om at bestemme, hvorledes det gik den Retfærdige, der frelstes fra Døden, thi Noah lever endnu 350 Aar iblandt sine Efterkommere og dør i en Alder af 950 Aar. Sisithrus modtager derimod Udødelighedsgaven og bortføres „for at blive Guderne lig“ til et afsides Sted, hvor Izdubar besøger ham. Om Noahs Stamfader Enoch fortæller imidlertid Genesis noget lignende: „Enochs hele Alder blev 165 Aar og Enoch vandrede med Gud, og han var ikke mere, thi Gud tog ham. Her mærke man, at Sisithrus' Faders Navn „Ubaratatu“ betyder „den nedgaaende Sols Rødglans“ og Enochs Faders Navn „Iirad“ betyder paa Hebraisk „nedgaaende“.

Det er i denne Sammenhæng værd at erindre om, at de Kapitler af Genesis, der indeholde Beretningen om Syndfloden, høre til dem, hvor man tydeligst kan konstatere flere Grundskrifters Tilstedeværelse, forskellige sideordnede Fortællinger eller Fortællere, der ved den endelige Redaktion af første Mosebog bleve ordnede til et kunstigt Hele. Det er umuligt at læse Syndflodssagnet i den hebraiske Tekst uden at skelne mindst to forskellige Beretninger, hver for sig fuldstændig tilstrækkelig, og begge berettende samme Begivenheder, skønt de ere sammenkombinerede med megen Takt af den endelige Redaktør. For bedre at sammenligne, kaste man Blikket paa nedenstaaende Oversigt over de enkelte Versteder:

Ældre Grundskrift.	Yngre Grundskrift.
Kap. VI. 12. Da saa' Gud Jorden og se, den var fordærvet, thi alt Kød havde fordærvet sin Vej paa Jorden.	Kap. VI. 5. Og Herren saa', at Menneskets Ondskab var stor paa Jorden, og at alt hans Hjærtes Tankers Paafund var ikkun ondt hver Dag.
13. Da sagde Gud til Noah: alt Køds Ende er kommen for	7. Og Herren sagde: jeg vil udslette Mennesket, som jeg har

mit Ansigt, thi Jorden er fuld af Vold af dem og se, jeg vil fordærve dem med Jorden.

9. Disse ere Noahs Slægter. Noah en retfærdig Mand var ustraffelig i sin Tid; Noah vandrede med Gud.

18. Med dig opretter jeg min Pagt, og du skal gaa i Arken, du og dine Sønner og din Hustru og dine Sønners Hustruer med dig.

19. Og af alt det som lever, af alt Kød et Par af hver Slags skal du indføre i Arken at lade leve med dig; Han og Hun skal det være.

20. Af Fuglene efter deres Slags og af Kvæget efter dets Slags, af allehaande Kryb paa Jorden efter deres Slags; et Par af hvert skal gaa til dig, at de maa leve.

17. Og jeg, se, jeg lader komme en Vandflod over Jorden til at fordærve alt Kød, som har Livs Aande i sig under Himlen; alt det, som er paa Jorden, skal udaande.

22. Og Noah gjorde det, efter alt det, som Gud havde befalet ham, saaledes gjorde han.

VII. 11. I det Aar, da Noah var seks hundrede Aar gammel, i den anden Maaned, paa den syttende Dag i Maaneden paa den Dag opbrast alle Kilder i den store Afgrund og Himlens Sluser oplodes.

13. Paa den selvsamme Dag gik Noah og Sem og Cham og Jafet, Noahs Sønner og Noahs Hustru og hans Sønners tre Hustruer med dem i Arken;

skabt, af Jorden, baade Menneske og Kvæg og Kryb og Fugle under Himlen, thi jeg angrer, at jeg gjorde dem.

Kap. VII 1. Og Herren sagde til Noah: gak ind, du og dit ganske Hus, i Arken; thi dig har jeg set retfærdig for mig i denne Slægt.

2. Tag dig af allehaande rent Kvæg syv og syv, Han og Hun, men af det, som er urent, et Par, Han og Hun;

3. ogsaa af Fuglene under Himlen syv og syv, Han og Hun, at holde Sæd paa al Jorden i Live.

4. Thi om syv Dage vil jeg lade regne paa Jorden 40 Dage og 40 Nætter og udslette af Jorden alle levende Væsner, som jeg har gjort.

5. Og Noah gjorde det, efter alt som Herren bød ham.

6. Og da Noah var seks hundrede Aar gammel, da kom Floden med Vand over Jorden.

7. Og Noah gik ind og hans Sønner og hans Hustru og hans Sønners Hustruer med ham i Arken for Flodens Vande.

14. de og allehaande vilde Dyr efter deres Slags og allehaande Fugle efter deres Slags, alt det som kunde flyve, alt det som havde Vinger.

12. Og de gik ind i Arken til Noah, Par og Par af alt Kød, i hvilket der var Livs Aande.

16. Og de som kom, kom Han og Hun af allehaande Kød, som Gud havde befalet ham; og Herren lukkede til efter ham.

18. Og Vandet fik Overhaand og formeredes saare over Jorden, og Arken flød ovenpaa Vandet.

21. Saa udaandede alt Kød som rørte sig paa Jorden, af Fugle og af Kvæg og af vilde Dyr og af al den Vrimmel, som vrimlede paa Jorden, og hvert Menneske.

22. Alt det som havde Livsaande i sin Næse, alt det som var paa det Tørre døde.

8. Af rent Kvæg og af det Kvæg som ikke er rent og af Fuglene og af alt det som kryber paa Jorden,

9. gik Par og Par til Noah til Arken, Han og Hun, ligesom Gud havde befalet Noah.

17. Da kom Floden 40 Dage over Jorden og Vandet formeredes og opløftede Arken og den hævedes op over Jorden.

23. Og hvert Væsen udslettedes som var paa Jorden, fra Mennesket indtil Kvæg, indtil Kryb og indtil Fugle under Himlen, og de bleve udslettede af Jorden; og Noah blev alene igen og hvad der var med ham i Arken.

Mærkværdig nok bærer ogsaa Fortællingen paa Tavlen fra Babylon tydelige Spor af at være sammensat, om end med mindre Kunst, af Brudstykker fra forskellige tidligere Digtninge, thi ikke blot indeholder den Gentagelser i Indhold og Form, men endog slemme Modsigelser. Saaledes begynder efter den første Angivelse af Sisithrus' Udskibning en anden, der gentager de samme Kendsgerninger og desuden indeholder et vigtigt Skelnemærke, idet her efter denne Redaktion Bel som Hævnens Gud i sin Vrede opvækker Vandfloden, imedens tidligere denne Rolle tildeles en anden Gud, nemlig Samas.

Vore Undersøgelser have da nu fastslaaet som Resultat Tilstedeværelsen af et semitisk Oldsagn om en Vandflod, fra hvilken en hellig Mand med nogle faa Ledsagere frelstes af Guderne, og dette Sagn besidde vi

nu i to forskellige Fremstillinger, en babylonsk, hvis ældste Form er den kilebeskrevne Tavles Beretning, og en jødisk, hvis ældste Form er den første Forfatters Fortælling i Genesis. Endnu staar som ovenfor berørt det Spørgsmaal tilbage, om Syndflodssagnet tilhører oprindeligt den semitiske Stamme, og kun derfra, som nogle Lærde paastaa, er indvandret til den anden store Folkeæt, Jafeterne; thi den Kendsgerning er ubestridelig, at Jafeterne besad det, da vi i Indien (for ikke at tale om Thessalien og Armenien) i en Mængde Skrifter baade fra Oldtiden og Middelalderen finde det fortalt i forskellige Versioner, oftest knyttede til den mythiske Vismand Manu. At gennemgaa dem alle vilde føre for langt, jeg anfører kun til Sammenligning den ældste Beretning som den indeholdes i Catapatha-Brahmana, en Art Fortolkningsværk til de oldindiske vediske Hymner, hvis Affattelsestid falder mange Aarhundreder før vor Tidsregning. I denne for Inderne hellige Bog fortælles:

„Om Morgenen bragte de Manu Vaskevand saaledes som endnu bæres frem til at vaske Hænderne: da han vaskede sig, kom der en Fisk imellem hans Hænder. Den sagde til ham: „Plej mig, jeg vil frelse dig.“ — „Hvorfra vil du frelse mig?“ — „En Vandflod vil bortføre alle disse Skabninger; derfra vil jeg frelse dig.“ — „Hvorledes skal jeg pleje dig?“ — Den svarede: „Saalænge vi ere smaa, ere vi i stor Fare; thi den ene Fisk spiser den anden. Gem mig først i en Krukke! Naar jeg bliver for stor til den, grav saa et Bassin og sæt mig deri! Naar jeg bliver for stor igen, kan du slippe mig ud i Havet; da vil jeg være Faren voksen. — Snart blev den en stor Fisk, da sagde den: det og det Aar vil Floden komme, tømr da et Skib, og naar Vandet hæver sig, stig da ombord, og jeg vil frelse dig. — Han plejede den og slap den ud i Havet; i det Aar, den havde angivet, tømrede han et Skib, og da Floden kom, besteg han Skibet. Fisken svømmede hen til ham og ved dens Horn bandt Manu Skibets Tov, og Fisken satte med Skibet op til Nordbjerget. — Fisken sagde: Jeg har frelst dig; bind Skibet ved et Træ for at Vandet ikke skal skylle dig bort, mens du er paa Bjerget; naar Vandet falder, kan du lidt efter lidt stige ned.“ Han steg lidt efter lidt ned, derfor hedder det nordlige Bjerg nu „Manus Nedstigning“. Floden førte alle Skab-

ninger bort, kun Manu blev tilbage. — Han levede, fastende og bedende, ønskende sig Efterkommere; da forrettede han Paka-Offeret, ofrede Smør, tyk Mælk, Valle og sammenløben Mælk i Vandet, deraf opstod en Kvinde efter et Aars Forløb. — Manu sagde til hende: „Hvem er Du?“ — „Din Datter.“ — „Hvorledes det, Skønne?“ — „Af dine Offergaver har Du avlet mig. Jeg er Mælkesaften!“ — Med hende levede han og avlede med hende den Slægt, som nu hedder Manus Slægt.“

Overensstemmelserne og Uoverensstemmelserne og de specielt indiske Ejendommeligheder i ovenstaaende Fortælling falde altfor let i Øjnene til at det er nødvendigt at dvæle ved dem (jeg tilføjer kun, at det senere indiske Heltedigt lader Manu indskibe al Sæd med sig), foreløbig kan man ogsaa kun henvise til en mulig Sammenhæng. Om under den stadige Handelsforbindelse mellem Indien og Babylon semitiske Søfolk have bragt Sagnet vestpaa eller Inderne have forplantet det til Babylon, eller om, hvad der næsten er sandsynligst, det alt har været fortalt hos Urfolket, de samboende Jafeter og Semiter, inden deres Veje skiltes, maa staa hen, saalænge man ikke kan afgøre, hvad der oprindeligt var dets egentlige Betydning, dets mythiske Kærne. Var det det babylonske Lands Natur med dets aarlige Oversvømmelser, der fremkaldte det, eller hører det ind under de ældste mythologiske Tanker: de første Mennesker forestillede sig jo Solen som en Baad eller Fisk, der sejlede gennem Lufthavet, og som, naar Uvejret overskyllede Jorden med Regnens Strømme, skjultes for en Stund, indtil Solguden førte den uskadt ud af Bølgerne? Alt er her endnu kun Hypothese, men hvordan end Fremtiden vil løse alle disse Spørgsmaal og Problemer, som vi have betragtet, staar det dog fast, at det uventede Fund af den babylonske Tavle har løftet det Slør en Smule højere, der hviler over den ældste jødiske Sagnkreds, og ført Videnskaben et godt Stykke frem i den rette gammeltestamentariske Kritik.

E. Brandes.

Det danske Nationaltheater og dets Bestyrelse.

Man hører ofte paastaa, at Skuespilkunsten ingen retmæssig Plads indtager i Kunsternes Rangforordning, fordi den er Andenhaandsgerning, hvad ingen virkelig Kunst er, og kun eksisterer betinget og inspireret af den dramatiske Poesi, medens al ægte Kunst netop er en evig første Begyndelse. Og man hører andre svare, at Skuespilkunsten tvertimod er selve Kunsternes Kunst, som i sig samler alle de andre, idet Arkitektur og Maleri udgøre dens smykkende Klædebon, Plastikens kolde Skønhed bliver dens levende Form og Musik og Poesi staa rede som dens tjenende Aander. Unyttigt vilde det forsaavidt være at mægle mellem de stridende Parter, som den formelle Afgørelse ene beror paa Bestemmelsen af Begrebet Kunst, lurede der ikke paa Bunden af denne Ordstrid en uhyggelig Uklarhed om den dramatiske Kunsts Væsen og Theatrets Opgave, som absolut maa fjærnes for at det skal være muligt saavel at spille Komedie og dirigere et Theater som at bedømme Skuespillerens Præstation. De samme Hovedanskuelser danne Grundlaget for Rollestudiet og Repertoirevalget og indlede enhver Kritik.

Skuespillerens Opgave er kortelig den at fortolke Digterværket. Den store Mængde er som et Barn, der ikke formaar at læse et poetisk Arbejde paa egen Haand og enten trænger til en Forelæser, der forstaar at foredrage med den rette Betoning, eller til en Kommentator, der ved at forklare Meningen omsat i andre Ord lærer den at læse selv: den behøver snart en Skuespiller, snart en literær Kritiker. Thi disse Tvendes Opgave er ens, deres Virkemidler alene ere forskellige. Skuespillerens Indskrænkning overfor Kritikeren beror paa, at han kun tør benytte Digterens egne Ord til at

belyse hans Tanker med, men da hans Overvægt er den Talendes overfor den Skrivendes, den nemlig at virke paa Anskuelsen paa samme Tid som paa Refleksionen, foretrækker Publikum i Almindelighed ham som sin poetiske Opdrager, ligesom Barnet lettere fatter Globussen end den geografiske Lærebog. Til sand Kunstner hæver han sig kun, naar hans Fremstilling er en individuel Gengivelse af Digterens Aand, og overfor de poetiske Fantasiskikkelser forholder sig som et Portrætmaleri, der i sin Afbildning af det levende Menneskes ydre Form giver en fuld og sand Anskuelse af dets indre Væsen. Ellers bliver han som Fotografen, hvis Virksomheds Maal staar i ingensomhelst Sammenhæng med den Virkendes sjælelige Personlighed, og derfor beror al Bedømmelse af Skuespilleren paa det Spørgsmaal: har han forstaaet og gengivet Digterværkets Aand.

Ved Hjælp af sine Kunstnere, disse talende Dramaturger, er da ethvert Theaters Opgave simpelthen den: at give en kritisk Fremstilling af den dramatiske Literatur i dens historiske Udvikling afpasset efter den Nations Sæder og psykologiske Ejendommeligheder, til hvilken det henvender sig. Et dansk Nationaltheaters fuldstændige Repertoire bør derfor indeholde og efterhaanden fremføre alle danske Stykker, der fra Holberg af og indtil Nutiden have bevist deres poetiske Livskraft, og dernæst af fremmed Literatur et Udvalg af saadanne Skuespil, gamle og nye, der staa paa den dramatiske Kunsts Højde, tydeligst og skønnest bære det nationale Præg og i hvert givet Øjeblik lettest kunne nyde deltagende Forstaaelse hos det danske Folk. At nu vort Nationaltheater ikke fremfører en slig Række af vekslende literære Billeder, behøver vel næppe at bevises; imidlertid lad os tage den sidste Sæson til Eksempel. Der opførtes af reciterende Skuespil 21 nordiske Arbejder og 12 fremmede. Hvor ringe end Kvantiteten forekommer En i Sammenligning med udenlandske Skuepladse, saa staar det sig dog endnu daarligere med Kvaliteten, thi af disse 33 fortjente mer end en halv Snes slet ikke at spilles, og de andre vare saa udspillede i de sidste Sæsoner, at de ingen frisk Næring tilbød det hungrige Publikum — iøvrigt alle gennemgaaende ukritisk besatte med Hensyn til Skuespillernes Tarv, og derfor uheldigt fremstillede.

Ja, vil man sige, her er Knudepunktet. Der er Ingen, som ikke véd, hvorledes det kongelige Theater burde være,

Ingen, som ikke mener, at det jo var herligt, om det spillede Oehlenschläger og Shakspeare, Holberg og Molière, Schiller og Hertz, Heiberg og Augier o. s. v. o. s. v.; om hvad der skal spilles ere Alle enige, det kommer kun an paa, om det kan spilles, thi der findes nu yderst faa gode dramatiske Kræfter, og hvad man end vil fordre af en Theaterdirektion, stampe Skuespillere op af Jorden formaar den ligesaa lidt som opvække poetiske Genier i vor æsthetisk golde Tid. — Med Rette kan det ikke paastaas, at Theatret mangler Kræfter, naar det blandt sit Personale besidder en halv Snes dygtige tildels højst talentfulde Kunstnere, Ulykken er kun, at disse Begavelser, istedetfor at benyttes rigtig og udvikles, stadig misbruges og forvanskes. Et Theater kan lignes med et Skakspil: man har et vist Antal Brikker til at besætte et vist Antal Pladser med, kun maa man passe at anvende enhver Brik efter dens Egenskaber, at lade det plumpe, men tilforladelige Taarn skride frem i lige afmaalte Linjer, Løberen bevæge sig let og graciøst, Springeren kun der gøre sine vovelige Vendinger, hvor Udfaldet er velberegnet. Alene Dronningen er alle Pladser voksen, men man kan gøre Regning paa en Mængde tro Bønder, der dække Eliten, ofre sig for den og undertiden svinge sig op til højere Poster. En saa slet Skakspiller er nu Theaterbestyrelsen, at hvert nyt Parti for den er ensbetydende med en ny „Mat“ — tænk blot paa denne Sæsons Tragedie „Romeo og Julie“ — og det fordi den aldrig anvender de kunstneriske Elementer, der staa til dens Raadighed, paa deres rette Plads. Behøves Eksempler, saa tag Hr. V. Wiehes Talent, der fyldigst har manifesteret sig i enkelte realistiske Roller som Ægtemandens i „Et rigt Parti“ eller den berejste Købmands i det af Kritiken saa uretfærdigt medtagne Lystspil „Helene“, uden at man paa langt nær har forstaaet at lægge den Bane aaben for ham, ad hvilken han burde gaa. Og ligesom Bestyrelsen intet bringer ud af det forhaandenværende Stof, saaledes sørger man heller ikke for dets Fornyelse. Ad to Veje kan Skuespillertilgangen ventes: uøvede Begyndere kunne efter aflagt Prøve stedes til Debut og aabenbare Begavelser kunne fra mindre Theatre overflyttes til den højere Scene. Her er Fordringen for de Førstes Vedkommende, at Prøverne maa være af yderste Omhyggelighed, og derom har man Lov at tvivle, naar man véd, at den unge Mand, der nu bogstavelig bærer den Holbergske Komedie, efter aflagt Prøve i

sin Tid blev forkastet og at kun fordi vor første komiske Skuespiller, der tilfældigvis hørte, at et ungt Menneske havde prøvet i Holberg, mod al Theaterkoutume forlangte personlig at se ham, og straks opdagede det umiskendelige Talent, denne Kraft ikke gik tabt. Dog, den unge Skuespiller kunde have forsøgt sin Lykke ved et Sekondtheater og derfra, hvis han viste Talent, vundet Fodfæste paa Nationalscenen — her staa vi ved det andet Punkt.

Egentlig er det en ligefrem Umulighed, at det kongelige Theater med Held kan rekrutere sit Personale fra de ringere Skuepladse saalænge dets Repertoiremonopol bestaar. Kan der tænkes noget Ufornuftigere, end at man ved en Lov udelukker alle klassiske Sager, som det spiller, har spilt eller vil spille, fra disse Scener og derved tvinger dem ind paa en særlig lavkomisk eller lavtragisk Sfære og saa alligevel forlanger, at Skuespillere opdragne med saadanne Sager skulle kunne spille klassiske Arbejder, og undrer sig over deres Kejtethed og slette Vaner, naar engang imellem en Ulykkelig forvilder sig over paa de hellige Enemærker? Det er derfor en paatrængende Nødvendighed, at Theatret mister den latterlige og for Forfatterne saa uretfærdige Forret, efter hvilken alle Stykker fra deres 25de Opførelse af tilhører det i al Evighed, og at den franske Ordning indføres, som bestemmer, at intet Theater har Ejendomsret over et Skuespil, der ikke er opført i Aar og Dag. Giver man vor dramatiske Literatur og de beslaglagte fremmede Digtere fri, vil Folk forlange og Direktørerne nødes til at byde den gode Kost fremfor de nuværende vamle Sager, Smagen vil hæve sig og Skuespillerne kunne erhverve sig kunstnerisk Uddannelse ved Sekondtheatrene. Saa blive disse frugtbringende Forskoler til Nationaltheatret, hvad den naturlige Udvikling byder og som ellers overalt er Tilfældet, medens de nu ingen Understøttelse yde det. Nu taler endog den offentlige Mening mod ethvert herhenhørende Forsøg og Bestyrelsens Uforstand forsømmer selv de heldige Øjeblikke, naar trods alle Hindringer pludselig et Talent af første Rang dukker op, hvem alle Kunstforstandige spaa en stor Fremtid. Et saadant var nemlig Skuespilleren Frederik Madsen, men skønt hin ovenomtalte store Kunstner atter her stræbte at forskaffe Theatret sin eneste mulige Afløser, forspildte Bestyrelsens Kortsynethed denne Chance og synes at forspilde den endnu.

Naar en Theaterbestyrelse ikke ved sin Virksomhed giver visse theoretiske Anskuelser praktisk Liv, saa er den, hvad økonomiske eller andre Fortrin den end kan have, aandelig dømt. Til Trods for vor rige dramatiske Literatur, vor gode Theatertradition og mange enkelte Begavelser, er vor sceniske Kunst i et stadig synkende Forfald, og der er Ingen, selv ikke den mest sangvinske Theatergænger, der tror paa dens Fremtid. Uden at den lavere Komedielyst har tabt sig, er den fine Sans, den skelnende Kritik og enhver Indignation over det kunstneriske Lavmaal sporløst forsvunden fra vort tidligere saa æsthetiske Publikum, og det befinder sig nu i en indifferent Kviesceren blandet med en vis Nysgerrighed efter hvorledes det Hele vel vil gestalte sig, der i det Højeste bringer En og Anden til med Venlighed at foreslaa Hr. C. Price til Hakon Jarl og Hr. Rosenkilde til Kong Olaf. Og er det nu ikke som en blodig Ironi af Skæbnen, at samtidig med den uhyre kunstneriske Tilbagegang rejses den smukke nye Bygning? Som i „Syvsoverdag" synker de gamle Borgruiner i Jorden og af deres Grus opstaar et pragtfuldt romantisk Slot, værdigt til at huse Skønhedens og Kunstens Genier; dog ak, som i Dramet fremtræde de samme Skikkelser i de forandrede Omgivelser, kun med lidt tilpudset Dragt — den samme ætheriske Digter, det samme spæde deklamerende Pigebarn og den samme kun efter Køkkenet og Økonomien seende Tjenersjæl, og naar Taagerne lidt efter lidt fordele sig, og vi vaagne op af den korte Sommernatsdrøm, befinde vi os atter mellem Ruiner i den gamle Spidsborgerverden.

Dog hvad nytte alle Indvendinger, Bladenes Kritik, Publikums Mismodighed, Skuespillernes Bønner og Forfatternes Klager; Alt preller af mod Bestyrelsens magtpansrede Tavshed. „Den gaar sin retlige, sin skæve Gang", som Oehlenschläger siger, og bryder sig ikke om de magtløse Klagere. Den burde være Alt for Theatret: Hjærnen i dets Organisme, dets aandelige Sufflør, der tilhviskede alle Spillende deres Roller, den inkarnerede Kunstide, paa engang Begyndelse og Maal; den er Intet — undtagen faktisk bestaaende. Og det er for den selv nok.

Men selv over Theaterbestyrelsen gives der her i Landet en Magt, og naar dennes Haandhæver engang betænker, at ikke alene Kirkens, men ogsaa Kunstens Kultus er ham underlagt; da maa han som en ny Herkules lede de lutrende Vande ind i Augiasstalden. Alle de henfarne Digteraander,

alle de Kunstens Ypperste, man har afbildet paa Balkonens Rand, ville anraabe om hans Hjælp. Og Holberg og Oehlenschläger, som man har stillet udenfor Døren, ville sidde tavse som Valhals Guder paa deres Stole, vende Theatret Ryggen og tale om gamle Dage, hvor man baade kunde spille Komedie og Tragedie, medens nu! —

Nu truer det nye Kunstens Tempel med ikke at blive et Hjem for de Muser, det er bestemt for, saavist som en Skuespiller, der ikke giver en fri aandelig Reproduktion af Digterens Tanke, ingen Kunstner er, og det Theater, der ikke ledes af en kunstdannet, kunstvillende Bestyrelse, ingensomhelst Betydning har for Nationens Aandsliv.

E. B.

Literatur.

Norsk Poesi.

Henrik Ibsen: Kejser og Galilæer. Et verdenshistorisk Skuespil.

Det hænder nu og da en af de gamle romerske Kejsere i hans Elysium, at det ringer forskrækkeligt for hans Øren. Uden at han aner hvorfor, er hans Navn paa éngang blevet Genstand for saa lidenskabelig en Omtale som ellers kun et levende Menneskes. Aldrig er August f. Eks. i sin Levetid eller efter sin Død blevet saaledes studeret og bedømt, saa systematisk forsvaret af Nogle, saaledes overvældet med Had og Haan af en hel Literatur som i Frankrig under Napoleon den Tredjes Regering. Ogsaa han var jo nemlig sin Onkels Neveu. Og aldrig er Julian, siden han fandt Døden i det parthiske Felttog, blevet omtalt og omstridt, forklaret og skildret som i det 18de og 19de Aarhundrede. Han er i den moderne Tid vekselvis bleven tegnet som Ideal og som Karrikatur, og det med Henblik paa to preussiske Konger: Voltaire har forherliget Frederik den Store og Strauss persifleret Fr. Wilhelm den Fjerde under hans Navn; for den Første var han et Eksempel til Efterfølgelse, for den Anden et Eksempel til Afskrækkelse; for begge var han en Type; for Ibsen er han et Individ.

For begge var han en Type; thi begge søgte hans Betydning i det, som han for os kunde betyde, og stemme overens i den Anskuelse, at hans Stræben i hans egen Tid var frugtesløs, da det ikke i fjærneste Maade lykkedes ham at paavirke Kristendommens Udviklingsgang. Ibsen derimod fremstiller Julian, uden alt Hensyn til hans Betydning for os, som Kristendommens egentlige Skaber i hans Samtid, det vil sige som dens Genopvækker fra de Døde. Hans verdens-

historiske Betydning bliver hos Ibsen den: ved at forvandle Kristendommen fra en Hof- og Statsreligion til en forfulgt og undertrykt Lære at have gengivet den dens oprindelige Aandspræg og dens primitive Martyrlidenskab. Dette er da hans Gerning, man kunde i Ibsens Aand sige hans Kald. Ikke nok altsaa med at han som saa mangen anden tragisk Helt forgæves kæmper mod det Princip, han vil udrydde, nej han meddeler det ovenikøbet selv først Liv, gør det selv først til Livsprincip ved sin Kamp derimod — og indser for sent hvor selvmodsigende han har handlet. Saa ejendommeligt er Stykket anlagt og saaledes potentseret er her den tragiske Skæbne. — Lad os kaste et Blik ud over Dobbeltdramets Plan!

Den fyrstelige Yngling vokser ved et saakaldt kristeligt Hof op i en Atmosfære af Bloddamp og Løgn. Tronen hviler paa hans Nærmestes Lig; Kejseren ser i ham en mulig Hævner, hans Broder en Rival. Og han, som frygtes og mistænkes af de Andre, maa fremfor Alle frygte selv. Bag hver Busk kan han vente at finde en Lytter, i hver Mødende en lejet Morder, i hver Ven en underkøbt Forræder, i hvert Spørgsmaal en Snare, i hvert Favntag et Overfald, i hver Læskedrik Gift. Og al denne Løgn og Uhumskhed, al denne Forstillelse og Fejghed, det er den Skikkelse, hvori Kristendommen først viser sig for ham. Hvor er den, spørger han. „Hos Hoffets lystne Halvmænd, som folder Hænderne over den mætte Bug og piber: Mon Guds Søn er skabt af Intet?“

Af Længsel efter en angstfri og skønnere Verden, af Videlyst, først og sidst af Æresyge, drages han til den hedenske Visdom. Det er ham spaaet, at han „skal brydes med Løverne“. Han vil lære at bruge Ordets Vaaben for at vove en Dyst med Hedenskabets Store og overvinde dem. Saaledes bliver han Libanios' Discipel. Men hvilken Skuffelse! Løverne ere ikke her. Storheden findes ikke i denne Lejr. „Libanios har stor Lærdom, men han er ingen stor Mand“. Hvor er Filosofien? I hans forfængelige, nidske, havesyge Liv? Nej i hans Lære. Og hvor er Kristendommen? I Hoffets Urenhed, i Pøbelens Slagsmaal om Treenighedens Væsen? Nej, men i de hellige Skrifter. Altsaa fra begge Sider samme Svar: B ø g e r — og hvad han hungrer efter, er L i v (S. 95). Hvad er det Hele? System imod System (S. 222), Hjærnespind uden Forhold til Livet og uden Virkelighed i Livet. Og det er Liv, han hungrer efter. Under dette Savn er det, at Rygtet om Mystikeren Maximos' magiske Undergerninger naar til Julian og Længselen drager ham bort

fra Religionen, bort fra Videnskaben, blindt og uimodstaaeligt „didhen, hvor Fakler tændes og hvor Støtter smiler“.

Hos Maximos lærer han ikke mere, han ser; i et underfuldt Syn ser han sig selv som Tredjemand sammen med Kain og Judas, og hører en Stemme, der varsler ham, at han „skal grundfæste Riget“. Maximos tyder dette Svar som en Spaadom om, at Julian skal forberede det „tredje“ store Rige, der skal sammensmelte Hedenskab og Kristendom, grundlægges „paa Kundskabens og paa Korsets Træ tilsammen“. Julian aner lidet, at det eneste Rige, han kommer til at grundfæste, er Galilæerriget. Hans umiddelbart paafølgende Udnævnelse til Cæsar bibringer ham den Overbevisning, at Riget er det romerske Verdensrige.

Dette er det, han nu først og fremmest udvider og styrker, idet han som Feltherre i Gallien hævder Romerherredømmet i det halvvilde Land — indtil han ved Omstændighedernes Magt tvinges til paa én Gang at sige sig løs fra Kejseren og fra Kristus. Til Løn for alle de Tjenester, han har ydet Riget, vil dets skinsyge Hersker berøve ham først Æren, saa Livet — og samtidig opdager han, at hans Hustru til Løn for al den Ømhed, hvormed han har omfattet hende, i kristeligt Sværmeri og sanselig Mystik har hengivet sig til en kristen Præst, i hvem hun ser sin himmelske Brudgom repræsenteret og inkarneret. Det harmfulde Udbrud „Galilæer!“ i hans Mund antyder, at han fra nu af betragter Kristenguden som sin personlige, usynlige Fjende.

Han bryder med ham først i sin Sjæl, saa offenligt som Kejser. Med Hjærtet fuldt af Begejstring for den gamle hedenske Kultus og af Længsel efter hellenisk Skønhed forordner og anfører han et Dionysostog; men de græske Guder ere glemte, deres Dyrkelse lader sig ikke mere føre tilbage, og ved en dyb tragisk Modsigelse drager Begejstringen i hans Sjæl kun Gøglere og Skøger efter ham som hans Følge. Hans aabenlyse Hedenskab ægger de kristelige Menigheder til Modstand, man vil ikke vide af den Tolerance, han prædiker; man nedriver de sidste græske Templer. Saaledes udæsket straffer han strængt, og hans Straffe have en af ham ikke anet Virkning: Hans gamle Studiekammerater, hin Gregor, der ikke havde Mod til nogen afgørende Handling, som havde „sin lille Kreds, sin Slægt at værne om“ og som hverken havde Magt eller Evner til at udrette mere (S. 88) og hin Basilios, der „granskede verdslig Visdom paa sit Landgods“ (S. 226), de rejse sig nu stærke ved Forfølgelsen som Løver

imod ham. Det er med disse Løver han maa brydes. Ja selv de sletteste Kristne, de hidtil svage som Biskop Maris og de hidtil foragtelige som Hekebolios, faa Indignationens Mod til at lide og trodse. Da indser Julian, at Galilæeren, hvem „Jøder og Romere indbildte sig at have dødet, endnu lever i Menneskenes opsætsige Sind, i deres Trods og Haan mod al synlig Magt“ (S. 393). I Analogi med Skule i „Kongs-Emnerne“ staar Helten da nu ogsaa her anende Storheden hos den Magt, han bekæmper, i det ulægeligt skæve Forhold til den store, sejerrige Ide. — Med Galilæeren er ethvert Forlig umuligt. Dualismen af Gud og Kejser kan ikke faa Lov at bestaa, hvis ikke Magtens Enhed skal splittes. Om at fornye de mislykkede Forsøg paa at genoprette den gamle Gudedyrkelse er ikke længere Tale. Julian beslutter da at lade sig selv dyrke som Guddom. Svimmel griber ham: han vil være Gud; han er det; har ikke Plato sagt, at kun en Gud kan herske over Menneskene? Han brænder sine Skibe, fordi de besværliggøre hans Marche, og tilintetgør saaledes selv sit Redningsmiddel, han byder i sit Vanvid Vinden blæse hvorhen han vil og vorde Storm for at tjene hans Planer. Da rammes han af Fortvivlelsen og Døden.

I saa præcis og sammentrængt Form, som det var mig muligt, har jeg her forsøgt med Fremhæven af alle Vendepunkter at skitsere Handlingens Gang i det storartede Ibsenske Skuespil. Man har da her Planen. Det staar tilbage at se, hvorledes den er udført. Det forekommer mig, som om den hist og her er bleven noget fordunklet under Udarbejdelsen. Jeg vælger et Hovedpunkt for at tydeliggøre min Mening. Julians Utaalmodighed over at blive afspist med Bøger synes mig af en afgørende Betydning. I Ordene: „Hvad var det vi syslede med? En Visdomsbygning, hverken mere eller mindre“ ligger hele Karakteristiken af Ynglingens nysgerrige, videlystne Omtumlen mellem Systemer, af hvilke han ikke prøver noget i sit eget Liv, ligger videre den gammelgræske Ynglings Slægtskabsforhold til den moderne Tids Ungdom i Norden, for hvem Digtet er bestemt, ligger endelig Motiveringen af hans Spring ind i Mystiken og af den levende Daadstrang, der snart bringer ham til at forbavse Evropa ved Bedrifter. Men er det ikke som bemærkede man i Dramets Plan flere sammensmeltede Lag af Planer, naar det nu viser sig, at al Julians Lyst og Længsel straks efter Bruddet med Bøgerne staar netop til Bøger og naar den literære Forfængelighed ustridigt fremtræder som det dybeste Grundtræk i Karakteren?

Hvorfor fremdrager Ibsen saa stærkt dette Træk? Fordi det er historisk, vil man sige. Jeg paaskønner saa fuldt som Nogen den Iver, Digteren har lagt for Dagen for at give os et ret konkret Billede af Julian. Det er og bliver Ibsens Ære, at ingen tidligere Digter paa langt nær har givet et saa rigt, saa individuelt, saa alsidigt Billede af denne Karakter. Kun forekommer det mig som om Alsidigheden undertiden er saa stor, at nogen Ensidighed var bedre. Ibsen lader Julian bestandig føre Bøger i Munden, fordi Kristendommens kolossale Magt dobbelt fremhæves ved Kejserens afmægtige og taabelige Forsøg paa at gøre det af med den nye Verdensreligion ved Hjælp af et Par Brochurer. Jeg sætter ogsaa, at den virkelige Julian omtrent har ment, at Saadant lod sig gøre. Men vel at mærke saa har den virkelige Julian heller ikke udraabt: „Kom jeg til Libanios, saa lød det: Bøger! Bøger! Kommer jeg til Eder — Bøger, Bøger, Bøger!“ levende Ord, ungdommelige Ord, letbegribelige og dog vægtige Ord, men Ord, som maa drage gennemført Handling efter sig, hvis Karakterløshed ej skal blive Heltens eneste Karakter. Har Julian som filosofisk Pedant da glemt sin gamle Foragt for Skriverierne? og har han glemt den, bør det da ikke siges os, hvorfor og hvorledes han har glemt den? Det synes mig utvivlsomt, at Ibsen ved den stærke Akcentueren af dette nye Træk: Kejseren som literær Pedant og Nar har skadet sin Plan som den oprindelig er anlagt, og ikke nok hermed har skadet sin Helt, idet han ved dette ene Træk berøver ham al Storhed. Men kun en stor Mands frugtesløse Kamp mod en historisk Magt har tragisk Interesse; en forfængelig Magthavers krampagtige Anstrængelser kan man kun misbillige, beklage, væmmes ved eller udle. Heri ligger det, at Julian i det første Drama, hvor han endnu er varm og klog og kraftig, fængsler Læseren saa uendelig langt mere end i det andet. Fra det Øjeblik af, da hans Forfængelighed vokser ham i den Grad over Hovedet, at den gør ham snart frastødende, snart næsten komisk og snart ynkværdig, har Læserens Interesse for ham faaet et Stød, som ikke forvindes. Hvo kan tro, at en Mand, der i den Grad bærer Præg af den literære Dilettant paa Tronen, tillige er en stor Feltherre, en uforfærdet og raadsnar homme d'action? Hvor meget vilde ikke det sidste Drama have vundet, om Ibsen, hvad han Planen ubeskadiget kunde gjort, havde fremhævet disse Egenskaber hos sin Helt istedenfor dem, der bringe ham til at synes lille!

Det poetiske Middel, hvorved Ibsen har søgt at hæve Julian ud af denne Smaalighed, er næppe virksomt nok. Det er den ganske ejendommelige Metafysik, hvormed Stykket er gennemtrukket. Ved den mest gennemførte Determinisme ses Alt, hvad Helten gør, som udført med en absolut og fuldstændig Nødvendighed, der tilintetgør Begrebet Ansvar og dermed til en vis Grad ogsaa Lidenhed og Storhed. Hedningen Maximos og Kristinden Makrina stemme overens i den Tro, at Julian maatte handle, som han har handlet, en Tro, der finder sit kraftigste og mest paradokse Udtryk i Slutningsudbrudet: „Maatte Du fare vild, da skal det visselig regnes Dig til Gode paa hin yderste Dag o. s. v.“ Dette vil jo nemlig sige: Individet faar sin Rolle tildelt af „Verdensviljen“, det spiller den ufrivilligt, ej som det vil, men som det maa, thi at ville er at maatte ville. Men den Skuespiller, hvem Skurkens eller Tyrannens Rolle (Judas' eller Julians) er tilfalden, og som derfor den hele Forestilling igennem har maattet lide under Publikums fjendtlige Stemning, bør billigvis nyde des rigeligere Løn af den, der har tildelt ham hans Hverv. — Er denne Tankegang nu sund? Uden at ville indlade mig paa altfor vidt førende Overvejelser om den frie Viljes Mulighed eller Grænser vil jeg blot i al Almindelighed bemærke, at kun Forsynstroen, ikke Videnskaben kan føre til en Determinisme af denne Natur. Den religiøse Forsynstro alene kan pumpe Individet i den Grad læns for Selvbestemmelse; den videnskabelige Lovantagelse derimod aabner Individualiteten et Spillerum. Videnskaben ser ganske vist Historien som underlagt almene Love, hvis Nødvendighed til enhver Tid gør sig gældende, men disse Love indgyde ingen Medfølelse med en Judas, det vil sige en Slyngel, der sælger sin Herre og Mester for 30 Sølvpenninge. De tvinge ikke saaledes statistisk det enkelte Menneske. Lad mig tydeliggøre min Mening med en Analogi: Et Par Jernbaneskinner ere kun brugelige, ifald de bestandig holde samme Afstand fra hverandre; men maaler man nøjagtigt et hvilketsomhelst Par, vil man ikke desmindre finde en Mængde Punkter, der fjærne sig mere, en Mængde andre, der fjærne sig mindre fra hinanden, end Regelen byder; og ligefuldt udslettes i det Hele og Store alle disse Afvigelser som intetbetydende. De opveje hverandre. Den herskende Lov er som den normerede nødvendige Afstand, Individerne ere som de utallige afvigende Punkter, og Loven formaar at realisere sin Nødvendighed paa éngang gennem og trods alle disse uberegnelige og udenfor Loven

faldende Afvigelser. At finde Nødvendigheden realiseret paa ethvert Punkt, den historiske Nødvendighed altsaa i Individets enkelte Viljeshandling, det er Forsynstroen forbeholdt.

Den Omstændighed, om man kan gaa ind paa den i „Kejser og Galilæer“ udviklede Determinisme, er lykkeligvis dog kun af ringe Vægt med Hensyn til Nydelsen af det Skønne og Dybe i Ibsens Bog. Hans Styrke og Originalitet ligger i det Psykologiske og ikke i Løsningen af metafysiske Problemer. Stykkets psykologiske Grundanskuelse er den, at det er Modgang og Lidelse, der gør en Lære til en Aandsmagt og dens Disciple til Helte, at kun den Lære har indre Værdi, som er istand til at inspirere Martyrer, og at den Lære sikkert er uden Livskraft, for hvilken Ingen mere vil vove Noget. Stykket er gennemtrængt af den dybeste Respekt for det at ville lide for sin Tro eller sin Overbevisning og af en dyb Foragt for den „Visdom“, for hvilken Ingen vil sætte en Finger paa Spil. Det fremstiller den kæmpende Kirke under Julian som besjælet af en saadan levende Tro og den hedenske Filosofi paa hans Tid som en saadan død Visdom.

Er nu end Martyrlidenskaben i og for sig ingenlunde noget afgørende Vidnesbyrd for Sandheden af den Sag, hvilken Offeret bringes — Mormonerne have i vore Dage vist den i højeste Grad — saa er det dog ganske vist et stort Vidnesbyrd om en Sags ringe *historiske* Kraft til en given Tid, hvis Ingen vil sætte sin Eksistens ind paa den. Ibsens psykologiske for den nordiske Tænkemaade saa ejendommelige Kraftmaaler for Sandheden har derfor en afgjort Berettigelse.

Ved den Prøve, han anstiller, staar den hedenske „Visdom“ sig meget slet. Vor dansk-norske Poesi har nu engang ikke noget godt Øje til græsk Visdom. Som i Paludan-Müllers „Kalanus“ en Epoke, der frembringer en Aristoteles, kun er repræsenteret af filosofiske Svaghoveder og Snyltegæster, saaledes er i Ibsens „Kejser og Galilæer“ en Tidsalder, der kulminerer i en Hypatia, repræsenteret ved filosofiske Frasemagere og Styverfængere af den laveste Art. I Modsætning til den er saa til Gengæld Datidens Kristendom opfattet og tegnet med sandt Geni. Dens Lidenskab, dens vilde Begejstring, dens fanatiske og sekteriske Karakter, dens Livsforagt og glødende Mod, Alt dette staar skarpt og ægte historisk. Man ser den nye Religion sprudle uimodstaaelig frem af uudgrundelige indre Kilder. Man føler at den maa sejre, at ingen Magt paa Jorden kan hæmme den eller forhindre den fra at bryde sig sin Vej.

Hvorfor, fordi den er Sandheden? Fordi den da var Sandheden svarer Ibsens Værk. At ogsaa dens Sandhed kun var relativ, er saa i Digtet let antydet ved Mystikerens Spaadom om det „tredje" Rige, der vil sammensmelte den helleniske og den jødiske Aand. Dette tredje Rige staar her omtrent paa samme Maade utydeligt i Baggrunden som hin „Deus caritatis", der slutter „Brand".

Det hele store Digt er skrevet i Prosa, Dialogen levende, bevæget, fuld af dramatisk Kraft og Ild. Det Maal, mod hvilket Ibsen her har styret, er øjensynlig det fuldkomment Livagtige. Han har villet, at man skal kunne tro, det har gaaet saaledes til. Dette Maal har han naaet. Alle Dialogens individuelle Forskelligheder beherskes af en Tidsfarve, saa klar og sand, at Scenerne mangen Gang synes at foregaa for Ens Øjne. Hvor Kejseren bevæger sig henimod Kirken, hvor Helena røber sin Hemmelighed i Vanvid, hvor Julian lader sig kaare af Kejserens Tropper og fremfor Alt, hvor han efter Ofringen i Slutningen af første Del stiger op i Dagslyset, og Fadervor som i en ophøjet Vekselsang mødes med hans og hans Venners Udbrud, paa saadanne Steder er det En, som saa' man Handlingen foregaa for sine Øjne, og Ibsen har aldrig naaet større Virkning, næppe nogensinde nogen saa stor. I den sidstnævnte Scene, hvor saa at sige Stykkets hele Pathos er sammentrængt med fuldendt Kunst, smelter det Sublime og det Effektfulde paa en saadan Maade sammen som næppe i noget andet Digterværk end Goethes Faust, i den Scene, hvor Korsangen i Kirken svarer paa Gretchens Hjærteangst og Bønner. Saadanne Scener som de nævnte i første Del eller i anden Del den mesterlige Scene, hvor Julian fortvivler over Dionysosfestens Udfald, grave sig for bestandig ind i Læserens Erindring, berige ham direkte med aandeligt Indhold, levendegøre ham Verdenshistorien, aabne ham Menneskehjærtet og skænke ham samtidigt en ren æsthetisk Nydelse gennem Beundringen for den Maade, hvorpaa Digterens Kunst hos Ibsen giver alt Det umiddelbart gribende Magt, hvad han som psykologisk Historiker har set.

Totalindtrykket af Ibsens nye store Værk synes mig da at være omtrent det samme som det af „Peer Gynt". Det er fuldt af ypperlige Ting, højst dybsindige, højst poetiske; men der findes noget før Værkets Slutning et Parti (svarende til 4de Akt af „Peer Gynt"), hvor Inspirationen ikke har formaaet at beherske Stoffet. Paa dette Sted er det, som om Digterens poetiske Spejl var uden Kviksølv, havde mistet

Evnen til med skarpe og rene Omrids at afspejle, hvad det laa i hans oprindelige Plan at give. Var første Del bleven udgiven først som et Hele for sig, vilde man enstemmig have hævet den til Skyerne. Et svagere Parti i anden Del har til en vis Grad skadet det mægtige Indtryk af det første helt igennem med Kæmpehaand formede Drama. Jo større Pris man sætter paa en Digter, og jo mere man allerede skylder ham, des mere gaar man i Rette med ham, naar det forekommer En, at han paa et afgørende Punkt har skadet sig selv. Kritiken kan ikke skade ham. Den, der erindrer, hvilken beskeden og ubekendt Stilling Ibsen for en halv Snes Aar siden indtog i det danske Publikums Interesse og saa har været Vidne til, med hvilken sejerrig Hast han til Trods for Manges aabenbare og tilslørede Fjendskab har erobret sig den Plads, han nu indtager, ved en Række af storartede og betydningsfulde Værker, af hvilke hvert enkelt købte nogle nye Fortrin fremfor alle hans tidligere Frembringelser med enkelte svage og forfejlede Partier, vil i det nye Dobbeltdrama se Loven for hans Fremgang stadfæstet. I intet tidligere Værk har han forstaaet og gengivet Historien som her.

G. B.

Jonas Lie: Lodsen og hans Hustru.

Dette er en Historie om en Lods, som med sikkert Øje og ufortrødent Mod formaar at frelse de i Havsnød stedte Skibe ud af den norske Kysts farligste Brændinger, men hverken véd at styre sig selv eller at føre sin ægteskabelige Snække uskadt over de Skær, der true dens lykkelige Fart.

En ung Sømand ved Navn Salve Kristiansen elsker og tror sig elsket af et fattigt Pigebarn, Elisabeth, hvem det er hans Agt at lyksaliggøre med sin Haand ved Hjemkomsten fra de lange Rejser. Han køber allerede Bryllupsringen i Boston, dog da han kommer tilbage til Bergen har Elisabeth rakt den Finger, der skulde bære den, ja næsten den hele Haand til en smuk og rig Søofficer, med hvilken blændende Rival den ringe Matros ikke vover at tage Kampen op. Den unge Pige, hvis uerfarne Sjæl et Øjeblik ikke har kunnet modstaa den ydre Glans, der synes at vente hende som den højtstaaende Ynglings Hustru, har alt forlovet sig med denne,

da hun næsten i samme Time angrer at have brudt sit Ord til Salve, aner at hun derved vil styrte ham i Fordærvelse og fuldstændig løser det nylig knyttede Forhold. Altfor sent; Salve, der atter er gaaet tilsøs, erfarer vel langt fra Hjemmet hendes Forlovelse, men ikke dens øjeblikkelige Ophævelse og styrter sig nu for at glemme ind i det vildeste Slagsbroderliv. Først mange Aar efter finde de to hinanden igen, og uden at hint korte sjælelige Omslag hos Elisabeth ret er blevet opklaret mellem dem, indgaa de et Ægteskab, over hvilket denne Uklarhed kommer til at tynge som en Forbandelse, der gør Salve mistroisk overfor sin Hustru og denne skjult imod ham, indtil den fra Begyndelsen af kun lidt forstyrrede Harmoni ender i en tydelig Disharmoni. Da efter ti (!) Aars Forløb kommer det imellem dem til en fuld Forklaring, Forsoning og gensidig Tilgivelse.

Digteren gaar her ud fra, at den rette og sande Kærlighed mellem Mand og Kvinde kun eksisterer som en gensidig ubetinget Hengivelse, og slaar fast, at den ringeste Tvivl eller Mistanke, den ubetydeligste Drift eller det svageste Ønske mod noget Udenforstaaende og Fremmedt, enhver partiel Sygelighed øjeblikkelig breder sig som en fortærende Gift ud over det hele Forhold. Eros maa ikke være blind, klart skal den Elskedes indre Væsen ligge for Elskerens Øje. De forenede Sjæle skulle paa ethvert Punkt gribe ind i hinanden som to mekaniske Hjul, ved hvis mindste Forstyrrelse al Bevægelse standser. Denne Opfattelse af Elskoven som en saa enevældig og selvherskerisk Naturmagt, at den ingensomhelst fremmed Følelse taaler ved Siden af sig og knækker enhver trodsende Længsel, der modsætter sig dens fuldstændige Besættelse af Sjælen, synes særlig norsk — man sammenligne Bjørnsons „De Nygifte“ og Lauras Forhold til sine Forældre med Elisabeths Stilling til Omverdenen; den bringer nogen Ensidighed ind i den psykiske Skildring, idet den ligesom udelukker alle de Afskygninger og Halvheder i Aandslivet, om hvilke saa at sige hele den nyere Romanliteratur drejer sig, men laaner til Gengæld Karaktererne en vis storladen Kraft. Naar Federigo etsteds med et iøvrigt stilistisk saa fortrinligt Udtryk siger om Paolina: „Hun var forresten saa mangfoldig“, saa er det egentlig netop det, hun slet ikke er, den onde, glødende Spanierinde er vel meget absolut Djævel, ligesom Elisabeth har for stærk en Glorie om Hovedet til at ikke dens Straaler blænde det Øje, der ønsker at kunne se hendes Skikkelse ret levende for sig.

Det givne Stof vilde maaske have egnet sig bedre for en Novelle end for en længere Fortælling, og Forfatteren synes selv at have følt det, naar han saa stærkt har bredet sig i Bogens forskellige Episoder — til Gengæld ere disse ganske mesterligt behandlede. De oprulle for Læserens Blik en Række Søbilleder, der svare til det fortrinligste, det norske Marinemaleri har frembragt: snart er det en stormfuld Nat ved Norges Kyst, hvor det mægtige Orlogsskib synes redningsløst fortabt, hvis ikke den gamle erfarne Chef sættende Alt paa ét Kort overgiver Roret i den unge Lodses Hænder, snart en Stranding paa Jyllands Vestkyst, hvor det usle Koffardifartøj opsluges af Revlernes fraadende Bølger, medens Mandskabet i Redningsbaaden vugges til Land, snart en Carravaggiosk Scene mellem halvvilde Søfolk, hvor de blinkende Knive bestemme den Stærkeres Ret. Ligesom disse Billeder, fulde af et dramatisk Liv og en malerisk Virkning, der for bestandig slaar dem fast i Læserens Erindring, alle ere uhyggelige og malte graat i graat, saaledes hersker der i hele „Lodsen og hans Hustru" som i Jonas Lies tidligere Værker en mørk Grundtone, der er melankolsk uden at være pessimistisk. Forfatteren skriver under Indtrykket af, at Menneskesjælen bestandig løber Fare for at strande paa utallige Skær, der styrte den i Afsind, Fortvivlelse eller aandelig Død, og peger mod fuld Sandhed i alle Forhold som den eneste mulige Frelse.

E. B.

Frederiksborg.

(Skrevet i December 1859).

„E lascia pur grattar dov'è la rogna."
Dante: Parad. XVII. 129.

Jeg ser en Aand højt over Tiden stande,
Paa Fortids Grundsten har han fæstet Foden,
Og op i Fremtids Skytag naar hans Pande.

Han vejer Slægtens Daad, naar den er moden,
Han véd den Brøst, som Herskerstammen dølger,
Ham blænder Kronen ej, han kender Roden.

Tilbunds han ser i Folkehavets Bølger,
Og gennem Døgnets Vandfaldskum og Larmen
Hans Øje roligt Hjærtestrømmen følger.

Han river Purpurpjalterne fra Barmen,
Han dømmer Brystets Guld, ej Stjærnens Straaler,
Han vejer Spiret ej, men prøver Armen.

Kald ham Guds Aand, Bedrifterne han maaler,
Og Herren har betroet ham Gengældssværdet
Og laant ham forud Vægtens store Skaaler.

Kald ham Erindrings Aand, han bygger Gærdet
  Om Graven, som de store Navne huser,
  Og rister Tegn, mod Storm og Vejrslag hærdet.

Men kald ham ogsaa Glemsels Aand, han knuser
  Formastelsen og styrter den i Havet,
  En Boble stiger — fremad Bølgen bruser.

Kald ham din Aand, du Folk, som nys begraved
  Med bitter Sorg et ædelt Fortidsminde,
  Og saa' din Skændsel bleg, men end ej avet!

Kald ham din Aand; thi hvad der dybest inde
  Af Sorg og Harm har rørt sig i dit Hjærte,
  Det har han tordnet ud for alle Vinde.

Haard er hans Røst og volder Øret Smerte;
  Det maa saa være — Aandens Ord er Flammer
  Og ulmer ikke som en døsig Kærte.

De lave Hytter ej hans Vrede rammer;
  Men naar han slaar, da er det Magtens Tempel,
  Der synker under Vægten af hans Hammer.

Hans Slag er Ærens eller Skammens Stempel,
  Det er ej nogen Leg af Barnehænder,
  Men Dommens Tegn, der præges til Eksempel.

Nys har han talt et Ord af Ild, det brænder
  Endnu i Asken af de sjunkne Sale,
  Hvorhen hvert Blik i Danmark tungt sig vender.

Hvo tyder klart den stærke Hævners Tale?
End skjules Flammeskriften halvt af Røgen,
Men hvad jeg skuet har, det vil jeg male.

Sneklædt i Vinternatten lyste Bøgen,
Og som en Gravkrans laa de hvide Lunde,
Og Alt var tyst, kun Ravnen skreg og Høgen.

Tungsindig syntes Borgen selv at blunde,
Mens om dens Taarn og Kobbertagets Plader
De kolde Stjærner Dødninglinet spunde.

Hvert Lys var slukket i de snævre Gader,
Hvor Hus ved Hus om Slottets Fod laa sanket,
Lig Børneflokken om den stærke Fader.

En sildig Gæst endnu paa Porten banked,
Han lodes ind, Alting blev atter stille,
Og op og ned Drabanterne kun vanked.

Da faldt med et, retsom det dages vilde,
Et Lys fraoven paa den frosne Vove,
Paa Tag og Taarn og Murens røde Pille.

Høj stod han i de snebedækte Skove,
Hin Vældige, som Herren stundom sender
Med Dommens Varselstegn til dem, der sove.

Han holdt et draget Sværd i sine Hænder,
Et sælsomt Daggryskær udgik fra Staalet,
Blegt, som en Stjærnes Lys, naar Natten ender.

Tungsindigt, alvorsfuldt hans Øje straaled,
Imens han læned sig til Sværdets Fæste,
Ej mødig, men som Den, der staar ved Maalet.

Alt stille var, kun Nattevinden blæste;
Og Aandens Blik henover Slottet svæved,
Som var dets Mur en gammel Skrift, han læste.

Derpaa sin Røst i Stilheden han hæved,
Da fór et Skær lig Gysning over Borgen,
Det var som blegned Stenene og bæved.

„Jeg mindes, Kongeborg! din Fødselsmorgen,
Da du steg nyfødt af de mørke Vande,
Djærv som en Daad, der bryder gennem Sorgen.

Jagthornet klang fra skovbedækte Strande,
Mens Riddersalen fyldte sig med Gæster,
Der strømmed hid fra Danmarks Ør og Lande.

Men her paa Bakken, hvor min Fod sig fæster,
Stod glad og gæv, med Øjet vendt mod Slottet,
Foran sit Værk den kongelige Mester.

Han ene var; kun Skovens Fugle skotted
Til Herskeren, der stod, hvor Løvet skygged,
Og talte højt, med Heltepanden blottet:

....Guds Fred med dig, mit Hus, som jeg har bygget!
Stand i hans Varetægt og stærke Værge,
Lig Danmarks Hus, forvaret og betrygget!

Mod aabent Stormløb skal I vel Jer bjærge,
Thi der er dygtigt Tømmer i Jer begge;
Blot ingen Fjender bagved Muren hærge.

Guds Fred med dig, mit Hus! Som Mast i Snække,
Jeg planted dig i Sø; Gud Herren unde
Dig Styrismænd, forstandige og kække!

Hold Danmarks Skjold, naar mine Øjne blunde,
Rent i din Hal — jeg har, Gud være lovet!
Kun plettet det med Blodet af min Vunde.

Lad Ærens fejre Træ ej vorde skovet,
Men vogt det som din Borggaards bedste Smykke,
Da skal du stande fast, naar jeg har sovet

Aarhundreder i Kongegravens Skygge,
Og minde Folket om et ærligt Hjærte,
Som slog for Danmarks Hæder og dets Lykke.

Men kommer der en Dag — og Tankens Smerte
Gik lig en Sky henover Kongens Miner —
Da Løgn og Lavhed, som en sodet Kærte,

Besudler frækt dit Skjold, og Skændslen triner,
Vellystig nøgen under Purpurkaaben,
Højt i din Hal — da synk, Slot, i Ruiner!

Knus Lasten i dit Fald, drøn som en Raaben,
Der vækker Søvnen og forfærder Brøden,
Brænd Pletten ud af Danmarks Riges Vaaben —

Da vier jeg dig selv til Flammedøden!““
Saa talte Kongen, harmfuldt Øjet lyned,
Og paa hans Kinder brændte Vredesgløden.

Han trykked fast Baretten over Brynet
Og vendte sig til Gang, som for at bryde
De mørke Drømmes Ring og Tankesynet.

Da hørte han med et Slotsklokken lyde
Til Aftensang, de dybe Toner svømmed
Saa roligt over Sø, som Svaner flyde.

Og milde Tanker til hans Hjærte strømmed;
Han skued vidt fra Bakken, hvor han dvæled,
Udover Skovene, der Søen sømmed,

Og over Mark og Eng, som fredbesjælet
I Aftenvinden slumrende sig svaled;
Og atter blotted Panden han og mæled:

„„Min Herre og min Gud! hvad jeg har talet,
Glem eller mindes det, som bedst dig tykkes,
Lad kun mit Rige være dig befalet!

Knus disse Hænders Værk, som du lod lykkes,
Slet ud mit Navn, hvis det er saa din Vilje —
Lad Danmarks Hus kun stærkt og varigt bygges!

Velsign det, Gud! fra Højenloft til Tilje
Med kække Mænd, lig Skud af Egestammen,
Og Kvinder lig Blufærdighedens Lilje!

Lad Folk og Konge trofast holde sammen,
Lad ej den ene blues ved den anden,
Men begge vorde Danmarks Hæder — Amen!““

Med denne Bøn gik Kongen bort fra Stranden;
Men Lund og Sø og Slot har gemt i Tiden
Den gamle Drots Velsignen og Forbanden.

De mørke Mure have hvisket siden
Hans Alvorsord til mangen Sjæl og rystet
Slægt efter Slægt, som hviler nu fra Striden.

Og Søen og den grønne Skov har trøstet
Med Genlyd af hans Bøn i Aftnens Svale,
Opløftet Tanken tidt og frigjort Brystet.

Men endnu En har lyttet til hans Tale
Og gemt hans Ord, de milde som de strænge,
Lig Frøkorn hist i Evighedens Dale.

Velsignelsen har baaret Frugter længe,
Nu kommer Straffens Tid med Sorg og Sone,
Nu ses der Frugt paa Vredestræet hænge.

Saa taler Han, som klæder Magtens Trone:
En Orm har hulet ud den stærke Stamme,
En Rovfugls Yngel bygger i dens Krone.

Men jeg vil hugge Træet om og ramme
  Formastelsen med Slaget af min Vrede;
  Thi hvo som Gnister saar, skal høste Flamme!“

Og langsomt løfted Englen nu det brede,
  Isblanke Sværd mod Slottet op og mæled:
  „Den Mægtige har dømt dig, gør dig rede!“

Da faldt igen, som Borgen var besjælet,
  Et Skær, lig Gysning, paa de røde Mure,
  Mens Aanden tavs, med Sværdet udstrakt, dvæled.

Og ud fra Hjaltet, langs den blanke Skure,
  Fór knitrende et Lyn henover Voven,
  Midt ind i Slottet, gennem Stenens Fure.

Da løfted Englen tavs sit Blik modoven,
  Som for at sige: Gud, sket er din Vilje!
  Og vendte sig til Gang og svandt bag Skoven.

Men Morgnen saa' Guds Vredes Flammelilje
  Udfolde sig paa Kongeborgens Tinde,
  Og Aftnen saa' det dømte Slot paa Tilje

Forvandlet til en Grushob og et Minde.

Chr. K. F. Molbech.

Aabent Brev

til

Hr. Professor, Dr. H. N. Clausen.

Højærværdige Hr. Professor!

I Deres nylig udkomne Skrift „*Om teologiske Fakulteter*“ viser De mig den Opmærksomhed at formode, at jeg maaske ikke vil være „*upaavirkelig overfor en Alvorsstemme fra ældre Mænd, som have en Livserfaring at tage paa Raad med*“. Denne Formodning vilde uden Tvivl være bleven forvandlet til fuldstændig Vished, hvis det havde staaet klart for Dem, hvor gammel jeg er. Jeg hører ikke, som De antager, til de yngre akademiske Borgere. Snart tretten Aar ere henrundne, siden jeg tog den teologiske Eksamen, og jeg er nu omtrent to Aar ældre, end De var, da De som moden Mand optraadte som den rationaliserende Teologis officielle Repræsentant i Danmark. Mine Udtalelser faa derfor kun en lidet fyldestgørende Belysning, naar De i Anledning af dem taler om „*ungdommelig ustyrlige Reformere i Norden*“; de ere nemlig Frugten af en mangeaarig Prøvelse, der netop paa Grund af mine ejendommelige Forhold nødvendigvis har maattet være af en særdeles omhyggelig Beskaffenhed. Da jeg for tre Aar siden begyndte at angribe Kirkens Lære, vidste jeg fuldt vel, at jeg derved vilde saare Mange, paa hvis velvillige Omdømme jeg sætter Pris; jeg vidste derhos, at,

hvad jeg foretog mig, ikke betød Mindre, end at jeg for bestandig lukkede mig ude fra de Virksomheder, hvortil de teologiske Kandidater have Adgang. Skridt, der gribe saa dybt ind i de personlige Livsforhold, foretages sandelig ikke uden den modneste Overvejelse. De Hensyn, som bød mig at tie, vare saa mange, at jeg tilvisse havde undladt at tale, hvis jeg havde fundet det forsvarligt at beholde min Overbevisning for mig selv.

Som sagt: jeg har prøvet, og jeg har prøvet længe. Men naar min alderstegne Lærer lægger mig paa Hjærte, at det Resultat, hvortil jeg er kommen, bærer Umodenhedens Mærke, saa følger det af sig selv, at jeg skynder mig at prøve om igen. Jeg har gentagne Gange læst Deres Skrift; Punkt for Punkt har jeg overvejet de Indsigelser, som De fremfører. Men det er desværre bleven uden Frugt; min Overbevisning er endnu urokket den samme som tilforn. Thi hvor paavirkelig jeg end er overfor en Alvorsstemme fra ældre Mænd, saa maa jeg dog tilstaa, at jeg er af en altfor protestantisk Natur til, at jeg uden videre kan bøje mig for de Ældre, fordi de ere ældre; jeg formaar kun at give dem min Samstemning under den Forudsætning, at de støtte deres Kendelse paa vægtige Grunde. Det være nu langt fra mig at nægte, at De fremfører Grunde; men det forekommer mig, at, naar De overhovedet vilde tage Hensyn til mig, saa havde jeg et billigt Krav paa en omstændeligere Imødegaaelse. Jeg har ikke indskrænket mig til i al Almindelighed at paastaa, at det, som læres i det teologiske Fakultet, forkastes af de øvrige; jeg har ved Belysning af de enkelte Punkter, hvor der kan være Tale om et Sammenstød, søgt at paavise, at der faktisk finder en uløselig Modsigelse Sted. Herimod stiller De den Forsikring, „*at just fordi disse Modsætninger kun ere forholdsvise, lade de sig ved ret Begrænsning udjævne og forlige.*“ Men i Stedet for nu, som jeg maatte vente, at gendrive min Bevisførelse ved i det Enkelte at godtgøre,

at det virkelig er muligt ved en ret Begrænsning at tilvejebringe en Udjævning og Forligelse, nøjes De med at give en almindelig Skildring af den rette Begrænsning, hvorpaa Fakulteterne bør beflitte sig. Jeg kan ikke skønne rettere, end at De derved omgaar Sagens egentlige Kærne. Almindelige Formler forslaa ikke, da Vanskelighederne netop først vise sig, naar disse Formler skulle bringes til Anvendelse i enkelte bestemte Tilfælde.

Ifølge Deres Anskuelse vil Freden mellem Fakulteterne være vel betrygget, saafremt de profane Videnskabsmænd anerkende Miraklets Mulighed, og saafremt man for Teologernes Vedkommende opgiver den Forestilling, *„at den evang. protest. Teologi skal være undergiven de samme Vilkaar som den romersk-katolske, skal være bunden til Bogstavet i de symbolske Skrifter med samme Absoluthed, som det hist er Tilfældet med Tridentiner-Konciliets Dekreter, med Pavebuller og økumeniske Konciliebestemmelser.“* Spørgsmaalet er nu, om disse Fredsbetingelser ere tilstrækkelige og mulige. Hvad Dyrkerne af de profane Videnskaber angaar, mener De, *„at der er stor Grund til at tvivle om, at de besindige blandt dem — saadanne, som skulde kunne gælde som virkelige Repræsentanter for Videnskaberne — skulle driste sig til ligefrem og ubetinget at nægte Underets Mulighed.“* Ja, hvis man fastholder, at — for at bruge en Udtalelse af Deres „Christelig Troslære“ (S. 39) — *„Underets Væsen, betragtet fra sin Naturside, i Forhold til Naturlivet og dets Love, ikke er Unatur, Modsætning til Naturlivets Grundlove, men Overnaturlighed, Naturlivet paa et højere Trin, hvor efter en fuldkomnere Verdensorganismes Love den hemmelighedsfulde Enhed af Aand og Legem, af det Ethiske og det Fysiske kommer til Syne paa et enkelt Punkt“*, — saa turde jeg være højlig tilbøjelig til at give Dem Ret. Thi saaledes forstaaet udtrykker Mirakeltroen, naar Alt kommer til Alt, ikke Andet end dette, at der gives højere Kræfter i Tilværelsen end de

rent mekaniske og fysiske, at der bagved de fysiske Fænomener ligger en højere Tingenes Orden, et intelligent Princip, som styrer og leder det Hele, og som gennem sin Ledelse ofte bevirker, at det bliver virkeligt, som i vore Øjne er det Usandsynligste. En saadan Betragtningsmaade kan kun „*ligefrem og ubetinget*“ protesteres af dem, som rent ud bekende sig til den materialistiske Livsanskuelse, og disse ere vistnok afgjort i Mindretal. Men hermed er Sagen ingenlunde klaret. I det teologiske Fakultet tales der nemlig ikke alene om mulige, men ogsaa om virkelige Undere; det gaar bestandig ud fra den Forudsætning, at de Undere, som omtales i det gamle og nye Testamente, — om ikke allesammen, saa dog de vigtigste af dem — ere at betragte som tilforladelige, historiske Begivenheder. Naar denne Forudsætning for Alvor gøres gældende, bryder Krigen ud. Det hjælper kun lidet, om man med Hensyn til de bibelske Mirakler indskærper, at der er flere Ting mellem Himmel og Jord, end vi drømme om, at det ikke er givet nogen Dødelig at beregne alle de guddommelige Muligheder. Thi om disse Mirakler gælder ikke alene, at de ligge udenfor al Erfaring, men at de ere diametralt modsatte den Erfaring, hvoraf vi ere i Besiddelse. Det er f. Eks. en Erfaringssag, at intet Menneske kommer til Verden, uden at han lige saa vel har en menneskelig Fader som en menneskelig Moder. Det er fremdeles en Kendsgerning, at hvis et Menneske giver sig til at vandre ud paa Havet, saa synker han til Bunds. Paa disse og lignende Kendsgerninger er det, at den hele Naturvidenskab hviler. Er det muligt, at der kan foregaa akkurat det Omvendte af disse Kendsgerninger, da styrter hele det System af videnskabelige Love, som vi derpaa have opført, sammen i Kaos, ganske paa samme Maade, som der vilde være slaaet en Streg over den hele Mathematik, hvis det forholdt sig saa, at $2 + 2$ engang imellem, om end kun yderst sjældent, kan være $= 5$. At forlange, at Natur-

forskeren skal anerkende de bibelske Miraklers Mulighed, er derfor Et med at forlange, at han skal gøre en Tilstaaelse, som knuser hele hans Stræben. Enhver sand Videnskabsmand indrømmer gærne, at hans Viden er saare begrænset, at, hvis han oversaa Tilværelsen fra et højere Standpunkt, saa vilde Meget, som nu tykkes ham højst usandsynligt, staa for ham som særdeles muligt. Men han kan aldrig indrømme, at den lavere Viden, som han har opnaaet, totalt kan omstyrtes, uden med det Samme at bringe en Tvivl ind i sin Sjæl, som gør al Videnskabelighed umulig. Hvem kan føle Drift til at forske, hvem kan glæde sig over Studiernes Gerning, hvis han hele Tiden skal sige til sig selv, at det er muligt, at de Love, som han efter den omhyggeligste Prøvelse har fundet mest uforanderlige, ikke ere mere holdbare, end at der kan ske just de Begivenheder, som ifølge disse Love ere udelukkede? Og det er ikke blot Naturforskeren, som tager Anstød af de bibelske Mirakler. Det gaar den historiske Kritiker paa samme Maade. Hvis Vand kan forvandles til Vin, hvis flere tusinde Mennesker kunne bespises med nogle faa Brød, hvis et Menneske paa synlig Vis kan fare til Himmels, — hvad er da ikke muligt? hvorledes bærer Kritikeren sig da ad med at sætte Grænsen mellem de falske og de sande Muligheder? Naar Talen er om de buddhistiske Undere, om de katholske Helgenlegender eller om de Mirakler, som nu siges at foregaa i den katholske Kirke, saa finder Teologien det i sin Orden, at han ikke betragter dem med et skeptisk Blik, men rask og frejdigt forkaster dem. Men hvorfra henter han sin Berettigelse til denne Forkastelse, naar han antager Muligheden af andre Begivenheder, som ere aldeles sideordnede med dem? Hvis Videnskaben i den ene Slags Tilfælde kan gøre tilforladelig Rede for, hvordan det gaar til, at slige Forestillinger opstaa og blive gangbare, uagtet de ingen solid Virkelighed have at støtte sig til, med hvilken Ret kan man

da undlade at gøre den selvsamme Metode gældende ligeoverfor de bibelske Mirakler? Imod Gyldigheden af den Udvikling, som jeg her har givet, imod Sandheden af den Paastand, at Modsætningen mellem Teologien og de andre Videnskaber ikke er relativ, men absolut, ligger det nær at indvende, at Fakulteterne ved vort Universitet tilsyneladende leve i den bedste Forstaaelse, at der i de øvrige Fakulteter kun er to Mænd, nemlig begge de filosofiske Professorer, som angribe Teologien, og at det med den ene af disse, Hr. Professor R. Nielsen, ovenikøbet forholder sig paa den besynderlige Maade, at han med Hensyn til Spørgsmaalet om Miraklerne er ganske enig med Teologerne. Denne Indvending taber allerede en Del af sit Værd, naar man fra Danmark ser hen til hele Evropa. Den Fred, som hersker her, synes at være ejendommelig for os; de fleste andre Steder er Forholdet mellem den officielle Teologi og de eksakte Videnskaber at bestemme som en aabenbar Krigstilstand. Rent bortset herfra vilde Indvendingen kun have Betydning, hvis man af hin Tavshed turde slutte, „*at de øvrige Fakulteter vilde betragte Udskillelsen af det teologiske Fakultet som en Lemlæstelse af Universitetet.*“ Deres Højærværdighed nærer i saa Henseende ingen Tvivl. Men hvor stort end Deres Kendskab er til Universitetets Lærere, saa kan jeg, indtil Vedkommende selv ytre sig, ikke Andet end anse mig for højlig berettiget til at betvivle det. Tavsheden kan have mange andre Aarsager. De kalder det i Slutningen af Deres Skrift for „*et mærkeligt Tidstegn, at mit Foredrag om det teologiske Fakultet har kunnet udgives uden hos de, langt over et Antal af 1000, nuværende og vordende Gejstlige at fremkalde nogen Indsigelse, hvortil det i høj Grad opfordrer ved den selvtillidsfulde Tone, hvori Paastandene fremføres.*“ Lige saa lidt som jeg af den Omstændighed, at Gejstligheden paa ganske enkelte Undtagelser nær har undladt at tage til Genmæle, har anset mig for berettiget til at slutte, at

den er enig med mig, lige saa lidt føler jeg mig forpligtet til i de eksakte Videnskabsmænds Tavshed at se et Vidnesbyrd om, at jeg befinder mig i Uenighed med dem. Saalænge der ikke foreligger udtrykkelige Erklæringer i modsat Retning, foretrækker jeg at betragte det som et mærkeligt Tidstegn, at de ikke gøre Indsigelse mod det teologiske Fakultet, uagtet det i høj Grad opfordrer dertil ved den sikre Tone, hvori det fremfører sine Paastande.

Men kunde det ikke tænkes, at det teologiske Fakultet maatte være villigt til at gøre saadanne Indrømmelser, at de øvrige Fakulteter mistede al Anledning til at protestere mod dets Tilværelse? Man fristes et Øjeblik til at tro det, naar man ser, hvor varmt De i Deres Skrift indskærper, at det vilde være en fuldkommen Løssigelse fra Reformationens Grundtanker, dersom Teologien i den evangelisk-protestantiske Kirke blev underkastet det samme Autoritetssystem som den romersk-katolske Teologi. Det er imidlertid en bekendt Ting, at Teori og Praksis ikke altid stemme overens; jeg kan ikke skønne rettere, end at der her foreligger et iøjnefaldende Eksempel paa en saadan Uoverensstemmelse. Hvad nytter det at berømme den teologiske Frihed, naar det alligevel staar fast, at Loven for denne Frihed har sat Skranker, som Ingen paa egen Haand har Ret til at bryde? Hvilke ere nemlig de Fordringer, som kunne stilles til teologiske Professorer? For at besvare dette Spørgsmaal skal jeg paaberaabe mig en Udtalelse af Dem selv. De erklærede i den sidste Kirkekommission*), „*at det altid havde forekommet Dem, at det vilde være passende og sømmeligt, at de teologiske Professorer bleve ordinerede og derved betegnede som Kirkens betroede Tjenere.*“ De forlanger altsaa selv, at de teologiske

---

*) Jvfr. Beretning om Forhandlingerne i den ved allerhøjeste Resolution af 18. Juni 1868 til Overvejelse af de kirkelige Forhold nedsatte Kommission, S. 225.

Professorer i deres Forkyndelse skulle være de samme Vilkaar underkastede som Præsterne. Men om Præsterne vide vi jo, at de love, „*at de ville beflitte sig paa at forkynde Guds Ord rent og purt, saaledes som det findes i de profetiske og apostoliske Skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske Folkekirkes symbolske Bøger.*“ Naturligvis vil intet rimeligt Menneske paastaa, at de derved bindes til ethvert Bogstav og enhver Sætning i de bibelske og symbolske Bøger. Der gives mangehaande enkelte Ting, med Hensyn til hvilke en Afvigelse maa erkendes for fuldstændig beføjet. Men skal der overhovedet være Mening i hint Løfte, saa er det uomtvisteligt, at de Intet tør lære, som staar i principiel Strid med den Kirke, hvis Tjenere de ere. Heraf følger f. Eks., at ingen Præst eller teologisk Professor tør betvivle den lutherske Nadverlære. Thi denne Lære er, som jeg i mit tidligere Skrift „Om kirkelig Frihed“ har betonet, ikke en lejlighedsvis gjort Sidebemærkning i den augsburgske Konfession, men et afgørende Hovedpunkt, det Punkt nemlig, hvori den lutherske Kirke adskiller sig fra den reformerte. Det er — for at tage et andet Eksempel — fremdeles en Selvfølge, at ingen Præst eller teologisk Professor tør betvivle Jomfrufødslen; thi Troen herpaa anses af Kirken for saa væsenlig, at den gør Daaben afhængig af, at denne Tro udtrykkelig bekendes. Jeg føler fuldt vel, at jeg her staar ved et saare kildent Punkt. Thi det er en Kendsgerning, at De Slægt efter Slægt har lært os om Nadveren*), „*at det synes umiskendeligt, at der er en Forrykkelse af Synspunktet for Naademidlets Væsen og Virksomhed, naar ikke alene spekulativ Indtrængen i Naturforholdet af Vin og Brød til Herrens Legem og Blod gøres til kirkelig Hovedsag, men ogsaa Enhed i en vis dogmatisk Teori angaaende dette Forhold gøres til Betingelse for kirkeligt Samfund*

*) Jvfr. Kristelig Troslære, S. 432—33.

og sakramentligt Fællesskab.“ og at De fremdeles med Hensyn til Jomfrufødslen har lært os*), „*at den evangeliske Fremstilling mindre er at betragte som egenlig Fortælling om det historisk Foregaaede end som Anskueliggørelse i historisk Form af den Trossandhed, at Kristus staar udenfor og ophøjet over den faldne Slægt, at saaledes Forestillingen om den jomfruelige Undfangelse ikke er den eneste Form, i hvilken den evangeliske Tro kan søge sit Udtryk.*“ Jeg fremdrager ikke dette for at bebrejde Dem, at De har lært mig saaledes. En saadan Bebrejdelse vil allermindst kunne komme fra mig, som nærer den Overbevisning, at den lutherske Nadverlære og Jomfrufødslen ikke have Noget med Kristendommen at bestille. Jeg har kun ønsket at minde Dem om, at Deres Forkyndelse har været af en saa ejendommelig Beskaffenhed, at man ikke derpaa tør bygge noget Haab om, at det teologiske Fakultet i Fremtiden vil gøre lignende eller maaske endnu videre gaaende Indrømmelser. Tiderne skifte, og med de vekslende Tider forandres som saa meget Andet ogsaa Opfattelsen af de Gejstliges Forpligtelser. Den Opfattelse af Præsteløftet, som De har fulgt i Deres Embedsvirksomhed, var i Samklang med den Tankegang, som var den herskende, dengang De blev Professor. Men — det være nu med Rette eller Urette — den deles ikke af den nuværende Slægt. Hvis nutildags en Præst eller teologisk Professor vil omsætte Deres Tvivl til aabenlys Fornægtelse, saa maa det anses for givet, at han vil blive nødt til at nedlægge sit Embede. Saalænge de nu gældende Kirkelove staa ved Magt, saalænge maa en Begivenhed som den, der nys tildrog sig med Sydow i Berlin, regnes for en Umulighed i Danmark. Men er det ikke tilladt at benægte, saa kan det heller ikke være tilladt at udtale Tvivl, der ere af en saa alvorlig Beskaffenhed, at de, ret beset, i Virkeligheden ere

---

*) Jvfr. Kristelig Troslære, S. 226 og S. 228.

det første Trin paa Fornægtelsens Bane. Hvis jeg ikke staar ene med denne Anskuelse, hvis jeg — og derom er jeg fast forvisset — vil finde Medhold hos alle dem, der have en afgørende Stemme i de kirkelige Anliggender, saa kan den Fredstraktat, som De tilbyder, ikke blive Mere end et fromt Ønske fra Deres Side, saa maa den teologiske Frihed, for hvilken De fører Ordet, nødvendigvis faa en saa vældig Begrænsning, at den aldeles ikke vil kunne bidrage til at udjævne Modsætningen mellem det teologiske og de øvrige Fakulteter. Gid det var anderledes! Ingen ønsker mere end jeg, at det hierarkiske Aag, som hviler paa vort Fakultet, maatte blive hævet, saa at der til de teologiske Professorer kun stilledes den Fordring, at de i deres Tale om de guddommelige Ting strængt skulle følge deres Overbevisning. Skete dette, saa vilde jeg sandelig aldrig andrage paa det teologiske Fakultets Ophævelse; jeg erkender, ligesom De, at et Fakultet, der bestaar af Mænd som Schleiermacher, Marheineke, Neander og de Wette, er til Gavn og Ære for Samfundet. Men da nu som sagt Mænd med en saa liberal Aandsretning, selv om vi ejede dem, for Tiden ikke vilde kunne taales i vort teologiske Fakultet, saa ser jeg ingen anden Udvej, end at Fakultetet udskilles fra Universitetet. De indvender rigtignok, „*at alle Videnskaber uden Forskel staa i absolut, ubetinget Modsætning til Materialismens cyniske Plathed, og at de øvrige Fakulteter næppe ville miskende, at der mod denne Fjende kan og maa ventes den allerstærkeste Modstand fra det teologiske Fakultet.*“ Men jeg er bange for, at, hvis der ved Universitetet vedbliver at bestaa et paa orthodoks Grundlag hvilende teologisk Fakultet — og et Fakultet af en anden Natur er, det gentager jeg atter og atter, for Tiden en Umulighed her hjemme — saa ville de øvrige Fakulteter til Slutning blive nødte til at udraabe: Gud bevare os for vore Venner! Thi det er en Kendsgerning, at er der Noget, som bidrager til at drive Ad-

skillige af den studerende Ungdom over til Materialismen, saa er det netop den Omstændighed, at Universitetet under Navn af Videnskab og det af en Videnskab, der er sideordnet med, hvad der foredrages i de andre Læresale, byder dem Paastande, om hvis Uholdbarhed, i al Fald om hvis videnskabelige Uholdbarhed de nære den sikreste og urokkeligste Forvisning. Jeg tillader mig derfor at formene, at mit Forslag er saa langt fra at tjene Materialismens cyniske Plathed, at det tværtimod tør gøre Fordring paa at være udsprunget af en vel forstaaet Omsorg for de ideale Interesser. Med min bedste Vilje formaar jeg ej heller at skønne, at det strider mod den Kærlighed, som jeg er Danmark skyldig. Ogsaa gennem min Sjæl *„klinger et lønligt Suk fra det forurettede og mishandlede Fædreland“*. Men det forekommer mig, at vi kun vise Fædrelandet en ringe Tjeneste ved at dølge alvorlige Overbevisninger. Fædrelandet har Krav paa at faa det Bedste, som vi eje, og det yde vi kun, naar vi efter moden Prøvelse aabent og frejdigt udtale, hvad der uimodstaaeligt rører sig inden i os.

Paa den sidste Side af Deres Skrift findes der et Udtryk, som jeg kunde ønske, at De ikke havde brugt. De beskylder mig for at have behandlet denne Sag med *„en vis Brutalitet“*. En fornyet Gennemlæsning af mit Foredrag vil uden Tvivl være tilstrækkelig til at bevirke, at De selv indrømmer, at De har gjort mig Uret. Jeg elsker det Fine og Urbane for højt til, at jeg skulde tillade mig en Optræden, der paa nogen Maade kunde falde ind under den af Dem anvendte Betegnelse. Men skønt jeg anser hint Udtryk for uretfærdigt, saa forstaar jeg dog fuldt vel, hvorledes det er gaaet til, at De har kunnet bruge det. I over halvhundrede Aar har De forsøgt at mægle mellem Orthodoksien og Fornuften, eller med andre Ord: i over halvhundrede Aar har det været Deres Livsopgave at stifte Fred mellem Fakulteterne. Det er i sin Orden, at det har maattet saare Dem dybt, da De

ved Deres Banes Afslutning saa' den Fred, for hvilken De har kæmpet, blive sat paa Spil ved en aabenlys Krigserklæring. Men Tiderne skifte; hver Slægt har sin Opgave. Snart skal der mægles, snart skal der strides. Det vilde i mine Tanker være en besynderlig Miskendelse af denne Bevægelsens Lov, om de forskellige Slægter vægrede sig ved venligt at række hverandre Haanden. For mig, der helst vilde høre til en mæglende, men i hvis Lod det nu éngang er falden at høre til en stridende Slægt, for mig er det kun en naturlig Trang, jeg tilfredsstiller, naar jeg — hvorvel det i og for sig er aldeles overflødigt, efterdi det saa ganske forstaar sig af sig selv — ender disse Linjer med udtrykkelig at udtale, at jeg af Hjærtet slutter mig til de Mange, som ønske Deres Højærværdighed Fred og Glæde i Deres Livs Aften.

Deres ærbødige

A. C. Larsen.

Paul Heyse.

(Sluttet).

V.

Jeg har allerede sagt, at Heyse som Digter umiddelbart er udgaaet fra Eichendorff. Som Helten i hans Novelle „Ein Abenteuer“ synes han at have valgt sig den romantiske Taugenichts til Ledsager under sine første Vandreaar. Hvor han i en af sine Noveller (Lottka) indfører sig selv som Yngling, synger han i den Eichendorffske Tonart, og det er tydeligt, at han meget tidligt har trallet de romantiske Vandremelodier efter med sjælden Volubilitet. I den Samling af romantiske Børne-Eventyr, han som Skoledreng udgav under Titlen „Der Jungbrunnen. Neue Mährchen von einem fahrenden Schüler“ er Musje Morgenroth en kødelig Broder til den berømte Eichendorffske Helt. Bogen er Barneværk, men har dog som angivende Digterens første Standpunkt sin Interesse. Den viser ogsaa med hvilke Gaver han fra først af var udrustet: den barnagtige, men aldrig smagløse Prosa flyder let, og Versene, der staa betydeligt højere, ere med al deres Efterklang uaffekterede, sikkert formede og friske. Han synger efter, men han synger rent; det er den almindelige romantiske Taktart, men anslaaet med ungdommelig Frihed og Ynde. At producere naivt i Labansalderen, det er allerede at være et Fænomen, og det ualmindelige medfødte Herredømme

over Sproget sikrer den digtende Skolediscipel imod Forcerthed og Maner. Den som det synes fra Faderen, den bekendte Filolog, nedarvede Sprogsans udviklede sig hos Sønnen til en Sprogfærdighed, en Lethed til at tumle med Ord og Rytmer, der allerede i den første Ynglingealder ikke var langt fra Virtuositet. Denne næsten Rückertske Sprogfærdighed betingede som et Grundelement i Heyses Begavelse de øvrige Ejendommeligheder, som hans Talent efterhaanden har udviklet. Han sang fra først af ikke, fordi han havde mere paa Hjærte end de fleste andre, men fordi det faldt ham uendeligt naturligere og lettere end Andre at udsynge det, han havde paa Hjærte. Da der ikke udfordredes stærke indre Omvæltninger eller indgribende ydre Hændelser for at aabne hans Læber som for at vække Frembringelseslysten hos dem, hvem Formningen falder vanskelig, og hvem det kun i Lidenskabens Øjeblikke lykkes at bringe Inderlighedens Skatte op i Dagslyset, saa saa' han ikke indad, men udefter, grublede kun lidet over sit Selv, sit Kald og sine Evner, men sig vel bevidst, at han i sit Indre bar et klart Spejl, der opfangede alt det af Omverdenen, der tiltalte ham, kastede han med en bildende Kunstners Modtagelighed og Genfremstillelsesdrift Blikket til alle Sider.

Med en bildende Kunstners, siger jeg; thi længe vedblev han ikke at istemme den romantiske Musik. Selv har han sagt:

Schön ist romantische Poesie,
Doch was man nennt beauté de nuit.

De rette Mænd, mener Heyse, forstaa at fatte deres Tanker à jour, og han er i altfor høj Grad et Solbarn til at han kunde være bleven stikkende i det romantiske Tusmørke. Lyriker var han overhovedet ikke, og Romantiken havde naturligvis og nødvendigvis sin Styrke i Lyrik. Naturomgivelserne indgøde ham heller ikke nogen selvstændig poetisk Interesse; en saadan Havets og Land-

skabets Friskhed, som er udbredt over Blichers Noveller, maa man ej vente at finde i hans; han er ikke Landskabsmaler og har aldrig benyttet Landskabet uden som Baggrund. Hvad der tidligst og først mødte hans Blik, saasnart han var udviklet nok til at se med egne Øjne, det var Mennesket og Mennesket vel at mærke ikke som en Intelligens betjent af Organer eller som en Vilje paa to Ben eller som psykologisk Mærkværdighed, men som plastisk Skikkelse. Allerførst har han efter min Opfattelse ganske som Billedhuggeren eller Figurmaleren, naar han lukkede sine Øjne, set sin Synskreds befolket med Konturer og Profiler. Skønne ydre Former og Bevægelser. Holdningen af et yndefuldt Hoved, en indtagende Ejendommelighed i Stilling eller Gang har sysselsat ham ganske paa samme Maade som det sysselsætter den bildende Kunstner og er af ham gengivet med samme Forkærlighed, ja stundom næsten med tekniske Udtryk. Og ikke blot Fortælleren, men ogsaa de optrædende Personer opfatte ofte nok paa samme Maade. Saaledes siger f. Eks. Hovedpersonen i Novellen „Kredsdommeren“: „Ungdommen her er sund og det er den halve Skønhed. Desuden have de endnu Race. Vil De lægge Mærke til H o v e d e r n e s fine Form og T i n d i n g e r n e s sarte B ø j n i n g og den naturlige Ynde i Gang og Dans og Sidden“ *). Et slaaende Eksempel paa denne Digterens Maade at se paa finder man i Novellen „Die Einsamen“, hvor hans Mismod over med sin Kunsts Midler kun saa ufuldkomment at kunne male er kommen til Orde:

Kun Omridset! sagde Digteren i sin Lidenskab hen for sig, kun et Par Dusin Linjer! Hvor hun traver afsted paa det lille Æsel med det ene Ben hvilende fladt

---

*) G. W. VI, 40. Die Jugend hier ist gesund und das ist in jungen Jahren die halbe Schönheit. Auch haben sie noch Race. Achten Sie auf die feine Form der Köpfe und die zarte Bildung der Schläfen und im Gang und Tanz und Sitzen die natürliche Anmuth.

og sikkert over Dyrets Ryg, det andet næsten strejfende Jorden med Fodspidsen; og den højre Albu støttet paa det hvilende Knæ, Haanden let under Hagen, legende med Halsbaandet, Ansigtet vendt ud imod Havet; hvilken Byrde af sorte Fletninger i Nakken! det lyser rødt deri, et Koralsmykke — nej friske Granatblomster. Vinden spiller med det løst omknyttede Tørklæde — hvor mørk brænder Kinden og hvor meget mørkere Øjet . . .*).

Det er Billeder som disse, optegnede og fastholdte Skitser som den sidste, med hvilke Heyses Fantasi fra først af har opereret og som danne dens ene Udgangspunkt. Og om man end nok saa meget føler, hvor langt fornuftigere det er at skildre en Digter end at rose ham, saa kan man dog ikke tilbageholde et Udbrud af Beundring over, hvor fortrinligt det overalt er lykkedes Heyse at fremstille sine Skikkelser, i Særdeleshed rigtignok Kvindeskikkelserne, for Øjet. Han hører ikke til den beskrivende Skole, han karakteriserer ikke vidtløftigt hverken som Balzac eller som Turgénjew, hos hvilke Digtere vi ofte endnu længe før Personen overhovedet har begyndt at interessere os, erfare kun altfor mange Enkeltheder om hans ydre Fremtræden, en Detail, der da ogsaa straks glemmes. Heyse skildrer med faa Træk; men hans Figurer blive ligefuldt i Erindringen, og af en meget simpel Grund: den nemlig, at de alle have Stil. En Bondepige fra Neapel eller Tyrol, en Tjenestepige eller en ung Frøken fra Tyskland huskes, malt af ham, fordi de alle ere adlede ved Fremstillingens strængt idealistiske Methode og Kunst. De ere formfuldkomne som Statuer, de bære sig som Dronninger. Ingen uden Maleren Leopold Robert, om hvem nogle af Heyses italienske Arbejder minde, har, mig bevidst, lagt saa stor

*) G. W. VI, 5. Smlgn. det lille Digt I, 43 „Nach der Natur“, der indeholder samme Desperation over ikke bedre at kunne beskrive et ganske lignende Skue.

en Stil for Dagen i Tegningen af Fiskere og Bønder. — Og denne Plastik bliver ikke staaende ved den ydre Skikkelse, den strækker sig til Følelseslivet. Hvis Udtrykket ikke er altfor vovet, vilde jeg sige, at Heyse skildrer Elskoven plastisk. Romantikerne opfattede den altid lyrisk. Og sammenligner man Heyses Kærligheds-noveller med Goldschmidts fortræffelige „Kærligheds-historier fra mange Lande", vil man finde, at medens Goldschmidt har sin Styrke i at analysere den romantiske Betagethed som saadan (se f. Eks. „Lureley") og give de besynderligste ellers navnløse Stemninger Navn, afspejler hos Heyse ethvert psykologisk Moment sig i en Mine eller en Gestus; Alt bliver hos ham straks Anskuelse og synligt Liv.

VI.

Jeg sagde, at Evnen til at fastholde og idealisere Skikkelser var det ene Udgangspunkt for Heyses Fantasi. Den har endnu et andet. Sikkert næsten ligesaa oprindelig som den karakterdannende Evne hos ham er Lysten til at opleve eller digte „Eventyr", det vil sige Begivenheder af ejendommelig, eventyrlig Art og som have — hvad virkelige Eventyr næsten aldrig have — en sikker Kontur, en bestemt Begyndelse, Midte og Slutning, saa at de for Fantasien staa som indesluttede i en Ramme paa et Kunstværks Vis. Af en hvilkensomhelst ydre eller indre Iagttagelse — et Fragment af en Drøm, en Stemning ved Synet af en gammel Bys middelalderlige Taarne i Solnedgangsbelysning, et Møde paa Gaden — er saa hos ham ved rivende hurtig Ideassociation en Historie udsprunget, en Begivenhedsrække, og da han er saa strængt kunstnerisk anlagt, har denne Begivenhedsfølge altid antaget en rytmisk Form. Den bliver saa at sige ligesaa plastisk formet som Karaktererne. Den har sin Leddeling, sin Fylde, fremfor Alt sin tydelige og smalle Taille. Evnen til at meddele en Historie

i knap og sluttet Form, til saa at sige at rytmisere den harmonisk, udspringer umiddelbart af Heyses gennemharmoniske Natur. Novelleformen, som han har skaaret og ciseleret den, er en fuldstændigt original og selvstændig Skabning, hans sande Ejendom. I Uddannelsen af denne Kunstform har hans Originalitet hidtil sat sig sit sikreste Vidnesbyrd. Derfor er det ogsaa, at han især ved Prosanovellen er bleven populær. Hans Novelle har altid yderst faa og simple Faktorer, Personernes Antal er saa ringe som muligt, Handlingen sammentrængt og overskuelig med et eneste Blik. Men den er ikke blot til for Personernes Skyld som for det meste i den danske Novelle, hvor det psykologiske Element er Hovedsagen, den har sin særegne Udviklingsgang og sin selvstændige Interesse. En Novelle som Chr. Winthers ved Stilens gammeldags Ynde saa henrivende „En Aftenscene“ har den Mangel, at der ikke sker Noget i den. Novellen er hos Heyse ikke et lille Tidsbillede eller Genrebillede; der sker Noget, og der sker altid noget Uventet. Handlingen er i Reglen saaledes anlagt, at der paa et vist givet Punkt indtræffer et uforudset Omslag, en Overraskelse, der, naar Læseren saa tænker tilbage, altid viser sig at være overmaade grundigt og omhyggeligt motiveret i alt det Foregaaende. Det er paa dette Punkt, at Handlingen snævrer sig sammen til hvad jeg har kaldt dens Taille, dens slanke Midje, som giver det Hele Form og Sving. Læserens Nydelse beror paa den Kunst, hvormed det Maal, hvortil Handlingen stræber, gradvis dækkes og tilsløres stedse mere, indtil Dækket pludseligt falder. Læserens Overraskelse beror paa den Behændighed, hvormed han tilsyneladende fjærnes mere og mere fra det lige over Udgangspunktet liggende Endepunkt, indtil han sluttelig opdager, at han er bleven ført i en Spiral og befinder sig lige over det Punkt, hvor Fortællingen begyndte.

Heyse har selv etsteds i Indledningen til sin „Novellenschatz" udtalt sig om det Princip, han i Novellecompositionen hylder. Her, som i Indledningen til „Brodérpigen fra Treviso" gjør han overfor dem, der ville lægge hele Vægten paa Stil og Foredrag, opmærksom paa, at Fortællingen som Fortælling, hvad Børn kalde „Historien", dog er og bliver den nødvendige Grundvold for Novellen og har sin egen særskilte Skønhed. Han betoner, at han efter sin Æsthetik giver den Novelle Fortrinet, hvis Grundmotiv afrunder sig tydeligst og som — hvad enten den nu har mere eller mindre Indholdsværd — forraader noget Særegent, Specifisk i selve Anlæget. En stærk Silhouet, fortsætter han, burde ikke fattes det, vi i egentlig Forstand kalde Novelle" *). Ved Udtrykket Silhouet forstaar Heyse Historiens Grundrids som en sammentrængt Indholdsangivelse udviser det. Med et slaaende Eksempel og en slaaende Betegnelse tydeliggør han sin Mening. Han anfører Indholdsangivelsen af en Novelle hos Boccacio:

„Federigho degli Alberighi elsker uden at finde Genkærlighed. Under ridderlig Bejlen bortødsler han al sin Ejendom og beholder kun en eneste Falk tilbage. Da den af ham elskede Dame tilfældigt besøger hans Hus og han intet Andet har at byde hende end den, lader han den tilberede og sætter den for hende paa Bordet. Hun erfarer, hvad han har gjort, forandrer pludselig sit Sindelag og belønner hans Kærlighed, idet hun gør ham til Herre over sin Haand og sin Formue."

Heyse fremhæver, at der i disse faa Linjer ligge alle Elementerne til en rørende Novelle, i hvilken to Menneskers Skæbne ved et ydre Tilfælde, der imidlertid udvikler Karaktererne dybere, fuldender sig paa den smukkeste Maade, og han opfordrer derfor ogsaa den

---

*) Deutscher Novellenschatz, herausgegeben von Paul Heyse und Hermann Kurz. B. I, S. XIX.

moderne Fortæller til selv ved det inderligste eller rigeste Stof først at spørge sig selv, hvor „Falken“ er, det Specifiske, der adskiller denne Historie fra tusinde andre.

Han har i den Fordring, han stiller til Novellen, nærmest karakteriseret den Fordring, han stiller til sig selv og som han har opfyldt. Overalt i hans Prosafortællinger kan man være ligesaa sikker paa at finde en „Falk“, som hin Undersøgelsesdommer var det paa at finde en Kvinde. (At Kvinden iøvrigt heller ikke mangler her — det forstaar sig af sig selv.) I „L'Arrabbiata“ er Biddet i Haanden „Falken“, i „Moderens Billede“ Bortførelsen, i „Fætter Gabriel“ det af Brevbog for Elskende afskrevne Brev. I den danske og ægte danske Kærlighedshistorie i Goldschmidts Samling „Henrik og Rosalia“ er Falken „den uromantiske Gris, der har faaet et Ben i Halsen“. Læseren kan ved selv hos Heyse at søge efter den nævnte vilde Fugl skaffe sig et Indblik i Digterens Kompositionsmaade. Ikke altid er den saa let at fange som i de anførte Tilfælde. Med en Opfindsomhed, en behændig Gratie, der er saare sjælden hos en Ikke-Romaner, har Heyse forstaaet at slynge og atter opvikle den Begivenhedsknude, at stille og løse det psykologiske Problem, som han i Novellen isolerer. Med et sandt Mesterskab forstaar han at holde det enkelte ejendommelige Tilfælde rent og skarpt novellistisk ud fra den almindelige Kultur- eller Samfundstilstand, hvori det er et Led, uden dog nogensinde derved som de romantiske Novelleforfattere at berøve det sin Virkelighedskarakter og uden nogensinde at lade det løbe ud i en blot Pointe. Hans Noveller ere hverken korte Romaner eller lange Epigrammer. De have paa éngang Fylde og strængt sluttet Form. Og saa knap denne Form end er, saa har den dog vist sig smidig nok til at kunne optage det mest forskelligartede Stof. Heyses Novelle anslaar mange Strenge, vel hyppigst de ømme og sjælfulde, men ogsaa de komiske (som i den morsomme Spøg „Enken fra Pisa“),

de fantastiske (som i Hoffmanniaden „Cleopatra"), ja en enkelt Gang de rædselsfulde (i det pinlige Natbillede „Børnenes Brøde Fædrenes Forbandelse"). Novellen, som han har behandlet den, grænser op mod Alfred de Mussets, Mérimées, Hoffmanns og Tiecks Gebeter, men har dog sin helt særegne Domæne ligesom sin helt ejendommelige „Silhouet".

VII.

Saa redebon jeg nu imidlertid er til at anerkende denne skarpe Silhouets Betydning som individuelt Karaktermærke for den Heyseske Novelle, saa gærne jeg indrømmer dens absolute Betydning for Novellens Værd som Novelle, saa vanskeligt falder det mig at tillægge den Gyldighed som afgørende Norm for en Værdsættelse af den enkelte Fortælling.

Novellen er jo som ethvertsomhelst Kunstværk en Organisme, i hvilken skønne Forhold af højst forskellig Art relativt uafhængige af hinanden bidrage til Totalindtrykket. Vi have talt om Karaktererne og om Historien, Stilen er det tredie Element. Min Overbevisning er nu den, at disse tre Elementer ere hinanden ikke underordnede, men sideordnede, og at ethvert af dem, naar det er udviklet til Mesterskab, kan bibringe Læseren en lige fuldkommen Nydelse, ja sætte ham i sand Henrykkelse.

Ganske vist kan, som Heyse hævder, Foredragets ensidige Udvikling føre til aandrige Kapriccio'er uden Tema, men kan man paa den anden Side ikke ved at lægge for megen Vægt paa „Historien" drives ud i den pure Underholdningsliteratur?

Turgénjews „Foraarsbølger" er en Novelle, hvor Handlingen er utilfredsstillende ført — om Stilen i strængere Forstand kan jeg ikke dømme, da jeg ikke kender Fortællingen i Originalsproget — men betyder denne Mangel Stort ved et saadant Mesterværk af individuel Karaktertegning? Opvejer ikke Skildringen af den

italienske Familie i og for sig enhver Ufuldkommenhed i Begivenhedernes Motivering? Hvad gør det om Læseren maaske ikke læser den sidste Fjerdedel om, ifald han læser de tre første Fjerdedele atter og atter om igen?

Blichers „En Landsbydegns Dagbog“ er en Novelle, hvor Handlingen er intetsigende og desuden plat, Karaktererne med Undtagelse af den Skrivendes frastødende ved den Raahed, de efterhaanden udfolde, men er den derfor mindre et Værk af det højeste Kunstværd, det største Kunstværk blandt alle Blichers Noveller, fordi dens Hovedstyrke ligger i Stilen, i den gamle Degns paa ethvert Punkt vedligeholdte næsten to hundrede Aar gamle Diktion? Denne Diktion er os en Borgen for Fortællingens skærende Sandhed, en Sandhed, hvortil man ikke let kommer ad Idealismens Vej, og som derfor hverken søges eller naas af Heyse, jeg mener den Sandhed, der af de Franske betegnes som „la vérité vraie“.

Og kunde man ikke slaa Heyse med hans egne Vaaben? Jeg tror det. Han vil med sin Akcentueren af det, som er Novellen i Novellen, paa én Gang gøre Front mod Overvurderingen af Stilen og Overvurderingen af den ideelle Gehalt. Men af alle hans versificerede Noveller synes „Salamanderen“ mig at staa højest, af alle hans Prosanoveller er „Den sidste Centaur“ mig den kæreste, og hin bærer Prisen paa Grund af Foredraget, denne paa Grund af Ideen.

I „Salamanderen skal man ikke gøre sig den Ulejlighed at søge efter nogen „Falk“; der er ingen. Handling findes ikke, Karaktererne udvikle sig saa godt som slet ikke, og dog vil enhver poetisk modtagelig Læser under Indflydelsen af disse Terziners Trylleri føle en saa levende Nydelse, at det forekommer ham, som havde Digtet foruden alle sine egne Fortrin tillige alle dem, det mangler. Af den episke Ro, af den objektive Stil, der er Heyses egentlige Ideal for Novellefaget, vil man her ikke finde Meget. Denne episke Ro passer maaske overhovedet

mindre for vor Tids urolige Aand. Fuldstændigt er Heyse vel egentlig heller ikke naaet til at realisere dette Ideal uden i de Prosanoveller, der slet ikke berøre det moderne Kulturliv, som i de geniale Pasticher fra Fortiden: „Brodérpigen fra Treviso“ og „Geoffroy og Garcinde“, hvor den gammelt italienske eller provençalske Fortællemaades ædelt enfoldige Stil er idealiseret, og i de Sujetter, der ere grebne ud af den italienske eller tyrolske Almues Liv, thi Almuen er i disse Lande selv et naivt og helstøbt Stykke Middelalder. En Fortælling som den lille Juvel „L'Arrabbiata“, der grundlagde Heyses Berømmelse, kommer først ved sin simple strænge Indfatning til sin Ret; udarbejdet med stilistiske Forsiringer eller med psykologisk tilslebne Facetter vilde den tabe sin hele Skønhed, eller rettere være umulig. Ligeledes er „Brodérpigen fra Treviso“, der vel næst efter den foregaaende er den af Heyses Noveller, der har gjort mest Lykke, i sin rørende Simpelhed og Storhed saaledes Et med sin Krønikeform, at den ikke kan tænkes udenfor den. Men hvor rent moderne Kulturscener skildres, der kan Stilen næppe være for individuel og nervøs. Heyse selv kan ikke undlade i denne Henseende at rette sig efter sit Sujet; hvor febrilsk er ikke Fremstillingen i den smukke Sygehistorie i Breve „Unheilbar“! Dog er det øjensynligt kun ligesom modstræbende eller ufrivilligt, at han lader sig henrive til en i den Grad lidenskabeligt bølgende og sitrende Stil som den i „Der Salamander“. Det er lutter Foredrag, om man vil; men dog er det visselig, som Svenskerne sige, „icke snak, men sak“. Alt er her levende Liv, hvert Ord og hver stilistisk Vending er følt og gennemsigtig, man ser derigennem lige ned i den Skrivendes kæmpende Sjæl. Situationerne ere ubetydelige og hverdags, ingen bengalsk Belysning, end ikke i et Slutningstableau. Men disse mærkværdige, utroligt udmærkede, naturstridigt lette, personligt lidenskabelige Terziner, der spørge og svare, spøge, synge og

klage, gøre hver enkelt hverdags Situation des mere psykologisk indlysende, jo besynderligere den tager sig ud for en rolig bosat Fornuft. Til Afslutning udmunde disse herlige Terziner, der ved Behandlingen ere blevne et ganske nyt Versemaal, ligesaa overraskende som genialt og dristigt i tre naturfriske Ritornellers Akkorder. Trods alle Teorier hævder en Digtning som denne sin Plads.

Det forekommer mig da overhovedet, at Heyse gør sig et urigtigt Begreb om den poetiske Stils Betydning. Teoretisk frygter han dens selvstændige Udvikling og ynder ikke Værker, der ere „lutter Foredrag og Stil“. Ikke desmindre har han i Digte som „Das Feenkind“ og endnu mere i et Digt som „Frauenemancipation“ selv leveret saadanne Produktioner. Det første af disse Digte er fint og gratiøst, men Spøgen noget vel lang; af Flødeskum spiser man jo ikke gærne meget; det andet, hvis Tendens iøvrigt er meget fortræffelig, lider under en Snaksomhed uden Salt. Men en udarbejdet Stil er jo heller ikke Et med den formelle Virtuositet i Foredraget. At en Sprogkunstner som Heyse, Giusti's, Trubadurernes, de italienske og spanske Folkesanges Oversætter, besidder denne i allerfuldeste Maal, forstaar sig af sig selv. Men den i Sandhed kunstneriske Stil er ikke den formelle Ynde, der udbreder sig ligeligt over Alt: Stil i Ordets højeste Forstand er Gennemførthed, punktuel gennemført Form. Hvor Sprogfarve, Udtryk, Diktion, personlig Akcent endnu har en vis abstrakt Ensartethed, hvor det ikke er lykkedes paa ethvert Punkt at lade Karakteren afspejle sig i alle disse ydre Former, der hænger Sprogdrapperiet, af hvor let en Væv det end er, stivt og dødt om den Talendes Personlighed. Den fuldkomne moderne Stil derimod slutter om den, som Gevandtet om den græske Taler, fremhævende Legemets Holdning og enhver af dets Bevægelser. Den virtuosagtige Stil kan selv naar den er „glimrende“ være traditionel og triviel; den ægte Stil aldrig. — Paa Stilen i Heyses Noveller har jeg

Intet at udsætte; hans dramatiske Diktion derimod tiltaler mig mindre.

Mangen vil maaske mene, at naar nogle af Heyses historiske Dramer ikke have vundet den Anerkendelse som hans Noveller, saa ligger det i, at de have for lidt Handling og for megen Stil. Hvis Ordet Stil tages som jeg her har bestemt det, maa man sikkert snarere sige, at deres Jambeform var opslidt, og at de ikke have Stil nok. Diktionen i „Elisabeth Charlotte“ har hverken Farve nok af Tiden eller af Personen, som taler. Man sammenligne blot Prinsessens egne djærve Memoirer. Digteren har med sin formidable Færdighed til at gaa ind i enhver poetisk Genre, til at bringe et Drama paa Benene lige saa let som han fortæller en Historie, taget sig Arbejdet noget for let. Den lille Tragedie „Maria Moroni“, det af Skuespillene, der nærmer sig mest til Heyses Noveller, kunde saavel ved sin Plan som ved sin Karaktertegning hævde sig Rang med Alfred de Mussets italienske Dramer, hvorom det minder, hvis det ikke var saa meget tørrere i Sprogfarven. Mussets Dialog er ikke blot tindrende af Vid, men blussende af Inderlighed og Liv. Heyse har ikke saa personligt og med hele sin Sjæl været tilstede paa ethvert Punkt i sine Dramer, medens han skrev dem. Men dette Paa-ethvert-Punkt er Stilen.

Som jeg da nu paa Grund af Foredragets Ypperlighed maa sætte „Salamanderen“ øverst blandt de versificerede Noveller, saaledes maa jeg sætte „Centauren“ højest af Prosafortællingerne, skønt den ligeledes hører til de Noveller, der staa Definitionen fjærnest, og det paa Grund af Ideen. Denne Novelle, til hvilken jeg kommer tilbage, drejer sig nemlig ikke om en Begivenhed fra en enkelt Livskreds eller en enkelt Konflikt, ikke om et særegent psykologisk Tilfælde, overhovedet ikke om et Stykke Liv, men om Livet selv; den giver det hele moderne Liv afspejlet i en snæver Ramme. Et Skud i Centrum gør saa godt. Hvorfor nægte det? Den periferiske Karakter,

som enkelte af Heyses andre Arbejder have, er Skyld i, at de interessere mindre. Naar man har gennemlæst en lang Række Noveller, kan man ikke godt lade være at længes efter Kunstformer, der give mere betydningsfulde, almengyldige Ideer og Problemer poetisk Form.

VIII.

Heyse har skrevet et udmærket skønt, rationalistisk kristeligt Epos („Thekla“), han har allerede tidligt forsøgt sig som Dramatiker, og for faa Aar siden udgav han sin første Roman, der meget snart vil blive fulgt af en anden.

Hans Dramer ere højst forskelligartede: borgerlige Tragedier, mythologiske, historisk-patriotiske Skuespil med meget forskellig Kunstretning; hans Talent er saa smidigt, at det tør vove sig ikast med enhver Opgave. En stærk Drift til det Historiske har Heyse ikke havt, de historiske Dramer ere alle udsprungne af en patriotisk Følelse og virke mest ved den. Den for Digteren mest karakteristiske af disse Dramagrupper er den, som drejer sig om antike Sujetter. I den Tid, da man overalt fordrede politisk, moderne Aktion af Digteren, har man i Tyskland dumt lamenteret eller spottet over denne Syslen med gammelgræske og romerske Sujetter. Man spurgte hvad i al Verden der kunde interessere os i Stoffer som Sabinerindernes Rov, eller Meleager og Althæa eller Hadrian. For den, der læser med Kritik, er det, som jeg har paavist, tydeligt nok, hvad der har draget Heyse til de to første Sujetter. „Sabinerinderne“ kunde efter Sagens Natur ikke blive til noget Helt, men Meleager er et dygtigt og følt Arbejde. Den, der vil sammenligne dette Stykke med Swinburnes „Atalanta“, som behandler samme Stof, vil derved faa Anledning til mange interessante Iagttagelser over de to Digteres Ejendommelighed. Med Hensyn til Hadrian har Kritiken maaske været mest i Vildrede. Hvad der kunde lokke Digteren til et saa fremmed og tilmed om Skyggesiderne ved det antike Liv

erindrende Forhold som det mellem Hadrian og Antinous, syntes næsten ufatteligt. Jeg for min Part sætter Hadrian højest af Heyses Dramer, og det af den Aarsag, at dette Stykke er det mest personlige og derved det dybest følte. Det har været mig umuligt at læse denne Tragedie om den unge skønne Ægypter, der saa lidenskabeligt yndet af Verdensherskeren, omgiven af al Hoffets Herlighed og Glans, fri i alle Henseender undtagen i den, at han er bunden til sin kejserlige Beundrer, længes og smægter efter fuldstændig Frihed — uden at tænke paa en vis ung Digter, der alt i sin tidligste Ungdom blev kaldet til et sydtysk Hof, blev en elskværdig og vennesæl Konges Yndling og levede misundt som et af Lykken forkælet Barn, medens han dog inderst inde i mangen en Stund maatte ønske sig langt bort fra Hoffet, og i mangen bunden Time føle, hvor lidet selv den bedste Herres Yndest vejer op mod den mest Ubeskyttedes, men helt Uafhængiges Frihed.

Alt det Sceniske og Theatralske i dette Drama er af den højeste Effekt. Den egentlige Aarsag til at Heyse med sine store Evner for Scenen dog ikke er trængt afgjort igennem her, maa efter min Anskuelse søges i, at den egentlig tyske dramatiske Pathos (den Schillerske) ikke ligger for ham. Først naar en Pathos er brudt eller knækket, naar det Pathetiske er halvt pathologisk, formaar han at behandle det med fuld Originalitet. Den egentlige dramatiske Pathos af fuldt Bryst bliver hos ham let ukunstnerisk-folkelig, fædrelandskærlig og en Smule hverdags. Hertil kommer, at Fremstillingen af den egentlig mandlige Aktion ikke er hans Sag. I hvor høj en Grad han end i sin Poesi er Herre over det Mandiges passive Egenskaber som Værdighed, Alvor, Ro, Uforsagthed, fattes ham ligesom Goethe dog helt det aktive Moment. En kraftig direkte indgribende Handlen med et Maal for Øje udgør ligesaa lidt Kærnen i hans Dramer som i hans Noveller. Sker nu og da en energisk Handling, er den

næsten altid desperat: Individet er drevet ind i en Snævring, i hvilken det ej ser anden Udvej end at vove de yderste Midler. (Sammenlign den unge Forstmands Handling i „Moder og Barn“, da han raner sin Elskedes Søn). Alt i Alt ere imidlertid de Hindringer, der have stillet sig i Vejen for Heyses afgørende Held paa Theatret, maaske ikke betydeligere, end at han en skønne Dag vil overvinde dem og fejre en dramatisk Triumf. Foreløbig er han til Alles Forundring optraadt i en Digtart, der syntes at ligge ham ganske fjærn, men hvor han med ét Slag opnaaede et stort succès.

Kun den, der da opholdt sig i Berlin, kan vide hvilken Opsigt det gjorde, da „Kinder der Welt“ først udkom som Feuilleton i „Spenersche Zeitung“ Man talte bogstaveligt i en Maanedstid næsten ikke om Andet; pludseligt havde den uskyldige, for Verdenslivet saa fremmede Novellist afsløret sig som en rent moderne Aand, der sluttede en filosofisk Roman med Hölderlins Ord:

Forlad Du med dit Guddomsskjold,
Forlad, o Du de Kækkes Genius
Uskyldigheden aldrig!

Man havde øjensynlig hidtil overset, at der gennem Heyses indsmigrende Poesi gik en heftig Frihedstrang, en fuldkommen Uafhængighed af Dogmer og konventionelle Baand. Derfor overraskedes man nu langt mere end tilbørligt. Digteren er af blandet Herkomst: fra sin Fader har han arvet det Positive i sit Væsen, Følelsens Fylde og Skønhed, fra Moderen, som var Jødinde, en kritisk Aare. For første Gang bleve begge Sider af hans Væsen aabenbare for det store Publikum. Det kunde ikke Andet end gøre en betydelig Virkning paa Sindene, at denne Fabius Cunctator, der saa længe havde holdt sig tilbage fra Tidens Problemer, denne Sagtmodigste blandt de Dristige, nu følte Øjeblikket kommet til at indtage sin Position iblandt dem, der fægte Tidens Kamp. Romanen er en værdig og fornem Protest, nedlagt

mod dem, der endnu i vore Dage ville lægge Baand paa Tænke- og Lærefriheden. Den har al Polemik mod Dogmerne bag sig. Den fremstiller alle sine Hovedpersoner som levende klart og bevidst i den Atmosfære af frie Ideer, der er den moderne Tids Livsluft. Det er et af de Værker, der have en længe tilbageholdt, langsomt modnet personlig Bekendelses Inderlighed og som derfor besidde en Levedygtighed, hvilken ingen formel Ubehændighed eller Mangel kan skade. Bogen mangler som et første Forsøg adskilligt i at være en ret Roman: Det skorter, som det var at vente, dens Helt paa Aktivitet, paa aktiv Mandskraft, Bogen samler sig ikke om en enkelt, absolut herskende, aandelig Interesse, den altopslugende Erotik lader ikke Ideen fremtræde saa klart og centralt som den er tænkt af Digteren. Den afgørende Vending i Bogen synes at forestaa, hvor Franzelius efter Balders Begravelse paa Lorinsers Denunciation er bleven kastet i Fængsel. Her siger Edwin udtrykkeligt*): „De ville den aabne Krig, de udfordre den selv, og der vil ikke blive Fred, før den ærligt er fægtet ud.“ Men den aabne Krig udebliver, Edwin og Bogens hele lille Skare nøjes med Defensiven, og da Edwin endelig bliver færdig med sin epokegørende Bog, er Romanen tilende. — I nær Sammenhæng med denne Mangel paa krigerisk Temperament hos Helten staar den vel store Blødhed i Følelserne, som hersker i Partierne om hans Broder Balder. Os Nordboer vil det altid forekomme ligesaa besynderligt og fremmedt, at Mænd uforbeholdent lægge deres varme Følelser for hinanden for Dagen, som den Idræt at krænge sit Hjærte falder mangen Sydbo naturlig. Den strænge Iagttagen af Maal og Grænse, der udmærker Heyses Noveller, savnes her. Men hvor var det muligt andet end at store Fortrin i et saa omfangsrigt Arbejde maatte købes med nogle Mangler? Ikke nok med at de

*) K. d. W. II, 265.

ideale Kvindeskikkelser her have samme Fortrin som i Novellerne: Heyse har her i høj Grad udvidet sit Omraade; netop de mindst ideale Figurer: Christiane, Mohr, Marquard ere uovertræffelige. Og hvilken Strøm af ægte Menneskelighed gaar ikke igennem denne Roman! hvilket Fond af ægte alsidig Dannelse rummer den ikke! Den er ikke blot en modig, men en opbyggelig Bog.

Ved de gemene Angreb, for hvilke den har udsat sin Forfatter, vil jeg ikke dvæle. Et Par smaa tyske Smudsblades Denunciationer vare visselig ikke værd at nævne, hvis ikke en Indsender i den ansete norske Avis „Morgenbladet", der undertegner sig F. G., havde fundet det passende at aftrykke en af disse Smædeartikler med en Indledning, der gik ud paa at advare norske Familiefædre mod at lade denne Bog komme over deres Tærskel. Artiklen resumerede i Sprogets raaeste Udtryk Bogen saaledes, som om den drejede sig om lutter dyrisk Forvorpenhed og Sanselighed. Man har sagt mig, at der under denne Indsenders Mærke skjuler sig en speciel Beundrer af Goethe's Faust. Ifald saa er, burde han skamme sig tidobbelt ved at anvende sin Pen til den Art Bedrifter*).

*) Eller vilde maaske ikke i sin Tid en af Datidens Herrer F. G. kunne have forfattet en „Advarsel" mod Goethes Faust ganske i Stil med den ovennævnte saaledes: „Indholdet af dette usædelige Skrift er følgende: En allerede halvgammel Læge (Dr. med.) er træt af sine Studeringer og længes efter at styrte sig ind i kødelige Lyster. Til den Ende giver han sig Djævelen i Vold. Denne fører ham efter forskellige lave Forlystelser (som f. Eks. bestaa i at drikke halvdrukne Drankere endnu mere fulde) til en ung Borgerdatter, som Faust (Doktoren) straks prøver paa at forføre. Nogle Stævnemøder hos en gammel Rufferske bane Vejen. Men da Forførelsen ej lykkes hurtigt nok, giver Djævelen Faust et Juvelskrin, som han kan forære Pigen. Ude af Stand til at modstaa denne Gave, altsaa ej engang forført, men købt, hengiver Gretchen sig til Faust, og for at være des mere uforstyrret med sin Galan, indgiver hun sin gamle Moder en Sovedrik, der dræber denne. Efter dernæst at være bleven Skyld i sin Broders Drab myrder hun det Barn, hun har undfanget

En af Nationalhadet og Selvopholdelsesdriften dikteret, højst uædel og indskrænket Artikel af Albert Réville i „Revue des deux mondes“ imødegaaes bedst ved disse Ord af Forfatteren til „Philosophie des Unbewussten“: „De liberale Protestanters illiberale Intolerance mod mere frisindede Standpunkter i Almindelighed beror paa Følelsen af deres Stillings Usikkerhed. Jo mindre Kristeligt, de have i deres Lære, desto kunstigere søge de at holde Illusionen angaaende deres Kristelighed oppe, desto ivrigere maa de naturligvis vaage over den smalle Grænse, der ogsaa i deres egne Øjne adskiller dem fra Ukristelighed. Kristne, der endnu have en positiv Religions hele Skatkammer at raade over, kunne til en vis Grad være tolerante; men hvor kun Haarkløveri og Æggedans kan holde Illusionen om Kristelighed vedlige, der er enhver Tolerance umulig“ *).

Paa et lille Hib fra Frankrig af burde Heyse være forberedt. Det vilde ikke været ufortjent; thi de i hans Roman forekommende Udtalelser om fransk Literatur og Aand ere ganske i den almindelige Germanismes Stil; men Hugget burde da have været ridderligere og bedre ført. Dog lad os vende os bort fra denne Bornerthedens stygge Krig mod det, som den ikke forstaar. Ubekymret om Ravnenes Skrig er „Verdens Børn“ gaaet sin Gang

---

i Utugt. I Fængslet synger hun smudsige Viser; en begynder med de Ord: „Meine Mutter, die Hur'“. At hendes Forfører lader hende aldeles i Stikken, kan ikke undre, naar man har hørt hans religiøse Principer. Han er, som Scenen, hvor hans Donna udspørger ham, tydeligt viser, ingen Kristen, ja synes ej engang at tro paa nogen Gud, om han end griber til en hel Del tomme Udflugter for at dække sin absolute Vantro. — Da denne modbydelige Bog nu ligefuldt, som vi til vor Forundring høre, finder Læsere, ja endog Læserinder og tilmed skal laanes ret flittigt ud fra vor Bys „Athenæum“, opfordre vi alle Familiefædre til at væıe paa deres Post.“

*) Eduard v. Hartmann: Die Selbstzersetzung des Christenthums. 1874 p. 67.

gennem Verden, har i kort Tid oplevet fire Oplag og er allerede nu oversat paa Hollandsk, Fransk, Italiensk, Russisk og Dansk.

IX.

Vi have gennemløbet Kredsen af de Ideer og de Former, i hvilke denne Digteraand har givet sig Udtryk, og vi have set, hvorledes de organisk udvikle sig af hinanden. Vi saa', hvorledes Heyse tilsidst i Romanen kom i Kast med den moderne Tids bevægende Tanker, hvilke Novelleformen som saadan ikke kunde give Rum. Jeg udhævede imidlertid en enkelt Novelle, mig den kæreste af dem alle, der er ligesaa udmærket ved sin Ide, som „Salamanderen“ ved sin Stil: „Den sidste Centaur“.

Hver Gang Heyse har forsøgt at afvinde de gamle Myther en moderne Interesse, har han havt Lykken med sig. Det lille henrivende Ungdomsdigt „Furien“ hører til det Bedste, han har skrevet. I et lille Drama „Perseus“ (ikke optaget i de Samlede Værker) har han givet en ny Fortolkning af Medusa-Mythen: han har følt Medlidenhed med den stakkels skønne Medusa, hvem den grusomme Skæbne er bleven beskikket at virke forstenende paa Enhver, og lærer os, at det er avindsyge Gudinders Nid over hendes Kærlighed til Perseus, der er Skyld deri. Hendes Hoved falder for hendes egen Elskedes Haand, medens hun begraver sit Ansigt i Sandet for ej at skade ham med Blikket. — Det er som sagt en meget sørgelig og original Historie. Men den om Centauren er dog endnu bedre. Man undres, naar man første Gang ser Titlen. Den sidste Centaur! det klinger jo som den sidste Mohikaner. Hvad i al Verden véd Heyse om den sidste Centaur? Hvor faar han den indført i en regulær Novelle? O, det sker med megen Kunst og dog paa den naturligste Maade af Verden. Han drager først saa at sige to Ringe inden i hinanden, saa en tredje Ring inderst, og i den maner han Centauren frem. Den første

Ring er de Levendes, den anden de Dødes Verden, den tredje indeslutter let og naturligt det Overnaturliges Rige. Fortællingen begynder mod Heyses Sædvane rent selvbiografisk, altsaa med det stærkest mulige Virkelighedselement: Forfatteren kommer en sildig Aften forbi en Vinstue, hvor han i sin Ungdom én Gang ugentlig plejede at træffe sine kæreste Kammerater og Venner, og nu lader han disse, alle afdøde, passere Revue i Erindringen. Saa træder han ind i Vinstuen, føler sig træt, og saa — med Et er det ham, som blev han opfordret til at indfinde sig i den gamle Kreds, og da Døren aabnes, se! saa sidde de der alle. Men Ingen af dem rækker den Indtrædende Haanden; der er over dem et Træk af Fremmedhed, Alvor og Kummer. Nu og da drikke de en lang Slurk Vin, da gløde for et Øjeblik de blege Kinder og matte Øjne, men straks derpaa sidde de stive og stumme og stirre ned i deres Glas. Kun En iblandt dem er ubøjet af den Skæbne, der har ramt dem, og hvorom der efter stiltiende Overenskomst i Selskabet ikke tales. Det er Genelli, den udmærkede Maler, hvis Centaurer i Baron Schacks Samling i München alle Rejsende beundre. En af Selskabet bemærker, at disse Genelliske Hestemennesker se saa levende ud, at man næsten skulde tro, at Kunstneren selv havde sét saadan en. Og da han roligt svarer: „Det har jeg ogsaa“, glide vi umærkeligt fra de Dødes Rige ind i Fabelverdenen. Han har set Centauren — set ham med sine egne Øjne — som han en smuk Sommereftermiddag uden at tænke paa noget Ondt travede ind i en lille tyrolsk Landsby, hvor Genelli netop sad og drak sit Glas Vin. I gamle Dage havde han været Læge af Profession, havde paa en Tour i Praksis over Bjergene træt lagt sig til at sove i en Gletscherhule, var saa frosset inde — og nu først efter 2000 Aars Forløb er Isen smeltet om ham og han kan med forundrede Øjne se sig om i den forvandlede Verden. Det er Søndag og lige i Kirketiden, da han med sin

mægtige Krop — foroven en farnesisk Herkules, forneden en dejlig, heroisk Stridshingst — med vajende Manke og Hale og med en Rosengren i det tykke Haar bag Øret traver igennem de tomme Gader, kun nu og da forskrækkende en gammel Kærling, der med hæse Skrig flygter for Synet. Han ser Kirkedøren aaben, Bygningen fuld af Mennesker og en underskøn Kvinde med et Barn pan Armen malt over Alteret. Nysgerrig uden at tænke paa noget Ondt traver han ind gennem Portalen hen over Stenfliserne, der drøne under hans mægtige Hovslag. Man begriber hvilket Spektakel der opstaar over dette direkte fra Helvede opstandne Uhyre. Præsten skraaler, stænker Vievand imod ham og raaber: Apage, Apage! (hvad han forstaar, fordi det er Græsk), Menigheden slaar Kors for sig; forundret traver han da ud af Kirken, og ledsaget af alle Byens gamle Koner og Børn, der forfærdes over „at se den høje Rejsende saa letklædt“, bevæger han sig ned til Landsbykroen, hvor Genelli sidder paa Altanen. Denne lærer da Centauren, at han er kommen et Par Hundrede Aar for sent eller for tidligt tillive igen. I Renaissancetiden vilde man rimeligvis have taget vel imod ham. Men nutildags „i den trangbrystige, bredpandede, forskrædrede og forskaarne Pjaltebagage, der kalder sig den moderne Verden!“ Genelli vover ikke at stille ham noget lystigt Horoskop: „Hvor I lader Jer se i Byer eller Landsbyer ville Gadedrengene løbe efter Jer og kaste raadne Æbler paa Jer, og de gamle Kærlinger raabe Ak og Ve over Jer, og Præsterne udgive Jer for den lede Satan i Person o. s. v. o. s. v.“ Og det gaar, som han har spaaet det. Medens den ærlige Centaur, godmodig som Styrken er det, lader sig beglo og sit fløjelsagtige Skind beføle af Publikum, medens han i Mag tømmer en Flaske Tyrolervin efter den anden og rækker den tilbage til Husets Altan, hvor den smukke Værtshuspige staar, hvem han straks har foræret sin Rose, lurer Had og Nid paa hans Fordærv. En hel

Sammensværgelse har dannet sig imod ham. „I Spidsen stod naturligvis den højærværdige Gejstlighed, der fandt det meget betænkeligt for dens Sognebørns Sjælefrelse, om de saaledes indlod sig nærmere med et rimeligvis udøbt, fuldkomment nøgent og formodentlig meget usædeligt Dyremenneske.“ Ligesaa forbitret viser en Italiener sig, der paa Markedet foreviser en Kalv med to Hoveder og fem Ben. Centauren saa' man gratis, han var levende og drak og snakkede og vilde maaske endog lade sig bevæge til at gøre nogle Kunstberiderkunster. Kalven var et roligt Geni og til at gøre Beriderkunster viste den ingen Tilbøjelighed. I Konkurrencen kan Italieneren ikke finde sig. „Der er Forskel, udvikler han for Præsten, mellem en af Politiet approberet Naturmærkværdighed og en aldeles usandsynlig, aldrig forhen set Vanskabning, der uden Pas eller Vandrebog foruroliger Egnen og stjæler ærlige fembenede Kalve Brødet ud af Munden.“ Men den lidenskabeligste Modstander af Centauren er dog den lille skævbenede Landsbyskrædder, den smukke Opvartningspiges Brudgom. Da han i sin Skinsyge har kaldt den Fremmede et nøgent Bæst, har den skønne Nanni ladet ham forstaa, at Andre kunde være glade, naar de behøvede at skamme sig lige saa lidt ved at vise sig nøgne. Ogsaa Skrædderen veklager da for Præsten: den nye Mode, den Ubekendte indfører, maa jo ruinere Skrædderhaandværket i Bund og Grund og gøre det af med al Moral og Velanstændighed. Medens Centauren da nu i sin muntre Stemning netop er ifærd med i Værtshusets Gaard at fornøje de Omstaaende med en højst gratiøs og ejendommelig Dans, som han opfører med den smukke Nanni siddende paa sin Ryg, komme alle de Sammensvorne med beredne Gensdarmer for at gribe ham. Uden at værdige dem mindste Opmærksomhed fortsætter han sin Dans, trykker den smukke Piges Hænder et Øjeblik fast mod sit Bryst og sætter saa i et pragtfuldt, kongeligt Spring bort over den hele Skares

Hoved. Pistolkugler forfølge ham uden at ramme, og snart staar han fri paa den nærmeste Bjergryg. Da lader han, bevæget af Pigens Bønner og Graad, hende sagte glide ned til Jorden. Saa gærne hun havde taget imod den Ubekendtes Hylding og saa daarligt hendes Brudgom tog sig ud ved Siden af ham, „kunde hun dog ikke vente nogen Forsørgelse af denne ridende Udlænding.“ Hendes praktiske Sans sejrer, og som en jaget Gemse „springer hun fra Sten til Sten nedad Skraaningen i sin Skrædders Arme.“ Et Udtryk af guddommelig Haan og Melankoli glider hen over Centaurens Aasyn, man ser ham fjærne sig og kort efter forsvinder han i Horisonten.

Her standser Genelli, den stille Kreds bryder op — og Digteren vaagner i Vinhandlerens Forstue.

Lutter Egenskaber, som gøre Læsningen af et Digterværk til en Nydelse, synes mig forenede i denne Novelle: En høj Humor, der kaster et mildt Skær over alle Enkeltheder, de sarteste Halvtoner og det fineste Clair-Obskur, der lader Handlingen fra Dagens Lys glide over i en Drøm om lutter Døde for saa atter at lade Skyggeverdenens Tusmørke oplyses af en Solstraale fra det gamle Hellas. Man føje hertil en dyb Ide, aldeles ejendommelig for dens Digter. Thi denne Spøg er jo i fuldt Alvor en Hymne til Friheden i Kunsten som i Livet, og til Friheden, som Heyse altid har opfattet den. For ham bestaar Friheden ikke (som f. Eks. for Ibsen) i Kampen for Frihed, men er paa det religiøse Omraade Naturens Protest mod Dogmet, paa det sociale og sædelige Omraade Naturens Protest mod Konveniensen. Gennem Natur til Frihed! Det er hans Vej og hans Løsen. Saaledes bliver Centauren som halvt Naturvæsen, halv Guddom hans Fantasi et kært Symbol. Hvor skøn er ikke Centauren i sin stolte Kraft ved den Rest af gammelgræsk Blod, der er bevaret i dens Aarer! Hvor maa den ikke døje, Stakkel, for den Levning af Oldtidshedenskab, der er genopstaaet i den, og som efter et

Par tusinde Aar at have været frosset inde, først nu i vore Dage, da Gletscherne begynde at smelte, er vaagnet og vover sig frem for Dagens Lys! Hvor meget lærerigere, hvor meget mere satte og moralske finde ikke alle dens civiliserede Omgivelser dens interessante Rivaler, de udstoppede Kalve med to Tunger og fem aldeles ikke til Fremskriden bestemte, men højst konservative og deres Plads konserverende Ben! Disse „Mærkværdigheder“ overtræde aldrig nogen borgerlig Vedtægt, lade sig kun vise frem med Øvrighedens og Gejstlighedens Tilladelse og ere ikke mindre ualmindelige for det. De ville evigt vedblive at være Centaurens Rivaler, stillede jævnsides med den af Nogle, langt foretrukne for den af Mange.

Og er ikke Digteren paa sin Vingehest midt i dette smaalige moderne Samfund virkelig den sande „sidste Centaur“?

G. Brandes.

Anmærkning.

Forfatteren forbeholder sig Oversættelsesretten til denne Afhandling.

To Digte.

Af **A. C. Swinburne:** Songs before Sunrise.

Oversatte af **Ad. Hansen.**

Frihedens Pilgrimme.

„Hvem er det, som I elske, o I, der drage
syngende hen? Og gælder jer sælsomme Klage
det, som forgik, eller Fremtidshaab, I har drømt?
Thi Sangen har Toner baade af Sorg og Glæde.“ —
Hun, vi elske, kan ikke beskues af Eder:
ej har hun Hænder og Læber og Guldhaar, der spreder
bølgende sig, ej Form; men vi, der ømt
elske, vi véd, hun er skønnest af Alt hernede.

„Er hun en Dronning, med rige Gaver i Hænde?“ —
Ja dem: at hvo der har set hende, ikke skal vende
sig bort, men tjene hende med Kummer og Kval,
Blod og bitre Taarer og Møje og Strid;
byder hun dø, da maa han dø uden Klage;
Alt, hvad han ejer paa Jord, skal han lade tilbage,
nøgen i Hede og Regn han vandre skal,
kæmpe og bie og vaage i al sin Tid.

„Har hun ej Bolig og Hjem i Verdens Rige?“ —
Tiderne raabe, Nationerne kalde og skrige:
„Hvor er hun henne?“ — Ingen formaar det at sige.
Thi hvis ikke hun er i Menneskets Tanker,

hvis ikke inderst i Sjælen hun Bo kan finde,
er det forgæves, de raabe og søge hende,
er det forgæves, at Tungens Lovsange stige,
Alt forgæves, til Hjærtet levende banker.

„O I, som følge, angrer det Eder da ikke?
Thi Dødsdom staar skrevet i Eders Pande og Blikke,
et sælsomt Kummerens Tegn, et brændende Mærke:
at ej I skal standse og hvile i Livets Larm,
ej læskes af Kærlighed, ej Venner have,
ej Tryghed, Livets Glæde og Søvnens Gave.“ —
Det har vi ikke; men Et vi har: hendes stærke,
trofaste Blik, hendes Aasyn og nærende Barm.

„Og I skal dø, før I har naaet, hvad I tror.“ —
Ja, og den gavmilde Sol og den genfødte Jord,
mens vi er Støv, skal vandre skinnende Veje;
o, men naar hun stadig hernede vil blive,
og naar den gamle Verden, med Lænkerne sprængte,
jubler sin Tak, vandt vi saa ej, hvad vi tænkte?
Ja, det er snarere Liv end Død, vi skal eje:
Livet er ringe, Døden er god at give.

„Og I skal glemmes.“ — Ja, men vi véd og tror,
at vi skal være et Led af Luft og Jord
og af den lutrende Ild og det kvægende Hav
og alt det Gode; og intet Hjærte skal banke,
hvor ikke nogle Draaber skal sitre og gløde
af vort udgydte Blod, — som i os nu det døde
Blod af de Slagne, det gamle higende Krav
retter mod deres lysende Spor vor Tanke.

„Men I, som kunde Jer svøbe i Lykkens Kaaber,
hvi vrage I Nutidens bløde Lin, I Taaber,
og hylle Jer ind i Fremtidens kolde Vinde,
naar Moder og Fader og elskede Søster og Broder

og al deres Kærlighed som I smuldrer hen,
og ingen Kærligheds Livsfrugt bliver igen?“ —
Hun bliver, og mere Værd der ligger paa hende
end baade paa Søster og Hustru og Fader og Moder.

„Og sligt et Maal Eders Liv I ofre kunde?
Se, mægtige, graanede Tiders døde Munde
spotte og le, hvor yderst i Mørket de ligge,
i Fortidens dybe, aldrig aabnede Fængsel, —
de véd, hvor Manges Feltraab som Eders løde,
og Alle er faldne, Alle er faldne og døde; —
skal I da staa op igen, og de Andre ikke?“ —
Ej vi, men hun, som ejer Bod for hver Trængsel.

„Og trættes I ikke paa Vejen og føle Jer svage,
naar Nætterne I se slugte af krybende Dage
og Timerne brændte i søvnløse Flammers Stigen?
Søvnløs, — og I, naar skal I slumre trygt?“ —
Vi er trætte i Hænder og Fødder, i Hoved og Hjærte,
og Søvnen var det, vi helst af Alt begærte,
ene undtagen hin ubønhørlige Higen; —
hvo den fornemmer, kender ej Graad eller Frygt.

„Er det da saa skønt, at selv I villig er mødt?
Er det saa sikkert, hvor Alles Haab er dødt,
hin Drøm, at I gennem Kamp og Møje skal hele
de knuste Hjærter, de bøjede Nakker rette?“ —
Ja, var end vor Død forgæves, vort Liv end rodløst,
var Verdens Haab ikke derfor mat og blodløst:
en Gang skulde Folkene broderlig Vilkaar dele
og atter hint flammende Løsen paa Banneret sætte.

„Saa drag da hen og forbi os, lad os i Ro.
Hvad Lys efter Livet forjætter Jer Eders Tro?
Faar I at vide, om Verden bedre trives?
Hvem skikker Jer Bud, hvis Mennesket Sejren vinder?“ —

O, Lys nok er det paa Livets korte Vej,
at alle Mennesker dø, men Slægten ej:
vor Død som Livets Sæd i Natten skal gives,
at Slægten kan høste og leve, naar Dagen skinner.

Genesis.

I Kaos, førend denne Jord blev avlet,
før Rum og Form af Dybets Afgrund fødtes,
før Tidens første Stund af Ægget kravled,
før Nat med Maanelys og Daggry mødtes,

Før nogen Verden blev af Lyset kvæget,
før Noget, kaldet Gud og Mand, drog Aande,
tungt Nattens svangre Sider sig bevæged,
og Liv og Død sprang frem af Fødslens Vaande.

Og Dybets Rædsel, formløs, lovløs, øde,
— skønt Alting slumred bag dets golde Flade, —
hvor Kærlighed og Had endnu var døde,
hvor ingen Rod skød ud i Blomst og Blade,

Og Mørket, hvor endnu ej Tiden kendtes,
hvor Gud og Menneske endnu sig dølger,
i Former kløvedes, og Lyset tændtes,
og der blev Nat, Ild, Jord og Luft og Bølger.

Og Sol og Stjærner, Alt, hvad Farve bringer,
hver Form sig om sit Væsens Kærne sanker:
Død: Skyggen ud fra Livets brede Vinger,
Gud: Skyggen ud fra Mandens Sjæl og Tanker.

Da opstod mellem Lys og Mørkets Dampe
og mellem Stof og Skygge, Død og Fødsel
hint Kæmpefavntag, hine Elskovskampe,
der avler, føder, giver Næring ødsel

Og dræber saa, hin Strid, som evig bruser
i hvad vi kalde Arbejd, Liv og Grøde,
de Samklangs-Toner, der hinanden knuser,
de Modklangs-Toner, der i Kyssets Møde

Dør sagte hen, — Alt samled sig til Vorden.
Stærkest begyndte dog — i Stjærnens Indre,
i Menneske og Dyr, hver Blomst paa Jorden —
Livskræfterne i hellig Kamp at tindre.

Én Lov dog Vækstens store Gæring følger,
og Død og frodig Fødsel er det Samme,
Et er den svangre Jord, de golde Bølger, —
den blege Luft og Solens røde Flamme.

I Slægtens Løb har denne Lære givet
sig Præg og Udtryk i en evig Skiften:
den skrives op med dybe Træk af Livet,
og Døden sætter saa sit Segl for Skriften.

Var Døden ej, saa var ej Livets Styrke,
der Godt og Ondt imod hinanden stiller,
saa var der intet Lys og intet Mørke,
ej Vand fra søde og fra bitre Kilder.

Thi hvert et Menneske og Aar hernede
skjult disse Tvilling-Magters Frøkorn rummer:
det hvide Frø til Frugtbarhed og Glæde,
det sorte Frø til Goldhed og til Kummer.

Og hvo det sorte Frøkorns Frugter nyder
skal kvæges som af Honningsafter søde;
og han, i hvem det hvide Rødder skyder,
faar ikkun Sorg og Kval og Graad til Føde.

Og hvem den søde Frugt med Sundhed næred,
fra ham skal Verden sig med Afsky vende;
og ham, som har den bitre Frugt fortæret,
skal Verden for en Gud tilsidst erkende.

Og ud fra disse tvende Frøkorn skyder
alt det, som Slægten øver eller lider;
Natten fra Dagens Modergemme bryder,
og Solen avles under Nattens Sider.

Hvert Menneske og Aar, til Jorden lænket,
skal flagre hid og did og suge Føde;
og som det var, før Fødsel blev os skænket,
saa skal vi atter synke blandt de Døde.

Ludvig Bødtcher.

Den, der blot én Gang i en selskabelig Kreds har hørt et Digt af Bødtcher forelæse, har sikkert, hvis han havde Sans for Poesi, næste Dag købt sig den lille Bog, der nu, da den elskværdige gamle Mand er død, er bleven tilbage som det levende Vidne om, hvor fintfølende og hvor poetisk begavet han var. Den, som skriver dette, husker endnu tydeligt det Indtryk, som det gjorde paa ham, da han en Vinteraften for 15 Aar siden første Gang hørte „Mødet med Bakkus“. Indtrykket var Henrykkelse. Man véd ej, hvad man mest skal beundre i dette Digt: den plastiske Klarhed eller den underfulde og selvopfundne Rytme, hvortil man kun hos Sprogkunstneren A. W. Schlegel finder en Art Pendant. Hvilket Tonefald:

Han sænkede Pokalen —
Der kom en Ildkaskade,
En Brusen, som i Blade,
Og saa en Duft af Vin,
Der fyldte Klippesalen
Med Roser og Jasmin.

Hvor ofte man end har læst dette Digt, det taber ikke det Ringeste af sin fortryllende Friskhed og Harmoni.

Bødtchers Digte ere meget ufuldstændigt daterede; men Samlingen synes fredeligt at have bragt Frugterne af Tyveaarsalderens og Firsindstyveaarsalderens poetiske Øjeblikke under samme Tag. Man træffer ikke paa Udviklingsstadier. Alt er modent og næsten Intet forældet. Kun et og andet enkelt Digt som f. Eks. „Turneringen“ gør et pudserligt gammeldags Indtryk; det er en efter Opskriften lyrisk-episk behandlet Anekdote. Iøvrigt Ensartethed. Digteren, der som 22aarig Yngling oplevede Slaget ved Waterloo og som endnu kraftig Mand Slaget ved Sedan, synes i hele Mellemtiden mellem disse to

Begivenheder at have bevaret samme idylliske Stemning i sin Sjæl og i sin Cither. Han har skrevet tre begejstrede og alle lige ærligt mente Digte respektive til Frederik den Sjette, Christian den Ottende og Frederik den Syvende. For en ægte Søn af Frederik den Sjettes Tid kunde Kejserriger opstaa og forsvinde, Evropas Kort omkalfatres en halv Snes Gange, Revolutioner og Opdagelser ryste en Verden og aabne en Verden, uden at det afsatte Spor i hans Indre eller i hans Kunst. Man opholdt sig i København og Rom, det vil sige man ombyttede en Tidlang af sit Liv en Regnvejrsidyl i Norden med en Solskinsidyl i Syden.

Bødtcher har skrevet eller dog udgivet forbavsende lidt; kun en Del af dette lille Bind i Duodes har tilmed blivende Værd, og dog ville disse faa korte Digte have Livsessens nok i sig til at bevare hans Navn ene og alene ved den Tryllekraft, en ægte Naturejendommelighed har. Disse Digte have beriget det danske Sprog med en ny Rytmegang og en ny Farvesammenstilling; de have en vis bestemt Klangfarve, som ingen andre danske Digte have; derfor kunne de aldrig gøres overflødige ved nogen senere Udvikling af vor Literatur, men ville blive staaende og overleve selv de nyttigste og lærerigeste tykke Bøger, selv de betydeligste videnskabelige Værker; thi disse ville ikke undgaa den Skæbne at fortrænges af bedre og mere tidssvarende Produktioner.

Hvori bestaar nu hin Klangfarve? Ja det er lettere at spørge end at svare. Det er som skulde man definere, hvori Violens Duft bestaar. Men lad os forsøge!

Enhver føler straks, at Bødtchers Poesi er i nært Slægtskab med Chr. Winthers. Ikke desmindre fornemmer man uden at kunne gøre sig Rede for Indtrykket en betydelig Forskel saavel i Emner som i Diktion. Skulde det ikke kunne lykkes varsomt at bestemme denne Forskel? — Læser man de fire største Digte, Bødtcher har skrevet: det skønne sjælfulde Digt „Fuglen“, dernæst „Mundus og Paulina“, „Den gamle Greve“ og „Athenodorus“ opmærksomt igennem, saa finder man, at de alle dreje sig om samme Genstand, om den Ulykke og Uret, som en ubehersket sanselig Lidenskab kan afstedkomme. I Modsætning til Lidenskaben og over den er stillet den gamle Annas strænge og milde Overbærenhed, Paulinas kyske Kærlighed til sin Mand, Grevindens ædle og verdenskloge Selvbeherskelse og Filosofens Mod og Renhed. Mere end den brændende Glød prises den svalende Mildhed og Klarhed, det rene og dæmpede Lys. —

Bødtchers Samling indeholder ingen direkte erotiske Digte; man véd endog, at han med en sjælden Følelsens Blufærdighed har tilintetgjort hvad han af saadanne har skrevet for at forhindre deres Offentliggørelse. Hvad han har ladet trykke, er da skrevet efter eller udenfor Lidenskaben og har derved sin sarte Kolorit og sin forsonede og beroligede Stemning, som allerede Samlingens første Digt „Fredensborg“ indeholder og definerer. Bægret „skummer aldrig over Randen“. Medens da Chr. Winther staar i Centrum af vor nyere Poesi som dens store erotiske Digter, uopnaaet og uopnaaelig paa sit vidtstrakte Felt, og medens hos Aarestrup Winthers sommerlige Varme er steget til Hede, er hos Bødtcher den samme Varme tilstede, men mildnet og dæmpet, og Luften lun som paa en solklar Septemberdag.

Lad Andre med bevæget Aand
Besynge Maj din kælne Lyst
Og Rosen ved dit unge Bryst
Og Nattergalen i din Haand,
Jeg fletter helst til Dig min Krans,
Brunlige Høst i Aftenglans,
Naar Leens Klang
Fra fjærne Vang
Blander sig mildt med Droslens Sang.

Og hvilken nok saa stor poetisk Mester har vel som Bødtcher skildret den rene, forfriskende Efteraarsluft:

Din Luft jeg drikker ren og sval,
Den kvæger mig som kølig Vin,
Der skænkes af en Haand saa fin
Og rækkes i en Guldpokal.
Sød er min Ro paa Markens Straa!
Over mig Himlens dybe Blaa,
Den lille Sky,
Som purpurkry
Sejler til fremmed Land og By.

(Høstminde.)

Til denne Grundstemning svarer Bødtchers poetiske Diktion. Den er paa én Gang varm og klar, det vil sige paa én Gang inderlig og logisk. Aldrig en Anslaaen af Folkevisetonen, aldrig et Spring i Tanken eller Billedet, som f. Eks. uafladeligt hos Hauch, der formaar at forvandle sig til Folkevisedigter, saasnart han vil. Aldrig skjulte Antydninger, dunkle Lignelser som i Hauchs rørende „Dyvekes Sang“. Bødtchers Haand sitrer aldrig, hans Tunge stammer ikke, han har ingen Pathos. Men han har en smeltende Melodi. Det er ikke saa meget Sang som Nynnen; han skyr det Sonore.

Det er ikke et rigt harmoniseret Krescendo og Diminuendo, men et ganske ejendommeligt musikalsk Parlando, halv Tale, halv Sang, men med den fineste Velklang. Man læse f. Eks. disse to Strofer:

Mod Aften samme Dag, da gik fornøjet
Paa Solskins-Vejen fra en landlig Gaard
Letklædte Jomfruer med blottet Haar
Og spejdede med Haanden over Øjet. —

Og der blev spøget kækt — man var jo ene —
Og drillet lidt — Kusinerne var med —
Men Ingen kunde blive rød derved,
Thi Solen rødnede den hele Scene. (Fuglen.)

Hvor er det fortalt! saa simpelt og dog saa sikkert. Eller man læse følgende Brudstykke:

Hvor er Maria? er hun inde? —
Ak, ti! jeg ser det Hele alt!
Der staar den Lille jo og græder;
Den arme Smaa
Har alt sin Sørgekjole paa
Af Moders gamle brune Klæder!
Maria død! Hun var mig kær, —
Jeg hørte gærne hendes Stemme,
Naar aarle hun ved Morgenskær
Paa Klippen syslede herhjemme,
Fik møjsomt Hønsene forenet,
Bar travlt og kærligt Føden frem,
Men holdt med Kosten borte dem,
Der ikke bar den røde Lap om Benet. —
Nu er dit lille Dagværk endt!
Du er hos ham, som kalder Alle sammen,
Hvis Miskundhed har ingen Forskel kendt
Og holder Ingen borte, — Amen! — —
(Genkomst til Nemi.)

Disse Linjer kunde Ingen uden Bødtcher have skrevet. Den milde Humor forstærkes og fremhæves ved det tilsyneladende skødesløse recitativiske Tonefald, og dette Parlando findes i næsten alle hans Digte. Det er en Rislen som af en spæd og ren lille Kilde i Skoven, der mumler og nynner, plasker og synger sin Vise, ubekymret om Lynet slaar ned i de højeste og kraftigste Ege eller om en Orkan Dagen forud har revet Træer op med Rode. Hvor fortræffeligt har Bødtcher ikke følt og malt en saadan Kildes Skønhed:

Jeg kommer i den stille Kvæld,
Vil dvæle hos Dig ene,
Jeg er forelsket i dit Væld,
Tidt drømmer smilende min Sjæl
At Du er Hippokrene!

Visselig var saadan en lille Kilde netop Bødtchers Hippokrene.

Først vil jeg under Træets Hang
Betragte ret din Kilde,
Saa nynner Du mig smukt en Sang,
Tilsidt saa drikker jeg din Klang,
Og saa — Farvel, Du Lille!

Hvert Ord i dette herlige Digt (Farvel til Marthas Kilde) er ægte Guld. — Til denne fine Melodi svarer saa hos Bødtcher fine og skære Farver. Ingen af de store Digtere ser og anskueliggør bedre end han. Læs disse Linjer om Fundet af Kilden:

Et Smil da Jørgens Læber brød,
Man saa' de hvide Tænder,
Han snildt et Rør i Gruset skød,
Mens Vandet klart som Sølvet flød
Over hans brune Hænder.

Bødtchers Digte ligne med Hensyn paa deres Kolorit aandfulde Pastelmalerier. Ser man hen til den maleriske Side af hans Poesi, kunde man kalde ham vor Digtekunsts Ernst Meyer. Indeholde de følgende Par Linjer ikke et helt lille Genremaleri i denne ypperlige Kunstners Stil:

Men selv den sidste Dæmringsscene
Har landlig Ynde bag de dunkle Grene.
Teresa alt sin Conca hævet har
Og iler rank med Pigerne til Kilden.
Hør hvilken Latter, Spøg og Drillen,
Mens Vandet sprudler i det kolde Kobberkar.
Den trivelige Franciskaner
Gaar skottende forbi paa hellig Vis,
Det hører til hans fromme Vaner
At sagtne Gangen her og ta'e en Pris. —

Ernst Meyer blev i Rom. Bødtcher bevarede Rom i sit Hjærte; Italien var og blev hans Sværmeri. Jeg husker, at de faa Samtaler, jeg har havt med den elskelige Gamle, næsten udelukkende drejede sig om Italien og hans Erindringer derfra. En Straale af Italiens Sol havde forgyldt Tilværelsen for ham.

G. B.

Til Belysning af Holbergs og Heibergs Forbilleder.

I.

I sit Værk over „Holberg som Komedieforfatter“ — sikkert den fortrinligste Monografi over denne Digter, som den nordiske Literatur besidder — skænker Hr. Olaf Skavlan de literære Laan udførlig Omtale, af hvilke Holbergs „danske Skueplads“ vrimler. Han dvæler særlig ved Indflydelsen fra det franske og italienske Drama, betegner derimod de Ideer, Holberg har hentet fra England, som højst ubetydelige. Rahbek havde paapeget, at Holbergs Betragtninger hyppigt mindede om Tankegangen i Steeles og Addisons periodiske Skrifter; Hr. Skavlan indrømmer vel Sandheden af denne Paastand, men mener, at der dog herfra er et langt Spring til at opstille dem som bestemt Forbillede, og at der ingensomhelst Efterligning i Enkeltheder kan paavises, om end Addison hører til Holbergs nærmeste Slægtskab. At denne Anskuelse imidlertid ikke holder stik, tror jeg at kunne paavise overfor én af Komedierne idetmindste, den første nemlig: „Den politiske Kandestøber“.

„The Spectator“ (udgivet af Steele og Addison fra 1711 til 1713) tager ofte de ivrige og ukyndige Politikere til Genstand for sin Satire og sysselsætter sig særlig med de politiske Diskuteringer i Kaffehusene, der paa den Tid fornemligt udgjorde Skuepladsen for det offentlige Liv. Enhver, der læser om „Kræmmeren Beaver, omgivet af et Hof af Venner og Beundrere, hver med sin Avis i Haanden, af hvilke dog ingen kan gætte de Forholdsregler, de forskellige evropæiske Hoffer ville tage, før Hr. Beaver kaster sin Pibe og forklarer dem, hvad de Allierede have at gøre paa Grund af Sagernes nye Stilling“, kommer uvilkaarligt til at tænke paa

„Collegium politicum". En bestemt udpræget, betydningsfuld Lighed indeholder derimod følgende Artikel, af hvilken den bekendte franske Forfatter Odysse Barot har givet en Oversættelse, som jeg her benytter, da det ikke har været mig muligt at opspore den engelske Original. Dens Forfatter angives at være Addison, og den har til Overskrift:

Den politiske Tapetmager.

„For nogle Aar siden boede i mit Nabolag en meget alvorlig Mand, Tapetmager af Profession, der gjorde Indtryk af at være helt optaget af Forretninger. Han stod tidligt op og gik ud to eller tre Timer før end nogen af sine Naboer. Han havde en ejendommelig Maade at rynke Brynene paa og en Hastighed i alle sine Bevægelser, der tydelig betegnede, hvorledes han var opfyldt af mange Bekymringer.

Men da jeg lærte hans Liv bedre at kende og kom til at tale med ham, opdagede jeg, at det var den største Nyhedsjæger i det hele Kvarter, at naar han stod op før Dag, var det kun for at læse Avisen, og at naar han allerede havde været to eller tre Gange henne i den anden Kant af Byen før hans Naboer endnu vare komne ud af Sengen, var det kun for at se, om der var kommet Post fra Fastlandet.

Han havde Kone og flere Børn, men han var langt nysgerrigere efter at erfare, hvorledes det stod sig til i Polen end i hans egen Familje, og han plagede sig mere for Kong Augusts Vel end for sine Nærmestes. Aldeles fortvivlet var han, naar der var Dyrtid paa Nyheder . . . Et saadant Liv blev hans Forretnings Ruin, og paa samme Tid, som hans Yndlingsfyrste mistede Polens Trone, spillede han Fallit og forsvandt.

Jeg havde forlængst slaaet denne Mand og hans Liv ud af Hovedet, da jeg for tre Dage siden paa en Spadseretur i St. Jamespark hørte En kalde paa mig — det var min gamle Nabo, Tapetmageren, Jeg saa' straks i hvor høj Grad han var under Fattigdommens Tryk. Skønt det var kvælende varmt, bar han en lang pjaltet Kappe, som dækkede ham indtil over Hagen, uden Tvivl for dermed at skjule det manglende Linned.

Da han nærmede sig til mig, vilde jeg med en virkelig følt Interesse til at forhøre mig om hans nuværende Stilling, men han lod mig ikke faa Tid dertil, men spurgte mig hastigt, med dæmpet Stemme, om de sidste Korrespondancer havde bragt paalidelige Efterretninger om Benderaffæren og Karl den

Tolvtes heltemodige Forsvar. „Ikke det jeg véd,“ svarede jeg og spurgte ham, om han allerede havde giftet sin ældste Datter bort.

— Nej, svarede han; men sig mig, gør mig den Tjeneste, sig mig ærligt, hvad De tænker om Kongen af Sverig?

(Hans Kone og Børn vare nærved at dø af Sult, og hvad der bekymrede ham mest, det var den store Konges Handlinger og Bedrifter).

— Jeg tænker, svarede jeg med en vis Forlegenhed, at han er den beundringsværdigste Helt i dette Aarhundrede. Apropos: Deres mindste Lille, der i gamle Dage var saa spinkel, har han taget noget til?

— Aa jo . . . saa temmelig . . . . Men gør mig den Tjeneste, sig mig, tror De, der er noget sandt i Historien om hans Saar?

— Jeg tror ikke der er nogen Grund til at tvivle derom.

— Men hvorfor mon i Hælen snarere end i en anden Del af Legemet?

— Fordi sandsynligvis Tilfældet vilde, at Kuglen traf ham der.

Ikke saasnart var denne løjerlige Meningsveksel forbi, før han udtømte sig i en lang Udvikling over Forholdene i Norden; derpaa tilstod han mig, at han var ganske forvirret over et Rygte, nogle Aviser havde meddelt angaaende en vis Fyrstes Planer og Intriger, hvis Navn man ikke nævnede, og som foruroligede Regeringen noget. „„Daily Courant“ taler derom i forblommede Udtryk, „The Courier“ er endnu hemmelighedsfuldere, og „The Postman“, som sædvanligvis er meget klar, er denne Gang ligesaa forbeholden.“ . . . . Og derpaa tilføjede Tapetmageren, som en velunderrettet Person, hviskende — skønt der slet ingen var i Nærheden:

„I Fortrolighed kan jeg sige Dem, at denne visse Prins, hvis Navn alle Aviserne ere bange for at nævne, ingen anden er end Prætendenten Karl-Edvard.“

Vi vare komne til Enden af Parken, hvor der sad to, tre Mennesker paa en Bænk. Jeg vidste nok, at det var Politikere, som kom der regelmæssig hver Dag efter Middagsmaden paa det samme Sted for at sole sig, og da jeg bemærkede, at de saa' yderst originale ud og vare bekendte med min Ven Tapetmageren, tog jeg Plads imellem dem.

Bænkpolitikernes Formand var ikke mindre pjaltet klædt end min gamle Nabo. Hans Kappe gabede paa begge Albuer, og da Gaben som bekendt er smitsom, gabede ogsaa den ene af

hans Sko paa en usømmelig Maade, idet den lod Spidsen af hans Tommeltaa komme tilsyne. Han havde sikkert kendt bedre Dage at dømme efter den slidte Muffe, han holdt i venstre Haand for at give sig Mine af en Gentleman. Den højre Haand gestikulerede bestandig. Han underrettede os med synlig Urolighed om, at han efter de Nyheder fra Rusland, han lige havde læst, saa' at der over det sorte Hav dannede sig et stadig voksende mørkt Punkt, der nemt i et bestemt Øjeblik kunde give Landets Sømagt adskilligt at bestille.

— For min Del, tilføjede han, ønsker jeg ikke at se Tyrkerne udjagede af Evropa, hvad der efter min Mening kun vilde virke skadeligt ind paa vore Uldmanufakturer. Hvad de Farer angaar, der fra Orienten af true Evropas Fred, kan jeg fortælle Dem, at de alene skyldes to Personers Indflydelse, som man ikke noksom kan tage sig iagt for: Fyrst Mentschikoff og Hertuginden af Mirandola; men herom véd jeg mere, end jeg tør fortælle.

Samtalen gik nu over til det religiøse Spørgsmaal, Pavens store Strid med de protestantiske Stater og de sidste militære Begivenheder. Den mest forbitrede mod Katolicismens Overhoved var en lille Olding, der ikke selv var nær saa medtaget som den bulede, uformelige, rødslidte trekantede Hat, han bar paa Hovedet; ingen Kludekræmmer fra Graftonstreet vilde have taalt den i sin Butik. Derpaa trak Selskabets Geograf, der omtrent var klædt med samme Elegance som sine Kammerater, et fedtet og smudsigt Landkort op af Lommen og begyndte at udpege Hovedpunkterne paa Krigsskuepladsen — med en Finger, der ikke havde været vasket i seks Maaneder.

Min Ven Tapetmageren tager derpaa Ordet angaaende de nære og sandsynlige Fredsforhandlinger, der skulle aabnes i Utrecht — efter personlige Oplysninger. Han giver sig derpaa til at forflytte Fyrster, bestemme Kongerigers Grænser, bringe Ligevægt istand mellem Evropas Magter — alt med stor Retfærdighed og Upartiskhed.

Jeg tager derpaa Afsked med Selskabet og gaar min Vej; men jeg er ikke kommet tredive Skridt bort, før Tapetmageren løber efter. Jeg antager, at han har en eller anden politisk Hemmelighed at meddele mig, som han ikke har villet aabenbare for alle og enhver, men nej! Han indskrænker sig til at hviske mig i Øret:

„Kunde De ikke laane mig tre Halvkroner?“ “ —

I denne korte Skildring genkende vi den politiske Kandestøber med alle hans Hovedegenskaber: hans indbildte Vigtighed og Viden-alting-bedre, hans Ligegyldighed for Kone og Børn og Interesse for Konger og Stater, hans Dovenskab og paafølgende Forarmethed. Her træffe vi ogsaa hans avislæsende Kammerater lige indtil Manden med det smudsige Landkort. Ligheden er saa stor, at det er sandsynligt at antage, at Holberg har kendt og erindret denne Artikel, da han tilmed selv fortæller at være stødt sammen med „Spectator"s Udgiver i London.

II.

Alle ere enige om, at Aabningsscenen i „Valgerda" indeholder en ligesaa sindrig som morsom Eksposition. Ved at fremstille hele Herregaardsfamilien sovende i landlig Ro paa Scenen og i denne Tilstand lade den præsenteres af Konrad for sin Ven og for Tilskuerne, slipper Digteren paa den nemmeste og naturligste Maade over den Vanskelighed, det altid har at faa Publikum beriget med de Forkundskaber, der nødvendigvis fordres til at forstaa Handlingens Gang. Den vilde være det første Mønster paa Heibergs ægte sceniske Begavelse, hvis den virkelig var hans eget Talents Skabning; desværre kan der næppe være Tvivl om, at han har laant Ideen til den fra en fransk Vaudeville „la vie de chateau" af du Mersan og Dumanoir, der opførtes for første Gang i Paris den 27de September 1838, altsaa ni Aar før „Valgerda" blev spillet; man kaste et Blik paa nedenstaaende Sammenstilling.

la vie de chateau
(Herregaardsliv).

Handlingen foregaar hos Blandureau paa hans Gaard.

Første Scene.

Alle Personerne sidde og sove. I Midten Blandureau, som endnu holder en Avis i Haanden. Ved Siden af ham Anais, ved hendes Fødder ligger en Bog, som hun har tabt ud af Haanden. Fru Blandureau i Baggrunden. Jacquart og Goblot hver paa sin Side af et Bord, paa hvilket der staar et Dambrædt. Partiet er begyndt. Fru Jacquart foran Klaveret. Tjeneren Labrie sover paa en Havestol udenfor Værelset. — Goupillon og Thomas komme ind.

Goupillon.
Kom dog, kære Ven! denne

Valgerda.

Handlingen foregaar paa en Herregaard i Sjælland.

Første Scene.

Fogel, Vilhelmine, Jomfru Blak, Bertelsen, Alle sovende, sidde omkring det runde Bord. Fogel og Vilhelmine have hver en Avis i Haanden; ved Bertelsens Fod ligger en Bog, som man kan se, at han har tabt ud af Haanden. Mule med en Havesaks i Haanden ligger henstrakt paa det øverste af Trappestigen, ligeledes sovende. Konrad træder ind med Julius.

Konrad.
Her, her denne Vej. Her er

Vej. Jeg er en intim Ven af Familien. Jeg skal forestille Dem .... (Gaar hen i Forgrunden). Mine Herrer og Damer, jeg har den Æ ... (standser) ah bah! o. s. v. o. s. v.

Goupillon.

Tillad mig først at fremstille de Indfødte for Dem — lad os benytte os af deres Søvn. (Førende ham hen foran Blandureau). Æres den, som æres bør. Maa jeg forestille Dem for Herren her. — De behøver ikke at bukke. o. s. v.

Hr. Goblot, gammel Rentier. meget tilbageholden i Selskab, taler selv lidt og hører opmærksomt efter, hvad han vilde have megen Gavn af, hvis han ikke var fuldstændig døv ....

Naa, men nu gælder det at vække dem af denne letargiske Søvn .... (Han skyder en Pistol af i Luften; alle de Sovende vaagne op med Skrig, kun Goblot rører sig ikke) ....

Blandureau.

Gid Fanden havde Dem!

Fru Blandureau.

Jeg troede det var en Røverbande.

Fru Jacquart.

For mig lød det som en Sonate af Hertz.

Goblot.

Hvad er der paafærde? Har man sagt noget morsomt? Fortæl mig det!

Goupillon.

Det var min Ven, der nøs.

Goblot.

Gud velsigne Dem!

hele Selskabet. Kom kun og lad som Du var hjemme. (Fører Julius hen i Forgrunden). Tillad, kære Onkel, at jeg bringer en god Ven Hr. (standser). Ja det er en anden Sag o. s. v. o. s. v.

Konrad.

Lad mig præsentere Selskabet for Dig .... Maa jeg gøre Dig bekendt med min Onkel Hr. Fogel, Ejer af denne Herregaard. Naa, hvorfor bukker Du ikke? o. s. v.

Hr. Bertelsen, Candidatus Theologiæ, et grundærligt Menneske, men saa døv, at man ikke kan tale med ham.

Nu er det paa Tide at vække dem alle, de ere ellers istand til at sove til imorgen. (Han skyder sit Gevær af i Luften, alle de Sovende springe op med Skrig undtagen Bertelsen, som vaagner, men bliver siddende og ser sig om.) ....

Fogel.

Men hvad var dog det?

Jomfru Blak.

Ih, Gud forbarme sig!

Mule.

Det var mig, som blev truffen.

Bertelsen.

Gud velsigne Dem, Hr. General!

Fogel.

Hvorfor siger De „Gud velsigne Dem“?

Bertelsen.

Det forekom mig, at De nøs.

Videre end til denne Scene strækker Laanet sig ikke; iøvrigt er „Valgerdas“ hele Plan og Indhold paa alle Punkter forskellig fra den franske „comédie-vaudeville“, men det er dog besynderligt, at Heiberg ikke har angivet sin Kilde. Endnu besynderligere er imidlertid denne hans Tavshed overfor

et andet af hans Stykker, Vaudevillen „Kjøge Huskors“, da der her lader sig paavise det bestemte Forbillede, der ligger til Grund for Stykkets simple Motiv: en Person, der udgiver den, han skal arve, for død, for ved Hjælp af dette Paafund at franarre en Anden nogle Penge. I Aaret 1672 opførtes nemlig i Paris et Enaktsstykke af Hauteroche, skrevet i flydende Vers med ikke ringe Lune, ved Navn „le deuil“ (Sorgen), der ene og alene hviler paa dette Sujet. En kort Angivelse af dets Indhold vil bedst vise dets Sammenhæng med den Heibergske Vaudeville.

Handlingen foregaar i en Landsby nær ved Sens. Timante og hans Tjener Crispin komme ind klædte i dyb Sorg. Crispin spørger med mange Vittigheder om, hvad denne Udstaffering skal nytte til, og faar til Svar, at Timante ved Hjælp af den falske Sorg vil indbilde sin Faders Kommissionær Jaquemin, at Faderen for otte Dage siden er død af et apoplektisk Anfald, og dernæst indkræve en betydelig Pengesum, Jaquemin skylder den formentlig Afdøde. Jaquemins Datter Babet og hendes Pige Perrette træde til og erfare under megen Graad den sørgelige Efterretning; men da Perrette fjærner sig for at bringe Nyheden videre, aabenbarer Timante sin List for Babet og overtaler hende til at flygte bort med sig samme Aften. Crispin forbavses i høj Grad over hendes hurtige Indvilligelse, og endnu mere, da han derpaa erfarer, at Timante og Babet alt forlængst ere Mand og Kone, hemmeligt viede til hinanden. Dernæst narrer Timante under rigelige Taarestrømme Jaquemin Pengene fra, fortæller, at Faderen er død uden at sige et Ord, men senere er gaaet igen baade som en hvid Due og som en Pudelhund for at berette om sine Pengesager. Tjenestepigen Perrette mener ogsaa straks at have set ham i Køkkenet som en rødgraa Pudel. (Saaledes fortæller Ferdinand i „Kjøge Huskors“, at Onklen har vist sig som en „Pudel sort med rødlig Blis“, og Tjenestekarlen Niels frygter at have set ham som Kat). Perrette og Jaquemin blive alene tilbage, og mens hun indtrængende paaminder ham om tidligere Løfter mod hende og om at gifte Datteren bort, kommer pludselig Timantes Fader, Pirante, roligt gaaende, hvorpaa de forskrækkede flygte for Gengangeren. Den samme Scene gentager sig med Høstkarlen Nicodème, der vender hjem fra Marken med sin Le, som han øjeblikkelig bruger som Vaaben mod Pirante (ligesom Niels saarer Grønmeyer i Benet med sin Le). Til Slutning

opklares imidlertid det Puds, der er spillet, og Forældrene have saa intet bedre at gøre end tilgive det unge Par, der allerede er langt borte.

Heiberg har forandret den for død udgivne Fader til en Onkel for at formilde noget af det Uskønne i Motivet, men iøvrigt holdt sig ganske til dette selv i Detailler. Mulig er det, at han har benyttet en nyere Bearbejdelse af Hauteroches Komedie.

E. Brandes.

Literatur.

Victor Norfelt: Er det ikke paa Tide at ophæve Folkekirken og afskaffe Statsgejstligheden? En Nutidsbetragtning. København 1874.

En betydelig og følgerig, ypperligt skreven, vel gennemtænkt Produktion er denne i Foraaret udkomne Brochure. Forfattet med en Klarhed, der gør Tankegangen tydelig selv for den Tungnemmeste og mindst Udviklede, besidder dette lille pædagogiske Skrift en tvingende Konsekvens. Desværre lader dets skræmmende Titel ikke tydeligt nok forstaa, at Forf. paa ingen Maade vil Religion, Kirke og Gejstlighed, men kun Statsreligion, Folkekirke og Statsgejstlighed tillivs. Jeg véd ikke i mange Aar paa Dansk at have læst Noget, der forener saa stor en logisk Sikkerhed med en saa sand Humanitet, og kan derfor ikke andet end beklage, at dette Skrift endnu ikke har oplevet andet Oplag. Det, der gør denne Brochure enestaaende i sin Art, er den Aandsro og Overlegenhed, hvorom den bærer Vidne; den er ikke skrevet fra noget Partistandpunkt, den henvender sig fredeligt til alle Partier og gaar Ingen for nær, nævner ikke et eneste Egennavn, polemiserer ikke mod et eneste løsrevet Faktum, og selv udsprunget af en levende Overbevisning er den saa overbevisende forfattet, at endog det Bestaaendes svorne Tilhængere næppe ville kunne stille Andet end Magtsprog og Udflugter mod Hovedpunkterne i dens Argumentation.

Forf. tilsigter at gøre den hele agtværdige Del af Gejstligheden til sin Forbundsfælle, han mener at godtgøre, at den Forandring, han kæmper for, endog er i Teologernes egen velforstaaede Interesse ikke mindre end i Menighedernes, de Indifferentes, de Anderledestænkendes, og Statens. Forf.s eneste Vaaben er den Magnet, der bringer Alt, hvad der er

Jern, alle Søm og Stifter til at springe ud af Modstanderens Rustning og falde over paa hans Side, saa al Strid bliver umulig — den klare, sympathetisk virkende, dragende og tiltrækkende Logik.

Jeg forudsætter da Bogens Indhold bekendt og forudsætter, at dens upartiske Ro, dens ægte nationale Godmodighed og dens Hensyntagen til enhver berettiget Interesse ikke har forfejlet sin Virkning. Ønskeligt var det, om vore Arbejderførere og vore Bondeførere ret indtrængende vilde studere denne Bog, om hine særlig vilde tilegne sig dens ædelt humane, disse særligt dens tolerante og frisindede Aand. Da vilde megen Uklarhed og mange Fordomme forsvinde. I høj Grad ønskeligt var det fremdeles, om den studerende Ungdom vilde overveje denne Bog; de unge og de kundskabsrige skulde synes mest skikkede til at være dens Talsmænd.

Efter min Opfattelse burde den hele liberale Majoritet af den danske Læseverden føle, at den kan slutte sig sammen om denne Bog som om en Fane, tilegne sig og benytte dens Bevisførelse, der er saa omstændelig og saa uomstødelig, at den i lige Grad maa virke paa de Umyndige og de Myndige i Aanden. Kun naar de Tilhængere, Bogen har, stedse paany bringe dens Indhold paa Bane, diskutere det ved alle passende Lejligheder, hver i sin Kreds, bringe de Sløve og Usikre til at gøre sig bekendt dermed, tvinge Modstanderne til en alvorlig Diskussion derom, er der Haab om engang i Fremtiden at danne, hvad Forf. haaber at forefinde, et politisk Parti, der vil opstille Adskillelsen af Kirke og Stat som sin Agitationsparole og sin Fordring.

Vigtige Punkter i et saadant Partis Program ville da blive:

1) Ophævelse af Daabstvangen.

2) Borgerligt Ægteskab som tvungen Sag (med fuldstændig Frihed til at lade den borgerlige Vielse følge af kirkelig, ifald det ønskes). Dette Punkt har det betydelige Fortrin, at Modstanderne ikke her kunne forsøge paa at kyse fra Fremskridtet med Henvisning til „vor sydlige Nabo, der med spændt Opmærksomhed følger alle vore o. s. v.“, eftersom tvungent borgerligt Ægteskab fra 1ste Oktober af er Lov i Preussen og snart vil være det i hele Tyskland*).

*) Fra 1ste Oktober ophørte ogsaa Daabstvangen. „Berliner Bürger-Zeit.“ for 16de Oktober bemærker, at „Antallet af dem synes at ville blive temmelig stort, der for Fremtiden kun anmelde deres Børns Fødsel for Civiløvrigheden uden at ønske den kirkelige Daab. I enkelte Distrikter er det endog kun en

3) Konfessionsløse Almueskoler. Dette Punkt er Hovedpunktet, thi heraf afhænger alt Andet. Den dogmatiske Religionsundervisnings absolute Fjærnelse fra Skolen, dens Afløsning af Realundervisning (deri indbefattet historisk Religionsundervisning) er den stærkeste Garanti for Kulturudviklingen.

Fremfor Alt maa den Stat, der alvorligt stiller sig højest mulig Kultur som sit Formaal, lægge Vægt paa en kraftig Udvikling af Almueskolen. Ingen Sum, den giver ud hertil, kan være for høj, thi den forrenter sig tusindfold. Men for at Almueskolen kan svare til sit Formaal, maa den være konfessionsløs. Som Religionen er Privatsag eller Menighedssag, saaledes ogsaa Religionsundervisningen. Giver Staten Kirken ud af sin Haand, saa maa den beholde Skolen. Den tør ikke lægge den i Kirkens Haand. Den tør lige saa lidt opgive Overopsynet over den ved fuldstændigt at give den i privat Entreprise. Thi det er gennem Skolen at den skal naa sit Formaal: den højest mulige Kultur. Man finder med Hensyn til dette Punkt hos os undertiden overraskende uklare Udtalelser af ellers udprægede Demokrater. Jeg ser i et Digt af Bjørnstjerne Bjørnson følgende Linjer:

Et Folk, som føler Kaldet, er Jordens største Kraft,
For den maa Alting falde, det staa højt eller lavt.
For Folkestyre
Staa frem, staa frem.
For Kirke, for Skole,
for Frihed!

Ja, det gælder virkelig om, hvorledes de tre sidste Udbrud skulle forstaas. Skal Kirkens Sag fremmes gennem Skolen? Skal Frihedens Sag fremmes gennem Skolen? Den udmærkede norske Digter er her langtfra tydelig nok. I en Artikel af Folketingsmand Berg ser jeg fremdeles følgende Passus: „Mon dette Eksempel ikke kunde aabne Øjnene hos adskillige for Nødvendigheden af, at Skolen frigøres for Statens og Gejstlighedens Herredømme og overgives til Befolkningens Varetægt.“ Hvis Forf. ved Statens Herredømme kun

---

lille Brøkdel, der erklære senere at ville forlange Daaben, medens Flertallet agter at give Afkald paa den. Navnlig er dette paa aldeles paafaldende Maade Tilfældet for de Arbejderkredsene tilhørende Familiers Vedkommende. Paa samme Maade forholder det sig med Ønsket om kirkelig Vielse.“ Selvfølgelig er der endnu gaaet for kort Tid, til at afgørende Slutninger kunne bygges paa Materialet.

forstaar bureaukratisk Formynderskab, da er saadant visselig af det Onde, men ellers forekommer det mig, at Gejstlighedens Herredømme i Skolen er ensbetydende med Statens Afmagt sammesteds og omvendt.

Den Grund-Uret, som nu begaas, er den, at man istedetfor at anerkende, at Kirken har ét Formaal: Tro, Skolen et fuldstændigt forskelligt Formaal: Dannelse, sammenblander disse uensartede Formaal og lader Skolen tjene en bestemt Konfession. Skolen gaar ud paa at vække og danne Tænkningen. Men det er en aandelig Voldsgerning, at man i selve Skolen indpræger et Barn Dogmer, og derved netop sætter det ud af Stand til Selvtænken og Selvvælgen. Englænderne, der trods deres stive Orthodoksi dog ikke kunne fornægte deres praktiske Sans, have derfor samtidig med at de indførte tvungen Elementærundervisning, paa det Bestemteste hævdet, at Religionsundervisning blev udelukket fra Almueskolen. I de forenede Stater er ligeledes Religionsundervisningen næsten overalt taget ud af Lærerens Haand og overdraget til Gejstligheden. Et Religionssamfund, der ansaa det for nødvendigt at indpræge Børnene dets Lærdomme i en Alder, hvor de endnu ere ganske ude af Stand til at danne sig Begreber, og hvor man altsaa kan indplante dem enhversomhelst, selv den mest vildfarende og forældede Lære og gøre en saadan til en næsten uudryddelig Bestanddel af deres Væsen, vilde derved tilstaa, at det var det mere om Barnets Afrettelse end om dets Opdragelse at gøre og derved udstede sig selv et betænkeligt Testimonium paupertatis. Skolen har i ethvert Tilfælde ikke Afrettelse, men Opdragelse til Formaal.

Ganske vist bør Skolen ikke blot gaa ud paa at udvikle Forstanden, den bør som opdragende Magt ogsaa stræbe at lede Viljen. Dette gør den allerede indirekte ved den forædlende Virkning, som al sand Viden og Kunnen har, den gør det fremdeles indirekte, idet den gennem Historieundervisningen fremstiller Disciplen store Forbilleder for al menneskelig Stræben og idet den gennem Sprogundervisningen i Prosa og Poesi meddeler ham en Fylde af store Tanker, udtalte af de forskelligste Landes betydeligste Aander. Den kan endelig, som Hr. Norfelt har tænkt sig det, direkte gøre det gennem Undervisning i Moral.

Paa dette Punkt ere mange Fordomme at overvinde, især i Lande, hvor Stikord fra dette Aarhundredes Begyndelse endnu have Virkekraft. Dyds- og Moralprædikanterne

fra forrige Aarhundrede ere i Vanry. Men Ingen forbyder jo at undgaa deres Fejl og deres Filisterier. Man har andensteds længst genoptaget deres Grundtanker og undgaaet deres Vildfarelser. Hvad Hr. Norfelt attraar som noget Fremtidigt (en frisindet Lærebog i Moral, der tillige indbefatter Samfunds- og Statsmoral), det findes f. Eks. i Tyskland. Jeg har liggende for mig en „Sittenlehre für confessionslose Schulen", der trods Mangler, der selvfølgelig ikke fattes, synes mig et fortrinligt og fortjenstfuldt Værk. Jeg meddeler her for Kuriositetens Skyld en enkelt Paragraf, der netop drejer sig om saadanne Temaer, som Hr. Norfelt ønsker behandlede i Skolen:

§ 27.

Kommunen.

a. Ved Kommune forstaar man et Samfund, der dannes af et Antal Mennesker, som have samme Opholdssted (Bykommune, Landkommune).
b. Ethvert Kommunemedlem har Rettigheder, altsaa ogsaa Pligter.
c. Rettighederne bestaa fortrinsvis i Ret til at opholde sig paa Stedet, til at erhverve, og til at nyde Understøttelse, Pligterne i Overtagelse af Æreshverv og Betaling af Kommuneskatterne.

Ordsprog: Wie gross Du für Dich seist, vor'm Ganzen bist Du nichtig;
Doch als des Ganzen Glied bist Du als kleinstes wichtig.
(Rückert.)

Immer strebe zum Ganzen, und kannst Du selber kein Ganzes
Werden, als dienendes Glied schliess an ein Ganzes Dich an.
(Schiller.)

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.
(Schiller.)

Eksempler: Spartanerne. Romerne. Kodrus. Fabrizius. Arnold v. Winkelried. Jahn.

Enhver Familie sørger vel nærmest for sig og sin Ejendom; men der gives Ting, som kun ved alle Familiers Forening kunne bringes tilveje, f. Eks. Broer, Gader, Alleer, Skoler, Hospitaler og Forsørgelsesanstalter, Fattigkasser, Beskyttelse

af Ejendommen etc. Hvorledes vilde det se ud i den allermindste Landsby, naar Enhver kun bekymrede sig om sig selv! Ingen vilde da bo der. Derfor traadte i Begyndelsen gode uegennyttige Mennesker sammen, forbedrede paa deres egen Bekostning Vejene, byggede Broer, bevogtede Markerne o. s. v. Saa fordrede de med Rette, at enhver Beboer af Stedet skulde hjælpe med ved de fælles Arbejder, da alle havde lige stor Nytte deraf, og hvem der ikke selv kunde eller vilde arbejde, maatte da betale en passende Pengesum. Saaledes opstode Kommunerne og Kommuneafgifterne (Skatter).

Uforstandige og slette Mennesker ere ofte opbragte over Kommuneafgifterne, kalde dem en Plage, en Skændighed o. s. v. og søge at omgaa dem, hvor de kunne. Men kommer det an paa at benytte Skolerne til Opdragelse af deres Børn, Hospitalet til Helbredelse af deres Syge, Markedshallen til Opbevaring af deres Varer o. s. v., saa trænge de sig hensynsløst frem, og skænde endda tidt, naar disse Anstalter efter deres Mening ikke ere store, bekvemme, smukke nok. Rettænkende Mænd derimod give gærne de nødvendige Afgifter og vilde vægre sig, ifald man vilde befri dem derfor. Hvem der f. Eks. vil have sit Værelse oplyst, forlanger ikke, at Andre skulle betale Olien eller Lysene — og med Gadebelysningen forholder det sig dog ganske paa samme Maade. Hvem der benytter den, maa ogsaa bære Omkostningerne ved dens Vedligeholdelse.

Fremdeles, ligesom En i en Husholdning beregner Indtægt og Udgift, fører Kassen, bestemmer hvad der skal anskaffes, udbedres o. s. v., saaledes maa ogsaa i Kommunalhusholdningen En eller Anden sørge for alt dette (Regnskabsfører, Foged, Forstander, Borgermester, Byraad). Er Kommunen lille, saa kan det fornødne Arbejde udrettes ved Siden af andet (Æreshverv), men er den stor, og optage de Forretninger, som ere nødvendige, en Mands hele Kraft, saa maa Embedsmanden holdes skadesløs derfor, og faar en passende Lønning. At være misundelig eller forbitret derover vilde være dumt; thi enhver Arbejder er sin Løn værd. Man maa ogsaa betænke, at ved unøjagtigt Opsyn vilde Kommunens Formue gaa tilgrunde, og at man altsaa ved Udgifter til en dygtig Embedsmand kun sparer Penge.

Naturligvis har Enhver, der giver Pengebidrag til Kommunens Formue, Ret til Medbestemmelse om, hvortil den skal bruges, og Ret til senere at blive bekendt med Regnskabet. Men hvor Kommunerne ere for store dertil, vælge Med-

lemmerne Mænd, der besørge disse Forretninger for dem (Raadmænd, Borgerrepræsentanter), og tage saaledes middelbart eller indirekte Del i Forvaltningen. Til saadanne Æresposter maa man iøvrigt ikke vælge sin „gode Ven", sin Bord- eller Partifælle, sin Nabo eller Fætter, men den Mand, der besidder de fleste Kundskaber, klar Forstand og god Vilje. Det er forekommet, at man har valgt En eller Anden, blot fordi han var katolsk eller protestantisk, skønt han ikke forstod det Mindste af Sagen. Hvilken Taabelighed! Ingen beder dog Skrædderen komme, naar han trænger til et Par Sko, selv om Skrædderen var hans bedste Ven.

En ikke mindre taabelig Tanke er den, at vælge den Sparsommeligste eller Den, der ikke holder af „Forandringer". Gælder det for Kommunen om Ansættelsen af en Lærer, om Opførelsen af en ny Skole, om Bygning af en Bro eller en Vandledning, saa er Den en slet Borger, der siger: „Det fordrer Omkostninger eller Byrder; eller — Vore Forfædre have hjulpet sig meget godt uden saadant Noget, hvad skal vi med det?" Den Fornuftige vil derimod spørge: „Gavner det Byen (Landsbyen)? eller — Hvordan skulle vi skaffe Midlerne dertil?" Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede gaves der ingen Dampskibe eller Jernbaner, ingen Chausseer, ingen Gas eller Petroleum, ingen Telegrafer, ingen Svovlstikker, ingen Frimærker o. s. v. Det er lutter nye Ting og dog gode Ting, som vi ikke kunde undvære. Men havde alle Kommuner sagt: „Det vil vi ikke have; det er for dyrt, og man har jo hidtil levet meget godt uden Jernbaner o. s. v., saa havde man endnu den Dag idag ikke disse nyttige Ting; thi i Begyndelsen kostede det mange Penge og stor Ulejlighed at faa dem. Under en Hungersnød skaffede Frederik den Store sig massevis Kartofler til Plantning og lod dem gratis uddele til Landkommunerne for at de for Fremtiden ikke mere skulde sulte; men da man i den hele Egn endnu aldrig havde dyrket Kartofler, saa modsatte Bønderne sig heftigt denne „Forandring" og kastede Kartoflerne paa Møddingen. Først ved Militærmagt kunde man bringe dem til at plante Kartofler, og nu vilde dog Ingen undvære dem. Det Gamle er altsaa ikke altid godt, og det Nye ikke altid daarligt. Hvem der hænger fast ved sine gamle Vaner og i en Forsamling skal stemme med om nye Indretninger, man vil indføre, bør derfor altid huske paa Historien om „Frederik den Store og Kartoflerne".

Her har man da en Paragraf til Prøve. Efter enhver saadan Paragraf følger nu i Form af Bud de Moralregler, som af den kunne udledes, og disse Bud læres udenad efterat deres Betydning paa den her i det anførte Eksempel anvendte Maade er forklaret. Allerede af dette tilfældige Eksempel ses, hvor omhyggeligt denne Sædelære er forfattet, hvorledes Forf. i lige Grad gaar ud paa at indpræge og paa at begrunde, og hvor alvorligt betænkt han er paa ligeligt at bibringe Barnet Respekt for det bestaaende Fornuftige og vaagen Sans for det Fornuftige, som Barnet selv engang som Voxen skal give det Bestaaendes Ret.

Tvivler man paa, at en Skole, hvor en saadan Moral bliver lært og forstaaet (og mange preussiske Børn opdrages efter den) udstyrer sine Disciple bedre for Livet end en, i hvilken de indøves i lille og stor Katekismus?

Den tyske Forening „for Skolens Frihed“ har i et af sine kronede Prisskrifter formuleret sin Overbevisning saaledes:

a. Almueskolen er den konfessionsløse By- eller Landkommunes Ejendom, der har grundet den og vedligeholder den. Hvorledes den end i det Enkelte er beskaffen, maa den stræbe efter sine Disciples muligst mangesidige Uddannelse for Livet.

b. Nødvendig for Livet er dogmatisk Religionsundervisning overhovedet ikke, næppe uskadelig, i ethvert Tilfælde ikke nyttig; men absolut fordærvelig bliver den i Skolen, der aldrig kan besøges af lutter nøjagtigt til samme Konfession hørende Disciple. Dobbelt skadelig bliver den der paa Grund af Bortødslingen af Tid og Kraft. I dens Sted maa fremfor Alt træde Undervisning i Forfatningen og Naturkundskab.

c. Overopsynet over alle Skoler tilkommer den højeste souveræne Autoritet i det praktiske Liv: den herskende Statsmagt. Forudsættes denne fornuftigt og folkeligt indrettet, kan dens Overopsyn over Skolen som over alle andre Livsomraader alene reguleres og modificeres ved den højeste aandelige Autoritet, nemlig den videnskabelige Verdensanskuelse, som Tidsalderen og Folket har naaet.

d. Almueskolen, der efter sit Væsen er konfessionsløs som dens Beskytter Kommunen, som dens højeste Regent Statsmagten, som dens Regulator Videnskaben, tør ikke meddele Religionsundervisning. Den Lærer er Straf underkastet, der meddeler religiøse Anskuelser anderledes end historisk refererende.

e. Forsaavidt Forældrene ønske Religionsundervisning for deres Børn, maa de henvende sig til de paagældende Gejstlige desangaaende, og hvad disse lære dem ved Eftermiddagsundervisning og paa Søn- og Festdage, det angaar ikke Skolen. Ligesaa lidt angaar Skoleundervisningen Gejstligheden.

Derfor er det denne Forenings Maal at oprette konfessionsløse Almueskoler og i Forening dermed et Seminarium for Uddannelse af Almueskolelærere.

Hensigten med disse Linjer var kun at gøre opmærksom paa en enkelt Konsekvens af det Program, som Victor Norfelts Brochure har opstillet, nemlig den konfessionsløse Skole. Den og tvungent borgerligt Ægteskab i Forening med Ophævelse af Daabstvangen bør i social Henseende være enhver oprigtig frisindet Mands og Kvindes præterea censeo.

Jeg vil slutte med det Ønske, at den dygtige lille Bogs pseudonyme Forfatter maa vise sig i Besiddelse af lige saa megen Udholdenhed som Humanitet og Logik. Thi uden sejg Udholdenhed kan han ikke vente at komme til at se nogen Frugt af sin Stræben.

Det gaar nu engang i denne Verden saadan, at man overdøves hurtigt og glemmes let. Der er dem, som principielt ville søge at slaa enhver Bestræbelse for at skille Kirke fra Stat til Jorden. Og der er dem, som ligesaa principielt smile velvilligt og sige: Det har jo kun ingen Hast. Hr. Petersen giver Brochuren Medhold, men har uendelig god Tid, Hr. Jensen finder, at Forfatteren overdriver, men indrømmer, at det forøvrigt er meget muligt, at han er et Lys. Hr. Sørensen endelig ser maaske en Brandfakkel i dette Lys — og der gaar i Aandens Verden mange Lyseslukkere paa ethvert stort eller lille Lys.

G. B.

Det danske Nationaltheater og Rigsdagen.

For den, der ved det kongelige Theaters Aabningsfest betragtede den forsamlede Menneskemængde fra et ophøjet Standpunkt i anden Etage, frembød Parketternes Publikum et løjerligt og usædvanligt Skue. Ved Siden af de broderede Kjoler og elegante Silkedragter kom grove Kofter tilsyne, sunde rødmussede Bønderansigter smilede ved Siden af blege Hovedstadsfysiognomier, røde Arbejdsnæver bevægede Kikkerterne ved Siden af fint behandskede Hænder. Rigsdagsmændene ere i Theatret — lød det rundt omkring med samme vekslende Udtryk som i den Andersenske Fortælling: Lygtemændene ere i Byen. Kunstforfølgerne indviede Kunstens Hjem, Billedstormerne højtideligholdt det nye Billedgalleris Aabning. Man skævede rigtignok lidt til dem, ja hvad mere er, man gav dem nogle for Lejligheden ganske upassende Stikpiller i Prologen — men man havde jo inviteret dem til Festen. Til Gengæld for denne Høflighed havde man saa kun, naar de atter vare vendte tilbage til deres politiske Dont, en lille Bøn til dem, om de ikke nok vilde være saa venlige at votere adskillige Tusinder af Dalere for at Theatret kunde vedblive i den Bane, som de havde været med til at aabne.

Kultusministeren har i Folketinget forelagt et Lovforslag om, at der for det første Femaar skal tilstaas det kongelige Theater en aarlig Understøttelse af 40,000 Daler. Han har vel indrømmet, at dengang der for faa Aar tilbage voteredes en lidt større Sum for samme Tid, var Hensigten dermed den, at der naar det nye Theater aabnedes skulde træffes endelig Bestemmelse med Hensyn til de indviklede Spørgsmaal om Theaterforholdenes Ordning, men Ministeren synes alligevel

at mene, at Tidens Fylde ikke er kommen, og at Afgørelsen helst maa udskydes fem Aar endnu. Om Theatret skal vedblive at være Statsinstitution eller om det skal overgives til privat Entreprise, om alle tre Kunstarter skulle opretholdes eller ikke, om Ansættelserne skulle være kongelige, pensionsberettigede o. s. v., alle slige Undersøgelser overgives til fremtidige Kultusministres og fremtidige Rigsdagsmænds Initiativ. Det er saa let at forstaa, at dette Forslag fremføres, thi det er som bekendt langt behageligere at slippe for Ansvaret ved en Afgørelse end at paatage sig et saadant; Spørgsmaalet er blot, om det er rimeligt, at Tinget vil vedtage Loven. Foreløbig hviler Sagen i Finanskommissionens Skød, og imidlertid drøfte i al Stilhed de brave Rigsdagsmænd dens For og Imod, og slibe eller sløve, alt efter deres Anskuelser, det Damoklessværd, der hænger over den danske Skueplads' Hoved.

Theaterbestyrelsen synes ingenlunde at formode nogen saadan Fare. Den har rolig og selvtillidsfuld trukket det fordums Repertoiremaskineri op igen og forbereder sig til Afliringen af de gamle velkendte Melodier. Vi have allerede faaet „Bagtalelse", „Toreadoren" og „Skatten"; inden fjorten Dage ere gaaede, vil jeg vædde, at vi ere naaede til de „tre Dage i Padua" og „Abekatten". Én Forsigtighedsregel træffer den dog. Den lader meget fint udsprede det Rygte, at den arbejder under særdeles vanskelige Forhold, trænger til Ro og maa behandles med megen Overbærenhed og Humanitet. Hvorfor vides ikke, da det i og for sig ikke synes slemmere at bebo et nyt og velindrettet Hus end en gammel forfalden Rønne, nok er det, at den ønsker en Prøvetid til at finde sig tilrette i, som absolut maa vare fem Aar, om saa alle Andre ville finde, at ét kunde være tilstrækkeligt. Kan den opnaa, hvad den vil, saa har den jo Ret i at forlange; blot nu Folketinget opfylder sin Skyldighed og voterer den fornødne Sum. Men er det rimeligt? Lad os et Øjeblik sætte os ind i en Rigsdagsmands Stilling, og overveje de Indtryk, efter hvilke han skal danne sin Dom. De maa være ham tilflydte gennem de tre Hovedkilder: Pressen, Publikum og selve Theaterforestillingerne.

Han vil da i Bladene have fundet en Mængde af utrolig modstridende Domme: det Stykke, den Ene dadler, løfter den Anden til Skyerne, den Skuespillers Fremstilling, i hvilken Denne ser det mest lovende Talent, kalder Hin

for rene Fjællebodsløjer; han vil desværre ikke kunne komme til andet Resultat end det sørgelige, at vi ikke for Tiden besidde nogen virkelig Autoritet, hvis Stemme har afgørende Vægt i æsthetiske Sager. Saa vil han maaske trøste sig med, at der kun gives én fuldstændig og sand Kritik, den mundlige nemlig, og han vil lytte efter, hvad Folk almindeligvis dømme om den omstridte Genstand. Havde han da ved Aabningsfesten f. Eks. begivet sig ud i Korridorerne og Foyeren og mærket sig de Spadserendes Tale, hvad vilde han da have hørt? Et samlet Kor: Adjektivet „kedelig“ kompareret i alle tænkelige Grader, en Klagesang sunget i alle mulige Tonearter; thi saa stor Enighed der herskede om Skuepladsens Skønhed, saa fuld Samstemning fandtes der ogsaa om Fremstillingens Kunstforladthed, og saa vilde denne samvittighedsfulde Rigsdagsmand spørge sig selv: Men gaar det ogsaa rigtig til, at alle Andre, ligesom jeg selv, have kedet sig ved Opførelsen af en af den danske Skueplads' klassiske Prydelser, et af vor første dramatiske Digters Mesterværker? —

Hvad der gør Kunstværket til Kunstværk, er at dets Frembringer evner at vække harmoniske Stemninger ved sit Arbejde. Fabriksproduktet er stemningsløst. Derimod hvad enten Kunstneren som i Musik og Poesi former et Fantasistof efter sin Vilje, eller han som i de bildende Kunster giver sin individuelle Opfattelse af Naturen i en Genfremstilling, ligger Dommen over hans Værk i den Stemnings Væsen, han fremkalder. Maleren med sine Linjer og Farver, Digteren med sine Ord og Rytmer stemme den Skuendes og Hørendes Sjæl i en bestemt Akkord, og hvad man kalder Teknik i Kunsten, er den forskellige Maade, hvorpaa en saadan Stemning forberedes. Altid at have i Erindring, at Stemningen er Alt, er en Livssag for Musikeren og Skuespilleren, der umiddelbart henvender sig til sit Publikum og under selve Produktionen faar sin Dom fældet; en Orkesteranfører, der ikke har opfattet Musikstykket paa kunstnerisk Vis og ikke er sig bevidst, at han vil fremkalde en bestemt tilsvarende Stemning hos Tilhørerne, bringer intet Kunstværk istand, hvor gode Kræfter han end raader over, og et Skuespil, der ikke opføres med Hensyn paa et bestemt kunstnerisk Udslag, vil ingen anden Stemning forefinde hos Tilskuerne end en vis magisk Søvndyssethed, saaledes som „Det lykkelige Skibbrud“ øjeblikkeligt fremtryllede. Man høster kun, hvad man saar.

Stykket var sat i Scene uden Spor af en æsthetisk Opfattelse af Holbergs Kunst og af denne Komedies særegne Betydning, uden ringeste Syn paa de enkelte Sceners Indgriben i den hele Komposition (— paa denne beror det Tempo, i hvilket de bør spilles —), uden nogensomhelst Kendskab til Maaden, hvorpaa de forskellige Personer burde karakteriseres. Lad mig blot tage et Par Eksempler.

Holberg har skrevet „Det lykkelige Skibbrud" halvt som en Livsbekendelse, halvt som en Apotheose af sig selv, han har fremstillet sin egen Person, Forfølgelserne mod de Ideer, han forfægtede, sit Haab om den retfærdige Sags endelige Sejr. Paa den Tid, da Stykket for første Gang opførtes, var der Ingen, som kunde tvivle om dette, og Virkelighedens og Tendensens hele Magt hvilede over Komedien og bødede paa dens Svagheder. Nu, da Holbergs Kamp ikke kæmpes mer, ialfald ikke med de samme Vaaben, nu gælder det om at give Stykket et ligesaa bestemt historisk Præg som det i sin Tid bar Virkelighedens Stempel. Holbergs Figur maa være det tydelige Midtpunkt. Allersimplest vilde det historiske Indtryk naas, hvis Philemons Fremstiller gav Rollen med Holbergs Maske, i hvert Fald maa han udruste Figuren med en saadan Glorie af Alvor, Værdighed og Satire, som man véd Holberg personlig besad. Istedetfor tillades det Theatrets intelligenteste Kunstner at fremstille Philemon saa flovt og fladt, at det er en Ynk at se, og dermed falder da Stykkets egentlige Virkning fuldstændig sammen. Og som der gribes fejl af det Centrale, saaledes forsømmes ogsaa Bipunkterne. Femte Akt, til hvilken hele Stykket bør stræbe hen som en næsten tragisk truende Afslutning, faar ved Iscenesættelsen Udseende af en ganske overflødig Tilsætning. Man maa holde for Spøg, hvad Holberg har ment som rammest Alvor, naar man ser Dommeren stadig smile venligt hen til Philemon, som for at overbevise ham om, at der ingen Fare er paafærde. Hvor bliver her den stadig voksende Spænding af, i hvilken Digteren vilde holde Tilskuerne?

Men lad os vende tilbage til vor Rigsdagsmand. Han har selv intet kunstnerisk Indtryk faaet i Theatret, han har af Venner og Bekendte erholdt Tilstaaelser, der gaa i samme Retning, han har ingen æsthetisk Autoritet at ty til, for at erfare, om hans ugunstige Dom har sin lovmæssige Berettigelse, overalt hører han atter og atter gentage, at det kongelige Theater repræsenterer den sceniske Kunsts fuld-

komne Forfald, og nu forlanges der af ham, at han som Bestyrer af Statens Penge skal votere en meget stor Sum aarligt for at opretholde denne Skueplads som Statsinstitution. Maa han ikke nok studse og betænke sig. Staten skal af sin Formue yde Pengene ud fra den Betragtning, at det er en Samfundssag af højeste Vigtighed at understøtte Kunsten, men Ulykken er just, at Beviset mangler for, at den dramatiske Fremstilling, saaledes som det kongelige Theater for Øjeblikket driver den, falder ind under Begrebet Kunst. Ja var dette bevist, var det virkelig Tilfældet, hvor kunde da nogen Rigsdagsmand med Hjærtet paa rette Sted tvivle paa, at den forlangte Sum burde voteres. Ja end mere, der burde blot spørges, om den ogsaa var tilstrækkelig til at betrygge et efter kunstneriske Principer styret Theaters Eksistens. Jeg skal her minde om, hvad Professor Høedt i sin Tid skrev, da man ligesom nu forlangte en Statsunderstøttelse til Theatret, der skulde gælde for fem Aar: „Naar man vil have en Kunstanstalt — og i andet Fald kan man jo spare sig alle Udgifter — nytter det ikke at tale om, hvor lille Danmark er, men hvor stort Tilskuddet maa være, for at Maalet kan naas; og naar man ikke voterer det Tilstrækkelige, er det aldeles ligegyldigt, om man giver 10, 10,000 eller 50,000 Rd.; thi naar et Theater ikke er Kunst, kan det for mig være, hvad det vil, det har da ikke den mindste Betydning for Staten, og fortjener ikke, at man ofrer det 50 Skilling, endsige 50,000 Rigsdaler.“ *) — Hvorfra, maa der da spørges, skal Rigsdagsmanden tage sin Vished om, at naar han voterer de forlangte 40,000 Daler, skaffer han Staten et Theater, „som er Kunst“, hvem indestaar ham for, at han ikke vilde gavne Landet og Kunsten mere „ved helt at nedlægge Theatret og løse de Baand, hvormed det kongelige Theaters Privilegier tvinge ethvert betydeligt Talent heri Landet til enten at svigte Kunsten eller at optræde paa Kongens Nytorv og faa den Gage, man der behager at bestemme“ **); ja hvem indestaar ham derfor? Ikke Kultusministeren, thi han tier ganske stille herom, han lover intet, han forlanger kun. Ja, hvis Ministeren havde sagt: hvis denne Lov voteres, da haves der betryggende Sikkerhed for, at Danmark vil besidde et kunstnerisk Theater; jeg har i

*) F. L. Høedt: Den danske Skueplads og Kommissionen, S. 13.
**) Sammesteds, S. 30.

Spidsen for det kongelige Theater stillet en Mand, den bedste, jeg kunde finde, hvis Dygtighed og Kunstforstand jeg ubetinget stoler paa, som er istand til at hæve den forfaldne Kunst og gengive vor Scene dens gamle Ry — da var det en anden Sag. Men, som sagt, Ministeren, der som Videnskabsmand berømmes saa højt for sin geniale Kritik, lover intet saadant, han lader som om han ikke hører de mange Stemmer, der rejse Tvivl om det nuværende Theaters Kunstværdi, og forlanger kun.

Saa synes det mig ogsaa rimeligt, om den anden Part paa sin Side gav sig til at forlange, og fordrede Garantier for, at Statens Penge ikke bortødsledes i ukunstneriske og følgelig unyttige Formaal. Naar den franske Regering aarlig udgiver store Summer til Understøttelse af forskellige Pariser-theatre, saa have disse til Gengæld fastsatte Forpligtelser til at opføre bestemte Repertoirer. „Théâtre Français“ f. Eks. skal opføre de klassiske Stykker, og hvis dets Direktør gav sig til at spille et Lystspil fra Palais-Royaltheatret, vilde han upaatvivlelig øjeblikkelig blive afsat. „Odéon“ har i noget ringere Grad den samme Pligt overfor Klassiciteten, og da for nylig dets Bestyrelse ikke syntes tilfulde at have opfyldt sine Forpligtelser, var der alvorlig Tale om at unddrage den Regeringsunderstøttelsen, og Direktionen maatte hurtigst muligt give en Række klassiske Forestillinger for at afvæbne det truende Uvejr. Det nyoprettede „Théâtre Lyrique“ skal alene opføre unge Komponisters Arbejder, medens den store Opera fornemlig fremfører de nationale Mesterværker o. s. v. — Har en Direktion et bestemt Hverv at røgte, forhindres den ikke alene fra Regeringens Side i ethvert Overgreb, men ogsaa fra Publikums, der, naar det ved, hvad det tør fordre, kun sjældent er villigt til at slaa af paa sin Ret. Ulykken herhjemme er, at Enhver aner, men Ingen med Bestemthed véd, hvilke Forpligtelser det kongelige Theaters Direktion har. Man har set æsthetiske Gyseligheder opført, uden at Direktionen har faaet nogensomhelst ministeriel Tilrettevisning, og Skuespillere have manifesteret sig i de uhyggeligste Præstationer uden at Publikum er geraadet i Indignationens Harnisk derover.

Rigsdagen vilde da i høj Grad tjene den dramatiske Kunst, hvis den vilde fordre, at det engang for alle fastsloges, hvilke Forpligtelser det kongelige Theater overtager til Gengæld for Statsunderstøttelsen. Det forstaar sig af sig

selv, at der ingen Detailangivelser skulde forlanges, kun de store Grundtræk for Ordningen af Theatrets Virksomhed burde afsættes, et Program saa at sige udstedes. Saa fik vi da engang at vide, om det danske Nationaltheater skal være en Fornøjelsesanstalt regeret efter Himlen-véd-hvilke Anskuelser eller en Kunstanstalt styret efter kunstneriske Principer, og saa kunde Rigsdagen diskutere, om Regeringen tilbød saadanne Garantier for et Kunst-Theater, at det var retfærdigt at tilstaa det en Statsunderstøttelse.

E. B.

Økonomiens Methode og nogle af dens Begreber.

Økonomien er meget nær beslægtet med Naturvidenskaberne; man kunde kalde den Samfundets Mekanik, thi ligesom vi i Mekaniken undersøge den Ligevægtstilstand eller de Bevægelser, som de virkende Kræfter maa fremkalde, saaledes søge vi i Økonomien at bestemme de Tilstande eller Forandringer, som maa hidføres af de virkende økonomiske Kræfter. Vi genfinde i Økonomien den Tredeling, som i Naturvidenskaberne træder saa tydeligt frem. Der er først den beskrivende, den blot iagttagende Videnskab, der lægger det Stof frem for os, som vi ville undersøge nærmere. Det er Statistiken, Samfundets Naturhistorie. Jeg giver her Ordet en videre Betydning, end det ellers tages med, idet jeg, hvad der synes mig mest naturligt, ikke alene kalder Videnskaben Statistik, naar den tæller, men vedbliver at give den dette Navn, saalænge den blot beskriver, meddeler Fakta, uden at ræsonnere. Statistiken giver Oplysning om Arbejdernes Antal og Brugbarhed, om Jordens Frugtbarhed og Frembringelsernes Natur, om Indretningen af Banker og Arbejderassociationer, om ædelt Metal og Veksler, om Menneskenes Fornødenheder og den Rækkefølge, i hvilken de søges tilfredsstillede o. s. v.

Den rationelle Økonomi, Videnskabens anden Hovedafdeling, er en ren logisk Videnskab. Den tager Stoffet, som det er den forelagt og søger ved Fornuftslutninger at finde den indbyrdes Sammenhæng mellem dets forskellige Dele. Medens Statistiken viser, hvad der er, viser denne, hvad der maa være. Men Stoffet er altfor rigt, de virkende Kræfter altfor mangfoldige til at man med noget Haab om Udbytte kan styrte sig hovedkulds ind i hele den givne, forvirrede, konkrete Tilstand. Samfundets Mekanik maa som den døde Naturs Mekanik skære Alt, hvad der synes mindre væsentligt, bort og begynde med et ideelt Samfund, der kun i sine største og groveste Træk ligner det virkelige Samfund, og den maa derpaa møjsommeligt arbejde sig frem, idet den stedse trækker mere og mere med ind i Undersøgelsen og saaledes efterhaanden bringer sit, stadigt rent abstrakte, ideelle Samfund, til i flere og flere Punkter at falde sammen med det virkelige. Paa samme Maade begynder man i Mekaniken med at betragte det lufttomme Rum for derpaa at gaa over til at tage Luftens Modstand med i Beregningen; man begynder med at undersøge Lovene for Bevægelsen paa fuldkommen glatte Flader, uagtet saadanne ikke findes i Virkeligheden, og først derefter tager man Hensyn til Gnidningsmodstanden.

Den rationelle Økonomi bliver saaledes en ren logisk Videnskab, der kun beskæftiger sig med Abstraktioner; den støtter sig til Statistiken, idet den abstraherer ud af dennes Resultater, men paa den anden Side bliver den vejledende for Statistiken, idet den peger paa de faktiske Oplysninger, som den har Brug for. Uden den som ledende gaar Statistiken iblinde, og den skaber i sine umaadelige Talrækker en Armé, der er unyttig, ja ofte endog skadelig, idet man forledes til af disse Tal at ville uddrage de økonomiske Love; da denne Sætning ligner en Paradoks, vil jeg forklare mig noget nærmere.

Det forekommer meget hyppigt i Naturvidenskaben, at man maa nøjes med Iagttagelser, hvor den logiske Forbindelse mellem Fænomenerne er saa sammensat, at man ikke kan finde den. Naar f. Eks. et Legemes Bevægelse paa en ru Flade tildels afhænger af Gnidningsmodstanden, er man nødt til at tage sin Tilflugt til Forsøg, for at bestemme de Love, efter hvilke denne virker. Og dog er der her ikke ny Kræfter; dersom de optraadte enkeltvis, i det Store, kunde man meget godt ad rent logisk Vej udlede deres Virkning af, hvad man allerede kender, men de optræde her saa smaa og i saa stor Mængde, at man ikke kan følge dem, og man maa da nøjes med at iagttage det endelige Resultat istedetfor at beregne det. For at dette skal kunne gøres med Nytte, er det imidlertid nødvendigt, at man kan variere sine Eksperimenter paa saa mange Maader, at man er vis paa, at man i Resultatet kun faar det med, som man vil have, og ikke tillige en Mængde andre for den stillede Opgave fremmede Ting. Ved det enkelte Forsøg kan muligvis Temperaturen eller Luftens Modstand eller andre fremmede Aarsager have spillet en Rolle, og man maa derfor gøre sine Forsøg paa en saadan Maade, at man er sikker paa, at man netop faar de Virkninger med, som hidrøre fra Gnidningsmodstanden og ikke andre. Hvis man i Statistiken paa lignende Maade kunde variere sine Forsøg, kunde den gøre stor Nytte ved at give os Lovene ad empirisk Vej, hvor de ere saa sammensatte, at man ikke kan finde dem ad logisk Vej. Nu maa man imidlertid ved statistiske Undersøgelser næsten altid nøjes med at tage Forholdene som de ere; man kan ikke pludselig forøge Kapitalen eller Arbejdernes Antal eller Guldmængden for at finde de Virkninger, som saadanne Forøgelser vilde medføre. Og selv om man af og til kunde gribe saaledes ind, vilde man ikke kunne være sikker paa, at der ikke samtidig med disse Forøgelser var indtraadt andre Forandringer, som ogsaa havde Ind-

flydelse paa Resultatet, og man vilde ikke kunne gøre sine Forsøg saa mangfoldige og saa forskellige, at man kunde stole paa i Resultatet kun at have det med, som man vilde have. Anderledes forholder det sig, naar man allerede har et temmelig nøjagtigt Kendskab til den logiske Forbindelse mellem Fænomenerne, saa at man véd, hvilke Indflydelser der kan være Tale om, selv om man end ikke kender deres Størrelse, thi saa blive Vanskelighederne reducerede til et endeligt Antal, som man kan haabe at overvinde. Det er derfor at jeg siger, at de statistiske Resultater kun kunne faa Betydning, naar man allerede har den rationelle Økonomi; det er den, der skal vise mig, hvilke Erfaringer jeg kan stole paa; det er den, der viser mig de mange smaa Addender, som jeg ved den statistiske Optælling ikke ser, og som maaske tilsammen spille en langt vigtigere Rolle end de faa store, som jeg ser. Jeg ser, naar der paa ét Sted er tabt 1000 Rdl., men jeg ser ikke, at der paa 10,000 Steder er vundet én Skilling; det lyder højere, naar En skriger, end naar hundrede tie stille.

Jeg vil som et Eksempel minde om Striden mellem Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd. Det er her umuligt ved statistiske Undersøgelser at komme til en Afgørelse. Det kunde maaske nok lykkes at finde, hvormeget de Enkelte vinde ved Beskyttelse, men det er umuligt at tælle sammen, hvad de Mange tabe. Naar Beskyttelsesmændene henvise til det Tab, som det vil være for Samfundet, naar de ikke længere kunne lønne deres Arbejdere, er det ligesaa ensidigt, som naar Frihandelsmændene henvise til den store Udvikling, som England fik samtidig med Frihandelens Indførelse. Det er kun ad logisk Vej, at man kan behandle Spørgsmaalet; det nytter ikke at Statistiken viser, at de to Fænomener vare samtidige, naar ikke den rationelle Økonomi kan bevise, at det Ene er en nødvendig Følge af det Andet, og kan den dette, bliver den statistiske Eftervisning overflødig.

Den tredje Hovedafdeling af Naturvidenskaberne dannes af de tekniske Videnskaber; man anvender der de Resultater, som de undersøgende Videnskaber have ført til; man benytter det vundne Kendskab til Naturen til at tvinge den til at arbejde hen mod et bestemt Maal. Paa samme Maade skal den undersøgende økonomiske Videnskab lære os at ordne Samfundsmekanismen paa den bedste Maade. Den anviser os Midlerne, medens Politiken eller Moralen bestemmer Maalet.

Naar jeg stiller den Fordring til den rationelle Økonomi, at den skal være en ren Fornuftvidenskab, en ligesaa eksakt Videnskab som Mathematiken, vil man maaske indvende, at det er umuligt, fordi de økonomiske Forhold væsentlig betinges af den fri menneskelige Vilje, og at en Frihed, hvis Ytringer kunne beregnes, er en Selvmodsigelse. Jeg skal hertil bemærke, at vi netop i Økonomien forudsætte en bunden Vilje. Dersom Enhver forudsattes at handle efter Luner og Indfald, vilde en økonomisk Videnskab være en Umulighed, medmindre Erfaringen viste, at der i selve disse Luner og Indfald viste sig en vis Regelmæssighed, saa at vi kunde behandle dem, som vi i Forsikkringsvæsenet behandle Dødsfaldene. Jeg har imidlertid ovenfor sagt, at vi i Økonomien ikke behandle det virkelige Samfund, men et idealt Samfund, der ligner det saa meget som muligt. I dette ideale Samfund erstattes da den frie Vilje ved Selvinteressen. Vi forudsætte der, at Enhver altid vil handle saaledes, som det er ham fordelagtigst. Vi forudsætte, at Enhver kan gøre det Regnestykke, som viser ham den Anvendelse af hans Penge og Kræfter, som giver ham den største Fordel. Vi forudsætte endvidere Konkurrencen, det vil sige Kamp om Fordelene mellem Forskellige, som kunne yde Samfundet de samme Tjenester, eller som ønske de samme Tjenester af det. Man ser let, at naar denne

Forudsætning falder bort, falder ogsaa det Lovbestemte bort. Naar Konkurrencen falder bort, idet alle de, der kunne yde de samme Tjenester, handle i Forening (Skruerne), bliver Spørgsmaalet om, hvem Fordelen vil tilfalde, til et Spørgsmaal om, hvem der kan holde længst ud, og dette Spørgsmaals Besvarelse ligger udenfor Videnskabens Omraade.

Dersom man f. Eks. kunde tænke sig Enighed mellem alle Jordejere, vilde det være umuligt at bestemme Love for Fødevarernes Pris. Dersom alle Jordejere blot ét Aar bleve enige om at lade Halvdelen af den dyrkede Jord ligge brak eller at ødelægge Halvdelen af det høstede Korn, vilde de opnaa en uhyre Fordel, thi ganske vist vilde Enhver kun faa Halvdelen af, hvad han plejer at faa, men Priserne vilde rimeligvis stige til over det Tidobbelte. Saalænge der her blot forudsættes Enighed, er Opgaven fuldstændig ubestemt; saasnart det er slaaet fast, hvad Jordejerne ere blevne enige om, er den atter bestemt, og Prisen kan beregnes. Jeg vil her vise, hvorledes en saadan Opgave maatte løses, idet jeg dog, for at gøre Forholdet simpelt, vil se bort fra alle mindre væsentlige Omstændigheder, saasom Transportomkostninger, Købernes forskellige Appetit o. s. v.

Jeg antager da, at alle Køberne og alle Sælgerne ere paa Markedet med alt det Korn, som ikke er ødelagt, og at der er ødelagt saa meget, at der ikke er nok til Alle. Det er altsaa givet, at Nogle maa sulte ihjel, men Ingen vil sulte ihjel, som kan redde sig, om det end koster ham Alt, hvad han ejer. Deraf følger, at den Rigeste af dem, der sulte ihjel, ikke er rig nok til at købe det Nødvendige, og at den Fattigste, der ikke sulter ihjel, notop ejer saa meget, at han kan købe, thi dersom han fik Noget tilovers, maatte der være en Anden, lidt fattigere, der ogsaa kunde købe. Nu er der en given Mængde Korn, og dette maa være tilstrækkeligt til et givet Antal Mennesker. Tælle vi saa mange Mennesker

fra, idet vi begynde med de Rigeste, faa vi alle dem, der kunne købe, og da den Fattigste af disse betaler det, han faar, med Alt, hvad han ejer, have vi her Prisen bestemt. Dersom han skal bruge en Tønde og ejer 50 Rdl., maa Prisen blive 50 Rdl. for Tønden. Ingen kan faa det billigere paa Grund af Konkurrencen mellem Køberne, thi dersom Noget blev solgt billigere, vilde en af de Fattigere købe, og dersom han købte, maatte en af de Rigere sulte ihjel, hvilket er urimeligt. Paa den anden Side kommer Ingen til at betale Kornet dyrere paa Grund af Konkurrencen mellem Sælgerne; ingen af disse vil beholde sit Korn, og der er ikke Købere til det Hele til den højere Pris. De ville derfor undersælge hverandre, indtil den Pris naas, til hvilken de Alle kunne sælge.

Det kan være lærerigt at betragte denne Opgaves Løsning noget nærmere. Vi kunne da først lægge Mærke til, hvorledes det her træder tydeligt frem, hvad der er Iagttagelse og hvad der er Ræsonnement. Vi kunne ikke løse Opgaven, uden at have Menneskene ordnede efter deres Evne til at købe, men dette kunne vi kun opnaa ved Iagttagelse. Det er Statistiken, der maa give os de herhen hørende Tal, ligesom det ogsaa er den, der maa angive os Fødemidlernes Mængde og det for hver Person nødvendige Forbrug. Maaske kan den ikke opgive os disse Størrelser, og saa kan Opgaven ikke løses, men fra det Øjeblik, hvor de ere fundne, er det en ren logisk Opgave, vi have tilbage. Man vil maaske gøre den Indvending, at selv om denne Opgave blev løst, var det uden Betydning for Virkeligheden, fordi vi have set bort fra mange Omstændigheder, der spille en stor Rolle. Den Fattige kan, uden at sulte ihjel, bruge noget mindre, end den Rige vil bruge; alt Korn kommer ikke straks paa Markedet, men noget holdes borte af Spekulationen o. s. v. Det er meget rigtigt, at mange saadanne Momenter maa tages med, naar man skal have en praktisk

brugbar Løsning; men det Væsentlige er, at derved ændres Grundtanken i Løsningen ikke; det kan blive nødvendigt at gøre mange flere Iagttagelser, men naar disse ere gjorte, vide vi, hvorledes den logiske Sammenhæng er, som tjener til at stille Opgaven i Ligning. Vi kunne maaske ikke løse Opgaven, men vi vide da ialfald, hvad det er, vi mangle i at kunne løse den, vi vide, at ethvert Ræsonnement, som, uden at gaa ud fra disse Størrelser og uden at behandle dem paa denne Maade, prætenderer at give os en Løsning, er falsk, og næst efter at kende Sandheden er det vigtigste det, at vide, at man ikke kender den, og hvorfor man ikke kender den.

Dersom vi paa samme Maade søge at bestemme Prisen for andre Varer, se vi, at der ved saadanne bliver endnu et Spørgsmaal at besvare for Statistiken, idet der bliver en væsentlig Forskel paa absolut nødvendige Artikler og saadanne, som kunne undværes. Idet Fødemidlerne ere absolut nødvendige, faa vi en Bestemmelse med, som kun gælder for dette Tilfælde, nemlig den, at Enhver vil købe, som kan med Opbydelse af al sin Evne. Ved andre Varer, som kunne undværes, vil den højeste Pris, som Køberen vil gaa til, ikke alene afhænge af hans Købeevne, men tillige af et personligt Skøn. Køberen vil sammenligne den Nytte, hans Penge paa denne Maade kunne gøre ham, med den Nytte, han ved anden Anvendelse vil kunne have af dem. Da vi her faa at gøre med Størrelser, som afhænge af de forskellige Menneskers forskellige Tilbøjeligheder, kommer der et nyt statistisk Element ind i Løsningen. Lad os f. Eks. antage, at hele Tobakshøsten er paa Markedet og se bort fra Spekulationen, saa at vi antage, at Alt skal sælges. Der er maaske mange Købere, der hellere vilde give 5 Rd. for et Pund, end de vilde undvære Tobak, men dersom der ikke er nok af saadanne Købere til at købe al Tobakken, vil Prisen blive lavere. Sælgerne maa gaa saa langt ned,

til de have fundet Købere til den hele Høst, og Prisen vil bestemmes af den Køber, som vil give mindst af dem, som Sælgerne ere nødte til at tage med.

Man slutter let af det Udviklede, at en Forandring i Udbuddet vil hidføre langt større Prisforandring i et Samfund, hvor der hersker stor Ulighed i Formuesforholdene end i et, hvor Formuen er jævnere fordelt. Nøjere Undersøgelser vilde maaske vise, at den ved Arbejdsstandsninger, forkortet Arbejdstid o. s. v. formindskede Produktion har havt en større Indflydelse paa den almindelige Prisstigning, vi have været Vidne til i de sidste Aar, end de andre Momenter, som i Almindelighed anføres.

Opgavens Løsning har endnu en Variant, idet der gives Varer, hvis Udbud kan forøges næsten uden Grænse i meget kort Tid, idet Produktionsomkostningerne dog i Almindelighed blive større jo større Udbuddet skal gøres, fordi man bliver nødt til efterhaanden at benytte daarligere Redskaber for Produktionen. Her fremkalde Udbud og Efterspørgsel gensidig hinanden, idet Efterspørgslen sker til en stadig lavere, Udbuddet til en stadig højere Pris, indtil de naa hinanden i den Pris, der bliver den gældende. Her forlanges til Opgavens Løsning ikke Varemængden, men den Lov, efter hvilken Produktionsomkostningerne vokse samtidig med Produktionens Forøgelse, men denne Lov kan kun Statistiken give.

Begrebet „Værdi“ har voldt Økonomerne mange Vanskeligheder og har givet Anledning til megen Strid. En skelner mellem indre og ydre Værdi, en Anden mellem Brugsværdi og Bytteværdi; En udvikler, at Genstandene faa deres Værdi fra det Arbejde, de have kostet, en Anden, at Værdien hidrører fra den Glæde, Genstandene forskaffe os eller den Smerte, som de fri os for. Jeg anser alle de Ark, der ere fyldte med disse Afhandlinger, for ligesaa meget spildt Papir. Økonomien har kun at bestille med det Faktum, at ethvert Individ har Lyst til

forskellige Ting i en af hans Personlighed afhængig Rækkefølge, men har Intet at gøre med Grundene til denne Lyst. A holder af Tobak, men drikker aldrig Vin, medens B holder af Vin, men ikke for Betaling vilde ryge Tobak. Hvorfor de have disse Tilbøjeligheder, er et Spørgsmaal, der kan vedkomme Psykologien eller Fysiologien, men aldrig Økonomien. Tobak er værdiløs for B; selv om han er Tobakshandler, har han (bortset fra Spekulationen) ingen Indflydelse paa Prisen, thi det er hans Kunders og ikke hans Tilbøjeligheder, der bestemme denne. Der kunde være Grund til at søge Aarsagerne til de forskellige Tilbøjeligheder, dersom vi kunde vente derved at føre Spørgsmaalet tilbage til andre Spørgsmaal, hvor det var lettere at give den statistiske Bestemmelse; dersom man f. Eks. kunde vise, at det, Folk vilde betale for Snustobak, var i et bestemt Forhold til deres Næsers Længde, vilde en saadan Sætning kunne være nyttig ved, at disse Længder lettere kunde observeres; men da der ikke kan være Tale om Eksistensen af saadanne Sætninger, vil man dog aldrig kunne undgaa at gaa ud fra den Rækkefølge; i hvilken Individerne ønske de forskellige Varer, som given ved simpel Iagttagelse, og Alt, hvad der søger at føre Spørgsmaalet længere tilbage, vil være spildt Arbejde. Hvis Økonomerne holdt strængt fast paa den Adskillelse mellem logiske og empiriske Undersøgelser, som jeg har pointeret saa skarpt, vilde saadanne Vanskeligheder falde bort af sig selv.

Et andet Begreb, som ogsaa har voldet en Del Besvær, er Begrebet Formue, om hvis Begrænsning Økonomerne ere meget uenige. Hovedstridspunktet er det, om man til Formue kun skal regne materielle Genstande, eller om man ogsaa skal regne den personlige Dygtighed med. Begge de stridende Partier møde med gode Argumenter. En Malers Dygtighed kan ikke kaldes Formue, siger den Ene, thi han kan ikke sælge den; det er først de Malerier, han maler, som kunne sælges, og som derfor

ere Formue. Han kan ganske vist ikke sælge sin Dygtighed, siger en Anden, men det har ingen Betydning; han har ved sit Arbejde skaffet sine Øjne og sine Fingre en særlig Evne til at producere, ligesom en Anden ved sit Arbejde skaffer sig en Maskine, ved hvilken han forøger sin Evne til at producere; der er ingen væsentlig økonomisk Forskel paa disse to Anvendelser af Arbejdet. Dersom vi ikke regne Dygtigheden med til Formuen, kunne vi komme til det Resultat, at et Land, som har anvendt meget paa Undervisning, er bleven fattigere, uagtet maaske dets Evne til at producere derved er bleven meget større, end om det havde anvendt den samme Kapital til Maskiner.

Det gaar med denne Strid som med saa mangen anden, at den, nærmere betragtet, kun viser sig at være en Strid om Ord. Vi hente i Reglen vore Begreber fra visse simple Tilfælde, hvor de ere meget skarpt bestemte, og ere saa tilbøjelige til at udvide dem til langt mere sammensatte Tilfælde, uden at lægge Mærke til, at der ved denne Udvidelse er noget Vilkaarligt, som kræver en ny Definition, en ny Vedtægt. Vi bruge oprindeligt Ordet Formue for at bestemme en Mands Evne til at købe. Paa en given Tid kunne vi altid vurdere denne Evne ved en vis Pengesum; og der er ingen Vanskelighed ved her at bestemme Begrebet skarpt. Nu betragter man det som en given Ting, at det Samme, som gælder om den enkelte Mand, ogsaa maa gælde om det hele Samfund, medens vi i Virkeligheden her have et nyt Forhold, der kræver en ny Begrebsbestemmelse. Den enkelte Mand kan sælge, hvad han har, til de gængse Priser, men det kan det hele Samfund ikke. En Formueforøgelse er for den Enkelte en Forbedring af hans materielle Stilling, medens den for det hele Samfund kan være det Modsatte. Dersom f. Eks. Vand blev saa sjældent, at det maatte betales, vilde Samfundets Stilling være forværret, medens dets Formue vilde være vokset,

fordi Vand, der før var værdiløst, nu havde Værdi. Dersom man efter en meget daarlig Høst vilde vurdere al Formue paa Jorden, vilde man muligvis finde, at den var vokset betydeligt, uagtet den hele materielle Stilling var meget forværret. Jeg siger muligvis, thi vel kan det betragtes som sikkert, at en ringere Høst har en større Pengeværdi end en større, men da de dyrere Fødemidler vilde sluge saa meget af Folks Indkomster, vilde de medføre et ringere Begær efter andre Varer, og derved faa mange andre Priser til at falde, og man kan ikke forud angive, hvad der her vilde blive det Overvejende.

Vi se saaledes, at selv om det lykkes at blive enige om, hvad man skal forstaa ved et Lands Formue, vil det Begreb, man paa denne Maade kommer til, blive af ringe Betydning, fordi Formuen ikke bliver nogen Maalestok for Nationens materielle Velvære. Og selv om man bliver enige om, hvor meget man vil regne med til Formuen og formaar at vurdere Alt dette i Penge, maa man lægge Mærke til, at den Sum, man kommer til paa denne Maade, er en saadan, hvor Addendernes Orden ikke er vilkaarlig. Dersom den samme Formue blev fordelt paa en anden Maade mellem de samme Individer, vilde Summen forandres, fordi, som vi have set, Priserne ere afhængige af Formuens Fordeling.

Vi se saaledes de Vanskeligheder, der stille sig i Vejen for en Opsummering af Formuen, men det hele Spørgsmaal har saa liden Betydning for Økonomien, at man godt kan lade det staa hen. Det, som har Betydning, er, at hvert Land har visse Hjælpemidler for Produktionen. Disse ere dels gratis givne af Naturen, dels frembragte ved Arbejde, men selv denne Forskel er uvæsentlig, naar de først ere færdige. Et Sted har man med stor Bekostning slaaet en Bro eller gravet en Kanal, et andet Sted har Naturen givet os Broen eller Kanalen gratis. For Økonomien kommer det blot an paa, hvad der er, ikke paa, hvorledes det er kommet. Den har

Intet med Fortiden at gøre; den spørger kun om, hvilke Tjenester de forskellige Genstande kunne yde, ikke om, hvad de have kostet. Vi betale f. Eks. Aktierne i en Sporvej efter det Overskud, Driften giver, og det Antal Aktier, der eksisterer; det er aldeles ligegyldigt for Køberne, hvad den har kostet at anlægge, eller hvad der er Aktiernes paalydende Værdi. Staa Aktierne f. Eks. i 150, er det ligegyldigt for Køberen, om de lyde paa 100 eller 200; for Sælgeren repræsenterer Forskellen naturligvis hans Tab eller Gevinst, men dette Tab eller denne Gevinst er noget Afsluttet, som ikke mere har nogen Indflydelse paa Foretagendets Værdi.

Medens det saaledes for Økonomien er uden Forskel, hvorfra Produktionens Hjælpemidler have deres Oprindelse, maa den derimod tage et andet Hensyn, idet det bliver af væsentlig Betydning, om disse Hjælpemidler ere saadanne, som man med samme Lethed kan skaffe flere af, eller saadanne, til hvilke der er knyttet særlige Fordele. I det første Tilfælde vil nemlig Værdien bestemmes af, hvad Hjælpemidlet koster at frembringe. Dersom det nemlig gav et til en højere Værdi svarende Udbytte, vilde der skaffes flere tilveje, og det forøgede Udbud vilde bringe Udbyttet til at falde. Dersom derimod nye Hjælpemidler af samme Art og Godhed ikke kunne skaffes tilveje, faar Besidderen af disse Genstande et Monopol. Et Eksempel vil gøre Sagen tydeligere. Da man opfandt Vævemaskiner, maatte de Første, der fik saadanne Maskiner, faa en betydelig Fordel, fordi Prisen endnu rettede sig efter Haandvævernes Udbytte. Den store Fordel ved Maskinernes Anvendelse trak imidlertid snart megen Kapital til denne Forretning og bragte derved snart langt flere vævede Tøjer paa Markedet. Prisen paa saadanne maatte da falde, den lavere Pris fremlokkede nye Købere, og saaledes blev det ved, til Fordelen ved denne Kapitalanvendelse gik ned til den almindelige Fordel, det vil sige indtil Maskinens Værdi, vurderet efter det

Udbytte, den gav, svarede til Omkostningerne ved at frembringe den, eller bedre ved at frembringe en ny af samme Slags.

Noget forskelligt bliver Forholdet, naar vi betragte saadanne Redskaber, til hvilke der ere knyttede særlige Fordele, f. Eks. frugtbar Jord, patenterede Opfindelser, særlige menneskelige Evner. Der maa dyrkes saa megen Jord, at vi Alle faa Fødemidler, og da den Jord, som Ingen vil dyrke, ingen Værdi har, vil den daarligste Jord, der dyrkes, have en forsvindende Værdi. Den formaar kun at give det anvendte Arbejde og den anvendte Kapital den almindelige Betaling, men giver intet Overskud for Benyttelsen af Jorden. De bedre Jorder give med den samme Anvendelse af Arbejde og Kapital et større Udbytte, og det Overskydende er da det, som Jordens Ejer faar, blot fordi han er Ejer; det er en Fordel, som er knyttet til det Monopol, som Ejeren har paa at dyrke den Jord, en Fordel, som faar sit Udtryk i den Pris, for hvilken han kan sælge Jorden. Det er dette Overskud, som man kalder Jordrente, og Jordens Værdi er altsaa den kapitaliserede Jordrente.

Der er Forfattere, som tillægge Jordrenteteorien stor Betydning, medens andre paastaa, at der ingen væsentlig Forskel er paa Jordrente og anden Rente. Disse sidste have til en vis Grad Ret. Jorden er Ejerens Redskab og forøger Udbyttet paa samme Maade som en Maskine forøger Udbyttet i en anden Produktion. Dersom jeg ikke regner Maskinen med i Mandens Kapital, bliver der ogsaa i hans Forretning et Overskud, analogt med Jordrenten.

Forskellen ligger deri, at Maskiner som oftest ere byggede for ikke lang Tid siden og derfor maa give et Udbytte, som omtrent svarer til deres Pris. Dersom de gav et større Udbytte, vilde Andre lade bygge lignende Maskiner, til Konkurrencen bragte Udbyttet ned til det almindelige; paa den anden Side kan Udbyttet i Al-

mindelighed ikke være usædvanligt lille, thi da havde Ejeren handlet mod sin egen Interesse ved at lade en saadan Maskine bygge. Ved Jorden derimod er det, som det har kostet at bringe den i dens nuværende Kulturtilstand, efterhaanden glemt, fordi det er fordelt over en saa lang Tid. Det er muligt, at det er mindre end der svarer til Udbyttet, men det er ogsaa muligt, at en Mand har købt sin Maskine for lang Tid siden, da saadanne Maskiner vare meget billigere end nu, og han vil da have en lignende Fordel fremfor sine Konkurrenter, som Manden med den gode Jord har for dem med daarlig Jord. Hans Maskine er nu mere værd, end da han købte den, han har faaet en Formueforøgelse paa samme Maade, som Jordejeren faar en Formueforøgelse, naar Kornet stiger i Værdi. En Mand, der nylig har købt sin Maskine, kan, naar Udviklingen gaar jævnt og ikke nye Opfindelser eller lignende foraarsager pludselige Prisforandringer, ikke faa et usædvanligt stort eller lille Udbytte.

Den væsentlige Forskel i økonomisk Henseende kunne vi derfor bestemme saaledes: Der er Produktionsmidler, som ofte maa fornyes, fordi de ikke have lang Varighed; ved saadanne bliver Udbyttet i et temmelig fast Forhold til det, som det koster at frembringe disse Produktionsmidler; der er andre Produktionsmidler, som vare meget lang Tid, og deres Ejere ere tvungne Spekulanter og maa som saadanne tage de Fordele eller de Tab, som følge med Forandringerne i Samfundsforholdene i den lange Tid. Det er saaledes mere en kvantitativ end en kvalitativ Forskel, som her er Tale om.

Det er bleven sagt, at en Skat paa Indkomsten af Jord er retfærdigere end en Skat paa anden Indkomst. Skønt Spørgsmaalet om Retfærdighed ikke har noget med Økonomien at gøre, skal jeg dog her bemærke, at det ovenfor Udviklede ikke, som det ved første Øjekast kunde synes, taler herimod. Til Grund for Tanken om denne

Skat ligger den Betragtning, at det er retfærdigere at tage det, som Konjunkturerne have givet en Mand, end det, som han har erhvervet sig ved sit Arbejde og sin Kapital. Jeg mener, at man her maa skælne mellem de Tilfælde, hvor den Spekulerende har ligestor Chance for Tab og Gevinst, og de Tilfælde, hvor der er en høj Grad af Sandsynlighed for, at Konjunkturerne maa medføre Gevinst. Ved Jorden er der nu stor Sandsynlighed for en stadig stigende Jordrente, naar man betragter lange Tidsrum, og denne Sandsynlighed har næppe nogen synderlig Indflydelse paa den øjeblikkelige Pris for Jorden, fordi Spekulationen ikke ser saa langt frem i Tiden, som her er Tale om. Der er derfor Noget, der taler for det Forslag, at den Fordel, som efter lang Tids Forløb vil vise sig at være knyttet til Jordens Besiddelse, og som den tilfældige Ejer ikke har betalt eller arbejdet for, bør komme det hele Samfund til Gode.

Julius Petersen.

Om Adskillelsen af Kirke og Stat.

„Ved Flaadens Underofficiersskole kan til Oktober „nogle Elever blive antaget, og Adgangsprøve afholdes i „Slutningen af denne Maaned. De, som ønske at under„kaste sig denne, maa være i en Alder af imellem 14 og „16 Aar samt have en sund, kraftig og fejlfri Legems„beskaffenhed og maa inden den 23de dennes indsende „skriftlig Begæring herom til Søtøjmesterens Kontor paa „Orlogsværftet, ledsaget af:

„*Daabs-*, Vakcinations- og *Konfirmationsattester*, „Vidnesbyrd om Flid og Opførsel fra Skoletiden. Søfarts„attest, forsaavidt saadan haves, samt Attest for at „kunne svømme 200 Alen uden Sele.

„Fordringerne ved Adgangsprøven ere:

„At kunne læse Prosa saavel med gotiske som la„tinske Bogstaver samt at kunne skrive nogenlunde „læseligt og forstaaeligt efter Diktat.

„At kunne skrive en læselig Haandskrift saavel med „gotiske som latinske Bogstaver.

„At kunne regne saavel med benævnte og ubenævnte „Tal som med Brøk."

Dette Avertissement i „Berlingske Tidende" for den 14de September 1874, undertegnet af Statens Søtøjmester, interesserede det mig i høj Grad at træffe paa, dog ikke fordi jeg var Aspirant til Flaadens Underofficiersskole. Men i mit Skrift „Er det ikke paa Tide at ophæve Folkekirken og afskaffe Statsgejstligheden" havde jeg

fremsat den Paastand, at der, uagtet Grundloven udtrykkeligt bestemmer, at Ingen paa Grund af sin Trosbekendelse kan berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, dog ikke er fuld Religionsfrihed i Danmark, fordi Tilværelsen af en officiel Kirke havde bevirket, at Grundlovens Tanke om at indføre Religionsfrihed hidtil var bleven staaende paa Papiret uden at have gennemtrængt Samfundet. Jeg havde sagt, at der tiltrods for den almindeligt udbredte Forestilling om, at der hersker Religionsfrihed her i Landet og at der i saa Henseende ingen Tvang udøves, dog hvilede et tungt Aag af religiøs Intolerance over alle det sociale Livs Forhold, men jeg havde ikke tænkt paa, at Autoriteterne paa nogen Maade direkte kunde være Skyld i dette Aag, og jeg havde endog udtrykkeligt udtalt, baade at ingen enkelt Person eller Samfundsklasse var Skyld deri, og at Ingen kunde beskylde Staten for at overtræde Grundlovens Bestemmelse. Og saa træffer jeg her uventet paa en Autoritet, en Søtøjmester, altsaa en officiel Repræsentant for Staten, som paa den utvetydigste Maade af Verden og uden videre Omsvøb gør vitterligt for Befolkningen, at dens Sønner ikke kunne blive Underofficierer i Statens Flaade, medmindre de behørigt have modtaget Folkekirkens Daab og Konfirmation. Her foreligger altsaa Sort paa Hvidt for, ikke blot at det sociale Aag eksisterer, men at Staten direkte bidrager Sit til at gøre det tungere. En ung Baptist, som maaske netop er skabt til at være Underofficier i Flaaden, maa altsaa slaa denne sin kæreste Drøm af Hovedet, thi om han saa kan svømme 400 Alen uden Sele og læse baade Dansk og Latinsk nok saa flydende: kan han ikke producere Døbeattesten, og den faar han jo først senere, saa hjælpe hans profane Færdigheder ham intet. Det er jo nemlig aabenbart, at det paagældende Avertissement ikke indeholder tilfældige vilkaarlige Bestemmelser af Søtøjmesteren, men denne citerer et ham af Staten over-

leveret Reglement, og der er ingensomhelst Rimelighed for, at en Myndighed, tilmed en militær Myndighed, skulde gøre Undtagelser fra et lovbefalet Reglement af Hensyn til Baptisters eller andre ligesaa ureglementerede Dissenters Børn. Dersom der ved Udarbejdelsen af Reglementet var tænkt paa, at ogsaa andre end folkekirkelige Børn kunde blive Elever i Underofficiersskolen, saa maatte det jo fremgaa af Bekendtgørelsen, men Udtrykkene i denne vise tydeligt nok, at Meningen slet ikke har været at give andre Trosbekendelser Adgang.

Det er muligt, at det paagældende Reglement er en tilfældig Forglemmelse fra Enevældens Tid. I et Ministerium, hvis Personale er saa uopmærksomt, at titusinde Tønder Kul sporløst blive borte mellem Hænderne paa en hel Række kontrollerende Betjente, vilde det ikke være saa forunderligt, om et Aktstykke, hvis Volumen er saa forsvindende i Forhold til hint sorte Bjerg, ganske undgik Opmærksomheden. Men det er dog rimeligere, at dette Reglement ikke er enestaaende, og at man ved nærmere Eftersyn vil finde en hel Mængde af dets Fæller, andre Reglementer, som ligeledes kræve Daabs- og Konfirmationsattester foruden de Sagen direkte vedrørende Kvalifikationer. Og naar man nu opkaster det Spørgsmaal, hvortil disse Attester skulle tjene, saa fremgaar det jo af Bekendtgørelsen, at de slet ikke staa i nogen organisk Forbindelse med Flaadens Underofficiersskole; for at kunne optages i den skal man blot kunne læse, skrive, regne og svømme 200 Alen uden Sele, men man bliver ikke overhørt i sin Daabspagt og Kristenlærdom. Daabs- og Konfirmationsattesten tjener altsaa blot som et Slags Adgangskort til Skolen, men det er jo netop dette, som er forkert; det er netop dette, som der skulde være gjort en Ende paa ved Grundlovens Bestemmelse om, at Ingen paa Grund af sin Trosbekendelse kan berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, og omend senere Retsregler som

L. 13 April 1851, L. 4 Marts 1857 til en vis Grad føre denne Grundlovens Tanke videre, hvad hjælper det saa, naar dog selve den administrerende Statsmagt vedblivende tror at kunne ignorere slige Love? Er Flaadens Underofficiersskole end ikke noget saa misundelsesværdigt Sted at blive anbragt i, at Udelukkelsen derfra vil gøre noget stort Skaar i Folks Velvære i Almindelighed, saa kan man paa den anden Side dog vanskeligt paastaa, at Nydelsen af de borgerlige Rettigheder er „fuld“, saalænge man ikke kan blive Elev i denne Skole uden at høre til en vis Trosbekendelse. Og som sagt, naar man gransker de forskellige ministerielle Reglementer nøjere igennem, vil man vistnok finde, at der er mange andre Steder, hvorfra man ligeledes er udelukket, naar man ikke er forsynet med den officielle Indgangsbillet.

Saa uskyldig den omtalte Bekendtgørelse end staar der i den Berlingske Tidende mellem Dagens trivielle Falbydelser, saa vil man dog let forstaa, at den er af stor Interesse for det Spørgsmaal, vi her omhandle. Bekendtgørelsen har, sig selv uafvidende, ligefrem en videnskabelig, specielt en kulturhistorisk Betydning. Hvis en Historieforsker om nogle tusinde Aar under Studiet af Danmarks Historie var i Tvivl om, hvilken Stilling Religionen indtog i Samfundet i Aaret 1874, og han da ved et lykkeligt Træf fandt hin „Berlingske Tidende“ af 14de September, saa vilde han straks være paa det Rene med hele Situationen. Han vilde med videnskabelig Stringens og med videnskabelig Ret kunne godtgøre, at Danmark dengang sukkede under Trykket af en bestemt Statsreligion, som der endog blev vaaget saa strængt over, at ikke engang Statens Hær turde rekruteres uden med Personer, der gennem den da brugelige Daab og Konfirmation vare indlemmede i den herskende Kirke. Men han vilde tillige med sit kritiske Blik straks udfinde, at denne Religiøsitet kun var som en overfladisk Fernis, at Staten i Virkeligheden kun tog Hensyn til de positive

Kvalifikationer, men ikke brød sig om Beskaffenheden af sine Rekruters Religiøsitet, naar de blot vare forsynede med det officielle religiøse Stempel. Og han vilde derigennem paa en træffende Maade kunne skildre den religiøse Overgangsperiode, som karakteriseredes ved, at Staten bibeholdt den religiøse Skal, længe efter at Kærnen var forsvunden hos Folkets Flertal, denne Periode, som gik forud for den endelige og fuldstændige Adskillelse mellem Kirke og Stat, der som bekendt fandt Sted i Danmark ligesom i de fleste evropæiske Lande henimod Slutningen af det nittende Aarhundrede. —

Jeg har anført denne Søtøjmesterens Bekendtgørelse og dvælet lidt ved den, fordi den forekommer mig at være betegnende for Situationen, og fordi den i al sin Magerhed dog afgiver en fyldig Illustration til flere af de Paastande, jeg har fremsat og nærmere begrundet i mit omtalte Skrift. Den, der angriber det Bestaaende, har saa sjældent den Tilfredsstillelse at faa en officiel Bekræftelse paa sine Udtalelser, at jeg ikke har kunnet nægte mig den Fornøjelse at tage denne Bekræftelse til Indtægt, skønt den ikke direkte er stilet til mig. Glæden derover er imidlertid blandet, thi Bekendtgørelsen er tillige et Vidnesbyrd om, hvor ringe en Virkning mit polemiske Skyts har havt; det har i ethvert Tilfælde ikke skudt nogen Breche i Marineministeriets sejge Pantserbeklædning. Men ogsaa i dens Egenskab af tavs Protest imod Ophævelsen af Folkekirken maatte jeg medtage Bekendtgørelsen her, hvor jeg ønsker at gennemgaa de betydeligste af de Udtalelser, der i Pressen ere fremkomne imod denne Sag, og undersøge, hvorvidt der er kommet noget Udbytte frem igennem disse Udtalelser. Bekendtgørelsen er jo i visse Maader ogsaa en Udtalelse om Sagen og maatte som karakteristisk medtages, men som et Væsen sui generis kunde den ikke behandles sammen med det øvrige Stof, og som et officielt Aktstykke forekom det mig, at den havde Krav paa den Hæder at blive stillet i Spidsen foran det Øvrige.

Hvad der er fremkommet i Pressen i Form af Anmeldelser eller Udtalelser i Anledning af Forslaget om Folkekirkens Ophævelse, er i det Hele sparsomt. Man vil let indse, at da jeg ikke har skrevet om Folkekirkens Ophævelse for at aflægge en stilistisk Prøve, men for at fremkalde en Drøftelse af Spørgsmaalets Væsenhed, saa kan det ikke have synderlig Interesse, naar Anmeldelserne fornemligt holde sig til Bogens Form, medens blot nogle faa af Pressens Organer have indladt sig paa at belyse selve Sagen.

Denne Tilbageholdenhed med Hensyn til Realiteten synes ved første Øjekast ikke at varsle godt for Sagens Fremme. Naar et Spørgsmaal af saa indgribende Betydning for Samfundet er bleven bragt frem i en Form, som efter Vidnesbyrd af Venner og Modstandere baade er sømmelig og forstaaelig, saa at det uden Overdrivelse kan siges at henvende sig til hele den oplyste Del af Folket, saa kunde man have ventet en livligere Drøftelse deraf, og man kunde fristes til at udlægge Tavsheden som Mangel paa Interesse. Jeg tror dog ikke, at dette er Tilfældet. Gejstlighedens enstemmige Tavshed f. Eks. er selvfølgelig ikke Mangel paa Interesse, den er meget mere af den Art, hvorom Oehlenschläger siger: „Din Tavshed skriger mer end Fenris Hyl“. Og noget lignende gælder ogsaa om den Tilbageholdenhed, der er vist fra andre Sider, hvorfra man kunde have ventet, at Spørgsmaalet vilde være bleven taget op. Grundene til Tilbageholdenheden ere naturligvis yderst forskellige, men i det Hele kunne de vel føres tilbage til det af Folkekirken frembragte moralske Aag. Alt tyder imidlertid paa, at dette Aag er stærkt i Færd med at brydes isønder. Det knager og brager deri ligesom i Søens Isdække, naar de fængslede Vandmasser ved Foraarets Nærmelse begynde at sætte sig i Bevægelse for at sprænge deres Lænker. Frihedens Venner kunne derfor med Fortrøstning se Fremtiden imøde og haabe, at det forstenende og golde

Isdække, hvorunder Statskirken i Aarhundreder, navnlig gennem Skolerne, har holdt Hovedmassen af Folket nede paa et aandeligt Lavmaal af Dannelse, at det snart vil løsnes og skørnes saa meget, at den første raske Foraarsstorm vil feje det bort for bestandig.

Blandt den Del af Pressen, som uden at være særlig religiøs, dog kun modstræbende har villet indlade sig paa Spørgsmaalet om Folkekirkens Ophævelse, indtager „*Dagbladet*“ en fremragende Plads. Jeg skal derfor blandt denne Gruppe af Modstandere fortrinsvis beskæftige mig med dets Udtalelser, saameget mere, som de ere forholdsvis udførlige og tillige maa antages at deles af et betydeligt og i social Henseende indflydelsesrigt Publikum, hvis Livsanskuelse i det Hele taget ellers maatte synes at stemme det gunstigt for Sagen, og med hvem en Diskussion derfor kan ventes at ville bringe et virkeligt Udbytte.

„Dagbladet“s Standpunkt er ikke saa enkelt, at det kan betegnes med faa Ord, og det vil derfor være nødvendigt at tage det stykkevis for. I en vis Henseende er „Dagbladet“ saaledes en bestemt Forkæmper for Adskillelsen af Kirke og Stat. I sin Anmeldelse (15de Juli d. A.) udtaler det uforbeholdent: „*Vor Tid maa arbejde for en Overgang til den frie Kirke i den frie Stat*“; „Spørgsmaalet kan ikke skydes tilside, saa at man lader, som om det slet ikke var fremme“; „Kristendommen, der begyndte som Frimenighed, arbejder sig aabenbart atter hen mod sin første Samfundsskikkelse.“ Det turde være tvivlsomt, om dette Sidste vil blive Tilfældet; det kunde vel være, at det fra sine kirkelige Lænker befriede Samfund vil arbejde sig hen til noget ganske andet end til en Genoprettelse af de første kristelige Tiders Tilstand, men derom er det ikke værdt for Øjeblikket at strides. Hovedsagen er at enes om det Væsentlige: at afryste den middelalderlige Rest af den officielle Kirke, der hviler

over Land og Folk som en tung Mare, og hindrer dem i at trække Vejret frit.

Det er imidlertid ikke med Glæde, at „Dagbladet“ slutter sig til de reformatoriske Bestræbelser, der ville frigøre Stat og Kirke fra deres gensidige usunde Favntag. „Man kan beklage,“ siger det, „at den statskirkelige Ensformigheds Idyl er i Færd med at svinde, at Jernveje og Telegrafer have rykket Landene nærmere til hinanden og blandet de forskellige religiøse Bekendelser, saa Rom nu er ligesaa ivrig for at gøre Propaganda i Protestantismens Hovedlande, som Protestantismen efter i Rom at vinde Tilhængere for Reformationens store Grundsætninger, — man kan beklage en saadan Tingenes Tilstand, men man maa ikke lukke Øjnene for den.“ Der ligger heri tydeligt nok udtalt et Ønske om, at vi kunde vedblive at leve i Ro og Fred med den glade Bevidsthed, at de af Staten eksaminerede og beskikkede Gejstlige ex officio sørgede for vort sjælelige Vel, saalænge vi som gode Borgere lode os døbe og konfirmere og begrave efter det officielle Ritual. Det er underligt at læse dette i „Dagbladet“, som for ikke lang Tid siden ansaas for meget radikalt; men Tidernes Omskiften er jo skæbnesvanger for os Alle: „Dagbladet“ har været den almindelige menneskelige Regel underkastet at blive konservativ med Aarene. Desto større Betydning og Vægt har imidlertid dets Alliance. En Modstander, der aabent erkender, at det ikke nytter at modsætte sig en Sag, fordi Tidsaanden vil have den frem, en saadan Modstander er en dobbelt Allieret. Selve dens Modstræben er et glædeligt Tegn paa, at Sagen i sig selv er sund og at Sejren er vis. Og jeg kan heller ikke tro andet, end at „Dagbladet“ og det Publikum, det nærmest repræsenterer, den velhavende og dannede Middelklasse af Borgerstanden og Landejendomsbesidderne, ved at gøre sig mere fortrolig med Spørgsmaalet vil komme til at se paa det med venskabeligere Øjne. Thi Frihed paa det kirkelige og reli-

giøse Gebet er et saa nødvendigt Supplement til vor borgerlige og politiske Frihed, at man, naar man holder fast paa denne sidste, som „Dagbladet“ formentlig bestandig vil, næsten uundgaaeligt synes at maatte medtage den første, saasnart Tiden er moden til at modtage den.

Tiden er imidlertid efter „Dagbladet“s Mening ikke moden, og her fremtræder da en bestemt Meningsforskel. „Dagbladet“ vil gaa langsomt tilværks: „Allevegne, hvor det liberale Parti helt udfolder sin Fane, findes Kirkens Adskillelse fra Staten indskreven mellem de Maal, hvorfor der kæmpes. Nogle Steder banes der Vej for Adskillelsen ved læmpelige Overgange, men andre Steder lyder Parolen: Alt eller Intet! Imorgen eller aldrig! For en sund og ædruelig Betragtning bliver det let klart, at dette Spørgsmaal er saa dybt indgribende, at det ikke kan løses i en Haandevending og mindst af alt er tjent med en Løsning som den gordiske Knudes.“ Derfor skal man begynde smaat og først fjærne Udenværkerne: „Der er to meget nær liggende Maal, som der kunde arbejdes for; lad os blot nævne borgerlige Vielser og borgerlige Begravelser. Lad alle Ægteskaber, da de jo have en borgerlig Side, blive afsluttede for den borgerlige Øvrighed, saa kunne jo de, der tillægge Kirkens Indvielse nogen Betydning, straks efter tage til Kirken og faa deres Ægteskab velsignet der. Lad dem, der ønske dette, lettere end nu kunne slippe for kirkelige Begravelser; lad dem, der ikke have havt og ikke have villet have noget med Kirken at gøre, jordes saaledes, at Venner tale ved deres Grav og ikke kristne Præster. Den borgerlige Frihed kræver, at Religionen ikke paatvinges Nogen, og Kristendommens Højhed fordrer, at dens Tjenere ikke misbruges. Baade Kristne og Ikke-Kristne maa kunne mødes i alvorligt Arbejde for at værge Samvittighedsfriheden paa alle Punkter og at holde Religionen fri for at blive dragen ned i Støvet. Er man først enig om at arbejde paa det, vil, om kortere eller længere Tid,

den Knude løses, som det vilde være ubesindigt nu at overhugge."

Denne Gaaen paa Akkord med en social Reform, som man selv erkender for nødvendig, er aabenbart et uholdbart Standpunkt. Det kan naturligvis aldrig skade at indføre borgerlig Vielse og borgerlig Begravelse, men det fører heller ikke Hovedspørgsmaalet et eneste Skridt videre. Borgerlig Vielse er jo desuden forlængst tilladt, men bliver kun sparsomt benyttet, navnlig fordi Folkekirkens Medlemmer forinden maa udtræde af denne, hvorved de udsætte sig for at stilles i Gabestokken som Undtagelser fra Landets Skik og Brug; blev den paabudt som lovmæssig, saaledes som i Preussen, vilde man naturligvis snart vænne sig dertil, men den kirkelige Vielse vilde vedblive at være et af den almindelige Mening paatvunget Tillæg til den borgerlige. Og den borgerlige Begravelse, som for Tiden af Lovgivningen stilles i Klasse med og skal foretages med samme Ceremonier som den henrettede Forbryders, ogsaa den vilde jo aldrig kunne blive almindelig, medmindre det blev almindeligt, at Folk traadte ud af Folkekirken, og det er jo netop det, de ikke gør, saalænge Folkekirken bestaar. Man kan overhovedet gøre alle de Eksperimenter, man vil, med at lette Folk Udgangen fra Folkekirken: *saalænge Staten anerkender en enkelt Kirke som den officielle, saalænge vil ogsaa det usunde sociale Aag vedblive at eksistere, som bestaar deri, at Opinionen ikke anerkender andre for normale Statsborgere end dem, der høre til den officielle Kirke.*

Jo nøjere man overvejer den Række Bemærkninger, hvoraf „Dagbladet"s Anmeldelse bestaar, desto mere iøjnefaldende bliver det, hvor uklar den Tankegang er, som danner Grundlaget for Bladets Standpunkt eller rettere for Bladets Ulyst til en hurtig Løsning af det uundgaaelige Spørgsmaal. Det vil forsøge paa at stille Frihedens Venner tiltaals ved at tilkaste dem et Par smaa Brokker i Form af borgerlig Vielse og en lempe-

ligere Begravelse, og udtaler i samme Aandedræt de ægte Frihedsprinciper med de Ord: „*Den borgerlige Frihed kræver, at Religionen ikke paatvinges Nogen, og Kristendommens Højhed fordrer, at dens Tjenere ikke misbruges.*" Herom kunde vi snart blive enige, men det synes desværre ikke at være Alvor med disse Ord for „Dagbladet"s Vedkommende. Thi hvad den borgerlige Frihed da først og fremmest maatte kræve, det var Indførelsen af en udelukkende borgerlig Indregistrering af alle nyfødte Børn; saalænge der bestaar en officiel Kirke, saalænge paatvinges dennes Religion daglig Massen af Folket, som ufrivilligt er optaget deri. Og saalænge der bestaar en officiel Kirke, saalænge nedværdiges Kristendommens Højhed og dens Tjenere misbruges daglig til at udføre Religionens højtidelige Handlinger for Folk, som baade i deres Hjærte og aabenlyst drive Spot med dem og betragte dem som forældede Løjer. Derom synes det ikke, at man for Alvor kan være uenig. Og Konsekvensen deraf maa dog for Enhver, der anerkender disse Frihedsprinciper, være den, hurtigst mulig at faa en Ende paa denne forargelige Tingenes Tilstand ved at adskille Kirken fra Staten og ikke spilde Tid og Kræfter paa Smaaforbedringer, der dog aldrig kunne rette det i sig selv Uforbederlige.

Dog, der invendes, at Spørgsmaalet er saa dybt indgribende, at det for en sund og ædruelig Betragtning snart viser sig ikke at kunne løses i en Haandevending. For det Første er det næppe rigtigt at kalde det en Haandevending, thi det er femogtyve Aar siden Grundloven nominelt indførte Religionsfrihed, og om den end ikke gennemførte denne, saa gennemførtes Frihedsprinciperne dog paa saa mange andre Omraader, at Folket i det Hele taget næppe vilde blive overrasket af at se dem gennemførte ogsaa paa Kirkens Enemærker. Og Enhver véd ogsaa, at der er foregaaet ganske betydelige Forandringer indenfor disse Enemærker i det forløbne Tids-

rum. Dette gælder baade for Menighedernes Vedkommende, i det sociale Samkvem mellem de fremmeligere og mere dannede Menighedslemmer, hvor mangt og meget, som man tidligere ikke turde berøre uden at udsætte sig for at blive henregnet til slet Selskab, nu frit og utvungent bliver drøftet. Og for Præsternes Vedkommende er der nylig fremkommet et offenligt Vidnesbyrd om Forandringen i et Skrift af Kofoed-Hansen om Præstens Stilling og Uddannelse. Med en Cyniskhed, som man undrer sig over, at en Præst ikke er klog nok til at lægge Skjul paa, udtaler Forfatteren heri sin Bekymring for, at der snart vil blive Mangel paa Sjælesørgere, fordi der er Udsigt til, at Præsteembedernes Maksimum vil blive nedsat fra deres nuværende efter vore Forhold enorme Størrelse til en Bagatel af 2400 Rdl. „Saalænge imidlertid Præsternes Stilling og Vilkaar," skriver Hr. Kofoed-Hansen, „vare som hidtil, kunde Udsigterne friste og foranledige den Unge til at ofre sig for gejstlig Virksomhed eller tilskynde hans Forældre til at opfordre og lede ham dertil, men som Stillingen og Vilkaarene nu begynde at udvikle sig og true med at blive, ville næppe Mange føle sig foranledigede eller fristede, saa at den Tid kan komme, da der vil blive Trang og Mangel paa Præster." Det forekommer mig, at den Tingenes Tilstand, som herved karakteriseres, dog maa kaldes en ganske læmpelig Overgang fra den tidligere rigoristiske Tid med dens loyale Menighedsmedlemmer og dens paa Piedestaler staaende Gejstlighed til en fuldstændig Opløsning af Baandet mellem disse nu ganske usammenhængende Elementer. Men selv om denne Overgangsperiode ikke havde eksisteret, selv om det virkelig var i en Haandevending, uforberedt, at man vilde give Samfundet her i Landet et Stød fremefter ved at foretage den Adskillelse mellem Kirke og Stat, som man er enig om engang maa foretages, saa maa man dog, naar Ens Ord skal have Vægt, angive bestemte Grunde for sin Mening og ikke

nøjes med ganske i Almindelighed at sige, at „ethvert fornuftigt Menneske kan indse“, at det ikke gaar an.

Og endvidere „Dagbladet“s Tale om, at „Spørgsmaalet mindst af Alt er tjent med en Løsning som den gordiske Knudes“, at „om kortere eller længere Tid vil den Knude løses, som det vilde være ubesindigt nu at overhugge,“ hvad betyder den egenlig? Gives der nogen anden Maade end Alexanders til at løse saadanne Spørgsmaal, hvis Natur er at være et aldeles bestemt Enten-Eller? En Knude betyder en Sammenbinding af to forskellige Stykker, her af Stat og Kirke. Ethvert Forsøg, man nu vil gøre paa at løse Knuden ved at indføre borgerlig Vielse o. desl., vil man snart se vil være frugtesløst, thi saalænge den officielle Kirke bestaar, som Staten understøtter, saalænge eksisterer Knuden. Man kan løsne den, saa at den ikke strammer saa haardt, men man kan aldrig løse den ved en saadan Fremgangsmaade. Knuden vil vedblive at være til, indtil man vedtager den Bestemmelse: nu adskiller vi Kirken fra Staten; men denne Løsning, den eneste mulige, er netop efter „Dagbladet“s eget Udtryk at overhugge Knuden. Og selv om man venter nok saa meget „en kortere eller længere Tid“, saa vil man dog aldrig rykke Løsningen nærmere paa Livet end man er den nu. Man kan tænke sig Trangen til en Løsning betydelig større og navnlig langt mere intensiv end den er nu, men man vil aldrig kunne borteskamotere Sagens Kærne paa nogensomhelst underfundig eller umærkelig Maade, man kan kun blive af med den ved en bestemt aktiv Handling, ved en bevidst Bortfjærnelse, altsaa ved at overhugge Knuden. Jeg har i min Bog fremsat det Tankeeksperiment, at Folkekirkens Menigheder her i Landet svandt bort derved, at Medlemmerne meldte sig ind i andre Trossamfund eller simpelthen meldte sig ud af Folkekirken, saa at Statsgejstligheden stod alene tilbage i de tomme Kirker. Men selv i saadant et Tilfælde vilde Knuden ikke løses af sig

selv; der er Intet til Hinder for at tænke sig det folkekirkelige Liv fortsat ganske uforandret med alle dets Former, selv naar Menighederne vare indskrænkede til Præst, Klokker og Organist, og det vilde jo med absolut Nødvendighed vedblive at fortsætte sin Eksistens lige indtil Folkekirken blev ophævet ved en bestemt Viljesakt af Folkets Repræsentanter, altsaa lige indtil Knuden blev overhugget. Snarere maatte man tro, at Folkekirken vilde svinde bort mellem Hænderne paa Folk, naar Hr. Kofoed-Hansens mørke Anelser gik i Opfyldelse, altsaa naar Præstekaldene efterhaanden kom til at staa ledige, fordi Ingen mere følte noget indre Kald til en gejstlig Virksomhed, der blev lønnet saa miserabelt. Men ikke engang da kunde der komme en Ende paa det Miserable uden ved en lovmæssig Ihjelslaaen af den faktisk afdøde Folkekirke; det kunde blive en tvingende Nødvendighed at gøre det, fordi ellers Alt vilde gaa forkert, men Knuden maatte dog overhugges. Og selv om man tænkte sig ligesom i Eventyret, at hele Landet faldt i en fortryllet Søvn, som varede i hundrede Aar, og at det ved sin Opvaagnen fandt den øvrige civiliserede Verden længst ude over alt hvad der hedder officiel Kirke og Gejstlighed, selv da maatte man, naar man vilde staa paa lovlig Grund, begynde med det Uundgaaelige, med at overhugge Knuden.

Man kan gøre sig Forholdet yderligere klart ved at se hen til det absolute Kongedømme. Ligesom Folket er trælbundet under dette, selv om det er saa mildt, at Ingen mærker det, saaledes er Folket ogsaa trælbundet under en officiel Kirke, selv om dens Baand ikke strammer Nogensomhelst. Og naar et Folk er blevet sig selv saa bevidst, at det forlanger borgerlig og politisk Selvstyrelse, saa vil det ikke kunne hjælpe noget, at det har en nok saa liberal og human absolut Konge, thi Fordringen om en fri Forfatning lader sig ikke stille tilfreds dermed. Og naar Modstanderne af denne Fordring

vilde sige til Folk: Nu skal I nøjes med en raadgivende Stænderforsamling og med Trykkefrihed, saa kommer den konstitutionelle Konge nok af sig selv, — saa vil dog Ingen for Alvor tage det for gode Varer. Thi en absolut Konge bliver aldrig i Evighed saadan af sig selv, umærkeligt, til en konstitutionel; der maa en meget bestemt afgørende Handling til; Knuden maa overhugges. Og ganske paa samme Maade forholder det sig med den officielle Kirke. Raadgivelse og Trykkefrihed ere meget gode Ting, men højst usikre Goder under en absolut Konge; hvad den ene Konge har givet af højstegen Magtfuldkommenhed, det kan den næste tage tilbage med samme Ret. Og ligeledes er det meget godt, naar en officiel Kirke er liberal og tillader sine Medlemmer al mulig Frihed til at tro hvad de ville og endog til at kritisere selve Kirken, men der er ingen Garanti for, at dette vedbliver at være saaledes. Inden man véd et Ord deraf kan der komme en fanatisk Periode blandt Gejstligheden, og naar Præsterne da finde paa at optræde revsende og rigoristisk ligeoverfor de dertil uvante Menighedslemmer, have disse kun Valget imellem at lade sig kujonere til at blive gode Kristne eller til at træde ud af Folkekirken, og begge Dele ere ubehagelige Alternativer, saalænge Folkekirken og den dermed forbundne bornerede Opinion bestaar. *En varig, garanteret Frihed paa det religiøse Omraade kan derfor aldrig opnaas uden ved at overhugge Knuden, altsaa ved at afskaffe enhver officiel Kirke.* — Det er af største Vigtighed at se „Dagbladet"s Ytringer om den læmpelige Overgang og den gordiske Knude, som man ofte hører fremsatte, i det rette Lys. Saadanne Meninger ere altid farlige, fordi de kun tjene til at tilsløre Spørgsmaalet og til at dysse Folk i Søvn med Hensyn til den virkelige Tingenes Tilstand.

De mere bestemt formulerede Indvendinger, som „Dagbladet" har at gøre, ikke imod selve Adskillelsen,

men mod en for overilet Adskillelse af Kirke og Stat, ere udtrykte i følgende Sætninger: „Det skal tilsyneladende gaa saa let, at man bliver lidt betænkelig derved. — Forfatteren mener, at der, naar Adskillelsen gennemførtes, vilde skabes den herligste Fred; Enhver, der kender til den kristelige og den atheistiske Understrøm, der gaar under den fredelige Samfundsoverflade, vil let se, at Forf. tager fejl, naar han tror, at han er en Nattergal, medens han er en Stormfugl. — Han synes ikke at have nogen Forestilling om Kristendommens Betydning som Livsmagt, og han taler, som om Tilknytning til den eller Løsrivelse fra den var ligesaa let som Iførelse eller Aftagelse af et i Grunden unødvendigt Klædningsstykke. Denne rent udvortes Stilling til Kristendommen misleder ham aldeles. Han tager sikkert fejl, naar han tror, at Størstedelen, ja det aldeles overvejende Flertal af det danske Folk kun finder sig i Kristendommen, skønt det helst vilde være fri for den. Hvis han kendte Landbefolkningen, ja selv den socialdemokratiske Del af Hovedstadens Indbyggere, vilde han se, at det i Virkeligheden er et forsvindende Mindretal, som helt vil være fri for Kristendommen. Hr. Norfelt maa jo vide, hvilken Kamp selv fremmeligere Aander maa gennemkæmpe, forsaavidt de nogensinde dybt og alvorligt have været knyttede til en positiv Religion. Han har den samme Fejl som adskillige moderne Romanforfattere; han overser den ubevidste Kristendoms Magt, og glemmer, at Kristendommen ikke blot har opfyldt Idioter og Hyklere, men ogsaa baaret de ædleste og største Aander i Tiderne. Det er derfor rimeligt, at en almindelig Afstemnings Resultat i høj Grad vilde skuffe ham.“

Jeg maa her først rette en Misforstaaelse, som let kunde komme frem gennem „Dagbladet“s Udtryk. Jeg har aldrig foreslaaet at afskaffe Kristendommen her i Landet, men at afskaffe Kirken som Folkekirke og Gejstligheden som Statsgejstlighed. Selve den evangelisk-

lutherske Kirke vilde blive staaende ganske uanfægtet, selv om mit Forslag gennemførtes imorgen. Jeg har betonet dette tilstrækkelig stærkt i min Bog til ikke at burde blive misforstaaet, men jeg nødes dog til at minde om det her for at holde Sagen paa det rette Standpunkt og for at orientere de Læsere, der ikke ere bekendte med min Bogs Udtryk.

Hvad nu Afstemningen angaar, da ligger der jo ingen Vægt paa den. Skønt jeg er overbevist om, at den vilde falde ud til min Fordel, forudsat at de Stemmende vare sig klart bevidste, hvad det var, de stemte om, saa vilde det dog ikke undre mig, om den gik mig imod, hvis den virkelig blev udført. Det vilde jo næsten være utænkeligt under det eksisterende moralske folkekirkelige Aag, at den store Masse af Befolkningen skulde kunne bringes til virkelig at fatte Betydningen af det stillede Spørgsmaal. Dertil udkrævedes, at de først havde levet en halv Menneskealder udenfor Trykket, og naar det Tidspunkt først var naaet, saa vilde enhver Afstemning være overflødig, thi der vilde ingen Uenighed være om Sagen. Væsenlig set, om end ikke virkelig set, vilde jeg imidlertid faa Ret ved Afstemningen, nemlig naar man ser hen til, at de selvsamme Mennesker, som i deres aandeligt trælbundne Tilstand vilde stemme imod, absolut maa antages at stemme for, saasnart de havde prøvet den virkelige Religionsfrihed. Det vilde gaa dermed, som man nu bagefter kan se det vilde være gaaet i 1848, hvis man havde foranstaltet en Afstemning om en fri Forfatning. Der er næppe Nogen, der vil paastaa, at en almindelig Afstemning dengang vilde have udvist en Majoritet til Fordel for en fri Forfatning og imod det absolute Kongedømme. Bondestanden, Hovedmassen af Folket, var jo næppe begyndt at emanciperes. De Fleste vidste næppe hvad Talen var om; det var en forsvindende Minoritet, som forlangte Friheden paa de Andres Vegne. Men hvis man havde ladet de samme, dengang umyndige Mennesker

stemme derom ti Aar senere, da de alle vidste hvad det gjaldt, saa vilde det have været en forsvindende Minoritet af uforbederlige Reaktionære, som havde stemt imod Friheden. Og den, der i 1848 havde paastaaet, at Størsteparten af Folket ønskede en fri Forfatning, han havde dog i højere Forstand havt Ret, selv om en virkelig Afstemning var gaaet ham imod.

Og hvad den omtalte Fred angaar, da ligger der jo heller ingen Vægt paa den. Det anfægter slet ikke Spørgsmaalets Kærne, om Adskillelsen fører til Strid eller til Fred. Men jeg maa dog værge mig imod den Paastand, at jeg skulde have skildret en saa herlig Fred, som „Dagbladet“ antyder, eller at jeg skulde være optraadt forsætligt som Nattergal. Jeg har blot fremhævet, at en virkelig gennemført Religionsfrihed frembringer Tolerance, forudsat at den er grundet paa en sand Dannelse, og jeg tror, at Erfaringen vil bekræfte dette. Men at Løsningen af kirkelige Baand skulde tilbageføre den fredelige Ensformighedens Idyl, som „Dagbladet“ beklager er i Færd med at forsvinde, det haaber jeg Ingen har mig mistænkt for at tro. Jeg bekender mig aabenhjærtigt til den Anskuelse, at der Intet er usundere for et Folk end den stillestaaende Dvaletilstand, som netop fremkaldes ved alt hvad der hedder et officielt Regimente, og det gælder baade paa det politiske og det religiøse Omraade. Den trygge Søvn, som Størsteparten af det danske Folk har sovet under de absolute Kongers faderlige Regering, kunde være fredelig og behagelig nok for Borgerne, da de engang vare vante dertil, men den var som enhver Stilstand en Tilbagegang. Og Søvnen er nu vel afbrudt paa det politiske Gebet, men den fortsættes uforstyrret paa det religiøse Omraade for Størsteparten af Folkets Vedkommende, og denne aandelige Søvn vil vedblive, saalænge Folkekirken bestaar, saalænge der officielt bliver sørget for Borgernes religiøse Tarv. Erik Bøgh har engang karakteriseret denne Tilstand saaledes:

Skikkeligheden er deres Religion; forøvrigt bekende de sig til Statskirken og overlade Dogmatiken til Sognepræsten, — og denne Tilstand finder endnu Sted hos Størsteparten af Landets Borgere, medens det fremmeligere Mindretal dels er bevidst troende, dels bevidst fritænkerisk. Og saalænge der bestaar en officiel Kirke, saalænge vil derfor ogsaa det kunne ske, som „Dagbladet“ ikke tror, at Tilknytning til den eller Løsrivelse fra den er ligesaa let (for den i religiøs Henseende skikkelige eller indifferente Størstepart) som Iførelse eller Aftagelse af et Klædningsstykke. Blev der f. Eks. oktroyeret en ny Statskirke med ganske nye Dogmer, ligegyldigt hvilke, saa vilde Folk fremdeles være skikkelige, bekende sig til Statskirken og overlade Dogmatiken til deres Sognepræst, forudsat da at ingen fanatiske Præster opfordrede dem til Modstand. Enhver saakaldet Religionsforandring er jo foregaaet paa den Maade, at nogle Enkelte have fundet det rigtigt eller klogt at skifte Tro, og Resten er da fulgt efter ligesom en Flok Faar følger deres Anfører. Men havde Folket først prøvet, hvad det var at have virkelig Religionsfrihed, saa vilde saadanne Eksperimenter, ved Lovbestemmelser at omskabe et helt Folk fra katolsk til protestantisk eller omvendt, for bestandig være skrinlagte.

Ligger der nu ingen Vægt paa Afstemningen og paa Freden, saa ligger der desmere paa „Dagbladet“s Ytringer om „Kristendommens Betydning som Livsmagt“, om „den ubevidste Kristendoms Magt“, om Kristendommen som „Bærer af de ædleste Aander“ o. s. fr. Man véd, at disse og lignende Sætninger ere yderst kurante og tages for gode Varer selv blandt Folk, der ikke saa let burde lade sig bedrage af Skinnet.

Der har været en Tid i ethvert kristeligt Folks Historie, hvor Kristendommen var en Livsmagt i den Forstand, at den var en civiliserende Magt, at den bibragte det raa og udannede Hedningefolk forholdsvis humanere

Sæder og Skikke. Denne Civilisation var saa meget mere iøjnefaldende, som den i Reglen foregik i udvortes Henseende temmelig hurtigt; Omvendelsen skete en bloc ved Hjælp af Krigshære; de ti Bud bleve indførte og overholdte ved Hjælp af Soldater, saalænge indtil Folket havde vænnet sig til at lade være at slaa hverandre ihjel for et godt Ord eller at begære deres Næstes Hustru, Okse o. s. v. Det var selvfølgelig ikke Overbevisning om de kristelige Dogmers Rigtighed, der bevirkede Omvendelsen, men den haandgribelige Kendsgerning, at de nye Guder vare stærkere end de gamle og at man maatte bøje sig for Magten. Men under Beskyttelse af denne „Livsmagt“ kunde den ubevidste Kristendom, det vil sige den ædlere Moral og den humanere Tænkemaade, som laa til Grund for Kristendommen, uhindret faa Lov til at bearbejde Gemytterne og derved forberede Vejen for en kommende Oplysning og Dannelse. Denne Art fysiske Livsmagt er der jo imidlertid ikke Tale om nutildags. Naar et kristent Folk undertvinger et hedensk, naar Englænderne f. Eks. undertvinge Ashanteerne, saa raadspørger man ikke Kristendommen, men Humaniteten, og denne fordrer først og fremmest, at man respekterer de Overvundnes Guder og deres Religion, og den overlegne Nutidsdannelse ytrer sig altsaa ogsaa her som Respekt for Andres personlige Overbevisning. Af hvad Beskaffenhed Kristendommens Livsmagt iøvrigt er, naar den ikke som i gamle Dage støttes af en Hær, eller naar den ikke som i de moderne Samfund holdes oppe af Staten, ser man bedst af den tragikomiske Virksomhed, der udfoldes af det moderne Missionsvæsen. Med et umaadeligt Apparat og store Pengekræfter udretter det ikke andet end hist og her blandt de talløse Hedningefolk at overtale nogle enkelte Stakler til at lade sig døbe. Dette indberettes da som en stor Sejr og som Bevis paa Ordets Magt selv blandt Hedningerne, medens det i ni af ti Tilfælde er Forhaabninger om at tjene Noget, der

bevirker Omvendelsen, og i intet Tilfælde har vedkommende Proselyt tilnærmelsesvis noget Begreb om, hvad det er der foregaar. I Stedet for at gaa den eneste fornuftige Vej: at oprette Skoler, hvor man bibragte de Vildes Børn Nutidens positive Kundskaber og derved gjorde dem til civiliserede Mennesker, vælger man den bagvendte Vej at fratage dem deres gamle Tro og bibringe dem de kristelige Dogmer, som for dem fuldstændigt svæve i Luften; man berøver dem deres Fodfæste her i Livet og giver dem til Gengæld en usikker Anvisning paa Erstatning i det andet Liv. Følgen er, at de stakkels Vilde, der ikke mere have Noget at staa imod med, blive et let Bytte for de Laster, som ufravigeligt fungerer som den evropæiske Civilisations Fortropper. At Kristendommen i denne sin missionerende Form er en Slags Livsmagt, vil Ingen nægte, men det er ingen levendegørende Magt; den medfører aandelig og legemlig Tilintetgørelse for de Folkeslag, hvor den sætter sig fast uden at have tilstrækkelig fysisk Rygstød til at gøre sin Autoritet gældende.

I de moderne civiliserede Samfund er Forholdet jo imidlertid et helt andet. Det Sande og Sunde i Kristendommen, den kristelige Morals almengyldige og uforgængelige Principer, er jo forlængst bearbejdet af disse Nationers Lovgivning og er engang for alle optaget i deres sædelige Bevidsthed. Denne „ubevidste Kristendom“ er bleven Menneskehedens Eje og kan ikke berøves den, selv om den kristne Religion blev udryddet af Verden. Men dette ligger deri, at denne saakaldte kristelige Aand ikke har noget med det specifikt Kristelige, med de kristelige Dogmer, at bestille. Det er det almindelige Humane, det evigtgyldige Menneskelige, der er blevet optaget i sin Tid af den store Reformator, og som Menneskeheden har genkendt som sit eget og derfor vil holde fast paa, naar man længst har sluppet de oprindeligt dertil knyttede og dermed usammenhængende Dogmer.

Navnet forvirrer imidlertid dem, der ikke se tilbunds i Tingen, og det vilde derfor være godt, om man kunde blive fri for den uklare Benævnelse. Men „Dagbladet“ er næppe uklar i denne Sag; det taler jo med utvetydig Erfaring om den Kamp, som selv fremmeligere Aander maa gennemkæmpe for at arbejde sig ud af den positive Religion, hvortil de ved Vanens Magt have været knyttede fra spæde Børn af. Desto utilgiveligere er det derfor, naar det fremsætter saadanne Bevisgrunde, som det véd maa forvirre de Umyndige, og som det véd slet ikke vedkomme Sagen. Thi Forlangendet om Adskillelse af Kirke og Stat anfægter jo ikke i fjærneste Maade „den ubevidste Kristendom“, som vedbliver at udøve sin Magt gennem hele den moderne Dannelse og Opdragelse.

Og paa lignende Maade forholder det sig med den Sætning, at Kristendommen ikke blot har opfyldt Idioter og Hyklere, men ogsaa har baaret de ædleste og største Aander i Tiderne. Det er aldrig faldet mig ind at benægte dette, og det vedkommer jo slet ikke Sagen. Det er en smuk Talemaade, som ingen Gavn gør og kun tjener til at tilsløre den egenlige Indvending. Men det er iøvrigt ogsaa en hul og ensidig Sætning, naar den er formuleret saaledes, at den antyder det som et Særkende for *Kristendommen* at kunne begejstre Menneskene, og den bliver derved fuldkommen falsk. Thi det gælder ikke blot om Kristendommen og ikke blot om enhver Religion, men næsten om enhver Ide, som der er lidt Flugt i. Det er nemlig ikke den paagældende Ides absolute Sandhed, der betinger det Ædle og Store i Menneskesjælen, men Styrken af den Begejstring, hvormed man omfatter den, og hvormed man helliger sit Liv til den. Ædle og store Aander, virkelige Martyrer, naar det skulde gælde deres Livs Ide, finder man derfor lige saavel indenfor Fritænkernes og Videnskabmændenes som indenfor Kristendommens og de andre positive Religioners Omraade. Det gaar med denne Sætning om Kristen-

dommen som Bærer af de ædle Aander ligesom med den foregaaende om den ubevidste Kristendom, at man tillægger Kristendommen langt mere end der tilkommer den, og heri ligger det, at disse Sætninger blive tendentiøse Urigtigheder.

I det Hele taget vedkommer det slet ikke Spørgsmaalet om Adskillelsen af Kirke og Stat, om Kristendommen er en Livsmagt for den enkelte Troende. Det vil jo efter Alles Vidnesbyrd altid være et ringe Mindretal, som virkelig er troende, og da den kristne Kirke vil vedblive at bestaa *fuldstændig* uforandret efter Ophævelsen af Folkekirken, kun at den ikke længere understøttes af Staten, saa er det aabenbart, at Kristendommens Betydning som Livsmagt i denne Henseende paa ingen Maade svækkes ved Forandringen. For de Indifferente og Vantro er Kristendommens Lære heller ikke nu nogen Livsmagt; de nøjes med „den ubevidste Kristendoms“ Indflydelse. Men iøvrigt er det øjensynligt, at de ville have samme Adgang til at paavirkes af Livsmagten, ogsaa naar Folkekirken blev ophævet, da de ville være omgivne af kristne Præster og Menigheder paa alle Sider ganske som nu. At Kristendommen nu er officiel, kan dog vel næppe gøre dens Evne til at være en levendegørende Livsmagt mere intensiv for denne Klasse af Befolkningen.

Men der er ét Sted, hvor den dogmatiske Kristendom ogsaa i det moderne Samfund er en virkelig Livsmagt, og det for hele Folkets Masse og i en anderledes skæbnesvanger Betydning end hvor Talen er om de enkelte Troende. Det er i Almueskolerne. Vi komme her til Kærnen af „Dagbladet“s Indvending. Skal Ytringen om Kristendommen som Livsmagt have Noget at betyde, maa det være paa Skolernes Omraade, thi dette er det eneste Punkt, hvor Adskillelsen af Kirke og Stat virkelig vil berøre den kristne Kirkes Virksomhed og gøre Afbræk i dens Betydning som Livsmagt. For ret at for-

staa, hvad Talen her er om, vil det være rigtigere at opgive det højtidelige Sprog „Betydning som Livsmagt“ og udtrykke sig paa simpelt, ligefremt Dansk. Spørgsmaalet bliver da dette: Er det sundt og godt for et Folk, at den ene Slægt efter den anden fra Barnsben af *saagodtsom udelukkende* uddannes ved Hjælp af en positiv Religions Læresætninger, som staa i bestemt Modstrid med Alt, hvad Børnene ellers lære i Skolen og med hvad de lære senere i Livet, og som enhver „fremmeligere Aand“ snarest mulig maa arbejde sig ud af for at blive til et helt og sandt Menneske? Er der sund Sans og Mening i, at Størsteparten af Folket, for hvem den officielle Kirkes *Dogmer* ingen virkelig Betydning have, finder sig i, at deres Børns væsenligste aandelige Føde bestaar netop i disse Dogmer? Nej og atter Nej! Tænk ret over, hvor forfærdeligt et Aag den officielle Kirke gennem den officielle Religionsundervisning lægger over Hovedmassen af Folket! Tænk paa, hvormegen virkelig Kundskab der kunde erhverves i den Tid, som nu i Almueskolerne anvendes til en gold og aandløs Indbanken af Katekismus og Lærebog! Husk paa, at en fremmelig Dreng kan i en lærd Skole undertiden tage Artium i sit sekstende Aar, og sammenlign hermed, hvad en Dreng bringes til at lære i en Almueskole til sit fjortende Aar! Hvad er Grunden til den uhyre Forskel, der vitterligt er mellem den aandelige Modenhed hos en Elev i en lærd Skole og en jævnaldrende Elev i en Almueskole? Væsenligt den, at hos den første anvendes Tiden paa en forholdsvis fornuftig Maade, hos den sidste saagodtsom udelukkende til Religionsundervisning. Det har naturligvis meget at sige, at Almueskolen har for faa Lærere, saa at disse ikke tilstrækkeligt kunne beskæftige sig med de enkelte Børn, men det er Uligheder, som kunne rettes og som snarest mulig bør rettes; Hovedsagen er og bliver dog, at gøre Almueskolerne fra en blot og bar Konfirmandforberedelse til virkelige Skoler for Livet.

Og ved alt dette maa man bestandig huske paa, at Fordringen om Ophævelsen af Folkekirken ikke i fjærneste Maade er noget Angreb paa selve Kristendommen. Dette maa atter og atter fremhæves, fordi Sagens Modstandere saa gærne ville give det Udseende deraf. Enhver kristelig Familie her i Landet vil vedblivende kunne lade sine Børn undervise saa meget den har Lyst i den kristelige Lære. Man kan ikke engang tvivle om, at den kristelige Undervisning vil faa langt større Værdi for Børnene, naar den bibringes gennem Præsten og først begynder i en senere Alder; Børnene ville da gennem den forbedrede Skoleundervisuing have naaet saa megen aandelig Modenhed, at det dog ikke bliver rent mekanisk, som Trylleformularer, at de lære at fremplapre de kristelige Dogmer.

Saaledes forholder det sig altsaa, naar man ret ser til, med „Kristendommens Betydning som Livsmagt". Naar Alt kommer til Alt, tror jeg derfor, at det nærmest er „Dagbladet", som ikke har nogen rigtig Forestilling om denne Livsmagts Betydning. Eller vilde dets Redaktør maaske selv være glad ved at se sine Børns væsenligste aandelige Føde være Bibelhistorie og Katekismus? Og hvis han ikke vilde det, hvorfor da lægge en saa stor Betydning i denne Livsmagt, naar Talen er om andre Folks, om Bøndernes og Almuens Børn? Jeg véd vel, at der gives Mange, som for deres eget Vedkommende ingen Respekt have for Religionen, men som holde fast paa den, navnlig paa dens officielle Form, fordi de anse den for et nyttigt Middel til at forhindre demokratiske Anskuelser fra at udbrede sig blandt Folket. Dette Parti forbeholder sig selv det fremmeligere Standpunkt, at arbejde sig ud af den positive Religions Dogmer, medens de af alle Kræfter holde paa den Tingenes Tilstand, som tvinger Hovedmassen af Folket til at give Afkald paa en frugtbar elementær Undervisning i den bedste Tid af deres Læreaar. Men jeg antager ikke, at „Dagbladet" og det

Publikum, det repræsenterer, for Alvor vil slutte sig til dette Parti. Jeg kan ikke tro andet, end at dets fremmeligere Standpunkt ogsaa vil have ført det til en saadan Humanitet, at det vil støtte ethvert Forsøg paa at gøre hele Folkets Masse saavidt mulig delagtig i Dannelsens Goder, og det første uundgaaelige Skridt hertil er at ophæve Folkekirken.

I ethvert Tilfælde vil Folkets Flertal, Bondestanden, ved Siden af hvilken de andre Samfundsklasser ere forsvindende Smaahobe, næppe kunne være i Tvivl om Sagen, naar det først faar besindet sig paa den. Bondestanden vil se, at Spørgsmaalet om Ophævelsen af Folkekirken hænger nøje sammen med hele den berettigede Fordring om en tidssvarende Undervisning i Landsbyskolerne; den vil faa Øjnene op for, at Valget mellem at beholde en officiel Kirke eller at afskaffe den fra denne Side set er ensbetydende med Valget mellem Fremskridt og Stillestaaen. Uden Ophævelse af Folkekirken kan der ikke iværksættes nogen grundig Forbedring af Landets Skolevæsen, og uden en grundig Forbedring af dette vil den Emancipation af Bondestanden, som der saa længe har været arbejdet paa, aldrig blive til en levende Virkelighed. Thi et Folks Fremgang er betinget af dets Delagtiggørelse i den almindelige menneskelige, levende og frugtbargørende Dannelse og ikke af den Færdighed, hvormed det kan fremsige de gennem Aarhundreder ubevægelige og stillestaaende religiøse Dogmer.

Hvad nu de egenlig kirkelige Organer og overhovedet *den religiøse Del af Pressen* angaar, da er det aabenbart, at den har manglet enten Evne eller Vilje til at sætte sig ind i Tankegangen i min Bog. Udtalelserne fra denne Side have gennemgaaende stillet sig i Opposition til en tidssvarende Løsning af Spørgsmaalet om Kirke og Stat. Der indrømmes vel, at der er Mangler ved den nuværende Ordning, men om nogen rationel Adskillelse af det

Kirkelige og det Borgerlige vil man ikke høre tale. Uenigheden er altsaa straks iøjnefaldende som principiel, og der er ikke videre derved at gøre. Hvad der er fremført som tilsyneladende grundede Indvendinger mod Fremskridtspartiets Fordringer, har efter min Formening allerede paa Forhaand fundet sin Besvarelse i mit Skrift, og det vil derfor være ørkesløst Arbejde her at genoptage det. Der er vel fremkommen Indvendinger, som jeg ikke har besvaret, men Grunden har da været den, at Muligheden af, at saadanne Indvendinger for Alvor kunde komme til Orde, ikke et Øjeblik var falden mig ind. Hertil regner jeg f. Eks. en Udtalelse af en Landsbypræst (Dagstelegrafen, 2den November 1874) om Religionsundervisningens Overdragelse til Præsterne, hvilket jo vilde være en nødvendig Følge af dens Borttagelse fra Skolerne, at sige naar den overhovedet skulde fortsættes. Den stakkels Mand er bleven saa angst ved den Tanke at skulle bebyrdes med to Timers ugentlig Undervisning i Religion, at han i sin Kvide har opsat et meget langt og meget indviklet Regnestykke, hvis Facit er, at Præsterne paa ingen Maade kunne paatage sig en saa trykkende Byrde, thi Forberedelsen til deres Prædiken om Søndagen i Forbindelse med deres Konfirmander og Sygebesøg optager al deres Tid. Jeg har været saa naiv at gaa ud fra, at Præsterne vilde betragte det som en absolut Vinding at faa Religionsundervisningen lagt i deres Hænder, da det er deres naturlige Virkekreds. Jeg har tænkt paa, at der paa Reformatorernes Tid om Søndagen blev holdt elleve og paa hver Dag i Ugen to Gudstjenester, ved hvilke der altid blev prædiket, at Præsternes Tid ved Siden deraf optoges af Ungdommens kateketiske Undervisning og af Fattigplejen, og at de dog alligevel havde Lejlighed til at holde ugentlige Konventer for ved gensidig Hjælp at bevare Renheden og Enheden af Læren. Men jeg burde naturligvis have husket paa, at der er en himmelvid Forskel paa den

begejstrede Reformationstid og paa den moderne ensformige „statskirkelige Idyl“, og jeg burde ikke have glemt, at Landsbypræsterne nutildags have langt vigtigere Forretninger for i deres ugentlige Konventer end at bevare Troens Renhed.

En enkelt Sætning, der lejlighedsvis er fremkommen fra denne Side, maa jeg dog belyse lidt nærmere, fordi den, hvis den blev staaende uimodsagt, let kunde føre Diskussionen ind paa et urigtigt Spor.

Dette gælder saaledes om den Betragtning, hvorfra „Fædrelandet“ i sin Anmeldelse (25de September 1874) gaar ud. Der udtales heri, at de, der ikke slutte sig til nogen positiv Religion, *mangle moralsk Mod til at vedkende sig dette;* Folkekirken generer og ærgrer dem, derfor ville de have den bort, men Ophævelsen af Folkekirken vil dog ikke hjælpe dem noget, da *de verdslige Hensyn, af hvilke de ikke aabent tør fornægte Kristendommen*, omtrent vilde forblive bestaaende uforandrede.

Hvis jeg i en rettroende italiensk Landsby møder en af de bekendte katolske Processioner, der i Spidsen bærer en Afgud, til hvis Ære Folket synger Psalmer og knæler med blottede Hoveder, saa tager jeg ogsaa min Hat af, og om det er nødvendigt knæler jeg med. Det vilde jo nemlig under disse Omstændigheder være ganske urimeligt at protestere mod den barnagtige Overtro, og det vilde være et højst uheldigt og ufornuftigt Valg af Tid og Sted til at optræde som Oplysningens Forkæmper, da man selvfølgelig ikke vilde opnaa andet end at blive overdænget med Smuds af den uvidende Folkehob. Herom vil man formentlig let blive enig. Men ret beset er det dog ganske samme Art af verdslige Hensyn, som „Fædrelandet“ bebrejder dem, der arbejde for Fremskridt paa Aandens Gebet, at de ikke have moralsk Mod til at sætte sig ud over. Er der nemlig nogen væsenlig Forskel paa den protestantiske og den katolske Kirkes Ceremonier? Og er der ikke det, saa er Situationen jo ganske den

samme, enten man møder Ceremonierne her i Landet eller i Italien. Man bliver sandelig ligesaa ublidt behandlet her i Landet af den almindelige Opinion, naar man ikke underkaster sig de middelalderlige Ceremonier, som Folkekirken endnu har Magt til at paatvinge det borgerlige Liv, og det vilde derfor være højst ufornuftigt og en yderst forkert Anvendelse af moralsk Mod, om man vilde begynde at reformere Samfundet ved at sætte sig ud over de nævnte Ceremonier. Man vilde kun skaffe sig selv Ulemper, og, hvad der er Hovedsagen, man vilde afskære sig Udsigten til at virke for den Sag, som man troede at tjene. Disse intetsigende Former lønner det sig slet ikke Umagen at gøre sig til Martyr for, da det sociale Uvæsen, hvorfra de have deres Udspring, ikke i mindste Maade anfægtes af et sligt Martyrium. Nej, Opgaven er at angribe selve dette Uvæsen i dets egne Forskansninger, belyse dets Forkertheder i Tale og Skrift og henvende sig om Hjælp til hele den oplyste Del af Nationen, til Folkets Førere og Repræsentanter. Hertil behøves der virkelig moralsk Mod, og her er det paa sin Plads at vise det, og hvis det virkelig skortede herpaa, saa kunde „Fædrelandet“s Bebrejdelser være rigtigt anvendte, men nu ramme de i Luften.

Hele dette Spørgsmaal har imidlertid en anden og en ulige vigtigere Side. „Fædrelandet“ og dets Meningsfæller forudsætte ganske roligt, at Folkekirken kun er et *religiøst* Samfund, og give fra dette Standpunkt det velvillige Raad til de Ikke-Troende, at de kunne gaa ud, naar de ikke føle sig hjemme der. Dette er en Miskendelse af Stillingen. Folkekirken er væsentlig nutildags en *borgerlig* Institution, der benyttes af Staten som Skema for dens statistiske Notitser. Det er i social Henseende et Gode at være Medlem af Folkekirken; helt at staa udenfor det Religiøse, borgerlig talt, anses ialfald endnu af Samfundsmeningen for uhæderligt. Hvorfor skulde nu vi, som ønske at befri det borgerlige Samfund for Stats-

kirken, denne Bastard af Religiøsitet og Verdslighed, som Fortidens suveræne Kongemagt for at fremme sin egen og Adelens verdslige Fordel egenmægtigt satte paa den luneste Plads i det danske Folks Rede, og hvis Sprog og Tænkemaade gennem trehundrede Aar i Skolerne er bleven paatvungen Folkets Børn, saa at de nu anse dem for deres egne, hvorfor skulde vi give Afkald paa den *borgerlige* Ret, vi have som Medlemmer af den *borgerlige* Folkekirke, og saaledes overlade Modstanderne Marken? Tværtimod, vi ville *netop* stille os fast paa den borgerlige Retsgrund, Kirken har usurperet, og langtfra at finde os i at blive skubbede ud af Reden af den ubudne Gæst, ville vi kæmpe til det Yderste for at genindsætte det borgerlige Samfund i dets oprindelige, naturlige Rettigheder og give det Plads til at røre sig og til at udvikle sig frit i Skolen og i Livet. Saaledes er Situationen, og det er derfor en Misforstaaelse af „Fædrelandet“ at ville have os ud, da det netop er vor Mening at ville blive inde, inde i det borgerlige Samfund, hvor vi føle os hjemme, og da det tværtimod er vor Mening at ville have vor Modstander ud. De Læsere, som erindre sig „Bleak House“, ville kunne orientere sig i Situationen ved at genkalde sig den Scene, hvor Mr. Guppy ledsaget af sin Moder tredje Gang kommer og frier til Esther, og hvor Mrs. Guppy, da Mr. Jarndyce paa Esthers Vegne giver et rent Afslag, indigneret vil have Mr. Jarndyce ud af hans egen Stue. „Why, get along with you,“ siger hun til ham, „what do you mean? Ain't my son good enough for you? You ought to be ashamed of yourself. Get out with you!“ „My good lady,“ svarer Mr. Jarndyce, „It is hardly reasonable to ask me to get out of my own room,“ og denne velmotiverede Protest kunne vi ganske gøre til vor egen.

Sluttelig kun et Par Ord om *Gejstlighedens Forhold* til hele denne Sag. Saavidt mig bekendt har ikke en

eneste af Danmarks tusinde Præster, ialfald ikke nogen navngiven, fundet sig opfordret til at ytre sig desangaaende. Er det fordi Spørgsmaalet om Folkekirkens Ophævelse er dem for ringe, eller fordi det er dem for stort og vanskeligt at klare, fordi den hele Diskussion er dem ubehagelig? Det sidste er det rimeligste, baade fordi det er et almindeligt Karaktermærke hos Nutidens Kristne at ignorere hvad der er dem religiøst ubehageligt, dels fordi Gejstligheden aldrig har yndet, at Kirkens Anliggender bleve behandlede populært, saa Alverden kunde fatte, hvad Talen var om; de have altid helst set kirkelige Spørgsmaal drøftede i det filosofiske tekniske Sprog, som i ethvert Tilfælde er uforstaaeligt udenfor de teologiske Lærdes Kreds. Denne Gejstlighedens Tavshed er ikke noget Nyt, men har vist sig ved mange Lejligheder tidligere. Jeg skal blot her minde om, at Biskop Martensen som teologisk Professor fandt Anledning til at bebrejde Gejstligheden dens Tilbageholdenhed overfor Datidens dels religiøse dels fritænkeriske Bevægelser (Heiberg, Intelligensblade, 1842, Nr. 3). Den lærde Forfatter udtaler dengang udtrykkeligt, at hvis „Religionen i Sandhed skal være den Magt, i hvilken alle Tidens Dannelsesmomenter finde deres Middelpunkt, i hvilken ikke blot Følelsen, men ogsaa den søgende Refleksion finder Hvile — og Religionen maa jo kunne være Alt for Alle —: saa maa ogsaa den kirkelige Intelligens kunne magte Tidsalderens Filosofi." Maaske Gejstligheden har erindret sig denne Udtalelse og derfor har holdt sig tilbage for ikke at foregribe, hvad Kirkens Primas havde at sige? Men hvorfor har denne da ikke benyttet den gode Lejlighed, der nu frembød sig? Skulde det være, fordi Tidsalderens Filosofi er bleven for praktisk til at den kirkelige Intelligens mere kan magte den, eller er det fordi Forudsætningerne have forandret sig, saa at Religionen ikke mere i Sandhed er den Magt, i hvilken alle Tidens Dannelsesmomenter finde deres Midtpunkt?

Hvorom Alting er, saa burde Kirkens Intelligens for sin egen Skyld bryde denne ominøse Tavshed, thi ellers vil Folkets Intelligens, naar det faar betænkt sig lidt paa Sagen, drøfte denne paa egen Haand uden at tage Hensyn til Kirkens tause Protest. Er den folkelige Intelligens end ikke synderlig dreven i videnskabelige Spørgsmaal, saa megen praktisk Filosofi vil den dog snart erhverve sig, at den vil se, hvor nødvendig en fuldstændig og ærlig ment Gennemførelse af Kirkens Adskillelse fra Staten er for Landet. Uden denne Adskillelse vil Tiden forfejle sin Opgave, thi *Adskillelsen er et af de Skridt, som det nittende Aarhundredes civiliserede Samfund nødvendig maa foretage for at komme paa den rette Vej til det, som Menneskeheden maa stræbe hen til: en sund og sand Frihed og Lighed.*

Victor Norfelt.

En mærkelig Historie.

Den gamle Hr. Top — i en snævrere Kreds ogsaa kaldet Søren Top — havde saalænge jeg kunde huske bestandig set ens ud. Han levede meget ensomt, gik sjældent ud i Besøg, skiftede meget sjældent Dragt og smilede altid paa en egen halv sørgmodig, halv hemmelighedsfuld Maade, naar Nogen, det være sig for Spøg eller i Alvor, foreslog ham at gifte sig. Jeg maa bemærke, at Prædikatet „den gamle“ ikke absolut tydede hen paa en saa høj Alder (han kunde vel være omkring de Fyrre), at han af den Grund ikke skulde kunne tænke paa en Forandring i sin Levevis. „Jeg gifter mig aldrig,“ sagde han selv, idet han efter Sædvane gned sin nederste Frakkeknap af med sit Ærme; „ikke fordi jeg ikke er ung nok til at løbe en saadan Risiko, men fordi — naa ja, det kan nu være det samme. Jeg gør det ikke. Basta!“

Det var hans stadige Svar paa alle mulige Spørgsmaal og Forslag i denne Retning, og hans ligesom et svært Projektil udslyngede „Basta!“ var saa affejende, at det nedslog enhver yderligere Spørgelyst og standsede enhver i Opmarche værende Diskussion paa dette Omraade.

En Gang om Aaret tog han en blaa Livkjole med blanke Knapper ud af et gammelt Egetræsskab med Forsiringer i Træværk og Messing. En Gang om Aaret

anlagde han et sort Tørklæde af svært kinesisk Silketøj omkring sin Hals. Han kreppede da ved samme Lejlighed det brune, lidt graasprængte Haar op i en Hanekam over den alvorlige Pande, greb en tynd, mørk Fiskebensstok med Sølvknap, og „stutzerede", som han selv kaldte det, afsted til den Familie, hvor jeg i Dagens Anledning plejede at træffe sammen med ham, og hvor han da, naar Værtens og Fødselsdagsbarnets Skaal var bleven udbragt, regelmæssig plejede at udbede sig Ordet, og derpaa i en Tale, der var ligesaa forsiret med Snørkler som hans gamle Egetræsskab, lovpriste Husfruens Dyder og Fuldkommenheder i rigeste Maal.

Naar dette var sket, og naar vi unge Mennesker efter god gammel Skik havde raabt ni Gange Hurra, henfaldt Hr. Top i blide Melankolier, som han da ifølge vore indtrængende Opfordringer søgte at jage paa Flugt ved en hyppig og varm Henvendelse til Flasken eller Flaskerne foran sig.

Hans Sindsstemning ved Slutningen af Maaltidet var da regelmæssig hvad man kunde kalde „erheitert", og særlig ved det Maaltid, hvortil jeg her sigter, vare hans Øjne glansfulde, og hans lange, regelmæssige Næse var langs ned ad Kammen bedækket med en let Karmintone; og begge disse Ting i Forening gjorde, at den „gamle" Søren Top saa' yngre og mere vindende ud end til Dagligbrug.

Vi rejste os fra Bordet, og vi Mandfolk trak os derpaa ind i Husherrens Kabinet, der paa denne Dag var omdannet til en hyggelig Rygekoupé.

Det var ud paa Eftersommeren, og det indtrædende Tusmørke begyndte at virke dominerende herinde i det mindre Værelse. Den sejrrige Majoritet, som havde forhindret Anbringelsen af de vinterlige Lysestager paa Bordet i Spisesalen, hævede nu ogsaa her, og med samme Held, sin Stemme imod Indførelsen af Lys i Rygeværelset. Det var jo tidsnok at tænde Lys, naar Spillebordene

bleve satte frem; Cigarerne kunde jo tændes med Svovlstikker; der var jo Dagslys nok til at man kunde se Røgen og skælne mellem hverandres Ben. Og saaledes blev det da. Og saa sad vi rygende og passiarende i det halvmørke Værelse, medens Kaffen og Likøren blev budt om; og den, der passiarede mest, og den, der lod sig Likøren bedst smage, og den, der i det Hele taget var mest oprømt, var Hr. Top.

Der blev talt løst og fast, og der blev da ogsaa talt om Forlovelser, som vare indtrufne i Familien i det forløbne Aar. Herved fik da mangen ung Dame baade læst og paaskrevet, og der faldt Udtryk som „en rigtig sød ung Pige, men en rædsom Gaas“ etc. etc.

Ledet af en vis konservativ chevaleresk Følelse, protesterede Hr. Top imod den Vending, som Samtalen havde taget overfor det smukke Køn.

„Aa Passiar, gamle Søren!“ faldt Værten ham i Talen. „Vi kende Dig nok, Gavstrik. Du er selv en stor Kritiker overfor Damerne; ellers var der nok en eller anden, som var løbet af med Dig. Men nu skal Du Pinedød fortælle os Noget fra din Ungdom. Vi vil vide, hvorfor Du ikke er bleven smeddet i Hymens Lænker. I Amors Garn har Du da sikkerlig været.“

Hr. Top vred sig som en Orm; men, hvadenten det nu skyldtes Vinflaskerne paa Bordet eller Likørflasken paa Kaffebakken, eller det maaske havde andre pludselige, ubestemmelige Grunde — saameget er da vist, at han omsider gav efter for Selskabets forenede Anmodninger, og lovede at fortælle os Noget.

„Mine Tilhørere,“ sagde han paa en egen højtidelig Maade, ligesom om han lavede sig til et videnskabeligt Foredrag. „Mine Tilhørere! Jeg skal fortælle Dem noget meget Mærkeligt. Men saa maa De love mig først og fremmest ikke at afbryde mig med disse skeptiske Bemærkninger, som nu desværre er bleven Tiden ejendommelig, hvergang den hører Noget, som den tørre

Forstand ikke straks kan begribe eller godkende. Og dernæst — ja dernæst maa jeg bede Dem om at laase Døren af. Thi jeg vil nødig have Damer herind, medens jeg fortæller."

„Er det saa slemt, Søren?" spurgte Værten, og en almindelig Munterhed paafulgte.

„Du tager fejl," lød Hr. Tops fuldkommen rolige Stemme. „Jeg tager ikke Ting i min Mund, som jeg ikke med god Samvittighed kunde lade en hvilkensomhelst Dame høre paa. Men — jeg har andre Grunde, hvorfor jeg ikke gærne vil have Damerne til at overvære min Fortælling. Den kvindelige Natur er nu éngang barnagtig, og Børn har ikke godt af at høre Spøgelsehistorier."

Det var med Nød og Næppe at vi formaaede at holde den Latter tilbage, som næsten truede med at kvæle os.

„Er det da en Spøgelsehistorie, Søren?" spurgte Værten drillende.

„Kald det for hvad I vil," svarede Hr. Top med uforstyrret Ro. „For mig har dette Spøgeri havt sin Virkelighed."

Og saa fortalte han:

„De véd maaske, mine Herrer, at jeg tidlig kom ind i den Embedsvirksomhed, som jeg endnu, ganske vist i en noget højere Charge end dengang, nyder den Gunst at beklæde. Jeg havde endnu ikke naaet mit tredivte Aar, og jeg arbejdede allerede dengang i en ikke ganske lidet betroet Stilling, som fordrede hele min Paapassenhed og Anspændelsen af alle mine Evner og hele min Flid.

Jeg levede dengang omtrent som jeg lever nu. Udenfor mine Forretninger kom jeg kun meget lidt i Berøring med Omverdenen. Naar mit Arbejde i Departementskontoret var endt, og naar jeg havde spist min Middagsmad ude i Byen, gik jeg hjem til min Bopæl og arbejdede da som oftest med Udenomsskriveri til sent paa Aftenen.

Det var saaledes en Aften i det tidlige Foraar for en 13—14 Aar tilbage. Jeg havde spist til Middag og havde dernæst taget mig en lille Motion ud gennem Frederiksberghave og Søndermarken, for at se det Grønne komme frem hist og her, hvor Solen havde Magt. Jeg erindrer, at Foraarsluften havde gjort mig noget træt, og at jeg havde tænkt, som man jo saa ofte gør om Foraaret, paa at komme ud og rejse. Ellers véd jeg ikke, at der var hændt mig Noget, som kunde have bragt mig i Affekt paa nogensomhelst Maade. Jeg fandt mit Værelse maaske lidt snævert, da jeg kom hjem, og maaske fandt jeg Papirerne paa mit Skrivebord i de blaa Konceptomslag lidt kedelige at se paa; men Herregud, hvem har ikke fundet det samme, naar han kom hjem fra en Spadseretur!

Da Tusmørket begyndte at indfinde sig, tændte jeg de to Lys foran mig paa Bordet, og jeg arbejdede nu til Kl. 9, da min Værtinde kom og bragte mig min The. Efter mit Aftensmaaltid, som jeg kan forsikre Dem, mine Herrer, var meget frugalt, satte jeg mig atter til Skrivebordet, og der blev jeg siddende til Klokken omtrent var elleve. Jeg blev da meget søvnig, og efter endnu i nogen Tid at have stridt imod, rejste jeg mig, slukkede det ene Lys og gav mig til at klæde mig af.

Min Seng stod henne i den bageste Krog af Værelset. Der var et tyndt Sengeomhæng, som hang ned fra en Ring i Loftet, saaledes at det dækkede over Hovedenden og Fodstykket af Sengen, men lod den midterste Del og derved Udsigten til Stuen fri. Jeg satte mig paa Sengekanten, og da jeg var afklædt, skridtede jeg udover Gulvet, pustede Lyset ud, famlede mig tilbage til Sengen og krøb ned i den.

Jeg havde som sagt fri Udsigt over Værelset, og jeg saa' da Lyset staa med en ulmende Tande, eller rettere sagt, jeg saa' kun den ulmende, røde Tande derude i Stuens Mørke, og ærgrede mig over, at jeg ikke

havde klemt Fingrene om Tanden for at forebygge den ubehagelige Lugt, som trængte sig hen til min Næse. Jeg vilde just, med Blikket maaskė lidt arrigt henvendt paa den rygende Glød der foran mig, springe ud for at fuldstændiggøre Slukningen, da det til min ubeskrivelige Forfærdelse forekom mig, at jeg i det svage Skær, som den ulmende Tande spredte i sin umiddelbare Nærhed, kunde skælne en Række hvide Tænder indesluttet af to Læber, som øjensynligt pustede paa den glødende Funke. Jeg fik dog ikke Tid til ret at gøre mig klart, hvad jeg egenlig tænkte herved, da Lyset i det samme flammede op og tændtes. Ikke saasnart blev der lyst i Værelset, førend min Angst var forbi, og jeg lo ad mig selv og min Forfærdelse over Noget, som jeg kunde sige mig selv var Nonsens. Mine Vinduer vare langtfra tætte nok til at kunne holde et Vindpust ude; Lyset var naturligvis bleven tændt paa en ganske naturlig Maade ved Lufttrækket. Jeg sprang ud af Sengen og hen til Bordet, pustede Lyset haardt ud, og klemte for en Sikkerheds Skyld mine to Fingre eftertrykkeligt om Tanden. Saa gik jeg tilbage igen til Sengen, puttede Benene ind under Dynen, og sad nogle Sekunder oprejst, for at iagttage Virkningerne af mit energiske Skridt. Der var fuldstændig mørkt ude i Stuen, og jeg vilde just lade mig falde tilbage paa Puden med et hemmeligt: Gudskelov, da en lille, lysende Gnist ligesom nu en af Deres Cigarer, mine Herrer, brød frem af Mørket, og straks derpaa viste hele den røde ulmende Tande sig, og bag den — Tænderne og Læberne ligesom før.

Jeg rejste mig op, næsten stiv af Rædsel. Det var umuligt at jeg kunde se fejl. Tænderne skinnede i det rødlige Skær, og Læberne bevægede sig, pustede og pustede; jeg syntes endogsaa at jeg kunde høre den blæsende Lyd. Med et Fortvivlelsens Mod greb jeg en Svovlstik paa Natbordet, der stod oppe ved mit Hovedgærde, og rev den af. Det var en af de ægte gamle

Svovlstikker, og jeg glemmer ikke den Evighed, det varede, inden dens spruttende og rygende Bestræbelser frembragte det forønskede Lys i Stuen, som det lod til, at de fordømte Læber derhenne ikke kunde frembringe. Jeg hævede den tændte Svovlstik ivejret ligesom Hero sin Fakkel, og jeg spejdede ligesaa ivrigt som hun efter det Legeme, som det mørke Dyb gemte for mig. Der var imidlertid ikke Spor af Noget at se ude i Stuen. Jeg styrtede med den endnu brændende Svovlstik ud paa Gulvet og tændte atter Lyset. Derpaa bar jeg det hen til mit Natbord, krøb atter iseng, og laa nu og stirrede paa det fatale Lys, indtil jeg mærkede, at mine Øjne ikke længer vilde yde mig deres Tjeneste. Jeg turde imidlertid ikke lægge mig til at sove med det brændende Lys saa nær ved Sengen; men da fór en snild Ide gennem mit Hoved. Jeg hentede min Hat henne i Skabet, stillede den ved Siden af Lyset, krøb atter tilkøjs, tog med bankende Hjærte Mod til mig, blæste Lyset ud og satte med en Taskenspillers Behændighed Hatten lynsnart nedover Lys og Lysestage.

Saa vendte jeg mig med et dybt Suk om imod Væggen og trak Dynen helt op over Ørerne; — og saa, mine Herrer; véd De hvad saa? — saa pikkede En læmpeligt ovenpaa Dynen, og jeg hørte en smuk, klangfuld, men noget bydende Stemme sige disse Ord: „Kom; følg med!“

Jeg bævede af Rædsel lige ind til mine dybeste Hjærterødder. Det kunde da umuligt være en Tyv; han vilde ikke have baaret sig saaledes ad. Men hvem kunde det være, som stod her udenfor min Seng og kaldte saaledes paa mig? Og kunde det i det Hele taget være Nogen?

Mine Tanker begyndte at forvildes, og mit Hjærte blev som en sydende, ubevægelig Klump i Brystet. Da lød Stemmen atter, men mere bydende end sidst, og jeg rejste mig som en Automat og hviskede: „Hvem er det?“

„Spørg ikke!“ lød Stemmen, og som det forekom mig i den modsatte Ende af Stuen. „Kom; følg med;“

Jeg strakte Haanden skælvende ud for at finde Svovlstikkerne paa Natbordet; men i min Angst stødte jeg til det lille Bord og væltede det.

„Skynd Dig!“ raabte Stemmen, og denne Gang saa truende, at jeg famlende og rystende fik mine Klædningsstykker fat, trak dem paa og stod nu ude paa Gulvet i en Spænding og Angst, som jeg kan tænke mig Forbryderen paa Skafottet.

„Færdig?“ lød Stemmen til mig i en spørgende og som det forekom mig noget formildet Tone.

Jeg fremstammede et Ja, og pludselig hørte jeg et dumpt Slag; Gnister og Gløder dryssede ned foran mig, det blussede ligesom fra et Baal for mine Øjne, den hele Stue blev oplyst af et flammende Skær, og henne ved Døren stod en Skikkelse med en løftet Fakkel i den nøgne, udstrakte Arm.

Jeg var som forstenet af Rædsel. Hvad skulde jeg gøre, og hvad skulde jeg tænke? Jeg tog om mit Hoved med begge Hænder, og medens jeg stod saaledes, stirrede jeg med vidtopspilede Øjne paa Skikkelsen henne ved Døren.

Det var en høj, rank, ungdommelig Skikkelse med en blinkende Hjælm paa Hovedet, et Skjold over den ene Arm, en Blouse af mørkt Klæde, der naaede til Knæerne, røde Benklæder, der med Remme vare snørede fast om Benene; foran paa Brystet en hvælvet Plade af skinnende Metal. Armene vare nøgne, kraftige, men smukt og slankt formede. Over den ene Skulder var kastet en Kappe af et eller andet svært Stof, og fra det metalbeslagne Bælte om Livet hang i en Lænke et bredt Sværd med et paafaldende kort Haandtag.

Hvad kunde denne saa besynderligt kostumerede Skikkelse ville mig? Det var jo en Figur fra Balletten — og dog, nej, det var ingenlunde disse Theaterklæder

og Theatervaaben, der gør, at vore nordiske Helte se ud som forklædte Spidsborgere paa en Maskerade.

Enhver Ting, som Skikkelsen havde paa, var brugt, brugt eftertrykkeligt, og det paa en Scene, hvor ingen Balletmester raader. Jeg kunde ligesom føle, at Hjelmen maatte være tung at bære selv for dette kække Hoved paa den kraftige Hals. Metalpladen paa Brystet var bulet og skrammet; Skjoldet var svært medtaget, og Blousen var fuld af Rifter og Flænger. Og da jeg nu vovede mig til at se ind i det store, aabne, smukke Ansigt, belyst som det var af Fakkelskæret, og fremvisende kraftige Lysmasser og dybe Skygger, saa lynede der en saadan Bestemthed, Alvor og Styrke ud fra de klare Øjne, at jeg i en Fart tog mine egne Øjne til mig og sagde til mig selv: Dette er ingen Skuespiller, men en Helt!

Skikkelsen havde forholdt sig ganske rolig medens jeg saaledes stirrede paa den. Nu sænkede den Armen med Fakkelen og vinkede, at jeg skulde træde nærmere.

Jeg adlød skælvende, og nærmede mig min mystiske Gæst paa tre Skridt.

Skikkelsen søgte øjensynlig efter et Sted, hvor den kunde sætte Fakkelen fra sig. Min bløde, polstrede Sofa stod i Nærheden. Skikkelsen saa' lidt forbavset til den, stødte med Knæet imod Hynden og huggede derpaa Fakkelens ene Ende voldsomt ned igennem Betræk og Underlag, og dèr stod da den anden, brændende Ende lodret ivejret, sprudende sine Gnister og Gløder omkring paa det Pluches Betræk.

Min stakkels Sofa!

Da Skikkelsen nu havde faaet sin højre Arm fri, greb den Kappen fra Skulderen og kastede den over mig. Jeg følte, da min forunderlige Gæst bøjede sig over mig, en varm, sund Aande glidende hen over mit Ansigt. Det var som om denne Ytring af organisk Liv satte Mod i mig. Noget Ulegemligt havde jeg da i

ethvert Fald ikke at bestille med. Jeg samlede Kappen sammen om mig, Skikkelsen rykkede atter Fakkelen til sig, holdt Skjoldet foran mig, og med et højt: „Fremad!“ skred den bus paa Døren med mig mekanisk følgende efter sig. Dør, Vægge, Alt veg tilside. Det var som gik vi gennem en lang, hvælvet Gang, hvis Mørke Fakkelskæret spredte; og da vi saaledes havde gaaet en rum Tid, stod vi pludselig ude under aaben Himmel og havde fladt, øde Land rundtomkring os og Søen i nogen Afstand ligefor os.

Min Ledsager kastede Fakkelen fra sig, og vi styrede i den stjernelyse Nat ned imod Vandet, hvor et stærkt Blus af og til flammede ivejret. Vi kom ned til Strandkanten og traf et Dusin mørke Skikkelser siddende tavse omkring et Baal; et lille Stykke fra Land øjnede jeg de mørke Omrids af et Skib, som af og til blev oplyst af det røde Skær fra Baalet.

Ved vor Ankomst sprang Mændene omkring Ilden op med et højt Raab, som jeg ikke forstod, men hvis Vildhed ikke indgød mig videre Tillid til deres fredelige Hensigter.

De saa' ud Allesammen som de raaeste og stærkeste Udgaver af vore Bønder eller Fiskere. Haaret hang i uordenlige Tjavser ned fra de Jærn- eller Skindhuer, som bedækkede Hovederne. De Fleste bar stort og stridt Skæg. Vaaben havde de Alle, og Alle saa' de ud, som om de nok vidste at bruge dem. En af Mændene kom hen og gjorde en kluntet Bøjning for min Ledsager, der saa overrakte ham sit Skjold og gav ham en Ordre, idet han pegede hen paa mig.

Manden løb straks ned bagom Baalet, stødte en lille, klodset Baad ud i Vandet, greb en Stang og stagede sig ud imod Skibet.

Imidlertid havde min Ledsager og jeg nærmet os Ilden. Jeg følte Nattekulden, og strakte mine Arme ud for at varme mig. Ved denne Bevægelse gled Kappen,

hvori jeg var indhyllet, tilside, og tilsyne kom da mine moderne Klæder, der ganske vist stak noget besynderligt af mod mine nye Omgivelser.

Mændene saa' paa mig og laante mig et Blik, der ikke just var meget smigrende for mig. En af dem greb endogsaa fat i min Kappe, som om han vilde trække den af mig; men min Ledsager hævede advarende sin Arm, og Manden trak sig knurrende tilbage ligesom en Lænkehund, der har faaet et Spark af sin Herre.

Der blev forøvrigt saagodtsom ikke mælet et Ord. Min Ledsager stirrede tavs hen for sig med korslagte Arme; Grenene og Træstykkerne knitrede i Baalet, og Skikkelserne bevægede sig mellem hverandre, snart mørke, snart belyste af Ilden, nu og da mumlende Noget i et dæmpet Sprog med et underligt raat Tonefald, og fremvisende eller dølgende de barske, utiltalende Træk og de svære, knudrede Lemmer, klædte i Huder, Jærn eller tunge, mørke Klædesstoffer.

Saa skrabede den lille Baad atter paa Sandet, og Manden, der var sendt bort, viste sig foran Ilden, bærende over Skuldrene en Oppakning af Vaaben og Klæder.

Anføreren — jeg maa vel nu kalde min gaadefulde Ledsager saaledes — gav Manden et Vink, og denne vinkede atter ad mig, at jeg skulde følge ham.

Jeg vilde oprigtigt talt heller være løben min Vej, men der var nu intet Andet at gøre for mig, jeg maatte følge med og finde mig i, hvad man vilde foretage sig med mig. Vi fjærnede os et lille Stykke fra de Andre, og nu kastede Manden sin Oppakning paa Jorden, tog Kappen af mine Skuldre, og medens Tænderne klaprede mig i Munden af Kulde og Forskrækkelse, gav han sig med en Ro og Sikkerhed som en Amme, men med betydelig kraftigere Tag end selv det stærkeste Bondefruentimmer, til at iføre mig Stykke for Stykke en lignende Udrustning som den, min natlige Gæst bar. Under denne Operation ruskede han i mig som en Storm-

vind i en spæd Busk, og medens han trak Blousen nedover mit Hoved, befølte han mine Skuldre og Overarme, og udstødte en gryntende Latter, da jeg ømmede mig ved hans Undersøgelser.

Saa var jeg da endelig klædt paa og bevæbnet, og ikke uden en vis skadefro Tilfredshed førte min Amme mig atter hen til Baalet, hvor min Ankomst vakte en almindelig Munterhed. Jeg tog mig vistnok ogsaa temmelig pudserlig ud. Jeg følte mit Hoved vakle under den tunge Jærnhue, ganske som om jeg kunde have baaret — med Tugt at melde — en Blyhat. Jeg følte, at Brystpladen, der var spændt med Remme, som løb over Ryggen og vare fæstede foran, jeg følte, at dette vistnok forholdsvis lette Pandser tyngede min Overkrop nedefter og skød min Ryg udefter. Sværdet kom mig bestandig imellem Benene, men Skjoldet var dog min værste Plage. Det isnede min nøgne Arm, hvergang jeg vilde trykke det martialsk ind til Kroppen, saaledes som jeg kunde huske at de gamle Kæmper gøre i de Bournonvilleske Balletter; og naar jeg, skræmmet af den isnende Fornemmelse, lod det hænge ned i slap Arm, trak Vægten af Jærnet og Træet mig helt til den ene Side, saa at jeg ved smaa Ryk maatte søge at genvinde Balancen.

Da Munterheden omkring mig havde varet en Stund, hævede Anføreren atter Armen, og der blev Stilhed. Han gik da hen til mig, lagde sin Haand paa min Skulder og saa' mig ind i Ansigtet med et forunderligt Blik, hvori paa éngang Medlidenhed og en vis Velvilje stod at læse. „Det kommer nok,“ sagde han. „Vær ikke bange. Jeg skal vise Dig, hvorledes man bliver en Mand.“ Og derpaa smilede han og rettede paa min Hjælm og paa Skjoldet, idet han vedblev at stirre mig ind i Ansigtet med det forunderlige Blik, der paa samme Tid gjorde mig skamfuld over mig selv og drog mig tillidsfuld hen til ham. Pludselig rykkede han mit Sværd

ud af Skeden, bøjede sig lidt tilbage og lod et Hug suse forbi mit Ansigt, saa nær min Næse, at jeg tumlede et Par Skridt baglænds og tabte Hjælmen. „Du maa vænne Dig til Sligt,“ sagde han og rakte mig Sværdet. „Og nu, Folk,“ og her vendte han sig til Mændene, „afsted og tilsøs!“

Det var som Lynild omkring mig, idet de blanke Klinger ved disse Ord fór ud af Skederne. Nogle af Mændene kastede deres Sværd højt op i Luften og greb dem ved Haandtaget førend de atter naaede Jorden. Det lignede Stjærneskud fra Nattehimlen. Saa klang og buldrede Staalet mod Skjoldene, og Mændene raabte og larmede som om de vare besatte. Et lignende Bulder og lignende Raab kom, men langt svagere og ligesom et Ekko, derude fra Søen, hvor nogle Blus viste sig ombord paa Skibet. Og saa styrtede hele Flokken lig et Kobbel Jagthunde ned til Strandbredden, nogle endogsaa helt ud i Vandet; Skibet derude bevægede sig med plaskende Aaretag indefter saa langt det kunde flyde; og Anføreren, jeg og to af Mændene stagede os i den lille Baad ud til Skibet; de Øvrige af Flokken fulgte vadende efter.

Vi kom ombord. Et stort, firkantet Sejl blev hejset, og dels ved Hjælp af Sejlet, dels ved lange, svære Aarer fjærnede vi os langsomt fra Landet; og svagere og svagere blev Skæret fra det forladte Baal derinde paa den øde, flade Kyst.“ —

„Det bliver jo ordenlig interessant,“ lød Værtens Stemme i den mørke Stue, hvor hidtil kun Cigarernes ulmende Gløder havde tilkendegivet Selskabets Nærværelse. Værtens Stemme var maaske ikke fuldt saa satirisk som umiddelbart førend Fortællingens Begyndelse, men ikkedestomindre lød der fra Hr. Top et temmelig skarpt: „Jeg bad mig forskaanet for Bemærkninger. Det var Betingelsen for at . . . .“

„Videre, videre,“ faldt et samlet Kor ham i Talen.

Og saa fortsatte Fortælleren.

„Forunderligt, forvirrende, næsten til at fortvivle over, havde min Skæbne ført mig, mig kongelig dansk Embedsmand ud blandt disse raa Mennesker, ombord i et lille, sletikke propert Skib, ud paa Havet i Nattens Mulm og Mørke. Hvad skulde det blive til? Hvorlænge skulde jeg blive i disse Menneskers Vold? Hvad vilde man sige imorgen i Kontoret, naar . . . .? Det svimlede helt for mig. Kontoret! Min Embedsgerning! Selv om jeg nu endelig kom tilbage og meldte mig til Tjeneste: Ingen vilde da tro mig, naar jeg fortalte, hvor jeg havde været henne. Man vilde betragte mig som sindssyg; jeg vilde miste min Stilling, min Anciennetet, maaske min Pension! — Og naar saa endda blot Morgenen vilde komme; men dette evige Mørke! Ganske vist brød efterhaanden et svagt Dagskær frem derudefra, hvorhen vi styrede; men den svage Lysning efterfulgtes ikke af et endnu kraftigere Skær, der kunde tyde paa Solens Opgang. Vi vedblev at sejle og ro, men ingen Sol stod op. Et underligt vekslende Halvlys, snart lidt mere, snart lidt mindre dæmpet omgav os paa alle Sider, og i dette Halvlys lærte jeg da mine sælsomme Omgivelser at kende.

Heldigt for mig var det, at jeg som Dreng i den lille Søstad, hvor jeg er født, ved idelige Sejl- og Roture saa nogenlunde havde gjort mig førtrolig med Livet tilsøs. Jeg behøvede da ikke at frygte for Søsyge blandt de andre Onder, hvoraf jeg muligvis kunde komme til at lide.

Da Skibet begyndte at slingre i den Dønning, der nu satte ind imod os, saa' Folkene ombord hen til mig, som om de i Samklang med min øvrige Svaghed ventede sig et lille Lystspil af den sædvanlige Slags, hvori ikke-søvante Personer pleje at tage Hovedrollen. Men jeg holdt mig tappert, og det lod til at gøre et, om endogsaa kun forbigaaende, godt Indtryk paa disse haarde Ulke, der selv syntes at befinde sig ret i deres Es ombord, skønt Gud skal vide, at Lejligheden var alt andet end bekvem.

Forsaavidt jeg i det omtalte Halvlys kunde overse mit svømmende Fængsel, fandt jeg, at Skibet var saa stort som en af de større Paket-Jagter, med hvilke jeg i mine yngre Dage havde gjort adskillige Sejlture mellem min Fødeby, Købstaden, og mit tilkommende Opholdssted, Hovedstaden. Rummet midtskibs var imidlertid uden Dæk og afgav Plads for Rorbænke. Forude var et lille Dæk, hvad vi vilde kalde en Bak, og agterude var Skansen, hvor en Luge førte ned til en Slags Kahyt, opfyldt med Vaaben, Huder og Fødemidler.

Saaledes var Fartøjet. Folkene vare beskæftigede ved Aarerne hvergang Vinden løjede af eller forandrede sin Retning; men saalænge vi kunde føre Sejl pudsede de deres Vaaben, ved hvilken Beskæftigelse En eller Anden fortalte en lang Historie, der syntes mig bestandig at indeholde det Samme: Skildringer af Slagsmaal, ledsagede af voldsomme Fagter. Engang imellem udviklede der sig af disse Skildringer et lydeligt Mundhuggeri, som vor Anfører maatte dæmpe ved nogle korte, men fyndige Ord. Jeg fik da Lejlighed til baade at iagttage den Magt, som den unge, kække Mand havde over disse store, raa Slagsbrødre, og tillige lærte jeg Besætningens Karakter at kende i et Omfang, der lod mig ane, hvilke Voldsomheder der kunde afstedkommes, saasnart Tøjlerne blot slappedes en lille Smule overfor denne Samling af vilde, ubændige Naturkræfter.

Vor unge Anfører lod forøvrigt ikke til at anfægtes synderligt af sit Mandskabs Ejendommeligheder. Han sad den meste Tid agterude ved Roret, stirrende lige frem for sig, nu og da kastende et Blik ud til en Søfugl, som kom flyvende henover Bølgetoppene, eller henvendende et Par opmuntrende Ord til mig, som stod ved hans Side og øvede mig i at bære mine Vaaben og min øvrige Ekvipering med nogenlunde Anstand. Kun engang, da to af de største Slagsbrødre forude geraadede i Klammeri og allerede havde løftet deres Vaaben, sprang han op

med et højt, vredt Udraab, løb frem langsmed Rælingen og slog til den ene Mands Arm, saa at den hævede Økse fløj langt ud i Søen. Hans Øjne funklede da som en ung Falks, og hans Stemme dirrede medens han irettesatte de to forbløffede Kontraparter. „Spar Eders Øksehug til Fjenden og kævles ikke som to Kællinger,“ raabte han vredt, og hele det samtlige Mandskab stødte de to Urostiftere ned i Rummet og udbrød derpaa i begejstrede Raab, hvorimellem jeg nu tydeligt kunde skælne de enkelte Ord: Hil Dig Regin! Hil Dig, vor Drot!

Den unge Helt besvarede disse Leveraab med nogle korte, bestemte Kommandoord, og kom da atter tilbage til mig uden at jeg kunde mærke, at det Passerede havde gjort noget videre Indtryk paa ham. „Jeg vil lære Dig at bruge dine Vaaben,“ sagde han til mig, og kaldte en Mand hen for at tage Roret eller rettere den lange Styreaare i sit Sted. Jeg fik da en formelig Lektion i at dække mig med Skjoldet, bøje mig hastigt til Siderne, gøre Udfald og hugge dygtigt til. Jeg havde endnu beholdt nogle Reminiscenser fra Huggeøvelserne i mine Studenteraar, og da den Fægtekunst, som Regin udøvede, just ikke var saa overordentlig kombineret, kom jeg ret godt efter det. Hvad det imidlertid skortede mig paa, var Kræfter til at føre alle disse Hug med, og da Regin indsaa' dette, sendte han mig forud blandt Folkene, for at jeg skulde tage fat med ved en af de tunge Aarer.

Jeg kunde da saaledes betragte mig som en Slags Galejslave. Men det svære Arbejde, som bragte mine Armmuskler til at dirre og pressede Sveden frem i store Strømme over mit hele Legeme, dette for mig saa uvante Slid var dog ikke det Værste. Nej, Selskabet omkring mig, det var det Værste. Jeg vil sletikke tale om alle de Skoser, jeg maatte døje (thi endskønt jeg ikke ganske forstod Ordene, saa forstod jeg dog meget godt Meningen); nej, Skoserne kunde det endda være det samme med, men der var andre Ubehageligheder ved mine Omgivelser.

Disse skæggede, langhaarede Fyre i deres Klæder af Skind eller Uld vare aldeles ikke renlige Mennesker. Jeg tvivler paa, at de nogensinde skiftede deres Tøj; Redekam og Børste kendte de øjensynligt ikke noget til, og jeg saa' dem meget sjældent vaske sig. Jeg vil ikke bestemt paastaa, at mine Sidemænd havde Utøj paa sig, men — jeg tør dog heller ikke ganske benægte det. Renligheden var i ethvert Fald ikke fremherskende hos nogen af dem, og jeg blev meget glad, da Regin atter vinkede mig tilbage til sig.

Hos ham blev jeg siddende indtil Halvlyset atter gik over til Mørke. Saa blev Vinden mere stadig, Folkene lagde Aarerne ind, og for det store, firkantede Sejl skød vort Fartøj brusende og skummende gennem Vandet.

Regin var tavs, som han hele Tiden havde været. Jeg havde for min Part ikke Lyst til at tale, og saaledes bleve vi da siddende Side om Side, lyttende til Søens ensformige Skvulpen mod Skibets Sider og stirrende ud i Mørket, som nu lagde sig tæt og tungt udover det urolige Hav.

Jeg blev betaget af en saa knugende Modløshed i denne Tavshed og dette Mørke, at jeg vist ikke var langtfra at springe overbord, da en Ild, der blev tændt forude hos Folkene, bragte mit Sind i Ligevægt igen. Det sker jo ofte, at forholdsvis ringe Omstændigheder foraarsage et Omslag i Ens Stemning, og denne Ild, hvis Gnister fór lysende bort, ud i Natten, kastede atter nogle Haabets Funker i min Sjæl, Haab om at dog engang alt dette Mystiske vilde forsvinde og jeg selv blive sat tilbage i min gamle Stilling paa Landjorden, mellem mine gamle Vaner og gamle Omgivelser.

Saa lød der pludselig forude en Stemme — Sangstemme — dyb og kraftig, om end noget ensformig ligesom Søens Brummen og Vindens Susen, og derpaa faldt hele Selskabet ind i et vildt, næsten brølende Kor, og man hørte Vaabenstykker blive slaaede mod hverandre, og Gnisterne fór fra Ilden langt, langt ud i den mørke Sø.

Regin lod til at finde Behag heri. Da han havde hørt en Stund derpaa, beordrede han Ilden slukket. Sangen hørte da op af sig selv, og jeg blev sendt nedunder i Agterrummet for at sove, hvilket jeg ogsaa snart gjorde, indhyllet i et stort Bjørneskind og vugget af Skibets gyngende Bevægelser.

Jeg drømte, at jeg atter var hjemme i min egen Stue, at jeg laa i min egen Seng og at hele den Historie med Lyset gentog sig. Og jeg var netop kommen saavidt i min Drøm, at jeg havde set Fakkelen blusse ivejret og den besynderlige Fremmede foran mig, da jeg med et lille Skrig fór op fra mit Bjørneskind og stirrede søvndrukken frem imod et Lysskær, som syntes at nærme sig mine Øjne i en foruroligende Grad.

Det var Regin. Han bøjede sig henover mig med en brændende Fyrrespaan i Haanden. „Sover Du?“ spurgte han med en langt blødere Stemme end hidtil. Jeg gned mine Øjne og svarede vist noget forvirret Tøjeri. Han smilte, stak den brændende Spaan ind i en Ring i Væggen, og satte sig paa et opredt Leje af Huder og Skind ligeoverfor mig. Han havde ikke længer den blinkende Hjælm paa Hovedet; det lange Haar flød i fyldige Lokker nedover den stolte Hals, og en mørk, folderig Kappe var hægtet over Brystet og bedækkede hele Legemet.

„Mine Mænd have klaget over, at jeg har taget Dig ombord,“ vedblev han med den samme bløde Stemme, og idet han saa' mig smilende ind i Øjnene. „De sige, at Du er en Kvinde, og tro, at Du vil bringe Uheld med Dig i Slaget.“ Her lo han paa en dæmpet, ejendommelig Maade og viste de hvide Tænder. „Frygt kun ikke; her raader jeg, og Ingen skal krumme et Haar paa dit Hoved, saalænge Regin kan svinge sit Sværd. Jeg skal lære Dig at bruge dine Vaaben, saa at Du kan skærme Dig mod dine Fjender. En stor Angriber vil Du vel aldrig blive, men netop saaledes som Du er kan jeg lide Dig.

Styrke og Mod har Regin kendt nok af. Din Svaghed, som gør Dig lidet anseelig overfor de vilde Mænd, har vundet Dig Regins Hjærte.“

Her bøjede den ranke Skikkelse sig frem imod mig, lod sin Haand glide langsomt over min Pande og Kind og nedover mit Bryst, hvor den standsede ved mit Hjærte. Et sælsomt Udtryk viste sig i de store, klare Øjne ligefor mig.

„Frygter Du mig?“ syntes disse Øjne at spørge, og idetsamme bøjede det stolte Hoved sig nedover mig, et flygtigt Kys berørte min Pande, og en næsten bedende Stemme hviskede: „Regin er din Ven. Giv Regin dit Hjærte.“

Hvad var dog alt dette? og hvilke underlige Tanker og ubestemte Attraaer greb mig? Det svimlede helt for mig, Skibets gyngende Bevægelser greb ind i min Tankegang; jeg saa' Alt som i en Taage, der uophørligt viftede frem og tilbage, og da jeg atter med Klarhed kunde skælne Omgivelserne, viste Fyrrespaanens rødlige Skær mig den sovende Regin, udstrakt paa sit Leje derovre ved den raat sammentømrede Væg med de groteske Slyngninger og fremspringende Drageornamenter. Den blottede Arm, kraftig, men fintformet, laa knuget fast om Nakken, hvorfra Haaret spredte sig som en skummende Strøm ned til begge Sider. Ansigtet var drejet bort fra mig; jeg saa' kun den ungdommeligtrundede Kind, hvor selv den første Ynglingealders fine Dun endnu ikke vare fremspirede. Det højthvælvede Bryst steg og sank i regelmæssige Bølgedrag under den folderige Kappe.

Som Regin dèr laa, kunde man næsten have antaget ham for en sovende Kvinde. Jeg smilede vel øjeblikkeligt over min Antagelse, men kunde dog ikke forhindre, at den paatrængte sig mine Tanker. Da gled Armen ned fra Nakken, og ligesom mekanisk greb Haanden om Sværdet, der laa halvt uddraget af Skeden ved Siden af Lejet. Den kække, myndige Skikkelse deroppe fra Dækket

mellem de stridbare Vildmænd randt mig øjeblikkelig ihu, og med et Suk over min forunderlige Stilling, med en underlig Hengivenhed for den unge Helt ligeoverfor mig, men forresten med fuldstændig forvirrede Begreber sank jeg tilbage i en vis sløv Mathed, der snart gik over til en tung Søvn, fuld af de mest selvmodsigende Drømme."

„Hør nu, Søren! . . . ." vilde just Værtens Stemme til at begynde; men en øjeblikkelig Hyssen fra alle Kanter gjorde enhver Formaning fra Fortællerens Side overflødig, og han fortsatte, forøvrigt som En, der allerede er kommen saadan ind i sin Fortællings Stemning, at en hvilkensomhelst Afbrydelse overhøres.

„Jeg havde ligget nogen Tid og drømt de allerbesynderligste Drømme, da jeg atter blev vækket, men dennegang ved et stærkt Bulder oppe paa Dækket. Jeg fór op overende og saa' over til Regin. Han var borte. Lejet var kastet tilside og laa hultertilbulter omkring paa Gulvet. En Lem i Gulvet stod aaben, og fra Fordybningen stak Vaaben op af alle Slags, Pile, Spyd, Økser og Sværd, Skjolde og andre Dækvaaben. Regins blanke Hjælm laa henne i en Krog. Jeg blev ganske bange. Skulde der være tilstødt ham Noget? Skulde de vilde Mænd paa Dækket . . . .? Jeg følte det løbe koldt ned ad Ryggen paa mig ved Tanken om, at jeg maaske nu var overgivet ene og uden Forsvarer til deres brutale Forgodtbefindende. Jeg blev angst, dødelig angst; jeg tilstaar det. Men Skammen over min Fejghed greb mig et Øjeblik efter. Jeg besluttede at sælge mit Liv saa dyrt som muligt, og da mit eget Sværd forekom mig noget vel tungt at haandtere, greb jeg en nem lille Haandøkse ud af Vaabenbunken, og stillede mig med fremstrakt Skjold foran Lugen, der førte op til Dækket.

Idetsamme hørte jeg Regins Stemme ovenpaa, og da dens Tonefald kun var myndigt og bestemt som sædvanlig men sletikke lod til at varsle nogen Fare for dens Ejer-

mand, blev jeg inderlig glad. Og samtidig, da hermed Udsigten til Fare for mit eget Vedkommende var forbi, følte jeg ret, hvor inderligt jeg deltog i den unge Helts Ve og Vel, og hvor forfærdeligt Budskabet om eller maaske selve Synet af hans Død vilde have været mig.

Jeg lagde atter mine Vaaben fra mig og saa' mig om — ja, ærligt talt, jeg saa' mig om efter Noget, der kunde ligne et Vandfad og en Redekam. Men der var intet saadant at finde. Jeg blev lidt ærgerlig, og maaske tillige lidt skamfuld paa min Værts Vegne. Og dog, — Tanken om Forsømmelighed i Toilettet kunde jeg tiltrods for Manglen paa Toiletgenstande sletikke forene med Regins skønne Skikkelse. Maaske han havde sine egne Sager, ligesom han utvivlsomt havde sine egne Tider til sit Toilette. Jeg purrede da op i mit Haar saa godt jeg kunde, og vilde just til at stige op paa Dækket for at finde en Pøs eller lignende Genstand, hvori jeg kunde vaske mig, da Regins Hoved viste sig i Lugen. „Skynd Dig; tag dine Vaaben og kom herop!“ raabte han hastigt.

Jeg greb Skjold, Hjælm og Økse og var i et Nu oppe ved hans Side.

Et overraskende Syn mødte mig.

Halvmørket, Taagen, eller hvad jeg nu skal kalde det, var næsten naaet frem til en vis dagsvanger Klarhed. Nogle hundrede Alen fra os rejste et højt Lands lodrette Klippemure sig ivejret, og imellem Landet og vort Skib laa — et andet Skib, udstyret omtrent som vort eget og bemandet med en Flok Mennesker, der godt kunde have passeret for Brødre eller Søskendebørn til dem, vi havde ombord.

Jeg stirrede forbavset over imod dem, og de paa deres Side stirrede over imod os. Men hvilket Blik de dog sendte os! Der var især en 3—4 Stykker, svære, høje Karle, der stod langs Rælingen agterude hos ham, der styrede. De saa' ikke paa os, nej de gloede — som Hunde, som Ulve. Den ene holdt Skjoldet støttet

foran sig paa Rælingen og havde sat Hagen fastklemt ned over den øverste Skjoldrand, saa at Hovedet med de brede Kæbeben og de dybtliggende Øjne traadte frem for sig alene. Jeg kunde ikke taale at se paa dette Hoved. Jeg kom til at tænke paa Scenen i „Macbeth“ hos Heksene i Hulen. Og saa stirrede det saa roligt over paa mig, blot med en ganske svag Bevægelse af Kæberne! Jeg gruede ved Tanken om at skulle møde det, Ansigt til Ansigt, paa nært Hold.

Og det kom os paa nært Hold. Hele Skibet med Besætning bevægede sig langsomt roende over imod os. Luften var stille, en svag Dønning brød sig inde under den stejle Kyst. Jeg hørte den underlige sukkende Lyd af Dønningen over Stenene; jeg hørte Lyden fra vort eget klaprende Sejl og fra Aaretagene ombord i den fremmede Skude. Regin stod ubevægelig ved min Side. Jeg skævede umærkeligt forudefter for at se, om vore Folk vare parate til at tage mod det, som jeg nu kunde sige mig uundgaaeligt maatte komme.

Jo, de vare parate! Deres Blik gav saamænd ikke de Andres noget efter derovre ombord i det fremmede Skib.

Saa kom en Pil susende over imod os. Regin skød sit Skjold ivejret og opfangede den deri. Jeg saa' paa den dirrende Pil, hvis Jærnod var trængt helt igennem Skjoldet og havde ridset Armen ved Haandleddet. Regin lo, højt, hoverende, greb mit Skjold og kastede sit eget ned igennem Lugen. „Hent Vaaben op!“ bød han en af Folkene og bøjede sig bagover til Kast med det Spyd, som han holdt i den højre Haand.

Han saa' majestætisk ud, saaledes som jeg opfangede Billedet af ham, medens han tog Sigte.

Han bar en Hjælm med bred Skygge og var klædt i en Pantsersærk, der naaede halvvejs nedover Laaret, og som paa Armen rækkede til Albuen. En Økse — rigtignok betydeligt større end min — hang i en Snor ved hans Bælte.

Hvis Mændene derovre lignede Ulve, saa lignede Regin en ung Tiger. Og nu skød pludselig det slanke, faste, spændte Tigerlegeme sig frem; Ringene raslede i Pantsersærken, og ud fór Spydet, susende og hvinende; og det traf — traf godt. Manden med Hagen mod Skjoldet fik ikke Lov til at stirre længer den Gang. Hoved og Skjold og hele Manden drejede sig ivejret som en Spiralfjeder og styrtede forover ned i Vandet.

Et rasende Skrig og en formelig Pileregn strømmede over til os. Jeg havde grebet et Skjold og gjorde nu som alle de Andre: jeg dækkede mig det bedste, jeg kunde, og brølede forresten af alle Kræfter.

Og saa tørnede Skibene sammen.

Omtrent samtidig hermed begyndte Klarheden i Luften at synke tilbage igen til det forrige Halvmørke, ja det blev maaske endog mørkere nu end det før havde været. Jeg skal ikke saa nøje kunne afgøre det, thi Bulderet, Kampskrigene og det rasende Slagsmaal, som nu opstod, gjorde mig fuldkommen udygtig til at anstille nogensomhelst ordnet Iagttagelse. Med en Iver og Begærlighed, som var der Tale om den fornøjeligste Ting af Verden, stormede begge Skibsbesætninger forud, hvor Sammenstødet havde fundet Sted. En aldeles utrolig forvirret og sammenblandet Masse af Skuldre, som trængte sig frem, Hoveder, som bøjede sig til alle Sider, og Arme, som hævede og sænkede sig ligesom Stempelstøtter i en Dampmaskine, en vanvittig, mylrende, i sig selv indflettet Menneskemasse bølgede hid og did for mit Blik. Jeg begreb Alt, kun ikke, at der i det Hele taget var Plads til at slaa, og at man ikke slog sig selv eller sin nærmeste Ven for Panden.

Det lod ikkedestomindre til, at man ganske godt fandt ud af, hvor og hvem Slaget skulde ramme. Regin f. Eks., som jeg bestandig kunde kende paa det lange, flagrende Haar, Regin, den unge Tiger, svang den tunge Økse som om det kunde have været en Fluesmække, og

jeg er sikker nok paa, at de Fluer, som bleve trufne, vare de rette.

Med en underlig, halv sød, halv feberisnende Gysen var jeg bleven staaende paa min Plads agterude. Mine Fødder vare som lænkede til Dæksplankerne; jeg forsøgte at kaste et Spyd, — hvoraf der laa en stor Mængde paa Skansen — men mit Kast traf en af vore egne Folk, der slog drabeligt om sig med en Stump Økseskaft i Næven. Dog er jeg sikker paa, at jeg ikke ramte ham videre farligt. Han vedblev i ethvert Fald at slaa om sig, indtil et Par andre og rimeligvis stærkere Næver end hans egne vare saa uhøflige at kvæle ham, ikke mange Skridt borte fra hvor jeg stod.

Kampen trak sig i det Hele taget mere og mere agterefter. Og da dette gik op for mig, da jeg forstod, at Lykken var os imod, og da den nysnævnte Kvælescene indtil det Yderste havde angrebet mine iforvejen stærkt medtagne Nerver, saa slog min Sindsstemning pludselig om indeni mig; jeg blev rasende, jeg blev hævngerrig; mine Fødder løsnede sig som med et Ryk fra Plankerne, og jeg styrtede frem, frem til Kamp for Regin, som nu trængtes saa haardt fra alle Sider.

Hvordan, hvornaar, hvorledes det var mig muligt, véd jeg ikke. Men jeg naaede frem fra Toft til Toft, huggende med min lille Økse tilhøjre og tilvenstre. En varm, klæbrig Vædske sprøjtede mig ind i Ansigtet og tilklistrede mine Fingre. Jeg spurgte mig ikke selv, om det var Blod. Jeg brød mig om Ingenting. I ethvert Fald bandt den klæbrige Vædske mine Fingre endnu fastere om Økseskaftet. Og Øksen skulde jeg bruge, bruge eftertrykkeligt for at naa hen til min dyrebare Ven. Og jeg naaede ham. Jeg opfangede akkurat et overrasket og taknemmeligt Blik fra hans Øjne; jeg saa' akkurat at Blodet løb ham ned over Kind og Hals, nedad den højre, hævede Arm; jeg saa' at Armens Bevægelser bleve svagere og svagere; jeg saa' at Øjnenes Ild flammede

mindre og mindre stærkt. Jeg skød min venstre Arm med Skjoldet hen for ham, jeg lod min højre Haand med Øksen sænke sig ned imod et Par glubende, blodunderløbne Øjne lige tæt ved Regin. Saa bragede mit Skjold sammen under et mægtigt Slag; jeg kastede Øksen fra mig, slyngede begge mine Arme om min dyrebare Ven, og uden at gøre mig Rede for min Handling, kun følgende et Instinkts hemmelige Tilskyndelse, styrtede jeg mig med min blødende, næsten sammensunkne Byrde udover Rælingen.

Vi sank dybt ned i Vandet. Det susede og brusede for mine Øren, og det tindrede som dansende Ildluer for mine Øjne. Byrden var tung; jeg holdt den fast omklamret. Jeg troede aldrig vi vare komne op igen.

Men det kolde Vand bragte Liv i min dyrebare Byrde. Med fælles Hjælp skød vi opefter og med fælles Hjælp svømmede vi videre. Taagen laa nu rugende over Vandet. Vi hørte Buldret og Skriget fra Skibene bag os; men Lyden var dæmpet og brudt, og snart hørte den fuldstændig op. Saa øjnede vi Klippemuren lige for os. Dønningen bar os ind imod den, og udmattede lige indtil vore sidste og svageste Kræfter, slæbte vi os over de vaade, tangglatte Skær og krøb i Ly under nogle mægtige Blokke ved Foden af Klippemuren. . . . .“

„Hvad var det for et Land, Søren?“ spurgte Værten halvhøjt og med en Betoning, som om han gærne vilde, men ikke rigtig turde afbryde. „Det staar da ikke i Danmarks Geografi.“

„Det kan have været Bornholm,“ yttrede jeg blidt.

„Aa ja, det kan saa,“ svarede Fortælleren sagtmodig. „I ethvert Fald har jeg senere mange Gange besøgt denne smukke Ø for at opfriske . . . .“

„Videre!“ bad adskillige Stemmer.

Og Fortælleren fortsatte.

„Jeg sad bøjet over Regin, som laa dybtstønnende med Ryggen støttet mod en Sten. Jeg kunde ikke tale,

men knugede hans Haand og søgte ved Hjælp af min Kofte, som jeg trak af mig, at mildne hans haarde Leje. Han rejste sig med Besvær overende og vilde afslaa den tilbudte Hjælp. „Kan Du høre Noget fra Skibene?“ spurgte han. Jeg lyttede. Nej, Alt var stille. „Her maa være Huler i denne Klippe,“ sagde han, „hvor vi kunne krybe ind og faa Vunderne lægte, — hvis de ellers ville læges.“ Jeg rejste mig op. „Skaf mig Drikkevand; min Tunge brænder,“ sagde han.

Jeg spurgte, om jeg ikke skulde hjælpe ham den tunge Pantsersærk af. „Gaa blot,“ sagde han. „Skaf mig Vand; søg en Hule op! Ringsærken skal jeg selv besørge!“

Jeg kravlede over de løse Klippeblokke og Stene, som i Mængde laa nedstyrtede mellem Fjeldet og Havet. Taagen laa tæt ude over Vandet, men herinde kunde man dog skimte Genstandene nogenlunde tydeligt i en Kreds af et halvt hundrede Skridt omkring sig. Jeg kom til en brat Skrænt, hvor en græs- og buskbegroet Jordmasse var skredet ned ovenfra mellem to stejle Klippetaarne. Højden af disse Taarne kunde jeg ikke bestemme, thi Taagen rugede deroppe. Men ved Foden var der lyst nok til at jeg kunde skælne en mørk Spalte i Muren. Det viste sig at være Indgangen til en nogenlunde rummelig Hule, hvor Lysningen udefra faldt en 4—5 Skridt ind. Rundt om Indgangen laa den skredne Jord, og mellem dens Planter sivede klart Vand ned fra Klippen. Jeg opsamlede ivrigt alt det Vand, jeg kunde overkomme, i et stort Skræppeblad, og vilde just med mit gode Budskab begive mig tilbage til Regin, da jeg til min Forbavselse, ja næsten Skræk, saa' ham langsomt, vaklende fra Sten til Sten, komme hen imod mig. Pantsersærken havde han krænget af sig og kastet bort, kun min Kofte holdt han i Haanden. Blodet piblede nedover Panden, og da han begærligt greb efter Skræppebladet, saa' jeg, at hans uldne Kofte foran paa Brystet og langs nedad det ene Ærme næsten var stiv af størknet Blod.

Da han havde drukket, sank han ned ved Indgangen til Hulen. Han vægrede sig ivrigt for at modtage min Hjælp, men krøb selv et Skridt eller to ind i Hulen, hvor han da siddende lænede sig op imod Væggen.

„Jeg troede, Du havde sveget mig,“ sagde han nu og fæstede sine Øjne paa mig. „Du blev saa længe borte.“ Jeg svarede Intet. Graaden kvalte min Stemme. Og ligesaa meget for at skjule min Sorg som for at komme den Haardtsaarede til Hjælp, gav jeg mig til at afrive Græs og Løv rundtomkring fra, og med dette Underlag og min vaade Kofte redte jeg da et idetmindste nogenlunde blødt Leje bagved den Siddende.

Han stirrede forundret paa mig. „Du har altsaa dog givet Regin dit Hjærte; Regin, som nu ikke længer kan byde Dig Noget til Gengæld!“

Han stønnede og tog sig til Brystet. Jeg pegede paa Lejet bagved ham, men han undslog sig.

„Mine Vunder ville ikke læges,“ vedblev han og knugede Haanden imod Siden. „Ikke om jeg nu laa paa det kosteligste Leje og Kvinder med bløde Hænder gik mig tilhaande. Dog, hvad siger jeg, Kvinder! Du er jo netop en Kvinde, — som elsker mig, — en Kvinde, som har en blød Haand — og et mildt Hjærte. Jeg er Kæmpen, den unge Helt, hvem Odins Ravne svigtede. Men Du svigtede ikke. Du var stærkere end alle hine usle Drog derude, som spottede over din Svaghed, da deres egen Styrke endnu ikke var prøvet. Lad Havet nu sluge dem. Du var den Stærkeste. Du overlever os Alle. Saa giver jeg da Regins Hemmelighed i den Overlevendes Haand!“

Og hurtig som Lynet greb den Saarede fat i Koftebræmmen nedenfor sin Hals, flængede det uldne Tøj fra Bryst og Skuldre, og sank stønnende bagover paa Lejet.

Jeg stirrede skælvende frem for mig. Kæmpen, Helten, Anføreren for de vilde Mænd ombord paa Vikingeskuden, var forsvunden. Der laa ved mine Fødder en dejlig Kvinde. Den blottede Jomfrubarm, snehvid, hvælvet,

hævede og sænkede sig, frembød og unddrog de kyske Tilsigelser om lønlig Gunst, Elskovsbebuderne, Naturens Segl over Kvindens Hemmelighed og Mandeviljens dybeste Attraa.

Tilsigelsen var min, Hemmeligheden var min! Ak, og nu skulde Livet ende! Staalet havde brudt den Blomst, hvis fine Støv ingen Mandeviljes Attraa havde røvet. Det var Døden. Jeg kunde ikke tvivle derpaa. Saaret i Panden fortalte det ikke. Jeg aftørrede Saaret, jeg kyssede Blodet bort; dette var ikke Døden. Den skønne, kraftfulde Arm var flænget. Jeg omviklede den med Blade, ombandt den med en Strimmel af mit Tøj. Men Regin rystede paa Hovedet og pegede under sit venstre Bryst. Derfra, hvor Livets Kilde efter de evige Love skulde tage sit Udspring, derfra rislede Dødens mørke Strøm, uvægerligt, ustandseligt fort.

„Jeg fryser,“ hviskede hun og tildækkede sig atter. Jeg lagde hendes Hoved i mit Skød og strøg det lange Haar fra hendes Pande. Hun blev blegere og blegere. Pludseligt lynede hendes Øjne. „Her i Livet vil Regins Favn kun lidet lønne din Elskov; men histoppe vil jeg modtage Dig som Valkyrie, og da skal mit Favntag skænke Dig dobbelt Løn for hvad Du her maa savne. Naar jeg er død, da drag ud til hint Skib. Hug ham Banesaar, som gav mig mit. Og naar Regins Død er hævnet, da vil Du snart finde din Død; thi Du er dog svag, — din Arm er ingen Kæmpes,“ tilføjede hun med et Smil.

Jeg forstummede. Hvad skulde jeg svare? Hvem var dog denne Kvinde? Var jeg da inde i hin forunderlige Tid, hvis mægtige Røst klinger helt ned til vore egne vanslægtede Tider, men saa fjærnt, langvejs fra, saa ganske i Modsætning til vort eget Liv, at vi næsten ikke uden at tage Hyklerens Maske for Ansigtet tør paaberaabe os den som Noget, hvorfra vi aflede Slægtskab og Fællesbo?

Jeg svarede hende langsomt: „Jeg er Kristen.“

Hun saa' paa mig og vendte derpaa Hovedet utaalmodigt bort. „Jeg forstaar Dig ikke."

Jeg søgte at forklare hende, hvad jeg mente. Hun hørte i Begyndelsen efter, men efterhaanden adspredtes hendes Miner, hendes Aandedræt blev tungt, hun greb min Haand, og idet hun ved min Hjælp rejste sig overende, slyngede hun den saarede Arm om min Skulder og hviskede: „Jeg forstaar Dig ikke. Der er Guder nok i Valhalla. Sæt ikke flere derind; de kunne ikke forliges. Dine Guder passe for Dig, mine for mig. Du og jeg kunne enes, fordi vi have vor Elskov imellem os. Men Guderne vilde ikke kunne enes; de vilde bekrige hinanden. Og hvem tror Du vilde sejre? Jeg tror paa Styrken; den har jeg troet paa saalænge jeg har levet. Derfor kan jeg nu dø — saaledes som jeg dør."

Hun drog mig hæftigt ind til sig. Jeg følte hendes sitrende Kys. „Bevar mig dit Hjærte . . . . Giv Ingen . . . . Regins Hjærte." Hun gled nedover mit Bryst. Hendes Blod strømmede udover mig; jeg vidste, hun var død. Og jeg skreg højt op i min Smerte. Jeg slog i Fortvivlelse min Haand mod Klippevæggen . . . . Ja, mine Herrer. Jeg havde slaaet min Haand tilblods, og jeg var i en Tilstand af Fortvivlelse og Angst, som ikke lader sig beskrive, da —"

„Da Du vaagnede, Søren," sagde Værten drillende.

„Ganske vist vaagnede jeg," gentog Fortælleren, idet vi hørte ham rejse sig fra sin Stol og gaa over Gulvet i den mørke Stue. „Ganske vist, naturligvis! Og jeg ærgrer mig nu over at have ladet mig forlede til at fortælle min Historie for et saa lidettroende Selskab. Godnat!"

Vi hørte Døren gaa. Straks efter kom Tjeneren ind med Lys. Vi saa' forbavsede paa hverandre. Fortælleren var virkelig gaaet. Virkningerne af den besynderlige Fortælling havde efterladt højst forunderlige Spor paa vore Ansigter.

Holger Drachmann.

[Oversættelsesret forbeholdes.]

Ferdinand Lassalle.

Lassalle før Agitationen.

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.
Vergil-Lassalle.

En af de Begivenheder, som i dette Aarhundrede have overrasket og forbavset Evropa mest, en Begivenhed, som man rundtom i de forskellige evropæiske Lande endnu gør mislykkede Forsøg paa at forstaa, det er den Proces, ved hvilken Hegels Tyskland har forvandlet sig til Bismarcks Tyskland. Man taler snart, som om den gamle Slægt med ét Slag var uddød og den nye Stamme skudt op uden Rod, snart som om en vendisk-slavisk Indpodning havde fordærvet eller forbedret Stammen. For Nogle er det nye Tyskland Jernmasken. Det gamle filosofisk-poetiske Aasyn var det sande, og over det har nu Preusservæsenet lagt sig som Masken over hin ulykkelige Fange. Andre udfinde, at det gamle godmodigt-romantiske Ansigt netop var Masken, bag hvilken de sande Træk, som nu vise sig, hyklerisk bleve skjulte. Den ene af disse Anskuelser er ligesaa uforstandig som den anden, og de bero begge paa samme Uvidenhed om det moderne Tysklands Udviklingsgang. Hvo der i Literaturen studerer denne, vil Skridt for Skridt kunne forfølge, hvorledes den nye Generations Ideer, Handlemaade og Livsanskuelse har udviklet sig organisk af den ældres.

Svælget mellem Hegels og Bismarcks Tyskland fylder sig da efterhaanden for Blikket, Fysiognomierne paa denne og hin Side af Svælget frembyde beslægtede Træk. Enkelte interessante og højst udprægede Fysiognomier, der tegne sig kraftigt paa Historien som Baggrund, betegne i og for sig allerede Overgangen og Sammensmeltningen af to Generationers Aandspræg. Blandt disse Fysiognomier har Tyskland næppe et interessantere og skarpere skaaret end Ferdinand Lassalles. Han fødtes d. 11. April 1825 og døde, saaret i Duel, d. 31. August 1864. Han var en fremragende Discipel af Hegel, og man har i sin Tid ikke uden Grund kaldt ham Bismarcks Lærer; thi lader en direkte Paavirkning sig end ikke bevise, saa har dog saavel i den indre som i den ydre Politik den store Statsmands Bedrifter med Hensyn til afgørende Punkter nøjagtigt realiseret den filosofiske Agitators Program.

I.

Den, der vil lære Lassalle at kende, bør begynde med Studiet af hans Flyveskrifter. Man læser ikke koldsindigt denne Prosa: En overordentlig Lærdom er her behersket af en aldeles moderne Veltalenhed, strængt logisk og strængt saglig, hvis tilbagetrængte Begejstring staar præntet i Ildskrift mellem Linjerne for nu og da at blusse op; en ubeskrivelig Dristighed i alle Angreb sekunderes af en urokkelig jernhaard Fasthed i ethvert Forsvar; Sprog og Stil er en Type for sig. Af Deklamation intet Spor. Forfatteren véd og kan for Meget til at han skulde ville deklamere. Men heller intet Spor af Lærdommens Ballast. Det er en Tungtbevæbnet, som her fører sin Krig; men sjældent saa' man saa tung en Bevæbning baaret saa let. Af trykte Kilder erfarer man kun lidet om Forfatterens Personlighed og Liv. Flere Rejser i Tyskland med lange Ophold have imidlertid bragt mig i Berøring med et ikke ringe Antal Personer, Mænd og Kvinder, paa hvis Dom jeg sætter Pris, der have kendt Lassalle

personligt. Som bekendt have de offenlige Stemmer om Lassalle, efter at Angrebene vare forstummede ved hans pludselige Død, i vore Dage antaget en ganske anden Karakter end da han endnu var i Live. Aaben Anerkendelse af hans Betydning og hans Evner er ikke sjælden. Flertallet af de private Domme om ham lyde derimod relativt ufordelagtigt. Hans private Bekendte have sjældent læst ham mere end flygtigt, sjældent eller aldrig delt hans Anskuelser. Hans Svagheder have tydeligt nok været af dem, som man ikke behøvede at være Psykolog for at opdage, og Størstedelen af det dannede Publikum ligesom Størstedelen af offentlige Personligheders private Bekendte blive let hængende ved iøjnefaldende Svagheder, især naar disse rent overses af en forgudende Tilhængerskare. Jeg ventede ikke i den højere Borgerstand at komme til at høre kærlige Domme over En, der døde i Strid med det hele borgerlige Samfund i sit Fædreland, kæmpende næsten ene med en hel Presse imod sig; alligevel tilstaar jeg, at en saa gennemgaaende Uvilje, en efter min Opfattelse saa ufuldstændigt begrundet og endnu saa levende Misstemning mod den Døde var mig uventet. Formodentlig er det denne Misstemning, man har at takke for den Vanskelighed, det koster nutildags at forskaffe sig et fuldstændigt omfattende Kendskab til Lassalle. En ordentlig, endsige en samlet Udgave af hans Skrifter eksisterer ikke; de fleste af dem kunne kun faas gennem en socialistisk Kommissionær i Leipzig, hvis grænseløse Utilforladelighed omtrent umuliggør Anskaffelsen, og hvad han har paa Lager er ikke blot trykt paa det sletteste Papir, men vansiret ved plumpe og vildledende Trykfejl*). Sjældnere Sager findes end ej

*) Som Eksempel paa slige vil jeg kun anføre to: „damit sie durch keinen Rest einer sittlichen selbstständigen Staatsanwalt beengt“ for „Staatsgewalt“ og „Ist es Vorbereitung zum Hochverrath wenn ich Jemanden in einen unerlaubten Verein einzutreten auffordere?“ istedetfor „erlaubten“. Hochverrathsprocess 1864, S. 38, 43.

paa Berlinerbibliotheket. Hvad der foreligger trykt af biografiske Oplysninger og Breve er næsten Intet*). Men tyder Alt dette som sagt paa en endnu ikke udslettet Misstemning mod Lassalle, saa er denne Misstemning dog langtfra at være absolut. Det har slaaet mig, at man i Reglen har udtalt sig om den Afdøde med des større Velvilje, Anerkendelse, Varme, Beundring, jo nøjere man havde kendt ham. Dette taler i høj Grad til Fordel for Lassalle; thi det gaar altid saaledes med virkeligt betydelige Aander. Medens de, der kun blænde ved Talentets eller Ryets Prestige, ligesom Paven i Rom gælde des mindre, jo nærmere man kommer dem eller staar dem, finde betydningsfulde Personligheder størst Hengivenhed hos dem, der kende dem bedst. Jeg har nu i et Par Aar ladet alle disse Domme og Udtalelser strides og forliges i min Sjæl, medens jeg atter og atter med samme usvækkede Interesse studerede deres Genstand fuldstændigt, og naar jeg nu fordyber mig paany i dette Emne, danne alle hine Opfattelser i Forening med alle mine egne ældre og yngre Stemninger og Indtryk af deres Genstand en underlig mangestemmig Symfoni i mit Indre. Jeg kender Lassalle saa godt som man kan kende ham uden nogensinde at have set eller hørt ham; jeg har den Sympathi, der betinger en Forstaaelse, med Lyssiderne af hans Væsen og ser dem begrænsede af dets Skyggesider; til udtømmende at vurdere hans mangesidige Virksomhed er jeg ikke istand; dertil udfordres, at man i lige saa høj en Grad som han er inde i Filologi, Filosofi, Jurisprudens og Statsøkonomi; men jeg vil forsøge at give det psykologiske Grundrids til et Portræt.

Der er skrevet saare meget for og endnu mere imod de af Lassalle i hans sidste Leveaar opstillede Teorier. Man har angrebet og man har konstateret deres Rigtighed. Der er bleven ført en yderst hidsig Strid om Hensigts-

*) Som bekendt nedlagde for ikke lang Tid siden Rodbertus Protest mod Udgivelsen af hans og Lassalles Korrespondance.

mæssigheden af hans seneste praktiske Forslag. Til at fælde Dom i denne Strid tiltror jeg mig ikke Evner og til at deltage i den har jeg ingen Lyst. Hvad jeg kunde ønske gjort, og hvad jeg vil forsøge selv at gøre, da ingen Anden endnu har følt Tilbøjelighed dertil, det er hvad Sainte-Beuve vilde kalde: *faire acte de littérature* med Hensyn til Lassalle, oplyse hvad Slags Natur han var, opdage det oprindelige Grundlag i hans Væsen, hans dybestliggende sjælelige Egenskaber og hans herskende Ideer, Grundpræget i hans Aand, Formen af hans Talent, kort sagt at karakterisere ham som Forfatter uden at blande denne Opgave sammen med den højst forskellige, der falder Mange saa forunderligt let, at sidde til Doms over et af vore Dages vanskeligste og mest brændende Spørgsmaal.

Det Liv, jeg vil oprulle, blev ført med en saa lidenskabelig Intensitet, at det ligesom fór Samtiden forbi, før denne kunde besinde sig paa det. Lassalles videnskabelige Værker kunde ikke læses af de almindeligt Dannede, og hans Flyveskrifter kunde kun delvis forstaas af Arbejderne, der læste dem. Som kritisk Tænker staar Lassalle uanfægtet. Ingen Institution og ingen Mand, paa hvem hans Haand er faldet, har nogensinde forvundet Slaget. Det betyder ikke meget, om en udmærket Videnskabsmand har fejlet i Enkeltheder. Tiden skyller Vildfarelsen bort og Menneskeheden arver Resten.

II.

Den gamle græske Filosof Heraklit, der saalænge var Genstand for Lassalles Studium, anvendte en Mængde forskellige sindbilledlige Udtryk for at betegne sit Princip: Ild, Strøm, Retfærdighed, Krig, usynlig Harmoni, Bue og Lyra; de falde En ind, naar man søger et Symbol, der kunde betegne Livsprincipet i Ferdinand Lassalle. Etsteds i et Brev, der er fuldt af Utaalmodighed over, hvor langsomt Begivenhederne udvikle sig, bruger Lassalle det Udtryk „min glødende Sjæl“; blandt tusinde, der

kunde ville anvende en Talemaade som denne, der er bleven til Frase, har han alene brugt den uden Overdrivelse: der var virkelig inderst inde i ham Noget, der bestandig var som Ild. Hans brændende Kærlighed til Videnskab og Kundskab, hans Tørst efter Retfærdighed og Sandhed, hans Begejstring, hans ubændige Selvfølelse, hans dybe Forfængelighed, hans Mod, hans Magtglæde: Alt havde den samme flammende og fortærende Karakter. En Lysbringer var han og en Flammebringer; en Lysbringer, fripostig og trodsig som Lucifer selv, en Fakkelbærer, der gærne stillede sig selv i fuld Belysning ved Skæret af den Fakkel, hvormed han bragte Klarhed — *grand oseur et grand poseur.* — I Heraklits Verden var Buen og Lyren i Forening det herskende Princip; Lyren er Harmoniens, det vil sige den fuldendte Dannelses Symbol, Buen med sin dræbende Solpil betegner Virksomhed og Tilintetgørelse. Ogsaa i Lassalles Aand raadede Buen og Lyren i Forening, den fuldendte teoretiske Dannelse og den rastløse praktiske Virksomhedsdrift. Sjældent har i Verdenshistorien en saadan Forening af teoretisk og praktisk Begavelse været set. Men den, der havde iagttaget Lassalle ved Begyndelsen af hans Bane, vilde, hvis han besad paa éngang sympatetisk og fremadskuende Blik, paa ham have kunnet anvende de Ord, han selv anfører af den gamle nyplatoniske Tænker Maximos fra Tyrus: „Jeg forstaar Apollo, Bueskytte er Guden og Musiker, og jeg elsker hans Harmoni, men jeg frygter hans Skyttekunst.“ *)

Lassalle fødtes i Breslau; hans Fader var en ikke fremragende begavet, men brav og hæderlig Købmand, begge Forældrene israelitiske. Sønnen var oprindeligt bestemt til Handelsmand; men da han paa Handelsskolen i Leipzig kun gjorde ringe Fremskridt, blev det besluttet at lade ham forberedes privat til Universitetet i hans

*) Lassalle: Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln von Ephesos. I. 111.

Fædrenestad. Lassalle var hele sit Liv igennem den kærligste Søn, og Forholdet mellem ham og hans Familie efter jødisk Vis et meget inderligt og fast. Moderen hang under Lassalles hele Livsbane med største Begejstring ved Sønnen, fandt sig i Alt, hvad han foretog og fandt tilsidst Alt godt. I den Alder, hvor alle Drenge ere næsvise og fremtrædende, var Lassalle en ualmindelig næsvis og højmælet Dreng. Hvad han selv i sit senere Liv saa tidt betegnede som sin „Frækhed", røbede sig allerede da. Vi staa her ved Racemærket i hans Sind, Grundformen for hans Temperament, ved den Egenskab hos ham, hvis Spire mest træffende betegnes ved det jødiske Ord Chutspe, der paa éngang er Aandsnærværelse, Frækhed, Dumdristighed, Uforskammethed og Uforfærdethed, og der let forstaas som den Yderlighed, til hvilken Frygtsomheden og den tvungne Eftergivenhed hos en et Par Aartusinder igennem forpint og undertrykt Race naturnødvendigt ved indbrydende Kultur slaar om. Naar Lassalle under en af sine Kriminalprocesser i sin Forsvarstale trods Præsidentens Trusler om at Ordet vil blive ham berøvet gennemhaaner Statsadvokaten, og efterat Ordet virkelig er bleven ham berøvet tiltvinger sig Ret til yderligere at tale ved nu at aabne en Diskussion om, hvorvidt det er tilladeligt at berøve ham Ordet, saa er det „Chutspe". Denne „Chutspe", der hos almindelige Individer af denne Race undertiden er saa modbydelig i Skikkelse af Paatrængenhed eller uberettiget Lyst til at trænge sig frem, undertiden saa morsom og snild som Uforbløffethed og Raadsnarhed, var hos ham, i hvis Sjæl saa store Evner slumrede, kun det Element, hvoraf hans personlige Daadstrang udviklede sig, og hvis Farve hans Virksomhedsdrift bestandig beholdt. Hans Trang og Evne til Handling var nemlig ikke den rene — angelsaksiske eller amerikanske — Foretagelsesaand, der kun rastløst og praktisk vil frembringe og ordne. Det var en Virksomhedstrang, der søgte

Modstand og kun levede og aandede i Opposition. En af Tysklands Digtere, der kun en enkelt Gang havde set Lassalle paa en Koncert, sagde til mig: „Han saa' ud som lutter Trods; men paa hans Pande laa en saadan Handlekraft, at det ikke vilde have undret En, om han havde erobret sig en Trone.“ — Inderst inde altsaa en Handlekraft, der opsøgte Hindringer og overvandt Hindringer, og som underordnede sig alle de Midler til Sejr, der fandtes i hans Sind: Koldblodighed, Kamplyst, Ærgerrighed, Herskesyge, uovervindelig Aplomb i det afgørende Øjeblik.

Allerede som Dreng paa 15—16 Aar opkastede Lassalle sig i et Hjemmet forstyrrende Anliggende til Familiechef, optraadte som bydende Mand overfor Ældre og Voksne og ordnede ved energisk Optræden en delikat og vanskelig Sag. Som 23aarig Yngling under sin første halvaarlige Varetægtsarrest plejede han, langt fra strængt at føje sig efter Fængselsordenen, at give Fangevogterne Befalinger, og vilde disse paa nogen Maade lade ham føle deres Autoritet, førte det til meget hæftige Optrin. Da han erfór, at hans Søster havde indgivet et Bønskrift om Benaadning for ham, rettede han straks en Skrivelse til Kongen for at sikre sig mod enhver Misforstaaelse. Der var Noget af en Cæsar i denne Yngling, hvem forskrækkede Borgermænd engang skulde betragte som en Catilina. Han var skabt for Magten, han var stemplet til Hersker, og da han ikke fødtes som Prins eller som Adelsmand, men som Barn af Middelstanden og af en tilsidesat Race, blev han Tænker, Demokrat og Agitator, for ad denne Vej at naa det Element, hvortil han skabtes. Meningen er ikke, at Lassalle var sig dette bevidst. Men Meget, der for Bevidstheden staar som Maal, er for Naturen kun Middel, og Naturen i ham krævede Magt, Betydning, ja selv den Glans og de Jubelraab, der tilkommer den betydelige Fører for et Folk eller en Stand, og det paa samme Tid som den

lod ham fødes paa yderste Venstre og gav ham Seklers Ufrihed og Seklers Forurettelser at hævne til Mødrenearv — maatte han da ikke tidligt føle sig paa éngang som revolutionær og som Chef? Disse Anlæg mødtes med den moderne Videnskabs Indflydelse, og Lassalle var skabt til Videnskabsmand; men den hele moderne Videnskab arbejder efter sit Væsen i det radikale Fremskridts Tjeneste, og jo dybere En er grebet af dens Aand, des stærkere føler han sig draget til Opposition mod Alt, hvad der kun har det Nedarvedes Autoritet.

Saa tidligt Lassalle nu end modnedes som Dreng, var det dog langtfra, at denne tidlige Modenhed udslettede eller dræbte Barnet i ham. Han hører ikke til de Mænd, der aldrig have været Børn; han hører til dem, der bestandig bevarede noget Barnligt. Man maa ikke af Spielhagens rent digteriske Skildring af Helten i „In Reih' und Glied" lade sig forlede til den Antagelse, at Lassalle var den blege, tavse, evigt alvorlige Dreng som Leo. Han havde endnu som Mand megen Følelse, meget Gemyt, besad kun liden Selvbeherskelse i det private Liv, gav Forbitrelse og Herskesyge frit Løb og faldt et Øjeblik derefter med fuldendt Elskværdighed tilføje; han kunde være Barn og gøre Barnestreger saa fuldt som Nogen. Til det Barnlige, ja Barnagtige hos ham hørte tidligt hans Kærlighed til alt Glimrende og hans Lyst til at glimre. Han, Demokraten, var klædt som en Dandy, med udsøgt Elegance à quatre épingles, om end med Smag. Han satte Pris paa at have sine Værelser smagfuldt udstyrede, ja udsmykkede. Man fandt i hans Hjem ikke blot Elegance, men et Stænk af Dekoration. Lassalle foretog i Begyndelsen af Halvtredserne to Rejser til Orienten og medbragte Drapperier og Kunstgenstande derfra, hvormed hans Bolig var smykket. Han var en Smule af en Skuespiller, som Herskernaturer ikke sjældent ere det (Napoleon, Byron). Hans Dinéer og Soupéer vare de udsøgteste og bedste i Berlin paa samme Tid som

han var Arbejdernes Talsmand. Der er heri visselig ikke, hvad man kunde ville se deri, en direkte Modsigelse, men en Modsætning, som den findes i en rig og kompliceret Natur, hos en med levende Skønhedssans udrustet Jakobiner, hos en med pragtfuldt forsirede Vaaben stridende Revolutionens Soldat, hos en Mand, der endnu ikke helt har rystet Barnet af Ærmet. Der var paa éngang noget højst Moderne og noget i høj Grad Antikt i Lassalles Aandsanlæg, og dette Antike var atter dobbelt. Han var en Alkibiades i Nydelsessyge og Evne til at finde sig tilpas i alle Omgivelser, blandt Videnskabsmænd som blandt Revolutionsmænd, i Fængslet som i Balsalen, „i sin Ungdom gaaende i Fængsel med samme Ligegyldighed som mangen Anden til Bal“*), og han var en antik Romer i Viljestyrke, Handlekraft, politisk Blik og Evne til at erobre og organisere.

Ledet af sin Begejstring for den klassiske Oldtid gav Lassalle sig paa Universiteterne i Breslau og Berlin til at studere Filologi og i Forening hermed Hegelsk Filosofi, hvis dialektiske Methode han med Iver og Henrykkelse tilegnede sig. Samtidigt inddrak han det unge Tysklands revolutionære Ideer. Da han havde forladt Universitetet, levede han som ung uafhængig Privatmand ved Rhinen og studerede i Düsseldorf og ligeledes under et Ophold i Paris 1845 græsk Filologi og Filosofi.

I Paris lærte den da 20aarige Lassalle Heinrich Heine at kende, og man faar et højt Begreb om den unge Students Genialitet, naar man ser, i hvilken Grad han indtager og blænder Tidsalderens Aristofanes, som dog sandelig ikke var af dem, der lod sig dupere. Man faar fremdeles et højt Begreb om Digterens psykologiske Skarpblik, naar man ser, i hvilke Udtryk han taler til og om den, der overfor ham dog i Aand som i Aar maatte synes et Barn. Lassalle har tydeligt nok med

*) Proces i Düsseldorf 27de Juni 1864, Slutningen.

sædvanlig Energi taget sig af den syge og forladte Digters altid saa pinlige pekuniære Forhold og ved kraftig Optræden til hans Gunst i Tyskland ordnet dem for ham. I Brevene til Lassalle, hvem Heine stadig kalder „sin dyrebare elskede Ven“, „sin kæreste Vaabenbroder“, forekomme Ytringer som: „Idag indskrænker jeg mig til at takke Dem; endnu har aldrig Nogen gjort saa Meget for mig. Heller ikke har jeg endnu hos Nogen fundet saa megen Passion og Forstandsklarhed i Handling forenet. Visselig har De Ret til at være fræk — vi Andre usurpere blot denne guddommelige Ret, dette himmelske Privilegium. — I Sammenligning med Dem er jeg en beskeden Flue.“ Og et andet Sted: „Lev vel og vær overbevist om, at jeg elsker Dem uudsigeligt. Hvor det glæder mig, at jeg ikke har taget fejl af Dem; men heller Ingen har jeg havt en saadan Tillid til som til Dem — jeg, der er saa mistroisk, ved Erfaring, ikke af Natur. Siden jeg faar Breve fra Dem, svulmer mit Mod og jeg befinder mig bedre.“ *) Det virker næsten rørende at se den 46aarige Mand, den store af saa mange Lidelser knækkede Digter søge Beskyttelse hos denne staalhaarde unge Sjæl, hvis Vilje 20 Vintre have hærdet til Ubøjelighed, og som har Mod tilovers for alle dem, der klage og besvære sig rundt omkring ham. Heine søgende Hjælp hos Lassalle, det er Antilopen, der stiller sig under den unge Løves Beskyttelse. — En Antydning i et Brev til Ferdinands Fader viser, at Lassalle overfor Heine er optraadt som ivrig Atheist. Heine „gad se hans Ansigt“, naar han hører, at den dødssyge Digter har omvendt sig til Theismen. Andre Antydninger og Drillerier vise, at Lassalle i Paris ikke var ufarlig for Kvindehjærter. Til al Lykke er imidlertid i et Brev fra Heine til Varnhagen von Ense bevaret os en fuldstændig Skildring af Ferdinand Lassalle, en Skildring, der ikke blot er mindeværdig som

*) Heine: Briefe 3ter Theil. Breve fra Januar og Februar 1846.

træffende Produkt af den sikreste og fineste Pen, Tyskland dengang besad, men dobbelt interessant fordi den giver os Billedet af Lassalle, som han var, før Offenligheden kendte hans Eksistens, og før han selv var optraadt i Literaturen. Vi have her en Lassalle *avant la lettre:*

„Min Ven, Hr. Lassalle, der bringer Dem dette Brev, er en ung Mand af de mest udmærkede Aandsevner: med den grundigste Lærdom, den omfangsrigeste Viden, den største Skarpsindighed, jeg nogensinde har set; med den rigeste Fremstillingsgave forbinder han en Viljens Energi og en Habilité i Handling, der sætter mig i Forbavselse, og dersom hans Sympathi for mig ikke udslukkes, venter jeg den virksomste Bistand af ham. I ethvert Tilfælde var denne Forening af Viden og Kunnen, af Talent og Karakter for mig et glædeligt Fænomen. . . . . Hr. Lassalle er nu éngang en saa udpræget Søn af den nye Tid, der ikke vil vide Noget af den Forsagelse og Beskedenhed, hvormed vi i vor Tid mere eller mindre hyklerisk have hutlet og vrøvlet os frem. — Denne nye Slægt vil nyde og gøre sig gældende i den synlige Verden; vi, de Gamle, bøjede os ydmygt for det Usynlige, snappede efter Skyggers Kys og blaa Blomsters Duft, forsagede og klynkede og vare dog maaske lykkeligere end disse haarde Gladiatorer, der saa stolt gaa Kampdøden imøde.“

Hvilke Ord! i hver Linje Kunstnerens gennemskuende Øje, Mesterens Haand og Skalkens fine Skæmt og saa i Slutningssætningen Seerens profetiske Fremtidsblik.

III.

Den 11te August 1848 stod for Assiseretten i Köln, anklaget for den moralske Medskyld i Tyveri af et lille Skrin, en Yngling med et stolt og vindende Ydre, der i Dommens Signalement betegnes saaledes: Ferdinand Lassalle, 23 Aar gammel, Privatmand, født i Breslau, sidst bosat i Berlin, 5 Fod 6 Tommer høj, med brunt kruset Haar, fri Pande, brune Øjenbryn, mørkeblaa Øjne, proportioneret Næse og Mund, rund Hage, langagtigt Ansigt og slank Statur. Den saaledes signaliserede unge Mand holdt hin Dag en Forsvarstale, hvortil den gode

Assiseret aldrig havde hørt Mage. Han var anklaget for 2 Aar tidligere at have forledet to andre unge Mænd, der ligesom han i den Hatzfeldtske Skilsmisseproces havde taget ivrigt Parti for Grevinde Sophie v. Hatzfeldt, til fra Grevens Elskerinde at rane en lille Kasse, hvori vigtige Dokumenter formodedes indeholdte. Retten dømte ham, men den højere Instans underkendte dens Dom. Lassalles Forsvar udvikler, hvilket Motiv der har bragt ham til at føre Grevindens Sag:

„Familien tav. Men det hedder, hvor Mennesker tie, der ville Stene tale. Hvor alle Menneskerettigheder krænkes, hvor selv Blodets Stemme forstummer og det hjælpeløse Menneske forlades af sine fødte Beskyttere, der hæver med Rette Menneskets første og sidste Slægtning, Mennesket, sig. De kende Alle og have med Rædsel læst den ulykkelige Hertuginde af Praslins forfærdelige Historie. Hvem af dem vilde ikke have ilet med at staa hende bi i hendes Dødskamp. Nuvel, mine Herrer, jeg siger Dem, at her er ti Gange Praslin. Thi hvad er en Times korte Dødskamp mod Kvalerne under en 20 Aar igennem vedvarende dødelig Smerte! Hvad ere de Saar, der slaas af en Kniv, mod det langsomme Snigmord, som man med raffineret Grusomhed begaar mod et Væsens hele Eksistens, hvad ere de mod denne en Kvindes uhyre Lidelse, hvis Livsret man 20 Aar igennem Dag for Dag træder under Fødder, og hvem man, for ustraffet at krænke hende, først med Flid forsøger at prisgive til Foragt."

Den unge Mand, der anklaget i en saa besynderlig Anledning lagde saa ridderlige Følelser for Dagen, havde 19 Aar gammel i Berlin lært den da omtrent dobbelt saa gamle, men skønne og imponerende Grevinde (født Fyrstinde) v. Hatzfeldt at kende, og rørt over hendes Ulykker kastede han sig ind i Processen mellem denne højtstaaende Dame og hendes Mand. Den i „Kassettehistorien" implicerede unge Dr. Mendelssohn indførte ham først hos hende, og det er maaske ikke for dristigt at antage, at den pur unge Mands betydelige Skønhed, hans elegante Skikkelse og hans udmærket smukke mørkeblaa Øjne gjorde et meget gunstigt Indtryk. En Ven af

Lassalle har meddelt mig, at denne kort efter Bekendtskabet med Grevinden gik til Greven, der temmelig enstemmig betegnes som et yderst slet og fordærvet Subjekt, og udfordrede ham. Da den højbaarne Junker i sin fyrstelige Stilling kun svarede med at le „den dumme Jødedreng“ ud, var det at Lassalle for Alvor besluttede at tage Grevindens Sag i sin Haand. Han fulgte hende til Düsseldorf og helligede nu i Aar af sit Liv sin hele Kraft til Kampen for hendes Formuesinteresser og sociale Stilling.

Man begriber, at Forældrene i første Øjeblik med Sorg og Bekymring saa' Lassalle drives ud af sin Bane for at hævde en dem ganske fremmed Personligheds Ret. Han havde som Filolog tidligt røbet de ualmindeligste Evner, Mænd som Boekh og Alexander v. Humboldt lovede den unge Videnskabsmand (Underbarnet, som Humboldt kaldte ham) den mest glimrende Fremtid, og Moderen havde gærne set en Professor i Sønnen. Hun fandt sig dog hurtigt i det Skete, især da det gjordes hende indlysende, at Ferdinand som Jøde alligevel vilde finde alle Veje til en Universitetskarrière spærrede. Haardest har det ganske sikkert været for ham selv at blive udrevet af sine begyndte Studier. Hans store Værk om Heraklit, der alt i Begyndelsen af 1846 paa en ringe Del nær var udarbejdet, saa' ved denne voldsomme Distraktion først Lyset i 1859. Han siger med Hensyn hertil i sin Forsvarstale:

„Ogsaa mit Blik, m. H., var bestandig rettet paa de almene Spørgsmaal og Anliggender, og jeg har maaske taget det stærkt i Betænkning at afbryde min hele Løbebane idetmindste et Par Aar igennem og anvende min hele Virksomhed paa Afværgelsen af en blot individuel Misskæbne, hvor hjærtesønderrivende det end er for et Menneske med Hjærte at maatte se et andet Menneske, hvem han anser for godt og ædelt, gaa hjælpeløst til Grunde midt i Civilisationen overfor Voldsmagten. Men jeg saa' i dette Anliggende almindelige Standpunkter og Principer repræsenterede; jeg sagde mig, at Grevinden var et Offer for sin Stand, jeg sagde mig, at man kun i en Fyrstes og Millionærs overmodige Stilling uden Sky vovede og turde vove saadanne Ugerninger, en saadan Kræn-

kelse af Samfundet i dets sædelige Grund. . . . . Jeg skjulte mig ingenlunde Vanskelighederne ved dette Foretagende. Jeg saa' vel, hvilken vanskelig Opgave det var at oplyse denne aargamle, historisk blevne Uret, hvorledes Sagen, hvis det kom til Proces, vilde gøre udelukkende Krav paa min Handlekraft og saaledes nødvendiggøre en lang Afbrydelse af min egen Karrière; jeg vidste ret vel, hvor svært det er at besejre et falsk Skin, hvilke frygtelige Modstandere Rang, Indflydelse og Rigdom ere, at de og kun de evig og altid finde Alliance i Bureaukratiets Rækker, fremdeles vidste jeg, hvilken Fare jeg selv herved kunde løbe. Jeg vidste dette uden at det kunde holde mig tilbage. Jeg besluttede at stille mod Skinnet Sandheden, mod Rangen Retten, mod Pengenes Magt Aandens Magt. Hindringerne, Opofrelserne, Farerne skræmmede mig ikke; men havde jeg vidst, hvilke uværdige og infame Bagvaskelser der vilde træde mig imøde, hvorledes man vilde dreje og vende de reneste Motiver netop til det Modsatte og hvilken beredvillig Tiltro de elendigste Løgne vilde finde — nu, jeg haaber, at min Beslutning heller ikke derved var bleven rokket, men det havde kostet mig en haard, en smertelig Kamp."

Tvungen af Forholdene, af Anklageaktens Hentydninger, af Rygter og Bagvaskelser nødes Lassalle til at omtale den Beskyldning, man har rettet mod ham for at staa i et Kærlighedsforhold til sin Klient. Intet, siger han, bliver almindeligere troet end denne Beskyldning. At protestere mod den vilde have været latterligt. Han beraaber sig paa hvad Vidner have udtalt som deres Overbevisning angaaende dette Forhold, paa fremlagte Breve fra ham selv, hvoraf det Modsatte fremgaar. Han forklarer, hvorfor han dog i denne Sag overalt er stødt paa Vantro:

„M. H., meget ansete Mænd i denne By, Mænd, som vilde mig vel, Mænd, der havde indhentet Oplysninger om mine Forhold og efter de ærefulde Meddelelser, der vare gjorte dem, ikke kunde tro paa en smudsig Egennytte, disse Mænd have til mig selv udtalt som deres Overbevisning, at der absolut maatte bestaa et Kærlighedsforhold mellem Grevinden og mig — og da jeg tillod mig at spørge, hvorpaa de grundede denne Antagelse, blev ligesaa aabent svart mig: paa Intet — paa Intet i Verden uden derpaa, at en saa stor

Opofrelse for en fremmed Sag ellers slet ikke lod sig forklare! Disse Mænd, m. H., jeg indrømmer det, dømte som modne Verdenskendere og erfarne Mænd. Men de oversaa' Ét. De oversaa' min Ungdom, og de oversaa', at hvor meget end vor Tid kan være Egoismens Tid, Ungdommen dog til alle Tider har været og vil vedblive at være Uegennyttighedens, Begejstringens og Opofrelseslystens Alder."

Der er i disse Ord en vis Ærlighedens og Sandhedens Akcent, som ikke skuffer. I hvilket Forhold Lassalle end stod til Grevinden, kunde han som Mand af Ære ganske vist ikke for Offenligheden indrømme, at et Kærlighedsforhold imellem dem fandt Sted. Men Maaden, hvorpaa han benægter det, viser klart, at han — personlig Begejstring for den paagældende Dame ufortalt — fra Begyndelsen af har kastet sig ud i dette Hav af praktiske Kampe ledet udelukkende af en brændende Indignation og af en rent aandelig Drift, der overvandt alle Betænkeligheder, Driften til at stille den nøgne Ret imod Magten.

Lassalles Forhold til Grevinden i de nærmest følgende Aar have givet hans Modstandere Anledning til stedse fornyede Angreb paa hans Moralitet. Om dets sande Beskaffenhed vides selvfølgelig Intet, ligesom Intet skulde synes Offenligheden mere uvedkommende. I Lassalles senere Leveaar var Grevindens Forhold til ham ganske en anden Moders, og hun kaldte ham mundtligt og i Breve bestandig kun „Barn". Grevinde Hatzfeldt lever endnu. — Maaske vil det for Mangen tage sig ud som et retorisk Fif, naar Lassalle paastaar i dette individuelle Anliggende at have set almindelige Standpunkter og Principer legemliggjorte. Denne Mistro vilde sikkert være ugrundet. Det er fremragende Menneskers Særkende, at de i det enkelte Tilfælde, der møder dem og som er mødt tusinde Andre uden at opfattes anderledes end som enkelt tilfældig Begivenhed, se en almen Skæbne; de ane ved en øjeblikkelig Indskydelse, hvilken Mangfoldighed af Ulykkelige der sukke under en lignende Kval som den, hvortil

de ere blevne Vidne; de søge bag Uretten efter Urettens sociale Aarsag og rette deres Angreb imod denne Aarsag, hvor Andre kun vilde tænke paa Forurettereren. Derfor tror jeg, at Lassalle mener hvad han siger, naar han udtaler det Haab, at i hine Dage (1848), da Løgnens, Hykleriets og Undertrykkelsens System allevegne styrtede sammen, Sandhedens Dag ogsaa vilde bryde ind „over et Forhold, der saa inderligt som kun et individuelt Tilfælde kan det, som en Mikrokosme afspejler den almene Kval, den nu til sin Grav stundende og stønnende Misère og Undertrykkelse, og dermed ogsaa over en redelig og ved alle Kriminal- og andre Forfølgelser urokket Stræben efter at opnaa mishandlede Menneskerettigheders Anerkendelse.“ *)

Den Tale, hvoraf jeg har meddelt nogle Brudstykker, er det ældste literære Produkt, der foreligger fra Lassalles Haand. Dets Interesse beror paa det Indblik, det yder i Mandens oprindelige Fond som Yngling. Jeg har gjort opmærksom paa den Følelsens Ægthed, der ligger til Grund. Sligt røber sig i Stilen og lader sig ikke eftergøre. En Tro paa Rettens Sejr over Magten ligger dybest som varm ungdommelig Enthousiasme. Lige op til den ligger Selvfølelsen, Lassalle tror mindre paa Aandens Magt end paa sin egen Aands Magt til at trodse og overvinde alle Vanskeligheder. Her er Ridderlighed og Kamplyst og saa i Formen endnu Noget af Advokatens Talent til at indtage en Position, til at eksploitere en Situation og male med grelle Farver: Menneskerettigheder o. s. v. Og dog er dette allerede næsten for meget sagt. Hvis noget Saadant her er tilstede, da er det

*) F. Lassalle: Meine Vertheidigungsrede wider die Anklage der Verleitung zum Cassetten-Diebstahl, gehalten am 11. August 1848 vor dem kgl. Assisenhofe zu Cöln und den Geschworenen. — Der Criminalprocess wider mich wegen der Verleitung zum Cassetten-Diebstahl, oder: Die Anklage der moralischen Mitschuld. Ein Tendenzprocess. Köln. Wilh. Greven. 1848.

endnu saa fint, saa svagt, at det højest ligger som en ganske svævende Farvetone over Talen. Men hvad der her utvetydigt træder frem, det er endnu en Egenskab, en dybtliggende hos Lassalle: Hensynsløsheden. Hensynsløsheden er et rent moderne Ideal. Jeg erindrer, at Bismarck etsteds i sine Breve paa en gammel Lærers eller Vens Beskyldning for altfor stor Hensynsløshed svarer de ærligt mente og højst lærerige Ord: „Ich bin umgekehrt lange nicht rücksichtslos genug, eher feige." Hensynsløsheden (jeg behøver vel næppe at bede Læseren om ikke at identificere dette Ord med Raahed, Pietetsløshed eller lignende) er et Ideal fra de sidste Aartier. Det var ikke vore Fædres. Hvor ofte have de ikke citeret Hamlets:

Beslutningens medfødte Ungdomsrødme
Dør i det syge, gustne Overlæg.

Hvilke Fejl den nulevende Generation end har, Hamlets Ord passe ikke mere paa den. Hvad vi beslutte, det udføre vi, forsaavidt ydre Forhold tilstede det. At gaa mod sit Maal hensynløst uden at sky hverken reel udvortes Modstand eller reelle, udvortes Midler, det er en rent moderne Dyd og Last. Den Sag, der første Gang bringer Lassalle paa Anklagebænken, var af den Natur, at kun en tidligt udviklet Hensynsløshed kunde indvikle ham i den. At betegne det attenterede Ran af et Grevinden tilhørende Dokument uden videre som Tyveri, vilde være ligesaa latterligt som dumt; men en i Valget af sine Midler rigoristisk Natur vilde have gyst tilbage derfor. Og har han end ikke direkte havt Lod eller Del 'deri, saa har han indirekte havt det gennem det Herredømme, han udøvede over Deltagerne. Det karakteriserer Herskedriften i hans Sind, naar det udtrykkeligt i Anklagen hedder, at han skønt den yngste af Grevindens Forsvarere blev blindt adlydt af sine Fæller.

Fra 1846 af førte da Lassalle Grevindens Processer. Arbejdet var saa kolossalt, Vanskelighederne saa enorme,

at han, en Arbejder uden Mage, istedetfor som han 1848 mente: endnu at maatte bruge nogle Aar dertil, tilbragte næsten 10 Aar af sit Liv i disse Kampe. Han, der ikke var Jurist af Fag, kom saaledes ad praktisk Vej ind i en Videnskab, hvori han teoretisk skulde gøre Epoke. En Mand, der længe er bleven anset for Tysklands omtrent første Advokat har privat efter at have studeret Processen erklæret, at ingen Fagmand kunde have ledet den bedre. For 36 Domstole førte Lassalle Grevindens Sag. Kun en Vilje som hans kunde forslaa til en saa sejg Udholdenhed, som her var nødvendig, og det medens han snart sad i Arrest som anklaget for Medskyld i det nævnte Tyveri, snart i Fængsel som dømt for at have opfordret til at beskytte Forfatningen med Vaabenmagt mod Statskoupet 1848; fra Fængslet af førte Lassalle ufortrødent Processen; løsladt førte han den med endnu større Kraft, og det medens Filosofi, Politik, Økonomi, alle hans Studier, alle hans Livsplaner atter og atter opsatte og udskudte ventede paa hans Frigørelse fra dette utaknemmelige Hverv. Endelig var hans Modstander, Greven, træt og mør. „Den dumme Jødedreng“ havde gjort ham det for broget. Dom blev ikke fældet, det kom til Forlig, og Lassalle vandt, hvad han havde attraaet, en fyrstelig Formue for Grevinden. Saalænge Processen stod paa, havde han med hende delt den ikke betydelige Sum, der aarligt blev tilstaaet ham fra Hjemmet; thi i al den Tid havde Grevinden Intet; til Gengæld havde han kontraktmæssigt betinget sig en vis aarlig Rente, hvis Sagen vandtes. Saaledes var han fra nu af i pekuniær Henseende uden Sorger og kunde hellige sig til abstrakt videnskabelige, Intet indbringende Studier uden Dag for Dag at være henvist til Bekymringen for at tjene sit Brød.

G. Brandes.

(Sluttes i næste Hæfte).

Roms Kejsere i Marmor.

(Tanker og Indtryk fra Roms Musæer).

Dersom I gaa op paa Kapitolium for at se Julius Cæsar — og hvor skal man træffe ham, om ikke der? — saa vent ikke at faa Sullas „skødesløst omgjordede Dreng“ at se, med den egenraadige Holdning, den overtalende Gestikulation, det lokkede Hoved, de sorte, livlige Øjne og de velformede, slanke Lemmer! Den Cæsar, Afrodites Ætling, hvis Ungdomsskønhed tiltrak sig de paa Forum forsamlede Borgeres Blikke og henrykkede Kong Nikomedes, den Cæsar er forsvunden. Enten I gaa tilvenstre for at se Cajus Julius' Brystbillede i det Kapitolinske Musæums Kejsersal, eller tilhøjre, hvor hans kolossale Statue venter Eder i Arkaden til Konservatorernes Palads, vil I ikke opdage noget Spor af Spradebassen, om hvem Cicero ytrede: „Naar jeg ser hans uendelig omhyggelig krøllede Lokker og iagttager, hvorledes han stryger dem med en Finger, forekommer det mig umuligt, at det Menneske kan ruge paa en saa stor Ulykke — den romerske Fristats Omstyrtning.“

Men det er næsten Skade, at han er borte. Han burde vise sig paany, ikke alene in effigie, men lyslevende paa Korso. Englænderne, der i Skarer drive der omkring, vilde maaske under hans Toga genkende en Frænde af deres egen Pelham. De unge Romere vilde hilse ham

som deres drømte Ideal. Den seneste Nuance af Pariser-Lapsen, som, udgaaet fra Jesuiterskolerne, begynder at fortrænge det andet Kejserdømmes mislykkede Mønstre paa mandlig Elegance, „*le petit-crevé*“, vilde forbavset stirre efter Hedningen, hvis aandfulde Ansigtstræk maatte faa forøget Relief af det tomme og seminaristfromme, men ikke fordringsløse Aasyn, som er ejendommeligt for disse unge Franskmænd, og hvori man saa tydelig som i en Kundgørelse læser: *Je ne sais rien; donc je suis un homme du monde.*

Julius Cæsars kolossale Statue i Konservatorernes Palads er et antikt Værk, sandsynligvis fra den første Kejsertid, men i ingen Henseende et Mesterværk. At Føreren for Roms gyldne Ungdom ikke engang tilnærmelsesvis kan anes her, maa vi ikke standse ved, thi det er den alderstegne Imperator, Verdens Enevoldsherre, og ikke den unge Patricier, som Billedhuggeren har villet fremstille. Men her mangler saa Meget, som vi troede uadskilleligt fra Cæsar. Foran os staar en fuldtrustet Feltherre, i hvis benhaarde Oldingeansigt der aldrig har lyst et Kornmod af det Geni, der som Lynild splittede Galliens og Germaniens Hære, knuste Pompejus' Krigerry, styrtede Fristaten og tilintetgjorde Resterne af gammelromersk Dyd. Ikke et Glimt af den Elskværdighed, der hos den gamle Cæsar saavelsom hos den unge indtog Modstanderen, eller af den Skønhedssans, som gjorde ham til Kunstner mellem Historieskrivere og Rhetorer, eller af det Storsind, der med menneskelig Adel forgyldte dæmonisk Egoisme. Er dette den Mand, som med sin Persons poetiske Magt gjorde et mangeaarigt møjsommeligt Felttog til et højstemt Heltedigt for de graanede Krigere, som under Rustningens og Oppakningens Byrde maatte følge ham fra Vaabenskifte til Vaabenskifte gennem alle Gallernes og Belgernes Lande, over Rhinen ind i Germaniens Skove, over Havet ind i det ukendte Britannien? Manden, som med Lemmer svækkede

af Udsvævelser, Sygdom og Nattevaagen gik barhovedet i Solhede og Skylregn foran sine Legioner, og, naar et Vandløb standsede Toget, først af Alle svømmede over, eller, naar en Fylking vaklede, kastede sig ind i Slagtummelen, kæmpende som Soldat i Rækkerne, efter at han som Feltherre havde ordnet Alt for Sejren? Findes der Geni i disse Træk, saa er det Regnemesterens, der af Tidens Krav, Samfundets Brøst, Menneskenes Dyder, Lyder og Laster har sammensat et indviklet Regnestykke og løst det til egen Fordel med kold Ihærdighed.

Findes der Samvittighed, er det en saadan, der udtaler sig i den græske Digters ironiske Ord, som Cæsar ofte skal have havt paa Læberne: *Hold Lov og Ret i Ære! Men om Du bryder dem, saa bryd dem for en Trone!* Findes der Lidenskab, er det den, som de kaade Soldater sang om, naar de fulgte deres Feltherres Triumfvogn: *Borger, vogt nu din Hustru! Maaneskinsissen drager ind!* Endnu værre Ting sang de ved samme Lejlighed om deres forgudede Høvding, men Intet, som ramte ham paa et mere føleligt Sted. Akilles' ømskindede Punkt var Hælen; Cæsars Issen. For tidligt bleve de saa omhyggeligt plejede Lokker tynde, og det var et ulykkesvangert Jertegn for Rom. Thi mere end Alexanderstøtten, som han saa' i Gades, drev dette ham frem mod hans tilsigtede Maal; han kunde ikke føre Haanden til Hovedet uden en Paamindelse om, at han havde den Alder bag sig, da Macedoniens Helt havde erobret en Verden. Han søgte at hjælpe sig ved „Diskontering“; Kammen laante fra Baghovedet for at dække Issens Mangel, men tilsidst var ogsaa Laangiveren blank. Cæsars Historieskrivere paastaa, at blandt de Udmærkelser, som Senatet ødslede paa ham, var Rettigheden til altid at bære Laurbærkrans den, der faldt bedst i hans Smag, fordi Kransen skjulte hans Skaldethed. Det være nu hermed som det vil: for hvert enkelt Haar, som faldt fra dette Hoved, voksede der en Lok paa „den Dionæiske

Cæsars Stjærne", Kometen, som varslede et nyt Tidsrum for Rom og endnu, paa antike Reliefer, dvæler over hans Pande som Tvillingstjærnerne over Dioskurernes.

Men nok om denne Cæsarstatue. De andre Kunstværker under samme Arkade og i Paladsets Gaard synes satte herhen og ordnede af en ironisk Aand. I Nærheden ses to uhyre Hoveder: det ene, som man tror, af en Domitianus-Kolos, det andet af en Otho. Kæmpefrugter, voksede i Furen, som Cæsar pløjede. Lige overfor ham trykker en Løve vellystig Kæverne i en Hest, som skælver under dens Kløer. Borgerkrigene, som udsuge Frihedens Blod. Ved Siden af denne imponerende Gruppe titte frem fra Skumringen bag et Jærngitter fangne Barbarer med afhugne Hænder. Skikkelser saa uhyggelige og truende, som om Saga havde stillet dem der til Varsel om hendes Dødsdom over det cæsariske Roma. Ved Domitianushovedet et Fodstykke til Urnen, som har gemt den ældre Agrippinas Støv. En Haandfuld Aske af gammelromersk Dyd.

Der findes andre og bedre Billeder af Kejserdømmets Grundlægger. Ingensteds møder man dog den Cæsar, vi drømte os paa Skolebænken. De fleste vise os et lidende, mørkt, ja kvalfuldt Aasyn. Dag og Nat væver denne Aand paa en Væv af store nyttige Tanker, som han vil udføre; men han aner, at inden Erindringen om hans Lovbrud er kunnet blevet svøbt ind i dette glimrende Slør, skal han selv segne under en gennemboret Toga. Maaske aner han noget endnu Værre: at hans Skygge er dømt til et evigt Triumftog, fulgt af de samvittighedsløseste Sjæle fra alle Generationer; at Afskummet af Filosoferne, ham til Ære og hans større eller mindre Efterabere til Beskyttelse, skal opstille Læren om en dobbelt Moral, en for Skæbnehelten og en for almindelige Mennesker; at Historiens mest lysende Forbrydere skulle pege paa ham som et retfærdiggørende Forbillede og, dersom de falde for Skæbnens Slag, hylle sig i hans Kappe, saafremt

de ikke foretrække den korsfæstede Messias' Purpurkjortel, hvis Lod det jo blev at tilfalde tærningspillende Soldater som Bytte.

Naar den vandrende Jøde flakker gennem Verden, følger han det endeløse Spor af det cæsariske Spøgelses Triumfvogn. Foran ham jager Genfærdet af den Helt, som gav Lovens Hellighed et ulægeligt Saar, da han laante Forbrydelsen Lykkens og Geniets forførende Skønhed; bag ham lyder Stemmen af den Helt, som gav sig selv ind under Loven og lige til Døden paa Korset opfyldte Retfærdighedens Krav. Saaledes skal den arme Stodder fra Jerusalem vakle mellem Rubikons og Jordans Messias, indtil den sidste Røst, som lovsynger Lykkens Afgud, er forstummet, og det sker, naar det syvende Indsegl er brudt over Verden.

Ved Siden af Cæsars Billedstøtte burde man opstille Gordianus' — for Afvekslingens Skyld. Jeg tror, at Cæsars Marmorlæber vilde fortrække sig til et Smil ved Tanken om den Rædsel, hvormed Gordianus saa' sig af en Brænding kastet op paa den Strandbred, som han, Cæsar, med brændende Hu og med alle Skibskunstens Midler søgte at naa ind til.

Det hændte engang, at en alderstegen, ærværdig Mand, som tilbragte sine ledige Timer i Selskab med Bøger, forstyrredes i sine Tanker af Raab, som opløftedes omkring hans Hus. Soldater og Borgere havde omringet det. En Kriger med draget Sværd i den ene Haand og en Purpurdug, revet af en Fane, i den anden, stormede i Spidsen for en Folkehob gennem Porten ind i Atriet og brølede til de skælvende Slaver: „Hvor er Prokonsulen?“ Man pegede paa et Værelse. Skaren styrter ind og finder sit Offer liggende paa en Løjbænk. Mauricius, Hobens Anfører, kaster Purpurdugen over den Gamle, hæver Sværdet og raaber: „Hil Dig, Gordianus Augustus!“ — „Hil!“ istemme alle de Andre og kaste sig paa Knæ. Men Oldingen smider Purpurdugen som en Nessusskjorte

med Rædsel fra sig og raaber: „Tilbage! Maximinus er Eders Kejser, ikke jeg.“ — „Maximinus“, svares der ham, „er Guders og Menneskers Fjende! Maximinus staar Dig selv efter Livet! Frels os! Frels Fædrelandet! Tag Cæsars Diadem!“ — „Aldrig!“ — „Du skal. Vælg Diademet eller Døden! Tag Purpuret, eller vi sønderrive Dig! Du og din Søn, I skulle herske over os.“ — „Skaaner mig!“ — „Nej!“ — Mauricius griber Purpuret, Kejserværdighedens Kendemærke, for endnu en Gang at kaste det over hans Skuldre. Oldingen søger at værge sig og falder under Brydningen til Jorden. Man griber ham, rejser ham op, svøber Purpuret med Magt omkring ham og viser ham som Kejser frem for det jublende Folk.

Nogen Tid derefter var den yngre Gordianus faldet i et Slag og den gamle havde selv lagt Strikken om sin Hals for at slippe Diademet om sit Hoved. Mennesket er Tingenes Maal, sagde den græske Tænker. Herskermagten over Verden har det Værd, man sætter paa den. Men da Gordianus ikke var en Julius Cæsar, kunde han ikke heller vente Frelse af en Brutus.

* * *

Den mærkeligste af Cæsars nyere Biografer og Dommere er vel Napoleon III. I sin Fortale til „*l'histoire de Jules César*“ har han sammenkædet to forskellige historiske Synsmaader med hinanden. For Cæsars Vedkommende er han „Determinist“, hylder han Anskuelsen om en diamanthaard Nødvendighed. Cæsar maa man tage som han var: en Aand, saaledes formet, at Tidens Væsen i ham fik det mest tro Udtryk: sit tænkende Hoved og sin iværksættende Haand. En saadan Natur maa ikke maales med Moralens Maalestok, thi over Moralen staar Nødvendigheden — paa den høje Forfatters Sprog *la providence*. Forsynet fremkalder stundom Genier, der have et Hverv af Skæbnen — *une mission providentielle* —

at fuldbyrde her i Verden. De skulle nemlig vise den Vej, Folkene bør følge. Hvorvidt de selv handle i fuld Bevidsthed om at være Forsynets Sendebud og Redskab, er et Spørgsmaal, hvorpaa Forfatteren ikke indlader sig. Kort sagt: naar de virke, det maa nu være i den høje Følelse af deres Kaldelse eller idet de følge egoistiske Lidenskaber og træde paa Alt, som hidindtil har gældt for helligt, gøre de Forsynets Gerning. De kunde ikke handle anderledes.

Hvad dernæst Folkene angaar, er den kejserlige Tænker ikke Determinist. De have faaet den kostbare, men farlige Gave af Valgfrihed. De kunne gaa den Vej, som en Skæbnehelt har vist dem, eller tage en anden. Held de Folk, som forstaa og følge saadanne Frelsere som Cæsar og Napoleon I! Men: „*Ve de Folk, som miskende og modarbejde dem! De gøre som Jøderne: de korsfæste deres Messias; de ere blinde og forbryderiske!*“ En højtidelig Advarsel, en streng Dom! De stakkels Folk have Grund til at klage over den Viljens Frihed, som er faldet i deres Lod. Skæbneheltenes trygge Stilling vilde være at foretrække; de kunne ikke samle Skyld over sig. Værst er det dog, at Folkene, naar de ere villige til at følge det frelsende Geni, som sendes dem til Anfører, ikke have et eneste afgørende Kendetegn, hvorpaa de kunne skelne en sand Messias fra en falsk, efter at man har berøvet dem det indre Vidnesbyrd: Moralens Prøvesten, som uskikket til at anvendes paa slige Genier. Eller er det Meningen, at Menneskenes Øjne skulle aabnes for disses himmelske Fuldmagt, naar en Cæsar trænger ind i Statens Skatkammer og truer med Døden den unge modige Folketribun, som, sin Pligt tro, har stillet sig paa Saturnustemplets Trappe og holder Loven mod de fremstormende Ransmænd? Eller naar Napoleoner sprænge Rigsdage og kaste Landets højeste Domstol ud paa Gaden? Desværre have disse Bedrifter saa skuffende Lighed med Forbrydelser, at Folkene overfor en mildere

Dommer end den høje Forfatter maaske til en vis Grad syntes undskyldte, dersom de tog fejl og opfattede Gerningsmændene som kaldede snarere til Tugthuset end til den messianske Trone. I saa Tilfælde vil der vel altid findes Blinde, som mene, at den Messias, som har vidnet om sig selv i Menneskenes Samvittighed, er den eneste, der fortjener dette Navn. Men paa den anden Side — og det kan tjene til Trøst — ville de altid være mange, som hilse en Messiasfane i Vimplen paa ethvert Skib, som bærer en Cæsar og hans Lykke. Romerne forgudede deres Cajus Julius og gjorde sig fortjente til den Lykke, som Forfatteren har lovet de Folk, som følge en Skæbnehelts Vink. Under den lange Dødskamp, deres Samfunds cæsariske Tidsrum fremviser, mættedes de med Brød og moredes de med Skuespil.

* * *

I Begyndelsen af dette Aarhundrede foretog den engelske Konsul Fagan Udgravninger i Roms gamle Havnestad Ostia og fandt da blandt Andet et Brystbillede af parisk Marmor, uskadt og af saa frisk en Glans, som om det nys havde forladt Mesterens Værksted. Busten, som forestiller en Yngling med — om jeg saa maa sige — udsøgt fine Ansigtstræk, kan nu ses i Museo Chiaramonti i Vatikanet, og Kopier i skinnende Carrara møder man overalt i de romerske Kunsthandleres Vinduer, thi dette Hoved virker magnetisk paa de Forbigaaendes Blikke. Vil Du i din Indbildningskraft gøre samme Forsøg som Wagner, Alkymisten, i sine Digler og Retorter, saa tag Duften af hellenisk Dannelse og human Følelse, tag ogsaa et fuldt Maal af hellenisk Snuhed og bland disse Stoffer med romersk Ædrulighed og Viljekraft, og dersom din Sjæl har nogen skabende Evne, vil Du have dannet Dig et Billede af den unge Oktavius, senere kaldet Cæsar Oktavianus Augustus.

Pande, Øjne og Mund danne her et ejendommeligt psykisk Hele. Øjnene have Intet af det Skarpe og Søgende, som forraader Hensigten at ville trænge ind i en anden Sjæls Lønkroge; men de aabne sig med et klart Blik, som fængsler den iagttagne Genstand og fører Indtrykkene, rene og tydelige, til en Hjærne, om hvis mægtige, men logisk rolige Arbejde denne Pande giver en Anelse. Det fine Smil om Læberne vidner om, at Arbejdet er lykkedes, at han har gennemskuet os og véd, hvad vi ere værd. Men dette Smil har Intet, som saarer den Gennemskuede. Hans Dom er ligesaa mild som den er træffende. Vil han end drage Fordel af vore Fejl, vil han hellere benytte vore Dyder, om vi have nogle, og han kaster gærne Velviljens Lod i Vægtskaalen for at lade de sidste mer end opveje de første. Hans eget Ansigt bærer Præget af en sjælden Ligevægt mellem Sjælsevnerne. Der findes et passende Maadehold i Alt, ogsaa i Geniet. Af disse Ansigtstræk kunde Horats, Cæsar Augustus' Ven, have faaet Ideen til sit „*aurea mediocritas*“.

Den unge Oktavius er smuk, man kunde sige skøn. Naar man ser denne Ansigtsform, hvor Pande og Næse ligge i næsten samme Linje, og som er mere hellenisk end mange af de græske Portrætbuster, vi endnu besidde, erindres man om, at den oktaviske Æt nedstammede fra Thurii, en atheniensisk-sybaritisk Koloni i Nedre-Italien. Biografen Suetonius giver os Farverne til disse Former. Det let bølgende Haar faldt i det Gule, Øjnene havde en mild og venlig Glans, Teinten spillede mellem solbrændt og hvidt.

Cæsars Arving lignede ikke den unge Cajus Julius i lapset Væsen. Han klædte sig simpelt og fordringsløst. Haaret, som Cæsar vilde have misundt ham, helligede han ikke en Tanke, undtagen naar Slaven Haarklipperen indfandt sig med Saksen. Det var ham et ligesaa kedeligt Øjeblik som Vaskningen er for Smaapoge. Det hændte da, at han kaldte paa endnu en Haarskærer og

lod dem begynde hver ved sit Øre, indtil Saksene mødtes over Issen. Imidlertid læste han i en eller anden Bog, og naar den kedsommelige Forretning var til Ende, værdigede han ikke Spejlet et Øjekast for at se, om Saksenes ensidige Arbejde havde afstedkommet et sammenhængende Hele.

Rom har mange antike Marmorbilleder af Augustus, fremstillende ham i forskellige Aldere. Vi have nu set ham som Yngling. Det bedste Billede af ham som moden Mand, som Imperatoren i al sin Glans og Ære, blev i Aaret 1863 opgravet af Kampagnens Jord og staar nu i Braccio Nuovo i Vatikanet. En Spadseretur til Findestedet lønner sig. Man gaar ud gennem Porta del Populo og følger den gamle Flaminiske Vej over et Stykke af Kampagnen, hvis historiske Minder opfylde Vandrerens Sjæl, medens Landskabsbilleder af storslaaet Skønhed lægge Beslag paa hans Øje. Her udbreder den Valplads sig, som afgjorde Kampen mellem Hedenskab og Kristendom. Her ved den Milviske Bro, hvor nu St. Nepomuk, tyk af affekteret Aandelighed og Barok-Svulst, spejler sig i Floden, druknede Kejser Maxentius i Tiberdyndet og med ham Hedenskabets Sag. Kampen begyndte i Nærheden af de rødlig skinnende Klipper ved Maalet for vor Gang *(saxa rubra)* og trak sig efterhaanden ind mod Staden. Rom véd endnu ikke Udfaldet, og Senatorerne tænke skælvende paa, for hvem de skulle rejse Triumfbuen, hvem af dem — Konstantin eller Maxentius — de skulle fejre som „Frihedens Genopretter" eller brændemærke som „Tyran", thi dette Spørgsmaal skal løses af Vaabenlykken. Endelig se de fra Pincius' Skraaninger de gamle ærefulde Bannere med S. P. Q. R. synke i Støvet og Konstantins sejrsdrukne Fylkinger storme frem under Korsfanen. Altsaa: Hil Konstantin! Skændsel over Maxentius' Minde! Guddommen, *divinitas*, for at tale paa Konstantin-Buens teologisk forsigtige Sprog, giver jo altid Dyden Sejr. Lykken er Fortjenestens Maalestok.

Nasonernes Grav, som erindrer om Augustus-Smigreren Ovidius, men som ikke kom til at gemme hans Støv, Nicolas Poussins Dal, Valpladsen, hvor de 305 Fabiere faldt, gaa vi forbi og naa saa hen til Livias, Augustus' Hustrus Landsted. I Gruset, som bedækkede Ruinerne af denne pragtfulde Villa, opdagede man for elleve Aar siden den skønneste Augustusstatue, som er kommen til vor Tid. Statuen laa i Stykker, men disse vare fuldstændige og næsten uskadte, saa at Kunstværket under Teneranis omhyggelige Hænder og uden nogen Restaurering, der er værd at tale om, atter voksede sammen til et Hele. Augustus staar her i Imperatorens Skrud, i rigt smykket Harnisk, Tunika og Purpurkappe, med Scepteret i den venstre Haand og den højre Arm udstrakt, som om han, beskyttende og velsignende, nedkaldte Olympens Fred over Jorden. Ifølge Suetonius havde Augustus „en usædvanlig smuk Skabning". Den genfinder man her. Lemmernes harmoniske Forhold erindre om hans Aands Ligevægt. Stillingen er indtagende, Hovedet og Gestikulationen prægede af den mildeste Majestæt. Den harniskklædte Verdenshersker synes at gentage Vergils til ham sigtende Vers:

Nu ere Kampene endte, og mildnede Seklerne vorde.

*　　*　　*

Paa denne Billedstøtte have hans Hustrus Blik mangen en Gang dvælet, men med hvilke Følelser? 24 Aar gammel giftede Augustus sig med Livia; efter mere end et halvt Aarhundredes Samliv sov han hen i hendes Favn. Hans Øje søgte endnu i Døden hendes; de sidste Ord, han ytrede, vare: „Livia, mindes vort lykkelige Ægteskab!" Kan en elskende og pligttro Hustru vinde større Ros? Ogsaa den strænge Tacitus giver Kejserindens private Liv de bedste Vidnesbyrd. Og alligevel ere de gyseligste Beskyldninger rettede mod hende. Vare

de sande, vilde Augustus ved sin Arne og sit Hjærte have næret en Aand fra Dybet i den Skabning, som han troede var Mønsteret for en dydig Kvinde. Augustus var omgivet af en blomstrende Slægt, men en hemmelighedsfuld dæmonisk Magt havde sneget sig over hans Tærskel, og den Ene efter den Anden af dem, han elskede, hjemfaldt til en tidlig Død eller en Skæbne, som gjorde Døden ønskelig. Tilsidst kunde han have klaget med den nordiske Digters Ord: „Plyndret for Frænder, som Fyrren for Grene.“ Rygtet siger, at det var hende, Livia, som, medens hun omgav Augustus med øm Omsorg, bortryddede hans Søstersøn og Svigersøn, den unge haabefulde Marcellus, saavel som hans Dattersønner Lucius og Cajus Cæsar, samt endelig ogsaa blandede Gift til sin Ægtefælle for at bane Tiberius Vej til Tronen. I Lateranmusæet staar hendes Brystbillede, men dette Ansigts kolde Skønhed røber Intet for Efterverdenen af hvad det skjulte for hendes Omgivelser. Spaden har bragt frem for Dagens Lys de Vægge oppe paa Palatiner-Bjerget, indenfor hvilke hun ammede Tiberius og sveg hans Fader, for at fange Augustus' Hjærte. Disse Vægge, ligesom Væggene i hendes Villa ude paa Kampagnen, skinne endnu i glad Farvepragt, men gyselige Sagn spøge paa det ene som paa det andet Sted, og Vandreren forlader dem med mørke Spørgsmaal. Tæt ved Livias Landsted stod den Lund, hvorfra Grenene toges til Cæsarernes Laurbærkroner. Paa mangen en romersk Kejsers Pande have disse Kranse kastet en Skygge fra Livias Tanker.

* * *

Der findes flere gode Billeder af Augustus end de, som nu ere omtalte. I Portikaen til Villa Albanis Casino ser man tvende Tronstatuer, af hvilke særlig den ene gør Indtrykket af Majestæt. Fra Otrikolis paa Fund saa rige Jord ejer Vatikanet en Augustus som Ypperstepræst

med togatilsløret Hoved. Et Brystbillede i det Kapitolinske Musæum fremstiller ham i hans høje Alderdom, men straalende af Værdighed og Skønhed.

I intet af disse Billeder har jeg kunnet faa Øje paa hvad Ampère, den geniale Forfatter til *„l'histoire romaine à Rome“*, har opdaget i deres Træk. Han siger, at Augustus ser falsk ud, at hans Blik røber Hykleren, at mangeaarige Rænker, Angst og Løgn have givet ham et uudsletteligt Præg af Uro og Trusel. Dog Ampère optræder ikke som upartisk Dommer, men som ivrig Sagfører. Det er en ædel Sag, Fristatens Sag, han har paataget sig, og det skader jo ikke, da mellem Historieskriverne saa mangen en Lachaud staar rede til at tale for den modsatte. Han har dog ikke set Augustus i Lyset fra Palatiums Sol, men snarere i Skinnet fra Tuilleriernes Gasflammer en eller anden Nat, da en nyere Cæsar havde samlet omkring sig Statskupets Feltherrer, købte Senatorer, tvetydige Damer, Skæbne-Lærens Filosofer og den literære Verdens Kameliadyrkere. Under Indtrykket af slige Syner tegner Ampère sin Augustus og gør denne ansvarlig for hvad han har set. Det er at gribe langt nok tilbage i Aarsagernes Kæde, uden derfor at gribe det Rette. En god Republikaner gør ikke en Kejser eller en Konge eller en Folkefører eller et Parti først og fremmest ansvarlig for Frihedens og Sædelighedens Undergang; for ham er Folket selv skyldigt — det romerske i sin Cæsarisme, det franske i sin. Det er en uværdig Lære, Læren om „det stakkels uskyldige Folk“, og langt mere usand end de Maistres Paastand: *les peuples n'ont jamais que le gouvernement qu'ils méritent.* Og det er et ynkeligt Syn, at se et mægtigt og dannet Folk, som overfor Verdens Domstol ikke vil svare for sine Tilskikkelser, men altid har en Povel eller Per at skyde Skylden paa.

Augustus ser ikke falsk ud — men snu, det indrømmes. Der er dog et Stykke Vej mellem Snuhed og

Falskhed. Det Ene ligger endnu indenfor Hæderens Grænseskæl; det Andet langt udenfor. Hvad „Uroen“ og „Truselen“ angaar, findes der ikke Spor deraf. Tværtimod: Augustusbusterne sande Suetonius' Ord, at „hans Træk vare rolige og glade, enten han talede eller tav.“ Naar man har set dem, forstaar man, hvorledes Sagnet har kunnet opstaa om en gallisk Høvding, som vilde styrte Augustus i en Afgrund, men hindredes derfra af det milde Udtryk i hans Ansigt.

Vor Maade at se paa paavirkes mere end man tror af vore Tanker om det Sete. Og Ampère har, som vi vide, ikkun daarlige Tanker om Augustus.

Tacitus ytrer sig om denne med en Varsomhed, som stikker af mod Ivrigheden, hvormed senere Historieskrivere have villet afsløre hans indre Menneske, og Sikkerheden, hvormed de have dømt dette. Mere end nogen af sine Efterfølgere har Forfatteren til „Romerske Aarbøger“ indset det Vanskelige i at samle de spredte Træk af Augustus' Liv til et helstøbt Billede af psykologisk Sandhed. En tilsyneladende Enhed kan vel opnaas med ringe Skarpsindighed og liden Kunst, naar man stempler alt det Gode, hvormed han i flere Decennier foregik sin Tid, som Hykleri. Men til en saadan Godtkøbs-Forklaring kan Tacitus ikke bekvemme sig. Paa den anden Side kan han ej heller rose en Mand, hvis Dyder endogsaa syntes ham skikkede til at fremskynde det romerske Folks og den romerske Stats Forfald. Af den Grund sparer han paa Domme eller lægger dem i Munden paa Andre. For strængt moralsk at gøre Ret imod eller undskylde den, som fuldbyrdede Cæsars Værk, stiller han endogsaa den forhadte Enevoldsherskers Billede i det gunstigste Lys, Sandheden indrømmer. Skyggen af Augustus' Ærgerrighed dæmpes, naar man ser den ved Siden af Folkets Slavesind. Tacitus indrømmer, at Folket foretrak Trældommens Tryghed for Frihedens Farer. Det elskede sine Lænker ligesaa meget, som

Augustus sin Magt. Tacitus kaster den tungeste Del af Ansvaret paa Folkets Skuldre og vender sig tavs bort fra den Mand, som ophøjede sig til Statens Herre, da han fornedrede sig til at være Tjener for Folkeaandens Svaghed.

Gibbon kunde have lært Noget af den store romerske Historieskrivers Forsigtighed og Ampère Noget af hans veltalende og stolte Tavshed. Men Gibbon griber straks til Forstillelsen som Nøglen til den Gaade, der hedder Oktavianus Augustus. Denne er et koldt beregnende Hoved, et følesløst Hjærte, en fejg Karakter, en Hykler, som fra sit 19de til sit 70de Aar har baaret Hykleriets Maske, uden at det er lykkedes Samtiden at gennemskue ham.

Var denne Samtid da ikke faldet dybt nok til at mistænke enhver Dyd og foretrække enhver Last?

Det Billede, som Gibbon i nogle haarde Træk har tegnet, udføres i de fineste Enkeltheder af Ampère. Men med hver Slagskygge, han lægger ind, fremtræder Billedet ikke alene hæsligere, men ogsaa mere usandsynligt, og naar han gør ethvert af Augustus' Ord, enhver af hans Gerninger til en Løgn eller et Bedrageri, da maa Læseren tilsidst spørge sig selv, om dette er en sund Psykologi, og om man virkelig har spredt Lys over hans Karakter og Drivfjedre, naar man gør ham til et Monstrum, der i 50 Aar uafladelig og heldig spiller den Dydige, uden at Rollen, som hos andre Skuespillere, slaar ind i Sjælen og gaar over til et Slags Natur.

Augustus smykkede Rom med herlige Bygninger og Kunstværker, men ikke med noget kejserligt Palads. Paa en Tid af tøjlesløs Yppighed, da romerske Borgere omgav sig med østerlandske Kongers Pragt, og østerlandske Konger rejste Templer for det romerske Senats Fyrste, boede denne paa Palatiner-Bjerget i et lille Hus, som før havde tilhørt Taleren Hortensius. Paa hver Side af Indgangen stod et Laurbærtræ; over Døren hang

den af Senatet skænkede Egeløvskrans. Søjlegangen udenfor Huset var lille og opført ikke af Marmor, ikke engang af Travertinsten, men af den plettede vulkanske Tufsten, Peperinen, som er det tarveligste af romerske Bygningsmaterialier. Den, der traadte ind i Haab om bag de fordringsløse Mure at finde Marmorstøtter, kunstnerisk Bohave, kostbare Mosaiker, havde taget fejl. Der opdagedes Intet, som vidnede om den rige Mand og fine Kunstkender. Borde, Løjbænke og hvad Andet man saa', erindrede om et beskedent borgerligt Hus. Et lille Kammer i det øverste Stokværk var Værtens Arbejdsværelse. Det kaldte han sit „Syrakusa“. Helst arbejdede han dog omgiven af sin Familie.

I denne Bolig levede det romerske Riges Hersker over 40 Aar. De Børn, som voksede op ved hans Arne, lærte han selv at læse. Hvor saa' han ikke med Tilfredshed sine kvindelige Slægtninge ved Ten og Vævestol. Til Hverdagsbrug bar Kejseren aldrig andre Klæder end dem, som vare forfærdigede af Hustru, Søster eller Datter.

Hvorfor valgte han denne Levevis, naar han havde kunnet overstraale Persiens fordums Storkonge i Pragt? Det Svar ligger nær, at han gjorde saaledes, fordi det var hans Natur. Et andet Svar ligger heller ikke langt borte: han var sine Medborgeres højeste moralske Dommer og holdt sig forpligtet til at være dem et Mønster med Hensyn til Fædrenes ukunstlede Livsvaner.

Men nej! Ampère har set dybere. Naar det glæder Augustus at se sin stolte Livia eller sin smukke, endnu dadelfri Julia ved Tenen, eller naar han tager den lille Lucius Cæsar paa Knæet og taalmodig lærer ham Bogstav for Bogstav, saa er det Hykleren, der med smaa idylliske Billeder vil narre Romerfolket til at glemme Enevoldsherskeren over den beskedne Husfader. Bordene og Stolene ere ikke saa uskyldige, som de se ud til: den, der har gennemskuet deres Ejer, øjner i dem *les ruses de son caractère et l'hypocrisie de sa politique.*

Selv Peperinen i Husets Piller er et Skælmsstykke: *jusque dans le choix de sa maison et des materiaux, dont elle était formée, Auguste semble avoir cherché á tromper sur la nature de son pouvoir.*

I Nærheden af sit Hus byggede Augustus et pragtfuldt Apollotempel, hvor han indrettede en udvalgt Bogsamling, smykket med Billedstøtter eller Buster af berømte Forfattere. Atter en Snare! *Toujours le même calcul: il se faisait petit, pour se faire puissant.* Naar han lagde et nyt Forum ud for Romerne, var det for at bortmane Frihedsminderne, som spøgede paa det gamle, skønt det maa indrømmes, at disse Spøgelser i Skikkelse af Templer, Basilikaer, Billedstøtter, Talerstole o. s. v. levnede Borgerne det knappeste Albuerum. Og naar stædige Husejere hindrede ham i at give sit Torv en regelret Form, var den Agtelse, han heri viste for den private Ret, ikkun et Middel til ustraffet Krænkelse af den offentlige.

Naar jeg læser disse Ampères Forklaringer, faar jeg Indtrykket af Overanstrængelse. Augustus overanstrænger sig og Ampére ligesaa: den Ene for at hykle i Stort og Smaat, Vigtigt og Uvigtigt, Muligt og Umuligt; den Anden for at være skarpsindig i Tide og i Utide, samt for at overtyde Læseren om, at har den listige Oktavianus ført hele Verden bag Lyset, saa har han nu endelig truffet paa et Øje, som følger Bedrageren i alle hans Krinkelkroge og Smuthuller, ja som endogsaa opdager ham gennem Peperinen.

For mit Vedkommende har jeg ingen Lyst til at afklæde Augustus alle andre menneskelige Egenskaber, for at gøre ham til en legemlig Abstraktion af Forstillelse. Jeg vil ikke nægte ham den Lettelse en Gang at være sig selv overfor Verden. Lad ham, ligesom enhver Anden, have havt sine Modsætninger og Modsigelser. Menneskesjælen er en elastisk Ting og har Plads for saadanne. Udenfor det Muliges Omraade ligger ikke engang den Kunst i samme Barm at huse Frihedskærlighed og

Ærgerrighed, republikansk Samvittighed og kongelige Tilbøjeligheder. Den Forstillelse, som mest drives, gaar ikke ud paa at narre Verden men sig selv. Man vil overtale sig til at tro, at Samvittigheden er tilfredsstillet, naar man giver efter for Lidenskaben. I den Forstand var Augustus uden Tvivl en Hykler. Og vi maa dømme ham strængt derfor! Det er vor Ret, det er vor Pligt. Thi dersom vi dømte ham mildt, hvor meget snarere vilde vi da ikke bære over med samme Fejl hos — visse Andre. Lad os nemlig tilstaa, at der findes en Hykler af samme Art, som staar Enhver af os nærmere end Augustus!

Oktavianus var en fintdannet Aand med Modtagelighed for de mest forskellige Indtryk og Ideer — vel ikke nogen dyb, men en omfangsrig og klar Modtagelighed, forenet med Evnen til at veje og vurdere Indtrykkene. Ved nærmere Granskning finder man i hans Liv en Mængde Træk, som uimodsigelig vidne om, at han havde Sans for det moralsk Ophøjede saavelsom Smag for det Skønne. Men for en Romer, selv den mest vanslægtede, forudsat at han endnu havde moralsk Følelse, gaves der intet mere opløftende Syn end den gamle Fristat med dens strænge Heltesind, haarde Lovlydighed og uudtømmelige Offervillighed. Og nu at mistænke Augustus for at være en dødelig Fjende af denne Storheds Minder, og i ham at se den ihærdige Hykler, som under Frihedsvennens Maske ruger paa uophørlig nye Mordplaner mod borgerlig Selvstændighed, det er i psykologisk Henseende lige saa voldsomt som unødvendigt. Det løser ikke, men forvirrer hans Sjæls Gaade. Det er min Overbevisning, at han beundrede Republiken og elskede dens Minder. Jeg skynder mig dog at tilføje: beundrede Republiken, fordi Ingen vilde oprette den, elskede dens Minder, fordi de laa saa langt borte, paa den anden Side af Borgerkrigenes og Diktaturernes Rædsler. Altsaa platonisk Kærlighed, Beundring paa Afstand. Men det

er de ærligste af alle Følelser. De komme mindst i Strid med vore egoistiske Formaal. Vi tro paa dem, fordi vi aldrig faa Lejlighed til alvorlig at prøve dem. Med denne Opfattelse gør jeg ikke Augustus nogen Ære, og det er heller ikke Meningen; men jeg gør ham mindre monstrøs, mere menneskelig, for saa vidt han over for sig selv undsér sig ved kun at tilbede sin Egennytte. Jeg sætter ham i Stand til, i Lighed med alle os Andre, i et af Sjælens Kamre at indrette et Kapel for noget mere Tilbedelsesværdigt, som han oprigtig føler for, fordi denne Tilbedelse adler ham i egne Tanker uden at volde hans Egoisme Ulejlighed. Mere end en Fyrste har ment han var en god Republikaner, saalænge der ikke var Spørgsmaal om at oprette Republiken.

Jeg vover at gaa et Skridt videre. Har jeg været dristig nok til at udtale den Mening, at Augustus nærede, lad det nu være platoniske, Følelser for Friheden, maa jeg tilføje, at denne Kærlighed ikke var aldeles uvirksom, ikke aldeles ørkesløst nedsænket i Betragtning af et uskadeligt Ideal. Ville vi være retfærdige, maa vi indrømme, at den samme Mand, hvis kraftige og maadeholdne Regering gav Verden en hidtil aldrig nydt Frodefred, at den samme Mand førte en indre Krig med stor Ihærdighed mod saadanne Lyder i Tiden, som fremkalde og støtte Enevælden. Forsigtig førtes Krigen, det er sandt, thi Forsigtighed, sagde han selv, er en Feltherres ypperste Dyd; men om Alvoret i hans Stræben vidne de djærve Slag han slog, hvor Mildhed ikke strakte til. Kan man tænke sig, at en hemmelig Fjende af en fri Samfundsindretning vilde sætte sit eget Liv paa Spil, for at puste nyt Liv i Statsinstitutioner, som havde været og endnu havde til Opgave at være Frihedens Bærere? Dette vovede Augustus, da han med passende Midler rensede Senatet for Hundreder af Medlemmer, der fremfor Andre vare skikkede til Redskaber for Enevælden: Ødelande, som paa Undergangens Rand ventede Frelse af Cæsars Naade.

Spytslikkere, som havde følt sig hædrede ved de skændigste Ærinder i Magtens Tjeneste. Ogsaa Ridderstanden søgte han at hæve, og Folket lod han vide, at Almisser vanærede det, at den fattigste Romer formedelst sin Borgerret skulde være Adelsmand med Pligter mod Samfundet og sig selv. Augustus saa' at hvad der forhen havde været og endnu kaldtes det romerske Folk, mere og mere udtyndedes til en kosmopolitisk Pøbel. Ingen Forandring var gunstigere for Enevælden. Et Folk har Minder og føler sig som retsgyldig Samfundsmagt. Men en Pøbel uden Stamtavle, uden fædrelandske Erindringer, uden national Følelse lever heller end gærne af Imperatorens Kornuddelinger, glædes ved hans Skuespil og følger hans Vink. Augustus søgte at standse dette Forfald. Romerfolkets Blod maatte ikke udarte, dets gamle Aand ikke fuldstændig kvæles under det voksende Trællesind, og med dette for Øje iværksatte Kejseren Foranstaltninger, som et større Syn paa Menneskehedens Krav ikke vilde have tilstedet ham, idet han nemlig vanskeliggjorde Slavens og den Frigivnes Overgang til Borgerklassen. Cæsarismen var ellers, som man véd, højlig „liberal“, naar det gjaldt om at nedbryde Skranker, der vare Ligheden til Hinder, men kunde tjene Friheden til Bolværk.

Denne hans Følelse for Romerblodets Hellighed ytrede sig ogsaa i Forsøg paa at værne den gamle qviritiske Nationaldragt, Togaen, mod udenlandske Moder, helleniske og galliske. Et saadant Sværmeri var tilgiveligt. Hvor store Minder knyttede sig ikke til denne Dragt! Mere end en Gang havde Verdens Skæbne været baaret i Togafligen. Og hvor plastisk rig er den ikke i sine statelig nedfaldende Folder! Da Augustus en Dag gik over forum romanum og i Folkevrimlen saa' saa faa Togaer og saa mange Kapper af andet Snit og Farve, gjentog han vemodig det Vergilske Vers:

Romerne, Jordens Herrer, det Folk der hylles i Toga.

Fjærnt laa nu de Dage, da „romersk Husmoder“ var et Hædersnavn. Syndefaldet i Samfundet begynder ikke med Eva men med Adam. Længe værner Kvinden om god Sæd; hun gør det af nedarvet Vane, om ej af Drift til det Ærbare. Men naar Manden har gjort hende til sin Lige i Last, synker hun hurtig dybere end han, og Fordærvelsen er da ulægelig, thi Slægtens Vugge staar ved en skændet Arne. Dertil var det kommet i Rom. Det romerske Folks Forfald røbede sig mest afstikkende i den romerske Kvinde. De ældste og ædleste Ætter døde ud, de frie Borgeres Skare smeltede aarlig sammen, fordi Mændene frygtede for Ægteskabets Farer. Giftermaal var det Samme som at give sit Navn hen til at vanæres af en udsvævende Hustru. Man foretrak da den frie Kærlighed, thi at narres af en Slavinde fandt man mindre krænkende end at bedrages af en Ægtefælle. Augustus greb ind med Lovens Haand for at beskytte Hjem og Stat. Men Loven er afmægtig, naar Moralen er død. Dog er det et Billede, der er værd at mindes: den gamle Imperator staaende oprejst i sin Loge i Skuespilhuset, medens man allevegne fra Riddernes Bænke raaber til ham under den hæftigste Gestikulation: „Ned med dine Ægteskabslove!“ Da Raabet lyder med forøget Styrke, vinker Augustus Germanikus og hans Børn til sig og tager den mindste Dreng i sine Arme. Ved hans Side staar nu den af Romerne tilbedte Helt, den unge Familiefader i sin mandlige Skønhed. Kejseren peger paa ham og paa de blomstrende Børn, for med et Billede paa den højeste jordiske Lykke: det dydige Hjem, at berolige det stormende Folk og anskueliggøre, hvor godt han havde ment det med sine Love.

Man gør Augustus saa kløgtig, naar man i Alt hvad han foretager sig eller undlader at foretage sig ser Snarer for Friheden. Og dog vilde han have været temmelig kortsynet, dersom han ikke havde indset, hvad en Caligula, en Nero, en Domitianus uden Besvær kunde faa Øje

paa: at Tyranniet ikke kender sit eget Bedste, hvis det ikke staar paa en god Fod med Usædeligheden.

Havde Augustus ventet, at hans Bestræbelser for en moralsk Folkeaands Genoplivelse umiddelbart vilde fostre en ny Slægt af Catoner er det vel muligt, at Udsigten til et saa velsignelsesrigt Resultat snarere vilde have afkølet end opflammet hans Iver. Men han vidste vel, at den gode Sæd, han saaede, faldt i utaknemmelig Jord og i bedste Fald vilde komme til at bære sen Frugt. For sin egen Magt havde han Intet at befrygte af en bedre Slægts Opvækst. Saa meget ærligere kunde han søge at forhindre en slettere. Gennem Marv og Ben maa han, saavelsom de alvorlige Mænd i hans Omgivelser, have følt deres Ven Horats' Spaadom om, at de daværende Romere, ringere end deres Fædre, vilde blive Ophav til et Afkom, uslere end de selv.

To Gange tilbød Augustus at ville nedlægge den højeste Magt. Dette er blevet stemplet som det frækkeste Træk af hans Hykleri. Nu mener ogsaa jeg, at han næppe vilde have gjort Tilbudet, dersom han ikke havde været vis paa Afslaget. Det er nemlig sandsynligt hos en Mand, hvis eneste Lidenskab — men ikke eneste Tilbøjelighed — var Magten og som saa godt havde brugt den til Samfundets Gavn. Men var denne Handling derfor ene og alene en Frugt af Forstillelse? Indeholdt den ikke en Paamindelse til Senat og Folk om Noget, som de syntes at ville glemme: at Enevoldsherskeren i det romerske Rige var Folkets Ombud, en tilfældig Forvalter af dets Magt, og derfor, for at forblive i sit Kald, havde dets aabenbarede Vilje og fornyede Tilladelse nødig? Man har saa ofte sagt, at Augustus ville „narre Folket med en Skygge af Frihed“. Men den Omhu, hvormed han vaagede over de republikanske Navne og Former, lader den sig ikke bedre forklare af hans Ønske om at holde Tilbagevejen til Fristaten aaben, efter at han og hans Nærmeste havde forladt Skuepladsen? Af „Frihedens Skygge“ lod Ingen sig narre, hverken den, som

vilde, eller den, som ikke vilde Frihedens Realitet. Man kender den Tids Romere daarlig, dersom man frakender dem Evnen til at undervurdere Alt og udtyde Alt til det Værste. En Smule Skygge tog de ikke for Virkelighed, men en smuk Virkelighed, hvis den engang aabenbarede sig, holdt de gærne for en Skygge. Augustus, der havde drukket af det helleniske Tænkesæts Kilder, vidste, at større Ære ventede ham hos Efterverdenen som Omskaber af Republiken end som Grundlægger af et Tyranni. Og er det ikke i høj Grad hans Fortjeneste, at der udkrævedes Aarhundreder, før Romerriget var sunket ned til noget Lignende som de østerlandske Despotier? I Sandhed, Æren herfor tilkommer ham mere end Senat og Folk. Den Skygge af Frihed, han opretholdt, har man at takke for, at da Verden var stængt for Republiken, fandtes der dog endnu for Republikanere et Fristed — paa Kejsertronen. Derkunde Mænd som Antoninerne, som Cacitus, Historieskriverens Ætling, som Julian endnu virke i Fristatens Aand, endskønt Folket var ude af Stand til at gennemtrænges af denne Aand.

Da Augustus efter et Abdikationstilbud vendte tilbage fra det højtidelige Møde i Senatet til sin Hytte paa Palatiner-Bjærget, tror jeg ikke, at han sagde til sig selv: „hvilken snedig Fyr du er — — *dolis instructus et arte pelasga!* hvor du forstaar at tilfredsstille Menneskenes Lyst til at føres bag Lyset!“ Snarere vilde han overtale sig selv til at tro, at det Skridt, han nylig havde gjort, var et uforkasteligt Vidnesbyrd om Uegennytte og Borgersind. Narrede hans Selvkundskab ham nogensinde, saa var det nok her. Han har aldrig tænkt sig som den levende politiske Modsætning til Bruter og Catoner. Bærere af disse store Navne stod i en anden Lejr end den, hvori Skæbnen kastede ham ind som Cæsars Arving; men hans Ærbødighed for dem var uforstilt, han priste med sine Yndlingsdigtere *atrocem animum Catonis* og spurgte med dem: *Quis te, magne Cato, tacite relinquet?* Efterat han ved Middagsbordet havde indtaget sine tre

— ved større Lejligheder seks — Retter Mad og paa Løjbænken med Æneiden i Haanden afventede den lille Middagslur, som han med Panden støttet mod Haanden plejede at tage sig, hvilede hans Øje maaske mere end en Gang paa de Vergilske Linjer:

Mon Tarqvinerne selv du ønsker at skue, samt Brutus',
Hævnerens, modige Aand og de generobrede Fasces?
Konsulsmagten vinde han skal, som den Første, der bærer
Strænghedens Økse; som Fader han skal sine oprørske Sønner
stæde til gruelig Straf for Vold mod den herlige Frihed.
Tung er din Lod! Hvad den kommende Slægt end dømmer om Daaden,
sejrer dog Hæderens voldsomme Lyst og Ømhed for Hjemmet.

Ultor Brute! Pulchra libertas! Augustus kunde slumre ind med disse Ord paa sine Læber, uden at frygte for urolige Drømme. Brutus' Skygge og Frihedens Skønhed vare for ham æsthetisk-tiltalende, men ikke politisk farlige Spøgelser, og Enevælden var saaledes paa Forhaand rodfæstet i alles Sind, at han under sin lange Regering aldrig fik Lejlighed til for Alvor at prøve hvormeget hans Kærlighed til Friheden vejede mod Vægten af hans Ærgerrighed. Selv ansaa han sig for den bedste Cato, som fandtes i Rom, og det var vel ikke uden en Hentydning hertil, at han, saa ofte Talen i hans Vennekreds faldt paa gammelromersk Dyd, med et Anstrøg af trøstende Vemod ytrede: „Vi maa nøjes med den Cato, vi have.“

Uden en saadan, lad nu være altfor smigrende Opfattelse af sig selv, vilde han vanskelig have været i Stand til under et langt Liv og ramt af mangen huslig Sorg at bevare den Sjælens Fred, som spredte Glæde over hans Tilværelse og gjorde ham mild og vennesæl. Vi bør kunne tilgive ham, at hans Dyder fremmede Enevælden, naar vi se, at de følgende Cæsarers Laster ikke formaaede at styrte den.

Viktor Rydberg.

(Oversat efter Forf.s Manuskript ifølge hans Ønske af Otto Borchsenius.)

Om Retten til Arbejde.

Et Foredrag,

holdt i Studenterforeningen den 19de December 1874.

I det mærkværdige Aar 1848 var „Retten til Arbejde“ paa Alles Læber i Frankrigs Hovedstad. Naar disse Ord klang, blev en Mangfoldighed af Sjæle betaget af de hæftigste Lidenskaber; for deres Skyld gik Tusinder i Døden. Nu til Dags hører man kun sjælden hint Begreb nævne; men det er ikke, fordi den Sag, hvorpaa det peger hen, har ophørt at finde Forkæmpere. Grunden er udelukkende den, at Feltraabet i Aarenes Løb har skiftet Form. Af alle de Udgangspunkter, som Socialisterne have taget, forekommer intet mig saa aabenhjærtigt at gaa løs paa Spørgsmaalets Kærne som det, de valgte i Frankrig 1848. Enhver i egentlig Betydning socialistisk Stræben vil, selv om den foreløbig indskrænker sig til kathedersocialistiske Forlangender, til Syvende og Sidst ikke kunne nøjes med nogetsomhelst Mindre, end at Staten tilsikrer Enhver, som kan og som vil arbejde, en nogenlunde anstændig lønnet Beskæftigelse. Dette Program maa nødvendigvis mægtigt tiltale Alles Følelser. Man kan ikke gennemlæse de i Frankrig førte Forhandlinger uden uvilkaarlig at gribes af Vemod, naar man til Slutning maa lade Hjærtet vige for Forstanden og indrømme, at hin Tanke

— i al Fald under Menneskehedens nuværende Vilkaar — desværre kun er en Utopi, et forvovent Ideal, til hvis Virkeliggørelse Ingen, der vil tage Hensyn til andre ligesaa berettigede Fordringer, formaar at anvise Vejen. Vort Fædreland blev i 1848 saa godt som helt uberørt af den socialistiske Bevægelse; i den grundlovgivende Rigsforsamling bragtes Retten til Arbejde slet ikke paa Bane. Nu, da de socialistiske Ideer ogsaa have faaet Indpas hos os og fremkaldt en vel begrundet Attraa efter, at Staten i højere Grad end tilforn skal tage sig af de Svage og Fortrykte, forekommer det mig ikke ubetimeligt, at man gør sig klart, hvor Grænsen for Statens Indskriden bør sættes. I Kraft af Forstandens Sejr over Hjærtet skønner jeg ikke bedre end, at Grundloven har truffet det Rigtige, naar den hævder Retten til Understøttelse og Retten til Undervisning, men udelukker Retten til Arbejde. Da Kravet paa den sidstnævnte Ret som sagt ikke er et tilfældigt Indfald, men et Punkt, hvor den rene Socialisme afgørende adskiller sig fra al Kathedersocialisme, saa haaber jeg, at det — uagtet Spørgsmaalet for Øjeblikket hovedsagelig er af rent teoretisk Natur — vil have mere end historisk Interesse for Dem at følge mig gennem de kolde, forstandsmæssige Grunde, som i 1848 bleve gjort gældende af de franske Talere og Statsmænd, og som have deres Betydning, hver Gang Nogen uden Omsvøb toner det helt socialistiske Flag.

Til Belysning af Arbejdets Værd og Betydning skal jeg begynde med at erindre om en Ytring af Apostlen Paulus. I det andet Brev til Menigheden i Thessalonika indskærper han blandt Andet, at den, som ikke vil arbejde, heller ikke skal have Føden (jvfr. 3, 10). Er der noget Ord i de bibelske Bøger, som i vore Dage finder Genklang hos Alle, baade hos de Højeste og de Laveste, da er det dette. Der har været Tider, hvor Ørkesløshed og Fornemhed vare enstydige Begreber, Tider,

hvor de Rige og Dannede hengav sig til alskens daarlig Tant og med Foragt saa' ned paa dem, som vare nødte til at trælle. En slig Adskillelse mellem en arbejdende og en ikke arbejdende Del af Menneskeheden bestaar ikke længere; den bestaar i al Fald ikke som Noget, der har gyldigt Krav paa at være. Der er ganske vist Mange, som henleve deres Liv i Lediggang og uafbrudt Nydelse; men der er Ingen, som offentlig tør sætte sin Ære i en Tilværelse af den Natur; der er ingen Stand, uden at den jo mere eller mindre undser sig ved at tælle saadanne Medlemmer i sin Midte. Naar vi ved Arbejde ikke blot tænke paa legemligt Slid, paa rent nævenyttige Bestræbelser, men paa enhver hæderlig, for Samfundet gavnlig Virksomhed, saa ere alle ordentlige Borgere — hvilke end forøvrigt deres Livsvilkaar ere — enige om, at det er Arbejdet, som adler Mennesket, at kun den med Rette har Adgang til Nydelsen af Jordens Goder, der paa en eller anden Maade deltager i den Stræben, som Samfundet udfolder for at tilvejebringe disse Goder.

Altsaa: kun den, som vil arbejde, har Ret til at spise. En praktisk Ordning af Samfundet med denne Sætning som Udgangspunkt vilde være temmelig let, hvis vi ikke mødte andre Vanskeligheder end den, at der gives Adskillige, som vel have Lyst til at spise, men aldeles ingen Lyst til at arbejde. Til disse kunne de, der udøve Samfundsmagten, med stor Sindsro sige: „Velan, naar I ikke ville arbejde, saa faa I at sejle Eders egen Sø. Er der Nogen, som for egen Regning vil underholde Eder, — for os gærne. Hvis ikke, maa I gaa til Grunde. Vi kunne ikke paatage os at holde Liv i Mennesker, som vægre sig ved at være med til at skaffe Livsbetingelserne.“ Naar denne Tale blev efterfulgt af tilsvarende Handlinger, ɔ: af en fuldstændig Ligegyldighed ligeoverfor de paagældende Personer, saa maatte den nødvendigvis gøre Underværker. Lad end Lysten til Arbejde være nok saa ringe: Lysten til at dø er ordentligvis betydelig

mindre. Giv den Dovne Valget mellem Arbejde eller Døden; der er ingen Tvivl om, at han vælger Arbejdet. Langt mere indviklet bliver Myndighedernes Stilling, naar de have at gøre med Folk, som baade have Lyst til at spise og til at arbejde, men som paa Grund af Sygdom, for stor Ungdom eller Alderdom ikke kunne arbejde, eller som vel kunne arbejde, men som med deres bedste Vilje ikke ere i Stand til at skaffe sig Arbejde. I alle civiliserede Samfund indrømmes det, at Staten paa en skammelig Maade vilde svigte sin Opgave, hvis den i disse Tilfælde hengav sig til den nys omtalte Ligegyldighed. At spise er Noget, som ikke taaler lang Opsættelse, men som maa besørges hver eneste Dag. Hvem borger for, at de Nødlidende i rette Tid formaa at finde Private, som baade kunne og ville staa dem bi? Og hvilken Skændsel vilde det ikke være, om Mennesker, der, i Kraft af deres Villighed til at arbejde, have en moralsk Ret til at leve, døde af Sult midt i et Samfund, der har Midler til at yde dem en Haandsrækning. Overalt finde vi derfor i de moderne Stater ved Siden af den private Velgørenhed et offentligt Fattigvæsen. For at tage det Eksempel, som ligger os nærmest, bestemmer saaledes den danske Grundlov i § 84: „Den, der ikke selv kan ernære sig og Sine, og hvis Forsørgelse ikke paaligger nogen Anden, er berettiget til at erholde Hjælp af det Offentlige, dog mod at underkaste sig de Forpligtelser, som Lovene herom paabyde.“ Men — maa vi spørge — er det nu i sin Orden, at vor Grundlov skærer dem, som ikke kunne arbejde, og dem, som ikke kunne faa Arbejde, over én Kam? Burde den ikke have gjort en bestemt Forskel paa disse to Klasser? At den, der ikke kan arbejde, maa finde sig i udenvidere at modtage Understøttelse, det følger af sig selv. Men hvor ydmygende er det ikke for et ærekært, arbejdsdygtigt Menneske at faa Mad og Drikke uden at gøre Gavn derfor! Den, som modtager uden at give igen,

er ikke Ligemand med den, som giver. Er det forsvarligt, at brave Mennesker tabe politiske Rettigheder og ophøre at være jævnbyrdige med deres Medborgere? Betages vi ikke uvilkaarlig af hjærtelig Medfølelse, naar vi læse om Arbejderne i Lyon, som i Aaret 1831 grebe til Fortvivlelsens Selvtægt og drog i Kamp efter at have sat paa deres Fane den berømte Indskrift: vivre en travaillant ou mourir en combattant? Vilde det ikke have været langt mere stemmende med Ret og Billighed, hvis vor Grundlov havde fulgt det Forbillede, som var givet i de Bestemmelser, der oprindelig indeholdtes i den 1848 for den franske Nationalforsamling forelagte Forfatning*), hvis altsaa § 84 havde lydt omtrent saaledes: „De, som ere udygtige til Arbejde, have Ret til offentlig Understøttelse; de, som kunne arbejde, men som ikke paa anden Maade formaa at skaffe sig Arbejde, ere berettigede til at forlange Arbejde af Staten"?

Det videnskabelige Forsvar for denne Fordring, for Retten til Arbejde er forsøgt af Socialisten Victor Considérant, Charles Fouriers Discipel, i en Artikel „Théorie du droit de propriété", som han i Maj 1839 lod indrykke i sit Tidsskrift Phalange. Han begynder med at fastslaa, at Jordens Overflade saaledes, som den fra først af fremtræder, ikke tilhører disse eller hine enkelte Mennesker, men den hele Menneskeslægt. Adgangen til den er en naturlig Ret af samme Beskaffenhed som Adgangen til Luften og Solstraalerne. Da Mennesket lige saa lidt kan leve uden Jordens Frugter som uden Atmosfære og Varme, saa vilde det være lige saa naturstridigt at udelukke ham fra Brugen af Jorden som at spærre Luften og Solen for ham. I denne Betragtning finder Forfatteren, at vi yderligere maa bestyrkes, naar vi paaagte, hvilken den principielle Grundvold er, hvorpaa al

*) Jvfr. Emile de Girardin: Le droit au travail, I, S. XLII.

sand Ejendomsret hviler. Denne Grundvold er Arbejdet. Ingen kan med Føje gjøre Krav paa udelukkende Raadighed over Andet end det, som han ved sin Virksomhed har frembragt; men om Jordens Overflade gælder jo netop, at den i sin oprindelige Skikkelse ikke er frembragt af Menneskene, men forefundet af disse som noget Givet. For at forene den individuelle Udstykning af Jorden med den naturlige Ret have Nogle foreslaaet, at Jorden skulde deles lige mellem Alle. Dette Forslag afvises paa det Bestemteste af Considérant. Thi for det Første vilde den naturlige Ret ikke derved blive fyldestgjort. Da den hele Jord tilhører den hele Menneskeslægt, saa har ethvert Menneske Fordring paa den hele Overflade og vilde derfor være beføjet til at gøre Indsigelse mod at indskrænkes til en bestemt lille Plet. Hertil kommer, at en saadan Ordning vilde umuliggjøre al Civilisation, og at den vilde være i høj Grad upraktisk; den maatte hvert eneste Øjeblik gøres om, da Antallet af Mennesker uafladelig veksler. Men paa den anden Side hævder Forfatteren, at det ikke gaar an at lade Jordens Overflade staa aaben for Alle. Det vilde være det Samme som evindelig at fastholde Menneskeslægten i en barbarisk Tilstand. Det er en ligefrem fysisk Betingelse for dens Forøgelse og Udvikling, at Jorden dyrkes. Men Dyrkningen er et Arbejde, og Arbejde begrunder Ejendomsret. Altsaa faa de, som paatage sig denne Gerning, Ret over de Produkter, som de frembringe, ja de faa tildels Ret over Jorden selv, da den erholder en større Brugbarhed og Værdi ved den Behandling, som de lade den undergaa, og denne Jordens højere Værdi er saa afgjort knyttet til Overfladen, at den ikke paa nogen Maade lader sig skille derfra. Saa sandt der virkelig skal foregaa en fremadskridende Kulturudvikling, saa sandt er det derfor en uundgaaelig Nødvendighed, at Jordens Overflade fratages den hele Menneskehed og overgives til en Del af den, nemlig til

dem, som enten selv have dyrket den eller have faaet den overdragen ved Arv, Gave eller Køb fra de første Besiddere. Men denne individuelle Ejendom er kun stemmende med den naturlige Ret paa den Betingelse, at det aldrig glemmes, at de øvrige Mennesker, som paa Grund af de faktiske Forhold ingen Jord eje, have gyldig Adkomst til den oprindelige, naturlige Kapital ɔ: til den Værdi, som Jorden har i sin første, udyrkede Tilstand. Af denne Værdi gaa de besiddelsesløse Mennesker glip. Ejendomsretten bliver derfor kun holdbar, saafremt Ejermændene give en passende Erstatning, saafremt altsaa de Besiddelsesløse erholde en Ret, som opvejer den, de have mistet. Førend Jorden blev udskiftet, dengang da Menneskene endnu levede i Barbari, havde de fire naturlige Rettigheder, idet de maatte jage, fiske, samle Frugter og lade deres Dyr græsse overalt. „Hvilken“, spørger Considérant, „vil nu den Form være, hvorunder den naturlige Ret kan forliges med Vilkaarene for et civiliseret Samfund?“ „Svaret“, siger han, „er let. I den vilde Tilstand er Mennesket for at bruge sin Ret nødt til at virke. De Arbejder, som Fiskeriet, Jagten, Indsamlingen af Frugter og Dyrenes Græsning kræve, ere Betingelserne for Udøvelsen af hans Ret. Den oprindelige Ret er kun Retten til disse Arbejder. Nu vel, hvis et civiliseret Samfund, som har taget Jorden i Besiddelse, og som berøver Mennesket Evnen til frit, som han har Lyst, at udøve sine fire Rettigheder paa Jordens Overflade, hvis dette Samfund som Erstatning for disse Rettigheder, hvorfor det plyndrer Individet, anerkender hans Ret til Arbejde: da vil Individet — væsenlig set og under Forudsætning af Principets tilbørlige Anvendelse — ikke mere have Grund til at beklage sig. I Virkeligheden var hans oprindelige Ret Retten til Arbejde i et fattigt Værksted, midt i den raa, udyrkede Natur; hans virkelige Ret vilde blive den samme Ret udøvet i et Værksted, der er bedre forsynet og rigere, og hvor

derfor den individuelle Virksomhed maa være mere produktiv. Den ueftergivelige Betingelse for Ejendommens Lovmæssighed er altsaa, at Samfundet anerkender, at Proletariatet har Ret til Arbejde, og at det tilsikrer det idetmindste ligesaa mange Subsistensmidler for en vis Virksomhed, som denne Virksomhed vilde have tilvejebragt i den oprindelige Tilstand."

I Modsætning til de Fordringer, som ellers pleje at fremsættes fra den socialistiske Lejr, ser Victor Considérants nys skildrede Tankegang saa maadeholden ud, at man ved første Øjekast ikke skulde ane, at man har med en Socialist at gøre. Han hævder den individuelle Ejendomsrets Nødvendighed; han anerkender Kapitalens Berettigelse; han har Intet at indvende mod Arv og mod Uligheden mellem Menneskenes økonomiske Vilkaar. Han forlanger kun, at Samfundet skal være saaledes indrettet, at et hvilketsomhelst Menneske er sikker paa at erholde de Subsistensmidler, som han ved egen Virksomhed kunde erhverve sig, hvis han var en Vild, der levede i Egne, hvor man Intet kender til Jordens Udstykning og Fordeling mellem private Ejermænd. Og dette maa tilvisse bifaldes af Enhver, der ikke har drevet sin Uvilje mod Socialismen saa vidt, at han rent har glemt, at et velordnet Samfund har Pligter mod sine svage og ulykkeligt stillede Medlemmer. Hemmeligheden ved hans Socialisme stikker i den Form, som han har givet sin Fordring, naar han for de Besiddelsesløse kræver Ret til Arbejde. Til dette Punkt skal jeg senere komme tilbage; foreløbig skal jeg nøjes med at fremhæve, at selve denne Form er uberettiget og aldeles ikke følger af Præmisserne. Det er sandt, at den Vilde har Ret til at jage, fiske, samle Frugter og græsse sine Dyr; det er sandt, at han kun kan udøve disse Rettigheder under den Forudsætning, at han arbejder; men det er aldeles ikke sandt, at man nødvendigvis maa bestemme hans Ret som en Ret til at arbejde. Hvis han faar

Jordens Goder uden at arbejde, saa har han, hvad han kan forlange og vilde være ganske ubeføjet til at beklage sig. Det tør vistnok ogsaa betragtes som givet, at en Vild, som fik Mad og Drikke uden at anstrænge sig, aldeles ikke vilde falde paa at udstøde Veraab over Tilværelsen. Men naar saa er, mon da den Besiddelsesløse, der lever i et civiliseret Samfund, som i Reglen har Brug for hans Kræfter, med Grund tør føle sig forurettet, hvis Staten, naar han undtagelsesvis mangler Beskæftigelse, ikke anviser ham Arbejde, men uden at spørge om Vederlag holder Liv i ham? Ja, det forstaar sig: det Husly, som en Fattiggaard tilbyder, er ikke synderlig lifligt, rummeligt og elegant; men det er vistnok hævet over al Tvivl, at det nok kan maale sig med de Jordhuler, hvortil den Vilde saa ofte maa tage sin Tilflugt. Og ganske vist er den Kost, som Fattigvæsenet opvarter med, kun lidet fin og delikat; men den maa være meget omtaaget i sin Forestilling om Naturtilstandens Beskaffenhed, som indbilder sig, at denne magre Kost i Behagelighed og nærende Kraft skulde staa under de usle Rødder og Frugter, som den Vilde ikke saa sjælden maa stille sin Hunger med. Vil man være retfærdig i sin Sammenligning mellem den Fattiges og den Vildes Kaar, saa bør man ikke glemme, at det sandelig ikke er hver Dag, at den Sidstnævnte har Held til at bemægtige sig et Raadyr eller lignende fornøjelige Medskabninger. Og det Fortrin har da den Fattige i ethvert civiliseret Samfund, som opretholder et offentligt Fattigvæsen, at han ingensinde er udsat for ligefrem at dø af Hunger, — en Skæbne, til hvilken den Vilde derimod hyppigt er hjemfalden.

Altsaa, naar man gaar ud fra de Forudsætninger, hvortil Victor Considérant støtter sig, saa kan man ikke sige Andet end, at alle Menneskers naturlige Ret til Jordoverfladen i dens oprindelige Skikkelse sker Fyldest, at med andre Ord Jordens Udstykning mellem private

Ejermænd hviler paa et tilstrækkelig tilforladeligt Grundlag, saafremt Staten tilsikrer Enhver, der ikke selv formaar ved Arbejde at skaffe sig det Fornødne, Adgang til en Understøttelse af den Beskaffenhed og under de Vilkaar, som ere nødvendige, hvis det overhovedet skal være muligt at opretholde et offentligt Fattigvæsen. Men ligesom vi, naar Talen er om enkelte Personer, finde det i høj Grad paaskønnelsesværdigt, at En gør Mere end sin strænge Pligt, saaledes er der næppe Nogen, uden at han jo vilde sætte stor Pris paa, at Staterne i deres Grundlove formaaede at ombytte Retten til Understøttelse med Retten til Arbejde. Det Bedste er og bliver det Bedste; og at den sidste Ret er et langt større Gode end den første, derom kan der ikke tvistes. Thi som jeg før betonede, det er haardt at skulle købe Mad og Drikke med Opgivelse af Jævnbyrdighed med sine Medmennesker. En slig Opgivelse er højst saarende for Æresfølelsen. Hvo vilde ikke ønske, at Staten formaaede at værne om de allerringeste Borgeres Æresfølelse, at den var istand til at garantere Enhvilkensomhelst en fri Arbejders selvstændige Stilling i Samfundet! Men naar vi befinde os paa det politiske Omraade, saa spørge vi først og fremmest ikke om det Ønskelige, men om det Mulige. At ordne en Stat er ikke et Foretagende, som egner sig for Digtere; det er en Opgave, hvis rette Løsning fremfor Alt kræver, at man holder sin Indbildningskraft i Tømme og uvægerlig forbliver indenfor Virkelighedens haarde, prosaiske Grændser. Hvad siger nu Virkeligheden om den her omhandlede Sag? Er det muligt at indrømme Retten til Arbejde? Det ligger nær at paastaa, at den, som hævder, at Enhver skal have Ret til Understøttelse, Intet kan have mod hin Mulighed at indvende. „Dersom“, skrev Émile de Girardin*) i 1848, „Samfundet kan uddele Brød til Enhversomhelst,

*) Jvfr. Le droit au travail, I, S. XXVII—VIII.

der har Trang dertil, uden at denne giver Noget til Gengæld, saa kan jeg ikke forstaa, at det ikke skulde være lettere for Samfundet at uddele Arbejde, hvoraf det kan høste Fordel. Eller mon de 38000 Kommuner, hvoraf Frankrig bestaar, ere naaede saa vidt i Civilisation, at de ikke have flere Fremskridt behov for at gøre deres Agerbrug mere frugtbringende, deres Markeder bedre forsynede, deres Omsætninger lettere, deres Samfærsel fuldkomnere, deres Transportmidler mere økonomiske, deres Gader sundere, deres Bygninger mere værdige til deres Bestemmelse?“ Saadanne Udraab lyde meget smukt; men lader os ikke henrives af veltalende Deklamationer; lader os undersøge Sagen i al Ædruelighed.

Hvad er da egentlig Meningen med Retten til Arbejde? Vil det sige, at, naar f. Eks. en Skrædder- eller Skomagersvend ikke kan opdrive Arbejde hos nogen Mester, saa behøver han blot at henvende sig til en eller anden Person eller Institution, som da paa Statens Vegne skal lade ham for den almindelige Arbejdsløn sy saa mange Frakker eller Sko, som en Svend ordentligvis plejer at kunne overkomme. Man har forstaaet Ordene saaledes. Vi ville prøve denne Fortolkning. Hvoraf mon det nu kommer, at en Svend ikke kan faa Arbejde? Forudsat, at han gør sig den størst mulige Umage derfor, saa at han ikke har nogensomhelst Sløvhed eller Efterladenhed at bebrejde sig, saa maa Grunden være en af to. Enten duer han ikke til sin Profession, eller ogsaa er der ingen Trang til hans Virksomhed, efterdi vedkommende Fag er overfyldt med Arbejdere. I første Tilfælde, hvis han er udygtig, kan Staten naturligvis heller ikke bruge ham. Hvilken bagvendt Fremgangsmaade, om de offentlige Midler bleve anvendte til Forfærdigelsen af Klædningsstykker, som Ingen er istand til at benytte! Det vilde jo aabenbart være det Samme som til ingen Nytte at bortkaste de Raastoffer, der

medgaa. Staten vilde altsaa bære sig langt mere økonomisk ad, hvis den gav Vedkommende Arbejdslønnen uden at faa hans slette Arbejde til Vederlag. Jeg tænker, at Moralens Dom næppe turde blive gunstigere end Økonomiens. Maa det ikke kaldes moralsk uforsvarligt, saafremt Staten ligefrem sætter Præmie paa Udygtighed? Hvad der opmuntrer den Enkelte til at lægge Vind paa en særdeles Duelighed, er jo netop den Omstændighed, at jo dueligere En er, desto større Sikkerhed har han for at faa stadigt og vel betalt Arbejde. Hvis denne Forskel i Sikkerhed svinder, hvis den Duelige i saa Henseende intet Fortrin har fremfor den Uduelige, saa maa man vistnok betragte det som temmelig afgjort, at Flertallet synker ned til eller rettere ned under det Middelmaadige. Thi vel er det usandt, som Mange have paastaaet, at den menneskelige Natur i og for sig har ligefrem Modbydelighed for at arbejde; det er i Virkeligheden kun meget Faa, som rent ud have Lyst til at dovne. Men paa den anden Side er det unægteligt, at en særdeles Anspændelse af Evnerne tiltaler de Allerfærreste saa lidt, at saa godt som Ingen vilde indlade sig derpaa, hvis man berøvede ham Haabet om derved at bane sig Vej til en bedre Stilling i Samfundet. Saa sandt det altsaa aabenbart hverken kan være Statens Opgave hensigtsløst at forøde de offentlige Midler eller at forringe den Dygtighed hos Borgerne, som overhovedet er Betingelsen for, at der bliver et saadant Velvære i Landet, at Statsmagten kan have rundelige Midler at raade over, saa sandt kan Staten umuligt indrømme Retten til Arbejde i den her omhandlede Forstand undtagen paa visse Vilkaar. Den maa nødvendigvis forlange, at den, der henvender sig til den om Arbejde, først gennem en omhyggelig offentlig Prøve godtgør, at han virkelig for Alvor er hjemme i den Profession, som han udgiver sig for at forstaa. Ja, den kan ikke engang lade sig nøje hermed; den maa, hvis den ikke vil bringe

den mest usalige Forvirring ind i alle Arbejderforhold, stille endnu én Fordring. For at en Svend eller en almindelig Arbejder kan faa, og, naar han har faaet, kan beholde Arbejde hos en Mester eller Fabrikherre, er det ikke nok, at der er Brug for hans Virksomhed, og at han baade kan og vil arbejde. Han maa desuden være i Besiddelse af en vis moralsk Udvikling. Den, der faar Arbejde, staar i et Afhængighedsforhold til Arbejdsgiveren. Skal der komme noget Ordenligt ud af det Hele, saa maa hin underordne sig denne og villig rette sig efter de Paalæg, som gives ham. Gør han Noget, som er urigtigt, saa maa han taalmodig finde sig i Advarsler og Irettesættelser. Uden Disciplin gaa baade Værksteder og Fabrikker istaa. Under den nuværende Samfundsordning er Disciplinen sandelig stundom tarvelig nok. Det er som bekendt kun den mindst talrige Del af Menneskeheden, der udmærker sig ved Lammets Fromhed og Føjelighed; de Fleste af os ere udstyrede med en god Portion Selvklogskab og Egenraadighed. Hvad der nogenlunde holder Egenraadigheden i Tømme og forhindrer den fra rent at umuliggøre den Underordning, hvorpaa al frugtbar Samvirken beror, er saare ofte udelukkende Frygten for Afskedigelse, Frygten for at miste det vante Udkomme og kastes ud paa det vilde Hav. Hvorledes mon det vilde gaa med Disciplinen, naar Staten proklamerede Retten til Arbejde, selv om det kun var til Bedste for dem, som havde godtgjort deres Dygtighed? Det er saa langt fra, at Dygtighed til at arbejde og Evnen til at underordne sig altid gaa Haand i Haand, at tværtimod Selvfølelsen og den dermed følgende Ulyst til at lyde stundom vokser med Dygtigheden. At sikre de Dygtige Arbejde hos Staten og det Arbejde, der betales ligesaa godt som hos de Private, er Et med at berøve dem enhver Opfordring til Selvbeherskelse. Arbejdsherren behøver slet ikke at være haard eller urimelig; blot han udtaler et mindre vel

overlagt Ord eller foretager en Handling, der ikke tækkes Arbejderne, saa kan han uden Tvivl være sikker paa en Opsigelse. Den, der Intet er nødt til at taale, bliver let over al Maade kæphøjet. Hvis altsaa Staten ikke aldeles vil forstyrre Forholdet mellem Arbejderne og Arbejdsgiverne, saa maa den lade Retten til Arbejde være indskrænket til dem, som føre et tilforladeligt Bevis for, at deres Arbejdsløshed ikke er deres egen Skyld, ikke er en naturlig Følge af, at de have undladt at vise den Lydighed og Hensynsfuldhed, som altid kan kræves af den Underordnede.

Hvis nu Retten til Arbejde bliver knyttet til hine tvende Betingelser, hvis den gøres afhængig af paalidelige Garantier for Vedkommendes Duelighed og Moralitet, mon der da ikke er al mulig Udsigt til, at denne Ret bliver Noget, der kun har hjemme paa et Stykke Papir, men ikke kommer til at træde ud i Virkeligheden? Forholder det sig ikke saa, at den, der er duelig til sin Gerning og brav i sin Færd, aldrig er udsat for at staa uden Arbejde? er ikke denne sørgelige Lod udelukkende forbeholdt dem, paa hvem der i den ene eller anden Henseende er Væsenligt at udsætte? Ingen kan besvare disse Spørgsmaal bekræftende, medmindre han paa en uforsvarlig Maade lukker Øjnene for Virkelighedens bitre Kendsgerninger. Erfaringen lærer, at Efterspørgslen efter en eller anden Vare stundom kan aftage saaledes, at der ikke længere er Arbejde nok til alle dem, som have uddannet sig til at tilfredsstille denne Efterspørgsel. Som en Følge heraf kommer en Del af de paagældende Arbejdere til at staa ledige paa Torvet. Da denne ulykkelige Stilling ikke kan lægges dem selv til Last, efterdi den skyldes Omstændigheder, hvorover de ikke ere Herrer, ja som de end ikke ere istand til at forudse, er det saa ikke rimeligt, at Staten tager sig af dem, eller om ikke af dem alle, saa dog idetmindste af de brave og hæderlige? Ja, hvis Meningen er, at Staten

efter Evne bør hjælpe dem ud af Forlegenheden, saa maa vi naturligvis svare bekræftende. Helt anderledes derimod, naar man vil hævde Retten til Arbejde i den her omhandlede Forstand ɔ: hvis man vil forlange, at Staten skal give de Arbejdsløse netop den Slags Arbejde, som de private Arbejdsherrer ikke længere formaa at skaffe dem. Grunden til, at de mangle Arbejde, er jo ifølge Antagelsen den, at Efterspørgslen efter vedkommende Vare aftager. Skal der tilvejebringes Ligevægt mellem Produktion og Konsumption, saa kan det kun ske derved, at Produktionen formindskes. Hvis dette ikke sker, hvis Staten ufortøvet i samme Øjeblik, som Arbejderne afskediges, ansætter dem i sin Tjeneste til Fortsættelse netop af den Virksomhed, som de forlade, hvad saa? Inden jeg drager Konsekvensen, skal jeg først fremhæve, at det vel tør betragtes som givet, at Mestrene og Fabrikherrerne ikke skride til at indskrænke deres Bedrift, førend Prisen paa deres Varer er ifærd med at synke saa dybt, at de staa i Fare for ikke længere at faa Produktionsomkostningerne dækkede. Heraf følger, at den Omstændighed, at Produktionen uafbrudt beholder det samme Omfang, ikke betyder Mindre end, at baade den producerende Stat og de private Producenter nødes til at sælge Varerne under Productionsomkostningerne. Denne Fremgangsmaade kan Staten fortsætte, til Skatteyderne blive saa kede af denne hensigtsløse Anvendelse af deres Penge, at de træffe de ved Statens Love hjemlede Foranstaltninger for at standse den. Dette vil kunne vare temmelig længe, i hvert Fald længe nok til, at forinden stedse flere og flere af de private Producenter ere blevne tvungne af Forholdene til at opgive deres Virksomhed og lade Staten overtage deres Fabrikker. Altsaa: saafremt Staten anerkjender Retten til Arbejde, udsætter den sig for at give den private Industri Dødsstødet. Inden den véd et Ord deraf, bliver snart én, snart en

anden Gren af den industrielle Virksomhed bragt ind under dens umiddelbare Ledelse, eller med andre Ord: den Understøttelse, som den yder Arbejderne, medfører de private Arbejdsherrers Undergang. Denne Ende faar Sagen saa meget desto lettere, som Staten ved overhovedet at slaa ind paa denne Bane gør, hvad den formaar, for at tilintetgøre et fornuftigt Fremsyn hos den opvoksende Arbejderbefolkning. Ganske vist er Valgfriheden hos Drengen, der vælger sin Stilling, eller dem, der vælge for ham, for Tiden overmaade begrænset. Saare ofte maa man tage, hvad der tilbyder sig, uden Hensyn til, hvorledes Fremtidsudsigterne stille sig paa denne eller hin Vej; men det kan dog ikke nægtes, at der ikke sjælden er Lejlighed til at gøre slige Betragtninger gældende; og i alle slige Tilfælde følger det af sig selv, at Vedkommende vogter sig for at lære en Profession, som er saa overfyldt, at den truer med ikke at kunne give ham det daglige Brød. For slige Skræmmebilleder maa han selvfølgelig blive aldeles ufølsom, hvis han altid er sikker paa, naar det ikke gaar paa det private Omraade, at kunne blive anbragt hos Staten. Der er endnu én Omstændighed, paa Grund af hvilken det maa ansés for højst sandsynligt, at Retten til Arbejde bliver skæbnesvanger for den private Industri. Naar denne Ret staar skrevet i et Lands Grundlov, da maa Staten naturligvis være parat til straks at imødekomme de Krav, der i saa Henseende kunne stilles til den. Men det er virkelig for sent at indrette et Værksted eller en Fabrik, naar de ledige Svende eller Arbejdere have meldt sig. Der skal Tid til at sætte slige Foretagender i Gang; og Mænd, som kunne lede dem, skabes ikke i en Fart; de maa, naar det Hele skal gaae ordentlig til, være tilbørlig opdragne og indøvede. Staten nødsages derfor til straks, om end i Begyndelsen efter en meget ringe Maalestok, at optræde som Industridrivende i ethvilketsomhelst Fag. De private Producenter

faa saaledes fra først af alle tilhobe en Konkurrent i Staten. Men det er indlysende, at en saadan Konkurrence let kan blive saare farlig for dem, da Staten, fordi den har andre Midler at ty til end Udbyttet af sin industrielle Virksomhed, vil være i Stand til og let vil blive fristet til at underbyde dem. Det er nu meget langt fra, at de, som forsvare Retten til Arbejde, ere blinde for, at dette maa medføre, at Staten kommer til at optræde som Producent. Tværtimod: i den Artikel, som jeg før fremdrog, indskærper Victor Considérant, at „Anerkendelsen af Retten til Arbejde aabenbart kun er mulig paa den Betingelse, at Staten indlader sig paa at organisere Industrien"; han forlanger derfor, „at Samfundet for at stille Ejendommen paa en Grundvold, der i teoretisk Henseende er fuldkommen lovmæssig, og for faktisk at sikkre sig imod alle revolutionære Farer, hvis Hovedgrund er Massens usikkre og elendige Tilstand, fremfor Alt bør sætte sig istand til at organisere industrielle Institutioner, ved Hjælp af hvilke det kan garantere alle dem af dets Medlemmer, som anmode derom, et tilstrækkelig betalt Arbejde." Men er han end altsaa ikke fuldstændig blind, saa er han dog i højeste Grad nærsynet. Det vidner om en stor Mangel paa skarpt Blik, om en mærkværdig Naivitet, naar han indbilder sig, at slige Foranstaltninger ville tjene til at befæste Ejendommen. Nej, da saa' Proudhon dybere i Tingene, da han sagde*): „Lad mig faa Retten til Arbejde, og jeg overlader Eder Ejendommen" ɔ: ved Retten til Arbejde afskaffer jeg Ejendommen. For at indse Rigtigheden af Proudhons Betragtning maa vi for det Første erindre, at det ikke er ganske heldigt, naar Considérant blot taler om industrielle Institutioner. Herved faar

*) Émile de Girardin: Le droit au travail, II, S. 112 og 172—173 og P. J. Proudhon: Le droit au travail et le droit de propriété i Oenvres complètes, Tome VII, 1868, S. 196—199.

Sagen let den Vending, som om det kun er Fabriks- og Haandværksdrift, hvorpaa Staten vil blive drevet til at indlade sig. Men dette er naturligvis en aldeles vilkaarlig og uigennemførlig Begrænsning. Bliver Retten til Arbejde hjemlet ved Loven, saa maa den selvfølgelig ikke blot kunne paakaldes af Svende og Fabrikarbejdere, men af enhvilkensomhelst Borger i Landet, altsaa ogsaa af dem, der have Handel, Agerdyrkning og aandelige Sysler til Livsopgave. Der er ikke et eneste Omraade, hvorpaa Mennesker kunne tumle sig, uden at Staten kommer til at optræde som Arbejdsgiver. Udtrykket: „Industriens Organisation" maa derfor i Sandhedens og Nøjagtighedens Interesse ombyttes med Louis Blancs berømte, altomfattende Feltraab: „Arbejdets Organisation". Fremdeles er det næppe tilstedeligt, naar Considérant taler, som om de af Staten oprettede og ledede Institutioner bestandig kunne vedblive at have private Foretagender bestaaende ved Siden af sig. Nej, der vil mellem den offentlige og private Virksomhed udvikle sig en Konkurrence, der, som jeg nys fremhævede, naar den gaar Haand i Haand med Retten til Arbejde og gennemføres med Alvor, efter al Sandsynlighed vil ende med, at de private Producenter bukke under. Lader os høre Louis Blanc. Efterat han i Marts 1848 for det i Palais Luxembourg forsamlede Arbejderparlament med faa raske Træk havde udkastet et Fremtidsbillede af den Ordning af Arbejdet, hvorfor han var begejstret, udbrød han tilsidst*): „Staten vilde naa til Virkeliggørelsen af denne Plan gennem successive Forholdsregler. Meningen er ikke at krænke Nogen. Staten vilde opstille sit Mønster; ved Siden deraf vilde man have de private Institutioner, det bestaaende økonomiske System. Men saa stor er den elastiske Kraft, som vi tiltro vort System, at det i kort

*) Jvfr. Louis Blanc: La Révolution de Février au Luxembourg, S. 47.

Tid — det er vor faste Tro — vilde have udstrakt sig over hele Samfundet, dragende de rivaliserende Systemer til sig med en uimodstaaelig Tiltrækning. Det vilde være som en Sten, der kastes i Havet og danner den ene Cirkel efter den anden, den ene større end den anden." Ifølge Louis Blanc vil altsaa — hvor ivrigt han end selv adskillige Gange protesterer mod denne Konsekvents — Enden paa det Hele blive, at alle Landejendomme, alle Fabrikker og Værksteder, kort sagt enhver Bedrift, af hvad Navn nævnes kan, falder ind under Statens Besiddelse*). Dette er naturligvis ingenlunde det Samme som, at Alle blive lige velhavende. Med denne Indretning af Samfundet lader der sig meget vel forene en saadan Fordeling af det Udbytte, som Samfundets producerende Virksomhed giver, at de, der have overladt deres Marker, Fabrikker o. s. v. til Staten, faa en større aarlig Godtgørelse end de, der ikke kunne skyde Mere end deres personlige Arbejde ind i det store Aktieselskab. Men det er i al Fald klart, at Ejendommen vil have undergaaet den mest afgørende Forandring, at den vil blive aldeles forskellig fra det, som vi nu forstaa ved dette Navn.

Om nu en saadan socialistisk Omdannelse af Samfundet er mulig, om den vil medføre fælles Elendighed eller almindeligt Velvære, derpaa skal jeg ikke indlade mig. En Bedømmelse heraf vilde kræve en omhyggelig Gennemgaaelse af de mangehaande Maader, hvorpaa man har tænkt sig Arbejdets Organisation sat i Værk. Jeg skal her indskrænke mig til at berøre det Forhold, hvori dette socialistiske Ideal staar til Retten til Arbejde. Og det træffer sig da saa mærkeligt, at, medens Retten til Arbejde er Forudsætning og Udgangspunkt for Idealet, saa vil Idealets Virkeliggørelse nødvendigvis bevirke, at denne Ret gaar til Grunde. Det maa nemlig fastholdes, at Retten til Arbejde i

---

*) Jvfr. Alfred Sudre: Histoire du Communisme, S. 390—395.

denne Sammenhæng bestandig er at forstaa om Retten til en bestemt Slags Arbejde, om Retten til efter eget Ønske, saafremt Vedkommende da ellers duer dertil, at blive enten Agerdyrker eller Skomager eller Læge o. s. v. Alle disse Ønsker kan Staten kun imødekomme, saalænge der endnu er private Virksomheder tilbage, som den kan opsluge. Mængden af Arbejdere maa i ethvilketsomhelst Fag nødvendigvis rette sig efter den forhaandenværende Trang. Der kan f. Ex. i et Land kun være et begrænset Antal Læger eller Sagførere. Det strider mod alle Regler for en sund Husholdning, om Regeringen ansætter flere, end der behøves, saa at de gaa og falde over hverandre uden at have Tilstrækkeligt at bestille. Og paa den anden Side er det fuldstændig ugørligt kunstigt at forøge Efterspørgslen; det vilde være i højste Grad baade uøkonomisk og umoralsk, om Regeringen lagde Vind paa at frembringe flere Sygdomme og Retstrætter hos Borgerne, end der allerede er. Den har tværtimod den omvendte Opgave; thi Sygdomme og Retstrætter ere ikke til for Lægernes og Sagførernes Skyld, men omvendt disse for hines Skyld. Som det gaar med Læger og Sagførere, saaledes gaar det ogsaa med Skræddere, Skomagere og alle mulige Andre. Naar i et eller andet Fag den private Virksomhed er ophørt, og naar der allerede er ansat saa mange Funktionærer, som Nødvendigheden kræver, saa maa Staten, hvis der endnu melder sig Flere, nødvendigvis svare, at den kun kan sysselsætte dem paa det Vilkaar, at de paatage sig, hvad andet Arbejde den maatte have at byde dem. Lader os tænke os, at Udviklingen har naaet et saadant Højdepunkt, at alle Fag ere komne ind under Statens Ledelse, at der ikke er en eneste Borger, uden at han jo saa at sige er bleven forvandlet til en Statsembedsmand. Hvad saa? Ja saa bliver det for Fremtiden Staten, der skal træffe Bestemmelse om Anvendelsen af den opvoksende Slægt. Hvert Aar vil den i Henhold til de statistiske

Opgørelser sige: i Aar behøve vi saa og saa mange Skræddere, saa og saa mange Læger, saa og saa mange Arkitekter o. s. v. Naturligvis er der Intet i Vejen for, at den saa vidt muligt kan respektere den Enkeltes Tilbøjelighed, men vel at mærke kun for saa vidt muligt. Har Staten f. Ex. ikke Plads for flere Læger, og En alligevel føler en uimodstaalig Drift til at slaa ind paa denne Vej: saadanne individuelle Nykker vil der ikke kunne tages Hensyn til. Hin Enkelte vil ikke som nu have Lov til at følge sit eget Hoved og prøve sin Lykke; han maa til Ære for Statistiken finde sig i at blive stukken ind i en eller anden ham aldeles ligegyldig Virksomhed, hvor der mangler et Nummer i den forlangte Mængde af Arbejdere. Statens Myndighed maa faa et endnu videre Omfang; hvis den skal bære Ansvaret for hver Enkelts Bekæftigelse og Underhold, saa kan den ikke med Sindsro se paa, at Borgernes Antal forøges eller formindskes paa en saadan Maade, at det hele Maskineri staar i Fare for at komme i Uorden; den nødsages derfor til at stille Ægteskaberne under en Kontrol, hvorom vi nu til Dags ikke have nogen Anelse. Den vil fremdeles ikke kunne tillade, at Enhver efter Behag fæster Bo i Landet, hvor han vil. Skal den store Produktionsvirksomhed bære den behørige Frugt, saa maa der fremfor Alt herske Punktlighed og Orden. Ligesom nu for Tiden en Officier uden Indsigelse har at begive sig fra det ene Garnisonssted til det andet, naar Krigsministeriet finder denne Forflyttelse belejlig, saaledes vilde for Fremtiden Enhver med Hensyn til Opholdssted blive højere Autoriteters Forgodtbefindende undergiven. Behager det f. Eks. en Urtekræmmer fortrinlig at bo i Odense, det hjælper ikke. Hvis der i Odense er én Urtekræmmer for mange, men i Svendborg én for lidt: fluks maa han til Svendhorg. Kortsagt: ved Arbejdets fuldstændig gennemførte Organisation af Staten knuses den personlige Frihed aldeles; Samfundet for-

vandles til en stor Tvangs- og Arbejdsanstalt. Rigtignok trøste Socialisterne os med, at den Stat, hvorom de profetere, til Gengæld vil blive aldeles demokratisk, at Enhver vil komme til at øve den samme Indflydelse paa Regeringens Dannelse. Thi naturligvis ere de Fleste af dem enige om, at enhver Regering, baade den, der forestaar det Hele, og de, der staa i Spidsen for de underordnede Kredse, bør tilvejebringes gennem den mest udstrakte Udvidelse af Valgretten. Alt dette kan være overmaade dejligt; det er særdeles tiltalende for den Enkelte at være sikkret en medbestemmende Indflydelse paa det Heles Gang; men hvad har det Altsammen at betyde, naar han trods al sin Stemmen mister sin Selvbestemmelsesret? Helligere endnu end alle de offentlige Rettigheder ere de rent personlige Rettigheder. At have — naturligvis indenfor rimelige Grænser — fri Raadighed over sin Person, dette er et Maal, som Mennesket ikke kan opgive at tilstræbe, uden at fornægte en højst væsenlig Side af sin Natur. Den fuldstændigste Sikkerhed for rigelig Nydelse af Mad og Drikke vilde i Længden føles som en Ulykke, naar den blev købt med Opgivelsen af den personlige Frihed. Er der blandt de moderne politiske Forfattere Nogen, som har talt varmt og indtrængende for Personlighedens Ret, saa er det Stuart Mill. Hans Skrift „on liberty“ er et Indlæg, der gør ham lige megen Ære baade som Menneske og som Tænker. Men efter at have læst denne Bog overraskes man, naar man i hans politiske Økonomi ser ham foretrække Kommunismen for den nuværende ufuldkomne Samfundsorden. Han gør blandt Andet gældende*), at „det store Flertal af Arbejdere i England og de fleste andre Lande have lige saa ringe Frihed til at vælge deres Beskæftigelse eller Opholdssted, at de praktisk ere lige saa afhængige af bestemte Regler og af

*) Jvfr. Principles of political Economy, Peoples edition, S. 128—129.

Andres Vilje, som de kunde være under nogetsomhelst System, naar undtages ligefremt Slaveri.“ Dette er unægteligt sandt. Men naar han deraf slutter, at „Kommunismens Indskrænkninger vilde være Frihed i Sammenligning med de Vilkaar, som største Delen af Menneskeslægten nu for Tiden er underkastet“, da turde han højligen tage Fejl. Thi han maa tilvisse siges at være altfor lidet kritisk ligeoverfor Kommunismen, naar han kort i Forvejen bemærker, at „Individerne i et kommunistisk Samfund ikke behøve at være lænkebundne til en bestemt Beskæftigelse eller til et bestemt Sted.“ Naar galt skal være, er det dog altid bedre, at Nogle have det godt, end at Alle have det slet. Selv for dem, der have trukket det korteste Straa, er denne Tingenes Tilstand ikke helt at foragte. Lad end Muligheden for en Forbedring af deres Kaar være nok saa ringe, de beholde dog altid Haabet om maaske enten ved Dygtighed eller ved gunstige Omstændigheder at opnaa en Stilling, der skaffer dem en større personlig Frihed. Men over den Port, som fører ind til Kommunismens Rige, bør, hvad den personlige Frihed angaar, sættes den Indskrift: „Lader Haabet fare“. I dette Rige er der ingen Plads for den fri, selvgyldige Personlighed; Enhver maa finde sig i at blive en uselvstændig Brøkdel af det store Hele. Alle de derfor, som have den personlige Frihed kær, kunne kun med Bekymring se Staten begive sig ind paa et Spor, der, konsekvent fulgt, fører til Kommunismen. Retten til Arbejde er et af de Vejskæl, hvor de politiske Tankegange svinge i Retninger, der aldrig kunne mødes til fælles Samvirken. Den klinger fra først af som en højst tiltrækkende, blid socialistisk Formel; dens sidste Konsekvents er det kommunistiske Ideal. De, der her stemme for og imod, tilhøre diametralt modsatte. uforligelige politiske Skoler.

A. C. Larsen.

(Sluttes i næste Hæfte.)

Et Skud i Taagen.

Den lille grønne Stue paa Stavnede var øjensynlig nærmest indrettet paa at tjene som Gennemgang til den øvrige Flugt af Værelser. Ialfald indbød de lavryggede Stole, der vare stillede op langs med det perlemalede Panel, ikke til længere Ophold. Paa Midten af Væggen sad der et Hjorte-Gevir og kronede en lys Plet, hvis Form tydeligt angav, at et ovalt Spejl her engang havde havt sin Plads. Den ene af Takkerne bar en bredskygget Damestraahat med lange céladongrønne Baand. I Hjørnet tilhøjre stod der en Fuglebøsse og en tørstig Calla, i det andet en Bunke Medestænger og i en af Snørerne var der indknyttet et Par Hansker. Midt i Stuen fandtes et lille rundt Bord med forgyldt Fod; en stor Buket Bregner laa paa dets sorte Marmorplade.

Det var sent paa Formiddagen. I en stor og gylden Stime strøg Sollyset ind gennem en af de øverste Ruder og dalede ned midt imellem Bregnerne; nogle af dem var frodigt grønne, de fleste vare visne, ikke tørre og sammenkrøllede, de havde ganske deres Form, men den grønne Farve var vegen for en Uendelighed af gule og brune Skatteringer fra det spædeste Hvidgule til det kraftigste Rødbrunt.

Ved Vinduet sad der en Mand paa en femogtyve Aar og stirrede hen paa de lystige Farver. Døren ud til Naboværelset stod vidt aaben og ved Klaveret der-

inde sad en høj ung Dame og spillede. Klaveret stod nær ved det aabne Vindu og Karmen var saa lav at hun kunde se ud paa Græsplænen og Vejen, hvor en ung Mand i en lidt vel stilfuld Ridedragt var beskæftiget med at ride en Skimmel til. Rytteren var hendes Forlovede, Niels Bryde hed han; hun var Husets Datter. Skimlen derude var hendes og det var en Fætter til hende, der sad inde i Forstuen, en Søn af hendes Farbroder Proprietær Lind til Begtrup, der var død arm og forgældet og om hvem der i levende Live aldrig var bleven sagt et godt Ord, hvad han da heller ikke fortjente. Sønnen Henning havde Lind til Stavnede taget sig af og bekostet opdraget, dog kun saa nogenlunde, thi uagtet Henning var godt begavet og havde megen Lyst til Bogen, blev han dog taget ud af Latinskolen saasnart han vel var konfirmeret og kom saa hjem til Stavnede for at lære Landvæsenet. Nu var han et Slags Forvalter paa Gaarden, men havde ingen ret Myndighed, da den gamle Lind ikke kunde afholde sig fra at tale med allevegne.

Hans Stilling var i det Hele taget meget ubehagelig. Gaarden var i daarlig Forfatning og der kunde Intet gøres for at forbedre den, da der manglede Kapital. Der kunde slet ikke være Tale om at holde Skridt, ikke med Tiden, men ikke engang med Naboerne. Alt maatte gaa som det havde gaaet, Gud véd hvorlænge: saa meget som muligt for saa lidt som muligt. I daarlige Aar maatte der derfor ogsaa sælges Jordlodder fra, for at man dog kunde faa rede Penge at se.

Det var i det Hele en saare sørgelig Drift for en ung Mand at sætte sin Tid og sine Kræfter ind paa; hertil kom at gamle Lind var meget hidsig og umedgørlig og da han havde víst Henning de omtalte Velgerninger, mente han ikke at være ham nogetsomhelst Hensyn skyldig. Han undsaa sig saaledes ikke, naar han blev heftig, for at lade denne høre hvad for en

forsulten Unge han havde været da han tog ham til sig og blev han rigtig vred, gik han endog saa vidt at han kom med, ganske vist sandfærdige, men ogsaa højst skaanselsløse Hentydninger til Faderens Færd.

En ugift Onkel nede i det Slesvigske, som drev en udstrakt Tømmerhandel, havde flere Gange søgt at faa Henning ned til sig og denne var ogsaa for lang Tid siden løben bort fra Livet paa Stavnede, hvis han ikke havde været saa forelsket i Datteren at han ikke kunde tænke sig Muligheden af at leve noget andet Sted end hun. Det var imidlertid ingen lykkelig Kærlighed. Agathe kunde godt lide ham, de havde leget sammen som Børn, for den Sags Skyld ogsaa som Voksne; men da han en Dag, det var nu et Aar siden, havde erklæret sig for hende, var hun bleven baade vred og forbavset og havde sagt ham, at hun ansaa det for en ubesindig Spøg og at hun ikke haabede at han vilde give hende Anledning til at betragte det som en fiks Vanvittighed, ved nogensinde tiere at hentyde til noget Lignende.

Sagen var nemlig den at den nedværdigende Behandling hun stadig saa' ham udsat for og som han taalte, ganske vist af Hensyn til sin Kærlighed til hende, virkelig havde nedsat ham i hendes Øjne, saaledes at hun ansaa ham for hørende til en anden og lavere Kaste end hendes egen, ikke lavere i Rang eller fordi han var fattig, men lavere i Følelse, lavere i Æresbegreb.

Saa kom nogen Tid efter Forlovelsen med Bryde.

Hvad havde Henning ikke lidt i det Fjerdingaar, det havde staaet paa! og dog blev han; han kunde ikke give Slip paa Tanken om at vinde hende, han haabede der skulde ske et eller andet, ja han haabede egentlig næppe, han fantaserede om mærkelige Begivenheder, der skulde indtræffe og gøre Ende paa Forbindelsen, men han ventede ikke hans Fantasier skulde blive Virkelighed, han trængte til dem som Paaskud for at blive.

„Agathe!“ kaldte Rytteren derude og holdt sin Hest an ved det aabne Vindu, „du ser jo slet ikke paa os og nu gør vi dog vore Sager saa net.“

Agathe drejede Hovedet om mod Vinduet, nikkede til ham og sagde idet hun blev ved med at spille: „Vist ser jeg paa jer, I var jo nær faldet derhenne ved Snebolletræet“; og hun gjorde nogle hurtige Løb højt oppe i Diskanten.

„Gaa nu! — Hyp!“ og hun slog over i en larmende Galopade.

Men Rytteren blev holdende.

„Naa?“

„Sig mig, vil du blive siddende der ved Klaveret hele Formiddagen.

„Ja!“

„Ja, saa tror jeg vi vil prøve det — ja, vi kan vel nok ride over til Hagestedgaard og komme igen til Middag?“

„Ja, naar I skynder jer, farvel, tykke Blis, Farvel Niels“.

Saa red han, hun lukkede Vinduet og spillede videre, men holdt snart op; — det var dog meget morsommere at spille, naar han red derude og var utaalmodig.

Henning sad og saa' efter den Bortridende. Hvor han hadede dette Menneske; havde han blot ikke været ..... og de passede slet ikke for hinanden; vilde der bare komme en lille Kurre paa Traaden at de ret kunde komme til at vise sig for hinanden som de virkelig var ......

Agathe kom ind i den grønne Stue nynnende paa Motivet til den Nocturne, hun nys havde spillet, hun gik hen til det lille Bord og gav sig til at ordne Bregnebuketten. Sollyset faldt lige paa hendes Hænder; de var store og hvide, dejligt formede. Henning blev altid betaget af disse smukke Hænder, og idag bar hun meget vide Ærmer, saa den runde Arm saas lige op til Albuen;

de var saa yppige disse Hænder med deres fyldige Blødhed, blændende Hvidhed og kraftige Former; og saa det fine skiftende Muskelspil, de yndefulde Bevægelser — der var saadan en nydelig bølgende Bevægelse naar de strøg hen over hendes Haar. Hvor havde han ikke tidt havt Ondt af dem, naar de maatte springe og strække sig over de dumme Tangenter, det passede de slet ikke til, de skulde ligge stille i Skødet af en mørk Silkekjole, smykkede med store Ringe som nøgne Haremskvinder.

Som hun stod der og syslede med Bregnerne var der i hendes Ansigt et Udtryk af ligegyldig Lykke, der æggede Henning. Hvorfor skulde Livet være saa lyst og let for hende, der havde ranet hvert Glimt af Lys fra ham? Om han skræmmede hende op af denne lyse Ro, om han jog en lille Skygge over hendes Vej! Hun havde slængt hans Kærlighed ned i Støvet for sine Fødder og var gaaet hen over den som var den en livløs Ting, som var det ikke en Menneskesjæl, der længselsfuld og lykkesyg vred og vaandede sig i denne Kærlighed......

„Nu kan han snart være i Borreby“, sagde han saa og saa' ud ad Vinduet.

„Nej, han vilde til Hagestedgaard“, svarede hun.

„Naa, ja det andet er jo ikke meget af Vejen.“

„Hvad for noget? det er jo slet ikke paa Vejen.“

„Nej, det er det jo egentlig heller ikke — kommer han der ligemeget endnu?“

„Hvor?“

„I Borreby naturligvis, hos Skovfogden.“

„Det véd jeg virkelig ikke, hvad skulde han komme der efter?“

„Aa, det er vel Folkesnak, — du véd de har den kønne Datter.“

„Og saa?“

„Ja Herregud! alle Mandfolk er da ikke Munke“.

„Siger man da noget?“

„Aa hvad, man siger jo noget om alle Folk, men han kunde jo gærne være noget forsigtigere.“

„Men hvad siger man da? hvad siger man?

„Aa, Stevnemøder og . . . det Sædvanlige.“

„Du lyver Henning! det er der Ingen der siger, det er Noget du laver Altsammen.“

„Hvorfor spørger du saa? — Hvad Fornøjelse skulde jeg forresten have af at gaa og fortælle Folk om den Lykke, han gør hos de Borreby Piger!“

Hun lod Bregnerne ligge og gik hen til ham. „Saa lav havde jeg ikke troet du var, Henning,“ sagde hun.

„Ja, Kæreste, jeg kan saa godt forstaa du bliver opbragt, det maa jo ogsaa være kedeligt for dig at han ikke kan lægge saa meget Baand paa sig — ialtfald nu.“

„Fy Henning! det er usselt og uværdigt af dig, men jeg tror ikke dine Løgne.“

„Ja det er jo ikke mig der siger det,“ sagde han og saa' ned for sig, „jeg har ikke set dem kysse hinanden.“

Agathe bøjede sig hen mod ham og slog ham foragteligt paa Kinden.

Han blev bleg som et Lig og saa' op paa hende med et Blik, der halvt var en syg Hunds og kun halvt en krænket Mands. Agathe skjulte Ansigtet i sine Hænder og gik hen mod den aabne Dør. Der stod hun lidt og støttede sig som om hun var svimmel, saa saa' hun over Skuldren hen paa ham og sagde koldt og roligt: „Henning, jeg vil sige dig, jeg fortryder ikke hvad jeg har gjort.“

Saa gik hun.

Henning sad længe som bedøvet, saa vaklede han op paa sit Værelse og kastede sig paa sin Seng. Han væmmedes ved sig selv. Nu var Alt forbi — det Klogeste han kunde gøre var at skyde sig en Kugle for Panden; leve — luske sig Livet igennem med et skulende Blik som en sparket Hund? — Nej! — Hun havde stemplet

ham med Trællens Mærke ved sit Slag og hun havde Ret, der var intet Andet at gøre overfor en saadan Lavhed. Hvor havde han ikke elsket hende! — brændende — vanvittigt; men ikke som en Mand, som en Hund, — i Støvet for hendes Fødder som for et Gudebillede. De stod i Haven, hun skar sit Navn i et Træ, Vinden legede med hendes Haar, han stjal sig til at kysse en af de flagrende Lokker og var lykkelig i Dage derefter; nej hans Kærlighed havde aldrig havt mandigt Mod eller frejdigt Haab, han var Træl i Alt, i sin Kærlighed, sit Haab, sit Had. — Hvorfor havde hun ikke troet hvad han fortalte, men stolet blindt paa Niels? Han havde aldrig løjet for hende, det var den første lave Handling han nogensinde havde begaaet og hun havde straks set det! Det var fordi hun aldrig havde tiltroet ham Andet end hvad lavt og lumpent var. Hun havde aldrig forstaaet ham, og for hendes Skyld havde han udholdt dette lange kummerlige Liv paa Stavnede, hvor hver Bid Brød han havde puttet i sin Mund var bleven gjort bitter ved Mindelser om at den var en Gave. Han kunde blive rasende ved den Tanke. Hvor han hadede sig selv for sit vanvittige Taalmod, for sin ydmyge Haaben. Han kunde myrde hende for det hun havde gjort ham til, og han vilde hævnes, hun skulde betale ham de lange Fornedrelsens Aar, de tusinde kvalfulde Timer. Hævn for hans tabte Selvagtelse, Hævn for hans slaviske Elskov og for Slaget paa hans Kind.

Saa vuggede han sig nu i Drømme om Hævn, som før i Drømme om Elskov, og han skød sig ikke, han rejste ikkeheller.

En Formiddag to eller tre Dage senere stod Henning nede i Gaarden med Bøsse og Jagttaske. Som han stod der kom Niels Bryde ridende ligeledes udrustet til Jagt og ihvorvel de nu begge to syntes grumme lidt om hinanden, taltes de dog venligt ved og lod særdeles

henrykte over at det traf sig saa heldigt at de kunde gøre Turen sammen. De fulgtes saa ad ned til „Rønnen", en temmelig stor, lyngklædt, lav og flad Holm ude mod Fjordmundingen. Rønnen var hen paa Efteraaret meget besøgt af Sælhunde, som boltrede sig paa de lave Sandbanker, der skød ud fra Stranden, eller sov paa de store Rullesten, som laa i Landingen. Og det var disse Sælhunde Jagten gjaldt. Da de havde naaet Stedet, gik hver sin Vej langsmed Vandet. Det graalige disede Vejr havde lokket mange Sæler ind og de hørte jævnlig hinanden skyde. Efterhaanden tog Disen til og ved Middagstid laa Taagen tyk og tæt over Holm og Fjord, det var ikke muligt at kende Sten og Sælhunde fra hinanden i tyve Skridts Afstand.

Henning satte sig nede ved Stranden, og stirrede ind i Taagen. Der var ganske stille, kun en blid, skvulpende Lyd fra Vandet og en enlig Strandløbers ængstelige Piben dukkede en Gang imellem op af den tunge, trykkende Tavshed.

Han var træt af alle disse Tanker, træt af at haabe, træt af at hade, syg af at drømme. Sidde ganske stille og stirre døsigt ud for sig, forestille sig Verden som noget, der laa langt borte i det Fjærne, som noget, der var overstaaet, sidde her ganske stille og lade Timerne dø en for en, det var Fred, det var næsten Salighed. Da lød der en Sang gennem Taagen, frejdigt og jublende:

Til Majdag fører jeg hjem min Brud,
En Rosensblomme i Liljeskrud.
Spil Spillemænd, spil!
Den Dag skal Skoven ha' Grønt i sin Hat
Og Engen ha' Blomster i Barm.
Og fuld saa Maanen skal være den Nat,
Men Solen skal danse sig varm.
Og Gøgen skal kukke og Lykke os spaa
Og Finker skal fløjte og Drosler skal slaa,
Men Sorgen skal holde sig hjemme.

Det var Niels Brydes klare Røst. Henning sprang op; som et Lyn slog Hadet ned i ham, hans Øje brændte, han lo hæst, saa kastede han Bøssen til Kinden,

Men Sorgen skal holde sig hjemme.

klang det igen; han sigtede mod Lyden ind i Taagen, de sidste Ord døde i Knaldet — saa var Alt stille som før.

Henning maatte støtte sig til den rygende Bøsse, han holdt Aandedrættet tilbage for at lytte — nej, Gudskelov! der var kun Vandets Skvulpen og det fjærne Skrig af opskræmmede Maager. — Jo! det jamrede sig derinde i Taagen. Han kastede sig ned paa Jorden, trykkede Ansigtet ned i Lyngen og holdt sig for Ørene. Tydeligt saa' han det fortrukne Ansigt, Lemmernes Krampetrækninger og det røde Blod, der ustandseligt vældede ud af Brystet, Strøm paa Strøm, dreven frem ved hvert Hjærteslag — falde ned paa den brune Lyngtop, risle nedad Grene og Stamme og saa sive bort mellem de sorte Rødder.

Han løftede Hovedet og lyttede: det jamrede sig endnu, men han turde ikke gaa der hen, nej, nej! han sled i Lyngen med sine Tænder, gravede med Hænderne i den løse Bund, som for at søge Skjul, væltede sig som en Vanvittig frem og tilbage, men endnu var det ikke forbi derinde, endnu hørte han det klage.

Endelig tav det. Han laa længe og lyttede, saa krøb han langsomt paa alle Fire ind i Taagen. Det varede længe inden han kunde se Noget, saa fandt han ham omsider ved Foden af en lille Jordbanke. Han var stendød; Skuddet havde truffet ham lige i Hjærtekulen.

Henning tog Liget i sine Arme og bar det tværs over Rønnen ned i den Baad, de vare komne derover i, saa tog han Aarerne og roede mod Land. Fra det Øjeblik han havde set Liget havde hans Bevægelse sat sig og der var traadt et stilfærdigt, dumpt Vemod i Stedet.

Han tænkte paa Livets Forgængelighed og paa hvordan han skaansomst skulde forberede dem derhjemme.

Da han var kommen i Land gik han op til en Bondegaard for at faa fat i et Køretøj. Manden spurgte hvordan Ulykken var sket. Beretningen dannede sig næsten som af sig selv paa Hennings Læber: Bryde var krøben over en Banke derude paa Vestsiden med Bøssen i Haanden, Hanen havde sagtens staaet paa Halv, Noget havde taget fat i den og Bøssen var gaaet af. Henning kunde af Skuddet høre at de var nær ved hinanden og havde raabt paa Bryde, da han intet Svar fik blev han urolig og gik efter Knaldet, saa fandt han ham ligge lige nedenfor Jordbanken, men da var han allerede død.

Han fortalte det Hele roligt i en dæmpet, bedrøvet Tone og havde slet ingen Fornemmelse af Skyld medens han fortalte det; men da de havde faaet Liget op i Vognen og det sank ned i Halmen, faldt Hovedet om paa Siden og slog med et svagt Bump mod Vognfaddingen, da var Henning nær besvimet og han var ganske hjærtesyg medens de kørte med Liget over Borup til Hagestedgaard.

Hans første Tanke da han havde faaet Liget afleveret var at løbe sin Vej og det var kun med den allerstørste Selvovervindelse han tvang sig til at blive til Begravelsen var forbi. Der var i den Ventetid en feberagtig Uro over ham i det Ydre og noget sælsomt Opskræmt ved hans Tanker, der gjorde, at de ikke kunde holde fast ved noget Bestemt, men flakkede fra det ene til det andet. Denne deres rastløse Hvirvlen og Kredsen, som han ikke havde Magt til at standse var ved at gøre ham vanvittig, og naar han var ene gav han sig til at tælle eller han nynnede og slog Takt med Foden for paa denne Maade ligesom at fængsle Tankerne og slippe for at blive hvirvlet ind i deres forfærdelige, udmattende Runddans.

Endelig kom da Begravelsen.

Dagen efter var Henning paa Vejen til sin Onkel Tømmerhandleren for at bede ham om at give ham en Ansættelse i hans Forretning. Han traf Onkelen i en meget nedtrykt Sindsstemning. Hans gamle Husholderske var nemlig død for en Maanedstid siden og han havde i disse Dage maattet afskedige sin Driftsbestyrer paa Grund af Utroskab. Henning var derfor saare velkommen. Han sætter sig nu med Iver ind i Forretningen og efter et Aarstids Forløb overtager han Ledelsen af den.

Fire Aar senere er der foregaaet en Del Forandringer. Tømmerhandleren er død og Henning indsat til hans Hovedarving. Gamle Lind til Stavnede er ogsaa gaaet til sine Fædre, men har efterladt Gaarden saa gældbetynget at den har maattet sælges og der er ved Salget saagodt som Intet bleven tilovers til Agathe. Stavnedes nye Ejer er Henning, der har opgivet Tømmerhandelen og er vendt tilbage til Landbruget. Paa Hagestedgaard er Niels Bryde bleven efterfulgt af en Klavsen, der med det Første skal have Bryllup med Agathe, som nu bor hos Sognepræstens. Hun er endnu smukkere end før. Med Henning er det anderledes. Det er ikke til at se paa ham at han har havt Lykken med sig. Han ser næsten gammel ud, Ansigtstrækkene ere skarpe, Gangen mat, han gaar noget kroget, taler lidt og meget sagte, hans Øje har faaet en underlig tør Glands og Blikket er bleven uroligt og vildt. Naar han tror sig ene smaasnakker han med sig selv og gestikulerer dertil. Folkene der paa Egnen tror derfor han drikker.

Men det er ikke det. Dag og Nat, naarsomhelst, ingensinde véd han sig sikker for Tanken om Mordet paa Niels Bryde. Hans Aand og Evner er visnede i denne evige Angst, thi naar den Tanke kommer er det ikke som Anger eller dunkel Kummer, men som levende, flammende Rædsel, et forfærdeligt Delirium hvor Synet for-

vildes, saa Alt bevæger sig: strømmende, dryppende, sælsomt rislende, og Alt har skiftet Farve, det er ligblegt eller dunkelblodigt rødt. Og der er en Dragen i al den Strømmen som suged det af alle Aarer, som diede det af alle Nervers fine Traade og Brystet gisper i navnløs Angst, men intet forløsende Skrig, intet lettende Suk kan bane sig Vej over de blege Læber.

Saadanne Syner er Tankens Følge, derfor frygter han den, derfor er hans Blik uroligt og hans Gang saa mat. Den Frygt er det, der har afkræftet ham og den Kraft han endnu har tilbage lever i hans Had. Thi han hader Agathe, hader hende fordi hans Sjæl er gaaet til Grunde ved hans Kærlighed til hende, hans Livslykke forspildt ved hende, hans Fred ved hende, men mest hader han hende fordi hun intet aner om hele den Verden af Kval og Elendighed som hun har skabt; og naar han nu snakker med sig selv under truende Fagter, saa er det Hevn han tænker paa, Hevnplaner han gaar og drøfter. Men han lader sig ikke mærke med Noget, han er Venligheden selv mod Agathe, han bekoster hendes Udstyr, og senere var han hendes Fører til Alteret, og hans Venlighed kølnedes ikke efter Brylluppet; han hjalp og raadede Klavsen i alle Maader og de gjorde i Fælledsskab flere store Spekulationshandler, som havde et udmærket Udfald. Henning holdt saa op, men Klavsen havde Lyst til at blive ved og Henning lovede at støtte ham med Raad og Daad. Det gjorde han ogsaa. Han forstrakte ham med meget betydelige Pengesummer og Klavsen gik fra den ene Spekulation til den anden. Han vandt ved nogle, tabte ved flere, men jo mere han spekulerede jo ivrigere blev han. Et meget stort Foretagende skulde endelig gjøre ham til en rig Mand. Det fordrede flere store Udbetalinger og Henning hjalp ham stadig; den sidste stod til Rest, da trak Henning sig tilbage. Udsigterne syntes Klavsen meget lovende, og drog han sig nu udaf Sagen var han ødelagt. men betale

kunde han ikke. Saa skrev han Hennings Navn efter paa et Par Veksler, der var Ingen, der vilde fatte Mistanke og Vindingen vilde snart komme.

Foretagendet mislykkedes. Klavsen var næsten ruineret. Vekslernes Forfaldsdag var nær, det Sidste maatte forsøges, saa sendte han Agathe op til Stavnede. Henning blev forbavset ved at se hende, thi det var ikke længe siden hun havde gjort Barsel og Vejret var raat og regnfuldt. Han førte hende ind i den grønne Stue og hun fortalte der om den mislykkede Spekulation og om Vekslerne.

Henning rystede paa Hovedet og sagde roligt og mildt, at hun maatte have misforstaaet sin Mand, man skrev ikke andre Folks Navne paa Veksler, det var nemlig en Forbrydelse, ligefrem en Forbrydelse som Loven straffede med Forbedringshuset.

Nej, nej, hun havde ikke misforstaaet sin Mand, hun vidste det var en Forbrydelse, det var netop derfor han maatte hjælpe; blot han ingen Indsigelser vilde gøre mod Underskriften, saa var Alt godt igjen.

Ja, men saa maatte han betale Vekslen og det kunde han ikke, han havde allerede saa mange Penge i Klavsens Foretagende at han var bebyrdet over Evne. Han kunde ikke.

Hun græd og bad.

Men hun maatte virkelig betænke at han havde tabt uhyre ved Klavsen. Da hun fortalte ham at Foretagendet var mislykket var det virkelig som om En havde slaaet ham paa Øret, saa overrasket og fortumlet blev han. Ved at bruge dette Udtryk kom han til at tænke paa at hun engang havde slaaet ham, kunde hun huske det. Nej! . . . det var en Dag han drillede hende med at Bryde . . . kunde hun virkelig ikke huske det? jo hun havde i elskværdig Ilterhed slaaet ham paa Kinden, paa den Kind der.

Ja men kunde han ikke hjælpe.

Det var her i denne Stue. Ak, det var en anden Tid, en mærkværdig Tid. Han troede endogsaa at han havde friet til hende en Gang, det kom ham saadan for. Sæt at hun havde taget ham, men det var taabeligt at tale om, nej Bryde det var en smuk Mand, og saa skulde han komme saa sørgeligt af Dage, den smukke Fyr.

Ja, ja, men var der virkelig ingen Udvej, slet ingen?

Hun skulde ikke tro det med Vekslerne, det var Noget Klavsen havde bildt hende ind for at lokke ud af ham om han ikke nok kunde hjælpe ham lidt endnu, det var et Fif, Klavsen var fiffig, meget fin, meget fin.

Nej, det var virkelig som hun sagde. Dersom hun kom tilbage med et Afslag maatte Klavsen flygte til Amerika, Vognen som skulde bringe ham til Jernbanestationen i N. var allerede trukken frem da hun gik herop.

Nej det havde han ikke troet om Klavsen. Det var dog den laveste Kæltringstreg! bringe den Mand i Ulejlighed, der havde hjulpet og hjulpet ham atter og atter. Han maatte være meget slet. Det var oprørende, og saa bringe Vanære over Kone og det uskyldige Barn. Hun skulde høre hvad Folk vilde sige! Stakkels Agathe, stakkels Agathe!

Hun kastede sig ned for ham og bad: „Henning, Henning hav Medlidenhed med os!"

„Nej, og tusinde Gange nej, mit Navn skal være uden Plet, jeg hjælper ikke en Forbryder."

Saa gik hun.

Henning satte sig og skrev til Politiet i N. om at anholde Klavsen for Vexelfalsk, naar han viste sig paa Jernbanestationen. En Stafet blev sendt afsted med Brevet.

Om Aftenen hørte han at Klavsen var rejst, næste Dag at han var anholdt i N.

Agathe maatte lægge sig til sengs, da hun kom hjem; svækket som hun var af den nys overstandne Sygdom

havde hun ikke kunnet taale Anstrængelsen og de stærke Sindsbevægelser. Efterretningen om at Klavsen var greben knækkede hende ganske. Sygdommen antog en heftig feberagtig Karakter og tre Dage efter sendtes der Melding til Stavnede om at hun var død.

Dagen før Begravelsen gik Henning til Hagestedgaard. Vejret var mørkt og taaget, Løvet faldt i Flokke, der var en ram, muldet Lugt i Luften.

De førte ham ind i Ligstuen, Vinduerne vare blændede med hvide Klæder, der brændte et Par Lys ved Ligets Hovedgærde. Luften var tung af Blomsterduft fra de mange Kranse og af Lugten af Ligkistens Fernis.

Han blev næsten festlig stemt ved at se hende ligge der i den fantastiske, hvide Ligdragt. De havde lagt et hvidt Lin over hendes Ansigt; han lod det ligge. Hænderne laa foldede paa Brystet; de havde givet hende hvide Bomuldshansker paa. Han tog Haanden, trak Hansken af og puttede den ind paa sit Bryst. Saa saa' han nysgerrigt paa Haanden, bøjede paa Fingrene og aandede paa dem som for at varme dem. Længe holdt han hendes Haand i sin, det blev mørkere og mørkere i Værelset, Taagen tog til derude. Saa bøjede han sig hen mod Ansigtet og hvidskede: „Farvel Agathe! jeg vil sige dig noget inden vi skilles, jeg fortryder heller ikke hvad jeg har gjort,“ saa slap han Haanden og gik.

Da han kom udenfor kunde han neppe se Ladebygningen saa tyk var Taagen. Han fulgte Stranden hjem. — Nu var han hevnet, og saa! hvad saa imorgen, og iovermorgen hvad saa? — Der var saa stille, kun en Smule Lyd fra Vandet dernede; — men han kunde ikke høre sit Hjærte, jo, det slog dog, men saa mat, saa mat, — hvad? det lød som et Skud! og nok et! Han rystede paa Hovedet smilede og mumled': „nej, ikke to, kun ét, kun ét.“ Han var saa træt, men hvile — han havde ingen Ro til at hvile. Han standsede et Øjeblik' og saa sig om: der var ikke meget at se, Taagen dannede en

Mur omkring ham, Taage foroven, Taage rundt om, Sand forneden; dér laa hans Fodspor i Sandet i en lige Linje; midt ind i Taagekredsen naaede de, ikke videre; han gik lidt igjen, nej de kom ikke længer end til Midten, men bagved ham, der, hvor han havde gaaet, der var der Kredse fulde af hans Fjed. — Han var dog meget træt, det var Sandet, der var saa tungt at gaa i — hvert Fodspor havde kostet ham nogle af hans Kræfter, ja! det var en Række af Grave for hans svundne Kræfter — og til den anden Side, der laa Sandet jevnt og glat og ventede, — der foer en Gysen igjennem ham: det er En, der gaar over min Grav — der er Nogen, der gaar i mine Fodspor, det pusler derinde i Taagen bagved som af Kvindeklæder, der er noget Hvidt derinde i den hvide Taage. Han gik igen saa stærkt han kunde. Benene rystede under ham, det sortnede for ham, men fremad maatte han, afsted igennem Taagen, for det derinde fulgte ham bestandigt. Det kom nærmere og nærmere, Kræfterne var ved at forlade ham, han vaklede fra den ene Side til den anden, sære Blink fór forbi hans Øjne, skarpe, skærende Lyde klang ham i Øret, den kolde Sved stod paa hans Pande, hans Læber aabnedes i Rædsel, saa sank han om paa Sandet. Og ud af Taagen kom det, formløst og dog kendeligt, snigende sig over ham tungt og langsomt. Han søgte at rejse sig, saa greb det ham i Struben med klamme hvide Fingre. . . .

Den næste Dag, da Agathe skulde begraves, maatte Følget vente en Stund, men der kom dog ingen fra Stavnede for at følge hende.

J. P. Jacobsen.

Ferdinand Lassalle.

Lassalle før Agitationen.

(Sluttet.)

IV.

Først og fremmest vendte da Lassalle tilbage til sin „Heraklit“. Saaledes som Bogen foreligger trykt er det for den opmærksomme Læser ikke vanskeligt ligesom at spore to Hænder. Den modne Mand har sammenredigeret og udgivet, hvad Ynglingen havde forsket og fundet. Det er tydeligt nok, at en mere historisk Opfattelse i Aarenes Løb har afløst den tidligere strængt metafysiske og rent hegelianske. Alligevel giver Bogen et forholdsvis tro Billede af Lassalles videnskabelige Liv som ganske ung. „Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln“ er en Studie i Hegelsk Aand, en Studie henhørende til Filosofiens Historie. Der var i Lassalles Organisation Noget, der mægtigt maatte drage ham til den i hans første Ungdom absolut sejrrige Hegelske Filosofi: hans Naturs dialektiske Anlæg og hans Trang til at komme i Besiddelse af en Nøgle eller Dirk, hvormed han kunde aabne sig Vej til den Forstaaelse og Kundskab, som er Magt. Hvad lovede den Hegelske Filosofi ikke sine Dyrkere! At Lassalle særligt søgte til Heraklit var, som man kan slutte, først begrundet i hans Aands lidenskabelige Hang til at give sig i Kast med Vanskeligheder, der vilde skræmme enhver Anden — fra den graa Oldtid af bar Heraklit jo Navnet den Dunkle, og hvad

der var tilbage af ham bestod kun af faa og spredte Fragmenter og udfordrede Kundskab til den hele klassiske Literatur for at suppleres og forstaas — dernæst har tydeligt nok den begejstrede Hegelianer følt Lyst til at skildre en Aand, der for ham stod som en fjærn Forløber for Hegel selv og som en saadan, der netop paa Grund af sit Slægtskab med den moderne Mester var uforstaaet, — endelig har den unge hæftige Nutidsapostel følt Tiltrækning til en Oldtidsstorhed, hvem mangt et opbevaret Karaktertræk betegnede som udrustet med Egenskaber og Ejendommeligheder, som han følte gære i sin egen Sjæl. Ogsaa om Heraklit sagdes det jo, „at han havde villet forvise al Stilstand og Ro af Verden, der kun havde været ham absolut Bevægelse“ og med hvilken Tilfredsstillelse udbryder ikke Lassalle etsteds: „Man ser, at Heraklit var meget langt fra hin Apathi, der meddeler de senere Stoikeres ethisk-politiske Ræsonnementer en saa dyb Kedsommelighed: Der var Storm i denne Natur.“ *)

Som næsten alle Lassalles Skrifter indeholde en Protest mod at betragte en enkelt Disciplin eller en enkelt Videnskab i aandløs Isolerthed — et Træk, hvori hans medfødte Blik for det Hele og Store aabenbarer sig — saaledes aabnes ogsaa dette Værk med Hævdelsen af den Sætning, at nu, da Historien har ophørt at gælde for en Samling af Kuriosa, da ogsaa Tanken opfattes som historisk Produkt og Filosofiens Historie som Fremstilling af dens kontinuerlige Selvudvikling, er den Tid forestaaende, da Filosofiens Historie saa lidet som Kunstens, Statens eller Livsformernes i det borgerlige Samfund vil blive skrevet som en isoleret Disciplin. Man maa imidlertid ikke af den Akcent, der her er lagt paa en historisk Udvikling, lade sig forlede til at antage Lassalles Standpunkt i dette Værk for mindre hegelsk og mere moderne end det er. Fortalen, der akcentuerer

*) Lassalle: Herakleitos I, 51; II, 443.

dette Historiske, hører jo utvivlsomt til Bogens allersidste Partier. Iøvrigt er Standpunktet rent metafysisk. Kaldes den videnskabelige Tanke end her et historisk Produkt, saa betragtes Tankens Kategorier dog som evige metafysiske Væsenheder, hvis Selvbevægelse og „Omslag“ avle Historien. Filosoferne ordnes historisk ikke efter deres totale psykologiske Udviklingstrin, men efter den Plads, som den Kategori, de opfattes som Repræsentanter for, indtager i Systemet. Heraklit svarer til Vorden, Parmenides til Væren, følgelig vide vi a priori, at Parmenides, hvor langt højere end Heraklit han end staar som Aand, stilles før og under ham*).

Hermed skal imidlertid langt fra være antydet, at Lassalle ikke har forstaaet Heraklit. Tværtimod. Netop den hegelsk-metafysiske Methode slog fortræffeligt til, hvor det gjaldt om Forstaaelsen af en Tænker, hvis Styrke og Originalitet laa i en til Grænsen af Sofistik udviklet Dialektik. Jeg vilde i dette Punkt ikke forlade mig paa min egen Dom alene; men jeg har spurgt en Mand, der paa dette Omraade er Autoritet — Professor i Filologi ved Universitetet i Berlin — om, hvorvidt Lassalle efter hans Opfattelse havde forstaaet Heraklit, og fik det karakteristiske Svar: „Vist har han forstaaet ham. En sundt anlagt Filolog vil ikke forstaa Heraklit, ja bør slet ikke kunne forstaa ham. Men man kan ikke nægte, at Lassalle har forstaaet ham og at hans Bog er en udmærket dygtig Bog.“

I Opfattelsen og Gengivelsen af Heraklits Metafysik føler man den skolerette Hegelianer: Vordens Begreb, Identiteten af den store Modsætning, Væren og Ikke-Væren, er den guddommelige Lov. Naturen selv er kun den legemliggjorte Forkyndelse af denne dens inderste Sjæl udgørende Lov om Modsætningernes Identitet. Dagen

---

*) Lassalle: Herakleitos I, 35. Sammenlign Lazarus und Steinthal: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachkunde. 2 B. 333.

er kun den Bevægelse at forvandle sig til Nat, Natten kun dette at blive til Dag, Solopgangen er kun en uafbrudt Nedgang o. s. v. Altet er med ét Ord kun den synlige Virkeliggørelse af denne det indbyrdes Modsattes Harmoni, der er gennemgribende gennem alt Værende og styrer det Hele. — Saa hegelsk, at selv Heiberg ikke kunde have sat det mere paa Spidsen eller med større Fryd boltret sig i Skoleterminologien, er Forklaringen af, hvorledes Heraklit fremgaar af Eleaterne: „Disses rene almene Væren er altsaa efter sit Væsen — da al virkelig Væren kun er bestemt kvalificeret Væren — Ophævelse og Negation af enhver virkelig sanselig Væren eller den rene Ikke-Væren. Den forsonede Modsigelse, den tilværende Ikke-Væren er Kærnen i hans Filosofi og betegner dens hele Dybde (sic!). Man kan foreløbigt sige, at den bestaar i den ene Sætning: Kun det Ikke-Værende er.“*) Hvis Heiberg, der jo døde som Etatsraad, ikke i det Hinsidige føler sig ilde tilmode ved Overensstemmelse med en saa berygtet Revolutionær, saa har han „over Skyen“ kunnet række Lassalle Haanden for saadan en Udviklings Skyld**). Lassalle forklarer dernæst slaaende rigtigt, hvorledes det gik til, at Heraklit trods dette abstrakte Fundament kom til at give sit Princip Navne hentede fra Sanseverdenen: „Heraklit opfattede Ikke-Væren og dens Enhed med Væren vel som virksom, men dog altid kun som objektiv værende, som objektivt

---

*) Lassalle: Herakleitos I, 25, 35.

**) Fuldstændigt kom Lassalle aldrig ud over den Hegelske Jargon. I hans Tragedie „Franz v. Sickingen“ taler Karl den Femte om sine Formaal og siger saa rent hegelsk:

Wenn Ihr die meinen
Zu Eures Wollens Inhalt machen könnt — dann Franz
Dann sollt Ihr steigen.

Endnu i hans sidste større Skrift „Capital und Arbeit“ tales om Begrebernes „Slaaen om“. Se ligeledes „System d. erworb. Rechte“ II, 9 om Begrebets dialektiske Virksomhed.

sig sættende og fuldbringende, endnu ikke som tilbagereflekteret i sig, endnu ikke som forsigværende, subjektiv Tanke. Og fordi hans Princip endnu kun er den objektivt tilværende Ikke-Væren, kan han ogsaa bestandig kun udtale det som saadant, ɔ: i Form af objektivt tilværende Eksistenser. Men den objektivt tilværende Ikke-Væren er Ild, Strøm, Krig, Harmoni, Tid, Nødvendighed, Alt styrende Retfærdighed og Grænser sættende Dike“ (I, 36).

Er den Methode, Lassalle i sin historisk filosofiske Forskning anvender, nu saaledes rent hegelsk, saa er det paa den anden Side ligesaa tydeligt, at Hovedinteressen ved hans Forsknings Genstand for ham er den, at den præformerer hans store Mester. Var Hegel bleven født imod Slutningen af det 6te Aarhundrede før vor Tidsregning i det asiatiske Grækenland, saa var han bleven Heraklit. Om Heraklit var det jo allerede i Oldtiden bleven bemærket, at han, der satte Modsætningerne som Urprincip, ikke indrømmede Modsigelsens Grundsætning. Heraklit havde jo allerede med en om Spinozas Pantheisme mindende Vending erklæret, at for Gud er Alt skønt og retfærdigt, men Menneskene have kaldt Et retfærdigt, et Andet uretfærdigt*). Og hos Heraklit allerede fandtes den filosofiske Tilbøjelighed, der under Hegelianismens Blomstringstid var saa dominerende, til ved alle Lejligheder at sige den saakaldte sunde Menneskeforstand hvasse Ubehageligheder. Lassalle bemærker selv (II, 276), at naar en moderne Filosofi har fundet Behag i gentagne Gange at fremhæve, at det tilsyneladende mest Bekendte og Hverdags, som Enhver tror at vide af sig selv, netop vides mindst og er af en for den reflekterende Forstand ligefrem ufattelig Natur, saa er Heraklit som første Forkynder af en i Sandhed spekulativ og som saadan opfattet Ide ogsaa den, der først har udtalt sig ligesaa skarpt om den uspekulative Tænkens og den subjektive Forstands Afmagt.

*) Lassalle: Herakleitos I, 119, 92.

Heraklits Ethik, siger Lassalle, sammenfattes i den ene Tanke, der tillige er selve det Sædeliges evige Grundbegreb: Hengivelse til det Almene*). Dette er paa engang græsk og moderne; men Lassalle kan ikke nægte sig den Glæde i den specielle Udførelse af denne Tanke hos den gamle Græker at paavise Overensstemmelsen med Hegels Statsfilosofi. „Ligesom i den Hegelske Filosofi Lovene opfattes som Virkeliggørelse af den almene substantielle Vilje uden at der ved denne Bestemmelse i mindste Maade tænkes paa Subjekternes formelle Vilje og Optælling af disse Viljer, saaledes har ogsaa Heraklits Almene Intet at gøre med den empiriske Alheds Kategori.“ **).

Dog ikke blot paa Grund af Analogien med Hegel, men paa Grund af Overensstemmelsen med Lassalles inderste politiske Anskuelse, fremhæver han dette Moment. Fra sin tidligste Ungdom af havde jo ogsaa han i Statsideen set Moral og Ret og Fornuft inkarneret. Begeistringen for denne Ide, Troen paa Statens Mission ikke blot som Beskytter men som Fremmer af Ret og Kultur, gaar igennem alle hans Skrifter. Den spores i hans lærde videnskabelige Undersøgelser som her i Heraklit, den aabenbarer sig kraftigere, skønt kun glimtvis, i hans store juridiske Værk (System der erworbenen Rechte, I, 47, II. 603, ff.), indtil den endelig i hans politiske og økonomiske Agitationsbrochurer forkyndes med lidenskabelig Polemik imod Manchestertheorien og med al den Overbevisningens Varme, der gjorde ham saa elsket og frygtet som Taler og Skribent.

Modsætningen mellem Heraklit og Lassalle er paa dette Punkt kun den, at medens man udfra den græske Tænkers Statsteori meget vel forstaar, hvorledes han, trods sin Respekt for det Almene, maatte træde i skarpeste

*) II, 431.
**) II, 439.

Modsætning til Masseherredømmet i sin Fædreneby, Efesus, er det vanskeligere at fatte, hvorledes Lassalle ud fra sit analoge Hegelske Grundbegreb om Staten kunde komme til praktiske Konsekvenser, der snarere stamme fra Rousseau end fra Hegel. Men der var her i denne interessante Individualitet en indre Spaltning af den Art, som saa ofte forekommer hos fremragende Aander. Af Instinkt og i Kraft af sine første Principer var Lassalle en Forguder af Intelligensen, af den objektive Fornuft, en lidenskabelig Modstander og Foragter af den offentlige Mening og af Tallet. Af Overbevisning derimod og i Kraft af sine politiske og praktiske Principer var Lassalle som bekendt udpræget Demokrat, konsekvent og sejrrig Forfægter af den almindelige Stemmeret, Forkæmper for et Masseherredømme af en Art, som Historien ikke før har set. Aandsaristokrat og Socialdemokrat! større Modsætninger end denne kunne rummes i et Menneskehjerte; men man nærer dem ikke ustraffet i sit Sind. Hvad vi her berøre er i Principernes Verden den samme Kontrast, der rent udvortes lagde sig for Dagen, naar Lassalle med sin udsøgt elegante Dragt, sit fine Linned, sine lakerede Støvler talte for og med en Kreds af Fabrikarbejdere med sodet Hud og haarde Hænder.

Men var der nu end i denne Henseende en Slags Kontrast mellem Lassalle og hans beundrede Græker, saa føler man Ligheden naar man læser Skildringen af Heraklits Personlighed med dens utrolige Selvfølelse og Menneskeforagt. Hvilken Forestilling har ikke den Mand havt om sit Værd, der som Heraklit mere end en Gang lod sig forlyde med, at „Menneskene udenvidere vare ufornuftige og han alene vidende, medens alle andre handlede som i Søvne“, eller der om sine Medborgere, ikke blot i Almindelighed, sagde at de „fortjente at hænges, da Mængden dog kun mæskede sig som Fæ“, men med Hensyn til et enkelt bestemt Tilfælde, Fordrivelsen af hans Ven Hermodoros, bemærkede at „Efesierne,

saasnart de vare voksne, alle burde slaas ihjel, og de Umyndige forlade Byen, da de havde fordrevet Hermodoros, den herligste iblandt dem, i Kraft af den Tankegang: Hos os skal Ingen være den Fortræffeligste; men er En det, saa være han det andetsteds og hos Andre".*) Hvo kan tvivle paa at disse Ord ofte ere rundne Lassalle i Hu i den Tid, da han Aaret før sin Død saa sig bagvasket og lagt for Had overalt, havde aarelang Fængsling som Perspektiv for sit Øje, levede forfulgt af Øvrighed og Presse og modtoges med Lunkenhed af største Delen af dem, han vilde hjælpe og hvem han ofrede sin Ro. Jeg tror næppe man finder en mere slaaende Parallel til hine fortvivlet-selvbevidste Ytringer af Heraklit, der vidne om en Bitterhed og Menneskeforagt som Timons fra Athen, end Lassalles iøvrigt dejligt skrevne melankolske „Meditation", der slutter „Kapital und Arbeit":

Og denne Borgerstandens absolute Fordummelse — i Lessings og Kants, Schillers og Goethes, Fichtes, Schellings og Hegels Land! Ere disse aandelige Heroer da virkelig kun som en Flok Traner paa Flugt susede hen over vore Hoveder? Er af dette uhyre aandelige Arbejde, af denne indre Verdensomdrejning, som de have fuldbragt, Intet, Intet, slet Intet gaaet over i Nationen, og bestaar den tyske Aand virkelig kun i en Række af ensomme Individer, der, hver for sig overtagende Arven fra sine Forgængere, fortsætte deres ensomme og for Nationen frugtesløse Arbejde under bitter Foragt for deres Medverden? Hvilken Forbandelse har da gjort Borgerstanden saaledes arveløs, at der af alle de vældige Kulturarbejder, der ere foretagne i dens Midte, af denne hele Atmosfære af Dannelse ikke er faldet en eneste Draabe befrugtende Dug i dens stedse mere fortørrende Hjærne? . . . Borgeren fejrer Fester for vore Tænkere — fordi han aldrig har læst deres Værker! han vilde brænde dem, hvis han havde læst dem. Han sværmer for vore Digtere, fordi han kan citere et Par Vers af dem eller har set et eller andet Stykke af dem, men aldrig har tænkt sig ind i deres Verdensanskuelse!"

---

*) Lassalle: Herakleitos II, 269, 281, 442.

Endnu en Overensstemmelse, den sidste imellem Heraklit og Lassalle, danner den trods Selvfølelsen og Stoltheden saa lidenskabelige Trang til Ry og Ære, til Andres Beundring og Ros. Heraklit har sagt det ofte citerede Ord: De større Skæbner opnaa det større Lod (den store Løn) *). Og han har sagt, hvad der kaster Lys paa denne Sætning at „Hoben og de, der tykkes sig vise, følge Folkenes Sangere og spørge Lovene om Raad, uden at vide, at Mængden er slet, Faa kun gode, og at de Bedste stræbe efter Hæder; thi, siger han, de Bedste vælge én Ting istedenfor Alt, det stedsevarende Ry blandt de Dødelige". **) Ry var for Heraklit da netop hint største Lod, som den større Skæbne kan erhverve; hans Kærlighed til Hæder var ikke den blot umiddelbare, som ligger i Blodet, men en ved Refleksion og Filosofi begrundet. Ry, siger Lassalle, er i Virkeligheden det Modsatte af Alt, det modsatte af den umiddelbare reale Væren og af Tilværelsens enkelte Formaal. Det er Menneskenes Væren i deres Ikke-Væren, ren Vedvaren trods selve den sanselige Tilværelses Undergang, derfor er den Menneskets opnaaede og til Virkelighed vordne Uendelighed; og tilføjer han med Varme: som dette er Grunden, hvorfor Hæderen altid har grebet store Sjæle saa mægtigt og hævet dem ud over alle smaa og indskrænkede Formaal, som det er Grunden, hvorfor den „først kan nærme sig Haand i Haand med den prøvende Dødsengel" [Platen], saaledes er det Grunden, hvorfor Heraklit i den ser den sædelige Virkeliggørelse af sit spekulative Princip.

Lad denne Vurdering af Hæder og Ry nu end stemme nok saa godt med Heraklits metafysiske System, saa staar det dog fast at det er en drøj logisk Modsigelse at forene denne Trang til Andres Beundring med hin dybe Foragt for Andres Dom. Men hvad der logisk ikke lader sig forene, det kan, som den ringeste Verdenskundskab lærer,

*) Lassalle: Heraklit. II, 434.
**) Lassalle: Heraklit. II, 436.

fortræffeligt forliges psykologisk, og derfor kunne vi da ogsaa hos Lassalle træffe en Stolthed, der aldrig giver tabt eller bukker under, nøje sammenslynget med en uimodstaaelig Trang til at tage Ros og Komplimenter til Indtægt og til at indkassere fremmede Beundrings- eller Bifaldsudbrud. Lad mig ikke blive misforstaaet! Intet er naturligere, Intet menneskeligere end at glæde sig over de Bedstes Bifald og Ros. Den, som var fuldkomment ligegyldig for Sligt vilde ikke let blive Forfatter, ikke let optræde i hvilkensomhelst Retning. Ja man kan gaa videre og sige: for Skribenten og for Taleren er en vis Grad af Anerkendelse en ligefrem Nødvendighed, den Betingelse, uden hvilken han som saadan ikke kan drage Aande. Men han kan, naar Strømmen gaar ham imod, eller naar han gaar imod Strømmen, som Tilfældet var med Lassalle, nøjes med private Beviser paa Paaskønnelse, og han bør meget nødigt og neppe engang under den yderste Miskendelse offentligt paaberaabe sig denne private Hyldest. Men denne Fristelse har Lassalle ikke kunnet modstaa; dertil har hans Stolthed ikke forslaaet, han paaberaaber sig privat Anerkendelse paa urette Sted og uden sand Takt. Det er mere end et oratorisk Fægtergreb hos ham, det er en Ting, der falder ham naturlig. Jeg sigter her ikke til at han nu og da med kogende Selvfølelse udtaler hvad der er den rene Sandhed og hvad vel var værd at sige overfor alle de Løgne og Forvanskninger, der slyngedes imod ham, at han var ikke Dilettant, men Videnskabsmand og en betydelig, en overlegen Videnskabsmand, der havde frembragt varige Værker, ja et epokegørende Hovedværk. Men jeg sigter til hans usalige Forkærlighed for Ærens Larm og Skrald, dens Pauker og Trompeter, som han fordrede eller hævdede sig selv ved ringe Lejligheder. Hvad ligner det saaledes at han overfor Arbejdere roser sig af i en litterær Satire at have angrebet den bekendte, højst maadelige Literaturhistoriker Julian Schmidt „unter dem rauschenden Beifall

der grössten Gelehrten und Denker Deutschlands, die mir dafür mündlich und brieflich die Hand schüttelten".*) Udgivelsen af den nævnte yderst vittige og overmodige men formløse Pamflet forvandler sig for ham (omtrent som for Kierkegaard dennes literære Skærmydsler) til en aandelig Stordaad. Og hvor dybt dette Karaktertræk ligger i Lassalle føler man først ret, naar man ser det fremtræde, hvor han digter frit, hos hans Yndlingshelt Ulrich v. Hutten i Dramet „Franz v. Sickingen". Med en Pathos, der kommer dybt fra Lassalles Inderste, skildrer Ulrich hvorledes han blev tilmode, da „det mørke Trostyranni" atter hævede sit Hoved i Tyskland, da Mørkemændenes fastsluttede Falanks hævede sig mod den paany opvaagnede Videnskab, og Köln, „Præstenedrighedens tyske Residens" forkætrede Reuchlin og hans Skrifter. Tilløbet er fortrinligt, selv det Larmende og Bragende i Diktionen er paa sin Plads, indtil vi endelig havne i den ulyksalige Appelleren til Applausen:

Ich wusste jetzt, wozu ich ward geboren,
Wozu so hart gehämmert in des Unglücks Esse!
Wie sich im Meer die Woge tosend stürtzt,
Wie Brandung von dem Ufer wiederschlägt,
So stürtzte ich mich flammensprüh'nden Auges
Zitternd vor Leidenschaft, vor Wollust rasend
Kopfüber in den ungeheuren Streit.
Des Zornes Axt, des Spottes Stachelkeule
Schwang ich zermalmend auf der Gegner Haupt,
Unter Europas lautem Beifallsklatschen
Und seines schallenden Gelächters Wucht,
Ihr Jammerdasein auf der Parodie
Schaubühne an den offnen Pranger schlagend.
Doch eine Welt von Hass erzeugt ich mir,
Die mit mir ringt, der ich entgegen ringe
Auf Tod und Leben, Brust an Brust gedrängt.

Det vil da nu maaske efter den Fremstilling, her er givet, synes mindre overraskende end man ved første

*) Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordententag.

Blik er tilbøjelig til at finde det, at Lassalle har tilbragt saa stor en Del af sin Ungdom med Studiet af en Aand, der i Tid og Kultur ligger os saa fjærnt. Man vil have iagttaget, at hin Tænker ikke blot i sit logiske Anlæg og sin dialektiske Tendens, men i sin Ethik med dens Anprisen af Staten og af Opofrelsen for det Almene, ja i sine personlige Egenskaber, Dyder saavelsom Laster, paa en ganske særegen Maade stemmede overens med den unge Beundrer, hvis Erobring han gjorde nogle tusinde Aar efter sin Død i Kraft af samme Lov, der skaffede Sokrates en saa lidenskabelig Dyrker i Søren Kierkegaard.

V.

Jeg har allerede berørt, at det Tidsrum af Lassalles Liv, der optoges af Studierne til Heraklit og af Grevinde Hatzfeldts Processer, ogsaa indbefatte hans første politiske Optræden og dens Følger.

Faa Maaneder efter Kölner-Anklagen finde vi atter Lassalle paa Anklagebænken, denne Gang i Düsseldorf og efter hans eget Udtryk: saa spækket med Kriminalforfølgelser som en Krigers Panser med Pile. Den store socialt-politiske Bevægelse i Aaret 1848 havde med Vælde udrevet ham af hans private Kamp. Trods sin Ungdom var han et af de indflydelsesrigeste og virksomste Medlemmer af det dengang i Tyskland saa talrige republikanske Parti; trods sin Ungdom var han en Fører. Han afholdt politiske Møder og talte der, han lod Plakater opslaa paa Gadehjørnerne, i hvilke han opfordrede til bevæbnet Modstand, da den preussiske Regering i November 1848 med et Forfatningsbrud erklærede Nationalforsamlingen for opløst. Forhadt som han var fra den Hatzfeldtske Affære, frygtet for sin resolute og uforfærdede Optræden blev han, saasnart Kontrarevolutionen følte sig i Besiddelse af Overtaget, kastet i Fængsel, og ved enhver optænkelig Chikane lod man Varetægtsarresten og Forundersøgelsen strække sig ud over et halvt Aar.

Den Tale, som Lassalle nu holdt for sine Dommere, er efter min Opfattelse et af de beundringsværdigste Vidnesbyrd, der i Historien foreligger om Mandsmod og Veltalenhed hos en Yngling. Vidste man det ikke, vilde intet Menneske tro, at denne Tale var holdt af en ung Mand paa 23 Aar. Her er Lassalle skøn. Her staar han besjælet og indenfra belyst af den ædleste, reneste Pathos, der kan fylde et Menneskebryst, uden at man et eneste Sekund tvivler paa Følelsens Ægthed eller Dybde. Her fører han Ordets Klinge med en Kraft og en Kunst, en Elegance og en Vælde, der overhovedet ikke lader sig overgaa, og det uden et Øjeblik at paradere med sin Færdighed. Her staar han første Gang lys og smuk paa sit Væsens Højde. Denne Tale har hele den første Ungdoms friske Farveskær uden paa et eneste Punkt at være ungdommeligt blomstrende eller yppig. Orla Lehmanns Veltalenhed synes at ligge 50 Aar tilbage sammenholdt med denne. Men hvorledes skildre en politisk Tale, som man ikke kan forudsætte bekendt, og hvis Styrke er ligeligt fordelt paa ethvert Punkt, saa man maatte kende den helt for at vurdere den. Man kan og maa give nogle Citater — det er sandt, men Citatet giver kun en slet Forestilling om Talens bevægede Liv, en Spand Vand er ikke mere en Bølge.

Højst karakteristisk begynder Talen med den Erklæring, at den ikke vil beskæftige sig med Forsvaret som saadant, hvilket Defensor har besørget, men med Anklagen, den Anklage, som Taleren vil slynge imod den Sag, der er anlagt imod ham, hvis Corpus delicti Anklageakten udgør. Endnu mere karakteristisk begynder han med de Ord, at han altid med Glæde vil bekende, at han efter sin inderste Overbevisning staar paa et absolut revolutionært Standpunkt, at han er „revolutionær af Princip“. Dog vil han ikke føre sit Forsvar fra dette Standpunkt, da Regeringen selvfølgelig ikke anerkender det. Man kan, siger han, ikke alvorligt træffe og saare

en Modstander, naar man befinder sig paa et fra hans væsentligt forskelligt Standpunkt. Vaabnene naa da ikke hinanden og man slaar i Luften. Man kan vel gendrive en Modstander fra et diametralt forskelligt Standpunkt, idet man oplyser Usandheden af hans Grundprinciper, men man kan ikke beskæmme ham, ikke eftervise Inkonsekvensen hos ham, Forræderiet mod de Principer, til hvilke han selv bekender sig eller dog nødvendigvis maa lade som bekendte han sig. „I Angrebets og dets skærende Skarpheds Interesse vil jeg derfor nedlade mig til at stige ned til det Standpunkt, som Statsprokuratoren som Øvrighed i en strængt konstitutionel Stat idetmindste udvortes maa hævde, det strængt konstitutionelle Standpunkt og føre mit Forsvar udelukkende paa denne Grundvold.“

Lad os dvæle ved dette Udtryk „revolutionær af Princip“, der saa ofte forekommer hos Lassalle, der saa tidt fortolket af ham dog bestandig er bleven misforstaaet paany og som paa en vis Maade antyder Kærnen i hans hele politiske og sociale Livsbetragtning.*) Saa tidt man kalder ham revolutionær svarer han med at sige at den faktiske Sandhed af denne Beskyldning har han i sit Væsens Sanddruhed hundrede Gange indrømmet, hvor den og blev rettet mod ham, for Offentligheden, i sine Bøger, i sine Taler, ja en Mangfoldighed af Gange selv for Domstolene. Det kommer da kun an paa, hvad han forstaar derved. I sin „Assisenrede“ gør han med Styrke gældende at Regeringen har tabt selv „den møre, lamme Krykke, som Retsstandpunktet giver“ og han siger: „I Folkenes Liv er Retsstandpunktet et slet Standpunkt; thi Loven er kun Udtryk for Samfundet og dettes skrevne Vilje, aldrig dets Mester. Har Samfundets Vilje og Krav

*) Smlgn. om dette Udtryk: Assisenrede 1848 S. 32, 49. Arbeiterprogramm, S. 7. An die Arbeiter Berlins, S. 13. Hochverrathsprocess, S. 12. Die Wissenschaft und die Arbeiter, S. 41.

forandret sig, saa hører den gamle Kodeks hen i Historiens Museum og i dens Sted træder Nutidens nye Billede, dens nye Portræt". Derfor tilraaber han sine Dommere paa et andet Sted i Talen: „Lad de rhinske Domstole aabent proklamere sig som Revolutionstribunaler — og jeg er beredt til at anerkende dem og staa dem til Regnskab. Revolutionær af Princip, som jeg er, véd jeg paa hvad Art Berettigelse en sejrrig Magt, naar den optræder aabent og utilhyllet, tør gøre Fordring. Men aldrig vil jeg uden Modsigelse taale, at man under Rettens skinhellige Form øver den sanglanteste Vold og under selve Lovens Ægide stempler Loven som Forbrydelse og Forbrydelsen som Lov".

Hvor meget disse Ord nu end tyde paa en personlig Forkærlighed for Anvendelsen af voldsomme Midler, har Lassalle dog hele sit Liv igennem hævdet den rent videnskabelige Betydning af Ordet Revolution, som han anvender det. Hans Taler vrimle af Spottegloser over dem, der ej kunne læse eller høre Ordet Revolution uden at se „svungne Høtyve" for deres Øjne. Revolution vil sige Omvæltning, og en Omvæltning har altid fundet Sted, naar — ligemeget om med eller uden Anvendelse af Magt, thi paa Midlerne kommer det ikke derved an — et helt nyt Princip bliver stillet i Stedet for den bestaaende Tilstand. Reform derimod indtræder kun der, hvor den bestaaende Tilstands Princip bliver bibeholdt og kun udviklet til mildere eller konsekventere eller retfærdigere Fordringer. Paa Midlerne kommer det heller ikke herved an. En Reform kan sættes igennem ved Oprør og Blodsudgydelse og en Revolution i dybeste Fred. Den rædselsfulde Bondekrig, hvilken Lassalle ogsaa altid har betegnet som en alt andet end revolutionær Bevægelse, var et Forsøg paa ved Vaabenmagt at fremtvinge en Reform. Opfindelsen af Bomuldsspindemaskinen 1775 og overhovedet den moderne Industris fredelige Udvikling har Lassalle altid karakteriseret som en gigantisk Revolution. Det gælder da her,

som ved saa mange andre Lejligheder først og fremmest om at ville forstaa. Ingen tænkende Læser kan tvivle paa, at Lassalle dybt har følt hvad han etsteds udbryder*): „Hvorledes? En har som jeg med en Faust-agtig Trang til Kundskab, med den sejgeste alvorligste Udholdenhed arbejdet sig igennem fra Grækernes Filosofi og den romerske Ret, gennem Aandsvidenskabens mest forskellige Fag til moderne Nationaløkonomi og Statistik, og De kan for Alvor tro, at han kunde ville slutte denne hele lange Dannelse med at trykke Proletaren Brandfaklen i Haanden? Hvorledes! Har man saa liden Kundskab og Indsigt i Videnskabens sædeligt dannende Magt, at man endog blot kan antage dette for muligt?“. Da Muligheden af at forklare Lassalles Forkærlighed for Magtmidlerne derved, at han skulde have havt dette Perspektiv for Øje, nu saaledes er helt udelukket, saa maa vi for ret at forstaa det, trænge dybere ind i hans Tankekreds end vi hidtil have gjort det.

Ifald man rettede det Spørgsmaal til mig: Hvad var Grundtanken i Lassalles Idegang? Om hvilket Problem drejede hans Aand sig? saa vil jeg svare: Magt og Ret, det var de to Poler, om hvilke denne Stjerne kredsede. Hans Aands Grundsyssel var utvivlsomt Overvejelsen af hvorledes Ret og Magt forholdt sig til hinanden. Den vulgære Misforstaaelse er den, at han overhovedet satte Magten i Rettens Sted. Hvor langt dette er fra at være Sandheden, og hvad der har givet Anledning til Misforstaaelsen, vil hurtigt vise sig. I sit eneste digteriske Arbejde, der er temmelig værdiløst som dramatisk Kunstværk betragtet, men højst interessant som uforbeholdent lyrisk-retorisk Udtryk for sin Forfatters rige Ide- og Følelsesliv, har Lassalle skrevet et Replikskifte (mellem Oekolampadius og Hutten), der fortjener særegen Opmærksomhed:

*) Die indirecte Steuer, S. 117.

O.

Tror I, det hellige
Fornufts og Sandheds Lys, der oprandt for os,
Paany for Ufornuft kan bukke under
Og ej ved egen Kraft besejrer Alt?

H.

O Herre! slet Historien I kender;
I har fuldt Ret, Fornuft dens Indhold er,
Dens Form dog er og bliver evigt Magt.

O.

Betænk, Hr. Ridder, Sandheds rene Sag
Vil med det blodige Sværd I profanere!

H.

Ærværdige! tænk ej om Sværdet ringe!
Et Sværd for Frihed svunget, se: det er
Det legemvordne Ord, som selv I dyrker,
Den Gud, der virkeligt til Verden kom.
Selv Kristi Lære blev ved Sværdet udbredt,
Med Sværdets Bloddaab Tyskland døbt af Karl,
Hin Karl, som vi endnu den Store kalde,
Ved Sværdet først blev Hedenskabet styrtet,
Ved Sværdet ene Jesu Grav befri't,
Med Sværdet ud af Rom Tarquinius dreven,
Med Sværdet Xerxes pisket hjem fra Hellas,
Hvor Videnskab og Kunst blev Seirens Frugt,
Med Sværdet Samson, David, Gideon slog.
Saa blev ved Sværdet før og siden fuldbragt
Det Herligste og Bedste Jorden saa',
Og alt, hvad Stort man efter os vil hylde,
Sværdet vil det tilsidst sin Sejer skylde.

I denne Replik fremkommer for første Gang hos Lassalle udtalt af fuldt Bryst den Respekt for Magt og Magthandling, der giver hans Aand et saa ejendommeligt og saa moderne Præg. Rundt om i Stykket forekomme Ytringer (af de forskelligste Personer), der udtrykke denne samme Glæde over Magten som Rettens Rygstød. Saaledes siger Balthasar: „Og da nu Worms lo mig ud og ikke vilde indrømme mig min Ret, da tog han (Franz) saadan en titusind gode Grunde — jeg mener Pikkelhuer, Frøken — og drog med dem mod

Worms og gav sig til en Demonstreren og en Distingveren — ja Frøken, han forstaar det.“ Og Ulrich af Hutten siger i højtideligere Stil: „Magten er Himlens højeste Gode, naar man anvender den til et stort Formaal, et elendigt Legetøj, naar den kun som Flitterstads tynger den Haand, hvori den hviler.“*)

Det hænder ikke sjældent, at et Yndlingsord hos en Forfatter eller en Yndlingslignelse antyder Karakteren af hans Ideal. Lassalles Yndlingsord er Ordet Jærn (Eisen, ehern). Mange Aar før Ordene „Jærn og Blod“ bleve til politisk Løsen har Lassalle paaberaabt sig Jærntærningerne. Ingen Sammenligning er hyppigere hos ham. Jærnet repræsenterer i hans Forestillingskreds den velgørende Voldsmagt, Hugget, der renser Vejen, Snittet, der fjærner Skaden, Kejsersnittet, der forkorter Tidens smertelige Veer og fremskynder den vanskelige Fødsel af en ny Epokes Ideal. Jærnet prises af Franz v. Sickingen som „Mandens Gud“, som Tryllestaven, hvis Slag bringer hans Ønskers Opfyldelse, som den sidste Tilflugt i Fortvivlelsen, og som Frihedens højeste Pant**). Og paa endnu mere betegnende, end mere Lassalle'sk Maade peger Franz hen til Magtafgørelsen, da Kejserens Herold paa sin Herres Vegne har stillet ham Valget mellem at underkaste sig og modtage fuld Ret af Kejseren eller som Oprører at erklæres i Rigens Acht. Her ligger for megen Vægt paa ethvert Ord, til at jeg kan oversætte eller omskrive.

Herold, zieh hin und künde Deinem Herrn:
Vorüber ist die Zeit der Worte jetzt,
Und inhaltsschwer klopft der Entscheidung Stunde
Mit eh'rnem Finger an das Thor der Zeit!
In Zuckungen liegt dieses Reich am Boden,
Nicht durch Gesetzesfloskeln mehr wird abgethan
Der Streit, der es bewegt! — Schau dorthin, Herold!

---

*) Lassalle: Franz v. Sickingen, 85, 2, 92.
**) Sammesteds, 140. 62, 207.

Siehst Du die Donnerbüchsen, die Carthaunen stehn?
Aus ihren Mündungen schöpft diese Zeit
Ihr ungestümes Recht — ich führe selbst
Das Reichsgericht in meinem Lager mit,
Will eine neue Ordnung machtvoll gründen
Und eines Thuens mich erfrechen, dessen
Kein röm'scher Kaiser je sich unterfing! (S. 151).

Allerede som Yngling havde han i sine første Processer hævdet, at han repræsenterede Retten overfor Magten, og underligt nok tidt med Udtryk, dér brugte i nedsættende Mening, som han selv her anvender for at prise og hæve. Saaledes hedder det haanligt i hans „Assisen-Rede“: „Naar man dog var bestemt paa at øse Retten af Kanonmundingerne, hvorfor opløste man da ikke uden videre Borgervæbningen?“ Og med Udtryk, som Balthasar i Stykket bruger for at udtale Beundring, men som i Lassalles egen Mund tjente den bitreste Indignation, sagde han dengang: „Havde man ingen Ret, saa havde man bedre end det. Man havde i Berlin Belejringstilstanden, Wrangel, 60,000 Mand Soldater og saa og saa mange hundrede Kanoner. Man havde i Breslau, Magdeburg, Köln og Düsseldorf saa og saa mange Soldater, saa og saa mange Kanoner. Det er Grunde, indtrængende, som Enhver begriber.“ Med Lidenskabens Veltalenhed havde Lassalle i denne friske og stolte Tale hævdet Lovens Standpunkt overfor Voldsmagtens:

Og dog opløste man Forsamlingen, ja istedenfor at lade en ny træde sammen paa Grundlag af samme Valglov, oktroyerede man en Forfatning, ɔ: man kasserede den hele offentlige Retstilstand med én Streg, man var træt af langsomt at radbrække Landets Retsorganisme Led for Led, Lov for Lov. Med ét Greb kastede man den i Pulterkammeret og stillede aabent i dens Sted „sic volo sic jubeo“ og Bajonnetternes Veltalenhed.

Og i hvilken besynderlig Strid synes det endelig ikke at staa med hans Lovprisning af Jærnet og Sværdet, naar han dengang udraabte:

„Sabelen er vel Sabelen, men den er aldrig Retten. I saadanne Dommere, der vilde nedlade sig til at straffe Borgerne, fordi disse have forsvaret Loven, og det i Kraft af hine samme Love, til hvis Værn de viede sig, i Dommere, der vilde betragte en Nations Hævden af dens Love som Forbrydelse, vilde jeg ikke mere se Dommere, men — og med mig maaske Nationen — Magtens Söider. . . . Jeg vil i mit Fængsel finde mig i Alt, hvad Sabelen, som vanærer Rettens Former, bestemmer for mig; jeg vil hellere have, at min Proces antager den for mig ufordelagtigste Skikkelse, end jeg ved at give Svar eller paa anden Maade indvillige i en Procedureformalitet vil overtage en Rolle i den Retsfarce, som Magten morer sig med at opføre." *)

Alle disse og mange lignende Udtalelser tyde paa en levende Retsbevidsthed og et ligesaa levende Had til den brutale Magt som Rettens Stedfortræder.

Men der fandtes i den tidligt modne og tidligt praktiske unge Talers Sjæl paa samme Tid en ligesaa levende Følelse af den ideelle Rets Magtesløshed, naar den ikke hævdes af praktiske Aander, af kraftige Viljer, der forstaa at gribe de rette Forholdsregler og Virkemidler for at realisere denne Ret. Og hvor var det muligt, at et ungt Geni, hvis dybeste Karaktermærke og inderste Kald var praktisk, ikke skulde have følt og iagttaget dette under den mislykkede og saa kummerligt mislykkede tyske Revolution af 1848! Hvor var det muligt, at hin Pande, i hvilken saa megen Handlekraft laa udtrykt, ikke skulde tænke Sit, naar den saa' Retten saa ynkeligt ligge under paa Grund af idealistisk Sky for andre Vaaben end Ordets, paa Grund af nedarvet Frygt for den bevæbnede Autoritet, paa Grund af personlig Fejghed hos En, personlig Raadvildhed hos en Anden og teoretisk Forvrøvling og Hamletsk Tøven. Hvo der i Karl Marx's „Neue Rheinische Zeitung" for 1850 har læst Fr. Engels' Afhandling „Die deutsche Reichsverfassungs-Campagne" (Opstanden i Rhinpreussen og i Baden), begriber, at der

*) Lassalle: Assisenrede 16, 26, 48.

paa denne planløse og udisciplinerede Slægt maatte følge en Generation, der stedse var betænkt paa at give sine Idealer et forsvarligt Harnisk og et kraftigt Sværd, og for hvem Rettens ædle Metal ikke syntes gangbar Mynt, medmindre den var styrket ved Magtens Kobber. Tilsidst smeltede det ædle og det uædle Metal da næsten sammen for denne Slægts Blik; den indsaa', at Jærntærningerne vare de haardeste og bedste, og som Brennus fordum kastede den Jærnet i Vægtskaalen.

Man læse i hin Tale Lassalles Klage over, at Nationalforsamlingen ikke i rette Tid skabte en virkelig Borgervæbning til Skærm for Forfatningen. Man læse hans blodige Spot over Nationalforsamlingens Opfordring til „passiv Modstand" mod Regeringens Overgreb:

„Den passive Modstand, mine Herrer, det maa vi selv indrømme vor Fjende, den var i ethvert Tilfælde en Forbrydelse. Et af to: enten var Kronen ved hine Forholdsregler i sin Ret — og da var Nationalforsamlingen, idet den modsatte sig Kronens lovlige Ret og kastede Tvedragt ind i Landet ganske vist en Bande af Oprørere og Demagoger — eller ogsaa var Kronens Forholdsregler uretmæssig Vold — og da maatte Folkets Frihed aktivt beskyttes med Liv og Lemmer, da maatte Nationalforsamlingen med høj Røst kalde Landet til Vaaben. Da var hin sælsomme Opfindelse med den passive Modstand et fejgt Forræderi mod Folket og mod Forsamlingens Pligt til at beskytte Folkets Rettigheder. . . . Den Enkelte, m. H., kan, naar han lider Vold af en Stat, eller af en Masse, jeg f. Eks., naar jeg bliver dømt af Dem, med Ære øve passiv Modstand; jeg kan vikle mig i min Ret og protestere, da jeg ikke har Magt til at gøre den gældende. . . . Et Folk kan bukke under for Magten, som Polen — men det bukkede ikke under, før Valpladsen havde drukket dets ædleste Sønners Blod, før dets sidste Kraft var nedbrudt. . . . Da, naar al Kraft er brudt, da kan et saadant Folkelig nøjes med den passive Modstand, ɔ: med Retsprotesten, med Liden og Taalen, med Forbitrelsen i Hjærtet, med det dybt indesluttede stille Had, der med korslagte Arme venter paa, at et frelsende Øjeblik skal bringe Forløsning. Denne passive Modstand bagefter, efter at alle Midler til aktiv Modstand ere brudte, det er den højeste Grad af udholdende Heroisme!

Men den passive Modstand straks, endogsaa uden at vove et Sværdslag, uden et eneste Øjeblik at appellere til den friske Kraft, det er det Forsmædeligste, den højeste Uforstand og den største Fejghed, som man nogensinde har paaduttet et Folk.

Den passive Modstand, m. H., det er Modsigelsen selv, det er den taalende Modstand, den ikke modstaaende Modstand, den Modstand, der ikke er nogen Modstand. Den passive Modstand det er Lichtenbergs Kniv uden Blad og uden Skaft; det er den Pels, man skal vaske uden at gøre den vaad. Den passive Modstand det er den blotte indre Vilje uden ydre Daad. . . . Den passive Modstand er Produkt af følgende Faktorer:

Den klart erkendte Skyldighed at skulle gøre Modstand og den personlige Fejghed ikke at ville gøre nogen; disse to Potenser avlede i væmmelig Omfavnelse i Natten den 10de November det svindsottige Foster: den passive Modstand.“ *)

Kan det nu undre, at den der som 23aarig Yngling med denne Fynd har talt mod Handlesvaghed og Magtstækkethed ti Aar senere priser Jærnet som Mandens Gud?

Og Forholdet mellem Magt og Ret vedbliver at sysselsætte Lassalle. Dybere og dybere trænger han ind i Vekselvirkningsforholdet imellem dem og studerer stedse inderligere deres Betingethed af hinanden.

I 1862 holder han midt under de preussiske Forfatningskampe i Berlin et Foredrag „om Forfatningsvæsen“. Han søger her at oplyse og bestemme en Forfatnings eller Grundlovs Ide. Ved Analyse af Navnet Grundlov finder han 1) at en saadan Lov maa ligge dybere end en almindelig Lovbestemmelse; det viser Ordet Grund; 2) at den som liggende til Grund for de andre Love maa vise sig som videre avlende og virkende i dem; 3) at den nødvendigvis maa være saaledes som den er; thi i Forestillingen om Grunden ligger Ideen om en virksom Nødvendighed, en virkende Kraft.

Hvis Forfatningen altsaa danner Landets Grundlov, saa maa den kunne defineres som en virksom Kraft,

---

*) Assisenrede, 33—35.

der med Nødvendighed gør alle Landets andre Love og retslige Indretninger til det, de er, og Lassalle spørger da nu om der virkelig gives en saadan virksom Kraft? Ja visselig, er Svaret, de faktiske reale Magtforhold, der bestaa i et givet Samfund. De faktiske Magtforhold ere den levende Kraft, der bestemmer alle dette Samfunds Love og retslige Indretninger saaledes, at de i det Væsenlige slet ikke kunne være anderledes end de ere.

For at forklare sin Mening anvender Lassalle et oplysende Tankeeksperiment. Sæt, siger han, at en eller anden uhyre Ildsvaade tilintetgjorde al skreven Lov i Preussen, at Landet altsaa ved et Ulykkestilfælde var blevet berøvet alle sine Love, saa der ingen anden Udvej var end at udstede nye. Tror man da, at man i dette Tilfælde kunde gaa tilværks som man lyster, udstede hvilkesomhelst nye Love, det konvenerede En? Vi ville se. Sæt altsaa det Tilfælde, at man sagde: Lovene ere gaaede tilgrunde og vi skrive nye, og vi ville ved denne Lejlighed ikke mere indrømme Kongemagten den Stilling, som den indtog, eller overhovedet ikke indrømme den nogen Stilling. — I saa Fald vilde Kongen simpelthen sige: Lovene kunne være gaaede tilgrunde; men faktisk adlyder Hæren mig og marcherer hvorhen jeg befaler, faktisk udlevere Tøjhusenes og Kasernernes Kommandanter efter min Ordre Kanonerne, og Artilleriet rykker med dem gennem Gaderne og støttet paa denne faktiske Magt taaler jeg ikke, at I give mig en anden Stilling end jeg vil. Og Lassalle slutter: „De ser, mine Herrer, en Konge, hvem Hæren lyder og Kanonerne — det er et Stykke Forfatning“. Og nu følger med lignende Motivering: En Adel, der har Indflydelse ved Hoffet og hos Kongen — det er et Stykke Forfatning. — Sæt nu Konge og Adel bleve enige om i Kraft af deres Magtfuldkommenhed at genindføre det middelalderlige Laugsvæsen, saa at f. E. Kattuntrykkeren ikke turde beskæftige Farvere og ingen Mester i nogen Haandværksgren have mere end

et vist bestemt Antal Arbejdere, saa med andre Ord den store Produktion blev umulig. Hvad saa? I saa Fald vilde de store Fabrikanter, de Herrer Borsig, Egels etc. lukke deres Fabriker, ja endog Jærnbane-Direktionerne give deres Arbejdere Afsked, og den hele Arbejdermasse vilde, raabende paa Brød og Arbejde, bølge gennem Gaderne, ophidset af det hele store Bourgeoisi og en Kamp udbryde, i hvilken det ingenlunde var sikkert, at Hæren blev Sejerherre. „De ser altsaa, mine Herrer, de Herrer Borsig, Egels, de store Industridrivende overhovedet — de ere et Stykke Forfatning.“ I Kraft af Regeringens Trang til store Pengemidler, ere de store Bankierer, Børsen overhovedet, ligeledes et Stykke Forfatning. Sætter man nu derimod det Tilfælde, at Regeringen fik i Sinde at udstede en Lov af den Art, som findes i Kina, at naar En begik et Tyveri, skulde hans Fader straffes derfor — saa opdager man at den almindelige Bevisthed, den almindelige Dannelse ligeledes indenfor visse Grændser er et Stykke Forfatning. Sætter man sluttelig det Tilfælde, at Regeringen vilde berøve Smaaborgere og Arbejdere ej blot politisk men personlig Frihed, gøre dem til Vornede og Livegne, da opdager man, at i visse yderste Tilfælde den menige Mand ogsaa uden at have de store Industridrivende i Ryggen er et Stykke Forfatning.

Have vi saaledes set, hvad et Lands Forfatning er, nemlig de faktiske Magt-Forhold og spørge vi, hvorledes det da forholder sig med den retlige Forfatning, saa indse vi nu let, hvorledes den tilvejebringes: Disse faktiske Magtforhold skriver man ned paa et Blad Papir, giver dem et skriftligt Udtryk og naar de ere blevne skrevne ned, saa ere de ikke mere blot faktiske Magtforhold, men de ere blevne til Ret, og hvem der handler derimod bliver straffet. — Fremstillingen slutter da med en Paavisning af, hvorledes en Forandring i de reelle Magtforhold (Adelsvælde — Stædernes Opkomst og Flor, Forholdet mellem Hovedstadens Indvaanerantal og

Hærens Størrelse) bestandig er ledsaget af en tilsvarende Forandring i Forfatningen. Finder et altfor stort Misforhold Sted mellem den skrevne og den reelle Forfatning og bliver dette Misforhold trykkende, da indtræder virkelig den Ildsvaade, vi satte som Tankeeksperiment, f. Eks. i Skikkelse af Revolutionen i Marts 48 og — her kommer Lassalle tilbage til sin gamle Klage i Forsvarstalen fra 1849 — da var det, at det seirende Folk istedetfor at skabe en kraftig Borgervæbning af Smaaborgere og Proletarer og saaledes forandre den reelle Forfatning, taabeligt gav sig til at skrive en ny og magtesløs, der derfor ikke nyttede det mindste. „Naar De, mine Herrer, i Deres Have har et Æbletræ og nu paa dette Træ hænger en Seddel, hvorpaa De skriver: dette er et Figentræ —, er Træet saa derfor blevet til et Figentræ? Nej og selv om de samlede deres hele Husstand, ja alle Landets Beboere derom og lod det stadfæste med Ed højt og lydeligt: dette er et Figentræ — Træet bliver hvad det var og næste Aar vil det vise sig — det vil bære Æbler og ikke Figen.“

Forfatningsspørgsmaal, slutter Lassalle, ere da oprindelig ikke Retsspørgsmaal, men Magtspørgsmaal; et Lands virkelige Forfatning eksisterer kun i de reelle faktiske Magtforhold, der bestaa i Landet, skrevne Forfatninger have kun da Varighed og Værd, naar de ere det nøje Udtryk for de i Samfundet bestaaende Magtforhold.

Skulde man tro det! denne Udvikling blev straks af det liberale Partis Blade betegnet som en Teori om at Magt skulde gaa for Ret, ja Grev Schwerin erklærede med Hensyn herpaa under Kammerets Jubel at i den preussiske Stat gik Ret for Magt. Det ene Blad efter det andet nægtede Lassalle, i den Hensigt at tie ham tildøde, Optagelsen af en kort, aldeles objektivt holdt Artikel „Magt og Ret“, hvori han oplyser Misforstaaelsen og han nødsagedes da til at udgive denne som

et Flyveskrift for sig. Han siger her slaaende og fyndigt: „Ifald jeg havde skabt Verden, saa er det højst sandsynligt at jeg denne Gang undtagelsesvis havde indrettet den i Overensstemmelse med „Volkszeitung“'s og Grev Schwerin's Ønsker, altsaa saaledes, at Ret gik for Magt. Thi dette svarer ganske til mit ethiske Standpunkt og mine Ønsker. Desværre har jeg imidlertid ikke været i det Tilfælde at skabe Verden og maa derfor fralægge mig ethvert Ansvar, saavel Ros som Dadel for dens virkelige Indretning.“ Han forklarer saa, at han ikke har havt til Hensigt at udvikle, hvad der burde finde Sted, men hvad der virkelig finder Sted, ikke at give en ethisk Afhandling, men en historisk Undersøgelse. Og saa viser det sig da, at medens ganske vist Ret skulde gaa for Magt, i Virkeligheden dog altid Magt gaar for Ret, bestandig og saa længe til Retten nu ogsaa paa sin Side har samlet en tilstrækkelig Magt bag ved sig til at knuse Urettens Magt. Han udvikler, hvorledes den preussiske Forfatningshistorie siden 1848 bestaar i Retsbrud paa Retsbrud og siger: hvad betyder altsaa den fromme Jubel, hvormed Kammeret modtog Greven af Schwerin's Erklæring om at i den preussiske Stat „Ret gaar for Magt“. Fromme Barneønsker og intet mere! Thi en alvorligere Betydning vil det kun have hos Mænd, der vare fast besluttede paa nu ogsaa at sætte Magt bag Retten. Intet Menneske i den preussiske Stat har Ret til at tale om Ret undtagen Demokratiet, det gamle og sande Demokrati. Thi det alene har altid holdt fast ved Retten og aldrig nedværdiget sig til noget Kompromis med Magten. —

Spørgsmaalet om Forholdet mellem Magt og Ret var da hos Lassalle et Spørgsmaal om det Faktiske, om Virkeligheden. Hvad han har sagt herom er træffende sandt og vil ikke blive rokket af Nogen. I hvilke Tilfælde Retten har Magt og i hvilke Tilfælde ikke, naar

Magten bliver til Ret og naar den bliver til Uret, har han forstaaet og begrebet som ingen Anden.

Og ikke blot med Hensyn til det Faktiske, men endnu dybere med Hensyn til det Retslige har han undersøgt og begrebet Vekselforholdet mellem den gamle Rets Magt, som de Konservative forfægte, og den nye Aandsmagts Ret, som de radikale Partier hævde. Den gamle Ret er den erhvervede Ret. Den nye Magt er den nye Retsbevidsthed. Hvorledes forholder den nye Retsbevidsthed sig til den erhvervede Ret? Den nye Retsbevidsthed vil give Rettigheder og berøve Rettigheder, men hvorvidt tør den i den sidste Henseende gaa? Hvilke Rettigheder ere velerhvervede, urørligt erhvervede? Ere alle de gamle Rettigheder dette, saa staa vi ved Stagnationen, Fortiden slaar da Nutidens Liv ihjel. Kan omvendt Ingen bygge paa nogen fast erhvervet Ret, saa slaar Nutiden Fortiden ihjel. Her staa vi da ved Begrebet om den erhvervede Ret, hvorom Lassalles mægtige Hovedværk handler.

VI.

Den Opgave Lassalle har stillet sig med sit Værk er, som han i Fortalen bemærker, ingen ringere end Fremstillingen af den vor hele Periode beherskende politisksociale Tanke. Hvad er det, siger han, der udgør den inderste Grund i vore politiske og sociale Kampe? Det er at Begrebet om den erhvervede Ret endnu engang er bleven Stridsgenstand. I det Juridiske, Politiske og Økonomiske er Begrebet om den erhvervede Ret den drivende Kilde til al videre Formning, og hvor det Juridiske som privatretligt fuldkomment synes at løse sig fra det Politiske, der er det endnu meget mere politisk end det Politiske, der er det det sociale Element. Allerede den blotte Nødvendighed af at maatte henvise hertil, viser efter hans Anskuelse, med hvilken Overfladisk-

hed Begrebet om det Politiske opfattes af Ordførerne for det liberale Bourgeoisi.

Værkets Øjemed er allerede paa Titelbladet betegnet som det at forsone den positive Retsvidenskab og Naturretten med hinanden. I selve det Standpunkt, Forf. i denne Henseende indtager, spores et overordentligt Fremskridt fremfor Standpunktet i Heraklit. Vel betegner han sig endnu her som en Tilhænger af de Hegelske Principer; men dette hindrer ham ikke i med fuldkommen Aandsfrihed at dømme Hegels og hans Skoles System. Det viser sig da snart, at han har gjort den Vending, som Fortalen til Heraklit (ikke Værket) allerede betegnede, den samme Vending, som Hegels franske Disciple have foretaget, nemlig den at forvandle den mest absolute af alle Filosofier til en Filosofi af det Relative, den fremfor nogen Lære metafysiske Verdensbetragtning til en rent historisk. Afstanden mellem dette Aandsstandpunkt og den rent eksperimentelle Methode, anlagt paa Jurisprudentsen er meget ringe.*) Hegel har da efter Lassalles Anskuelser kun givet den almindelige logiske Disposition til Værket, og Hegelianerne have med deres sædvanlige horror pleni tygget Drøv paa ham, saa at Restfilosofien og den positive Retsvidenskab som Følge deraf ere forblevne lige saa fremmede for hinanden som Naturvidenskab og Naturfilosofi, og hvorfor? fordi Hegels System overhovedet med Hensyn til Aandsfilosofien staar i absolut Inkonsekvensforhold til hans egen Methode. Naar man paa Hegels Tid talte om Naturret, blev den opfattet som en fra Evighed af og alment gyldig, fornuftgyldig Ret, der stod i samme Forhold til den positive eller historiske Ret, som en almindelig Tankekærne til sin Ud-

---

*) Man sammenligne f. Eks. med Lassalles Grundbetragtning en lille Afhandling af G. Saredo, en af Italiens første Jurister: Dell' applicazione del metodo sperimentale allo studio delle scienze civili e giuridiche.

førelse og man indsaa ikke, at Naturretten selv er af historisk Natur og historisk Ret. Saaledes bleve da Retsfilosofiens Kategorier opfattede som evige og absolute Kategorier, Kategorier af det logiske Begreb, og saaledes forblev da den historiske Ret ubegrebet af Hegel, antoges at flyde af Ufornuft, Vilkaarlighed og Vold. Men Aanden selv er jo en Vorden i Historien. Heraf følger, at man i Retsfilosofien slet ikke kan tale om Ejendommen, Uretten, Familien, Arveretten, det borgerlige Samfund, Staten, men at man af den græske, romerske, germaniske Aands historiske Begreb maa udvikle Begrebet om græsk, romersk, germanisk Ejendom etc. I Religionsfilosofien bærer Hegel sig jo ogsaa ganske anderledes ad. Hvad vilde der vel være kommet ud som Resultat, ifald han istedetfor at studere de forskellige Religioner havde talt om Guden, Dogmet, det Hinsides o. s. v.! Det gælder da om at gaa historisk, ikke metafysisk tilværks. Hegels Disciple have i Retsfilosofien kun fulgt Mesterens vildledende Spor. Den dygtigste, Gans, har i sit Værk om Arveretten saaledes uden videre medbragt vore Dages Begreb om Arveret og tilmed opfattet dette Begreb som almindelig logisk Kategori. Hvad Lassalle tre Aar senere under den hæftigste Agitation i sit Værk „Kapital und Arbeit“ efterviste med Hensyn til den økonomiske Kategori „Kapital“ og den juridiske Kategori „Ejendom“, nemlig at de ere Kategorier af den historiske Aand, dette samme har han allerede i dette Værk paavist for alle juridiske Kategoriers Vedkommende, i dets anden Del specielt for Arverettens.*)

Saa gammel som Retten selv er Afskyen for tilbagevirkende Love. Spørgsmaalet om den erhvervede Ret og Spørgsmaalet om Loves Tilbagevirkning falder sammen. Hvad der gør Tilbagevirkningen saa forhadt, det

*) System d. erw. Recht, I. 68, 70; smlgn. „Kapital u. Arbeit“ 165 Anm.

er øjensynligt den Krænkelse af den menneskelige Frihed, den indeholder gennem en vilkaarlig Udvidelse af Begrebet Ansvar. Ud fra denne Grundtanke kommer Lassalle da til forskelligt fra alle tidligere Forskere at bestemme den erhvervede Ret i dens Forhold til Loves Tilbagevirkning saaledes:

1) Ingen Lov tør tilbagevirke, der kun træffer Individet gennem en af dettes Viljeshandlinger som Medium.
2) Enhver Lov tør tilbagevirke, der træffer Individet uden at en saadan frivillig Handling er mellemliggende, altsaa træffer Individet umiddelbart i dets uvilkaarlige, almenmenneskelige eller dets det af Samfundet overdragne Egenskaber, eller som kun træffer det derved, at den forandrer Samfundet selv i dets organiske Institutioner.

Lassalle viser med stor Omstændelighed, at den moderne Afsky for Loves Tilbagevirkning aldeles ikke finder Sted hos Nationer og paa Civilisationstrin, for hvem Begrebet om Menneskeaanden som Subjektivitet, som Frihed og Ansvar endnu ikke er gaaet op. Kineserne stemple ved en ny Lov en Sag som Forbrydelse, der i Tillid til den eksisterende Lov er udført med aldeles loyalt Sindelag og straffe den uden Naade som saadan. Ja selv Oldtidens Jøder vare ikke naaede til de højst civiliserede Nationers Respekt for den erhvervede Ret. I Sagen med Zelaphehads Døtre (4. Mos. 27, 1—11), hvor Iraels Gud træffer den juridiske Afgørelse, gør samme Gud sig, uden at have en Anelse derom, skyldig i en flagrant Tilbagevirkning i Civilsager. Men derfor var han ogsaa en orientalsk Gud, der endnu ikke havde lært romersk Ret og ligesaa lidt var opdraget med græsk Dannelse og Kunst, det vil sige, Gud for et Folk, hvem Aandens Subjektivitet hverken var bleven klart bevidst i Retssubjektiviteten (som i Rom) eller i den skønne Individualitet (som i Grækenland).

Lassalles logiske Udgangspunkt er da egentlig den Tanke, han alt som Yngling udtalte i sin første „Assisenrede“, nemlig den, at Loven er Udtrykket for det hele Folks Retsbevidsthed og al lovlig Ret kun en af den bestandig sig forvandlende Almenaand sat Bestemmelse, saa at enhver ny af denne Aand flydende Bestemmelse ufortøvet griber Individet med samme Ret, hvormed det blev grebet af den tidligere. Fast kan da for Individet kun det være, som det éngang paa retmæssig Maade har afledet af denne Strøm ved sin egen Handlen og Villen, hvad det har gjort til sit (verseinigt). Der lader sig ikke af Individet slaa nogen Pløk i Retsgrunden, i Kraft af hvilken det kunde erklære sig for Selvherre gennem alle Tider og trods alle fremtidige eller prohibitive Love*). Udførelsen af denne Grundtanke gennem den hele Retssfære optager første Bind af Værket. Fremstillingen er klar og skarp til det Yderste, men næsten aldrig polemisk. Kun med Stahl, den bekendte romantiske Reaktionær, har Lassalle en alvorligere Dyst. Han viser, hvorledes dennes Teorier føre til at lovprise den hele bestaaende Samfundets Ordning som urørlig og hellig, idet denne efter hans Lære med alle af den flydende Rettigheder skal danne den Enkeltes erhvervede Ret. Ingen Tid, udraaber Stahl, er kaldet til at holde Dom over Fortiden og anerkende eller tilintetgøre de fra den stammende Rettigheder, alt efter sin Dom om, hvorvidt de ere passende eller ej. — Visselig, svarer Lassalle, men netop fordi enhver Tid er autonom, staar ingen Tid under en anden Tids Herredømme og er ingen forpligtet til at lade hvad der strider mod dens Retsbevidsthed, beholde sin Virkekraft i den, eller til at lade det, der for den staar som Uret, virke som Ret. Med sædvanlig Skarpsindighed griber han saa Stahl i adskillige Selvmodsigelser og kan ikke nægte sig den Fornøjelse hos sin Modstander at

---

*) System d. e. R. I, 61, 197.

fremhæve det „uundgaaelige jakobinske Pust, som Enhver, der nærmer sig til den moderne Filosofi, selv mod sin Vilje modtager af den.“ *)

Det med Hensyn til Forfatterens Psykologi og politiske Standpunkt interessanteste Afsnit af dette lærerige første Bind er imidlertid uden Tvivl det, hvor han kommer til at behandle Spørgsmaalet om Tilbagevirkning i Love fra den store franske Revolution **). Her faar hin Bestemmelse „revolutionær af Princip“ en ny Belysning, her faar hans Theori en mærkværdig Bekræftelse, her viser det sig endelig, at det ikke er Praleri, men nøgen Sandhed, som Lassalle senere udtaler, naar han tilraaber sine Dommere: „Kender De den indre Sammenhæng i den franske Revolutionshistorie, mine Herrer? Jeg kender den til dens inderste Fibre.“ ***)

De Gamle, Cicero f. Eks., havde lært, at Alt hvad der kan anses for bestemt ved et Folks sædelige Overensstemmelse, selv om det endnu ikke har givet sig Form i nogen Lov, dog, naar denne Lov kommer, kan betragtes som et allerede tidligere i Retssubstantsen eksisterende Indhold, saa at den nye Lov kun bliver at opfatte som Deklaration af dette Indhold. En saadan Lov vil følgelig efter de Gamles Anskuelse retmæssigt kunne tilbagevirke. Lassalle hævder nu overfor denne Lære, at den kun har Gyldighed for Oldtidens Folk, hos hvem en saadan sædelig Enighed (substantiel Ethos) alene kunde siges at herske. I den moderne Tid maa den Fordring blive staaende, at kun et saadant Indhold af den almindelige Retsbevidsthed kan gøre Krav paa retslig Virkelighed, der allerede — explicite eller implicite — er sat. Men nu opstaar det Spørgsmaal: hvad udfordres der til at den kan betegnes som sat? Hvad ligger i dette Begreb? I Begrebet ligger

---

*) System d. e. R. I. 200—214.

**) ibid. I, 449 ff.

***) Indirecte Steuer, S. 116.

tydeligt nok, at Retsbevidsthedens Indhold ingenlunde alene kan være fastslaaet ved Ord, at det ligesaa godt ved et helt Folks Handlinger kan være fastslaaet og virkeliggjort.

Det franske Konvent bestemte i Lov af 17de Nivôse Aar 2, at enhver siden 14de Juli 1789 tiltraadt Arv skulde ordnes efter denne nye Lov. Under Thermidorreaktionen blev de herhen hørende Bestemmelser betragtede og stemplede som flagrant Tilbagevirkning. Og dog laa det ubetinget ikke i Konventets Hensigt at krænke Reglen om Ikke-Tilbagevirkning. Det benægtes i Lovens Motiver at Tilbagevirkning her finder Sted, „parce que la loi n'a fait que développer les principes proclamés dès lors par un grand peuple", og det tilføjes: „l'effet rétroactif commencerait là seulement, ou l'on dépasserait cette limite." Ikke desmindre blev som sagt denne saakaldte Tilbagevirkning senere anført som et Bevis paa det franske Konvents Rædselsgerninger. Men den 14de Juli 1789 havde det franske Folk virkeligt ved Bastillestormen lagt sin Privilegierne og Forrettighederne modstræbende Retsbevidsthed for Dagen, og om end ikke Love, der give en positiv Udvikling af denne Retsbevidsthed til noget objektivt Nyt, kunne betragtes som satte ved hin Akt, forholder det sig dog anderledes hvor Indholdet af den nye Ret uden videre var fuldstændigt givet med den blotte Negation af de hidtil bestaaende Privilegier og Forrettigheder. Det er da ogsaa kun saadanne Love, som Konventet har ført tilbage til 14de Juli 1789. Saaledes se vi, siger Lassalle, denne filosofiske Forsamling erklære, at dens Arvelove kun ere en Deklaration af de Principer, som Folket selv ved Bastillestormen har proklameret og hævet til Ret. Og paa dobbelt Maade har Verdenshistorien retfærdiggjort Konventet dels derved, at Nivôselovens arveretlige Grundsætninger, der gik over i Code civil, ere forblevne uanfægtet herskende under det første Kejserdømme, ja endog under Restaurationen

og fremdeles under Julidynastiet og det andet Kejserdømme, og saaledes have vist sig at være et nødvendigt og tvingende Indhold af den Retsbevidsthed, som med Revolutionen kom til Magten, dels derved, at alle Historieskrivere, tyske saa vel som franske, reaktionære som revolutionære, filosofiske Skribenter saa godt som Forfatterne af de almindelige Haandbøger datere den franske Revolution fra 14de Juli 1789.

Jeg tør paastaa, at Lassalle ikke uden en Følelse af indre Triumf har meddelt disse interessante Fakta. Thi hvad her forelaa var jo ikke blot den godtgjorte Retsgyldighed af Love, der udsprang af en Revolution, men den stadfæstede Retsgyldighed af en Tilbagevirkning, der ansaaes for tilstrækkeligt begrundet ved Henførelsen til „den uskrevne Lov“, til en ny fuldstændigt revolutionær Retsbevidsthed, der havde givet sig Udtryk i en enkelt dybt berettiget Magt- eller Voldshandling.

VII.

Anden Del af Lassalles store Værk drejer sig udelukkende om Arveretten, specielt den romerske Arveret. Ligesom Værkets Hensigt overhovedet er at gennembryde Forskellen mellem den historiske og den dogmatiske Behandling af Retten, saaledes viser denne Del i et storartet Eksempel, hvorledes ogsaa det Dogmatiske i et Retsinstitut kun forstaas gennem Forstaaelsen af dets historiske Begreb ɔ: af det bestemte historiske Aandsstadium, paa hvilket det paagældende Institut til enhver Tid befinder sig. Lassalles Paastand er nu ingen ringere end den, at ikke blot dette eller hint Enkelte i den romerske Arveret, men hele denne Ret lige til hans Tid er bleven fuldstændigt ubegrebet og misforstaaet, har ligget hen som en ugættet Hemmelighed.

Lassalles Opdagelse, hvilken hans Værk unægteligt godtgør til den højste Grad af Evidens, er den, at Arvingen i romersk Mening oprindeligt kun er Viljesarving,

ikke Formuesarving af den Døde, hvorfor den romerske Arverets Genstand og Interesse ligesom dens historiske Oprindelse slet ikke ligger i den formueretlige Sfære, og denne Arveret efter sit Begreb ikke betyder nogen Formuestilvendelse, men er en quasi-metafysisk Anskuelse, der staar i direkte Strid med denne Forstandsforestilling. Forud for den subjektive Aands Uendelighed i Kristendommen gaar i Historien en anden, en udvortes Subjektets Uendelighed, den subjektive Viljes, der forholder sig til Yderverdenen og har sin Genstand i den. Der synes, siger Quinctilian naivt, ikke at gives anden Trøst for Døden end den ud over Døden gaaende Vilje. Den romerske Udødelighed er: Testamentet.

Da Testamentet nu altid maatte være en *institutio heredis*, formel Indsætten af en Arving, da enhver i Testamentet foretagen pur Formuesfordeling var intetsigende, naar den direkte Indsætten af Viljesfortsætteren manglede, da denne Indsætten fremdeles maatte ske før alt Andet, navnlig før Legaterne nævntes, og maatte danne Testamentets Begyndelse, da endelig, ifald Arvingen døde før Erhvervelsen af Arven eller hvis han afslog den, det hele Testamente i Reglen faldt sammen og alle Legater bleve ugyldige, ses det, at det er Arvingen, hvis Tilværelse først giver Testamentet Tilværelse, og som ved sin Vilje skænker Testators Viljesbestemmelser Hold og retslig Eksistens. Altsaa: kun naar den Afdødes Vilje er sat som eksisterende ud over hans egen Død i Arvingen, anskues den som endnu tilværende og kommer den til Udførelse i hans Testamente. Uden Viljeskontinuatoren derimod bliver den Dødes Vilje, hvad den faktisk er, død og intetsigende og ugyldig.

Men naar Arvens Begreb altsaa er det, at virkeliggøre den arveladende Viljes Videre-Eksistens, saa ligger Arveladerens Interesse ikke i at Arvingen har, men i at Arvingen handler, handler efter hans, Arveladerens Vilje. At lade Arvingen handle efter sin Vilje, det er

efter romersk Forestilling Arveladerens Triumf. Men saalænge Arvingen endnu baade har og handler ɔ: baade faar og overtager Arv, er Situationen tvetydig. Thi saalænge er det altid muligt at hans egen Interesse og hans egen egoistiske Vilje, istedenfor at fortsætte Arveladerens Viljessubjektivitet, omvendt opsluger og tilintetgør den. Kun ét afgørende Middel eksisterer herimod, det nemlig ikke at tilstaa Arvingen den ringeste egne Fordel, ja endnu mere at bringe ham i direkte Strid med sin egen egoistiske Interesse. Arvingen, der ikke faar Noget, og dog er Arving og dog handler efter Arveladerens Vilje, den arveløsgjorte Arving, er det uomstødelige Bevis for at den arveladende Vilje, der fortsætter sig i ham, eksisterer. Den arveløse Arving er den højeste Triumf for denne Vilje, den højeste Nydelse af Eksistensens Fortsættelse, som denne Vilje kan skænke sig.

For at begribe, hvorledes denne dybe og overalt træffende Anskuelse af Arveretten, som Lassalle gør gældende, saa længe har kunnet være overset, maa man vide, at Juristerne hidtil bestandig havde taget Romerretten i dens sidste Skikkelse hos Justinian til Udgangspunkt, istedenfor at betragte den som Endepunktet og søge tilbage til dens primitive Spire. Gør man dette, falder det klareste Lys over Lassalles skarpsindige Teori. Gajus meddeler, at da det i Roms ældre Tider stod Enhver frit at udtømme den hele Arvemasse ved Legater og ikke efterlade Arvingen Andet end det tomme Navn, saa hændtes det altfor hyppigt, at de, der vare indskrevne som Arvinger, meldte sig fra Arven. For at raade Bod paa dette Onde, fortæller han videre, foresloges den Furiske Lov (omtrent 571 efter Byens Grundlæggelse), der bestemte, at med Undtagelse af visse Personer maatte ingen Legatar faa større Arv end 1000 Asses (en ringe Sum). Men, vedbliver Gajus, heller ikke denne Lov opnaaede Hensigten, da man dog udtømte Formuen i Legater. Derfor blev da den Voconiske Lov givet

(omtr. 585 e. B. G.), hvilken bestemte, at Ingen paa Grund af et Legat kunde faa Mere end Arvingen fik, saa det ved denne Lov dog idetmindste syntes sikret, at Arvingen overhovedet fik Noget. Men heller ikke dette hjalp. Thi ved Udstykning af Formuen til et stort Antal af Legater kunde man efterlade Arvingen et saadant Minimum, at det for ham dog ikke kunde lønne sig for en saa ringe Fordels Skyld at tage den hele Arvs Byrder paa sig. Og saaledes blev da tilsidst den Falcidiske Lov (omtr. 714) udstedt, i Kraft af hvilken det ikke længer stod Nogen frit for at raade over mere end $^3/_4$ af sin Formue ved Legater, og saaledes maatte Arvingen da nødvendigvis faa en Fjerdedel af Arven.

Tydeligt er det nu for enhver Tænkende, at der ikke her, som Gajus, paa hvis Tid den gamle metafysiske Opfattelse ikke mere forstodes, naivt forudsætter, kan være Tale om uheldige Lovredaktioner. Disse et Tidsrum af 150 Aar omfattende tre Love indbefatte en svær og haardnakket Kamp, den Kamp, som den romerske Aand kæmper med sine egne inderste Anskuelser, og denne indre Krig føres vel at mærke ikke, som man har ment, mellem Arving og Legatar, men øjensynligt mellem — Arvelader og Arving. Legataren er kun Prygledrengen, paa hvis Ryg Arvingen leverer Arveladeren sine Feltslag. Det ses tydeligt nok af Lovenes Rækkefølge. Der gaaes ud fra de tolv Tavlers Ret, ifølge hvilken Legatarens Stilling er gunstigst. Pludseligt bliver den allerugunstigst ved den Furiske Lov, saa væsenligt forbedret ved den Voconiske Lov, idet Legataren kan erholde den fulde Halvdel af Formuen, saa endnu gunstigere ved den Falcidiske Lov, ifølge hvilken han endog kan erholde tre Fjerdedel af Formuen — en meningsløs Bevægelse, hvis den sammenlignes med Arvingens parallele Situation (der jo ogsaa ved den sidste Lov bliver gunstigst) — ifald Kampen opfattes som staaende mellem dem. Nej Sagen er den, at Kampen overhovedet er af ganske anden Art,

det er den personlige Egoismes, den sunde Menneskeforstands Kamp imod en hel Folkeaands metafysisk-religiøse Grundanskuelse af Liv og Død. Saalænge Folkeaanden i Rom endnu er uanfægtet, hel og fast i sin oprindelige Støbning, kan den personlige Interesse i Arvingen endnu ikke revoltere, fordi Arven netop er denne Folkeaands bindende og helligste Substans, dens Udødeligheds-Ide. Lang Tid gaar da hen, inden Arvingen vover principielt at erklære, at han vil have, absolut, for sig, ej blot formelt, i Forhold til Legataren. Og dog maa dette komme; thi den sunde Menneskeforstand lader sig ikke holde ude. Den Falcidiske Lov betyder, at Usandheden i den Fiktion, der fra Begyndelsen af ligger til Grund for det hele Arvevæsen, nu ogsaa bliver sat og erkendt. Med lex Falcidia begynder derfor det hele romerske Arvevæsens afgørende Undergang. Og dog — selv nu finder den romerske Folkeaand i Arverettens Tempel et Kapel, hvorhen den kan redde sit Allerhelligste. Under August kom lex Falcidia ud, og endnu under samme Kejser udkommer Loven om fideikommissarisk Arv, der aabner Arveladeren et nyt Asyl. Hvem der er Arving paa Basis af denne frivillige Troskab (fides) mod Folkeaanden og dens hellige Overleveringer, tør og kan ikke gøre Brug af den nye Tvang, Arvingen ved den foregaaende Lov fik Ret til at udøve mod Arveladeren og har ingen Fordring paa Afdrag efter lex Falcidia.

Saalænge romersk Aand eksisterer, stræber den da at holde fast ved Sandheden af hin Fiktion om Fortsættelsen af Arveladerens Viljeseksistens og om hans og Arvingens Viljesidentitet. Hvor ofte end Historien under sin Udviklingsgang stempler den som usand, Folkeaanden søger stedse at frelse den om end i nok saa afbleget en Skikkelse. Testamentet er da for det romerske Folk en Kultus af dets eget Væsen; thi det er den højeste Selvstadfæstelse af den almene Folkeaand, hvortil Romerne

overhovedet bringer det, og alt det er Kultus og af religiøs Natur, hvori et Folk fejrer den offentlige Aand, der gennemtrænger det. Derfor sker Testeringen ikke blot i Folkeforsamlingen og i Præsternes Nærværelse, men i de udtrykkeligt kun til religiøse Formaal sammenkaldte Komitier. Og derfor bliver Romerens Vilje, som var Privatvilje medens han levede, til offentlig Vilje efter hans Død. Tidt er det blevet sagt, at den romerske Testator paa Grund af sin uindskrænkede Frihed overfor den paa Lov beroende Intestatarvefølge kunde sammenlignes med en Lovgiver. Men dette er altfor lidet sagt. Det var i Rom Skik, at Arveladeren ej blot i Testamentet men ogsaa i Indskriften paa Gravmonumentet, som han ofte i levende Live lod rejse, fastsatte en Formuesstraf for Salg, Udlejning eller Bortpantning af Gravstedet, Bøder der altid vare at betale til Vestalindernes eller Pontificernes Kasse eller til det offentlige Skatkammer. Og en saadan Arvelader behøvede ikke at gentage disse Straffetrusler i Testamentet. Hvorfra tog han denne Magt til at straffe? Efter alle gængse Begreber om romersk Arveret kunde han dog kun true Arvingen med Sligt, og han truer den fremmede Køber med samme Straf som Sælgeren. Denne Gravret viser paa Grund af sin dobbelte Karakter: formelt ikke at være noget Testament, men reelt efter sit aandelige Indhold det samme som et Testament ɔ: en sidste Vilje angaaende Bevarelsen af det egne Jeg, paa det Skarpeste hvad der følger af Testamentets Begreb, dets aandige Betydning. I Døden tilkommer der Romeren en Ret, som han i levende Live aldrig besad; i Døden forklarer han sig til Lovgiver. Den Døende maa forklare sig til Lovgiver efter sit Begreb og i sin egen Interesse; thi han skal jo nu sætte sin Vilje som en varende og blivende og ligeoverfor den hele Omverden bestaaende, ɔ: som Lov. Og han maa og kan ogsaa optræde som Lovgiver overfor de andre Retssubjekter og gøre Indgreb i deres Rets-Sfære. Thi over-

for hin metafysiske Interesse, som Folkeaanden nærer for ham komme de andre Retspersoner, der i Sammenligning med ham, den Døde, ere blotte Privatpersoner, slet ikke i Betragtning. Langsomt fuldbyrdes saa under Romerrigets Historie det metafysiske Begrebs Overgang til Formuesbegrebet og Viljesfortsætterens Forvandling til Formue-Arving, indtil endelig under Justinian ved Indførelsen af Arv sub beneficio inventarii Arvingen proklamerer Formueerhvervelsen som det Afgørende, ja Eneste i hans Forhold til Arveladeren. Men hermed er da ogsaa Afgnidnings- og Denationaliseringsarbejdet tilende og den romerske Folkeaand forbi.*)

Ikke nøjet med saaledes at have opdaget og fremstillet den religiøst-metafysike Grundanskuelse, hvorpaa det hele romerske Arvevæsen hviler, eller med at have bevist sin Teoris Evne til at forklare selv den mest specifiske Detail i Arveretten, studerer Lassalle med en Filosofs og Filologs hele Grundighed Oprindelsen til denne Grundanskuelse, han som Jurist har følt sig slaaet af. Han gaar tilbage til Folkets forhistoriske Tid for at finde dens Urgrund, der ingen anden kan være end Religionen, i hvilken Folket altid nedlægger sine ældste Erindringer. Han finder da at denne Forestilling har sin aandelige Rod i den gamle Manes- og Lar-Kultus. Ved Manes (de Afdødes Aander) forstaar Romeren ikke de Døde, de Forgangne, men de Blivende. Begrebet Manes ligger i Ordet manere (at forblive) ganske fraset Etymologiens Rigtighed eller Urigtighed; thi saaledes etymologiserede man i Oldtiden. De ere og blive det Samme de vare: Aandsindividualiteter, altsaa i Overensstemmelse med det romerske Begreb om Aandsindividualiteten: Viljes-Subjekter, som have deres Genstand i Yderverdenen. Oprindeligt brændte Romerne ikke den Døde, men begravede

---

*) Se især System d. e. R. II. S. 21, 62, 72, 77, 101, 105, 179—84, 233, 486.

ham i sin Bolig, paa Skuepladsen for hans Viljesherredømme, og selv efter at Ligbrænding er indført, anses Lararium, Huskapellet, for Aandernes Sæde. Saaledes blive da Larerne Skytsguder, Vogtere og Bevarere af Huset, og forsaavidt samme Familie vedbliver at bebo Huset, ere de Familieguddomme. Men kun til Huset, ikke til Familien ere de bundne, de ere ikke Ahner, men Stedguddomme og blive ikke i Familiens Besiddelse naar den flytter. Larerne ere Magthaverne, de Mægtige, „*potentes*". Laren bevogter vel Stedet, men ikke som Husgud; han beskytter kun Huset som det hans Magt underlagte Omraade. Heri ligger ogsaa at hans Forhold til den nye Besidder ikke kan være noget særdeles venligt; thi denne griber jo ind i hans Magtsfære. For at formilde Laren og Gudinden Mania fandt da i Roms ældre Tider formelige Menneskeofre Sted, den nye Besidder slagtede sit eget Barn ved Alteret for at Familien skulde forblive uskadt. Allerede under Kongerne var denne Kultus bleven forbudt i Rom; Tarquinius, der som Etrurer staar Religionen nærmest, genindfører den; Junius Brutus gør Ende paa den, idet han befaler, at man for at tilfredsstille Oraklet skal slaa Løg- og Valmuehoveder af, det vil sige: Republiken fordriver dette fra de gamle pelasgiske Tider stammende Barbari. Den pelasgiske Aand udvikler sig til Romeraand. Romerens sande Religion er Retten, Religionen selv er ham kun det forhistoriske Udgangspunkt og bevares derfor af ham som noget for ham selv og hans Aand Fremmed, der dog som Grundlaget for hans Folkeaand fylder ham med ærefrygtsfuld Gysen. Medens alle andre Folk selv drive deres Religion, lader Romeren den derfor besørge for sig af et fremmed Folk, og netop af sit Stammefolk Etruskerne. Det er Haruspices, der komme fra Etruskerne, som forlange Curtius' Død som Sonoffer til „Maneguden". Augurerkunsten var en etruskisk Kunst. Den Forsoning mellem den Afdøde og den Levende (Laren og den nye

Besidder), som Romeraanden nu fuldbringer eller egentlig ikke fuldbringer men er, den er det, som finder Sted i Retten. Den testamentariske Arving er allerede Forsoningen. Han er jo selv Fortsættelsen af den Afdødes Tilværelse, har optaget hans Vilje i sig. Men med dyb indre Nødvendighed maa Retten nu paany afspejle hin indre Spaltning og Splid mellem den Døde og den Levende, som fandtes i den religiøse Grundsubstans. Paa Grundlaget af den skete Forsoning hæver sig da paany det gamle fjendtlige Forhold mellem Laren som blivende Vilje og hans Efterfølger i Skikkelse af Arveladerens og Arvingens fjendtlige Forhold til hinanden. Denne Splid maa opstaa paany; thi det er jo den samme Folkeaand, hvis Væsen fremtraadte paa det lavere Udviklingstrin, Religionen, der nu fremtræder paa det højere Stadium, Retten. Alt det tidligere Udviklede faar ved Indsigten i dette Forhold et helt nyt og større Perspektiv. Og hvad den romerske Folkeaand angaar forstaaes dens Udvikling i Rets-Sfæren ogsaa først nu fuldstændigt. Alle Folk have en Ret; thi alle Folk virkeliggøre et aandigt Indhold i den reale Virkelighed. Men hvad Romeren her virkeliggør, det er den uendelige Viljes-Subjektivitets Tanke ɔ: selve Rettens Indholdsbegreb og saaledes har han ikke en Ret, men Retten, og saaledes bliver denne hans Væsens sande Udtryk. Overgangen fra det pelasgiske Stammefolk til Romere og Grækere er da det uendelige Jegs Overgang fra Religionens fantastiske Inderlighed til Kunstens højere Form hos Grækerne, til Rettens højere Form hos Romerne og Religionen bliver kun liggende bag begge disse Aandsformer, hist som Konstens Stof, her som Rettens religiøst-metafysiske Grundlag.

Idet nu Lassalle fra denne grundige Undersøgelse af den romerske Arverets Væsen lader Blikket falde paa den germaniske Arveret, finder han, at ikke et Ord af det om Romerretten Udviklede passer paa den helt forskellige germaniske Stammes Arveret. Grundreglen her

er at Arven øjeblikkelig ved Arveladerens Død gaar over paa Arvingen. Da Germanerne dukke op i Historien, kende de kun Intestatarveret (Arveret uden Testament), og der er en uendelig Forskel mellem den Intestatarveret, der som i Rom kun subsidiært har Gyldighed, naar Arveladerens individuelle Vilje ej har talt, og Intestatarveretten som eneste og eksklusiv, som udelukkende en afvigende Vilje hos Arveladeren. Den germaniske Intestatarveret er da hvad den romerske med Urette er bleven kaldt: virkelig Familieret, og Familiens Begreb er her Personernes paa Blodets Baand beroende sædelige Identitet; man kunde, hvis det gjaldt om Antitheser, sige, at den romerske Arveret forholder sig til den germaniske som Vilje til Kærlighed. Enheden mellem Arvelader og Arving er her umiddelbart Blodets Identitet. Formuen betragtes efter sit Begreb som fælles Familieejendom; den erhverves af Arvingen, saasnart han er avlet, og ved Arveladerens Død bliver Erhvervelsen kun virkeliggjort; Ejerens Ret over Formuen er derfor ogsaa i hans Levetid indskrænket. De germaniske Folk kende som Følge deraf slet intet Testamente. Da de træffe sammen med Romerne, laane de vel paa rent udvortes Maade Testamentet fra dem, men forstaa naturligvis ikke det Ringeste af dets aandelige Betydning. De holde det romerske Testament for det, hvad det udvortes og sanseligt er, en Formuesbestemmelse. Som en saadan bruge de det nu, fordi det smigrer deres Sans for individuel Frihed; men de forstaa saa lidet dets Begreb, at de længe tage det for enstydigt med en Gave mellem Levende, ud fra den Tankegang, at en Formueshandling jo umuligt kunde ske, naar den Handlende allerede var død. Denne deres Vildfarelse kan da betegnes som logisk; det er en Vildfarelse, hvori der er større Sandhed end i Rettelsen af den paa dette Grundlag. Selv om det romerske Testamentes juridiske Karakter rekonstrueres indenfor det germaniske System, er det jo dog løsrevet fra den Begrebsgrund, hvori det alene

havde sine aandelige Rødder og sin indre Eksistensmulighed, og paa den mest udvortes Maade ført over i en aandelig Verden, med hvilken det i alle Retninger staar i Strid, ja til hvilken det staar i et indre Umulighedsforhold. De germaniske Nationers Testamentret er da kun en stor Misforstaaelse, en teoretisk Umulighed, og naar dette udsiges, er det ikke i Kraft af en vilkaarlig og subjektiv Kritik af Testamentet, men formedelst en af Historien selv fuldbyrdet og derfor objektiv Kritik.

De Nyeres store Vildfarelse er den, at Testamentet er naturretligt. Men langt fra at antage Evnen til at gøre Testament for en naturlig og derfor naturretlig Evne hos Individet, er Romeren omvendt saa gennemtrængt af Individets naturlige Uformuenhed til efter sin Død endnu at udøve en Vilje, at der behøves et Sammentræf af to Viljer, Sammenstrømningen med en endnu levende Vilje, der gør den Dødes til sin, for at den Dødes Vilje, Testamentet, kan opnaa Gyldighed. Den hele romerske Arveret er jo netop den uhyre Anstrængelse for ikke at lade Viljen gaa tilgrunde med den naturlige Død, men at opretholde den i al Evighed ved Vedligeholdelse af Viljessubjektiviteten. Derfor er det, at den med Sandhed kunde betegnes som Udødelighedsdogmet i dets romerske Skikkelse. Man har gjort en Naturret ud af en Ret, der ingensteds og aldrig har eksisteret, hverken i det romerske eller i det germaniske Retssystem, hos intet Folk, til ingen Tid.

Og atter slutter Lassalle da her sin Udvikling med en Anprisning af den franske Revolutions juridisk-filosofiske Skarpblik. „Saaledes forstaar man, hvorledes i hin Tid da Verden, som Hegel siger, blev stillet paa sit Hoved, Fornuften, det franske Konvent i Lov af 7.—10. Marts 1793 afskaffede al Evne til at testere i lige Linje.“ Af Reaktionen mod alt empirisk Overleveret udsprang Folkeaandens Tilbagegang til sin egen nationale

Substans, den fjærnede et Stykke Romanisme. Dog det forstaar sig, at til de germaniske Skove gik man ikke tilbage. Intestatarvingerne fik ingen Ret til Arveladerens Formue, medens han endnu lever. De arve kun, forsaavidt der efter Døden findes Noget, men de have ingen Ret til at overhovedet nogen Del af Formuen kommer til Arv. Ideen om den individuelle Frihed havde udviklet sig saa vidt, at i Modsætning til det germaniske Retsstandpunkt Ejeren nu stod som eneste og ubetinget Ejer. Ejendommen er da nu ikke mere efter sit Væsen Familieejendom, hvis Fællesskab først ved Døden opløser sig; det vilde den kun være, hvis der var givet Intestatarvingen en Ret til at formindske Arveladerens Afhændelsesevne, medens denne var ilive; men Ejendommen er nu rent individuel Ejendom (kun bortskænke kan Ejeren, der har Børn, ogsaa i levende Live ikke mere end en vis Forholdsdel). Paa hvilket Princip hviler da her Intestatarvefølgen? Som vi saa' ikke paa Intestatarvingernes egne Formuesrettigheder, der alt maatte give sig tilkende, medens Arveladeren var ilive, og da Arveladeren ikke kan testere, heller ikke paa en præsumeret Vilje hos ham. Det er altsaa klart, at den ikke beror paa Andet end paa Statens almene Vilje, der regulerer Formuesefterladenskaberne. Den beror vel paa Familien, da den kun hidkalder den til Arv, men ej paa Familien som arvende i Kraft af sin egen Ret, heller ikke paa Familien som kaldet ved den Dødes præsumerede Vilje, men paa Familien som Statsinstitution. Selv om nu ogsaa i de gældende Arveretter Testerefriheden bestaar indenfor en kvantitativ Grændse, saa vil dog indtil det Punkt, hvor den disponible Forholdsdel indtræder, Arveretten have den nu udviklede Karakter. Det lader sig altsaa (hvor meget dette end kan forundre eller forskrække) ikke nægte, at de fleste nugældende Arvesystemer, som f. Eks. Code Napoléon, i deres inderste Grund og indtil Indtrædelsen af den disponible

Forholdsdel, i Principet ikke betyde Andet end en Regulering af Efterladenskaberne paa Samfundsvegne.

For Fortidens store Filosofer, der ikke som Lassalle gik historisk tilværks i Opfattelsen af Arverettens Væsen, maatte dens Gaade nødvendigvis forblive uløst. Opfattelsen af Arveretten som beroende paa den sædelige Identitet af Familiens Medlemmer, der giver sig ydre Virkelighed i den efter sit Begreb fælles Formue, tilhører Hegel; men han forfaldt til den Vildfarelse, at tage for Arverettens Ide overhovedet, hvad der netop kun var den germaniske Arverets bestemte historiske Ide. Det lykkedes ham derfor kun at give en Teori af Intestatarvefølgen, medens han ikke kunde bringe det til nogen holdbar Teori af Testamentet. Den eneste store Filosof foruden ham, der har forsøgt derpaa, er Leibnitz, som med sit geniale Skarpblik stod paa Nippet til trods fuldstændig Mangel paa historisk Kundskab at producere den romerske Arverets Princip ud fra en Fornuftovervejelse. Han siger: „Testamenter vilde visselig retligt ikke have nogensomhelst Betydning, hvis Sjælen ikke var udødelig; men da de Døde virkeligt leve endnu, forblive de Tingenes Herrer, og de Arvinger, de efterlade sig, maa opfattes som Stedfortrædere for dem." *) Saa nær er den store Tænker ved at fremstille den romerske Arverets Ide. Men det forstaar sig, at med den Konsekvens som en Folkeaand tænker ingen enkelt Tænker. Medens i den romerske Arveret Arveladeren fortsætter sin Eksistens i Arvingen, der er selve den Afdødes fortsatte Tilværelse, lader dette sig ej tænke paa den kristelige Aands Grund, hvor det tros, at Individet fortsætter sit Liv ganske andensteds

---

*) Testamenta vero mero jure nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis; sed quia mortui revera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum; quos vero heredes reliquerunt concipiendi sunt ut procuratores in rem suam.

og paa ganske anden Maade end i sin endelige Vilje, hvilken han netop har opgivet, da han har opgivet al Endelighed. Er det saaledes altsaa end sandt, at Testamentet kun under Forudsætning af personlig Udødelighed har Betydning, saa gælder dette dog kun, naar denne Udødelighed opfattes som i det gamle Rom; thi kristeligt talt er det Sjælen, som er udødelig, og den ejer ikke jordisk Gods, dernæst kan den som blivende Herre over Tingene ikke træde i dette forsonede Forhold til sin Stedfortræder, endelig vilde man ved paa denne Maade at redde Testamentet kun opnaa, at hele Begrebet Ejendom faldt bort; Adam vilde som første Testator være eneste Ejermand*).

Det var ikke ganske let paa nogle faa Blade at sammenpresse en Udvikling, der i Lassalles concise Stil tager mere end 600 Sider. Jeg haaber imidlertid at have givet Læseren et korrekt og udtømmende Begreb om Værkets anden Hoveddels Karakter og Grundtanke. Man ser, hvorpaa det løber ud; det udmunder i den Anskuelse, der etsteds direkte kommer til Orde i Skriftet**), at en strængere Opfattelse af Statsbegrebet er den Kilde, fra hvilken alle i dette Aarhundrede gjorte Fremskridt flyde og fremdeles ville flyde. Udover dette Intet, ikke en Antydning, ikke en Stavelse. Værket er stræng Teori; det indeholder ikke en Linje, der henpeger paa en Omsætning af denne Teori i Praksis. Og hvad mere er: ikke blot indeholder Værket som grundlærd historisk-filosofisk Undersøgelse intet saadant Vink, men Lassalle har end ikke et eneste Sekund i hele Resten af sit Liv, ikke under den lidenskabeligste Agitation og den hidsigste Forfølgelse fra Bourgeoisiets Organers Side givet sit Parti saa meget som et Blink med Øjnene, der kunde tilkendegive et Ønske om Agitation for en til denne

---

*) Smlgn. Lassalle: System d. e. R. II, 400—604.

**) I, 47.

Teori svarende Praksis. Lassalle, der i det private Liv kunde lade det skorte stærkt paa Selvbeherskelse, havde i det offentlige Liv sig selv saa ganske i sin Magt og var saa eminent praktisk anlagt, at han altid kun opstillede de nærmeste Formaal. Saa tidt og saa haardnakket han altsaa opfordrer til at agitere for Opnaaelsen af saadanne Formaal som almindelig og direkte Valgret, og Oprettelsen af Produktionsforeninger med Statskredit, om Arveretten forekommer i alle hans Flyveskrifter tilsammen ikke en Linje eller en Tøddel.

I Aaret 1861 udgav han da dette sit Hovedværk, tilegnet hans Fader paa dennes 70aarige Fødselsdag. Efter hans flere Steder ytrede Plan*) var hans Hensigt den, med dette Arbejde at lægge den første Grundsten til en sammenhængende Fremstilling af den hele Aandsfilosofi, hvilken han „maaske en Dag vil levere, dersom — tilføjer han højst karakteristisk — Lejligheden til teoretisk Frihed og Otium aldrig skulde ophøre for os Tyske.“ I 1859 havde han sendt sin „Heraklit“ ud i Verden med et Suk over, at praktiske Kampe havde udsat Udgivelsen i saa lang en Aarrække; i 1861 allerede ledsager han sit juridiske Hovedværk med et Hjærtesuk over, at den politiske Stillestaaen har undt ham teoretisk Ro til at udarbejde det. Hvor dybt han end formaaede at grave sig ned i Teorien, hans Attraa og hans Livs Længsel stod til praktisk indgribende Aktion.

VIII.

Vi have for ikke at afbryde Sammenhængen i en bestemt Idekreds hos Lassalle ladet os drage lige hen til Aaret 1861. Det er da nødvendigt nu at kaste et Blik tilbage.

Som Deltager i Revolutionen 1848 var det Lassalle forment at tage Ophold i Berlin. Hans Liv i Düsseldorf

---

*) Fortalen, smlgn. II, 586, Note.

var en Slags ufrivillig Forvisning fra Landets Hovedstad, hvor han af mange Grunde maatte ønske at turde bo. Ti Aar af sit Liv tilbragte han ved Rhinen, og for politiske Flygtninge og forarmede Demokrater og Arbejdere var hans Hus eller hans Pung i den Tid bestandigt aabne. Mange Aar senere erindrede han i en af sine Agitationstaler de Rhinske Arbejdere med følgende betegnende Ord om denne Periode af sit Liv: „I kendte mig! jeg havde levet ti Aar midt iblandt den Rhinske Arbejderstand, jeg havde med Eder oplevet saavel Revolutionstiden som Halvtredssindstyvernes hvide Rædselsregimente. I havde, som I i Eders Adresse med Rette tilraabe mig, set mig saavel i hin som i denne Tid. I vidste, hvilket Hus der trods Hinkeldey-Westphalens*) hvide Terreur, trods al hin Tids vilde Retløshed indtil det sidste Øjeblik, da jeg dvælede blandt Eder, var det frygtløse Asyl for demokratisk Propaganda, det trofaste Asyl for den frygtløseste og mest energiske Partihjælp!“ **) Imidlertid Lassalle længtes til Berlin og hans Venner vare bekjendte med hans Ønske. Forklædt som Kusk kjørte han efter saa mange Aars Fraværelse ind i Hovedstaden og forsøgte nu fra sit Skjul gennem sine Beskyttere at udvirke sig Tilladelse til at blive. Ingen var saa ivrig for at opnaa denne for ham som den gamle indflydelsesrige Alexander v. Humboldt, i hvis Hus Lassalle altid havde gaaet ud og ind. Man havde paa højere Steder i og for sig Lidet eller Intet mod at tillade Lassalle at tage Ophold i Hovedstaden; men Grevinde Hatzfeldt's formaaende Familie vilde absolut forhindre, at denne Dame kom til at opholde sig i sine Slægtninges Nærhed; man ansaa det for afgjort, at hun blev, hvor Lassalle boede, og søgte saaledes at fjærne hende ved Hjælp af ham; de preussiske Magthavere anvendte altsaa mod Lassalle

*) Hinkeldey, datidig preussisk Politipræsident. Westphalen, datidig Minister.

**) Die Feste, die Presse, und der Frankfurter Abgeordnetentag.

nøjagtigt den modsatte Fremgangsmaade af den, som de østerrigske i sin Tid havde anvendt mod Byron i Italien, da hele Familien Giuccioli blev forvist fra Ravenna fordi man var overbevist om at Byron vilde følge den unge Grevinde.

En Aften trængte Alexander v. Humboldt i et større Selskab, hvor han kom til at sidde ved Siden af Hinkeldey ved Aftensbordet, med Iver ind paa denne for at opnaa Tilladelsen for Lassalle. En Deltager i Selskabet, der var Vidne til Samtalen, har fortalt mig, at han tydeligt hørte, hvorledes Hinkeldey svarede: „For mig gærne, jeg har Ingenting imod det, mig er det fuldstændig ligegyldigt, men Kongen vil paa ingen mulig Maade.“ „Er der intet Andet i Vejen, svarede Humboldt, Kongen paatager jeg mig at omstemme.“ Han holdt sit Ord og Lassalle blev i Berlin. Som man havde ventet tog Grevinden kort efter Ophold sammesteds. Hans Liv i Berlin var delt mellem Studier og Adspredelser; han var og blev jo lige saa meget Verdensmand som Lærd; den offentlige Opmærksomhed tabte ham ikke af Syne og han havde neppe noget derimod. Rygtet om smagfulde og originale smaa Aftenselskaber som han gav er endog trængt ind i Døgnskribenternes Skildring af ham. Jeg erindrer saaledes i Samlingen „Zeitgenossen“, at have læst om hvorledes han havde for Skik at beruse sine Gjæster med Haschis og begaa lignende Eksentriciteter. Hvad her sigtes til er kun et enkelt lille Selskab, hvor Lassalle og hans Gjæster, som en af de Indbudne har fortalt mig, for en Gangs Skyld morede sig med i tyrkiske Dragter, som han havde bragt hjem med fra Orienten, at prøve Virkningen af Haschis. Til en ubetydelig Skandal, som ikke desmindre gjorde en ubehagelig Opsigt, blev Lassalle i denne Tid Anledning. En Herre, der med Skinsygens altfor skarpe Blik ansaa sig for krænket af ham, gav ham i et større Selskab et Slag paa Øret. Lassalle, der bestandig havde kæmpet for at et Medlem af det demokratiske

Parti ikke maatte duellere, og som f. Eks. var yderst opbragt over Duellen mellem Twesten og Manteuffel, havde skønt dygtig Fægter og Skytte Selvbeherskelse nok til trods Fornærmelsen at afslaa den Udfordring som fulgte. Da imidlertid næste Dag Fornærmeren tilligemed en Kammerat havde passet Lassalle op paa hans sædvanlige Spadseretur og overfaldt ham i Nærheden af Brandenburger Thor, pryglede Lassalle alene begge Herrer i den Grad sønder og sammen, at de opgav deres krigerske Lyster. Denne ubetydelige og uskønne Begivenhed har kun Interesse, fordi den viser til hvilken Yderlighed af Lidenskab Lassalle senere maatte være kommen for selv at udstede den Dobbelt-Udfordring, der fremkaldte hans Død. I Anledning af dette Overfald forærede en tysk Historiker ham Robespierres Stok, som han altid førte med sig. Hvor kraftig Lassalle nu end var hvor det gjaldt legemlige Idrætter, saa var hans Helbred dog ingenlunde godt. Som allerede hans første „Assisenrede“ viser havde han fra sin tidligste Ungdom af lidt af de betænkeligste kroniske Sygdomme, og da han stod i sine bedste Aar, var hans Sundhed undergravet. Han maatte underkaste sig lange og kedsommelige Kure.

Medens han under en af disse maatte holde sig nogle Uger inde modtog en Ven af ham en Dag en Billet, hvori Lassalle bad ham om et Besøg: „Jeg vil vise Dem Noget hvortil jeg behøver Deres Raad og Hjælp, og hvorfor De rimeligvis vil le mig ud, men kom blot!“ Min Hjemmelsmand traf Lassalle skrivende paa Dramaet „Franz v. Sickingen“, første Akt var færdig. Man begriber Vennens Forundring: Lassalle det mest decideret udigterisk anlagte Menneske forsøgende sig som Digter. „Jeg ved hvad De vil indvende, skyndte Lassalle sig med at sige; jeg ved saa godt som De at jeg ikke er Poet. Men Lessing har ogsaa skrevet Dramer med den Bevidsthed, at han ikke var Digter. Uden at ville sammenligne mig med Lessing, indser jeg ikke, hvorfor jeg

ikke o. s. v." Med Hensyn til det Theatralske, som han ikke forstod sig paa, og med Hensyn til Versene var det han ønskede Hjælp af Vennen, der er en sand metrisk Kunstner. Dennes første Raad var da, at Lassalle skulde skrive Stykket i Prosa, et Raad der ikke kunde være bedre; thi Prosaen vilde om end oratorisk dog altid være bleven fortrinlig i sin Art, medens Lassalle i en aldeles forbausende Grad manglede Evnen til at skrive et korrekt og velklingende Vers. Man kan just ikke sige, at han absolut manglede Øre; thi han forelæste godt og gærne metriske Oversættelser af de græske Digtere; men hans egne Vers afgive højst pudsige Vidnesbyrd om Usikkerheden af hans metriske Sands. Seksfodede Jamber løbe i hans Drama paa den mest bedrøveligt ildeklingende Maade ind blandt femfodede, og Akcenterne i disse urimelige Vers falde — hvor det kan falde sig. „Der Wissenschaften Wiederhersteller" klang for Lassalles Øren som et godt „blank verse". Ikke desmindre eller rettere netop derfor var Lassalle ej til at bevæge til Opgivelse af Verseformen, som nu engang stemte med hans fra Grækerne og Hegel abstraherede Teorier om et højtideligt Drama. Saaledes fik da Franz v. Sickingen den Form, det har. Det besidder som æsthetisk Produkt — fraset den intelligente Plan — omtrent alle de Formfejl, et poetisk Arbejde kan have, det vrimler af Smagløsheder, Scenerne slæbe sig hen og have hverken Haand eller Fod; at det er absolut uspilleligt forstaar sig næsten af sig selv. Ikke desmindre kan man paa ingen Maade sige at Stykket, fyldt som det er til Randen med Lassalles glødende Energi, virker upoetisk. Den dybe politiske Forstaaelse af en hel mægtigt bevæget Tidsalder og den lynsvangre Pathos som udgaar fra den, har visselig sin Poesi. Som det foreligger, er dette Drama i ethvert Tilfælde den mærkværdigste Guldgrube for den, som studerer dets Forfatters Psykologi. Hvor man saa befinder sig i Læsningen af hans Værker, det rinder En

bestandigt i Hu, det indeholder Alt: den dybeste Selvkarakteristik af Ferdinand Lassalle som Natur og Privatpersonlighed, og de alsidigste og talrigste Vink til den psykologiske Forstaaelse af hans Verdensanskuelse, hans Syn paa Historien, hans hele ydre og indre Politik. En Helhed er det ej og kan derfor heller ikke under Skildringen af Lassalle tages som saadan; men overalt kan det bruges som Illustration. Lad os her kaste Blikket paa den Selvskildring, det indeholder. Jeg citerer de vigtigste Steder med Omskrivning af de mange Gange skrækkelige Vers i Prosa og anfører kun enkelte slaaende Linjer i Originalen. Ulrich v. Hutten skildrer sit elendige Liv, siden han af Paven blev lyst i Ban. Han fortæller, hvorledes Stædernes Raad af Sky for Strid med Paven eller Fyrsterne ikke have vovet at aabne ham Tilflugt inden deres Mure. „Og dog,“ siger han, maaske havde de skjænket mig Asyl, hvis jeg havde villet love at forholde mig stille, men:

Ich kann nicht schweigen, kann durch Schweigen nicht
Mir Obdach und des Leibes Sicherheit erkaufen;
Mich treibt der Geist! Ich muss ihm Zeugniss legen,
Kann nicht verschliessen, was so mächtig quillt.

Jo stærkere, siger han, den almindelige Nød voxer, saa at Enhver som i Pestens Tid skjuler sig i sit Hus eller lydløs sniger sig forbi de Andre, desto mere driver Aandens Magt mig til at kaste mig mod Ødelæggelsen og bekrige den stedse hæftigere, jo mere den truer. O havde jeg tusinde Tunger! Med alle tusinde vilde jeg netop nu tale til Landet. Langt heller vil jeg, hidset som et Stykke Vildt, flakke fra én Landsby til en anden end tie og svigte Sandhedens Kald. . . . . Ros mig ikke derfor Franciscus. Mange have haardt dadlet mig derfor:

Und doch, wenn ich es recht erwäge, glaub ich
Nicht Tadel und nicht Lob d'rum zu verdienen,
Wenn ein Gemüth mir mitgegeben ward,

Dem der gemeine Schmerz weher als Andern thut
Dem mehr als Andern die gemeine Noth
Zu Herzen geht — ich kann's nicht ändern, Herr!
Es ward mir eingepflanzt.

Han skildrer sine Venners Holdning. Nogle glædede sig ved at sé ham igjen, men mange trak sig svagsindede og sky tilbage fra ham. „Nogle sagde mig det rent ud, Andre vilde ikke sige det saa ligefrem, men jeg følte det vel, at jeg var dem til Byrde. Atter Andre hvem min Stemme i onde Tider havde trøstet, hvem jeg havde været et Anker i mangen en Storm — de sagde mig, at de hemmeligt gærne vilde vedblive at være mine Venner, men dog offentligt ikke mere godt kunde vise sig med mig, de kunde ikke helt fordærve det med Rom.

Sieh, Herr, von Freunden das erfahren müssen,
Denen man stets mit willigem Gemüth
Und freier Liebe hingegeben war.
O, das schmerzt hart!

Optaget med Inderlighed hos Franz v. Sickingen og elsket af dennes Datter Marie, svarer Ulrich den unge Pige: „Før Du hengiver Dig til denne Kærlighed, Marie, saa kend den Forbandelse, hvoraf jeg drives frem. Det er den mægtigste, den mest uafvendelige af alle dem, som en Gud i sin Kærligheds Vrede kan nedslynge paa en Dødeligs Hoved. O evigt bliver den gamle Fabel sand! Da i Rom en Afgrund aabnede sig og Pest og Fordærvelse truede Byen, da sagde Oraklerne, at kun det Kostbareste, naar det kastedes i Svælget, kunde sone Guderne. Og se! højt tilhest, i Vaabnenes festlige Smykke sprang Curtius ned i Afgrunden viende sig til Underverdenens mørke Aander! De Bedste maa springe i Tidens aabne Gab, kun over deres Legemer lukker Afgrunden sig.“ Og Franz tænker ganske som Ulrich og — ganske som Lassalle. Han siger: „Vi skylde vort Liv til hine store Formaal, i hvis Værksted Slægterne

sendes hen som Arbejdere, Jeg har gjort hvad jeg har kunnet og føler mig fri og let, som en, der redeligt har betalt, hvad han skyldte.“ — Men af alle i Stykket forekommende Repliker karakteriserer ingen bedre og fuldstændigere end den følgende Lassalles inderste Viljesliv, som han førte det, naar han drevet til det Yderste i indre Anspændelse eller ydre Farer sugede Vilje af uudgrundelige indre Kilder. I denne Replik er han virkeligt Digter; thi han har her følt saa dybt, at Ordene opsendte fra denne Dybde stige i Vejret som Lyrik. Forskjellen mellem en Rhetor og en Digter er jo den, at Taleren har de Andre for Øje, medens den lyriske Digter er ene med sig selv. Men ene med sig selv er Lassalle i dette Udbrud:

Blick nicht zur Erde, Balthasar, blick auf!
Im Aeussersten erst offenbaret sich
Des Mannes ganze Kraft. — Verblassend weichen
Zurücke von ihm die Bedenken all',
Die erdgeboren ihn zur Erde ziehn,
Und aus dem Schiffbruch vielverschlungner Pläne
Und aus den Trümmern seiner eitlen List
Hebt sich der Geist in seine reine Grösse. —
In die Unendligkeit, die in ihm schlummert,
Die Willensallmacht kehrt er wachsend ein,
Saugt zugedrückten Auges neue Kraft,
Neue Erfüllung aus sich selber, setzt
Auf eine Karte seines Lebens Summe
Und sich entladend flammt er auf zur That
Die gleich dem Blitz in einem Augenblick
Der festgewordnen Dinge Antlitz ändert.

Det forekommer mig, at man i disse Ord har den sande, den ideale Lassalle, Lassalle, som han i sine bedste Timer var. Og er det ikke Manden? Hvilket Resultat kommer ikke selv ved de største Aander ud, naar man vil sammentælle alle de Timer, hvori de ikke vare sig selv, og vil bedømme dem derefter! Hvor megen Tid have de ikke nødtvungne givet til Legemets Krav og Hverdagslivets Fornødenheder og Adspredelser! Hvor

megen have de ikke spildt ved Søvn, ved Sygdom, ved Legemets Pleje, ved Andres Krav paa deres Opmærksomhed og Deltagelse! Og hvad der gælder om alle disse for Aandslivet direkte tabte Timer, gælder det ikke i næsten lige saa fuldt et Omfang om den Part af deres Sjæleliv, som ubehersket Lidenskab, urolig Selvsyge, Nydelseslyst eller Svaghed have usurperet? Maa og skal man ikke saavidt blot muligt se bort herfra, naar man vil vide, hvad den Enkelte inderst inde var, og er det retfærdigt eller fornuftigt evindeligt at hænge sig i en mægtig Aands Skrøbeligheder og Fejl? I ethvert Tilfælde bør man begribe, at den, der vilde lægge lige saa stor Vægt paa de negative som paa de positive Egenskaber, — hvad han end forresten vil kunne gøre ud af Manden, ikke kan gøre noget Billede af ham. Thi det staar fast, at Ingen kan male noget Portræt, ifald han vil forsøge paa at give Originalen en Mine, som han i alle Situationer kunde have, og ifald han ikke har et Ideal af Personligheden for Øje. Hvad det gælder om, er at se dette Ideal, hvilket det paa mere eller mindre fuldstændig Maade historisk lykkedes at aabenbare sig for Verden i den enkelte betydelige Aand, som virkende i alle dens Ytringer og Bedrifter. Og dette Ideal af sit Væsen har Lassalle i hine Linjer malt.

Stykket indeholder endnu ligesom en Anelse om hans pludselige Endeligt. Marie spørger Ulrich, da hun ser ham saa mistrøstig med Hensyn til sin Fremtid, om han da ikke tror paa en højere Styrelse, der fremmer det Godes Sag. Han svarer:

Das grosse Ganze kann auf sie wohl bauen.
In eigner Weisheit planvoll sich verschlingend
Führt es sich seinem eignen Ziele zu
In allen Windungen sich nie verlierend.
— — — — — — — — — — —
Der Einzelne steht auf des Zufalls Pulvermine,
Auffliegend sprengt sie in die Lüfte ihn.

Der ligger en sand og bitter Livsfilosofi i disse Ord, bitter for enhver Enkelt, sand for Alle, men sandest for den, der som Lassalle selv lægger Miner og selv stormer underminerede Skanser.

Med disse næsten selvbiografiske Træk i Stykket vil den, der studerer Digterens Personlighed, føle de Træk der indeholde hans historiske og politiske Grundsyn, nær' sammenknyttede. Allerede i sin „Assisenrede“ havde Lassalle skildret, hvorledes den indre Bevægelse i Sindene, der i Virkeligheden behersker Historiens Udviklingsgang, ikke lader sig kue ved Forholdsregler, som blot ramme dens ydre Symptomer: „Længe før Barrikaderne i den ydre Verden kunne rejse sig, maa i Borgernes Indre den Afgrund være gravet, der opsluger Regeringsformen“, og i Overensstemmelse hermed siger her Franz v. Sickingen til Kejser Karl det vægtige Ord, at han ej maa overvurdere sin Magt; thi „han kan kun fremskynde, ikke forhindre, kun forme, ikke undertrykke.“ Her har man Grundlaget for Lassalles historiske Tro, omsat i politisk Aksiom; enhver teoretisk Overbevisning antog hos ham jo straks en praktisk Form. Paa denne hans Overbevisning om en sig uimodstaaeligt fremarbejdende historisk Strøm hviler hans Afsky for alle diplomatiske Smaakunster, alle halve Midler og al Forstillelse. Da Karl vil underhandle med Reformationen, svarer Franz: „Med Sandheden gives ingen Underhandlen, I kunde ligesaa gærne ville underhandle med Ildsøjlen, der gik foran Israels Folk“ og da Franz senere opbyder sine Tropper udtrykkeligt til Krigstog mod Staden Trier i den Hensigt saaledes uigennemskuet at kunne samle en Hær, han kan bruge mod alle de øvrige Fyrster, foreholder Balthasar, Stykkets skarpest skuende Politiker, ham Dumheden af denne Klogskab. Hvem skuffer Du? siger han; ikke dine Fjender, thi hvormeget en Mand ogsaa forstiller sig, hans Fjende aner altid, hvad han mener og vil; Livsdriften i den Truede sporer hurtigt Planerne

hos den, der truer ham med Undergang. Fyrsterne har Du da ikke skuffet, de se med sikkert Instinkt i Dig deres Stands svorne Fjende og tro ikke paa Fablen om denne ringe Fejde. Kun dine Venner har Du omhyggeligt skuffet og narret, de troede Dig paa Ordet, for dem betød denne Fejde kun den ringe Sag, Du gjorde den til, og de støttede Dig ikke. Nej, vilde Du slaa løs, da var det bedre for Dig, at Du aabent rejste Dig mod Kejser Karl, at Du skrev Omdannelse af Kirken og af Riget i store Træk læseligt paa dit Banner, ja bedre endog, at Du selv i Kraft af den Ret, dit Formaal giver Dig, udraabte Dig til Kejser over dette Rige og løslod Nationens bundne Kræfter, end at Du saaledes leger Skjul med dine Venner, uden at have narret en eneste af dine Fjender.

O nicht der Erste seid Ihr, werdet nicht
Der Letzte sein, dem es den Hals wird kosten
In grossen Dingen schlau zu sein. Verkleidung
Gilt auf dem Markte der Geschichte nicht,
Wo im Gewühl die Völker Dich nur an
Der Rüstung und dem Abzeichen erkennen;
Drum hülle stets von Scheitel bis zur Sohle
Dich kühn in Deines eignen Banners Farbe.
Dann probst Du aus im ungeheuren Streit
Die ganze Triebkraft Deines wahren Bodens
Und stehst und fällst mit deinem ganzen Können.
Nicht dass Ihr stürzet ist das Schrecklichste —
Dass, wenn Ihr stürzt, Ihr hinsinkt in der Blüthe
Der unbesiegten, ungebrauchten Kraft —
Das ist es, was ein Held am schwersten trägt.

Den politiske Grundanskuelse, som i denne Replik er udtalt, det er den, som Lassalle i hele sit følgende Liv har hævdet og fulgt. Den er det, som opbragte ham mod Datidens „Fortschrittspartei“, da det under sin Kamp med Ministeriet indbildte sig at det ved bestandig at foresnakke Regeringen, at den jo dog var konstitutionel, kunde faa den selv til at indrømme det eller tro paa det. „De ville, udraabte han, omlyve Regeringen. Men

alle reelle Fordele i Livet saavel som i Verdenshistorien lade sig kun opnaa ved Omarbejden og Ompløjen, aldrig ved Omlyven.“*) Den samme Anskuelse var det, der øjeblikkeligt da Bismarck kom til Roret og medens Luften genlød af Forbandelser mod ham, lod Lassalle alene se Fremtidens Mand i ham og bragte ham til med fuldkommen Sikkerhed at spaa, hvad Bismarck vilde gøre. Anklaget for Højforræderi paa Grundlag af, at han har villet omstyrte Forfatningen ved Agitation for den almindelige Valgret, tilraaber han sine Dommere: „Vel, mine Herrer, skønt en simpel Privatmand, kan jeg sige Dem: jeg vil ikke alene omstyrte Forfatningen, men inden et Aar har jeg muligvis allerede omstyrtet den.... Det varer maaske ikke et Aar, saa er den almindelige Valgret oktroyeret. *De stærke Spil, mine Herrer, kunne spilles med Kortene paa Bordet!* Det er det stærkeste Diplomati, der ikke behøver at omgive sine Beregninger med nogensomhelst Hemmelighedsfuldhed, fordi de ere grundede paa en Nødvendighed af Erts. Og saa forkynder jeg Dem da paa dette højtidelige Sted, at maaske vil før et Aar er gaaet hen Hr. v. Bismarck have spillet Robert Peels Rolle, og den almindelige og direkte Valgret være oktroyeret.“*) Som bekjendt opfyldte Bismarck denne Spaadom efter Krigen med Østerrig for det nyskabte nordtyske Forbunds og senere for det tyske Riges Vedkommende.

Vi have da set de almindelige politiske Principer, som Stykket indeholder, Principer, der ere dybt ejendommelige for dets Forfatter. Ved den særligt tyske Politik, det rummer, er her ikke Stedet til at dvæle. Jeg vil kun bemærke, at den uden Indskrænkning er den nu herskende: Brændende Uvilje mod Smaafyrsterne og mod alle Smaastater. „Historiens Trækluft, siger Franz, kan ikke stryge gennem slige Smaaparceller“; dernæst

---

*) Was nun? S. 24. Smlgn. Offenes Antwortschreiben, S. 5.

**) Hochverraths-Process, S. 44.

dyb Forbitrelse over Folkets Fordummelse under Præstevælden, Had til Rom, og som Maal: en protestantisk Kejser i Spidsen for det tyske Rige.

IX.

Netop paa samme Tid, som Lassalle sendte „Franz v. Sickingen“ ud i Verden fandt han sig for første og sidste Gang i sit Liv foranlediget til offentligt (om end undtagelsesvis anonymt) at udvikle sine Anskuelser om den ydre Politik, der af Preussen burde følges. Den italienske Krig var erklæret, en mægtig Sindsbevægelse rystede Europa og den national-liberale Borgerstand stod i lige Grad desorienteret og ophidset og raabte paa Krig imod Louis Napoleon for at straffe hans Angreb paa Østerrig, der som tysk Stammeland for enhver Pris burde understøttes. Italiens retfærdige Sag og Preussens politiske Interesse bleve lige letsindigt satte tilside for en blind og daarlig Følelsespolitik. Under denne Tingenes Tilstand var det, at Lassalle slyngede sin Brochure „Den italienske Krig og Preussens Opgave, en Stemme fra Demokratiet“ ud i Verden. Han viser her først, at Demokratiet ikke uden Brud paa sit eget Program, kan træde de frie Nationaliteters Princip under Fødder. Han godtgør, hvor taabeligt det vilde være af Had til Napoleon d. 3die at lade sig henrive til at bekæmpe ham paa et Punkt, hvor han — ligegyldigt af hvilke Motiver — har taget en Sag i sin Haand, der maa og vil blive ham selv allerfarligst. Han udvikler saa, at Napoleon, vaklende som han staar, splittet og delt i alle sine Formaal, allieret med Victor Emanuel og støttende Paven, kæmpende for Folkefrihed i den Hensigt at styrke sit eget Tyranni, paa langt nær ikke er Demokratiet saa farlig som Østerrig er det; thi Østerrig vilde jo dengang sige „et i sig selv fast og konsekvent reaktionært Princip.“ Og endelig træffer han Sømmet paa Hovedet ved den klare Paavisning af, hvorledes de politiske Følger af den italienske

Krig kun kunne komme Preussen og Tyskland til Gode. Hvorfor? Fordi Østerrigs Nederlag jo netop vil udjævne de Hindringer for Tysklands Enhed, hvorpaa Revolutionen af 1848 og Datidens tyske Enhedsbestræbelser strandede saa elendigt. Hvad nyttede det nemlig, at Revolutionen dengang ophævede det tyske Forbund, som man naivt antog for Aarsag til Adsplittelsen, naar den ikke hævede Adsplittelsens sande og dybe Aarsag, nemlig Ligevægten mellem de to store tyske Staters Magtstilling. Deltheden beroede jo ikke paa en slet skrevet Forfatning, men paa de faktiske Magtforhold. Og til at give Ligevægten mellem Staternes Styrke det første Stød maatte den italienske Krig, under Forudsætning af Frankrigs Sejr, uundgaaeligt føre. „Den Dag, da Østerrig som Forbundsstat tilintetgøres, blegne ogsaa Farverne paa Baierns, Würtembergs og de andre Landes Grændsebomme.“ Paa den Dag var for Lassalle Tysklands Enhed konstitueret og sikret. — Og med et beundringsværdigt Seerblik, der i Virkeligheden kun beror paa en dybt indtrængende Forstaaelse af alle faktiske Forhold, spaaer nu Lassalle, uforstyrret af Folkestemningens rent forskellige Drømmerier og Tilbøjeligheder, uberørt af Avisernes stik modsatte Profetier og Trusler, Alt hvad der vil komme — og Alt hvad der er kommet: at Frankrig vil annnektere Savoyen og Nizza, og at Italien imod Napoleons Ønske vil konstituere sig som en eneste Stat. Hildet som han er i de sædvanlige tyske Fordomme mod Danmark, fordrer han i Nationalitetsprincipets Navn at Preussen skal føre Krigen mod Danmark og annektere Slesvig og Holsten, og dernæst at det skal kaste Østerrig ud af det tyske Forbund og endelig slutte med at proklamere det tyske Kejserrige. — Da Freden til Villafranca var sluttet, foretog Lassalle en Rejse til Italien, boede flere Dage hos Garibaldi paa Caprera og skal have forsøgt at bevæge denne til at foretage et Friskaretog ind i Østerrig for ad denne Vej at hidføre Tysklands Enhed. For sit eget

Land at udrette noget lige saa Stort, som Garibaldi havde udrettet for sit Fædreland, har — underligt nok — maaske i sangvinske Øjeblikke hørt til Lassalles Fremtidsdrømme. Foreløbig trak han sig, da Alt i Politiken paany var stille, tilbage til sit Studereværelse, udarbejdede sit „System der erworbenen Rechte“ og stod nu 1861 med to store teoretiske Arbejder bag sig i sin fulde Mandskraft, 36 Aar gammel som nødtvungen Tilskuer til det Lidet, der i den ydre Verden skete. Det var et Aar før Bismarcks Tiltrædelse af Udenrigsministerposten, og den udenrigske Politik laa brak. Det sociale Spørgsmaal, der endnu langt mere end alle politiske fyldte den unge Lærdes Sjæl, var siden 1849 forsvundet fuldstændigt fra Skuepladsen i Tyskland. Det gamle demokratiske Parti var ikke mere. Med den Lidenskab, der udmærkede Lassalle i Alt, hvad han foretog sig, fordybede han sig nu stedse inderligere i Statsøkonomien, som han fra sin tidligste Ungdom havde dyrket, og ved hvis grundige Studium han alene i Overensstemmelse med sine praktiske Anlæg kunde krone en Række af videnskabelige Forskninger, der vare gaaede ud fra Metafysiken i den graa Oldtid og som ud fra dette Udgangspunkt dybt gravende havde brudt sig historisk og filosofisk Vej lige ind i den mest moderne Politik og Statistik. Med dyb Utaalmodighed saa han paa samme Tid overfladiske og ukaldede Faiseurs lede den offentlige Mening til Forfuskning af de store sociale Problemer, ærlige og uvidende Ubetydeligheder forsøge paa ved de mest utilstrækkelige, ja ofte hensigtsstridige Midler, at afhjælpe de skrigende Nødstilstande. En dyb Medlidenhed brændte i hans Sjæl. Og der slumrede ubrugte Evner i ham, han var skabt til Tribun og det var nu mere end et Aarti siden han havde talt. Udrustet som han var med alle de Evner, der udfordres til Handling: Aandsnærværelse, Aplomb, Snarraadighed, Herredømme over Andre, sjælden Gave til Organisation og med en Verden

af uløste Opgaver foran sig, var han henvist til at lægge Hænderne i Skødet. Han havde prøvet paa at vække de Mægtige med sin Stemme, maaske et Øjeblik haabet at se Preussen gribe til Handling, for ad den Vej, han havde anvist, at realisere hvad han ansaa' for dets Opgave og absolute Formaal. Han havde forsøgt at bevæge de Højtstaaende „*flectere superos*", men hans Stemme havde tabt sig blandt de Manges. Han var ved sin Samfundsstilling og sin Fortid for bestandig udelukket fra som Magthaver fra oven af at udrette Noget for sine Ideer og for Folkets Vel. Atter og atter maatte da den Tanke opstaa hos ham, om det ikke skulde kunne lykkes ham at organisere og disciplinere de nu i 12 Aar fra Politiken udelukkede Masser til politisk Aktion. Hvad maatte der ikke kunne udrettes fra neden af? Hed det ikke hos Vergil: Hvis jeg ej kan bevæge de Overjordiske, vil jeg sætte Underverdenen i Bevægelse! — Saa kom den preussiske Konflikttid. Striden om Militærorganisationen stillede Regeringen og Kammeret absolut fjendtligt mod hinanden og for Flertallet stod det, som gjaldt Kampen Absolutisme eller Folkefrihed. Et Øjeblik synes Lassalle at have haabet energisk Optræden af Bourgeoisiet gennem dets Repræsentanter. Men mere og mere skuffet og indigneret over Kammerets Holdning ansaa' han det for givet, at Borgerstandens politiske Rolle var udspilt. Dens konservative Interesser maatte bevirke, at den hellere lod sig sine Friheder berøve end den kaldte den frygtede fjerde Stand til Hjælp til Frihedens Forsvar. Arbejderstanden blev da paany en Magt. Den alene havde ingen reaktionære Interesser, men var Folkefrihedens fødte Støtte. Og en Regering, der laa i en Strid paa Liv og Død med Bourgeoisiet, havde, efter hans Opfattelse, slet intet Andet tilovers end selv at appellere til Arbejderne som Stand. Fra en direkte Indflydelse paa denne Regering og dermed paa den politiske og sociale Udvikling, var han absolut udelukket, mellem ham og den laa hele Afstanden mellem junkerlig

Reaktion og revolutionær Radikalisme. Men var han udelukket fra en indirekte Indflydelse ifald han uden at skabe sig nogen unødvendig Fjende, uden hverken at angribe Monarkiet i Almindelighed eller Dynastiet eller Regeringen eller Nationalfølelsen eller Religionen eller Arveretten udrev den saakaldte fjerde Stand af dens Umyndighedstilstand og vakte den til en rolig og lovlig Kamp for social og politisk Ligeberettigelse (ikke Lighed) med de øvrige Klasser? Nej ingenlunde. Hvad Under da, om han grublende som Achilles i sit Telt mangen en Dag og mangen en Nat i sit stille Sind har gentaget Vergils:

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.

G. Brandes.

Dansk Juleliteratur.

De sidste Maaneder før Jul udgøre den Tid, da den hele literære Verden med samt dens Planeter og Drabanter er i fuldest Virksomhed. Begge disse sidste Maaneder igennem have alle Stadens Bogtrykkerpresser knaget og stønnet af Overanstrængelse og Sætternes Fingre med rasende Hast sprunget om mellem Bogstaverne; Forfatterne have i Produktionens sidste Feber sat Prikker over i'erne i Manuskriptet og foretaget Parforcejagten efter Trykfejl i de Korrekturer, som aandeløse Bogtrykkerdrenge have bragt, — indtil endelig kort før Jul som Resultat af saa mange Anstrængelser Bjergene føde — og det ikke en Mus, men et Bjerg af Bøger, der først sent, forhaabentligt sent ville faa Noget med Mus og deslige at bestille. Kort før Jul staar den hele nyskabte Literatur paa engang under Vaaben, alle Bøgerne pyntede som unge Damer til Bal, nogle smukke og friske, andre med Skønhedsplet paa Titelbladet og forlorne Yndigheder under Stadsen, men alle i deres bedste Puds. — Hvorfor danne to af vore ældste og bedste Digteres, Paludan-Müllers og Chr. Winthers Bøger i denne Henseende en Undtagelse? Hvilken Læser vil kunne forsone sig med det hæslige røde Omslag om Paludan-Müllers „Adonis“ og med det grimme, urene Papir, hvorpaa dette lille fine Digt er trykt! Det forekommer os, at naar man har den Ære at udgive Fr. Paludan-Müllers Poesier, bør man sørge for, at de komme Publikum i Hænde i den smukkeste Udstyrelse, der kan tilvejebringes. „Adonis“ hører i Aand og Ide nøje hen til den Cyklus af mythologiske Digte, der i Paludan-Müllers Digterliv gik forud for „Adam Homo“: en rent hedensk Livsanskuelse er i disse Poesier udtalt med en ganske ejendommelig Romantik. Døden forherliges som Grækerne forherligede den i Genien med den omvendte

Fakkel. I „Tithon“ var Nydelseslivet hos Aurora skildret som saa tomt for den Udkaarne, at han fra det længtes ned til Jordens Uro og Plage, her er det ikke mod Virksomhed, men mod den evige Glemsels Hvile og mod den evige Betragtnings Drømme, at Venus's Yndling Adonis higer fra Gudindens Favn. Sjældent har Livstræthedens Længsel efter Fred fundet et skønnere Udtryk end i Slutningen af dette smukke lille Digt. Sjældent er den stille Lykke, Kontemplationen skænker, lovprist med ædlere Inderlighed. Denne Apotheose af Døden har en Svanesangs Renhed. Men vender Digteren nu i „Adonis“ Virkeligheden og dens Røre Ryggen, saa har han i et andet Arbejde af lettere Natur, „Tiderne skifte“, vist, at hans Deltagelse for Historiens Omskiftninger og Dagens Kampe ikke er udslukt. Man kan sige, at Digteren i dette Stykke, som desværre ikke besidder tilstrækkelig scenisk Spænding og Effekt, skildrer vore Dages Kamp mod Standsulighederne under Billedet af en Kamp mod Standsforskellen i Fortiden, og med mere Sympathi for Fremskridtet end Mellemgenerationen hertillands besidder, viser den alderstegne Digter os den opvoksende Slægt (repræsenteret af en ung fra Udlandet hjemvendt og for Rousseau begejstret Doktor) som i alt Væsenligt berettiget overfor de Ældres Hildethed i Fordom og Konvenients. Det forstaar sig iøvrigt, at den fra gammel Tid konservative Digter ogsaa giver det Bestaaende sin Ret og er paa sin Post mod den altfor overilede Triumf over Pudder og Parykker; de gamle Skikke og Sædvaner bevares i hans Stykke foreløbig, efter at deres Fundament er rokket. Til en saadan Betænkelighed ved altfor resolute Forandringer spores Lidet eller Intet i den af Paludan-Müllers Samtidige og Aandsbeslægtede Hr. Biskop Martensen udgivne Brochure „Socialisme og Kristendom“. Det synes næsten, som om den ældste Generation i Danmark er den, som med størst Liberalitet iagttager Aarhundredets Stræben og Søgen. Hvad der betegner den sidstnævnte lille Bog, er det aarvaagne Blik for vore Dages demokratiske Bestræbelser, som den katholske Kirkes Fyrster allerede længe have udmærket sig ved, men som det er nyt at iagttage hos en protestantisk Biskop. Alliancen mellem Ultramontanismen og enkelte socialistiske Grupper har længst været en Kendsgerning i Tyskland, hvis katholske Bisper vel vide hvad de gøre — der kan næppe være Tvivl om, at ogsaa hertillands Socialismen foreløbig vil gribe den imod den fra Kirken fremstrakte Haand. At Biskop Martensen iøvrigt paa samme

Tid som han ved ethisk-religiøse Betragtninger berøver sine Udsagn enhver revolutionær Karakter lader sig drage noget for vidt af sin Iver, kan maaske ikke benægtes. Saaledes f. Eks., naar han med Hensyn til Aagerlovene tiltræder et uigennemførligt Projekt af Rud. Meyer. Det er let forstaaeligt, at Biskop Martensen paa dette Omraade kan være udsat for undertiden at øse af de mindre gode Kilder. En saadan mindre god Kilde er netop Rudolph Meyer, Redaktøren af den reaktionære „Berliner Revue", til hvis Geschäft det hører altid at staa i den ømmeste Forbindelse med den klerikale og junkerlige „Kreuzzeitung" paa den ene Side og Socialisterne paa den anden. Biskop Martensens Grundanskuelse er hentet fra Lassalle, men han synes snarere at støtte sig til Gengivelser af dennes Lære end til hans egne Udtalelser. Hr. Biskoppen vilde ellers næppe kunne tillægge den „revolutionære" eller „falske" Socialisme i vore Dage saa absurde Meninger som den, at alle menneskelige Individualiteter ere ens, eller den, at Samfundet ikke skal være en Organisme (S. 39). Hverken hos Marx eller hos Lassalle vil Biskop Martensen kunne finde den første Sætning, og hvad den sidste angaar, bestaar de socialistiske Bannerføreres Ensidighed som bekendt netop omvendt i at ville anvende et Overmaal af Organisation. Vi ere overbeviste om, at Hr. Biskoppen yderst ugerne gør sine Modstandere blandt Socialisterne Uret. Men paa flere Punkter kan han næppe siges fri derfor. Den Beskyldning, som Biskop Martensen retter mod Socialisterne for at ville „opløse Familielivet", have disse ikke én, men hundrede Gange besvaret med at sige, at de omvendt ville sikre det mod den Opløsning, som det den hele Dag igennem fortsatte Fabrikarbejde medfører for det. Og Beskyldningen for at ville „ophæve den private Ejendom" have de ligesaa tidt besvaret med det Udsagn, at de netop ville indføre gennemgaaende Privat-Ejendom, medens Privat-Ejendommen efter Biskop Martensens egen Mening nuomstunder faktisk er „ophævet" for $^9/_{10}$ af Statsborgernes Vedkommende. Til Gengæld ere faa af dem gaaede saa vidt som Biskop Martensen i enkelte Udtryk og Fordringer. Den Lassalleske Socialisme f. Eks., der i sit Væsen er strængt monarkisk, vilde ikke beraabe sig paa Luthers med spærret Skrift anførte Citat: „Dine Fyrster ere blevne Tyves Stalbrødre" (S. 21), og vilde lige saa lidt opstille det besynderlige Forlangende om Fastsættelsen af en Rentefod (S. 51). Dog vil Læseren end maaske saaledes i Enkeltheder hist og her stemme sig imod det Indtryk, han

modtager af Biskop Martensens lille Skrift, saa er det dog i og for sig saa fortjenstfuldt at skrive et saadant, naar man befinder sig i en Samfundsstilling, der staar de Gæringer, der bevæge Masserne, fjærnt, at Biskop Martensen sikkert ved dette sidste Skridt er steget i alle deres Agtelse og Velvilje, der betragte det som et Gode, at vor Kirkes Hoved studerer og forstaar sin Tid. Hans Bog er den eneste literære „Begivenhed", Julen har bragt. Hermed skal dog ingenlunde være sagt, at den ikke har bragt meget Glædeligt og Læseværdigt. Til dette hører fremfor Alt Tredje Bind af H. C. Andersens nye Eventyr og Historier, der nu fremtræde i en samlet Udgave, illustrerede af Frølich. Ethvert af de Hæfter, hvoraf Bogen bestaar, har allerede gjort sin Lykke og vundet sin Læsekreds, da det første Gang udkom. Vi ville kun fremhæve et enkelt Moment, at den komiske Kraft hos Digteren fremtræder saa usvækket i denne sidste Samling som i hans første Produktioner. Ganske vist er den overgivne og fortræffelige Spøg „Laserne", der lige morsomt parodierer dansk og norsk Pjalteri, af ældre Dato, men „Loppen og Professoren" og „Tante Tandpine", som ere fra de allersidste Aar, overraske ved det friskeste og lyseste Lune. Ligeledes humoristisk, men udført i større og bredere Stil er det ypperlige Eventyr „Den store Søslange". Det er lykkedes Digteren ved sin kraftigt fantastiske Behandling selv af det mindst Fantastiske som en Telegraftraad at føre Læseren ind i en Trylleverden, hvor Alt synes En at gaa aldeles naturligt til. — Paany udgivet om end i omarbejdet Skikkelse foreligger Henrik Ibsens „Fru Inger til Østraat", der sikkert for en stor Del af Læseverdenen vil staa som en ganske ny Bog. Ibsens nuværende Smagsstandpunkt afspejler sig i den nye Udgave, der mere karakteriserer sig ved Bortskæringen af Alt hvad der var Deklamation og blot Ordprang i den gamle end ved nye Tilføjelser. Det fortjener at noteres, at Heltens Skikkelse ved disse Bortskæringer har vundet betydeligt. Alle de Pralerier og Smagløsheder, der skulde betegne Allerhelvedeskarlen, ere faldne bort. Saaledes have f. Eks. i Niels Lykkes første store Monolog de simple Ord „Blomster brækkes, Blomster visne" afløst følgende Tirade: „Blomsterne visne tidligt her i Norden! en Jomfru kommer til Skade, hun faar et Knæk, og saa er det forbi engang for alle. Jeg gad vide, om det er af Harm og Blussel over at hun mister, hvad man kalder Æren, eller om det skulde være af Sorg og Smerte, fordi hun finder Svig hos den Mand, hun har hengivet sig

til? Nu, i begge Tilfælde er hun en Taabe, og en Taabe mer eller mindre i Verden o. s. v.“ Kort sagt: Digtet har ved de foretagne Forandringer vundet i Holdning og Adel. Vil man fra en Digter, der forlængst har vundet og grundfæstet sit Navn, kaste Blikket paa en, der staar i Begreb med at vinde sig et, da læse man Holger Drachmanns Skildringer „I Storm og Stille“, en frisk og talentfuld Bog, hvis smukke Illustrationer Forfatteren selv har tegnet. Den indeholder Sager af højst forskelligt Værd, den unge Skribent har meget mere produktiv Evne end Selvkritik. Saaledes er Indledningen „Paa den øde Ø“ noget daarligt Gods, der let kunde skræmme en Læser fra Bogen, og den brede Fortælling „Flugten til Amerika“ langt fra behandlet med tilstrækkelig overlegen Humor, tilmed næsten slet ikke komponeret. Til Gengæld er her noget virkeligt og sjældent Godt. Den store Novelle „Fra Sandets Regioner“ er en fuldstændig original og i høj Grad dygtig Komposition, med et sikkert Natursyn og en skarp rammende Satire. Der er et ungt, kraftigt Pust i denne Fortælling, hvis Svagheder i mange Enkeltheder glemmes over store Fortrin. Ingen forstaar i dansk Literatur for Øjeblikket at lade en Haandværker eller Sømand tale saa sandt og saa morsomt som Hr. Drachmann. „Now Tommy!“ er en net Bagatel med en smuk og overraskende Pointe, og „Vil han naa om Pynten?“, Bogens bedste Stykke, er et lyrisk Digt i Prosa, hvis fuldkomne Stil antyder den Højde, Forfatteren kan naa til. For 2 Aar siden udgav denne Forfatter en Digtsamling, der med Rette vakte Opmærksomhed; den røbede ingenlunde et ringere Talent end Richardts første, om den end ikke kunde blive saa populær. Nu har Chr. Richardt paany glædet Læseverdenen med en Digtsamling, „Billeder og Sange“, som vi af Hjærtet ønske alt Held. Faa Nulevende blandt os kunne skrive et Vers som Richardt. Af Digtene i denne Samling er der et „Mod Efteraar“, der ved sit yndige Naturmaleri hører til hans bedste Landskabsbilleder, og en Sang „I Schweiz“, hvor Naturstemningen paa den smukkeste Maade smelter sammen med Menneskekærlighedens rent humane Følelse. Digteren ønsker at kunne føre alle dem, der maa „trælle haardt“ i Livet, op i den rene Bjergluft:

Ja de, som stuves derhjemme
fra Kvist til Kælderens Hul,
De skulde herop paa Bjerget
og vaske sig for Kul!

Og løsne Lungernes Skimmel
i Græssets krydrede Duft
Og se denne Blomstervrimmel
Og komme lidt nær Guds Himmel
I Alperosens Luft!

Og de, som daglig maa døje
Maskinens snurrende Gang,
de skulde ha'e Lov at høre
en Bjærgstrøms brusende Sang!
De skulde ha'e Lov at følge
det sælsomt vekslende Spil,
dens Fald, dens Krumninger vilde
helt op, hvor Strømmen er Kilde,
helt op, hvor Floden blev til.

Det er godt, at der endnu i Danmark er Nogen, der kan skrive saa smukke Vers. Undertiden ser det ud som skulde de mange oversatte Digtere rent fortrænge de indfødte. Af Iwan Turgéniew er to fortræffelige Bøger Romanen „Røg" og „Nye Billeder fra Rusland" udkomne i Hr. Vilh. Møllers Oversættelse; deres Publikum er dem sikret. Et interessant Indblik i en anden fremmed Verden afgiver en Bog, der ikke hører Skønliteraturen til, men som skøndt forfattet som Doktordisputats ligefuldt kan læses med Fornøjelse af enhver almindelig Dannet: Hr. Schandorph's lærerige Monografi „Goldoni og Gozzi". Den ene af disse to berømte Digtere var klassisk, den anden romantisk. Saavel klassiske som romantiske ere to danske Musadyrkere D'Herrer H. H. Nyegaard og Rudolf Schmidt, der have forelagt Læseverdenen en samlet Udgave af deres Poesier, en maaske ikke ganske overflødig Forsigtighed, da de enkelte Digtninge, spredtvis publicerede, muligvis ikke have fæstnet sig stærkt i Læsernes Erindring. At de begge samtidig ere blevne grebne af den Tanke, at minde det danske Folk om deres digteriske Eksistens, gør det lettere at konstatere den mærkværdige Lighed, der findes mellem disse to lyriske Aander. Nu lyse de sammen paa den poetiske Stjærnehimmel. De ere begge sværmende Drømmere og dog kraftige Realister, begge dybt religiøse Gemytter, begge i højeste Grad sædeligt bevægede Moralister og dog varme Erotikere, og endelig — det klinger igennem inderst inde som fra en brusten Stræng — begge miskendte. Man undres over Hr. Schmidts djærve Realisme i Digtet „Den badende Dreng":

Med din Kaskæt trykt fast paa det vaade Haar
Paa Sten du sidder, Foden i Vand end
Og iført Skjorten kun du tærer
Kringlen, den stenhaarde Kommenskringle.

og dog tør hermed maale sig Hr. Nyegaards Beskrivelse af sig selv i en barnlig Situation diende ved Musens Bryst:

Omkring den Skønnes Liv jeg Armen slynged'
Min Tanke vuggedes i salig Blund
Ved Brystets Tvillinghøje Læben gynged
Og Sneen smeltede fra Læbens Grund,
En Rose, klædt i Kærlighedens Rødme
Udfolded Kronen der, hvor Liljen stod.
I fulde Drag indaanded jeg den Sødme,
Hvis Vellyst væbned mig med Guders Mod.

Selv i metrisk Henseende udfolde de to Digtere samme Færdighed; man sammenligne:

„Under Kampen" (Nyeg.) med „Frejas Roser" (Schm.)

— Smerten knuger dit Bryst,
Uro griber din Sjæl
Nu da Frihedens Helt, Folkenes kaarede Ridder
Tolk for Ideernes Krav, Talsmand for Sprogenes Ret
Ligger paa Valen i Blod, fældet ved Spydstageretten.

Men naar i Ungdommens
Livsalige Vaar
Et Par
Hvem Lykken har udset og kaaret
Øje faar
Paa de samme to forenede Roser
Og bukker sig for hver at tage sin.

Det første er Heksameter, det andet er — et frit Versemaal. Endnu citere vi blot, for at Læserne ret kunne kende disse „to forenede Roser" og „bukke sig for hver at tage sin", et lille Digt, der betegner det lettere Vid hos Lyrikere af denne Natur. Det kaldes

Impromptu.

Har Du sagt A, saa maa Du sige B,
Naar Valg er gjort, kan Valg ej længer ske.
Saa Du det ikke før, Du burde set det
Men er det sket, og har først A Du sagt,
Bliv rask kun ved, lad ingen Tvivl faa Magt,
Saa kommer snart Du gennem Alfabetet.

Er dette Nyegaard eller er det Schmidt? Vi tør trøstigt spørge om Nogen drister sig til at afgøre et saa vanskeligt Problem?

Vil man glæde sig over en Modsætning til disse Forfattere, saa tage man et Bind af Mark Twain i Haanden. Her er hverken Lyrik eller Erotik, hverken Salighed eller Drømme: et skarpt Hoved, et hurtigt Svar og en dygtig Næve, det er Amerikanerens personlige og literære Egenskaber. Man tænke sig, at Dickens raadsnare og lystige Marc Tapley var bleven i Amerika og havde nedsat sig som Feuilletonist, og man vil have en Forestilling om Twains Humor.

Med det Livsprincip til Baggrund: „Aldrig skal man narre mig i nogen Fælde“, ser han alle denne Verdens Rædsler og Elendigheder fra den lystige Side, og driver dernæst regelmæssigt det Komiske ud i den allersidste Konsekvens. Alligevel skjuler der sig et varmt og medfølende Hjærte under denne Spot, der undertiden ogsaa bliver trist af lutter Lystighed. Tvivler man om, at det er det virkelige Amerika og den ægte Yankee, han skildrer, kan man skaffe sig Overbevisningen derom gennem en anden Julebog „Træk af Livet i Amerika“, der indeholder en Række yderst lærerige og velskrevne Breve om amerikansk Samfundsliv. Psykologiske Iagttagelser veksle med økonomiske Beregninger, Temperance-Krigen beskrives og Udsigterne til en fredelig Ophævelse af Mændenes Underkuelse drøftes; et meget interressant Kapitel behandler det nu brændende Spørgsmaal Spiritismen — kort og godt det er en overmaade morsom Bog. Men for at vende tilbage til Mark Twain, saa beror endel af hans Produktions humoristiske Virkning paa Stilens snurrige Vendinger med dens formidable Overdrivelser, og dem er Oversætteren Hr. Watt tilsyneladende kommen godt fra, desværre paa adskillige Steder ikke uden Præjudice for det danske Sprog. Der hører megen Skødesløshed til at nedskrive en Sætning som denne: „I over en Time tog vi lige saa megen Interesse i Overland City som om vi aldrig havde set en By før.“ Og dog hvad er dette mod en Sætningsbygning som den en anden Oversættelse paa sin allerførste Side frembyder! Den islandske Fortælling „Indride og Sigrid“ begynder saaledes i Hr. Kaalunds Oversættelse:

„I det østlige Island ligger en stor og smuk Bygd, ret folkerig endnu, men langt flere Gaarde fandtes her dog i Side-Halls Dage, og vide ser man nu kun Spor til Tomter, hvor Sagaerne fortæller at der har været vel byggede Høvdingesæder. Her gaar Syn for Sagen men om Aarsagen er derimod de Lærde ikke enige: om de smukke Bopæle ligger øde paa Grund af Befolkningens Uduelighed, som Nogle mener, da dog Landet end er ligesaa „yndigt og skønt“ som i gamle Dage, da Normændene besatte sig der, og da store Strækninger endnu venter paa Opdyrkning, eller om man skal tilskrive Havisen og Tømmermanglen den aftagende Befolkning, medens Landet i det tiende og ellevte Aarhundrede paastaas at have været frit for Havis og skovbevokset fra Fjæld til Fjære, eller om begge Aarsager tilsammen har bevirket Forandringen — er imidlertid Spørgsmaal, som vi vil lade staa hen for at vende os til noget helt andet.“

Man fristes til med en lille Forandring at citere Holbergs Ord: „Ak Væ det danske Sprog — den Indgang var

for lang". En saadan Indledning, der fuldstændig tager Vejret fra En, vækker just ikke Læselysten, hvad der ellers er Skade, da Bogen frembyder endel kulturhistorisk Interesse.

Ja, det danske Sprog, det bliver rigtignok misbrugt i disse Tider og det ikke af Oversætterne alene, nej ogsaa de „originale Fyre" skrive det mange Gange snarere med en Svovlstik end med en Pen. I hvad man kalder „dannede" Noveller som Hr. S. Møllers finder man de usaligste Dilettantfejl. Den Vanskelighed, Forf. har ved at forbinde Ord og Sætninger, bringer ham f. Eks. til bestandig at bruge Konjunktionerne galt. Paa en eneste Side (5) kan plukkes følgende Buket: „Hans Haar var kruset og tykt, skønt allerede graanet — Blikket var klart og stærkt, men faldt dog kærligt — en Jomfru, stærkt, men dog harmonisk bygget, og med særdeles bestemt udformede Ansigtstræk, men smuk — hun sad i faa Skridts Afstand, lidt længere borte stod Sønnen, men i ærbødig Tavshed syntes begge at vente o. s. v.". I en saadan Prosa læser man ugærne marvløse Reminiscenspoesier som Hr. Møllers; og dog bør selv den Art ukunstnerisk Fremstilling langt foretrækkes for den kunstige Stiliseren, hvortil Forf. af „I Landflygtighed" hengiver sig. Skønt dette Værk kaldes „et historisk Livsbillede fra Reformationstiden", vilde man maaske tilgive at der hverken findes Liv eller Billede deri, gjorde det blot ikke Fordring paa vist historisk Præg. Det overalt vedligeholdte Sprog — en slet Kopi af C. Bernhardts „Krøniker fra Kristjan den 2dens Dage" og P. P.'s „Grevens Fejde" — er den Art Gammeldansk, som skal være fælles for alle Aarhundreder, svarende til den bekendte Theater-Bondedialekt, der skal gælde for alle Landets Egne. Ved Hjælp af enkelte Gloser og en gal Ordstilling — for det Meste sættes Adverbierne først i Sætningen — opnaas der en gammeldags Udstaffering af Samtalerne, der, hvis ikke alle Folk dengang talte som Bibeloversættelse og Postiller, er saa affekteret som vel muligt. „Nu er Klokken seks" hedder saaledes paa Barnersk (S. 16): „Alt er en Stund forløben siden Viseren paa Uhrværket pegede paa fem." „Sæt Dig ned og spis" udtrykkes: „Udfyld skyndsomst din Plads ved Disken og lad Mad og Drikke smage Dig." Holberg vilde spørge, om Folk ogsaa talte saadan i de korte Vinterdage.

Ovenpaa Sligt er det en sand Vederkvægelse at tage „I Naadsensaaret" i Haanden. Det er en simpel lille Kærlighedshistorie, fjærn fra al Forcerthed og Spræl, uden enhversomhelst Tendens, og udført med en saadan Stilens Kunst,

at Læseren slet ikke mærker, hvor fuldendt Fremstillingen er. Sprogets sunde Strøm flyder endnu ligesaa klart som i Christian Winthers unge Dage. Hvad kunde ikke vor Literaturs unge Mænd lære af denne Mesterens fuldkomne Form!

En hel anden Karakter har Sproget i Bergsøes nye, velskrevne Noveller. Den største Fortælling „Pillone“ minder paa engang om Spaniernes picareske Roman og den ridderlige pièce de cape et d'épée. Den er et Melodrama fra Porte Saint-Martins allerbedste romantiske Dage. Eventyr paa Eventyr, Rædsel paa Rædsel, Overaskelse paa Overraskelse, Forvandlinger, Flugt, Overfald, Jernbaneplyndring, dejlige Kvinder, Jalousi, Mord, — „hvo kan nævne, hvo kan mindes alt“! — Det er umuligt ikke at være i Spænding og ikke at følge med, naar man først er bleven greben af Forf.s voldsomme Indbildningskraft, der snurrer En rundt og gør En svimmel, saa man som han ser Virkeligheden i en blændende Fantasibelysning. Saadan en Historie, der har en udmærket flot og godt malet Theaterdekorations hele Virkning, bør egentlig fortælles i Tusmørket ved Kaminilden, medens Tilhørernes Skikkelser tegne sig som spøgelseagtige Skyggefigurer paa Væggen. Bergsøes Helt er en Røverkaptejn med spidspullet Hat, Helgenbillede ved Barmen, Raseri i Hjærtet, Pistoler i Bæltet, iført Fløjelsbluse og Knæbenklæder, kortsagt Fra Diavolo som vi alle kende ham fra Operaen. Hvor vilde denne Fyr, der ligesom Forf.s Stil stadig har le diable au corps, forskrække de blide, opofrende Smaavæsener, der fra Arilds Tid have været alle Damefortællingers Idealer og som derfor Julens Forfatterinder Silvia Bennet og Johanne Schørring heller ikke undgaa. Som Helheder gøre disse Bøger ikke noget fyldigt Indtryk. Hos Fru Schiørring findes Tilløb til noget Betydeligt. I „En Rejse-Skizze“ er med faa Træk en original Kvindeskikkelse tegnet, og „Dr. Agnes“ indeholder et smukt Indlæg for Kvindeemancipationen. Frk. Bennet har øjensynligt stillet sig sine Opgaver med Alvor og Inderlighed, men hun bør vogte sig for en stereotyp prækenagtig Jargon, der ikke falder hende naturlig og som skader det iøvrigt gode Indtryk, den beskedne Forf. gør. Begge Bøger ere som man kunde vente meget religiøse og deres Helte ligesaa moralske som Bergsøes var forvoven og gudsforgaaen.

At Damer tænke og skrive som Damer, er let at forstaa; men naar man har gjort sig bekendt med Hr. J. Paludans Behandling af den franske Literatur, spørger man sig selv,

hvordan det kan behage en Mand at optræde som en snærpet gammel Jomfru, Lærerinde i et af Byens bedste Instituter og født Tante. Hvad der er af et Mandfolk i denne Bog, er tysk: tysk den pedantiske, aandløse Faktasamlen, tysk det enfoldige Had til den franske Kulturs hele Retning. Efterat Hr. Paludan med dyb Misbilligelse og under megen Hovedrysten har læst endel fransk Literatur — den hele har han vel næppe gennemgransket — har han akslet sit Skind, svunget sin Pen og sat sig til Doms over de Digtere og Videnskabsmænd, der lide under den Nationalulykke at være franskfødte. Under Synspunktet Historie kan ingenlunde hvad deraf er kommet ud blive seet, det er nærmest en Advarsel mod Læsning af franske Bøger. Maaske for „at gøre Bogen anvendelig i de højere Klasser af Pigeskoler og paa Kursus“, hvad Forf. efter Fortalen har tænkt paa, blive de yderst subjektive Domme, der fældes, udstafferede med et hvidt Halsbind af objektiv Fornemhed, saa at Læseren ikke faar at vide, hvem det er, der staar inde for denne Mængde af fuldstændig ubeviste og ubevislige Kendelser. Gaadefuldt bliver det i hvert Fald, hvorledes Nogen i et Land, til hvis største borgerlige Goder det hører, at Censurens Dage ere forbi, ganske uopfordret kan føle sig kaldet til at overtage en Censorpost for en fremmed Literatur. Man faar ved Læsningen en Fornemmelse som saa' man alle de største franske Forfattere løbe Spidsrod gennem to Geledder af Teologer og Seminarister i „bunte Reihe“. Hver faar sit Løbepas trykt fast paa Ryggen: materialistisk, letfærdig, modbydelig, manglende ethvert Spor af digterisk Idealitet, raa af Indre som af Ydre (Balzac!) usund, berygtet o. s. v. En Digterinde af Mme de Girardin's Talent og Betydning, Forfatterinden af det fortrinlige Drama „Lady Tartuffe“, affærdiger Hr. Paludan med Ordene, at hun idetmindste ikke „vækker Anstød“. Om Encyklopædisterne bemærker Hr. P., at „det mærkeligste er, at disse Filosofer med alt det ofte personlig vare hæderlige Mænd.“ — Kun naar man holder den franske Literatur op mod Balles Lærebog og Ingemanns Romaner som de absolute Literatur-Idealer, kan man komme til at skrive en Bog som denne „Udsigt over den franske Nationalliteraturs Historie“. Den upartiske Læser maa herved uvilkaarligt komme til at tænke paa hin Undersøgelse, Svanen i Andersens udødelig sande „grimme Ælling“ underkastes i Bondehuset. Scenen er forandret. Vi ere paa Dannelsesanstalten, hvor den franske Literatur er antagen paa Prøve. Katten er Kandidat,

Hønen er Institutbestyrerinde, og „altid sagde de: Vi og Verden, for de troede, at de vare Halvparten og det den allerbedste Del.

„Kan Du læses højt uden Anstød?“ spurgte hun.

„Nej.“

„Ja, saa bliver Du aldrig anvendelig paa Kursus.“

„Kan Du krumme Ryg og lade være at gnistre?“ spurgte han.

„Nej.“

„Ja saa maa Du tage imod dit Skudsmaal.“

To Bind Forelæsninger af Erik Bøgh, som ere hørte og kendte af det hele København, foreligge i nye Oplag, lette og morsomme Bøger. Ærbødighedsorganet er ikke synderligt udviklet hos denne Københavnernes enfant terrible. Han karakteriseres maaske bedst som Rationalist. Han har ingen Respekt for det historisk Overleverede (Middelalderens Herlighed, Riddertiden o. s. v.), og hans Lyst er den med megen bon sens at tale det jævnt Fornuftiges Sag (om det Urimelige i Forlovelsesvæsenet, Tanteforkælelsen o. s. v.). „Vrangen af Kulisserne“, der giver en smuk Fremstilling af Skuespillerens oprivende Liv, er den bedste Forelæsning, ligesom selve Titlen betegner, hvad det er hans Færdighed at skildre. Med mindre Talent, men i samme Retning som de Bøghske Forelæsninger har en Hr. B. C. skrevet en Række „Øjebliksfotografier“, hvori der drages til Felts mod det københavnske Selskabslivs Smaalatterligheder. Forf. har utvivlsomt Ret, men han vilde opnaa langt større Virkning, hvis han istedetfor at behandle uskyldige Fadæser som „det Vanvittigste af Alt“ skildrede dem uden Kommentar. Et umiskendeligt sprogligt Slægtskab findes mellem disse Smaastykker og den eneste store Roman, Julen har bragt: Urolige Tider (Hard times). Bogen er komponeret som Forf.s tidligere Romaner: en stor Kriminalforbrydelse som Baggrund fremhæver de sympathetiske Personers Væsen og Færd. Som „Et Handelshus“ mindede om „Dombey & Søn“, saaledes genkalder denne Roman „Martin Chuzzlewitz“ (Pecksniff — Hr. Baumann). Det er en underholdende og spændende Bog. Personerne staa skarpt karakteriserede, men rigtignok vel tidt efter Dickens' Mønster ved et næsten grimaceagtigt tilbagevendende psykologisk Træk. Alligevel er en Frigørelse fra den Dickens'ske Paavirkning i denne sidste Roman umiskendelig, saasnart den sammenlignes med Forf.s tidligere. Vi vilde ønske, at det kunde lykkes ham helt at afryste den, saa han ikke mere saa' de danske Forhold gennem engelske Briller. — Naar vi endnu have

nævnt en temmelig broget Samling af Oversættelser ved Navn „Euterpe“, i hvilken Dr. Geertz’ Gengivelse af den Lukianske Dialog „Menippos’ Rejse til Himlen“ vækker Lyst til at se alle Lukians Dialoger omplantede paa Dansk af samme kyndige Haand, ere vi til Ende med denne lange Juleliste. Har man ventet sig Overraskelser af Julebordet, er man ganske vist bleven skuffet; men man ser, der findes saavel solide og smagfulde Arbejder som lettere Nips. Ser man hen til Landets Lidenhed, maa man indrømme, at der hos os for Tiden findes en stærk og mangesidig literær Bevægelse. Selve Juleliteraturen har nødvendigvis altid en vis Karakter af Present-Literatur. Gid de øvrige Grene af Literaturen ogsaa maatte blomstre i det nye Aar! *)

Red.

---

*) Opløsning paa den ovenfor S. 396 fremsatte Gaade. Digtet „Impromptu“ er forfattet af Hr. Rudolf Schmidt.

En Berigtigelse.

I dette Tidsskrifts Novemberhæfte forekommer i Anmeldelsen af Victor Norfelts Brochure et urigtigt Udtryk: der staar to Steder „Daabstvangens Ophævelse" istedetfor „Tvungen borgerlig Navnegivelse". I Tyskland, hvor Artiklen blev skreven, faldt Daabstvangens Ophævelse umiddelbart sammen med Indførelsen af obligatorisk Anmeldelse af Fødslerne for den borgerlige Øvrighed, og saaledes forledede jeg til den Fejl at bruge det første af disse Udtryk som Betegnelse for den sidste Sag.

Først ved Indførelsen af den tvungne borgerlige Fødselsanmeldelse er Daabstvangen faktisk ophævet; thi først da synes Staten at sige til Individerne: Mig er det nok, at Barnets Fødsel anmeldes for den borgerlige Øvrighed. Allerede i den første Maaned efter Tvangens Ophævelse viste sig i Berlin det overraskende Resultat, at i et af Arbejderkvartererne (St. Jacobi Sogn) kun i 12 Tilfælde af 150 den kirkelige Daab blev ønsket. At Ophævelsen af de Mulkter, hvormed Daaben tidligere blev fremtvungen i Danmark, faktisk slet ingen Virkning har havt, beror ganske sikkert ikke blot paa den hos os herskende Opinion, men i Særdeleshed derpaa, at Fødslerne ikke skulle anmeldes paa et ikke-kirkeligt Statskontor. Paa samme Maade som borgerligt Ægteskab, hvad selv af Modstanderne anerkendes, ikke kan siges at være indført i et Land, hvor Ægteskabets Indgaaelse for den borgerlige Øvrighed ikke er obligatorisk, paa samme Maade er Daabstvangen i Virkeligheden ikke hævet, hvor der ikke fordres Fødselsanmeldelse og Navnegivelse for den borgerlige Øvrighed.

To Punkter i en længere Artikel om denne Sag i „Dagbladet" foranledige mig til et kort Genmæle.

„Dagbladet“ hævder i en Tone, som en urbanere Dannelse plejer at vrage, at „Jøder“ allerede af Sømmeligheds-hensyn burde holde sig tilbage fra al Talen med om den Art Spørgsmaal. Disse Ord kunne let give Anledning til den Misforstaaelse, at jeg i min lille Anmeldelse havde stillet mig paa et „jødisk“ Standpunkt. Jeg har hverken gjort det her eller overhovedet nogensinde i mit literære Liv. Kun hvis dette var Tilfældet, kunde Hr. Topsøe medtage det som en Faktor i Sagen, ikke naar han kun véd det af Mandtalslister eller andre lignende Dokumenter eller af private Meddelelser. At jeg er af jødisk Afstamning, er en Sag, der er „Dagbladets“ Redaktør og dette Anliggende saa absolut uvedkommende, som det vilde være det, om jeg var døv eller havde Negerblod i mine Aarer. At jødiske Rigsdagsmænd under Rigsdagens Forhandlinger have holdt sig udenfor kirkepolitiske Debatter, kan være en ganske naturlig Levning af Forkuetheden i tidligere Tider, men afgiver i ethvert Tilfælde ingen Norm.

„Dagbladet“ udslynger fremdeles den giftige Beskyldning imod mig, at der „ikke er nogen dansk Publicist, der har givet Anledning til saa mange uretfærdige Beskyldninger og nedsættende Anklager mod sit Fædreland“ som jeg. — Mine Skrifter ere blevne omtalte i den evropæiske Presse. Det vil let forstaas, at en stærk Fremhæven af formentlige Fortrin ved disse Bøger let kunde drage lidet smigrende Udtryk efter sig om den Kritik, de i Danmark havde fundet, og, som det var at vente af Udlændinge, ogsaa let adskillige dels ubetydelige, dels store Fejltagelser i Omtalen af danske Forhold. Jeg har selvfølgelig intetsomhelst Ansvar for slige mange Gange letfærdigt affattede Revue- og Journalartikler, som jeg tidt og ofte end ikke har læst. Den, der i en Aarrække som Forfatter har set Bladartikler paastaa snart dette, snart hint fuldstændigt Urigtige om ham og Andre, væbner sig efterhaanden med en fuldkommen Apathi overfor Sligt og sporer ingen Lyst til at indsende Berigtigelser til de forskellige Blade, især fordi Erfaringen til Overflod har lært ham, at disse sjældent eller aldrig blive optagne*). Var jeg bleven ufordelagtigt bedømt

---

*) Et Eksempel hentet fra de sidste Dage. „Dagbladet“ indeholdt for nylig en Artikel, hvis Forfatter i Anledning af en Bog af Herbert Spencer, Englands berømteste nulevende Tænker, bemærkede, at denne — Herbert Spencer — efter Bogen at dømme gør Indtryk af at være en meget (!) ung (!!) Mand med nogle titaniske Vuer, om hvem det maatte haabes, at Tiden vilde give ham større Modenhed (!!!), det var i alt Fald

i Udlandet, saa var jeg vis paa at se Dadelen prange med fede Typer i den mig fjendtligt sindede Del af den danske Presse, ligesom jeg, uden at protestere, i den har læst Forsøg paa ved direkte forfalskede Oversættelser af Artikler om mig at give Publikum en urigtig Forestilling om den fremmede Kritik. Nu blev jeg saavel i Tyskland som i Frankrig og England bedømt med stor Overbærenhed og Velvilje. Der stod da ikke Andet tilbage end at betegne de Angreb paa den mig fjendske Presse, der nogle enkelte Steder ledsagede Omtalen af mine Skrifter, som Angreb paa Danmark og det danske Folk. De Herrer Redaktører anse sig gærne for identiske med Danmark. Lykkeligvis er imidlertid Danmark noget fra en Gruppe københavnske Blade, Redaktørerne og deres Medarbejdere højst Forskelligt, er det nu betydeligt mere end for 10—15 Aar siden og vil med hver Dag blive det mere.

„Dagbladet“, der selv gentagne Gange har antydet for sine Læsere, at den evropæiske Dannelse er frisindet i en ganske anden Mening end den danske, og f. Eks. selv har meddelt, at „alle dannede Mennesker i Tyskland ere Fritænkere“, kan ikke anse det for underligere, at disse „Fritænkere“ finde den officielle Presse-Orthodoksi, som jeg hertillands har at bekæmpe, bornert, end at de Orthodokse hertillands finde de friere Anskuelser forkastelige. — Det Maal, jeg i en Række af Skrifter har forfulgt, er det at betale min Gæld til mit Fædreland ved at bidrage Mit til at hæve dets Aandsliv et Trin. Jeg har ingen Anstrængelse gjort for at menagere den Opinion, som forefandtes, da jeg netop bestandig er gaaet ud paa at frembringe en ny. Dette kan ingen Forfatter gøre uden direkte eller indirekte at udtale sig imod Mangt og Meget, især mod Mange, der i hans Fædreland staa i høj Kurs, og man har benyttet denne Omstændighed mod mig som man til alle Tider har benyttet den mod Mænd i en lignende Stilling som min. Den berømte russiske Forfatter Alexander Herzen, der vel mere end nogen anden Skribent har bidraget til Ruslands nuværende Opsving, maatte, som han i sine Memoirer meddeler, bestandig finde sig i at afmales som slet Patriot, fordi Udlandet gennem ham lærte Skyggesiderne ved det russiske Liv at kende. Døgnets Skælden og Smælden er imidlertid ikke Historiens endelige

---

Tilfældet med hans Forgænger Stuart Mill. En kort Artikel blev indsendt til Bladet, der paaviste, at der i ti Linjer om Spencer var begaaet ti Fejl. „Dagbladet“ optog den ikke.

Dom. — Min Modstander, Hr. Topsøe, har fulgt en anden Bane end jeg. Han har skrevet digteriske Forsøg, der ere blevne modtagne forbindtligt af Kritiken, hvad ikke kan undre i et Land og paa en Tid, hvor Rudolf Schmidt'er nyde en vis Anseelse som Poeter, og han har som Politiker forstaaet at anslaa den Stræng, som for Øjeblikket helst bliver hørt i København. Han har uden Tvivl ogsaa sit Maal. Det er næppe alene at være en i København afholdt Literat, der forstaar at tage Hatten af paa rette Maade, eller ved stadigt Hensyn til den i ethvert Øjeblik givne Opinion bestandig at flyde ovenpaa som en lille persona grata. Hr. Topsøe mener ganske sikkert at tjene vort fælles Fædreland paa sin Maade, jeg mener at tjene det paa min. Fremtiden vil vise, hvem af os det lykkes at gøre sit Fædreland mest Nytte og tjene det bedst.

G. Brandes.

Om Retten til Arbejde.

Et Foredrag,

holdt i Studenterforeningen den 19de December 1874.

(Sluttet).

I det Foregaaende har jeg, naar jeg talte om Retten til Arbejde, bestandig tænkt paa en bestemt Slags Arbejde, paa det Arbejde nemlig, hvortil hver Enkelt har en særlig Dygtighed. Paa et helt andet, for de egentlige Socialister lidet tilfredsstillende Standpunkt stilles vi, hvis Meningen af hint Udtryk blot er den, at de Arbejdsløse vel skulle have Krav paa at sysselsættes af det Offentlige, men at de tillige maa finde sig i at modtage, hvad Arbejde Staten maatte være i Stand til at tilbyde dem. Staten kan da nøjes med at anvise dem, der paakalde hin Ret, Vejarbejde, Grøftegravning og andet Deslige. Da den altsaa hverken behøver at oprette Værksteder eller Fabrikker, kommer den ikke til at optræde som Konkurrent med den private Virksomhed. Som Følge heraf falder en stor Del af de Farer bort, som Retten til Arbejde medfører, naar den forstaas paa den først angivne Maade. Til den Art af grove Arbejder, som jeg nys pegede hen paa, vil der vel altid være Trang i Samfundet; det tør derhos betragtes som en given Sag, at de offentlige Midler saa godt som altid ville være tilstrækkelige til at sætte dem i Gang, og det saa meget mere, som Staten naturligvis ikke kan

være forpligtet til at betale Mere for dem end den gangbare Pris for slige Arbejder, ɔ: Mere end den Løn, som en almindelig Daglejer plejer at oppebære. Men en Daglejers Stilling er tilvisse saa ringe, at næppe Andre end de, for hvem der absolut ingen anden Udvej gives, ville tage deres Tilflugt til Staten, hvorfor det ordenligvis maa blive et saare begrænset Antal Mennesker, om hvis Sysselsættelse der kan være Tale. Det maa derfor indrømmes, at, naar Retten til Arbejde undergives en saa vældig Begrænsning, saa er der ikke stor Sandsynlighed for, at en Stat ligefrem skulde bevæge sig ind paa det Umuliges Omraade ved i sin Grundlov udtrykkelig at tilsikre alle Borgerne denne Ret. Men en nøjere Overvejelse vil ikke destomindre føre til den Erkendelse, at den vil handle særdeles uklogt, hvis den gør det. Det er jo alle de ringest Stillede, alle dem, der til daglig Brug eller i al Fald engang imellem maa tage til Takke med en Daglejers eller et Tjenestetyendes beskedne Kaar, for hvem en saadan Bestemmelse nærmest skulde være til Gavn; men der er al Udsigt til, at den i Stedet for at gavne kun vil virke højst demoraliserende paa dem. Thi, som Samfundet nu er indrettet, have de en stor Opfordring til at anstrænge sig for at faa Arbejde hos private Arbejdsgivere, og til, naar de ere blevne anbragte, at opføre sig saaledes, at Arbejdsgiverne vedblive at beholde dem. De vide, at de i modsat Fald ingen anden Udvej have end Fattigvæsenet, og, naar dette er fornuftigt indrettet, vil et Fattiglems sociale Stilling altid staa saa meget under en Daglejers, at de af al Magt værge sig mod at synke saa dybt. Denne Opfordring til Selvvirksomhed og en god Opførsel forsvinder aldeles, naar Staten sikrer Retten til Arbejdet. Hvem gider anstrænge sig, naar han uden Anstrængelse kan opnaa det Selvsamme! Og vil det ikke i Længden blive en Umulighed for de private Arbejdsgivere at komme ud af det med Daglejerne, naar disse bestandig

kunne sætte dem Kniven paa Struben ved at kaste sig i Statens Arme? Naturligvis kan der noget raades Bod derpaa, saafremt Retten til Arbejde knyttes til visse moralske Garantier. Men selve den Omstændighed, at en saadan Ret findes, kan dog vanskelig undlade at fremkalde paa den ene Side en vis Ligegyldighed for Opnaaelse af Arbejde hos Private, paa den anden Side en vis Træghed og Uvillighed under Arbejdets Udførelse. Fordi En ikke opfører sig saaledes, at han rent ud mister Retten til Arbejde, derfor kan han gærne i sin Færd lade særdeles Meget tilbage at ønske. Demoralisationen vil let angribe endnu Flere end Daglejerne. Det er ethvert Menneskes Pligt i de gode Dage at tænke paa de onde. Den, som bærer sig fornuftigt ad, undlader, hvis det paa nogen Maade er muligt, at bruge Alt, hvad han fortjener; han lægger Lidt til Side, for at han, hvis han skulde komme til at mangle Arbejde, ikke skal være blottet for det Nødvendige eller nødt til at gaa paa Fattigvæsenet i den Tid, der henrinder, inden Lykken atter smiler til ham. Daglejeren formaar ganske vist sjælden at samle sig en Spareskillng. Dette er derimod eller burde i al Fald — om end naturligvis efter en meget beskeden Maalestok — være Tilfældet med dem, der befinde sig et Trin over dem, med Fabrikarbejdere og Haandværkssvende. Hvis de aldeles ikke kunne gøre det, er det i Reglen, fordi de selv have forhindret det ved for tidlig at indlade sig i Giftermaal. En saadan, paa fornuftigt Fremsyn bygget, sund Sparsommelighed hører til de Træk, hvorved civiliserede Mennesker afgørende adskille sig fra vilde. Det er i Statens, i Civilisationens Interesse, at saa mange Borgere som muligt beflitte sig herpaa. Men følger heraf ikke, at Staten modarbejder sine egne Formaal, naar den proklamerer Retten til Arbejde? Thi mon ikke Adskillige af dem, der kunne spare, ville afholde sig derfra og slaa sig til Ro med den Betragtning, at, hvis det virkelig skulde

gaa saa galt, at de bleve helt arbejdsløse, saa kunne de i hvert Fald blive Daglejere i Statens Tjeneste? Der er endnu én Kilde foruden Sparepengene, hvortil den hæderlige og brave Arbejder i onde Dage tør see hen med Fortrøstning, nemlig: velvillige Medborgeres Bistand. Turde det ikke være rimeligt, at Retten til Arbejde vil bevirke, at denne Kilde vil flyde mindre rigeligt? Der gives Mange, som gærne ville forhindre en Medborger fra at komme under Fattigvæsenet. Mon ikke adskillige af disse Mange ville blive forvandlede til kolde og ligegyldige Tilskuere, hvis det staar fast, at Vedkommende ogsaa uden deres Hjælp er sikker paa at blive oven Vande? Men kan det kaldes tilbørligt, at Staten i Stedet for at tilskynde den private Velvilje til at give sig Vidnesbyrd i Kærlighedsgærninger, gør, hvad den formaar, for at kvæle den? Lader os nu tænke os, at det virkelig gaar saa vidt, at Retten til Arbejde paakaldes af Andre end dem, der høre til de egentlige Daglejeres Stand. Saa længe Vedkommende ere Folk, der ere vante til grove Forretninger, vil der ikke opstaa særdeles Vanskeligheder. Dette maa derimod nødvendigvis blive Tilfældet, saafremt den Virksomhed, hvorved de ellers fortjene deres Brød, er af en finere Natur. Naar man giver en Spade til Mennesker, som pleje at haandtere en Naal, eller maaske endog en Pen, saa behøver man ikke at være i Besiddelse af nogen særdeles profetisk Begavelse for med Sikkerhed at kunne forudsige, at det Arbejde, som de Fleste af disse ville udføre, kun vil have et saare ringe Værd. Hvis man nu lader Lønnen svare til Arbejdets Beskaffenhed, saa er der al mulig Sandsynlighed for, at den som oftest vil blive saa ringe, at de ikke engang ere i Stand til at friste Livet. Man vil vel derfor i Reglen blive nødsaget til at betale dem en Løn, der er lige saa stor som den, der oppebæres af Folk, som virkelig formaa at udføre, hvad der kræves af en Arbejdsmand. Men i saa Fald er det ikke

let at indse, hvorfor man ikke lige saa gærne kan lade dem henfly til Fattigvæsenet. Det er jo for at spare dem for et Fattiglems ydmygende Skæbne, at man hævder Retten til Arbejde. Men man opnaar for alle de nævnte Menneskers Vedkommende kun at sætte én Ydmygelse i Stedet for en anden. Thi Thiers har uomtvistelig Ret, naar han i den Anledning indskærper*), at „det er endnu mindre vanærende at modtage en Almisse af Staten end at gøre sig skyldig i Bedrageri, ɔ: end at lade sig betale en Løn for et Arbejde, som man ikke udfører.“

Enhver maa vistnok indrømme, at alle de her fremsatte Indvendinger have en ikke ringe Betydning. Skulde En eller Anden med Anerkendelse heraf føle sig fristet til at fastholde, at de mislige Sider ved Retten til Arbejde dog, naar Alt kommer til Alt, rigelig opvejes af de gode, saa maa han, inden han sætter sig altfor fast i sin Anskuelse, ikke glemme til Slutning at betænke, at Lovene i et Land bør være saaledes indrettede, at de ikke blot kunne anvendes under jævne, dagligdags Forhold, men at de ogsaa nogenlunde kunne passe paa overordentlige Tilfælde, eller at de i al Fald, hvis saadanne møde, ikke efter al Rimelighed maa afstedkomme ubodelige Farer. Og der kan tilvisse indtræffe overordentlige Begivenheder. Det er muligt, at Misvækst, Krig, uheldige Spekulationer eller andet Deslige kan medføre, at pludselig betydelige Skarer af Mennesker staa uden Virksomhed. Hvilke forfærdelige Ulykker der under slige Forhold kan afstedkommes i et Land, der har garanteret Borgerne Retten til Arbejde, derpaa afgiver Frankrigs Historie i 1848 et lærerigt og advarende Eksempel. Det ligger udenfor min Plan at give en Skildring af hine Begivenheder. Jeg ønsker kun for det her foreliggende Spørgsmaals Vedkommende at minde

*) Jvfr. De la propriété, 2den Udgave, S. 247.

om de afgørende Hovedtræk*). Den 24de Februar flygtede Ludvig Philip. Under den kaotiske Gæring, hvorfor Paris denne og de følgende Dage var Skuepladsen, skete det blandt Andet, at en Arbejder den 25de Februar tvang Louis Blanc — dog ikke mod hans Vilje — til i den provisoriske Regerings Navn at underskrive et Dekret, hvori Regeringen forpligtede sig til at garantere alle Borgere Arbejde. Dette Dekret blev Udgangspunktet for en Række Forlegenheder og Vanskeligheder, der til Slutning kun kunde løses med Sværdet. Som en Følge af Revolutionen var der nemlig kommen en total Forvirring ind i Forretningslivet. Mangfoldige saa' sig nødsagede til at begrænse eller til endog helt at ophøre med deres Virksomhed. Dette medførte, at Tusinder og atter Tusinder dreve om i Gaderne uden at have det daglige Brød. Ligeoverfor denne stedse voxende Elendighed maatte Regeringen holde sit givne Løfte, hvis den ikke vilde udsætte sig for, at Tøjlen helt slap den ud af Hænderne. Ministeren for de offentlige Arbejder, Marie, skred derfor — men rigtignok paa en Maade, der var i fuldstændig Strid med Louis Blancs Planer — til Oprettelse af Nationalværksteder. Herhen strømmede de Mange, som stod uden Beskæftigelse; man saa' blandt dem ikke blot simple Arbejdere, men Folk af den finere Klasse, Kunstnere, Læger og Skribenter. Dag for Dag voksede Antallet; i Begyndelsen af Juni var det steget til 117,000. Daglønnen var to Francs; skønt i og for sig ikke overmaade stor var den dog stor nok til at lokke Mange, som kunde faa Arbejde i deres Hjemstavn, ind fra Provinserne til Hovedstaden. Det forekom dem, at det ikke var nær saa morsomt at slide hjemme som at

*) Jvfr. Émile Thomas: Histoire des ateliers nationaux, og A. L. v. Rochau: Geschichte Frankreichs vom Sturze Napoleons bis zur Wiederherstellung des Kaiserthums. II. S. 188—190, 224—235 og 246—249.

gaa og dovne i Paris. Om alvorligt Arbejde var der nemlig ikke Tale i Nationalværkstederne. Man havde i Reglen ikke Andet at byde end Jordarbejder og det ovenikøbet Arbejder, som vare til liden eller ingen Nytte. Man lavede f. Eks. Dæmninger og Grave, for hvilke der aldeles ikke var Brug. I økonomisk Henseende maatte en slig Tilstand i Længden føre til Statens finansielle Ruin; de sidste fire Uger, Værkstederne bestod, beløb Omkostningerne sig til mere end fire Millioner. De moralske Virkninger vare af en endnu forfærdeligere Beskaffenhed. Arbejderne vare i Virkeligheden ikke Andet end Almisselemmer; Arbejdet tjente kun som Paaskud til at modtage Almisser under Navn af Løn. I Værkstedernes talrige Befolkning fik Paris saaledes et stort, i magelig Lediggang levende og vel organiseret Proletariat, der nødvendigvis maatte blive et frugtbart Stof for politiske Agitatorers Bearbejdelse. Og paa Ophidselser manglede det ikke; herfor havde Regeringen selv sørget, idet den under 28de Februar — med Louis Blanc som Præsident og Arbejderen Albert som Vicepræsident — havde oprettet en Arbejderkommission. Denne Kommission, til hvilken de forskellige Arter af Arbejdere selv valgte Delegerede, blev i Palais Luxembourg af Louis Blanc indviet i hans højtflyvende Planer om Arbejdets Ordning; der blev holdt mange Taler, fulde af tomme, velklingende Talemaader om Frihed, Lighed og Broderskab. Men de virkelig fortjenstlige Foranstaltninger, hvortil Arbejderparlamentet gav Anledning, ere snart talte. Hovedudbyttet var en Mængde umulige socialistiske Forslag, hvorpaa Regeringen ikke kunde indlade sig, men som fandt mægtig Genklang hos de lavere Folkeklasser. Inden faa Maaneder vare henrundne, indsaa man Nødvendigheden af at ophæve Nationalværkstederne. I Slutningen af Maj skred Regeringen til nogle forberedende Forholdsregler, idet den forordnede, at de ugifte Arbejdere, som vare mellem 18 og 25 Aar, skulde

opfordres til at indtræde i Hæren, og at de, hvis de vægrede sig, skulde udstryges af Værkstederne. Den samme Skæbne skulde ramme saavel dem, som ikke i mindst seks Maaneder havde havt fast Ophold i Paris, som dem, der afslog at træde i Tjeneste hos de private Arbejdsgivere, der vare villige til at modtage dem. Fremdeles bestemtes, at den faste Dagløn skulde ombyttes med Betaling for Akkordarbejde, og at en Del af Arbejderne skulde fjærnes fra Paris og beskæftiges i Provinserne. Da Direktøren for Værkstederne, Émile Thomas, erklærede, at han ikke kunde udføre disse Befalinger, fordi de stred mod Dekretet af 25de Februar, blev han afsat og under Politibevogtning ført til Bordeaux. Alt dette satte Arbejderne i en feberagtig Bevægelse; de saa', at, hvis de ikke gjorde Modstand, vilde der rimeligvis snart blive gjort Ende paa det Underhold, som de havde vænnet sig til at betragte som en af de helligste Menneskerettigheder. I Begyndelsen lykkedes det at holde den oprørske Stemning nede. Men da Ministeren den 20de Juni forlangte en ny Bevilling til Nationalværkstederne, stødte den paa saa stærk en Modstand, at der, uagtet den for denne Gang gik igennem, ikke længere kunde være Spor af Tvivl om, at Nationalforsamlingen vilde benytte den første Lejlighed, der maatte tilbyde sig, til at hæve Værkstederne. Dagen efter forkyndte Moniteuren, at man nu vilde skride til at optage alle de Arbejdere, som vare mellem 18 og 25 Aar, i Hæren, og at man vilde sende en Del af de øvrige til Provinserne. Dette blev af Arbejderne opfattet som en aabenlys Krigserklæring. De rejste sig til en Kamp, som antog saa alvorlige Dimensioner, at det for at redde Samfundet blev nødvendigt at suspendere Friheden. Cavaignac valgtes til Diktator; fra den 23de til den 26de Juni varede Blodsudgydelsen i Paris's Gader. Man har beregnet, at der omkom omtrent 10,000. Saa dyrt maatte Frankrig betale den Letsindighed, hvormed man havde indrømmet Folket Retten

til Arbejde. Intet Under, at Mangfoldige bleve grebne af Rædsel for en Ret, der kunde styrte Landet i saa stor en Elendighed. Da under Forhandlingerne om den nye Forfatning ogsaa den ubetingede Ret til Arbejde kom paa Bane, rejste adskillige Talere — navnlig Thiers — saa stærke og velgrundede Indvendinger mod den, at den, trods de socialistisk-sindede Medlemmers Anstrængelser, efter en lang og glimrende Debat — fra den 12te til den 16de September — blev udstemt af Forfatningen. Louis Blanc, som allerede forinden var bleven nødt til at gaa i Landflygtighed, nedlagde fra Udlandet en Protest mod denne Beslutning. I sit Indlæg hævdede han*), at Nationalværkstederne, i hvis Indretning og Ledelse han ikke havde havt nogensomhelst Andel, Intet havde bevist angaaende Retten til Arbejde, efterdi det i hans og enhver fornuftig Socialists Øjne maatte staa som en utilgivelig Fejl, at man ikke havde taget Hensyn til de forskellige Arbejderes særlige Dygtighed, men dømt dem alle til en ensformig, ufrugtbar Virksomhed, som var fremmed for deres daglige Vaner. Heri er der unægtelig en stor Sandhed. I farefulde og bevægede Tider, naar Mange staa brødløse, maa Gennemførelsen af Retten til Arbejde saare let blive til et tomt Gøglespil, medmindre man ved Arbejdet tænker paa dette eller hint bestemte Arbejde, medmindre altsaa Staten paatager sig formelig at organisere Arbejdet. Men Louis Blanc er højlig paa Vildspor, naar han deri ser Samfundets Frelse; thi selv om hans Forslag skulde være muligt at udføre, saa strander det allerede afgjort derpaa, at dets Iværksættelse, som jeg før udviklede, er Et med Frihedens Undergang.

---

*) Le Socialisme, droit au travail, 2den Udgave, S. 81 og 94—96, jvfr. Louis Blanc: Pages d'Histoire de la Révolution de Février 1848, S. 58—72.

Saaledes staar altsaa Sagen. Man kan fortolke Retten til Arbejde, som man vil; man kan ved Arbejdet tænke paa det bestemte Arbejde, hvortil Enhver duer, eller paa det Arbejde, som Staten maatte være i Stand til at tilbyde. Det er ligegyldigt, hvilken Fortolkning vi vælge; i begge Tilfælde viser det sig, at naar hin Ret skal være mere end et tomt Ord, at, naar den skal forvandles til en levende Virkelighed, saa støder dens Gennemførelse paa uovervindelige Vanskeligheder. Enhver, som ikke lever i en indbildt Drømmeverden, maa — om han end nok saa nødigt vil — til Slutning bekvemme sig til at indrømme, at det i dette Stykke er bedst at blive ved de Grundprinciper, hvorpaa det gamle Samfund hviler. Staten kan ikke principielt, men kun rent undtagelsesvis*) indlade sig paa at skaffe Folk Arbejde; den kan i sin Grundlov alene forpligtige sig til at yde dem, der staa ledige paa Torvet, Fattigvæsenets tarvelige Understøttelse. De, som ønske bedre Kaar, maa fremfor Alt ikke glemme selv at stride. Ligeoverfor de umulige Forlangender, som Socialisterne ofte fremføre, kan Staten ikke Andet end idelig indskærpe, at der, hvad det juridiske Grundlag for Samfundets Ordning angaar, fremdeles maa lægges et stort Eftertryk paa det gamle Ordsprog: Enhver er sin egen Lykkes Smed. Men idet jeg hævder dette, maa jeg tillige paa det Bestemteste fastholde, at det er noget helt Andet end at vedkende sig Manchester-Skolens Formel: laissez faire, laissez passer. Der gives Mange, som af Uvillie mod Socialismen lade sig drive over til den modsatte Yderlighed, til en ensidig Individualisme, der aldeles miskender Statens humane Opgave. Blandt disse indtager Frédéric Bastiat en fremragende Plads. Han er skarp, vittig og knusende, hver Gang det gælder om at gennemkritisere den Hærskare af utopiske Forslag,

*) Jvfr. § 2 i Lov af 3die Marts 1860 om Straffen for Løsgængeri og Betleri.

hvormed hans Fædreland blev oversvømmet; men han kommer tilkort, naar han selv skal give en positiv Bestemmelse af Statens Væsen. Thi da har han intet Andet at byde end dette*), at Statsmagten er Individernes fælles Kraft, der udelukkende bør anvendes til det lovmæssige Forsvar af alle individuelle Rettigheder, hvis eneste Formaal er at tilvejebringe Respekt for Alles Frihed og Ejendom. Eller med andre Ord: ifølge hans System indskrænkes Staten til at spille en Dommers og Politibetjents Rolle. Det bliver dens Pligt paa ethvilketsomhelst Omraade at afholde sig fra positive Foranstaltninger. Et Forsvar for det Bestaaende, der føres fra et saadant Standpunkt, kan i Længden umulig faa Bugt med den revolutionære Socialisme. Det kan et Øjeblik imponere ved sin Livlighed og Dygtighed; men det varer kun kort, inden med fornyet Kraft det Spørgsmaal trænger sig frem: Men hvad skal der da blive af alle dem, som ere uheldigt stillede i Kampen for Tilværelsen? skal Staten med Sindsro se paa, at de bukke under, naar det blot sker paa en lovmæssig, ɔ: paa en i udvortes Henseende nogenlunde anstændig Maade? Det hjælper kun lidet, at Bastiat idelig og idelig henviser til Harmonien i Tilværelsen og forsikrer os, at Alt vil ordne sig paa den bedste Maade, naar man giver de individuelle Kræfter frit, ubundet Spillerum. Thi hin Harmoni er kun et Fremtidsideal; i den Verdensorden, hvori vi leve, er Harmonien paa mange Maader tilbagetrængt af fæle Disharmonier. For disse Disharmonier har Bastiat et altfor lidet aabent Øre. Jeg skal som et enkelt Vidnesbyrd herom blot pege hen paa hans Polemik mod Victor Considérants Teori, mod hvilken han til Slutning anfører**), at Grundejendommen giver Mere, end Considérant fordrer, idet den ikke blot giver Retten til Arbejdet, men endog

*) Jvfr. Harmonies économiques, 6te Udgave, 1870, S. 553.
**) Jvfr. Harmonies économiques, 6te Udgave, S. 339.

selve Arbejdet. Det tør vistnok ikke nægtes, at den maa være meget hildet i en forudfattet ideel Betragtning af Livet, meget blind for de faktiske Forhold, som for Alvor kan overse, at det virkelig tidt og ofte hænder, at den, som vil arbejde, ikke med alle sine Anstrængelser kan faa Arbejde. En slig blind Tro paa, at Alt nok af sig selv vil gaa fortræffeligt, formaa vistnok kun de Færreste at fastholde; jeg tvivler paa, at ret Mange ville finde udelt Behag i en Anskuelse, der konsekvent gennemført maa ende med, at Skoler og Universiteter, at Blinde- og Døvstummeinstituter og andre deslige almennyttige Institutioner ophæves som Noget, der ikke vedrører Staten. Jo mere denne Tankegang forfægtes og forfølges, desto mindre kunne selv de, der staa Socialismen allerfjærnest, undlade at gribes af Sympathi, naar de læse, hvorledes Louis Blanc i den franske Nationalforsamling udbrød*): „Hvad vi have sagt, hvad vi ville hævde, er, at Staten bør skride ind mellem den Svage og den Stærke for at beskytte den Svage, at Staten har en Formynderpligt at opfylde mod de Uvidende, mod de Fattige, mod alle dem, der have Beskyttelse behov, mod alle dem, som lide.“ Men jeg finder det i sin Orden, om de havde undladt at tage Del i det Bifald, hvormed han blev hilset, naar han i Arbejderparlamentet gav hin Grundsætning en saadan Anvendelse, at han udtrykkelig forlangte, at Staten skulde intervenere paa det industrielle Omraade for at knuse den frie Konkurrence. Skønt Bastiat og Louis Blanc betegne to absolut modsatte Yderpunkter, stemme de dog forsaavidt overens, som de begge ere ensidige Idealister og derfor begge mangle det rette realistiske Blik paa de praktiske Forhold. Men da de betragte Samfundet fra forskellige Sider, gaar Fejlsynet i forskellig Retning. For Bastiat synes Virkeligheden bedre, for Louis Blanc slettere, end den er. Heraf følger atter,

---

*) Jvfr. Émile de Girardin: Le droit au travail, I. S. 232.

at Hin frabeder sig al Mellemkomst af Staten i Individernes Arbejde, medens Denne omvendt vil gøre Staten rent overmægtig i Forhold til Individerne, aldeles overseende, at der — i Kraft af de ved Menneskenaturen givne Betingelser for en frugtbar Udvikling — er en faktisk Grænse, som Staten ikke kan overskride, uden at den udsætter sig for at forværre Tilstanden i Stedet for at forbedre den. Denne Grænse er betegnet ved Retten til Arbejdet. Naar Staten indrømmer denne Ret og i Medfør deraf indlader sig paa en kunstig Organisation af Arbejdet, da er det rette Forhold mellem den og Individerne forrykket. Men mod Alt, hvad der kan gøres, uden at hin Grænse overskrides, er der principielt Intet at indvende. Paa den anden Side er det umuligt engang for alle principielt at afgøre, hvorvidt indenfor den rette Begrænsning Statens Omsorg for Individerne bør gaa. Der gives ingen farligere Vildfarelse i Politiken end den at indbilde sig, at man kan opstille almengyldige Sætninger, der ubetinget passe paa ethvert Folk og paa enhver Tid. Politiken er først og fremmest en praktisk Videnskab. Mange af de Foranstaltninger, som maatte hilses med Glæde i det 18de Aarhundrede, vilde være et afgjort Misgreb i det 19de; hvad der befordrer den engelske Nations Fremskridt, vil maaske være en Hæmsko for den danske. Kun saa Meget kan siges i al Almindelighed, at hvad der til en bestemt Tid kan paavises at ville blive til virkelig Gavn for et Folk, det bør ogsaa udføres med Kraft og Energi.

Vilde man spørge, hvad der nu for Tiden i vort Land tør kræves af Staten, saa er der navnlig ét Punkt, hvorpaa jeg, inden jeg slutter, kunde ønske at henlede Opmærksomheden. Dette Punkt er Oplysningen. Ogsaa den hører naturligvis til de Ting, hvormed Bastiat vil forbyde Staten at befatte sig; han erklærer ligefrem*), at

*) Jvfr. La Loi i Oeuvres complétes, 1854, IV, S. 362.

det er „et Angreb paa Friheden og Ejendommen, en legal Plyndring“, naar man tager fra de Bemidlede for at betale Lærere, der skulle undervise de Ubemidledes Børn. Heldigvis er det ikke Bastiat, som har skrevet vor Grundlov; vi ere saa lykkelige at leve i et Land, hvor de fattige Børns Oplæring er erklæret for en Sag, som Staten ikke blot *kan*, men endog *skal* tage sig af. Paa denne Bestemmelse i Grundloven tror jeg, at der bør lægges den største Vægt; en rundhaandet Gennemførelse af den vil uden Tvivl være et af de mægtigste Midler til at løfte den lavere Del af Samfundet op til den bedre Stilling, hvorefter den med Føje higer. Thi Retten til Undervisning er den bedst mulige Erstatning for Retten til Arbejde. Jo bedre Borgerne ere oplærte, desto mindre vil der være Trang til, at Staten sikrer dem Arbejde. De, der virkelig due til Noget, ere i Reglen kun under overordentlige Forhold udsatte for at mangle en nogenlunde anstændig lønnet Beskæftigelse; og slige Forhold tør vel ordentligvis antages kun at være en forsvindende Overgangstilstand. Hertil kommer, at en sund, solid Uddannelse modvirker saavel Sløvhed og Træghed som Letsindighed og Ubesindighed; den plejer som oftest at afføde Opvakthed, Paapassenhed, Fremsyn, fornuftig Hensyntagen til de praktiske Forhold, kort sagt alle de personlige Egenskaber, som ere Betingelsen for, at Mennesker — hvad enten det nu sker enkeltvis eller i Associationer — med Held kunne deltage i den almindelige Konkurrence. Med Aanden i Grundloven har man altsaa som sagt al Anledning til at være tilfreds; derimod vil næppe Nogen nægte, at de praktiske Foranstaltninger, som ere trufne for at virkeliggøre Loven, langt fra tilfredsstille billige Fordringer. Undervisningen Almueskolen staar endnu paa et altfor lavt Trin; i mangfoldige Byer savnes tekniske Skoler, og i København har man endnu ikke drevet det til Oprettelsen af en stor, tidssvarende Haandværksskole. Paa dette Omraade

foreligger der for det danske Samfund en stor og mægtig Fremtidsopgave, hvis rette Løsning maa ligge Alle paa Hjærte. Det er ikke mere end billigt, at den her i denne Kreds omfattes med om muligt endnu større Varme end nogetsomhelst andet Sted. Thi hvilken Klage end En eller Anden af os maatte føle sig beføjet til at rette mod Samfundstilstanden, — hvad Oplysning angaar, have vi ingen Grund til at klage; tværtimod, vi have al Aarsag til at være Samfundet saare taknemmelige for de Goder, som i saa Henseende ere blevne os til Del. Saa sandt Taknemmelighed bør lægge sig for Dagen i Ord og Gerning, saa sandt er det vor ligefremme Pligt, naar Lejlighed gives, med Iver at føre Oplysningens Sag. Det er i sin Orden, at man med gode Grunde afviser alle urimelige Fordringer, som de Ringe og Fortrykte maatte falde paa at gøre til Staten; men hver Gang der fra neden raabes paa Lys, bør dette Krav i os finde de nidkæreste og kraftigste Talsmænd.

A. C. Larsen.

En Fortælling om et Barn.

Kaptejn F. havde i sin Ungdom og langt hen i Manddomsaarene ført et meget bevæget Liv. Han var gaaet i fremmed Tjeneste, havde deltaget i flere Krige, været haardt saaret, og han havde tilbragt mer end 13 Maaneder i tungt Fangenskab. Træt af et saa anstrængt Liv længtes han efter Ro og vendte derfor som en Mand paa 40 Aar tilbage til sit Fædreland. Kort efter sin Hjemkomst købte han sig en smuk Landejendom, og giftede sig med en elskværdig Pige. De levede godt sammen, og skønt han vel baade mod sin Hustru og sine Undergivne kunde vise sig stræng og bydende, mødte han dog i sit Hjem baade Agtelse og Kærlighed. Knap et Aar efter Brylluppet fødte hans Kone ham en velskabt Datter.

I stærk Sindsbevægelse gik han op og ned ad Gulvet, da man bragte ham Efterretningen om det lykkelige Udfald.

Da han saa' den lille nyfødte Pige i Moderens Arm, lyste vel hans Ansigt af en inderlig Glæde, men han kunde dog ikke tilbageholde den Ytring, der som et halvkvalt Suk undslap hans Læber: Tænk, om det havde været en Søn! I Løbet af fem Aar blev han Fader til endnu tre smaa Piger, og hver Gang viste han sin Skuffelse paa en stærkere og mere uforbeholden Maade.

Ved den fjerde Datters Fødsel varede det endog temmelig længe, inden han gik ind til sin Hustru. Med synlig Forstemthed sagde han hende nogle venlige Ord, men kastede næppe et Blik paa Barnet. Denne unaturlige Kulde vedligeholdt sig i længere Tid og kostede Moderen mange lønlige Taarer; men da den lille Marie var henved et halvt Aar gammel, udfoldede hun allerede saa megen Kløgt og Elskværdighed, var saa indtagende ved sin Livfuldhed og Ynde, at den haarde Faders Sind lod sig bøje, saa han ganske blev overvunden ved Barnets Spøg og Kærtegn.

Hun blev nu snart hans erklærede Yndling. Han kunde i hele Timer ganske leve for hende, han red Ranke med hende paa sit Knæ, trak hende i den lille Barnevogn omkring i Haven, bar hende ned til Hestene, lod hende give dem Brød og var saa indtaget i hende, som han endnu ikke havde været det i noget af de andre Børn.

Denne hans store Forkærlighed blev med Varme gengældt. Hos ingen i Huset, selv ikke hos sin Moder, vilde den Lille saa gærne være som hos ham. Hun jublede, naar hun langt borte saa' ham komme, kaldte paa ham med Utaalmodighed og slog sig ikke til Ro, før hun fik sin Vilje og han tog hende op paa sin Arm; saa lagde hun kælent sin bløde Kind op til hans skæggede Ansigt, og lo med Henrykkelse til de Andre. Da hun begyndte at gaa alene, søgte hun snart hen til hans Dør, bankede med de smaa Fingre, først ganske sagte, saa stærkere og stærkere, saa han blev tvunget til at aabne for hende, selv om han ønskede at være uforstyrret.

Denne Indrømmelse viste han kun mod hende, og Fru F. smilede tidt ved sig selv, naar hun blev Vidne til den Magt, som dette deres yngste Barn havde vundet over sin Fader. Han fortalte ofte Børnene om sine mange Rejser, og om alle de forunderlige Ting, han

havde set i fremmede Lande, og længe før hun egentlig kunde forstaa noget deraf, lyttede Marie med spændt Opmærksomhed til hans Ord, og stirrede med store Øjne ufravendt ind i hans Ansigt. Hendes Plads var altid paa hans Skød, og tidt trykkede han hende med Stolthed op til sig, naar hun ved et Udraab eller et Spørgsmaal lagde sin Opvakthed for Dagen.

Saaledes hengik flere Aar i uforstyrret Ro og inderlig Tilfredshed. Kaptejn F. havde stor Interesse for sit Landbrug, han forbedrede stadig sine Jorder, og Husets Formuesomstændigheder blev med hvert Aar bedre. Ved et Dødsfald i Familien var der desuden tilfaldet ham en ikke ubetydelig Fideikommiskapital, men denne vilde ved hans Død gaa over til en langt ude Beslægtet, hvis han ingen Sønner fik.

Hans Hustru blev imidlertid atter frugtsommelig; men istedetfor at glæde sig herover blev han mørk og forstemt, og de Faa, som kendte ham nøjere, tvivlede ikke om, at det var Frygten for en ny Skuffelse i Haabet om at blive Fader til en Søn, der hidkaldte denne sørgelige Sindsstemning. Efter en svær Fødsel, under hvilken Fru F.s Liv svævede i stor Fare, kom Barnet til Verden. Det var en Søn, stor og kraftig, med et tæt, mørkt Haar over hele det lille Hoved. Kaptejn F. hørte dette Budskab med stum Forbavselse, og stirrede længe tvivlende hen for sig, som om han ikke ret kunde fatte hvad det var der blev sagt til ham; men da han blev vis paa sin Lykke, da han holdt den lille Dreng i sine Arme, da han saa' sin Hustrus kærlige Ansigt, hendes glade Smil, der ligesom spurgte ham: naa, har jeg nu ikke opfyldt min Pligt, er du ikke nu tilfreds med mig? da fyldtes hans Hjærte af Taknemmelighed og Glæde.

Barnet trivedes ypperligt og udviklede sig hurligt.

Kaptejn F. hørte i høj Grad til de Fædre, der udelukkende foretrække det yngste Barn og næsten synes at glemme de andre, for kun at beskæftige sig med

dette. Hans tre ældste Pigebørn havde, det ene efter det andet, maattet finde sig i denne Troløshed; kun Marie, som nu var fem Aar gammel, havde endnu ikke været udsat for nogen Omveksling i hans Kærlighed. Men nu kom Turen til den lille Pige, og da hun saalænge havde været sin Faders kæreste Selskab, og desuden var et Barn med langt stærkere og varmere Følelser end sine Søstre, saa blev Forandringen saa meget mere smertelig.

Det var nu ikke hende, men den saa længe ønskede Søn, der var Genstanden for hans Ømhed, den, med hvem han i sine ledige Timer helt beskæftigede sig. I Begyndelsen var hendes Glæde over den lille Broder saa stor, at hun ikke mærkede denne Tilsidesættelse, men alt som Tiden gik, følte hun tungt, at det nu ikke var hende, som indtog den første Plads i sin Faders Hjærte. En sørgmodig Skygge hvilede tidt over det før saa glade Ansigt, og spejdende kunde hun ofte betragte ham, naar hun saa' ham lege med Drengen, som om hun vilde spørge ham: har du da ikke et Ord tilovers for mig? og naar hun da, som det sædvanlig var Tilfældet, slet ikke blev bemærket, sneg hun sig stille bort, og søgte da som oftest hen i en ensom Krog af Haven. Der udviklede sig snart hos Barnet en mørk og pirrelig Sindsstemning, der i Forening med en vaklende Sundhed gjorde hende opfarende og trættekær. Hendes Moder bemærkede med Bedrøvelse denne sørgelige Forandring, men Aarsagen dertil var ikke gaaet op for hende.

Kaptejn F. behandlede fra nu af sin tidligere Yndling som et vanartet Barn, der maa omgaas med Alvor og Strænghed, aldrig formildet ved en kærlig Mine eller et opmuntrende Ord.

Marie holdt inderlig af sin Broder, og det var hendes største Glæde naar hun var inde i Barnekammeret, at tale til ham, lege med ham, og more sig over hans smaa Kunster; men naar hendes Fader var tilstede.

nærmede hun sig aldrig Barnet, og han havde derfor sat sig fast i Hovedet, at hun ikke kunde lide den Lille.

En Morgen, da hun i Dagligstuen var ene med Drengen fordybet i sin Leg i den anden Kant af Værelset, hørtes der pludselig et hvinende Skrig. Kaptejn F. traadte hurtigt ind, og fandt ham liggende paa Gulvet ganske blodig i det lille Ansigt; han havde slaaet sig slemt i Panden og var ude af sig selv af Fortvivlelse.

Søsteren, som var løben hen til ham, stod med et ængsteligt Ansigt foran ham og søgte at berolige ham. Paa en hæftig Forespørgsel om hvorledes det var gaaet til, svarede hun med skælvende Stemme, at hun ikke vidste det, hun havde leget henne ved Vinduet, da hendes Broder var faldet.

„Du lyver!“ udraabte Kaptein F., idet hans Ansigt blev dødblegt, han tog sin lille Datter ved Haanden og trak hende hurtigt med sig ind i sit eget Værelse. Han tillaasede Døren, tunge Slag og en dæmpet Klage mødte hans Hustrus Øre, da hun ængstelig lyttede udenfor.

Da han noget efter traadte ud, var hans Udseende besynderlig vildt og forstyrret; kans Kone vovede ikke at tiltale ham, men gik stille hen mod Døren til hans Værelse.

„Jeg forbyder Dig at gaa derind,“ sagde han med hul og klangløs Stemme; „det halstarrige Barn skal udstaa sin Straf alene.“ Med disse Ord aflaasede han atter Døren og stak Nøglen til sig.

Fru F. var en af hine svage Kvinder, som aldrig vove selvstændig at træde op mod deres Mands Vilje. Naar han gjorde hende selv eller Andre Uret, tav hun ydmygt stille, og fældede tidt i Enrum bitre Taarer. Saaledes ogsaa dennegang.

I den pinligste Spænding tilbragte hun flere kvalfulde Timer; endelig hørte hun sin Mand gaa ind til Barnet. Han talte til det, men intet Svar paafulgte. Nu kunde hun ikke udholde det længer; hun ilede ind

til dem for selv at trøste sin lille Pige, uden at ændse om hun havde faaet Lov dertil eller ikke. Det Syn, der nu mødte hende, var rystende.

I en Krog henne ved Kakkelovnen sad Marie paa Gulvet, med Hænderne krampagtig sammenknyttede og med stive, stirrende Øjne, der ligesom vare berøvede deres Sekraft. Brystet hævedes af et stærkt Aandedræt og en forstenet Rædsel stod præget i det lille fine Ansigt. Hendes Fader stod bøjet over hende. „Bring hende tilsengs,“ sagde han med dirrende Stemme, „hun er meget syg.“

Der blev straks sendt Bud efter Lægen; men han bragte dem ingen Trøst. Da han saa' Barnet, var det ham klart, at her kunde hans Kunst intet udrette. Det ene hæftige Krampeanfald afløste det andet, og ikke et Glimt af Bevisthed vendte mer tilbage.

Begge Forældrene vaagede ved hendes Seng; men alt ved Midnat var deres Pleje overflødig, kort før 12 drog hun det sidste Suk.

Hvad der foregik i Faderens Sind, var ikke let at gennemskue. Intet fortvivlet Udbrud af Smerte, ingen Selvbebrejdelse undslap hans Læber, han ænsede ikke sine Omgivelser, talte til Ingen, men gik næsten bestandig med hurtige Skridt op og ned ad Gulvet i sit eget Værelse.

Han befattede sig ikke med nogen af alle de Forberedelser, som gaa forud endogsaa for det mindste Barns Begravelse; men overlod alt til sin Hustru, og da hun kort før Liget skulde bringes bort, spurgte ham, om han dog ikke nok efter Skik og Brug selv vilde følge det til Jorden, rystede han kun paa Hovedet, og gjorde med Haanden en afvisende Bevægelse.

Flere Maaneder hengik uden at der foregik nogen Forandring, da kom der pludselig en forunderlig Uro over ham, og noget Frygtsomt i hans Blik ængstede ofte hans bekymrede Hustru; det faldt hende ind, at der kunde være Fare for hans Forstand.

Hvor dyb en Sorg han end ved sin Haardhed havde forvoldt hende, følte hun dog ofte en Trang til med Venlighed at nærme sig ham. Men hun manglede Mod hertil. Har en Mand først iklædt sig Indesluttethedens kolde Harnisk overfor sin Hustru, da er det svært for hende derigennem at søge Vejen til hans Hjærte.

Mørk og tavs søgte han at undvige hende, frygtsom og nedslagen fandt hun sig deri.

Saaledes var deres Forhold, da han pludselig en Aften i Skumringen traadte ind til hende, og bad hende om at følge med ham ind i hans Værelse. Hun forfærdedes næsten over denne Anmodning, men fulgte dog villig hans Opfordring. Med Haanden anviste han hende at tage Plads i Sofaen, og satte sig saa ved hendes Side. Han vedligeholdt i nogen Tid en fuldkommen Tavshed. Endelig, men som om det var ham svært at bringe Ordene frem, tiltalte han hende saaledes: „Du maa nu ikke tvivle om Sandheden af, hvad jeg her vil aabenbare Dig, ikke tro, at det er et tomt Hjærnespind, en sygelig Forestilling, fremkaldt ved tunge, længselsfulde Tanker. Nej, det er kun alt for vist, vort Barn har ikke Ro i Graven, flere Gange har hun vist sig for mig, altid paa samme Maade.

En Eftermiddag, da det begyndte at mørkne og jeg sad alene her, idet jeg søgte at genkalde mig hendes Billed, da jeg tænkte paa den Tid, hvor hun glad og tillidsfuld nærmede sig til mig, sikker paa min Kærlighed, hørte jeg med Et en sagte Lyd udenfor min Dør. Den gentog sig endnu engang, og jeg kendte nu tydelig den sagte Banken paa min Dør af hendes smaa Fingre, saaledes som jeg saa ofte havde hørt den i tidligere lykkelige Dage. Jeg rejste mig op og vilde lukke hende ind, men før jeg naaede Døren, stod hun foran mig der, midt paa Gulvet, og saa paa mig med et Blik saa alvorligt og bebrejdende, som ingen Levendes Øje kan udsende.

Den sælsomme Angst, som betog mig, maatte dog vige for min Kærlighed; jeg bøjede mig ned mod hende, for igen at trykke hende til mit Hjærte, men frygtsom undveg hun mig, og hun tyede nu hen til den Krog i mit Værelse, hvor hun havde fundet sit sidste Tilflugtssted her paa Jorden. Da jeg ogsaa her søgte at nærme mig hende, var hun der ikke længer, jeg hørte kun en sagte Lyd som af noget, der fjærnede sig.

Det er saaledes ikke alene hendes Liv her, jeg har berøvet hende, men ogsaa Freden hinsides Graven.

Du har endnu aldrig udtalt din Forbandelse over mig, men stille gemt den i dit Hjærte; slyng den nu kun ud over mit Hoved, din Mildhed kan jeg dog ikke bære.“

Fru F. søgte med kærlige Ord at berolige sin ulykkelige Mand; han syntes ikke at høre hvad hun sagde til ham, men han faldt atter hen i sit mørke, tavse Tungsind.

Dagene hengik for ham uden Beskæftigelse, og i de lange, søvnløse Nætter kastede han sig urolig om paa sit Leje. De tre Pigebørn havde deres Soveværelse ved Siden af Forældrenes, og Døren stod aaben ind til dem. En Nat mærkede Fru F., at hendes Mand sagte stod op af Sengen; ved det svage Lys af Natlampen saa hun ham gaa hen mod Børnenes Værelse, hvor han blev staaende stille i den aabne Dør.

Hun frygtede for at han var blevet syg, stod derfor hurtig op og gik hen til ham for at spørge ham, om der var noget, han ønskede.

Skønt hun lagde sin Haand paa hans Arm, idet hun talte til ham, syntes han først ikke at bemærke hende, men stirrede ufravendt paa de sovende Børn. Men pludselig vendte han sig mod hende og sagde halv hviskende: „Tal Du til hende, jeg tør det ikke, men Dig kan hun jo ikke frygte. Saa, der kyssede hun den Sidste. Hun har været hos dem alle tre, men ingen af

dem mærkede det. Kun jeg alene føler altid naar hun kommer." — Rolig og besindig søgte Fru F. at tale sin Mand tilrette.

Kort Tid efter naaede en ondartet Skarlagensfeber, der længe havde hærget Omegnen, ogsaa til dem.

I Løbet af 14 Dage bortrev den Husets tre Døtre, og nu var den lille Dreng eneste Barn.

Kaptejn F. kunde ikke længer udholde Livet i sit Hjem. Han gik atter tilsøs, og den gule Feber endte hans Lidelser, da han lige havde naaet de vestindiske Øer.

Fru F. levede efter sin Mands Død endnu i mange Aar. Hendes Søn, hvis Opdragelse nu var hendes Livs Formaal, skænkede hende megen Glæde; han havde arvet sin Faders Dygtighed og hendes milde Sind, og levede et virksomt og lykkeligt Liv.

R. Hauch.

G. Kr. Hilker.

Dekorationsmaleren Georg Kristian Hilker, som døde iaar den 13de Januar i en Alder af omtrent 68 Aar, var en Kunstner, hvis Navn der vil blive spurgt efter, saa længe som de malede Pilastre i Universitetets Forhal og andre ypperlige Arbejder blive skaanede for Tidens Ødelæggelser. Meddeleren af disse Linjer er ikke i Stand til at fortælle Hilkers Levnetsløb. Hvad hans Stilling i den danske Kunst angaar, kan man sige saa Meget, at han er en aandelig Ætling af Billedhuggeren H. E. Freund, hvis Eftervirkning paa vor Kunst egentlig mere maa søges paa Dekorationens end paa Skulpturens Omraade. I sin brændende Enthusiasme for, hvad han i Italien havde set af Kunsthaandværk og Dekoration, tænkte Freund nemlig for ramme Alvor paa og, hvad mere er, virkede han for her hjemme i Danmark at gennemkultivere det daglige Liv, lige fra det Største til det Mindste, med Kunst, saaledes at end ikke Ildklemmen eller Spyttebakken blev glemt. „Det kalder Verden Galenskab!" som der staar i Grundtvigs Romance. Hans i højeste Grad uverdslige Enthusiasme for at skabe et antikt Kunstparadis her oppe under den 56de Breddegrad fandt først og fremmest sin Tumleplads i hans egne daglige Værelser ved Frederiksholms Kanal, men slog tillige Gnister ud af andre Kunstnersjæle,

navnlig Bindesbøll og Hilker. Freunds Privatbolig gav det første og virksomme Eksempel for Dekorationen af Thorvaldsens Museums Indre og af Universitetets Forhal. I den maleriske Dekoration af Museet har Hilker taget virksom Del, blandt Andet ere de skønne Hvælvinger over Hjørneværelserne i anden Etage, hvor Maleri-Galleriet ender og hvor Thorvaldsens Skitser staa opstillede, malede af ham.

Han havde allerede dengang paa Rejser i Italien gjort selvstændige Studier i Pompeji, i Rafaels Loger, Peruzzis dejlige Arbejder i Farnesina, og mange andre Steder. Hans Studietegninger og Akvareller, af hvilke større Rækker ved Lejlighed have været udstillede, sidst paa den nordiske Udstilling 1872, høre til det Fortræffeligste, som man faar at se af den Slags. Han leverede Tegninger til F. von Quast's smukke Værk over Ravenna, og udgav selv et Par Hæfter pompejanske Studier. Efter Hjemkomsten blev det overdraget ham og Constantin Hansen at smykke Universitetets Forhal med Freskomalerier. Hilkers Del i Arbejdet var naturligvis den ornamentale. Hvo har ikke betragtet — nej, lad os være saa ærlige at sige: Hvor Mange have rigtig givet sig Tid til at betragte Hilkers Udsmykning af de høje, brede Pilastre i dette Rum, og hvor Manges Øjne ere ikke gledne lige saa ligegyldige hen over disse ypperlige Kunstværker som over andet „Vægsmøreri“? Det er, hvad de gamle Italienere, som først gravede antik Dekoration frem i underjordiske Rum, vilde have kaldet „Grottesker“, og hvad man nutildags tidt kalder „Arabesker“, skønt Himlen skal vide, at de Intet have med Arabien at gøre. Store frodige, friske og fugtige Planteformer, Stængler og Blade, slynge sig opad den violblaa Grund, indflettede med eller omslyngende fantastiske Menneske- og Dyreformer, Symboler eller Smaabilleder, hvert Øjeblik ligesom dannende en afsluttet, skøn og rig symmetrisk Figur, men alligevel atter stræbende videre og ledende Øjet

opad og opad gennem et harmonisk Spil af bestandig nye Figurer, indtil de øverst oppe krones af en let ungdommelig Skikkelse, der staar triumferende paa Toppen af det hele Fantasispil. Sammenlignede med den antike Dekoration, som her har været Kunstnerens nærmeste, om end ikke udelukkende Forbillede, bære disse Arbejder Spor af det samme Refleksionsforhold, hvori alle moderne Kunstnere, der have reproduceret Antiken, staa til Originalen selv. En saa himmelsk munter og spillende, kaad og overgiven Gratiedans, som de gamle Pompejaneres Pensel har opført paa Fladen, genfinder man ikke ganske hos Hilker; han beregner Symmetrien lidt ængsteligere, han gør mere Indtryk af at komponere end af at improvisere. Men hvor finder man i det moderne Dekorationsmaleri Noget, som overgaar disse Kompositioner i Harmoni, i Rigdom og Skønhed, denne Pensel i Bredde og Formsikkerhed, denne Kolorit i Adel og Finhed? Gid vor akademiske Ungdom engang imellem vilde se paa disse Ting, i Stedet for at skrabe Farven af dem med deres Stokke!

Hilker har tillige Æren for den smukke Disposition af hele Rummets Udsmykning, som desværre nu skæmmes saa slemt derved, at den gule Okkerfarve, der er Grundfarven i det Hele, og tillige er benyttet meget i det Enkelte, allevegne løsner sig fra Fladen. Senere ledede han den pragtfuldere og mere glinsende Dekoration af Universitetets Festsal, i hvilken Renæssancekarakteren har Overhaand. Det er et Foretagende, der gør ham stor Ære, men ved Udførelsen benyttedes foruden hans tillige andre — forøvrigt meget dygtige — Hænder; og der er næppe Noget i Festsalen, der forkynder hans Pris som Kunstner saa godt, som den strængere, ædlere Skønhed og den mere gennemførte Form i Forhallens malede Ornamenter. I Landbohøjskolen, paa Herlufsholm, paa Sorø Akademi, i Ledøje Kirke og i Privatbygninger, f. Eks. en Gaard i Ny-Vestergade, som senere ejedes af Grevinde Danner,

har han udført fortrinlige Arbejder. Mindre betydelig er hans Medvirksomhed i Dekorationen af Kristian den Fjerdes Kapel i Roskilde Domkirke og hans Arbejder f. Eks. i Nationalbanken. Den antike og den antikiserende Renæssancestil var næsten allevegne Grundlaget for hans Dekorationsstil; hverken Middelalderen eller den senere flotte, yppige, glinsende Renæssance forstod han sig synderlig paa, og hvor Opgaven var at benytte vor egen barokke Renæssance fra Kristian den Fjerdes Tid, kunde Hilker ikke længere være Manden. Han var selv vistnok udrustet med megen praktisk Sans og samlede sig i sit lange Kunstnerliv mange gode tekniske Erfaringer. Men det Forhold, hvori han stod til Sydens Dekorationsmaleri, og hans Lyst til at arbejde i dets Aand stillede ham i teknisk Henseende mange vanskelige Opgaver. Det har i Tidens Løb vist sig, at han paa flere Punkter har begaaet Fejlgreb med Hensyn til Farvestoffers og Bindemidlers Anvendelse under vore klimatiske Forhold. Overhovedet har det vist sig, at man maa gaa forsigtigere tilværks end baade han og Marstrand, Bindesbøll og Const. Hansen ret have været betænkte paa. Men i vor Kunsthistorie vil Hilker altid bevare sin Plads som den, der i en virksom og i mange Henseender ypperlig Periode bar hele vort Dekorationsmaleri og repræsenterede det med Ære.

Jul. Lange.

Dannelse og Kristendom.

„Har De hørt Skandalen?“ saaledes gaar det som en Løbeild fra Mund til Mund gennem den „hele By“ ɔ: gennem alle dannede Familier; „den unge Kandidat Petersen, Biskoppens Søn, har forlovet sig med en simpel Tjenestepige, en Husmandsdatter fra Smørumnedre, en fuldkommen udannet Person! Det er dog ret Skade for den belevne og elskværdige unge Teolog! Det er ikke mere end otte Dage siden, jeg hørte ham præke i Hofkirken saa yndigt og overbevisende om den rette kristelige Lydighed, og saa gaar han hen bagefter og begaar en saa nedrig Handling! Tænk, hvilken forfærdelig Hjærtesorg det dog maa være for den kære gamle Biskop! Og Bispinden! Hun, som er saa komplet Dame, hvad vil hun dog stille op med saadan en Svigerdatter? Og hvad vil man dog sige derom paa højere Steder? Kongen havde jo lovet saa sikkert at gøre ham til Hofprædikant om et Par Aar, naar han havde naaet en passende Alder, men nu har han jo gjort sig selv *fuld-stændig* umulig. En Husmandsdatter! Har man nogensinde hørt noget Lignende! Og fra Smørumnedre! Saadan et Navn!“ Og saa gaar Sladderen fra den ene Ende af Byen til den anden gennem alle Selskaber og Baller, indtil man otte Dage efter har faaet en ny Skandale at beskæftige sig med.

Hvad har den stakkels teologiske Kandidat da egentlig gjort? Tidligere var han som de fleste andre unge Mennesker. Han havde som Student moret sig et passende Antal Aar i Studenterforeningen med sine Kamerater, var en yndet Kavaler i Selskabslivet, havde saa sat sig ned og læst til teologisk Embedseksamen, da han ikke følte noget særligt Kald i nogen anden Retning, og da hans Faders Stilling og Indflydelse kunde sikre ham en hurtig Karriere paa denne Vej. Han

tog den hele Sag som de Fleste tage den, som en Forretning; han tog ogsaa teologisk Attestats paa samme Maade, og var efter alt dette fremdeles den samme elskværdige Selskabsmand og den samme gode og lydige Søn, som gjorde sine Forældre Glæde. Om han var troende, spurgte Ingen om, ikke engang hans Forældre; han var jo døbt og konfirmeret i den kristelige Tro og havde ikke víst Tilbøjelighed til at gaa ud af Folkekirken, og altsaa var han en god Kristen. Men saa blev han en skøn Dag troende, og med Troen kom en Afsmag for hele det hule verdslige Liv, han hidtil havde ført; han fik Modbydelighed for det tomme aandsfortærende Selskabsliv; han søgte og fandt Hvile i den kristelige Tro. Foreløbig var der ingen Ulykke deri. Det gjorde ham endog interessant i Verdens Øjne, at han saaledes havde slaaet sig fra den; det var endog meget passende, at en ung Mand, som var ifærd med at blive Præst, dog i *nogen* Tid vendte Verdsligheden Ryggen for desto bedre at forberede sig til sit høje Kald. Hans Fader Biskoppen saa' det heller ikke ugærne. men lod dog engang et Ord falde om, at han ikke maatte gøre formeget ud deraf, da det let kunde faa et pietistisk Anstrøg, og Pietisme er ikke velsét i Statskirken og paa højere Steder. Men Kandidaten agtede sin Tro og sin Bibel højere end sin Faders Formaninger. Hans Tro førte ham til at søge Samkvem med andre Troende, der samledes til gudelig Andagt uden Hensyn til ydre Stand og Vilkaar, og saa kom „Skandalen". Thi i disse Forsamlinger gjorde han Bekendtskab med den unge Husmandsdatter, som tjente hos en Bager der i Byen, og da han var kommen til den faste Erkendelse, at kun Hensyn til sand kristelig Tro skulde være det Afgørende for ham ved Valget af en Hustru, saa valgte han hende. Om hende galdt det med Sandhed, at end ikke i Israel kunde man finde saa stærk en Tro. Hos hende kunde man virkelig sige, at Kristendommen var et Liv og ikke en Lære, thi endskønt hun var ferm nok i sin Bibel og Katekismus, saa var hun dog ikke bleven staaende ved dette Ydre, men var gennem de gudelige Forsamlinger bleven vakt til en dyb og inderlig kristelig Tro, hun var saa fuldkommen som overhovedet kan tænkes her paa Jorden, opoffrende og lydig i sin Gerning og et Mønster i hele sin Vandel. Men hun var som sagt kun af simpel Stand og var tilmed en stor, grov og klodset Person, rød i Ansigtet og paa Hænderne, og utiltalende over al Maade. Og saa var hun uvidende om Alt undtagen om de

kristelige Dogmer, saa uvidende som kun den kan være det, der alene har faaet sin Opdragelse i en offentlig dansk Almueskole. Men hun erkendte denne sin indre Armod; hun tog den i beskeden Ydmyghed som et Kors, Vorherre havde lagt paa hende her i Verden, og hun vidste ogsaa, at Vorherre selv har sagt: „Salige ere de Fattige i Aanden, thi Himmeriges Rige er deres“, og i Kandidatens Øjne var denne hendes Ydmyghed hendes kosteligste Smykke.

Det var altsaa *det*, Kandidaten havde gjort. Han havde sat en levende kristelig Tro, en ydmyg og from Bekendelse af Daabspagten højere end alle verdslige Fordele, han havde ladet Kristendommen være den afgørende Livsmagt i en af Livets vigtigste Handlinger. Og han var glad i sin Forsagelse, og hans Tro gjorde ham stærk mod alt det Onde, han maatte høre, ikke mindst fra Forældrene, om den Sorg, han havde forvoldt dem ved at forlove sig med en Pige, som ikke var præsentabel, thi Rygtet havde denne Gang Ret: det *var* en Hjærtesorg ikke mindre for den kære Bispinde end for Biskoppen, som under disse Forhold kun fandt ringe Trøst i at genkalde sig de opbyggelige Taler, hvormed han i sit lange Liv saa ofte havde trøstet sin Menighed for *dens* skuffede verdslige Forhaabninger. Han fandt ikke engang nogen Trøst i sin sidste smukke Præken, der gik ud paa at vise, hvorledes det er Kristendommen, som ved at forkynde den sande *Frihed og Lighed* har gengivet de tidligere fortrykte Lag af Samfundet deres *Menneskerettigheder*, hvorledes Kristendommen forkynder, at *alle Mennesker ere lige*, idet de alle ere Syndere, o. s. fr. Det var ikke engang langt fra, at han ønskede den uskreven, skønt den havde gjort en saa overordenlig Lykke, thi da han foreholdt sin Søn det Ufornuftige i hans Opførsel og bad ham saa indstændigt om straks at hæve denne ulykkelige Forbindelse, saa kunde Alt endnu blive godt, saa svarede Kandidaten ham: „Kære Fader! Jeg var betænkt paa, inden jeg gjorde det afgørende Skridt, at raadspørge Dig derom, da det var mig vigtigt at vide baade min Faders og min øverste Trosforesattes Mening derom, men da jeg saa havde hørt den veltalende og overbevisende Præken, Du holdt i Søndags, saa var jeg ikke mere i Tvivl, ja jeg var vis paa, at jeg vilde gøre Dig en sand Glæde med mit Valg. Det smerter mig dybt, at jeg har taget fejl heri, men Du maa ikke forlange, at jeg nu skal ofre denne Piges Rygte og hele Fremtid, naar Du ikke med andre Grunde kan over-

bevise mig om, at jeg har handlet urigtigt." Biskoppen havde Intet at sige hertil, men det skar ham dybt i Hjærtet, at han saaledes skulde se sin eneste Søns glimrende Karriere afskaaren. Og, Haanden paa Hjærtet, Alle I, som kalde Eder Kristne her i Landet: Hvormange iblandt Eder, selv blandt de alvorligste Troende, vil uden Hykleri kunne sige til Eders Søn, der bringer en Svigerdatter til Huset: „Jeg glæder mig, min Søn, over at Du har valgt denne Pige alene for den Tros Skyld, hvori jeg har oplært Dig, og uden noget smaaligt verdsligt Hensyn til Guld, Skønhed eller Forstand", eller til Eders Datter, som fører en Svigersøn til Eder: „Du har gjort ret, min Pige, i at vælge denne fattige Arbejdsmand til Din Husbond, thi hans levende kristelige Tro skinner som et Lys blandt Menigheden, og Dit Valg viser, at vi ikke forgæves har opdraget Dig i from Ydmyghed og til Forsagelse af denne Verdens falske Glimmer." —

Jeg stod netop i min Have og filosoferede over denne „Skandale", som en geskæftig Nabofrue, der lige var flyttet ud fra Byen, om Formiddagen havde meddelt mig med Tillæg af alle sine egne og sine Veninders velvillige Randbemærkninger, medens jeg med Spaden i Haanden holdt mig parat til at falde over en Muldvarp, som havde begyndt paa at anrette en sørgelig Ødelæggelse i mit nylig tilsaate Gulerodsbed, da Havelaagen aabnede sig for en Besøgende. Det var en ung Frue, der laa paa Landet i en nærliggende Bondegaard, og som jeg vidste var en meget ivrig og ihærdig Tilhænger af den grundtvigianske Religion, men forøvrigt havde jeg kun et ganske flygtigt Bekendtskab til hende; jeg plejede ikke engang at hilse hende, naar jeg mødte hende. Det forundrede mig derfor lidt at se hende komme ind, men jeg saa' straks paa hende, at der maatte være noget Usædvanligt paa Færde: der var noget Betaget over hele hendes Person, og over hendes i sig selv smukke Ansigt var der udbredt et ejendommeligt forklaret, halvt højtideligt, halvt triumferende Udtryk, som gjorde det endnu mere indtagende end ellers. Jeg mindedes ikke at have sét denne Slags Udtryk siden Krigsaarene i 1848, men dengang var det ikke usædvanligt at finde det paa ellers ganske dagligdags Ansigter, naar der var kommen Efterretning om en Sejr eller om en hæderlig Bedrift fra Krigsskuepladsen; vildfremmede Mennesker meddelte den da til hinanden som om de vare gamle Venner, og den overstrømmende patriotiske Glæde gjorde dem for et

Øjeblik naturlige og bragte dem til ganske at forglemme Konveniensens filistrøse Fordringer. Saaledes gik det ogsaa her. Den unge Frue gik lige hen til mig, rakte mig Haanden som til en fortrolig Bekendt og sagde: „De maa undskylde, at jeg saadan uden videre kommer ind til Dem, men ingen af mine Omgangsvenner er herude idag, og jeg *maa* meddele min Glæde til et andet Menneske. Tænk Dem, min Svigerinde Marie er bleven forlovet igaar, og kan De gætte med hvem?“ For min Skyld kunde Marie være bleven forlovet med Kejseren af Kina uden at det vilde have forundret mig, saa lidt kendte jeg til hende og hendes Omgangskreds, og saa uklar var jeg med Hensyn til hendes Chancer i det ægteskabelige Lotteri, men inden jeg paa Maa og Faa havde kunnet nævne en passende Mandsperson, reddede hun mig ud af min Forlegenhed, idet hun med en Hurtighed, som viste, at nu kunde hun ikke længere holde paa den store Nyhed, tilføjede: „Med den unge Lensbaron Trane!“ Og hendes Figur hævede sig flere Tommer over hendes almindelige Højde, da hun udtalte dette imponerende Navn, medens det straalende Udtryk i hendes Ansigt samtidigt blev saa, ja hvad skal jeg sige, helgenagtigt forklaret, at jeg for Høfligheds Skyld følte mig nødsaget til ogsaa at se saa henrykt ud, som det overhovedet var mig muligt uden at føle nogen indre Henrykkelse, og jeg søgte derfor ogsaa forgæves efter Ord for at udtrykke den. Der var imidlertid ikke tabt noget derved, thi min Tavshed blev aabenbart udlagt som den naturlige Glæde, Enhver maatte antages at overvældes af ved Meddelelsen af en saa vigtig Nyhed, og da hun derved følte sig ligesom mere hjemme, blev hun mere fortrolig og aabnede ganske uforbeholdent hele sin Sjæl. „De véd jo (jeg havde ingen Ide derom), at Marie var i Besøg derude i Foraaret, men da var der saa mange Fremmede, at der slet ingen Ro var, og Vejret var ogsaa saa uheldigt, der kunde aldrig blive noget af Spadsereture i Haven, og saa blev det jo ikke til noget dengang. Men for fjorten Dage siden kom der uventet igen en Indbydelse til hende og hendes Moder, og nu var de ganske en famille, saa nu kunde der jo gøres noget for Sagen. De kender jo min Svigermoder (jeg vidste næppe, hvordan hun saa' ud); har hun først besluttet en Ting, saa kan hun ogsaa sætte den igennem, og imorges fik jeg da endelig deres Forlovelseskort. Maa jeg vise Dem det, det tager sig saa elegant ud med den lille Krone over. Ja, De maa saamænd gærne beholde det“, tilføjede hun nedladende,

da jeg vilde række hende det igen; „min Mand har sendt mig en hel Bunke, for der er bleven trykket to tusinde, da der skal sendes saa mange omkring. Og tænk blot, hvad for et Liv Marie kommer til at føre; hundrede tusind om Aaret, det kan man kalde for noget, og yndige Rideheste og Ekvipager, det er rigtig noget for hende; har hun ventet længe, den Stakkel, paa at blive gift, har Vorherre da ogsaa belønnet hende for hendes Taalmodighed.“ Under denne Ordstrøm, som jeg kun har kunnet give en svag Efterligning af, havde jeg imidlertid besindet mig paa, at den omtalte unge Lensbaron ingenlunde var mig ubekendt, tværtimod vidste jeg, at han, skønt endnu ikke myndig, havde benyttet sin Ungdom og sine Penge saa godt i Paris og Wien, at han nu var halvdød af Udsvævelser og næppe vilde holde sammen i mange Aar. Det gjorde mig derfor virkelig ondt for Marie, der, efter Alt hvad jeg vidste, var en meget elskværdig og dannet, ufordærvet ung Pige, og jeg kunde ikke bare mig for at henkaste et beskedent Spørgsmaal om, hvorvidt den unge Mands Karakter og Moralitet nu ogsaa harmonerede med hans Millioner og med den rene kristelige Vandel, som hans tilkommende Svigermoder og hele hendes Familie vare saa bekendte for, kort sagt, om han ogsaa var et saa ønskværdigt Parti, naar man saa’ bort fra hans Titel og Rigdom; men disses fortrinlige Egenskaber dækkede aabenbart Ejerens Synder med en kærlig Kaabe. „Bedste Norfelt“, svarede den unge Frue, idet hun ligesom neddyssende vinkede nedad mod Jorden med den lille fintbehanskede Haand, „det véd vi jo Allesammen, at disse unge Adelsmænd *skal* have en Tid til at rase ud i; de behøver jo ikke som de Andre at tage nogen Embedseksamen, men kan anvende hele deres dejlige Ungdomstid paa at tilegne sig det fuldendte Væsen, som er saa nødvendigt for Mænd i deres Stilling, og om de skejer lidt ud, Herregud, de er dog ogsaa Mennesker. Naar først Marie bliver Lensbaronesse, saa vænner hun ham nok af med disse Ungdommeligheder; man kan saamæn tidlig nok blive gammel her i Verden. Der skal være et umaadeligt stort Bal otte Dage efter Bryllupet, og Marie har allerede bestilt sin Balkjole fra Paris. Ja, det kan man rigtignok kalde“, og saa tog hun da med lettet Hjærte Afsked, medens jeg skyndte mig tilbage til mit Gulerodsbed og ærgerlig ønskede alle Lensbaroner og deres Svigerinder Pokker i Vold, thi Muldvarpen havde benyttet sig af den lange Vaabenstilstand og havde skudt adskillige Skud op paa de mest ubekvemme

Steder i det nye Bed. Men fra den Dag af hilste jeg altid den unge Frue med en særegen Agtelse, som hun rimeligvis tror skyldes hendes fornemme Svoger, men som har en ganske anden Grund, thi blandt mine mange kristelige Damebekendtskaber har jeg aldrig før truffen nogen, som med en *saa* elskværdig Ugenerthed har aabnet deres Hjærtes Skatkammer for mig og vist mig, hvor propfuldt det var af Verdslighed.

Det var, som man kan tænke, i øvrigt ingenlunde vel sét blandt den kristelige Svigerfamilies mange kristelige Venner, at Marie skulde gøre et *saa* glimrende Parti. De kunde vel ikke finde stærke Ord nok for at udtrykke deres Glæde, naar de lykønskede hende til hendes Forlovelse, men bag hendes Ryg gav deres inderlige Misundelse sig Luft i en dydig Forargelse over, at man saaledes vilde ofre sig eller sin Datter paa Rigdommens Alter, og da jeg tilfældig boede midt i Bisværmen, kunde jeg ikke undgaa at høre det summe om Ørene paa mig og bemærke, hvordan de velvillige Veninder ikke engang lævnede den stakkels Baron for fire Skilling Marv i Knoglerne. Der var imidlertid ikke en af de Forargede, som ikke med Glæde vilde have givet hvad det skulde være for at kunne sætte sin Datter i Maries Sted. Og hvor mange blandt Eder, som kalde Eder Kristne her i Landet, selv blandt de alvorligste Troende, vil, naar en Lensgreve eller Miljonær frier til Eders Datter, spørge om den unge Mand i og for sig uden Hensyn til hans Rang og Rigdom er saadan, som I kunde ønske en kristelig Svigersøn skulde være? Hvor mange iblandt Eder vilde ikke under saadanne Forhold ignorere selv et ganske betydeligt Kvantum af Ryggesløshed og Last, medens I vilde finde det formasteligt, om det samme Menneske, hvis han var en fattig Stodder, turde vove at kaste sine Øjne paa Eders rene og fromme kristelige Datter? —

Jeg vil standse her med disse Eksempler for ikke at blive misforstaaet, som om jeg vilde holde en Moralpræken for mine Læsere. Intet er fjærnere fra min Tanke. Jeg ønsker blot at fremdrage nogle Stykker af det daglige Liv, noget, som Enhver kendes ved fra sin egen Erfaring, for at vi i denne Diskussion om Dannelse og Kristendom kunne have noget Haandgribeligt at holde os til, saa at vi ikke komme til at bevæge os i en taaget Almindelighed. Og jeg frygter ikke for at blive beskyldt for Overdrivelse, naar jeg har fremdraget disse Par Eksempler. Jeg véd vel, at der gives Undtagelser, at man kan finde Folk baade i de lavere

og de højere Stænder, som virkelig vove at trodse de Standsfordomme, hvorunder de leve, og virkelig gennemføre det, at lade Kristendommen være den afgørende Livsmagt for dem. Biskoppens Søn er jo netop en saadan. Men det gælder om dem, hvad Vergil siger:

„Apparent rari nantes in gurgite vasto“;

de danne kun de Undtagelser, som ere nødvendige for at bekræfte Reglen.

Og Reglen er altsaa den, at Kristendommen *ikke* er det Afgørende for Nutidens Kristne, at de Kristnes Handlinger her i Livet bestemmes af en Mængde andre Hensyn, der kunne være af meget forskellig Art, men som alle have det tilfælles at være verdslige, altsaa at være væsentlig forskellige fra de Hensyn, som Kristendommen forlanger, man skal tage. Og vel at mærke, disse de Kristnes verdslige Hensyn ere nøjagtigt af samme Art og Beskaffenhed som de Hensyn, der tages af de Ikke-Kristne. Jeg har gaaet rundt som Diogenes med sin Lygte og søgt om den kristelige Livsmagt, men jeg har ikke kunnet finde den, hvor man skulde vente at finde den, og hvor man har víst mig hen for at se den. Jeg har funden Mangfoldige, som aabent og med Glæde bekendte sig at være Kristne, som vilde finde Livet tomt og uudholdeligt, naar de ikke hver Søndag kunde deltage i det kristne Menighedsliv, saaledes som det leves ved de offentlige Gudstjenester, og som vistnok vare villige til, hvis Fordringen blev stillet til dem, at ofre deres Liv hellere end at fornægte nogen af deres Tros Dogmer, men deres Liv var desuagtet i ingen Henseende praktisk forskellig fra de med dem i social Henseende ligestillede Ikke-Kristnes Liv: skulde der vælges en Ægtefælle eller Svigersøn eller Svigerdatter eller desl., saa toge hine nøjagtigt samme verdslige Hensyn som disse, og hvor bliver saa Kristendommens Livsmagt af? Poul Møller omtaler etsteds en ung Pige, som elskede sin Tante lidenskabeligt og kunde have døet for hende, bogstavelig talt, men gnide hendes syge Ryg hver Aften med Kamferolie, det var for meget, dertil elskede hun sin Magelighed for højt. Saaledes gaar det ogsaa Nutidens Kristne. Naar det kommer til Stykket og de i *det daglige Liv* skulle give Afkald paa noget af den behagelige brede magelige Verdslighed, som ikke ret harmonerer med den evangeliske Kristendoms Fordringer, saa skyde de Kristendommen tilside og gemme den til om Søndagen. De Ikke-Kristne skyde den helt tilside, men kommer begge Dele ikke omtrent ud paa Et?

Thi det er jo netop i det daglige Liv, at Forsagelsen af det Verdslige skulde vise sig, hvis det skal have nogen Art med Kristendommen, hvis det skal være mere end en tom Talemaade, at Kristendommen er et Liv og ikke blot en Lære. Gudstjenesten om Søndagen er jo nemlig den rent ydre Bekendelse af Læren; Deltagelsen deri betyder selvfølgelig slet Intet uden en Erklæring om, at man er Kristen, hvad der altsaa (for den Udenforstaaende) lige saa godt kunde opnaas ved en rød Sløjfe paa Brystet eller et lignende Emblem. Og den almindelige kristelige Moral har jo forlængst gennemtrængt den civiliserede Lovgivning og den almindelige sædelige Bevidsthed paa en saadan Maade, at man ikke ret vel kan tale om, at det nu til Dags er *Kristendommen*, der viser sin Livsmagt ved at ave de grovere naturlige Drifter, da Loven og den hele dannede Opinion ganske har paataget sig dette Arbejde. Loven kan imidlertid efter sin Natur kun holde sig til det rent Ydre og mere Iøjnefaldende, at stjæle, røve, myrde, o. desl., men den kristelige Morals inderste Væsen, Troens mere skjulte Livsfrugt, kan den ikke paatage sig at vaage over. Der bliver derfor et meget stort Gebet indenfor den grove ydre Ramme, hvor Kristendommen har Lejlighed til at vise sin Livsmagt hos sine Bekendere. Her, hvor den borgerlige Lov slipper sit Tag baade i Kristne og Ikke-Kristne og overlader det til dem selv at leve som de ville, her *maatte* der vise sig en iøjnefaldende og umiskendelig Forskel mellem ægte Kristne og Navnekristne, dersom Kristendommens Bekendere virkelig saaledes vare gennemsyrede af deres Tro, at Kristendommen var bleven til et Liv for den store kristelige Masse og ikke til en overfladisk Lære. Men det er her, man forgæves spejder til højre og venstre efter en saadan Forskel. Her, hvor der bliver givet Enhver frie Tøjler til at følge den Magt, som for ham er Livsmagten, her gælder det som sagt nu til Dags for de Fleste, baade for Kristne og Ikke-Kristne, at Verdsligheden er Livsmagten.

Lad os tage endnu et Eksempel for at faa et sikrere Syn paa denne Sag, f. Eks. Forholdet mellem Herskab og Tyende. Her kunde jo Kristendommen ret faa Lejlighed til at vise sin Livsmagt ved at udjævne den dybe sociale Ulighed mellem et velhavende, dannet og troende Herskab og et fattigt, udannet, men troende Tyende. Men uagtet Nutidens Kristne bestandig bekende og vel ogsaa ere overbeviste om, at de elske Alle, navnlig alle kristelige Brødre, og uagtet

det tydeligt nok fremgaar af Evangelierne, at Meningen hermed er, at der skal være et virkeligt aandeligt Samliv mellem saadanne kristelige Brødre, saa er der jo nu til Dags nøjagtigt samme skarpt begrænsede Afstand i Samfundet mellem et troende Tyende og Herskab som mellem et vantro. De tilsyneladende Undtagelser, man i større Maalestok finder, f. Eks. i Bondestanden, hvor i det mindste tidligere selv den rigeste Gaardmand fuldstændigt optog sit fattige Tyende i sin Familiekreds, har, som man let vil se, Intet med Kristendommen at bestille. Den sociale Lighed, der tilsyneladende gennemføres i denne Stand, er udelukkende begrundet i, at Husbond og Tyende staa paa samme Dannelsestrin, have lært deres Katekismus i samme Almueskole, men ellers i Livet, ved Giftermaal f. Eks., kommer den sociale Ulighed mellem Gaardmænd og Husmænd, der væsenligst betinges af Forskel i Velstand, tilstrækkeligt frem, og er i Virkeligheden lige saa stor som mellem Tyendet og Herskab af højere Stand. Men Kristendommens Betydning i dette Forhold kommer altsaa tydeligst frem ved at se paa de højere Stænder, ved at tage f. Eks. en troende Præstefamiljes Behandling af deres Tjenestefolk. De have en uklar Fornemmelse af, at de maa gøre Noget for dem, derfor lade de dem først og fremmest gaa i Kirke, lader dem deltage i Husandagten, om saadan holdes, og giver dem opbyggelige Bøger at læse. Men dermed standser Brødreforholdet. Om Tyendet iøvrigt er nok saa troende og maaske vil komme til at sidde aller øverst i Paradiset, saa holdes de dog her i Verden tre Skridt fra Livet, nede paa den dem efter deres Dannelse tilkommende ringe Plads i Samfundet, thi „man *kan* dog virkelig ikke optage sine Tjenestefolk i sin Familie“, tage dem ind, naar man har Selskab af Byens Honoratiores, hvad vilde Folk dog sige dertil? Der gives næppe noget mere slaaende Bevis for, hvor underordnet en Rolle Kristendommen nu til Dags spiller i Livet, end dette Tyendeforhold, thi den Smule Forsøg, der gøres paa at være deres Brødre, at man kalder dem op og lader dem staa inden for Døren i Dagligstuen, naar man synger Morgen- og Aftensang, medens man selv er halvt flov ved Situationen og er glad, naar de skyndsomst tage Flugten efter endt Andagt, dette lille Tilløb til at gennemføre det evangeliske Lighedsprincip i Livet er jo saa parodisk, at man virkelig hellere rent maatte opgive det. Og det er hos de bedste og mest oprigtige Kristne, at man kommer saa vidt; de fleste Steder tænker man slet ikke paa,

at Ens Tyende kan gøre Fordring paa at være Ens Brødre. Og det nævnte eller lignende Tilløb, som nu til Dags forsøges, skyldes ret beset slet ikke Kristendommen, thi man har i de foregaaende Aarhundreder ikke mærket det Mindste til noget Sligt; det skyldes alene den Humanitet, som Dannelsen har begyndt paa at fremelske i Samfundet, denne Humanitet, der ligesom ligger i Luften og derfor lejligheds-vis ogsaa smitter de Kristne.

Alene saadan et enkelt Punkt, hvor det var saa let at vise lidt Kristenkærlighed uden at behøve at prostituere sig for Verden, nemlig Tyendets Forplejning, viser hvor tarveligt det er bevendt med Kristendommens Livsmagt. Det er ganske vist et materielt Æmne, og det skurrer maaske i Mangens Øre at sætte noget saa Ophøjet som Kristendommen i Forbindelse med noget saa Underordnet som Folkemaden. Jeg har endogsaa mere end éngang faaet det Svar, naar jeg vilde bringe dette Spørgsmaal paa Bane, at det var meget *uaandigt* at tale om saadan en Sag, at i en *kristelig* Familje fik Tyendet *naturligvis* saa god Behandling som det skulde have, at da Kristendommen er et Liv og ikke en Lære, saa kan den, der ikke tror og ikke er levende, selvfølgelig slet ikke dømme om de Kristnes Forhold. Om de Kristne virkelig kunne berolige sig selv med saadanne tomme Ord, véd jeg ikke, men selv med Fare for at blive betragtet som materiel og ikke „levende“, kan jeg dog ikke indse andet, end at en saadan Sag *netop* egner sig til at belyse den moderne Kristendom, og at det ikke er rent hen i Vejret, at Kristus selv har sagt: „Paa deres *Frugter* skulle I kende dem“, eller at han har sagt: „Lader saa Eders Lys skinne for Menneskene, *at de se Eders gode Gerninger* og ære Eders Fader, som er i Himlen“. Nu er det som bekendt det Almindelige her i Landet hos de højere Stænder, at Tyendet faar tarveligere Mad end Herskabet. Dette er maaske i sin Orden, men hvad der ikke er i sin Orden er, at denne tarvelige Mad ofte er saa tarvelig og knap, at der bliver en skærende Modsætning mellem den og Herskabets overdaadige Middag. Dette er navnlig Tilfældet i Folkehusholdningerne paa Landet, hvor saa sjældent nogen kærlig Haand tager sig af Maden og sørger for at en omhyggelig og renlig Tilberedning kan bøde paa Magerheden, men hvor som oftest en Jomfru, hvem det er om at gøre at faa det billigt, forestaar det Hele. Den Haan og Foragt, som gennem denne forsømmelige Forplejning vises Tyendet, føles dybt af dette, og det er et af de Mo-

menter, som meget bidrager til at opirre de i Samfundet lavere Stillede mod de mere begunstigede Klasser. Det er imidlertid ikke for at moralisere over denne Sag, at jeg fremdrager den, men kun for ved Hjælp af den at finde den kristelige Livsmagt. Er det nu altsaa Tilfældet, at der er nogen som helst Forskel i denne Henseende mellem kristelige og ukristelige Huse? Er det en bekendt Ting blandt Tyendet, at det ubetinget er bedst at tjene hos kristelige Familier, fordi disse gennemgaaende behandle deres Tyende langt mere som Brødre og Søstre end Tilfældet er med de ukristelige Familier? Jeg tror ikke, at selv den mest forblindede og selvretfærdige Kristen tør paastaa noget saadant. Og Grunden til at Tyendet saa saare ofte ogsaa i kristelige Huse bliver behandlet saa uforsvarligt med Kosten, er jo ingenlunde den, at det i det Hele for de Kristne stiller sig som noget Uaandigt at beskæftige sig med den legemlige Forplejning, tvært imod, de tillægge den en stor Betydning. Naar der f. Eks. skal være Bispevisitats, saa steges og brases der i Køkken og Kælder, og man henter en Kogekone fra Hovedstaden, naar Præstekonen mistvivler om sin egen Tilstrækkelighed, ja man har før sét, at Bispen selv har befordret Kogekonen med omkring i sin egen Vogn fra Præst til Præst. Alt dette viser jo, at man godt véd at vurdere Madens Betydning, ja at man endogsaa tillægger den en saa stor Betydning, at man mistvivler om, at Bispen, som til daglig ellers faar fin Mad, vilde kunne taale i nogle Dage at leve mere tarveligt. Jeg kender som sagt saadanne Tilfælde, men jeg kender ingen Eksempler paa, at en kristelig Familie af og til behandler sit Tyende som den behandler sin kristelige Broder Biskoppen. Jeg kender ikke engang noget Eksempel paa, at Biskoppen, naar den rige Anretning blev serveret ved Visitatsen, har standset Husmoderen og har sagt: Kristelige Venner! Lad os give et Bevis paa, at vi elske vore Brødre! *Vi* ere jo saa vante til at leve godt, lad os derfor for engangs Skyld kalde Tyendet ind, som har maattet trælle Dag og Nat for at faa beredt dette herlige Maaltid, og lad dem prøve hvad det er at gøre sig tilgode, medens vi, blot for denne Gang, tage tiltakke med Tyendets tarvelige Mad. —

Det er som sagt ikke fordi jeg forlanger, at Nogen skal bære sig saaledes ad, at jeg anfører dette; men jeg spørger blot, naar man aldrig sér noget Saadant, hvor da den kristelige Livsmagt, den saa meget omtalte, er henne. Jeg paastaar blot, at det Liv, som Nutidens dannede Kristne føre,

i ingen Henseende adskiller sig fra det, som de dannede Ikke-Kristne fører, at Kristendommen slet ingen Magt har nu til Dags til at paatrykke sine Bekenderes Liv og Vandel noget særegent ophøjet Præg.

Reglen er altsaa den, at det i de moderne saakaldte kristelige Samfund *ikke* er Kristendommen, der er det til Grund liggende for de sociale Ligheder og Uligheder, hverken for Kristne eller for Ikke-Kristne. Reglen er den, at ligesom Kristendommen ikke har Kraft i sig til hos sine Bekendere at udjævne den store Forskel, der af andre Grunde er mellem de forskellige Lag af Samfundet, saaledes gør det omvendt ingen Adskillelse mellem de i social Henseende iøvrigt Ligestillede, om de ere Kristne eller Vantro. Kristendommen forkynder selv, at den kan og skal gøre alle sine Bekendere til Brødre, men naar man vil se rigtigt efter, opdager man snart, at det kun er en Talemaade, og at den ikke har denne Evne. Hvad er det da, der nutildags betinger Lighed og Ulighed i social Henseende?

For at finde ud deraf kan vi vende tilbage til Biskoppen og hans Søn. Hvis Husmandsdatteren fra Barn af havde været opdraget i en velhavende dannet Familie, saa at hun var vokset op til at blive en, vel temmelig styg, men velopdragen, net og kundskabsrig ung Dame, der da var taget ud som Gouvernante hos en Præst, i hvis Hus Kandidaten gjorde hendes Bekendtskab, havde Forlovelsen saa været en Skandale? Paa ingen Maade. Man ser ofte saadanne Forlovelser, og de vække ikke nogen særlig Opsigt. Jeg vil naturligvis ikke paastaa, at det ansees for særligt ønskeligt for en Biskop at faa en, selv nok saa velopdragen, Husmandsdatter til Svigerdatter, men blot fremhæve, at det isaafald ikke *behøver* at være ham en Sorg, nemlig hvis han ikke er mere end nødvendig versligsindet. Skandalen ligger altsaa ikke i den „simple Ekstraktion", heller ikke i Mangelen paa Skønhed eller Penge, men hovedsagelig i Mangelen paa Opdragelse. Dannelsen vilde i dette Tilfælde have udjævnet den meget dybe Kløft, som der i social Henseende er mellem en Biskopssøn og en Husmandsdatter. Og ligesom vi har set, at hendes levende Tro og kristelige Vandel ikke vejede et eneste Gran i Vægtskaalen til hendes Fordel ved Spørgsmaalet om hendes Adkomst til at faa Kandidaten, saaledes vil man vistnok indrømme, at det ligesaalidt, hvis hun var dannet og velopdragen, vilde skade hendes Adkomst i mindste Maade, om hun var

en afgjort Fritænker og forlængst havde glemt hvert Ord af de tre Troens Artikler. Thi Reglen er, at Kristendommen end ikke som et Bispørgsmaal bliver draget med ind i Diskussionen. Og i og for sig er dette fuldkommen rigtigt. Kristendommen har ikke og kan ikke mere faa nogen levendegørende Indflydelse paa Nutidens civiliserede Samfundsliv; det Forkerte ligger ikke i, at den ikke har nogen saadan Indflydelse, men deri, at man indbilder sig selv og Andre, at den har det. Det er Dannelsen i dette Ords videste Betydning, der er og nødvendigvis maa være den rette Maalestok for det sociale Livs Tvivlsspørgsmaal. *Det er Dannelsen, der væsentlig frembringer Lighed i social Henseende, og omvendt betinger Ulighed i Dannelse en social Ulighed, som Kristendommen hverken kan eller skal kunne udviske.* Det er derfor fuldstændig berettiget af Biskoppen at tage det som en Hjærtesorg, naar hans dannede og aandeligt udviklede Søn ødelægger sin Fremtid i alle Henseender ved at forbinde sig med en udannet og aandeligt uudviklet Pige, der aldrig vil kunne harmonere med sin Mand i Smag og i hele Maaden at tage Livet paa. Biskoppen har Ret, naar han inderst i sin Sjæl holder fast paa, at Ulighed i Dannelse er en afgørende og uforbederlig social Ulighed. Det Forkerte for hans Vedkommende ligger ikke i, at han i saa Henseende er fulgt med Tiden, og at han, maaske ubevidst, har bøjet sig for Humanitetens algyldige Love; det Forkerte ligger i den Tvetydighed, hans Stilling som kristelig Biskop bringer ham i, thi som saadan maa han ex officio holde paa Talemaaden om at Kristendommen er det Afgørende i Verden; han maa bekende denne Talemaade i Ord og Skrifter for Menigheden, medens hans Handlinger klart bevise, at han ikke engang selv kan respektere Talemaaden for andet end for hvad den i Virkeligheden er.

Med Marie og hendes Lensbaron er Forholdet et noget andet. Den Verdslighed, som her lægges for Dagen af Maries kristelige Familie, er af en ganske anden Art end den, der kommer frem hos Biskoppen. Verdslighed betyder i sin videste Almindelighed alle de Hensyn til denne Verdens Goder, der tages af Menneskene her i Livet, men disse Hensyn ere af meget forskellig Værdi og Beskaffenhed; der gives *en sund og berettiget Verdslighed* og der gives *en usund og forkastelig Verdslighed,* og disse to Arter maa man nøje skelne fra hinanden. Den berettigede Verdslighed kan f. Eks. aabent vedkende sig at stræbe efter et vist Kvantum af

Rigdom, men Rigdommen er ikke dens Maal; det er kun et Middel for den til at kunne naa Maalet her paa Jorden, nemlig at føre en sund og menneskeværdig Eksistens. Den, der som en aandelig eller legemlig Arbejdsmand maa anvende alle sine Kræfter blot for at skaffe sig det daglige Brød, og som gennem nok saa anstrængt Arbejde aldrig naar videre, han fører en ynkværdig, umenneskelig Tilværelse, som den sunde Verdslighed altsaa søger at komme ud over. Maalet er i Almindelighed Udviklingen af den menneskelige Aand gennem Erhvervelsen af Kundskaber og Dannelse og gennem Vedligeholdelsen af den legemlige Sundhed, som er et nødvendigt Substrat for en sund aandelig Virksomhed; en vis Respekt for sit eget Legeme er i Reglen Tegn paa en sund Sjæl. Denne Verdslighed lægger altsaa den sande Humanitet aabent og med Bevidsthed for Dagen; det hører med til dens Religion at bekende den. Den moderne Kristendom bekender sig, som vi saa' hos Biskoppen, ogsaa til den, men ikke aabenbart, thi denne for et sundt Menneske naturlige Verdslighed og Glæde over Livets Goder er uforenelig med den Forsagelse, som den evangeliske Kristendom, den moderne Kristendoms oprindelige Grundlag, kræver af sine Bekendere.

Den anden Art af Verdslighed, den man i Almindelighed mener, naar man bruger dette Udtryk, er forkastelig baade fra det absolute, humane, og fra det relative, kristelige Standpunkt. Det er en Synd, som har den Ejendommelighed fremfor alle andre Synder, at den *indretter sig* paa at synde, den bringer Synden i System. I hvor høj en Grad dette Karaktertræk bidrager til at forøge denne Synds Syndighed, ser man bedst ved at tænke sig en anden almindelig anerkendt Synd bære sig ad paa samme Maade, f. Eks. hvis En købte sig fortrinlige Bøsser og indrettede sig paa hver Dag at skyde sine Naboer. Det er netop det, Verdsligheden gør. Den køber sig et smukt Hus, smukke Møbler, moderne Klæder og indretter sig paa at gøre Selskaber og i det Hele paa at vise en smuk Overflade frem for Verden. Men det verdslige Liv er dens Maal og ikke Middel til noget Højere; derfor er denne Art Verdslighed saa ofte forenet med en vis Grad af Udannethed, ja den er egentlig altid Tegn derpaa. Den mangler ogsaa saa ofte Respekt for det legemlige; for at kunne gaa en Time om Dagen paa Gaden med smukke moderne Klæder, sulter og fryser den gærne den øvrige Tid af Døgnet i Hjemmet, hvor Ingen ser det. Denne Verdslighed sætter Alt i Formen, i Skinnet, Indholdet er den ligegyldigt, og

den er saa fjærn fra at angre sin Synd, at den som sagt ganske ugenert belaver sig paa at vedblive med Synden. Derfor er den Sammenblanding af det indbildte Kristelige, og det Bundverdslige, som Maries Familie lægger for Dagen, et saa vammelt Fænomen, fordi det Verdslige bliver saa grelt i Belysning af det Kristelige, som forkynder sig selv som Forsagelse, medens det i sin Forbindelse med det Verdslige fremtræder saa klart som Hykleri. Man kan forstaa, at den kristelige Tro kan forenes med de Synder, som uforvarende overvælde et Menneske; man kan forstaa, at en Kristen i Hidsighed kan slaa sin Næste ihjel, at Peder blev saa overvældet af Angst for sit Liv, at han fornægtede sin Herre, men hvis han havde *indrettet* sit hele Liv paa *daglig* at fornægte sin Frelser, som ofrede sig for ham paa Korset, saa vilde dog Ingen kunne antage, at det var Alvor med hans Tro.

Hvis nu Lensbaronen havde været et dannet og kundskabsrigt Menneske, en dygtig, praktisk Landmand, en indsigtsfuld Godsejer, for hvem Rigdommen ikke var et Middel til at leve et ødselt og udsvævende Liv, men som ved Hjælp af sine Penge skabte sig en indholdsrig og lykkelig Tilværelse, saa havde det fra det humane Standpunkt været berettiget og rigtigt af Maries Familie at være fornøjet med Forlovelsen, selv om Baronen havde været en nok saa udpræget og bevidst Fritænker, thi Dannelsen bekender sig aabenbart til den Anskuelse, at Rigdom under saadanne Forhold er en Lykke, fordi den giver sin Besidder en uafhængig Tilværelse, og at det derfor er værd at tage den med, naar den tilbyder sig. Men kristelig set vilde Familien dog være kommen i den samme Tvetydighed som Biskoppen, idet dens theoretiske Kristendom og praktiske Verdslighed vilde have ondt ved at forliges.

Og naar et kristeligt Herskab overfor sit Tyende siger: Man *kan* dog virkelig ikke saadan optage sine Tjenestepiger i sin Familiekreds, — saa har de i deres Egenskab af Kristne Uret, thi en alvorlig og troende Kristen *maatte* ubetinget gøre dette af egen Drift, men som Børn af det nittende Aarhundrede har de Ret, thi man *kan* virkelig ikke med sin bedste Vilje gøre Kristendommen til den afgørende Livsmagt, man *kan* ikke engang faa sig selv til at tro paa den Usandhed, at det er Kristendommen, der gør Alle lige. Fra det absolute, humane Standpunkt har de altsaa Ret, thi fra dette Standpunkt er Dannelsen det Afgørende, men deres

Uret bestaar i, at de med Munden bekende den kristelige Religion, medens de i Hjærtet bekende den humane Religion. Humaniteten siger nemlig med fuld Bevidsthed og uden at søge at tilsløre Sagen, at der *er* en saa stor Kløft mellem de dannede og de udannede Stænders hele Livsopfattelse, at det vilde være unyttigt at prøve paa at arbejde dem sammen, og at man derfor hverken kan eller skal optage sit Tyende som Sønner og Døtre af Huset, saalænge de ere udannede. Men Humaniteten siger tillige, at man bør stræbe efter at udjævne Forskellen ved at bibringe de lavere Stænder den Dannelse, man hidtil har forholdt dem, og Humaniteten viser i Gerning, at naar denne Lighed i Dannelse er tilstede, saa er Kløften udjævnet trods alle andre sociale Uligheder. Kristendommen kan ikke taale denne Ildprøve. Den har i Aarhundreder havt Lejlighed til at vise sin Livskraft i Forholdet mellem Herskab og Tyende, men uden noget Resultat. Der har i umindelige Tider været at finde saa troende og sande enfoldige Kristne blandt den tjenende Klasse som overhovedet var at finde nogetsteds, men deres Tro har ikke bidraget et eneste Gran til at gøre Forholdet mellem dem og deres kristelige Herskab mere inderligt og broderligt, Der har nøjagtigt været den samme Afstand mellem troende Herskab og Tyende som mellem ikke-troende, en Afstand, som til de forskellige Tider har været forskellig, men som aldrig har været afhængig af Kristendommens Fordringer, men kun af den Maade, hvorpaa den almindelige sædelige Bevidsthed til enhver given Tid opfattede dette Forhold.

Det er imidlertid ikke blot i det daglige Liv, at man har Lejlighed til at iagttage Brydningerne mellem Dannelse og Kristendom. Som man kunde vente det af den store Rolle, disse to Magter i det Hele taget spille i Verden, kommer Forholdet mellem dem ogsaa frem i Literaturen, og den opmærksomme Iagttager har her ofte Anledning til at fortsætte sine Studier og berige sin Erfaring. Stoffet, man har at vælge imellem, er rigt nok, men jeg skal her indskrænke mig til at nævne et enkelt Skrift, som nærmest har været en Anledning for mig til at fremsætte de foregaaende Betragtninger, nemlig en af *en Præst* nylig udgiven „politisk Betragtning“: „*Hvorfra skal Hjælpen komme?*“ Hovedindholdet af denne lille Pjece er i Korthed det, at Forholdene her i Landet i politisk Henseende for Øjeblikket ikke ere glædelige, at man

af forskellige Grunde ikke kan vente Hjælp hverken fra Højre eller Venstre, hverken fra de national-liberale Mænd eller fra Bondevennerne eller fra det forenede Venstre, thi disse forskellige Partier have enten udspilt deres Rolle eller frembyde ikke tilstrækkelige Kapaciteter; Hjælpen skal derimod komme fra Grundtvigianerne, det eneste Parti, der forener ægte Kristendom (ↄ: Grundtvigianisme) med ægte Folkelighed, og derfor det eneste Parti, der er istand til at frembringe politiske Dygtigheder: „Kun den, der opvokser heri (i Kristendom og Folkelighed), kan blive en fuldt udviklet Personlighed.“

Man vil se, at det er samme Anskuelse, som tidligere flere Steder er kommen til Orde, saaledes f. Eks. i et lille Skrift af Præsten Otto Müller: „Politik og Kristendom“, der ifjor vakte endel Opsigt ved at erhverve sin Forfatter en Adresse fra ligetænkende Mænd af Partiet. Men medens denne sidste Pjece var skreven fra et saa ensidigt Standpunkt, at man straks saa', at en Diskussion om Sagen var umulig, naar man ikke hørte til Partiet og benyttede dets Stikord, saa er den førstnævnte Pjece aabenbart forfattet af en Mand, der ikke blot har Respekt for Kristendommen, men ogsaa for Dannelsen, og den faar derved en mere almindelig Interesse.

Hvad den politiske Side af Betragtningen angaar, da er jeg for mit Vedkommende meget tilbøjelig til at tro, at der ligesaa godt blandt Grundtvigianerne som blandt andre Partier kan findes Mænd, som kunde magte den Opgave at føre Statsskibet sikkert gennem Tidens mange Skær, og jeg er i saa Henseende ikke enig med „Fædrelandet“, som nylig i sin Omtale af dette Skrift udtalte sig afgjort imod, at Partiet skulde kunne opvise politiske Dygtigheder. Men hvad jeg vil fremhæve er dette, at om saadanne Mænd findes og om de faa Lejlighed til at godtgøre deres statsstyrende Evner, saa vil det aldrig være i deres Egenskab af Grundtvigianere, at de ville magte Opgaven, men kun fordi de da ere i Besiddelse af den almenmenneskelige Dannelse, Dygtighed og Viljeskraft, som udkræves til at være et Folks Leder. Ja, hvad mere er, det er kun ved at gemme Grundtvigianismen i deres Hjærtes Lønkammer og ved at lade deres almindelige humane Personlighed faa uindskrænket Herredømme hos sig, at de ville være istand til at gøre Fyldest paa Ministertaburetten. Det, der gør en Grundtvigianer til en saadan, ligesom det, der gør en Muselman til en Muselman, er jo nemlig en bestemt formuleret Tro paa et bestemt formuleret Dogme, en Tro, der for den Troende er den Livskraft, der holder

ham oppe under Livets vekslende Bryderier, og som er ham en Borgen for, at han i et andet Liv bliver delagtig i den Løn, der venter Guds udvalgte Menighed. Men hvilken tænkelig Forbindelse kan der være mellem denne rent private og personlige Tro og de Fordringer, der stilles til en dygtig Minister? Vil en nok saa inderlig Tro hjælpe en Mand det allermindste til at føre en dygtig diplomatisk Noteveksling med Tyskland eller til at træffe den rigtige Bestemmelse angaaende Retningen af de jydske Tværbaner eller til at ordne Kvaksalverlovgivningen paa en fornuftig Maade. Ligesaa godt kunde man paastaa, at en Skomager eller Skræder med en levende Tro maatte sy bedre Sko eller Klæder end en vantro Lavsbroder, thi Kristendom og Politik har ligesaa lidt med hinanden at bestille som Kristendom og Haandværk; intet af Stederne saalidt som nogetsteds i det borgerlige Liv har man Brug for eller spørger man om Inderligheden af den private Tro, men man spørger udelukkende om almindelig eller faglig Dannelse og Dygtighed.

Uagtet man skulde tro, at denne Sandhed er saa indlysende, at det næsten bliver en Trivialitet at udtale den, saa er det dog ligesaa vist, at der blandt de mange forkerte Paastande, som føre en frodig Tilværelse i denne bagvendte Verden, næppe gives nogen saa almindelig udbredt og saa sejglivet som den. Fremfor noget andet Spøgelse trænger den til at faa en Pæl gennem Kroppen, men uagtet dette er sket tidt nok og tilsyneladende solidt nok af Sandhedens Talsmænd, saa hjælper det ikke stort; dens Hoveder tælles ikke som hos Hydraen efter Hundreder, men efter Tusinder, og den er saa indvokset i Menneskeslægten, at den kun vil forsvinde med de Generationer, hvori den har fæstet Rod. Man kan faa enhver fornuftig Mand med almindelig Dannelse til Punkt for Punkt at maatte indrømme Paastandens Uholdbarhed, men næppe er han bleven færdig dermed, før han ufortrødent ligesom Galilæi, sans comparaison iøvrigt, gentager sit „E pur si muove". Selv den Præst, som har forfattet den her omtalte Pjece, er jeg overbevist om vilde med Lethed give den sunde Sans og den aabenbare Logik Æren, naar man diskuterede Sagen med ham under fire Øjne, men han vilde dog ikke forandre en Tøddel af sine Betragtninger, hvis han Dagen efter skulde udgive dem paany. Man kan faa indrømmet, at den Største i Himmeriges Rige ofte er, ja helst maa være, en af de Mindste her paa Jorden; man kan faa indrømmet, at en fuldkommen uvidende og i et

civiliseret Samfund hjælpeløs Indianer kan være den største Pryd for den Menighed, til hvis Tro han er omvendt; man kan faa indrømmet, at hvis fanatiske Trosbrødre faldt paa at sætte en saadan Troende i Spidsen for Statsstyrelsen, man da med Hænder og Fødder vilde modsætte sig at faa denne rene, usminkede Kristendom sat som Ledestjærne for Samfundet; og man kan faa indrømmet, at en Mand som Fyrst Bismarck ikke har Fortjenester af sit Land paa Grund af nogensomhelst Inderlighed i Troen, men tværtimod paa Grund af Egenskaber, der maa anses for at være uforenelige med nogen Tro overhovedet; man kan faa Alt dette og meget mere indrømmet, og dog hører man den gamle Paastand gentage i samme Aandedræt med uforstyrrelig Ro, ligesom Nissen i Fortællingen stikker sit Hoved op mellem Flyttegodset, naar man tror ham vel indestængt i det forladte Hus.

Herved er der foreløbigt ikke andet at gøre end at protestere efter bedste Evne og forøvrigt afvente bedre Tider og mere Klarhed i den almindelige Bevidsthed, men i Mellemtiden er det ialfald en stor Trøst at iagttage, hvorledes den Dannelse, som man ikke vil indrømme Hæderspladsen, dog ikke undlader at gøre sin Almagt gældende selv hos sine Fornægtere. Vi træffe nemlig her det samme Fænomen, som vi ovenfor have paavist at være det hyppigste i det daglige Liv: Kristendommen anerkendes med Ord, men Dannelsen respekteres i Gerning. Naar „en Præst“ saaledes opsummerer sit Resultat, siger han, at det, der ene har Betydning i Politiken, er Kristendom og Folkelighed, to Egenskaber, som jo i Virkeligheden Alle ville betakke sig for at lade sig regere af, naar de ikke vare forenede med og beherskede af en overlegen human Dannelse. Men ellers i Afhandlingen, hvor han lader sin Dannelse faa dens naturlige Raaderum, udtaler han sig som om der ikke var noget saadant til som de to nævnte Faktorer. Saaledes S. 9: „Skal et Lands Styrelse være heldbringende og føre Folket frem, da maa den udgaa fra de Personligheder, som til den givne Tid repræsentere den største Aandsmagt, det bedste, som da er oppe i Folket, der altsaa raade over de største Aandskræfter i Forbindelse med den Kundskabsdannelse, som de ikke kunne undvære, der skulle optræde ledende og styrende overfor Mængden.“ Det er gyldne Ord, som Enhver kan underskrive, og de vise klart, hvor lidt alvorligt Forfatteren selv tager Talemaaden om Kristendommens Enevælde; Folkeligheden er jo nemlig

ingen selvstændig Faktor, men efter Partiets Sprogbrug kun en Affødning af den specifiske danske Tro.

Den Livsmagt, som Alle i Stilhed bøje sig for, men som kun saa Faa loyalt ville anerkende, er altsaa Dannelsen i dette Begrebs hele Omfang: Kundskaber, Forstandens Dannelse, Hjærtets Dannelse, Viljens Dannelse, kort sagt Udviklingen af den menneskelige Personligheds mange Spirer gennem Humanitetens Opdragelse.

Lad os med et Par Træk karakterisere en enkelt Side af denne Humanitet, den Affødning af den, som man kan kalde den *humane Socialisme*, forsaavidt som Humaniteten her træder i Forhold til de store sociale Spørgsmaal. Læserne ville ikke forarges over dette tidligere saa ildeklingende Ord, der saa ofte er sat i Forbindelse med Revolutioner og røde Frihedshuer, thi dette mistænkelige Udtryk er nylig blevet, om jeg saa maa sige, lutret ved at anvendes af en Forfatter, hvis Loyalitet er hævet over al Tvivl, og som ved at opstille Begrebet ethisk Socialisme har hævdet Ordet Ret til ogsaa at være et Udtryk for ophøjede og rene Følelser.

Et af de Spørgsmaal, som afstedkommer mest Gæring i Samfundet og som besvares saa forskelligt af de forskellige Samfundklasser, er Spørgsmaalet om Nødvendigheden af de bestaaende sociale Uligheder.

Naar man er uenig om en Sag og i Diskussionen derom er kommen saa vidt, at man har stillet Spørgsmaalet nøgent frem, afført alle besmykkende Talemaader, saa kommer man ogsaa tilsidst til det Punkt, at man enten maa kunne blive enig, eller at Uenigheden træder frem som principiel, begrundet i et væsentligt forskelligt Syn paa Livet og Menneskene. Hvor Talen er om sociale Spørgsmaal, vil Uenigheden til Syvende og Sidst dreje sig om det Grundprincip, om man anerkender eller ikke anerkender alle Menneskers Ligeberettigelse med de Modifikationer, som et ordnet borgerligt Samfund med tvingende Nødvendighed medfører; om man mener, at alle Mennesker ere skabte af ét Slags Ler, eller at nogle ere dannede af en Art finere Porcellænsjord, saa at Samfundet for deres Skyld maa indrette Rangklasser, Titler, Ordener, Grevskaber og Baronier, hvorved deres Fortrinlighed fremfor den gemene Hob ret kan blive iøjnefaldende; om man antager, at Ligheden er en guddommelig Institution eller at Uligheden er af en endnu ældre Datum, saa at man med hin

gamle adelige Frøken indigneret fastholder, at „selv om Vorherre vil give Borgerlige Adgang til Himlen, saa vil min Broder Erik dog aldrig give sit Minde dertil“.

Den humane Socialisme gaar selvfølgelig ud fra alle Menneskers Ligeberettigelse, thi det er dens Væsen at være menneskelig. Vel er den lige saa bange som alle besindige Medborgere for at komme ind paa den fantastiske Socialisme, for at efterstræbe Utopier, men dette forhindrer den ikke i at se, at der er et *saa* stort Spillerum mellem Utopiernes Paradis og den nuværende Verdensordning, at man foreløbig kan arbejde ufortrødent væk paa sociale Forbedringer uden Frygt for at man i de første tusinde Aar skal rykke Utopierne for nær. Og den nærer ogsaa ligesom de gamle Statsmænd stor Frygt for at komme ind paa den revolutionære Socialisme; men medens de Konservative slutter saaledes, at da der *maa* være Forskelle i Verden, og da der vitterligt *er* Forskelle i Verden, saa er for saa vidt Alt i Orden, og man behøver kun hist og her at rette lidt derved, saa siger Humaniteten, at da der er en himmelvid Forskel paa de Forskelle, som *nødvendigt maa eksistere* og paa dem, som *for Tiden eksisterer*, saa er det nødvendigt at foretage en grundig Omdannelse, ja maaske en hel Omvæltning af mange sociale Forhold for at rykke det Ønskelige og Opnaaelige, det Menneskelige, en lille Smule nærmere.

Som man ser, er det bestandig til Fortolkningen af det Nødvendige at man kommer tilbage; man maa bestandig klare sig dette Begreb i dets Anvendelse paa hvert enkelt socialt Spørgsmaal. Naar den arbejdende Klasse saaledes klager over den ulige Fordeling af Rigdom og Fattigdom, og man da spørger, om denne Ulighed er nødvendig, saa maa man ganske vist med alle tænkende Mennesker foreløbig dertil svare: Ja, den er til en vis Grad nødvendig; det er umuligt, at give Alle lige mange Penge; om man imorgen tidlig vilde dele alle Landets Rigdomme nøjagtigt lige mellem alle Landets Beboere, saa vilde den gamle Ulighed være vendt tilbage inden Aften; det er umuligt, at Alle kunne være fælles om Formue, thi det er en af de dybest rodfæstede Fordringer i Menneskenaturen at eje Noget, man kan kalde sit Eget; enhver Kommunisme, som gaar ud paa Ophævelsen af Ejendomsretten er en Utopi. Men der er en anden Art af Rigdom, som Møl og Rust ikke kan fortære og Tyvehaand ikke kan rane, det er den aandelige Rigdom, Oplysning, Kundskaber, Dannelse af enhver Art. Naar man overfor den gen-

tager Spørgsmaalet, om den eksisterende uhyre Ulighed er nødvendig, om det vilde være et frugtesløst Arbejde at prøve paa at fordele Kundskabernes Rigdom ligeligt til Alle, saa kan man ikke med de Ledere, der bære Kristendommens Fane som Banner, affærdige denne Sag med at sige, at det nok maa tillades Arbejderne, naar de først have lært deres Kristendom ordentlig og ere blevne forsvarligt konfirmerede, da at besøge de Haandværkerskoler, som humane Menneskevenner have begyndt at oprette for dem, men hvor de vel at mærke aldrig kunne erhverve sig andet end en ren Fagdannelse, og endda kun en ufuldkommen, fordi de mangle Betingelsen derfor, en forsvarlig og grundig elementær Fordannelse. Ved dette Spørgsmaal viser det sig, hvor forskelligt Opfattelsen af det Nødvendige er, thi her svarer den humane Socialisme med Overbevisningens Sikkerhed: Nej, det er ikke nødvendigt, at der er nogen væsentlig Forskel i denne Henseende, thi Dannelsens Rigdom har det Særegne ved sig, at den ikke svinder ind ved at meddeles, at den, der ejer den, daglig kan øse ud af sin Velstand med begge Hænder, og dog bestandig selv blive rigere; derfor er det tværtimod nødvendigt og en uundgaaelig Fordring af den sunde Menneskelighed, at denne Dannelsens Rigdom meddeles til Alle uden Undtagelse og i saa fuldt Maal, som Samfundet paa nogen Maade formaar at gøre det; thi Ingen vil tabe derved, Alle, baade de Enkelte og hele Samfundet, vil vinde derved. Og Meddelelsen af Dannelse til Alle er tillige et virksomt og det eneste rationelle Middel til at modarbejde den først omtalte Ulighed i Rigdom, og det viser sig da her, at Enigheden mellem den ethiske og den humane Socialisme paa hint Punkt kun er tilsyneladende. Thi medens Kristendommen bliver staaende magtesløs over for Problemet om den ulige Rigdom, og idet den ganske opgiver det, derved tillige paa en Maade sanktionerer de skærende Modsætninger, som Livet nu i saa Henseende fremviser, saa kommer Humaniteten, idet den modsat Kristendommen benægter Nødvendigheden af Ulighed i Dannelse, tillige til at løse Problemet om Ulighed i Rigdom, ikke saaledes, at den hæver den, men saaledes, at den borttager dens Braad, at den „harmoniserer“ Rigdommens Ulighed i Dannelsens „Enhed“. Thi ved Kundskaber og Dannelse bibringer man Menneskene Evne til at erhverve sig Velstand, Evne til at bevare den, Evne til at være tilfreds med Lidet, Evne til at danne sig et hyggeligt Hjem selv med smaa Kaar, Evne til at gribe ind i sin egen Skæbne,

til at søge sig et nyt Hjem, hvis det gamle ikke længere har Plads tilovers. Dannelsen lærer Menneskene at betragte Rigdom som et betinget Gode; Dannelsen giver Evne til under ulige ydre Kaar at hævde sin Plads i Samfundet, den er Betingelsen for at kunne tage sig selv tilrette paa en menneskeværdig Maade, ikke ved raa fysisk Kraft; den er den eneste Magt, som formaar at holde Mennesket oppe og kan forhindre det i at synke ned til et rent Trældyr. Dannelsen endelig er, som „en Præst“ saa rigtig har sagt, det Eneste, som de ikke kunne undvære, der skulle optræde ledende og styrende overfor Mængden, med andre Ord, Dannelsen er det Eneste, der under den almindelige Valgret kan skabe brugbare Rigsdagsmænd.

Det er Statens Opgave indenfor sit Omraade at bringe Menneskehedens hele naturlige og aandelige Livsindhold til Virkeliggørelse. Her er et Stykke af denne Opgave, som er en livskraftig og fremadskridende Nation værdig. Ligesom William Pitt i sin Tid gav efter for de engelske Fabrikherrers Forestillinger og tillod dem atter at bruge Børnene i Fabrikerne med de Ord: „Tager Børnene“, og ligesom de toge dem og ofrede dem til den tidlige Død, saaledes har Fortidens Kongemagt her i Landet, da den indrettede Statskirken, sagt til Gejstligheden: „Tager Børnene“, og de toge dem og ofrede dem til en systematisk Vankundighed. Det er den demokratiske Nutidsstats Opgave at tage Børnene tilbage og gengive dem til den humane, menneskelige Dannelse, at gøre dem alle delagtige i den Dannelse, som hidtil udelukkende har været forbeholdt de begunstigede Klassers Børn.

Det er ingen Utopi, vi her staa overfor; det er en Opgave, som kan løses med nogen Energi og god Vilje. Man ser straks dette ved at kaste et Blik paa den, ved at se paa Udgangspunktet og paa Maalet. Skolernes nuværende Tilstand er træffende skitseret for kort siden af Professor Rovsing (Fædrelandet 16de Okt. f. A.), hvis Ord jeg skal tillade mig at anføre: Skolevæsenet i det protestantiske Evropa kan siges at have taget sin Begyndelse med selve Reformationen . . . . Saavel den højere som den lavere Skole var (af Reformatorerne) beregnet paa Kirkens Tarv, hin var for de vordende Gejstlige, denne for Lægfolk. Den lavere Skole, Folkeskolen, var fra Begyndelsen af kun Konfirmandforberedelse, og det varede længe, inden den ved Siden af det, som var Hovedsagen, indrømmede nogen Plads til anden almennyttig Kundskab. I alle de nordiske Lande er Til-

standen saaledes endnu. Religionsundervisningen er Hovedsagen, det der optager det Allermeste af Tiden. Man vilde gærne bibringe Børnene nogen verdslig Viden, men der er ikke Tid til det; det er den almindelige Undskyldning og Klage overalt“. Det er som man ser, et fattigt Udgangspunkt, naar Maalet er Gennemførelsen af det Princip, som en sund konstitutionel Stat ikke kan undgaa at anerkende, nemlig *at alle Børn uden Hensyn til ydre Kaar faa fri Adgang til at erhverve sig en saa høj Grad af almindelig Dannelse, som Samfundet i det Hele taget kan yde*, men hvad skulde der være tilhinder for at naa dette Maal? Der er vel Ingen, der vil paastaa, at de „nødvendige“ Forskelle i Samfundet strække sig saa vidt, at Almuens Børn ikke skulde have Evne til at lære det samme som de Riges Børn? Og hvis det ikke er Tilfældet, saa kan Midlerne til at naa Maalet angives med faa Ord: Gode, tilstrækkelige Skoler; dygtige Lærere; fortrinlige Højskoler til Uddannelse af Lærere; Erkendelsen af, at Folkeskolelærerne bør lønnes højt, fuldt saa høit som nogen Embedsmand i Landet, thi deres Opgave er at bibringe Folket Dannelse, og denne Opgave er fuldt saa vigtig som nogen Embedsgerning, hele Samfundets Interesser berøres deraf. Og endelig en fast og energisk gennemført Skoletvang med dens Supplement, Forbud mod at Børn i Skolealderen anvendes til Fabrikarbejde eller Tyendegerning af nogen Art, thi uden Skoletvang hjælpe de bedste Skoler Intet, idetmindste ikke før der er opvokset en ny Generation, som selv erkender og har følt den Velsignelse og Magt, som Kundskaber bringe. Til en saadan Folkeskole, der meddeler alle Landets Børn fyldige og omfattende almenmenneskelige elementære Kundskaber, ville de nuværende saakaldte Folkehøjskoler danne et betydningsfuldt Supplement i Forbindelse med tekniske Skoler og Fagskoler af enhver Art, thi Folkehøiskolerne ville da have et Grundlag at bygge paa, medens de nu ganske svæve i Luften; de ville da kunne tilegne sig Grundtvigs smukke Sang „Hvad Solskin er for det sorte Muld, er sand Oplysning for Muldets Frænde“ ikke som en from Talemaade, men som en levende Virkelighed.

Til alt dette behøves der naturligvis Penge, men det danske Folk behøver ikke at lade Sagen strande derpaa, hvis man ellers erkender, at denne Reform af Almueskolen er tidssvarende, ja paatrængende nødvendig. Og man maa vel huske paa, at der vanskeligt kan anvendes formeget paa denne Sag, og at Alt, hvad der anvendes, kommer tifold til-

bage. Hvad om man f. Ex. satte denne Sag i Forbindelse med Indførelse af en virkelig Religionsfrihed og med Ophævelse af Folkekirken, saa at man successivt anvendte de ledige Præsteembeder i Skolens Tjeneste, indrettede Præstegaardene til Skolehuse og lønnede Lærerne med Embedets Indtægter? Af de tusinde Pastoraters Indtægter, ligeligt fordelte, kunde der leve mindst to tusinde Skolelærere og leve bedre end nogen Skolelærer nu lever. Og Staten fik da tilvejebragt et foreløbigt ret grundigt Opsving i Skolevæsenet uden at det vilde koste en eneste Skilling. Tilmed vilde Spørgsmaalet, om Indtægten af Præstejorderne skulde være et særligt „Fond“ eller et særskilt „Aktiv“, derved løses paa en tilfredsstillende Maade, og de hidtidige gejstlige Indtægter vilde ikke profaneres ved at gaae i den materielle Statskasse, men vilde fremdeles tjene Aandens Interesser. Alt dette kan her imidlertid kun behandles antydningsvis og fremsættes kun for at skitsere den humane Socialismes Tankegang saa tydeligt som Pladsen tillader, og derved mulig at vinde Samstemning hos den tænkende og humane Læser.

Naar man derfor spørger om, hvorfra Hjælpen skal komme, da maa man dertil svare: Hjælpen, forsaavidt det beror paa os selv, skal komme ved at opdrage hele Folket, navnlig det menige Folk, til kundskabsrige og intelligente Borgere; Hjælpen skal komme ved gennem en omfattende almenmenneskelig Undervisning at udvikle Folket til selvstændigt dømmende og tænkende Mennesker, der ikke som den uvidende Hob er et blindt Bytte for egoistiske Partiførere; Hjælpen skal komme ved at anvende alle Kræfter paa at skabe en fyldig og frugtbringende Folkeskole, der i lige Grad antager sig alle Landets Børn. Men Betingelsen for at dette kan ske, er at man indser, at Kristendommen vel kan være en Livsmagt, ja en afgørende Livsmagt for den enkelte Troende, men at den ikke skal være Livsmagten for det hele borgerlige Samfund som Helhed, og at man derfor ikke kan raadspørge den i Nutidens store Samfundsspørgsmaal. Betingelsen er den, aabent og uden Omsvøb at bekende den Magt, Dannelsen har over os Alle. Dannelsen og Dogmerne har til alle Tider kæmpet med hinanden om Herredømmet i Verden. Sejren er ikke usikker, men det tager Tid for Oplysningen at faa Bugt med sejge Fordomme og indgroede Vaner, det tager Tid at faa Dogmerne henvist til deres rette Plads, til at være en privat

Sag mellem Enhver og hans Samvittighed, en Sag, der ikke vedkommer Nogens borgerlige Liv og Færden her i Verden. Meget tyder imidlertid paa, at Dannelsen snart har faaet Overtaget. Thi medens Dogmerne vel endnu formaar at fængsle Samfundet i deres middelalderlige stillestaaende Former, saa formaar de dog intetsteds i det Liv, som rører sig indenfor de døde Former, at frigøre sig for Dannelsens uimodstaaelige Magt, de formaar intetsteds at staa selvstændig paa deres egne Ben. Men først naar Dannelsen loyalt anerkendes som den eneste rette Livsmagt her paa Jorden, vil Dogmernes usalige Samfundstyranni være forbi, og saa vil der først for Alvor kunne tages fat paa Løsningen af de store Opgaver, som den humane Socialisme har at udføre.

Victor Norfelt.

Bj. Bjørnson: Et Handelshus (En Fallit).

(Korrespondance fra Stockholm.)

Ikke sandt, kære Venner, I erindre endnu vore Disputer fra iforforfjor om vore respektive Fædrelandes Dyder og Fejl? I huske uden Tvivl, hvorledes vi, som altid Danske og Svenske, naar de komme sammen, og de første gensidige Komplimenter ere sagte, fortabte os i Debatter om Sverrig eller Danmark var videst fremme i Kultur, og hvorledes begge Parter søgte at hævde sit Fødeland Forrangen. Jeg gav undertiden tabt — især sent paa Aftenen, jeg var desuden ene mod saa mange; saa rejste jeg bort og *adhuc sub judice lis est;* saa kom den Tid, da jeg modtog jert venlige Brev om at sende Jer nogle Ord til „Det nittende Aarhundrede“ og nu indfrier jeg idag mit maaske ildebetænkte Løfte, fordi jeg mener paa Prent og med Udsigt til Sejr at kunne fortsætte hin Disput, hvori jeg som ene og fremmed i København saa tidt maatte forstumme. Eller afgiver det maaske ikke et tydeligt Fingerpeg med Hensyn til Spørgsmaalet om hvem af os der er forud, at medens I ere saa glade over jert nye Theater, at I slet ingen nye Stykker spille paa det, saa have vi paa engang faaet et nyt Theater („Nya Teatern“ vid Blasieholmsgatan), en ny højst talentfuld Theaterdirektør og det bedste nye Stykke, der i Mands Minde er skrevet og spilt, opført paa det ved private Kræfter byggede Theater af vor nye Direktør? Er det Stykkets danske Titel, der har afskrækket Eder? har man frygtet for at „spille Fallit“ paa Eders kongelige Theater? Eller er det jer nationale, iøvrigt altid saa elskværdige Lyde „Vrøvlet“, denne Sag, for hvilken vi ingen passende Betegnelse have, der her har holdt Jer tilbage?

„Et Handelshus“, som Stykket hedder hos os, fremkaldte straks et overordentligt Tilløb, saa stort, at det for de i Theatersager Profane var meget svært at faa Billet; der

dannedes *queue* allerede om Natten i 12 til 14 Graders Kulde. Ved Protektion af en høj Beskytter kom jeg alt den første Aften ind, sad godt, saa' godt, og det er Indtrykket af denne Aften, som jeg nu skal forsøge at meddele „Det nittende Aarhundrede", det danske Organ, om hvis Læsere jeg med størst Sikkerhed véd, at de med Interesse følge enhver Ytring af virkeligt aandeligt Liv i Samtiden og i Norden.

Indtrykket af den smukke med hvidt og Guld dekorerede Tilskuerplads, overfyldt af en skuelysten Skare, i hvilken vore smukkeste Blondiner straalede i Festtoilette, stemte En paa bedste Maade til den Kunstnydelse, for hvilken Tæppet gik op. Bjørnsons nye Stykke fulgtes helt igennem med Opmærksomhed og Glæde, afbrødes af Bifald, sluttede under Bifald. Det er en i Ordets gode Forstand realistisk Nutidsskildring, en saadan, der hos os maaske staar mindre paafaldende, da vi allerede længe have spillet de bedste af Augiers og den nyere franske Skoles Værker, men som vil komme til Eder som et Pust fra en ny poetisk Verden, naar Stykket naaer til at blive opført i København, hvor saavidt jeg véd det moderne franske Drama hidtil kun er blevet fremstillet paa Forelæsninger, dem jeg i Foraaret 72 var Tilhører til, men hvor Scribe og hans danske Konsorter saa længe have spærret det moderne Skuespil Vejen, og hvor jeg ser, at I lige nu først ere naaede til Augiers Gabrielle, et Arbejde, som det franske Akademi jo allerede i Aaret 1849 tilkendte en Præmie for Dyd, men som efter Eders Bladkritik at dømme paa jer Scene ser fuldt saa fattigt som dydigt ud.

Bjørnsons Stykke har det Fortrin, at dets Indhold lader sig opsummere med to Ord. Hovedet for den Familie, det fører frem for os og hvis forskellige Medlemmer alle interessere os i højeste Grad, staar ved Stykkets Begyndelse paa Randen af en Fallit; han har som Indehaver af en kolossal Forretning længe med største Sindrighed, ja med Fortvivlelsens Genialitet kæmpet for at holde sig oven Vande; han staaer i andet Akt paa Nippet til at frelses, idet en af Forretningslivets Matadorer giver sit Minde til at forstrække ham med en betydelig Sum, da ægte dramatisk Omslaget sker gjennem en enkelt stærkt bevæget Samtale mellem Helten, Tjælde ved Navn, og en Advokat fra Hovedstaden, en klartseende og koldblodig Mand, der har fjærnet hin Hjælp, der kun kunde forhale Katastrofen, og hvis Ord med Sandhedens egen Magt tvinge Tjælde til at erklære sig fallit. Da dette er sket og dette Tordenbudskabs forskellige Virkning paa alle Familiens Medlemmer og Venner er fremstilt,

kan Familien begynde et nyt Liv og Stykket ende som en fredelig Idyl.

Lad mig skildre Eder et Par af de fortrinligste Scener. Der er først og fremmest Stykkets Eksposition, som i Liv og malerisk Sikkerhed søger sin Lige. I hver Replik er den rige ørkesløse Families Dagligliv malt. Den yngste Datters Forlovede, Løjtnanten, ligger paa Sofaen og spørger, hvad man skal finde paa den Dag, hans Forlovede i Gyngestolen gider ikke svare, nikker, nynner og synger de Par Ord hun i den stærke Sommervarme overhovedet gider fremføre tre fire Gange efter hinanden, Fruen gaaer om døsigt fortvivlet over, hvad hun skal opfinde at give de ventede Gæster til Middag — der ligger en død blytung Middagsstemning over Huset, en Atmosfære af Lediggang, Lede ved sig selv og Andre, pinlig Bekymrethed angaaende Bagateller, Vrøvl og Mundhuggeri. Digteren har med faa sikre Træk vist os Moderens Forkuethed og Forpinthed ved nødtvungen at skulle gaa op i Rigmandslivets Sorger, Signes Sødhed og Elskværdighed under Landladhedens Maske, Valborgs, den anden Datters, strænge kraftige Natur, der under disse Forhold optræder som Hjærtenshaardhed og Pengehovmod. Tjælde vender hjem, ridende paa en dejlig brun Hest, Familiens Stolthed og alle Kavalleriløjtnantens Ønskers Maal. Han kommer fra en Forretningsvens Fallit, forstemt og træt og adspredt. Blandt de Repliker, der falde, gøre især Valborgs haarde Domme over Fallenten Indtryk; hun er Veninde af hans Datter og erklærer, at hun, hvis hun var i dennes Sted, aldrig vilde tilgive Faderen, da den, som bringer en saadan Skam og Ulykke over sin Familie ingen Skaansel fortjener, og en Fortielse, som den, der er gaaet forud, uden videre maa betegnes som en samvittighedsløs Løgn. — Scene mellem Tjælde og den kloge, overlegent dannede, overlegent prøvende og frittende Advokat Berent fra Kristiania, der erklærer sig bemyndiget af Bankerne til at skaffe sig et Skøn over de forskellige Huses Stilling og hertil udbeder sig Tjældes Hjælp. — Tjælde modtager Telegram, at hans forhaabede Frelsermand, Børsfyrsten Konsul Lind fra Hovedstaden vil ankomme til Middag og samtale om Forretninger. Han føler sig som befriet fra alle sine Angster. Middagsinvitationerne udstedes i en kostelig Scene, hvor alle de, man bestemmer sig til at indbyde, lige fra Knutzon med z til Knudsen med s, faa en kort slaaende Karakteristik. — Anden Akt aabnes med Middagsselskabet, der er en af Stykkets ypperste Glansscener. Af et som Manuskript trykt Eksemplar, jeg er sat i

Besiddelse af, tillader jeg mig at aftrykke følgende Anordning af Gangen fra Middagsbordet, i hvilket Bjørnson næsten som de italienske Maskekomediers Digtere har overladt det til Skuespillernes Genialitet at benytte de fortrinlige Vink han har givet — Vink, af hvilke hos os næsten intet var givet forgæves.

Anden Scene.

Først kommer Konsul Lind, ført af Tjælde. Man hører den første forsikre den anden, at Middagen var udmærket, og Tjælde svare, at den var efter fattig Lejlighed paa Landet i en Smaaby. Lige i Hælene paa dem Grossererne Holm og Ring i stærk Samtale om Trælastpriserne; den første mener, at de ville synke endnu dybere, den anden, at de ville stige og det snart; de staar i omvendt Forhold til Kullet og Jernet, hvilket den første paa det allerstærkeste benægter. Umiddelbart efter disse Præsten, ført af Husets Svigersøn Hamar. Den første forsikrer den anden, som er lidet ædru, at han har mindre imod Sognebaandets Løsning, dersom Menighedslemmerne fremdeles skal være bundne til at betale deres lovlige Sognepræst, hvad enten de bruge en anden eller ej: — thi der skal være Orden i al Ting, saasom Orden er en væsentlig Bestanddel af Guds Rige. Hamar søger at faa nogle Ord indførte om den brune Hest; men det lykkes ikke. Samtidig Knutzon og Falbe i Ordskifte om en Danserinde, som Falbe har set i Hamburg og som kunde hoppe tre Alen i Højden, hvilket den første tillader sig at drage i Tvivl; men det er udenfor al Tvivl, saasom Falbe engang har spist ved samme Table d'hôte som hun. Finne, Knudsen, Jakobsen lige efter. Man hører Jakobsen byde de andre sit Hoved. Det gælder, at han har Ret — og man hører de andre med megen Iver forsikre, at det aldeles ikke var saaledes ment som han har opfattet det; — men Jakobsen kan forsikre dem, at han gir Fanden, hvad de har ment, men at hans Principal er den største Handelsmand, den hæderligste Karl i Verden, i alt Fald i Norge. Overtoldbetjent Pram gaar for sig selv i stille Indadvendthed. Alle Samtaler føres paa én Gang.

Dette Charivari afløses af Skaaltale med pudserlige Afbrydelser og forsinket Kanonsalut, hvorpaa følger en almindelig Konversation med saa humoristisk-satiriske Repliker, som kun en stor Digter kan skrive dem. Konsulen siger Farvel under ny Kanonsalut og Tjælde synes reddet. Saa følger Samtalen med Advokaten, som spilles af Direktøren selv, vor fortræffelige Stjernstrøm, med den isnende Advokatkulde og den fornemme Ro, der udfordres for at man kan forstaa, hvorledes ikke blot Vredesudbrud og Trusler, men selv den løftede Revolver i Tjældes Haand preller af mod den sandhedskærlige Forretningsmands gennemskuende Blik og vægtige Ord. Denne Scene blev især ved Stjernstrøms Spil af saa afgjørende Betydning, at den sikkert mest foranledigede den Slutningsfremkaldelse, for hvilken Skuespilleren i sin Egenskab af Theaterdirektør i en kort Tale frembar sin Tak.

Dog kan man ikke uden Uretfærdighed overse, hvor stor en Del i Aftenens Held den dygtige Fremstiller af Tjælde, Hr. Holmquist havde. Modsætningen mellem hans ubeherskede Lidenskabelighed og Berents lidenskabsløse Sikkerhed var af den højeste Virkning, maaske overhovedet Stykkets stærkeste Effekt — og det til Trods for, at den hele Samtale kun drejer sig om Forretninger, afhandlede forretningsmæssigt i de tekniske Udtryk. En smuk og inderlig Dialog mellem Tjælde og hans Hustru, der i lange Tider har anet Alt; de aabne nu i den højeste Nød for første Gang deres Hjærter for hinanden. Saa følger i en bevæget Scene den forbitrede Pøbels Storm mod Huset under Skrig og Stenkast, foranlediget ved den Misforstaaelse, at et Pistolskud, som Hamar affyrer mod den elskede brune Hest, for at den ej skal falde i Kreditorernes Hænder, gælder den udenforstaaende Mængde. Denne Storm bliver til Ildprøven, paa hvilken de sande Venner kendes. Hamar fjærner sig fra Signe. Den ærlige Sannæs nærmer sig Valborg. Fjerde Akt „efter Stormen“ er saa den afsluttende Idyl under ny opblomstrende Lykke i ringe Kaar.

Hvad der heroppe alene kunde kaste som en Skygge over Stykket, var de endnu friske Erindringer om visse Forstyrrelser i vore merkantile Forhold, visse store uhyggelige Fallitter, der for ikke lang Tid siden have rystet vort Samfund. Hos Eder vil, saavidt jeg véd, ingen lignende Begivenheder ved deres Virkelighedsindtryk kunne blande Stemningen hos Publikum.

Hvad der hos os end mere har forhøjet Beundringen for Stykkets Digter, er den i literære Kredse vel bekendte Omstændighed, at han samtidigt med at han skrev dette Stykke har forfattet et andet efter min Anskuelse teknisk endnu fortrinligere, men i hvert Fald ligesaa dygtigt Skuespil „Redaktøren“. Det fremstiller en Kamp mellem et af de indflydelsesrige Blade her i Norden og to unge Mænd, Brødre, Førere for et demokratisk og frisindet Parti i Hovedstaden, der understøttes af en Bondebefolkning af Grundtvigsk Farve; den ældste af Brødrene bukker under i Kampen, dræbes tilsidst af Presseforfølgelsen, men den yngre, som har grebet Faklen i det Øjeblik den faldt ud af hans syge Broders Haand, fortsætter Kampen og vinder trods Redaktørens Forsøg paa offentligt og borgerligt at tilintetgøre ham, paa engang sin Brud og Sejren i den politiske Kamp. Hovedpersonen, Redaktøren, er skildret som Type. I have i Eders nyere Litteratur et beslægtet Forsøg i Hostrups „Mester og Lærling“. Men medens hine Tiders „Redaktør“ er en

ganske uvidende og latterlig Personnage, er Redaktøren her en velbelæst og kundskabsrig, paa ingen Maade latterlig, men frygtet og mægtig Person. Man skal i Kristiania ikke have villet spille Stykket, fordi man frygtede for, at enkelte satiriske Stænk skulde opfattes som Satire mod en bestemt Privatmand, hvad maaske kan have en Art Rimelighed; jeg har imidlertid hørt, at det af lignende Grunde skulde være forkastet i Danmark, Noget der forekommer mig i allerhøjeste Grad ufornuftigt, eftersom Eders dannede og slebne Redaktører jo staa saa højt over den afskyelige Figur, som her er tegnet, at Ingen hos Eder vilde kunne finde Hentydninger i Stykket. Jeg vil ikke tro, at Rygtet har Ret; mig tykkes det vilde være næsten en Prostitution for de Danskes Nationaltheater, om det vragede et saadant Skuespil. — Lad mig slutte med nogle Ord om vor nye Theaterdirektør. Han er et ægte Stockholmerbarn, lys og aaben i Sind og Væsen, og en af dem, hvem et ægte Snille have ført gennem Verden hen paa den Plads, som dette Snille bestemte for dem. Stjernstrøm begyndte som Elev i Hs. svenske Majestæts kongelige Køkken, og det fortælles, at det var en af ham egenhændigt for Carl Johans egen Mund lavet Omelette, der ved sine kulinariske Dyder først vakte Kongens Interesse for den tilkommende Theaterdirektør som Omelettens Ophav. Hans Hu stod allerede da til Skuespilkunsten; han forberedte sig med sjælden Energi, lod f. Eks. Tænder trække ud, der sad forkert og afstedkom en Læspen, lærte og indstuderede Roller og optraadte første Gang 22. Marts 1833. 20 Aar gammel var han kongelig Skuespiller og havde i sit Repertoire Roller som Don Carlos, Mortimer i „Maria Stuart", Ferdinand i „Kabale und Liebe" og Hernani. Han uddannede sig videre, først i Tyskland (Berlin, Dresden, Wien), saa i Paris. Fra 1854—66 ledede han Mindre teatern her i Stockholm og optraadte bl. A. i Roller som den gamle Marquis d'Auberive i vort fælles Yndlingsstykke, Augiers fortræffelige „*Les effrontés*". Saa solgte han sit Theater, rejste atter udenlands, gav Gæsteroller i Kristiania og Stockholm og er nu paany optraadt som Chef for et Theater under de Auspicier, jeg har skildret. Stjernstrøm er mere end en ypperlig Skuespiller, han er en sand Dramaturg, en gennemdannet Mand med den grundigste Indsigt i alt, hvad der vedrører den literære og tekniske Side af hans Kunst. Jeg ønsker Eder en lignende Direktør for Eders ny Theater.

C. H—g.

Literatur.

Alessandro Manzoni: De Trolovede, oversat af J. C. Barth. I—II. København 1874.

Medens vistnok kun faa af dem, som rejse til Italien, undlade at stifte Bekendtskab med Como-Søens vestlige Arm, der strækker sig fra Pynten Bellaggio ned til Como og frembyder et meget smukt Skue med sine mange Villaer, er der næppe mange, der besøge den østlige Arm fra Bellaggio ned til Lecco, hvor Adda-Floden atter strømmer ud af Søen og fortsætter sit Løb ned til Po. Denne Arm er rigtignok heller ikke saa smilende, og den lille By har ikke noget Usædvanligt at fremvise; men hvo der bevarer Mindet om Manzonis Roman og ikke frygter for at forlade den slagne Jernvej, vil dog næppe fortryde en Udflugt fra Milano eller Como gennem det herlige Landskab Brianza; og hvis han endnu ikke kender Noget til Como-Søen, vil han sikkert have Glæde af en Dampskibsfart fra Lecco rundt om Bellaggio til Como.

Det er til denne Egn, at Manzoni har henlagt Scenen for sin Fortælling, der tillige er en omhyggelig og levende Skildring af Livet og Sæderne i Norditalien for halvtredje Hundredaar siden. Helten er kun en ringe Silkespinder, og Fortællingen gaar ud paa at skildre de mange Vanskeligheder, han har at overvinde, før det lykkes ham at blive forenet med sin udkaarne Brud. Men alt medens Digteren med Mesterhaand fremstiller disse beskedne Menneskers mange Sorger og Kampe saaledes, at man bestandig følger dem med den største Interesse, forstaar han tillige at fremmane en Mængde Skikkelser af forskellige Stænder og Karakterer, deriblandt ogsaa historiske Personer og knytte dem saaledes sammen med historiske Begivenheder og Optrin, at det Hele

danner et sandt og levende Billede af deres Samtids brogede og bevægede Liv. Han viser ikke blot sin overlegne Digterevne og sit dybe psykologiske Blik naar han fremstiller saadanne Karakterer som den frygtsomme, forkuede, men dog ret skikkelige Præst Don Abbondio, som Fader Cristoforo, denne stolte Mand, der forstaar at overvinde sig selv og sætte sin Ære i Ydmyghed, som den fornemme, verdsligtsindede Nonne Gertrude, den ædle Kardinal Federigo Borromeo, den ryggesløse Don Rodrigo og den hemmelighedsfulde „Ubenævnte“; men i sine Skildringer af Hungersnøden og Pesten i Milano fremhæver han saaledes enkelte Træk af det individuelle Liv og forener det Historiske med det Digteriske paa en saadan Maade, at det sandelig maatte være et underligt Menneske, der ikke skulde føle sig bevæget af de gribende Scener, han forstaar at male. Hans Kunst viser sig ikke blot i Skildringen af det Store og Ædle; han tegner ogsaa det Lave og Usle, det Naive og Dagligdags med den største Skarphed og Finhed, men dog ingensinde saaledes, at han lader sig selv drage nedad. Overalt mærker man det samme ædle Hjærte, den samme levende Retfærdighedsfølelse, den samme Højhed i Sindet. Ingensteds forfalder han til Svulst eller falsk Pathos; dertil har han for megen Ironi; men en Ironi, der hverken er saarende eller trættende.

Hans Fremstillingsmaade vil maaske forekomme En og Anden noget tung og ofte bredere end adskillige af Nutidens Læsere synes om. Vist er det, at man hos ham ikke vil finde nogen Jagen efter en glimrende og blændende Fremstilling, men tør bliver han dog aldrig. Han krydrer bestandig sin Fremstilling med træffende Lignelser og malende Billeder; men han ødsler aldrig dermed. Han er ikke af dem, der ere villige til at staa paa Pinde for det „store“ Publikums Smag; og det behøver han da heller ikke: han har overalt fundet saa mange Læsere, som han ønskede. Hans Bog er ikke blot udkommet i mangfoldige Oplag i Italien, men ogsaa oversat paa alle civiliserede Sprog. Paa Dansk er den tidligere oversat af Schaldemose. Denne Oversættelse, der synes at være temmelig skødesløs, fulgte Originaludgaven, der udkom for næsten 50 Aar siden. Den anden Udgave, der ikke maa forveksles med det andet Oplag, udkom 1840 i Milano. Den er i Indhold ganske ens med Originaludgaven; men Manzoni, har for at bringe sit Sprog i nærmere Overensstemmelse med den toskanske Dialekt og med Talesproget, foretaget saadan en Mængde sproglige Forandringer

eller Rettelser, at næsten hver Linje frembyder en eller flere Varianter. Disse Forandringer have ingenlunde vundet almindeligt Bifald. Mange holde ganske bestemt paa den første Udgave, medens Andre ligesaa afgjort foretrække den anden; og man vedbliver at optrykke dem begge. Efter Manzonis Død har nu Spørgsmaalet igen fremstillet sig med større Interesse. Man har trykt en Prøve paa en Udgave med begge Tekster, den ene lige overfor den anden, og fremsat Ønsket om at faa hele Bogen trykt paa samme Maade. En lille Prøve vil bedst oplyse Forholdet:

1ste Udgave.

Ed ecco un turpe monatto avvicinarsi alla donna, e far vista di torre il peso dalle sue braccia, ma pure con una specie d'insolito rispetto, con una esitazione involontaria. Ma quella, ritraendosi alquanto, in atto però che non mostrava nè sdegno nè dispregio, „No!“ disse: „non la mi toccate per ora, deggio riporla io in su quel carro: prendete“. Così dicendo, aperse una mano, mostrò una borsa ecc.

2den Udgave.

Un turpe monatto andò per levarle la bambina dalle braccia, con una specie però d'insolito rispetto, con un'esitazione involontaria. Ma quella, tirandosi indietro, senza però mostrare sdegno nè disprezzo, „no!“ disse: „non me la toccate; devo metterla io su quel carro: prendete“. Così dicendo, aprì una mano, fece vedere una borsa ecc.

Den foreliggende Oversættelse, der følger den anden Udgave, er i det Hele foretagen med stor Omhu; det er tydeligt, at Oversætteren baade har god Kundskab i Italiensk og er gaaet med Kærlighed til sit Foretagende, som ingenlunde er let, da Manzoni, skønt han just ikke hører til de vanskeligste Forfattere, dog ofte bruger proverbiale og familiære Udtryk og Vendinger, hvis nøjagtige Betydning det undertiden kunde være vanskeligt nok for adskillige Italienere at forklare. At Sproget ikke altid falder let og flydende, kan ikke lægges Oversætteren til Last, da dette idetmindste for største Delen skriver sig fra Manzoni selv. Oversætteren har aabenbart bestræbt sig for at gengive Nuancerne i de forskellige Personers Sprog, og ofte er det vistnok lykkedes; men undertiden har han valgt sit Udtryk med mindre Smag, f. Eks. naar han oversætter (I, p. 50): „mettergli una pulce nell' orecchio“ ved „sætte ham Lus i Skindpelsen“. Jeg maa tilstaa, at jeg ikke kendte Betydningen af dette folkelige Udtryk; men i Videnskabernes Selskabs Ordbog finder jeg det forklaret ved „at sætte Splid mellem Nogen, gøre Ondt værre“. Det er altsaa heller ikke ganske rigtigt oversat, da den italienske Talemaade betyder „at gøre En hed om Ørene, gøre

En angst". Der er et Par andre Ord, om hvilke jeg maa tilstaa, at jeg ikke kender dem, f. Eks. „gudsbar“ (II, p. 334) og „Klaade“ (I, p. 321), hvilket sidste, paa en forvirrende Maade, ogsaa er brugt om en Kvinde (II, p. 352). At slutte efter det italienske Ord „baggiano“, der nærmest betyder „et Tossehoved“, maa „Klaade“ vel være enstydigt med „Klodrian“. Paa sine Steder findes der nogle Germanismer, f. Eks. „Hattekrampe“ for „Hatteskygge“ (II, p. 324). Side 141 i anden Del har Oversætteren taget Franskmanden Jean Bodin for en Italiener: „Bodino“. Naturligvis er der ogsaa nogle Trykfejl, der dog ikke ere videre forstyrrende, maaske med Undtagelse af prelosqus for plerosque i den latinske Note II, p. 232. Men alt Sligt er dog for ubetydeligt til at forringe den Fortjeneste, man erhverver sig ved en virkelig omhyggelig Oversættelse, eller til at formindske selve Oversættelsens Værd og Brugbarhed.

Thor Sundby.

J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie. Første Del. Kristiania 1873.

Da Norge i Begyndelsen af dette Aarhundrede var blevet et selvstændigt Rige, blomstrede Historiegranskningen frodig frem under en stærk Opblussen af Nationalfølelsen, og ved to Mænds Arbejde, Keysers og Munchs, fik Norges Historie en kritisk Udforskning, som mange Slægtled ikke have formaaet at give Danmarks. Men disse det fri Norges Historikere vendte sig med Mishag bort fra den lange Afhængighedsperiode, og Rigets Storhedstid i Oldtid og Middelalder blev det stadige Maal for deres Værker. Kun med Sagatidens Nordmænd følte man sig aandelig i Slægt, og der uddannede sig mere og mere den Opfattelse, at Norges Historie bestod af tre store Perioder, som blot i det rent Ydre hang sammen, saaledes at den storartede Udfoldelse i Sagatiden uden egenlig Overgang afløstes af den dybe Stilhed i Unionstiden, der da atter ligesaa pludselig veg Pladsen for Norges nye Frihedstid; Overgangene traadte i Skygge, „baade de, som førte til, og de, som førte fra Norges Glansperiode.“ — I Modsætning hertil lægger Sars overalt Udviklingstanken til Grund. Han søger at paavise den sammenhængende og lovbundne Udvikling, der forbinder hine tre Perioder, og at fremdrage de almindelige Synspunkter, som den ivrige Syslen med Enkelthederne

har bragt i Forglemmelse. Denne Plan udfører han, støttet paa et grundigt Studium af den norske Historie, der har en omfattende almenhistorisk Dannelse til Baggrund.

Af Sars' Arbejde foreligger endnu kun den første Del, hvori han fører Norges Historie frem til Kongedømmets endelige Sejr med Olaf den hellige. I Stedet for den tidligere Opfattelse af Sagatiden som noget oprindelig færdigt og afsluttet paaviser han her den skridtvise Uddannelse af Norges historiske Karakter og følger Udviklingens Gang fra det for alle ariske Folk fælles Grundlag indtil den ejendommelig udprægede Kultur, der fremtræder i Sagatiden. Indenfor dette Tidsrum er Udviklingen tillige stadig fremadskridende, og Sars forkaster derfor alle Theorier om en forhistorisk Guldalder, hvorfra der senere skulde være Tilbagegang, hvad enten denne Guldalder med Romantikerne henlægges til det fællesgermanske Standpunkt eller med danske Oldforskere til Mellemjernalderen. Udgangspunktet, den oldariske Kultur, var lavere end noget senere Punkt i Udviklingen, og selv da Germanerne optraadte som en særlig Folkegren, sondrede fra og kæmpende med Kelter og Romere, havde de endnu langt fra den udprægede Ejendommelighed, som man har villet tillægge dem. Ikke i en saadan, men i en „ydre Situation" søger Sars Hovedgrunden til deres verdenshistoriske Rolle; hvad der adskiller dem fra andre Folk, er kun en Gradsforskel, et noget større Maal af Frihed, end der plejer at findes paa lignende Trin, og Aarsagen hertil er deres Fremdragen af Krigerlivet, der som samfundsdannende er et mindre ubetinget Princip end Religionen og derfor frembringer en større Bevægelighed i de germanske Samfundsforhold. Dog findes her endnu kun Spirer til en ejendommelig Udvikling, men disse Spirer, som i de romanske Lande bukke under for den antike Kultur, komme til videre Uddannelse i de Lande, hvor Romanismen og Katolicismen først sent vandt Overhaand, i det saksiske England og i Norden.

Især i Norden fortsættes Udformningen af de germaniske Ejendommeligheder under gunstige Betingelser. Ligesom Tyskland paavirkes Norden stærkt af den romerske Kultur, men denne er her fjærn, bliver vækkende, uden at blive overvældende. Og skønt Nordboernes Vikingetog ere en ligefrem Fortsættelse af Folkevandringen, faa de dog en afvigende Indvirkning; medens Sydgermanerne som hele Folk indvandrede paa romersk Grund og derved ganske gik op i den romanske Kultur, foretages de nordiske Tog til Søs og kun

en Mængde Krigerfølger drage ud for at bekæmpe og overvinde Vestevropas Folk; Hovedmassen af Folket bliver i Hjemmet og fortsætter her sin Udvikling uden noget Brud, blot ansporet paa de mangfoldigste Maader af rige Indtryk fra de hjemvendte Vikinger. Det krigerske Liv, som allerede gav Tacitus' Germaner deres ejendommelige Præg, bliver i Norden det alt gennemsyrende; Kampen bliver Nordboens Hovedsyssel i Livet, og Religionen lover ham en evig Fortsættelse deraf. — Men samtidig med at den spirende Ejendommelighed saaledes udvikles, gaar strax hvert af de nordiske Folk sine egne Veje, og her faar de skandinaviske Landes Natur en afgørende Betydning. Det norske Folk bliver i sit Fjældland forskelligt fra de danske Slettebeboere. Den forskellige Natur præger sig i Sproget og Folkekarakteren, og endnu mere, den foranlediger en afvigende Bebyggelsesmaade og derigennem en hel forskelligartet Samfundsorden. I Danmark opretholde Germanerne deres mærkelige Landsbyforfatning, hvorefter Byen er den egenlige Ejer af Jorden, som for største Delen dyrkes i Fællesskab; i Norge derimod gør Naturen denne Ordning umulig; hver Bonde nedsætter sig her for sig og opdyrker fra sin Gaard saa meget Land, han formaar, aldeles uafhængig af sine Naboer. Det er indlysende, at denne norske Odelsforfatning er i høj Grad gunstig for Aristokratiets Udvikling, medens Landsbyfællesskabet stedse hæmmer den enkeltes Opadstræben. Og den samme Modsætning fremtræder i de større Træk. Danmarks lave og tæt sammenliggende Lande kunde samles til en politisk Enhed, længe før de spredte Indbyggere ved Norges dybtindskaarne Fjorde eller i dets langstrakte Dale endnu havde fundet nogen fælles Interesse, noget forenende Baand. Danmarks og Norges Udvikling bliver derfor tidlig afvigende; hver følger sin særlige Retning ud fra det med Sydgermanerne fælles Grundlag. I Danmark faa vi et stærkt Enekongedømme, under hvilket Folket danner en temmelig ensartet Masse, medens Spirerne til en Adel træde helt tilbage; — modsat i Norge: her blive netop disse Spirer stærkt udviklede, og her fremtræder, tæt under lidet indflydelsesrige Smaakonger, et mægtigt Aristokrati, med bestemte Forrettigheder og støttet til udstrakt Godsbesiddelse.

Hele denne Udvikling, hvorved Norge efterhaanden løser sig ud fra Fællesskabet med de beslægtede Nationer, er hovedsagelig en indre, og Sars vil i det hele nødig opfatte de historiske Forandringer som frembragte ved pludselige

ydre Stød. Han forlader den norske historiske Skoles Theori om en ny Indvandring ved Vikingetidens Begyndelse og antager, at det er de samme Folkeslag, som have levet i Norden gennem hele Jernalderen. Mere tilbøjelig er han til at tillægge den almenhistoriske Situation en meget stor indirekte Indflydelse paa det enkelte Lands Udvikling. Det er væsenligst ad denne Vej, han forklarer Kongedømmets pludselige Sejr i Norge med Harald Haarfager, thi om der end samtidig kan paavises Enhedstendenser i Norge, om man end kan henvise til Opkomsten af Folkenavnet norsk, til Lovgivningsenheden for visse Landsdele, var Norge dog endnu langt fjærnet fra en virkelig Enhed. Harald Haarfagers Samling af de norske Fylker bliver derfor et Værk af hans Personlighed, og sejrer, frembaaret af Kongedømmets Styrke i det øvrige Europa, i de nordiske Nabolande saavelsom i Vestens toneangivende Riger.

I denne anticiperede Indførelse af Enekongedømmet ligger hele Norges og Islands følgende Historie som in nuce. Aristokratiet faldt, men uden egen Skyld; det stod endnu i sin fulde Kraft, og derfor gik det heller ikke under, men flyttede kun sit Sæde fra Norge til Island, hvor den norske Udvikling saa blev fortsat i en end mere aristokratisk Retning. I Norge sejrede Kongedømmet altsaa, dog kun for i halvandet Aarhundrede at omtumles i stadige Kampe mod Provinsselvstændigheden og det tilbageblevne Aristokrati. Sin endelige Sejr vinder det først, efterat det noget har mindsket sine Krav, og især efter at det i Kristendommen har fundet et retsligt Grundlag for sin Magt; thi da den hedenske Religion var nøje knyttet til den gamle Stammeforfatning og til Storætterne, blev den nye Religion med sit Enhedsstræv en naturlig Forbundsfælle af den nye Enhedsstat. Den Konge der kristner Norge, Olaf Trygveson nemlig, bliver ogsaa den, der tilføjer Aristokratiet det afgørende Nederlag. Han bæres frem af Lykken i Forbund med alle Tidens nye Magter, medens Aristokratiet skal forsvare den gamle Religion saavelsom den gamle Forfatning, og kommer i Strid med den vakte Folkeaand ved at maatte støtte sig til Danmark, i Strid med sig selv ved at maatte opkaste sig til Hersker, da Rigsenheden nu éngang var dannet (Haakon Jarl). Med Olaf Trygveson sejrer derfor Enhedsstaten, og da Olaf den hellige falder som Martyr for det nationale og kristelige Kongedømme, er Kampen til Ende; Rigets Patron er ikke mere Thor, men Hellig-Olaf, der fra hin laaner det røde

Skæg og Stridsøksen, og bliver Personificationen af det norske Rige.

Dette er efter Sars Hovedtrækkene i Norges ælste Historie, og Enhver vil allerede heraf kunne se, hvor gennemarbejdet og vel sammenhængende hans hele Opfattelse er. Netop derfor føler man sig ikke opfordret til at gaa i Rette med Forfatteren om Enkeltheder, thi alle saadanne ere fuldstændig indarbejdede i Helheden og kunne vanskelig uddrages af denne til særlig Drøftelte. Paa de fleste Punkter har Sars sikkert havt det rette Syn, og selv dèr, hvor hans Opfattelse er mest ny, fremtræder den saa gennemtænkt, med et saa fast Grundlag i det faktiske, at man ikke kan nægte ham sit Bifald. Dette gælder for Eks. om hans Paavisning af den tidlige og stærke Modsætning mellem Danmark og Norge, mellem det monarkisk-demokratiske Sletteland og det aristokratiske Bjergland, og hans Følgeslutning, at den ældre Edda i sin nuværende Form væsentlig maa tilhøre Norge, bliver ogsaa vanskelig at rokke, skønt man ganske vist maa tillægge Vekselvirkningen mellem de to Lande en langt større Indflydelse, end Sars er tilbøjelig til. Men vi tilføje, at om end Mythologiens afsluttede Udvikling maa henføres til Norges aristokratiske Skjaldedigtning, saa har Danmark samtidig udført en ligesaa stor literær Bedrift paa et andet Punkt. Medens Normændene i Mythologien fandt et Fællesomraade for deres politisk sønderdelte Land, var Enhedsstaten i Danmark med Midtpunkt i det kraftige Kongedømme særlig gunstig for Historieskrivningens Udvikling. Derfor staar ogsaa den danske Sagnhistorie med en mærkværdig Fylde og Rigdom overfor Normændenes faa historiske Oldsagn, og samler sig fastsluttet om Lejrekongernes lange Række. I begge Lande er det Vikingetiden, der bringer et stærkt aandeligt Røre; som Mythologien da bliver omskabt i Norge, saaledes faar Sagnhistorien i Danmark den Skikkelse, hvori den nu fremtræder hos Saxo. Vel ere adskillige Kongenavne ældre. vel stamme flere Fortællinger fra ældgamle Myther, men det er Vikingeaanden, der lever og rører sig i disse Sagn fra først til sidst; allerede de ældste Konger foretage Vikingetog mod Øst og Vest, og velbekendte Træk fra Normannernes Kampmaade tillægges her de gamle danske Konger. Modsætningen mellem Danmarks og Norges Samfundsforfatning har altsaa udtrykt sig i begge Landes Literatur, og den afspejler sig endnu i Mythologiens og Sagnhistoriens Optegnere, i den største Sagamand, der tillige var Islands største Aristokrat,

og i den danske Krønikeforfatter, der saa nøje var knyttet til Danmarks Kongehus.

Sars' historiske Værk er en meget usædvanlig Tilsyneladelse i den nordiske Literatur; det er frembragt af Strømninger og Fremskridt i Historieskrivningen, som ingen før ham har anvendt paa de skandinaviske Landes Historie, og dets Forudsætninger maa søges fjærnt fra Norge. Vi have her ikke en almindelig Historiker, som skildrer de samtidige Rørelser i en Periode eller fastsætter Begivenhedernes ydre Følge, heller ikke en Filosof, der betragter det norske Folks Historie som en særlig Gren af Menneskeaandens og forstaar Norges Ret til at være, ved at paavise den ejendommelige Aandsform, det virkeliggør. Vi har ikke den simple Historikers hvad, ikke Filosofens hvorfor, men den filosofiske Historikers hvorledes. Den filosofiske Historieskrivning eller rettere Historievidenskaben i stræng Forstand, stræber at paavise den lovmæssige Udviklingsgang i Menneskehedens Levnetsløb, søger at finde Underlovene, uden at ville fastsætte Historiens Grundaarsag eller Endemaal. Denne Retning hører især hjemme i Frankrig, hos et Folk, hvis logiske Aand ikke tilfredsstilles ved en blot Sammenstilling af Fakta, og hvis lidet dybe Aand hindrer det fra Forsøg paa at se de historiske Begivenheder som umiddelbare Udtryk for Menneskeaandens Udvikling. Endnu før den filosofiske Historieskrivning var bragt i System, fik den en Repræsentant, hidtil maaske sin største, i Guizot, der paa en glimrende Maade anvendte dens Methode i sine Forelæsninger over Evropas og Frankrigs Civilisationshistorie. I disse Guizots Værker fra Julirevolutionens Tid have vi sikkert de nærmeste Forbilleder for Sars' Arbejde. Dette spores især paa Samfundsudviklingens Omraade. Begge Forfattere kunde gaa ud fra en Tilstand, i hvilken alle Samfundsformer fandtes jævnsides: Guizot begynder Frankrigs Historie lige efter Folkevandringen, da gammelt og nyt mødtes, det nye endnu ikke fæstnet, det gamle brudt ved Barbarernes Fremtrængen; Sars fører Norges Historie tilbage til Germanernes Fællesleven ved Kristi Tid, paa hvilket tidlige Udviklingstrin der var uudfoldede Spirer til alt, til Aristokrati og Demokrati saavelsom til Monarki. Den følgende Tid udvikler derpaa, snart én, snart en anden af disse Muligheder, alt eftersom Betingelserne blive gunstige for én, hæmmende for en anden, og vekselvis indvirker saa Naturen, saa indre historiske Situationer, saa ydre Begivenheder. Udviklingen faar i Frankrig, det større Land, nærmest

Karakteren af Selvudfoldelse, og ligeledes er den i Norge længe selvstændig, om end mere udformende og uddybende end skabende, men til Slutningen bryder den verdenshistoriske Situation overmægtig ind over det mindre Land; først Kongedømmet, snart efter Kristendommen indbringes udefra, og der sker herved det Brud i Udviklingen, som senere foraarsager en pludselig Stagnation. Hvad Frankrigs ældste Samfundsudvikling angaar, staar Guizots Fremstilling som klassisk og Granskningen følger her endnu de Hovedlinjer, som han har draget. Ved en lignende Fremgangsmaade, dog overalt med stor Ejendommelighed og gennemtrængende Skarphed, har Sars kunnet paavise Gangen i Norges sociale Udvikling, og denne Side af Historien lader lidet tilbage at ønske i hans Behandling.

Men er Samfundsudviklingen det eneste Synspunkt for Historiens Løb? Foregaar der ikke, jævnsides med Forandringerne i Regeringsformer og Institutioner, fuldt saa vigtige Ændringer i Individernes Opfattelsesmaade og Anskuelser? Allerede Guizot fremhævede denne Dobbeltsidighed i den historiske Udvikling, og fulgte i den franske Civilisations Historie Udviklingsgangen i Sæder og Skikke, i Folkets moralske og intellektuelle Meninger med samme Opmærksomhed, som han henvendte paa Omdannelsen af de politiske og sociale Former. I denne Henseende, forekommer det os, har Sars ikke taget tilstrækkeligt Eksempel af hin store Mester. Individet træder i den norske Forfatters Arbejde altfor meget tilbage, Samfundets Tilstand bliver det alt overvejende Synspunkt. Ved Læsningen af Sars Betragtninger har man ikke sjældent en Følelse af, at Bevægelsen mangler fast Grund, ligesom svæver i Luften, og Grunden hertil er hin Eliminering af Individet, af „de enkelte levende Aander, som dog ere de egentlig virkende Punkter i Historiens Løb“ (Lotze). Kun paa et enkelt Sted er den individuelle Aandsudvikling stærkere fremdraget, hvor nemlig Sars i sine Slutningsbetragtninger angiver Forholdet mellem det nordiske Hedenskab og den indtrængende Kristendom. Men her er det altsaa kun fra et særligt Synspunkt, at Datidens rige Aandsudvikling betragtes; og fremfor Alt er denne Aandstilstand langtfra tilstrækkelig forbundet med den forudgaaende Udvikling fra det Grundlag, som er fælles for alle Germanerne. Det, der fremdrages, er kun enkelte Sider af Aandslivet, de, som den nordiske eller norske Særudvikling har frembragt eller mest afgjort omdannet; derimod

savner man i denne Skildring saavelsom tidligere de dybestliggende Ejendommeligheder, der maa føres tilbage til den germanske Folkegren som Helhed. — Vi erindre vel, at Sars ikke vil tillægge Germanerne nogen udpræget Ejendommelighed allerede paa det fjærne Tidspunkt, da de endnu vare forenede til én stor Folkestamme; men denne Opfattelse kan næppe fastholdes og for Sars har den kun været mulig, fordi han altfor udelukkende fæster Blikket paa de sociale Forhold og mythologiske Forestillinger, ikke paa den hele individuelle Aandsudvikling. Thi det er ikke blot i Germanernes Samfundsformer og Religion, at der fremtræder en Ejendommelighed, som vistnok er noget mere udpræget end Sars vil medgive. Fremfor alt turde det vanskelig kunne nægtes, at Germanerne da allerede ved særegne Aandsanlæg have staaet i en stærk Modsætning til de antike Folk. I mange Aarhundreder havde de været adskilte fra de Folkefærd, som tidlig fandt Vejen til Sydevropas lykkelige Egne; under et langt Liv i et barsk Klima, i snart bjergfulde eller skovbedækkede, snart sumpede Lande var der hos dem uddannet fysiologiske og psykologiske Ejendommeligheder, som ikke genfindes hos de sydligere Folkeslag, Ejendommeligheder, der skulde frembringe en Opfattelse af Tingene, der afviger meget fra de lyse og harmoniske, men stærkt begrænsede og mindre inderlige Anskuelser hos de antike Folk. Dette aandelige Særpræg, som kan spores i Skildringerne hos Cæsar og Tacitus, der stode de fremmede Barbarers Aandsliv saa fjærnt, det viser sig senere saa ensartet hos de forskelligste germanske Folkefærd, at det sikkert maa føres tilbage til deres Fællestid. Det fremtræder skarpt i den germanske Aands ældste Frembringelse, i Bjowulfsdigtet, det indgaar en mærkelig Forbindelse med Kristendommen i Kædmons og Kynewulfs saksiske Poesi og i det tyske Digt Heliand, det viser sig endelig i de nordiske Sagn og Myther. Udtømmende at bestemme dette germanske Folkesærpræg, kan være vanskeligt; at det findes, er uomtvisteligt. Krigerlivet, hvori Sars vil se Grunden til Germanernes Ejendommeligheder, kan kun forklare enkelte Sider deraf og mindst deres særegne Aandsanlæg, det skulde da være, at man ved deres krigerske Liv mindre vilde tænke paa Kampen mod Mennesker end paa deres lange Kamp mod en haard Natur.

Sars imødegaar med Rette den evindelige Fremdragen af en „nordisk Folkeaand, der fungerer som et Slags mythisk Væsen eller en skolastisk Entitet,“ der opfattes som

fuldt færdig og skal forklare alt, uden selv at blive forklaret. Imidlertid har hans polemiske Retning vistnok ført ham for vidt. Som han lægge vi Udviklingstanken til Grund; kun har der ligesaa vel været en stærk Udvikling fra Arer til Germaner som fra Germaner til Normænd. Da alle de ariske Folk boede sammen et Sted i Højasien, kan der ikke have været nogen indgribende Forskel mellem de enkelte Stammer; naar der senere hos Germanerne vise sig Ejendommeligheder, som sondre dem fra de øvrige Arer, maa disse altsaa være frembragte i det lange og dunkle Tidsrum, der ligger mellem den fællesariske Kultur og Germanerne paa Cæsars Tid. Disse Ejendommeligheder, der ved Germanernes første Optræden vise sig som noget givet, blive de egenlig bevægende Kræfter i Stammens historiske Liv; de fremtræde som særegne aandelige Anlæg, der delvis og efterhaanden faa deres Udtryk i Virkeligheden og idet disse individuelle Aandsformer kun omdannes meget langsomt, danne de de relativ faste Punkter under Ændringen af de sociale Forhold; ved at føre de historiske Bevægelser tilbage til Individet, kommer den virkelige Sammenhæng i Udviklingen frem. Sars har ikke forsøgt sig paa denne ganske vist yderst vanskelige Opgave og har derved fjærnet sig fra den Retning, som Historievidenskaben har taget siden Guizots Tid. Han danner f. Eks. en stærk Modsætning til Taine, og naar man om dennes engelske Literaturhistorie har sagt, at den mere viser Identiteten gennem Tiderne end Udviklingen, kan man overfor Sars med endnu større Ret gøre gældende, at hans Værk lader den til Grund liggende og bærende Enhed træde alt for meget i Skygge for Udviklingens fortsatte Ændringer.

Den som ikke fæster Blikket paa Germanernes ejendommelige Aandsanlæg, vil ikke kunne forstaa deres verdenshistoriske Betydning.

Dette gælder ogsaa om Sars, der nærmest vil søge denne paa det sociale Omraade, altsaa se den udtrykt i Feudalsystemet. Herimod kan nu for det Første rejses kritiske Indvendinger af stor Vægt: Lensvæsenet kommer saa ofte igen paa de forskelligste Steder, at dets Forekomst snarere synes at maatte føres tilbage til en historisk Situation end til særlige Ejendommeligheder hos en enkelt Folkegren, og af indre Grunde har den nyeste tyske Videnskab været lidet tilbøjelig til at indrømme germanske Institutioner nogen stor Indflydelse paa Lensforholdets Uddannelse i Middelalderen. Fremfor alt maa det dog gøres gældende, at hin Bestemmelse af Germanernes

Betydning er for snæver og ikke rammer Midtpunktet. Deres Ejendommelighed var langt mindre udpræget i politisk end i individuel Retning; den fremtræder skarpest og klarest paa Literaturens Omraade. Naar den franske Positivisme, Comte saavelsom Littré, derfor helt underkender Germanernes Indflydelse, og i Folkevandringen kun ser den haardeste Sygdom, vi kende, kan denne Opfattelse maaske fastholdes overfor de sociale Forhold; aldeles uholdbar er den derimod paa det aandelige Omraade. Her træder med Germanerne noget nyt ind i Verden, og den gennemgribende Raceforskel mellem germanske og romanske Folk udgør det moderne Europas Aandshistorie. For at forstaa dette, behøver man kun at sammenligne en nederlandsk eller tysk Maler med en italiensk eller fransk, at stille Shakespeare mod Racine, eller, som det nylig er sket her hjemme, at vise, hvor forskellig Romantiken optræder i Tyskland og i Frankrig. Man se hen til det Øjeblik i det sekstende Aarhundrede, da de evropæiske Folk skulle vælge deres Religion: medens alle Romanerne holdt fast ved Katolicismen, sejrede Protestantismen hos næsten alle de germanske Folk (Taine). Og dette Fællesskab for Germanerne er ikke frembragt i Middelalderen; før denne endnu var ret begyndt, viser der sig, i England som i Tyskland, ved de germanske Folks første Sammentræf med Kristendommen det inderligere, mere personlige Forhold til Religionen og den hele Underkenden af den traditionelle Form til Gunst for det bagvedliggende Indhold, som i Reformationstiden bliver Aarsag til alle Germanernes fælles Forladen af den romanske Katolicisme; her fremtræder hos Germanerne, syv Aarhundreder før Luther, en protestantisk Tendens, her er et Fingerpeg for Historikeren, i hvilken Retning han maa søge deres største, mest utvivlsomme Indflydelse. —

Vi have søgt at paavise, hvad vi anse for en Ensidighed i Sars' historiske Syn, og hvorledes denne fører ham til en Undervurdering af Germanernes Fællesejendommelighed. Selv under Forudsætning af en saadan Mangel, bliver hans Værk ikke desto mindre en virkelig epokegørende Produktion, der vil blive betydningsfuld for hele den nordiske Historieskrivning. Om der end er Ting, som Sars ikke har set, er der endnu meget mere, som han har set og gengivet. Han har frembragt et Værk, saa helstøbt fra Ende til anden som om dets Emne var en ofte behandlet Genstand, medens det tværtimod er første Gang, at Nordens Historie er set under et paa éngang saa universelt og saa gennemført videnskabligt Synspunkt.

En ny og vanskelig Opgave har Sars løst saa heldig, at vi haabe, at hans Værk vil virke ansporende paa de nordiske Historikere, de danske ikke mindre end de norske; thi ogsaa Danmark kan i høj Grad trænge til et Værk, der kan klare den historiske Udviklingsgang, og samle de mangfoldige Specialundersøgelser som i et Brændpunkt, hvorfra Granskningen da paany kan sprede sig til alle Sider. Hvis nogen skulde have Mod til at udføre et saadant Arbejde, kunne vi kun ønske, at det maa komme til at staa i Linje med det Værk, som Sars har skænket sit Fædreland.

Kr. Erslev.

John Stuart Mill: Om Friheden.
John Stuart Mill's Levnet, fortalt af ham selv.
Paa Dansk ved Vilh. Arntzen.

Oversættelsen af disse to beundringsværdige Bøger er udført med Kærlighed og Omhu. Kun hist og her er indløbet en Fejl. Saaledes staar i „Om Friheden", S. 126, L. 15 „Frafald" for „Forfald"; i Selvbiografien, S. 61, L. 9 fr. n., „naar alt kommer til alt" istedenfor „naar det kommer til Stykket". — Den, der uden Kundskab til andet Sprog end Dansk vil lære Stuart Mill at kende, har da nu fire Bøger, hvoraf han kan danne sig et Billede af den engelske Tænker, nemlig foruden de nu oversatte hans Skrift om Kvindesagen og hans saa lærerige, men hos os saa upaaagtede „Moral, grundet paa Lykke- eller Nyttéprincipet", Skrifter, der alle staa i et nært indre Forhold til hverandre*). Desuden foreligger i vor Literatur en grundig og dygtig Karakteristik af Mill's filosofiske og sociale Lære udfra et fra hans eget forskelligt Standpunkt i Dr. H. Høffding's Bog „Den engelske Filosofi i vor Tid" (S. 18—66).

Mill's Levnet vakte kort efter hans Død en ny Interesse for ham og hans Skrifter. Mod det overvældende Indtryk af overlegen Aand og Kundskab, som Bogen med-

*) Mill's Moral blev kun omtalt i „Dagbladet", og dette Blad, der er for aandsfrit til at bekymre sig om Navneværdier, tildelte Stuart Mill i den Anledning en Revselse i Stil med den skarpe Tilrettevisning, det senere gav Herbert Spencer. „Dagbladet" billiger ikke den nyere engelske Filosofi.

delte, havde det aandelige Kræmmerlaug, der havde bekæmpet ham i England og andensteds, intet andet at stille end den Paastand, at Mill's hele Opdragelse og Dannelse var altfor ualmindelig og unaturlig til at han kunde betragtes som en Fører. Istedenfor at beundre den fuldkomne aandelige Konstitution, der bragte Mill til at gaa uskadt og fuldt udrustet ud af en saa overbebyrdende og farlig Skole som hans Faders, valgte man at stemple ham som Abnormitet paa Grund af det utroligt store Kundskabsforraad, han allerede som Dreng var sat i Besiddelse af. Som bekendt reagerede Mill's Natur imod den kunstige Overudvikling af hans aandelige Evner under en Krise, som han paa en rørende Maade har skildret, en Krise, som Dr. Høffding i sit Skrift paa en skarpsindig, men efter min Opfattelse ikke fyldestgørende Maade søger at forklare ved en Følelse hos Mill af Lykkemoralens Utilstrækkelighed. Det er neppe et Vidnesbyrd mod Lykkemoralen, at Moral alene ikke skaber Lykke. Havde Mill paa hin Tid kendt sin tilkommende Hustru, vilde Krisen have antaget en ganske anden Karakter; hun vilde sikrere end nogensomhelst Udviklingsmoral have hjulpet ham ud over den nedslaaede Sindstilstand, som han har malt med de træffende Ord: „Jeg var strandet ved Begyndelsen af min Rejse med et velrustet Skib og et Ror, men uden noget Sejl". Man bør ikke overse hans egen Ytring derom, at „hvis han havde elsket nogen Anden højt nok til at betro denne Anden sin Sorg vilde han ikke have været i den Tilstand han var".

Sejlet paa dette Skib, der havde saa rig og kostbar en Ladning inde, var og blev en sværmerisk Begejstring med Hang til at forgude og underkaste sig, og Faderens Indflydelse var paa hin Tid i Aftagen, Hustruens endnu ikke begyndt. Følgelig laa han stille. Mill's Natur frembyder den Dobbelthed at være ædru, undersøgende og opløsende paa streng prosaisk-videnskabelig Maade og samtidig tilbøjelig til et Liv med store Idealer og Fremtidssyner for Øje. Han, Tænkeren „med Kvindehjærtet" var paa engang som Forfatter næsten fantasiløs, derfor tør og metodisk i sin Stil, og som Menneske i høj Grad poetisk, derfor dristig til Forvovenhed, menneskekærlig indtil Sværmeri og elskende indtil Tilbedelse. Det dybe Hang, der laa i hans Sind til at tjene ikke blot en Sag, men en personlig Inkarnation af det Aandelige, der var ham helligst, bragte ham til efter hinanden at dyrke to Personligheder, der, skønt begge

sjældne og højst betydelige, neppe vare ham overlegne, hans Fader og hans Hustru. Til Faderen (og Bentham) saa han op i sin første Ungdom, til sin Hustru i hele den øvrige Del af sit Liv. Store Digtere som Dante eller Petrarca have sat de af dem paa fantastisk Maade elskede Kvinder et fantastisk Monument, men jeg véd ikke, at nogen Digter har aflagt et saa varmt og saa sanddru Vidnesbyrd om en Kvindes blivende Betydning for ham, som Mill har afgivet det om sin Hustrus Værd.

I Forening med hende er det, at han har udarbejdet det andet nu udkomne Skrift „Om Friheden", et gennemfølt og fra alle Sider gennemtænkt Indlæg for Tænkefriheden og den personlige Originalitets Berettigelse overfor Orthodoksiens og den abeagtige Efterlignelsesdrifts Bornertheder, der, som Mill selv har sagt, kan betragtes som „en Slags filosofisk Haandbog" for en enkelt Sandhed, som Alle bekjende med Læberne og næsten Ingen i Handling. De første Afsnit i denne Bog ere mesterlige, det tredie om Grænserne for Samfundets Myndighed overfor den Enkelte staar usikrere i sine Omrids, uden Tvivl paa Grund af den Overgang fra overvejende Individualisme til overvejende Socialisme, i hvilken Forf.s Anskuelser under hans modnere Leveaar befandt sig. Mere end Tankernes Nyhed er det Tænkemodet, der giver denne Bog dens Karakter, og det var ogsaa et Thema, hvortil Mill mundtlig ofte kom tilbage, at det var Modet, hvorom det for en Forfatter navnlig gjaldt. Medens Flertallet af saakaldte frisindede Mænd næsten altid købe relativ Frisindethed paa et enkelt Punkt med dobbelt Forstokkethed paa andre, er Mill paa sin Post mod enhversomhelst Konveniens eller Fordom, ja gaaer angrebsvis tilværks imod den, opsøger den med fuldkommen Uforfærdethed i dens Forskansning.

Han viste dette Mod ligeoverfor det sociale Spørgsmaal ikke blot ved at gøre sig til Talsmand for de mest upopulære Anskuelser, ja for Meninger, der betragtedes med Afsky og Angst af de herskende Klasser i England, men ved overfor Arbejderklassen at staa ved de ubehagelige Sandheder, han havde sagt den. Ingen var fjærnere fra at være Demagog end han. Der forekommer i Mill's Levnet ingen smukkere Situation end den, hvor han adspurgt paa et af lutter Arbejdere bestaaende Vælgermøde, om han havde skrevet og offentliggjort de Ord, at de arbejdende Klasser i England „endnu i Almindelighed vare løgnagtige", straks og stolt svarte „Ja" („I did"). „Næppe havde jeg udtalt dette Ord,

siger Mill, før et voldsomt Bifald rungede gennem Forsamlingen. Det var aabenbart, at Arbejderne vare saa vante til tvetydige og undvigende Svar fra dem, der søgte deres Stemmer, at de, naar de i Stedet herfor fik en direkte Tilstaaelse af Noget, der var dem ubehageligt, langt fra at blive fornærmede straks sluttede, at dette var en Mand, de kunde have Tillid til".

Han viste samme Mod med Hensyn til Nationalfølelsen hos sine Landsmænd. Saa engelsk han end er ved Udvikling og Dannelse nævner han i sine Skrifter næsten aldrig England og engelske Forhold uden for at dadle og nedsætte dem, og hvor han kan finde en Lejlighed til at hæve fremmede, især franske Tilstande paa de engelskes Bekostning forsømmer han det aldrig. Siden Byrons og Shelleys Tid var der ikke talt med en saadan Ringeagt om Englands lovpriste Konstitution, om Englands nyere Historie, om det engelske Selskabsliv, om engelske Lyder og Laster som i Mill's almenfattelige Skrifter. Han gaaer i dette Punkt øjensynligt for vidt, men hans Afsky for at vinde Popularitet ved at smigre Nationalforfængeligheden gjør ham Ære.

Han viste endelig dette Mod i Spørgsmaalet om Fortidens Religion. „Hvad selve Religionen angaaer, siger han i sin Selvbiografi, saa troer jeg, at den Tid er kommen, da enhver forstandig Mand, der efter moden Overvejelse har overbevist sig om, at de gældende Meninger ikke alene ere falske, men ogsaa skadelige, har den Pligt at gøre sine afvigende Meninger bekendte; idetmindste bør han gøre det, hvis hans Stilling eller Navn gør det sandsynligt, at der vil tillægges hans Mening Betydning. En saadan Tilstaaelse vilde engang for alle gøre Ende paa den almindelige Fordom, at hvad man meget uegentligt kalder Vantro er forbunden med en uklar Tanke eller et slet Hjærte. Verden vilde blive forbauset, hvis den erfarede, hvor mange af dens mest lysende Prydelser, af dem, som nyde den mest almindelige Udmærkelse og Agtelse paa Grund af Visdom og Godhed, der ere fuldstændigt skeptiske i religiøse Spørgsmaal. Mange undlade imidlertid at tilstaa deres Skepticisme, mindre af personlige Hensyn end paa Grund af en samvittighedsfuld, skønt efter min Mening aldeles misforstaaet Frygt for at gøre mere Skade end Gavn ved at udtale Noget, der kunde svække den eksisterende Tro og, som de mene, herved ogsaa den existerende Tugt".

Ingen vil kunne læse de to nu oversatte Bøger uden en Følelse af, at Stuart Mill er en af de ædleste Mænd, som har levet, en af de aandfuldeste og fordomsfrieste, som England og Evropa i dette Aarhundrede har besiddet. Bekendtskabet med en Aand af denne Rang og denne Renhed er i og for sig saa stort et Gode, saa vækkende og frigørende, at Manglerne ved hans Talent og hans Bøger forsvinde under Indtrykket af Forfatterens sjælelige Højhed. Han havde Mangler, men ingen Fejl.

G. Brandes.

Eugène Manuel: Arbejderliv. Skuespil i én Akt. Oversat af Chr. K. F. Molbech.

Rundt om i Pressen har man været enig om at betragte dette Stykke som henhørende under den larmoyante Genre og i den Anledning mindet om fordums Tiders rørende Familiedramer. Ingen, der overværede Fremstillingen paa det kgl. Theater, vil dette undre; thi da Skuespillerne stadig flød hen i Taarer under Spillet, og Graad som bekendt er yderst smitsom, overdøvede tilsidst de følsomme Tilskuerinders Næsefanfarer selve Fremstillernes Suk og Hulken. Derimod vil den, der kun kjender „*les ouvriers*“ fra Læsning eller fra dets Opførelse i Frankrig, ikke kunne undlade at forbavses over, at dette ædruelige lille Skuespil i saa høj Grad kunde sætte Lommetørklæderne i Bevægelse. Nu da den danske Oversættelse foreligger trykt, kan Publikum skifte Sol og Vind mellem Forfatteren og Skuespillerne.

Sagen er, at „Arbejderliv“ er sat i Scene som Ballet og spilles som Duftvaudeville. Hvor Marcel f. Eks. forærer sin Moder Shawlet, draperes hun malerisk dermed og danner dernæst en lille Gruppe med de to beundrende unge Mennesker, saa man faar en Fornemmelse som Frøken Nielsen umiddelbart derefter vilde danse en pas de shawl; hvor Marcel og Helene dække Bordet, sker det med saamange nette Hop og Drejninger om denne Genstand, at ingen Ballet vilde skamme sig over en saadan Borddans, og saaledes bestandig. Vore Skuespillere udviske Rollernes alvorlige og simple Karakter; kun Hr. J. Wiehe gav Morin med den rette Maske og Stemme og overgik deri langt sin franske Kollega Maubant. Og dog bragte de Andres Spillemaade ogsaa

ham ind i det Taarekvalte, skønt Morin kun éngang maa græde, nemlig der hvor Marcel rystet bebrejder Moderen hendes Haardhed. Hr. E. Poulsens Marcel er en artig Dreng, en glad Sømandsgut i ulastelige Søndagsklæder, Coquelins er en Blanding af en lystig gamin og en alvorlig ung Mand, paa hvis Ansigt man kunde læse Sandheden af de Ord: „min Moder græd — det blev jeg gammel af". Frøken Nielsen deklamerer tragisk og gestikulerer akademisk, hvor Mlle Nathalie talte fortrykt og ulykkelig med Armene som frysende sluttede ind under Shawlet, og Frøken Schnell er en blid ung Dame med Manerer som Lotte i Amors Genistreger, der aldeles intet har tilfælles med en lille flittig Parisersypige. Som sagt, man maa undres over, at Fremstillingen af dette halvt didaktiske Skuespil kunde løbe ud i Føleri; der er dog saa lidt Sentimentalt i dets simple Handling, dets fordringsløse Skildring af fordringsløse Mennesker og saa megen Sandhed i dets dybestliggende Motiv: Spørgsmaalet om Barnekærlighedens sande Grund er Instinkt eller Taknemmelighed. Det er Synd, at vort Theater tager saa ukunstnerisk fat paa saa fint et Kunstværk, tilmed naar dette findes i en fortræffelig Oversættelse. Hvad man kan bebrejde denne, er alene Beskærelsen af et Par Repliker, hvorved de skønne centrale Ord: *Quiconque sait lire est un homme sauvé!* ere faldne bort; iøvrigt kan kun den nøjeste Kendskab til fransk Talebrug i Forening med den fineste Sprogsans for det Danskes Vedkommende paa en saadan Maade, som her overalt er Tilfældet, vælge de fuldkommen adækvate Udtryk. Hvad angaar nogle hidsige Angreb paa Versificationen, som hist og her ere rejste, saa behøver vel Dantes Oversætter paa dette Punkt intet Forsvar; alligevel til Gavn for de i dette Spørgsmaal Uindviede være det sagt, at der ikke mange Steder i dansk dramatisk Poesi kan opvises en saa kunstforstandig Forening af naturlig Diktion og velklingende jambisk Rytme.

E. B.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 065731298